



การศึกษาวិเคราะห์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาส สรรคที่ 1-8



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาส สรรคที่ 1-8



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2564

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF THE KUMĀRASAMBHAVA OF KĀLIDĀSA :
CANTOS I – VIII



By
Phramaha Phornpawit UPPACHAI

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (SANSKRIT STUDIES)
Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2021
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาส สรรคที่ 1-8
โดย พรภวิทย์ อุปชัย
สาขาวิชา สันสกฤตศึกษา แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

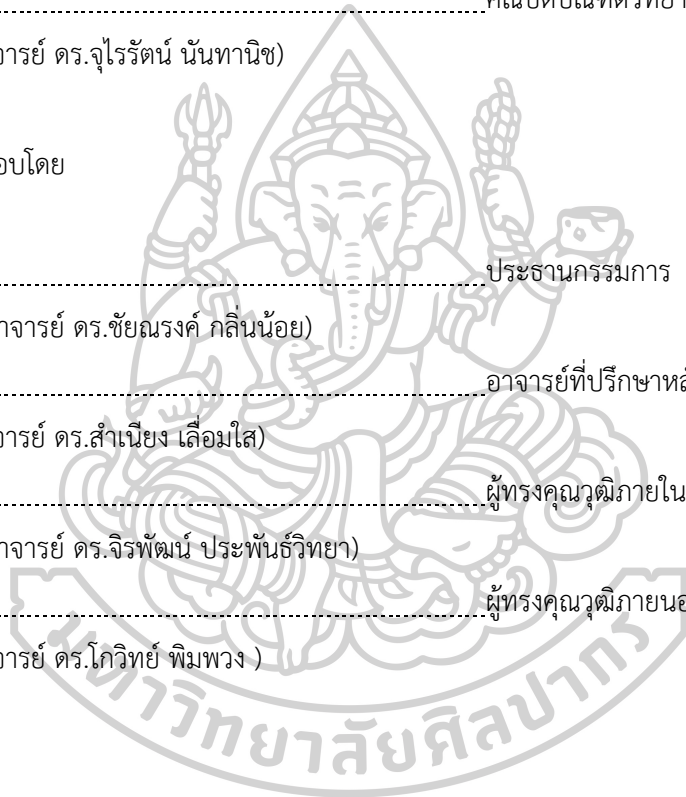
พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพวง)



61116204 : สันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : วรรณคดีสันสกฤต, महाकाव्य, गुणसंग्रह, कालिदास

พระมหา พรภวิทย์ อุปัชฌาย์: การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องกุนารสังฆะของกาลิดาส สรรคที่ 1-8
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรตและแปลวรรณคดีเรื่องกุนารสังฆะของกาลิดาส สรรคที่ 1-8 และศึกษารัตนศาสตร์ด้านเนื้อหา การใช้ภาษาและอรรถาธิบายที่ปรากฏ โดยเบื้องต้นได้ปริวรรตวรรณคดีเรื่องกุนารสังฆะ จากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและแปลตัวบทจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย แล้วจึงวิเคราะห์สารัตถะด้านเนื้อหา การใช้ภาษาและอรรถาธิบาย ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ในการศึกษารัตนศาสตร์ด้านเนื้อหาในกุนารสังฆะ ผู้วิจัยศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ 1) การเปรียบเทียบเนื้อหาของกุนารสังฆะกับปุราณะ พบการพรรณนาเนื้อหาใน 2 ลักษณะคือ (1) ลักษณะที่คล้ายและแตกต่างจากปุราณะ (2) ลักษณะเฉพาะของเนื้อหาในกุนารสังฆะ 2) รูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา พบรูปแบบและกลวิธีการประพันธ์คือ (1) กลวิธีการประพันธ์ด้วยลักษณะมหากาพย์ (2) รูปแบบฉันทลักษณ์ พบว่ากาลีทาสนิยมใช้ฉันทประเภทยมมัทตะ จำนวน 6 ชนิด รวมทั้งสิ้น 567 บท ซึ่งใช้มากกว่าฉันทประเภทยมมัทตะ จำนวน 2 ชนิด รวมทั้งสิ้น 46 บท กล่าวคือกาลีทาสนิยมใช้ยมมัทตะ จำนวน 226 บท ซึ่งนิยมใช้มากกว่าฉันทชนิดอื่น ๆ รองลงมาเป็นอนุชฎฉันท จำนวน 157 บท รโหทยฉันท จำนวน 90 บท วมศฉันท จำนวน 84 บท และวิโยคนีฉันท จำนวน 44 บท ส่วนฉันทนอกจากนี้ ได้แก่ มาลินีฉันท จำนวน 6 บท วสันตติกาฉันท จำนวน 4 บท และปุชพิตาคารฉันท จำนวน 2 บท ใช้เพียงเพื่อพรรณนาปิดสรรตอนจบเท่านั้น จึงมีจำนวนที่น้อยกว่าฉันทประเภทอื่นที่ใช้พรรณนาเนื้อหาหลัก 3) ศิลปะการหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์ในกุนารสังฆะ 4) การใช้คำขยายประโยคสำหรับพรรณนารายละเอียด 5) การนำธรรมชาติมาพรรณนาในบทประพันธ์ และ 6) กลวิธีการเล่าเรื่องคล้ายบทละคร

ในการศึกษาอรรถาธิบายที่ปรากฏในกุนารสังฆะ พบว่า วรรณคดีเรื่องกุนารสังฆะอุดมไปด้วยความงามแห่งอรรถาธิบาย โดยแบ่งเป็นอรรถาธิบาย (อรรถาธิบายทางความหมาย) และศัพท์อรรถาธิบาย (อรรถาธิบายทางเสียง) ในส่วนของอรรถาธิบายพบการใช้อรรถาธิบายจำนวน 42 ประเภท โดยจำแนกออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เน้นความหมายเปรียบเทียบ พบอรรถาธิบายจำนวน 11 ประเภท กลุ่มที่ 2 เน้นการบรรยายหรือพรรณนาความ พบอรรถาธิบายจำนวน 6 ประเภท กลุ่มที่ 3 เน้นพรรณนาความหลายระดับ พบอรรถาธิบายจำนวน 8 ประเภท กลุ่มที่ 4 เน้นแสดงพลังของจินตนาการ พบอรรถาธิบายจำนวน 5 ประเภท กลุ่มที่ 5 เน้นความหนักแน่นของเนื้อความที่พรรณนา พบอรรถาธิบายจำนวน 5 ประเภท กลุ่มที่ 6 เน้นแสดงเหตุและผล พบอรรถาธิบายจำนวน 4 ประเภท กลุ่มที่ 7 เน้นกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ พบอรรถาธิบายจำนวน 1 ประเภท และกลุ่มที่ 8 เน้นแสดงอรรถาธิบายหลายประเภทรวมเข้าในบทเดียวกัน นอกจากนี้ในส่วนของศัพท์อรรถาธิบายยังพบว่ากาลีทาสนิยมใช้ศัพท์อรรถาธิบายประเภทยมมัทตะอีกด้วย

61116204 : Major (SANSKRIT STUDIES)

Keyword : Sanskrit Literature, Mahakavya, Kumarasambhava, Kalidasa

PHRAMAHA PHORNPAWIT UPPACHAI : AN ANALYTICAL STUDY
OF THE KUMĀRASAMBHAVA OF KĀLIDĀSA : CANTOS I – VIII THESIS ADVISOR :
ASSOCIATE PROFESSOR SAMNIANG LEURMSAI, Ph.D.

The objective of this thesis aims to analytically study the essence of contents and the rhetoric of the Kumārasambhava of Kālidāsa: Cantos I – VIII. The main manuscript used in the study was the Sanskrit text in the Devanāgarī script was edited by M.R. Kale in 1981. There are the following objectives that were studied:

Initially, the Kumārasambhava was transliterated from Devanāgarī script to Thai script and translated text from Sanskrit to Thai. That was found great beautiful composition in language, content, and rhetoric in the Kumārasambhava which lead to the next research topics:

A study of the essence of contents in the Kumārasambhava shows 1. A comparative study of the contents of Kumārasambhava and Purāṇa was found in 2 types: (1) Kumārasambhava's contents that are similar and different from Purāṇa. (2) particular contents that were only found in Kumarasambhava. 2. the styles of composition show 6 issues as follow: 1) the composition with characteristics of Mahākāvya. 2) the 8 meters of verses, namely Anuṣṭubh, Upajāti, Rathoddhatā, Vamśastha, Vasantatilakā, Mālinī, Viyoginī, and Puṣpitāgrā. 3) the art of epithet in the Kumārasambhava. 4) the description of details with the adjective. 5) the composition with nature in each characteristic. and 6) the composition of denouement like dramatic theory.

A study of the rhetoric or figures of speech in Kumārasambhava was found that the literature consists of beauty with Alankaras (figures of speech) that were divided into 2 types: 1) Arthāṅkāra (figures of speech of sense) and 2) Śabdāṅkāra (figures of speech of sound). The former consists of 44 types divided into 8 groups, i.e. 1) group of the comparison (found 11 types). 2) group of the description of reality and details (found 6 types). 3) group of the multiple levels of description (found 8 types). 4) group of the power of imagination (found 5 types). 5) group of the intensity of the descriptive text (found 5 types). 6) group of the reasonable arguments (found 4 types). 7) group of the description in sequence (found 1 type). 8) group of the description with many types of Arthāṅkāras on the same verse. But the latter (i.e. figures of speech of sound) consists of Anuprāsā that was distinguished and composed frequently.



กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณมารดาบิดาผู้เป็นดังพระพรหมของลูก

ขอขอบพระคุณสำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม/สถานที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ภาษาบาลี

ขออนุโมทนาขอบพระคุณ ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์, รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส อาจารย์ที่ปรึกษา, ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา กรรมการสอบ และ รศ.ดร.โกวิทย์ พิมพวง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก สำหรับคำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ประจำสาขาวิชาสันสกฤตศึกษา ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้มอบความรู้ด้านภาษาสันสกฤตในแขนงต่าง ๆ ประกอบด้วย ผศ.ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ผู้มอบความรู้ด้านภาษาสันสกฤตในจารึก อลังการศาสตร์ ไวยากรณ์และวรรณคดีสันสกฤต รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส ผู้มอบความรู้ด้านไวยากรณ์และวรรณคดีสันสกฤตในพุทธศาสนา ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้มอบความรู้ด้านปรัชญา ผศ.ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ผู้มอบความรู้ด้านวรรณคดีสันสกฤต รศ.ดร.ปรมัตต์ คำเอก ผู้มอบความรู้ด้านภาษาฮินดีและวัฒนธรรมอินเดีย และ อ.ดร.นิพัทธ์ แย้มเดช ผู้คอยชี้แนะเรื่องอลังการศาสตร์และคอยตรวจแก้ความถูกต้องของวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบพระคุณอาจารย์ท่านอื่น ๆ ได้แก่ ผศ.ดร.กังวล คัชขิมา และ อ.ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ ผู้มอบความรู้ด้านอักษรและภาษาในจารึก รวมถึง ผศ.ดร.ชานปวีช ทัตแก้ว ผู้มอบความรู้ด้านไวยากรณ์ วรรณคดีภาษาสันสกฤต และภาษาปรากฏ และคุณมัลติโว จี สังเมฆ ผู้แนะนำแหล่งข้อมูลคัมภีร์ปุราณะและอลังการศาสตร์

ขอขอบคุณกัลยาณมิตรผู้คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในทุกด้าน ได้แก่ พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ พระมหาดาวร งามจันทร์ พระมหาพิสิษฐ อัยปะโค พระมหาสุทัศน์ วรรณทอง ผู้แลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลด้านจารึกศึกษา วรรณคดีสันสกฤตและอลังการศาสตร์ คุณกมลรัตน์ วิเศษสิริวรกุล คุณสุปรัชญา จัปใจ ผู้แลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลอื่น ๆ และคุณสุกัญญา เจริญวีรกุล ผู้พิสูจน์อักษรและช่วยตรวจบทความอักษรร้อยกรองภาษาอังกฤษ

ขอขอบพระคุณผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษา ประกอบด้วย วัดอาวุธวิกสิตาราม (พระเทพปัญญาภุมนี พระราชดิลก พระครูสุทัศนภุมนี) รศ.ดร.ศรีอร สมบูรณ์ทรัพย์ และมูลนิธิศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

ขอขอบคุณนักวิชาการรุ่นก่อนผู้บุกเบิกวงการสันสกฤตศึกษาและกลั่นกรองร้อยเรียงออกมาเป็นหนังสือที่ผู้วิจัยได้ใช้เพื่อแสวงหาความรู้ คุณงามความดีทุกประการอันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขอมอบให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน

พระมหา พรภวิทย์ อุปัชฌาย์

สารบัญ

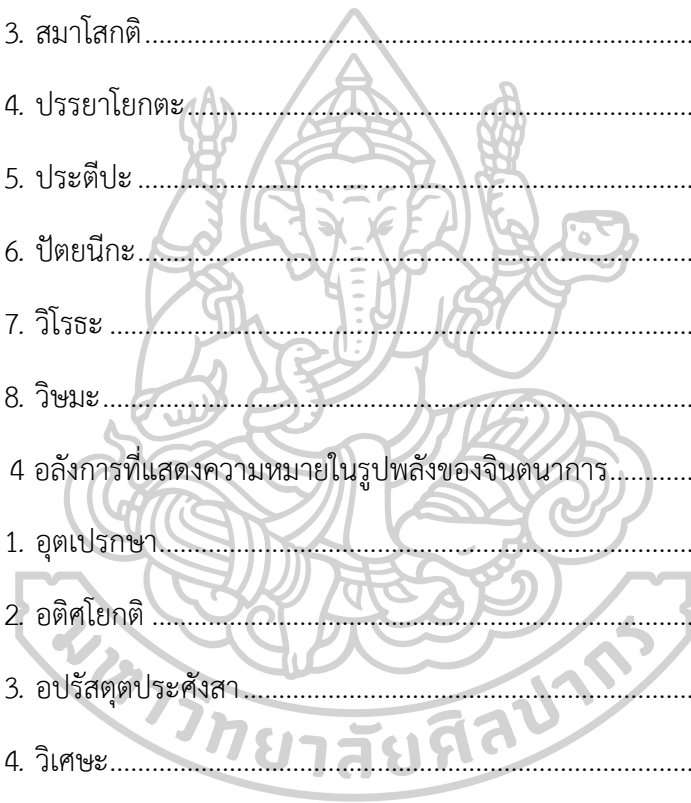
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	๗
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	8
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	9
1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	9
1.5 ขั้นตอนการศึกษา.....	13
1.6 วิธีการศึกษา.....	14
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
1.8.1 การแพร่กระจายของเอกสารต้นฉบับตัวเขียน (Manuscripts).....	14
1.8.2 การตีพิมพ์กุมารสัมภวะฉบับตรวจชำระแก้ไข (Editions).....	22
1.8.3 การตีพิมพ์กุมารสัมภวะฉบับแปล (Translations).....	25
1.8.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ.....	27
บทที่ 2 การปริวรรตและแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาส.....	32
2.1 หลักการปริวรรตต้นฉบับ.....	32
2.2 หลักการที่นำมาปรับใช้ในการแปล.....	34

2.3 บทปริวรรตต้นฉบับและบทแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ	45
สรรคที่ 1 การกำเนิดพระนางอุมา	45
สรรคที่ 2 การเข้าเฝ้าพระพรหม	64
สรรคที่ 3 การเผากามเทพ	76
สรรคที่ 4 การคร่ำครวญของนางรติ	97
สรรคที่ 5 การให้ผลของการบำเพ็ญตบะ	106
สรรคที่ 6 การขอพระนางอุมาแต่งงาน	129
สรรคที่ 7 การแต่งงานของพระนางอุมา	146
สรรคที่ 8 การพรรณนาถึงกามกรिताของพระนางอุมา	171
บทที่ 3 ข้อมูลทั่วไป สารัตถะด้านเนื้อหา และการใช้ภาษาในกุมารสัมภวะ	194
3.1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ประพันธ์	194
3.1.1 ประวัติของกาลิทาส	194
3.1.2 ภูมิหลังของกาลิทาส	201
3.1.3 ผลงานของกาลิทาส	202
3.2 สารัตถะด้านเนื้อหาและ การใช้ภาษาในกุมารสัมภวะ	203
3.2.1 การเปรียบเทียบเนื้อหาของกุมารสัมภวะกับปุราณะ	203
3.2.1.1 ลักษณะเนื้อหาที่คล้ายและแตกต่างในกุมารสัมภวะกับปุราณะ	208
3.2.1.2 ลักษณะเฉพาะของเนื้อเรื่องในกุมารสัมภวะ	229
3.2.2 รูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา	251
3.2.2.1 ลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภวะ	251
1. วรรณคดีสันสกฤตที่มีลักษณะมหากาพย์	251
2. ทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาพย์	253
3. การวิเคราะห์ลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภวะ	261
3.1 เนื้อเรื่อง	261

3.2 การประพันธ์.....	271
3.3 ลักษณะตัวละคร.....	281
3.4 การพรรณนารายละเอียด.....	289
3.5 รสวรรณคดี.....	293
3.6 การร้อยเรียงภาษาและโวหาร.....	306
3.2.2.2 รูปแบบฉันทลักษณ์.....	310
1. สมฤตตะ.....	311
1.1 อนุชฎฉันทน์ หรือโศลก.....	311
1.1.1 ป็ดยาวักตรฉันทน์.....	311
1.1.2 วิปุลฉันทน์.....	311
1.2 อุปชาติฉันทน์.....	313
1.2.1 อินทรัชราฉันทน์.....	314
1.2.2 อุเปนทรรัชราฉันทน์.....	314
1.3 รโถทธาฉันทน์.....	314
1.4 วัมศีลฉันทน์.....	315
1.5 วสันตติลกาฉันทน์.....	316
1.6 มาลินีฉันทน์.....	316
2. อรรธสมฤตตะ.....	317
2.1 วิโยคินีฉันทน์.....	317
2.2 ปุชปีตาคราฉันทน์.....	317
3.2.2.3 ศิลปะการหลากคำในกมุขารสสัมภวะ.....	320
1. การหลากคำในพระนามของพระศิวะ.....	322
2. การหลากคำในพระนามของพระนางปารวตี.....	335
3. การหลากคำในพระนามของท้าวหิมวัต.....	341

3.2.2.4 การใช้คำขยายประโยคสำหรับพรรณนารายละเอียด	344
3.2.2.5 การนำธรรมชาติมาพรรณนาในบทประพันธ์	350
1. การพรรณนาธรรมชาติอย่างตรงไปตรงมา	350
2. การนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นอุปมาโวหาร.....	352
3. การพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคคลวัต	353
3.2.2.6 กลวิธีการเล่าเรื่องคล้ายบทละคร	356
บทที่ 4 อลังการที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ	362
4.1 อรรถาลังการ (อลังการด้านความหมาย)	363
กลุ่มที่ 1 อลังการที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ	370
1. อุปมา.....	370
2. รูปกะ.....	389
3. วยดิเรกะ.....	391
4. ตุลยโยคีตา.....	393
5. สมรณะ.....	394
6. สันเทหะ.....	395
7. ภรานติมาน.....	396
8. ประติวัสตูปมา.....	396
9. ทฤษฏานตะ.....	397
10. นิทรศนา.....	399
11. ปริณามะ	400
กลุ่มที่ 2 อลังการที่แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความ	402
1. สวภาโวคติ.....	402
2. ปริกร404	
3. พรรยายะ.....	405

4. อันไยนยะ	407
5. อรรธปาปัตติ	407
6. ปรีวฤตติ	409
กลุ่มที่ 3 อลังการที่แสดงความหมายหลายระดับ	410
1. เศลษะ	410
2. อากษปะ	412
3. สมาสโกติ	413
4. พรยาโยกตะ	414
5. ประตีปะ	414
6. ปัตยนิกะ	415
7. วิโรธะ	416
8. วิษมะ	416
กลุ่มที่ 4 อลังการที่แสดงความหมายในรูปพลังของจินตนาการ	417
1. อุตเปรกษา	418
2. อติศโยกติ	420
3. อปรัสตุตประคังสา	421
4. วิเศษะ	422
5. วิเศโษกติ	423
กลุ่มที่ 5 อลังการที่แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความ	424
1. อรรธานตรันยาสะ	424
2. ทิปกะ	426
3. สโหกติ	427
4. อุทาดตะ	428
5. สมุจยยะ	429



กลุ่มที่ 6 อลังการที่แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน	430
1. กายลึงคะ	431
2. เหตุ 431	
3. วิภาวนะ	432
4. อนุมานะ	433
กลุ่มที่ 7 อลังการที่แสดงความหมายโดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ	434
1. ยถาสังขยะ	434
กลุ่มที่ 8 อลังการที่แสดงความหมายโดยการรวมอลังการหลายประเภทเข้าด้วยกัน	435
1. สัมผัสฤๅ	435
2. สังกร 435	
4.2 ศัพทาลังการ (อลังการทางเสียง)	437
1. อนุปราสะ	437
1.1 เฉกานุปราสะ	438
1.2 วฤตตยณุปราสะ	441
1.3 ศรุตยณุปราสะ	442
1.4 อันตยณุปราสะ	443
1.5 ลาฎานุปราสะ	444
บทที่ 5 สรุปลการศึกษาศีษาและข้อเสนอแนะ	446
รายการอ้างอิง	450
ประวัติผู้เขียน	460

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางแสดงลำดับทะเบียนและรายละเอียดของต้นฉบับตัวเขียนกุมารสัมภาวะ	17
ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนสรรคของกุมารสัมภาวะในต้นฉบับ จำนวน 81 ฉบับ	18
ตารางที่ 3 ตัวอย่างการแปลตรงตัว	35
ตารางที่ 4 ตัวอย่างการแปลเพิ่มเติม	36
ตารางที่ 5 ตัวอย่างการแปลกรรมวาจกเป็นกรรมวาจกเช่นเดิม	37
ตารางที่ 6 ตัวอย่างการแปลกรรมวาจกเป็นกรรตุวาจก	37
ตารางที่ 7 ตัวอย่างการแปลเป็นคำซ้อน	38
ตารางที่ 8 ตัวอย่างการแปลคำแสดงอารมณ์	38
ตารางที่ 9 ตัวอย่างการแปลสรรพนาม	39
ตารางที่ 10 ตัวอย่างการแปลสัพพจน์	40
ตารางที่ 11 ตัวอย่างการแปลลักษณนาม	41
ตารางที่ 12 ตัวอย่างการแปลรวบความเพื่อให้เนื้อความชัดเจน	41
ตารางที่ 13 ตัวอย่างการแปลเพื่อรักษาความหมายมากกว่าไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับ	43
ตารางที่ 14 ตัวอย่างชื่อเฉพาะของตัวละครที่สามารถแปลได้ความหมายชัดเจน	43
ตารางที่ 15 ตัวอย่างชื่อเฉพาะของตัวละครที่แปลทับศัพท์	44
ตารางที่ 16 ตารางแสดงและเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในกุมารสัมภาวะกับคัมภีร์ปุราณะ	206
ตารางที่ 17 ตารางเปรียบเทียบทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาวยะ	255
ตารางที่ 18 คำแปลทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาวยะ	257
ตารางที่ 19 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของปุรุชาละ	271
ตารางที่ 20 ตารางแสดงภาวะและรส	295
ตารางที่ 21 ตารางแสดงองค์ประกอบและขั้นตอนของการเกิดรส เรียงจากซ้ายไปขวา	296

ตารางที่ 22	แสดงความถี่ของฉันท์ในกุมารสัมภวะ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย	318
ตารางที่ 23	ตารางแสดงการเปรียบเทียบพระนามพระศิวะกับคัมภีร์อื่น ๆ.....	322
ตารางที่ 24	ตารางแสดงการเปรียบเทียบการสร้างสรรคพระนามพระศิวะ.....	328
ตารางที่ 25	ตัวอย่างการกำหนดคณะในอุเปนทรวัชราฉันท์	331
ตารางที่ 26	ตารางแสดงการสร้างคำที่เป็นพระนามของพระนางปารวตี.....	336
ตารางที่ 27	ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำเหมือนภูเขาทัวไป	341
ตารางที่ 28	ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นภูเขามากน้อย.....	342
ตารางที่ 29	ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นจอมแห่งขุนเขา	342
ตารางที่ 30	ตัวอย่างการใช้สรรพนาม ยท ขยายความ	344
ตารางที่ 31	การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ.....	346
ตารางที่ 32	ตัวอย่างการใช้คำที่มีวิภक्तिเหมือนกับคำหลักมาขยายความ	347
ตารางที่ 33	ตารางสรุปการใช้คำขยายสำหรับการพรรณนารายละเอียด	349
ตารางที่ 34	ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรธาลังการแต่ละประเภท.....	363
ตารางที่ 35	ตารางแสดงการจัดกลุ่มของอรรธาลังการที่ปรากฏในกุมารสัมภวะ.....	369



บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีสันสกฤต เริ่มต้นเมื่อประมาณสามพันปีมาแล้วหลังจากการตั้งถิ่นฐานของชาวอารยันในดินแดนปัญจาบ เป็นวรรณคดีที่เขียนหรือบันทึกด้วยภาษาสันสกฤต ประกอบด้วยภาษาสันสกฤตพระเวท (vedic sanskrit) และภาษาสันสกฤตแบบแผน (classical sanskrit) เรื่องราวในวรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลายมาก แสดงให้เห็นพัฒนาการของเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ปรัชญา ความเชื่อ และสภาพสังคมของชาวอินเดียในแต่ละยุคได้ สามารถจำแนกประเภทของวรรณคดีสันสกฤตแบบกว้าง ๆ ได้ 4 ประเภท ได้แก่ อาคมะ ศาสตร์ อิติहाสะ และกาวยะ (กุสุมารักษมณี, 2549: 9)

วรรณคดีในยุคแรกนั้นเป็นเรื่องของศาสนา ความศรัทธา และการสวดบูชาเทพเจ้า วรรณคดีสำคัญในสมัยนี้เรียกว่า “อาคมะ” (อาคม) ประกอบด้วยคัมภีร์พระเวท ได้แก่ คัมภีร์ฤคเวท คัมภีร์ยชุรเวท คัมภีร์สามเวท คัมภีร์อถรรพเวท ซึ่งแต่งเป็นคำประพันธ์เพื่อประโยชน์แก่การท่องจำเป็นสำคัญ ต่อมาได้มีคัมภีร์ร้อยแก้วเป็นอรรถาธิบายคัมภีร์พระเวทให้กระจ่างขึ้น ได้แก่ คัมภีร์พราหมณะเป็นคู่มือคัมภีร์พระเวทแต่ละคัมภีร์ วรรณคดีในยุคพระเวทและพราหมณะนี้อยู่ในรูปของคำสดุดีและบวงสรวงเทพเจ้า เพราะมนุษย์ยังกังวลเรื่องความปลอดภัยในชีวิตตน และยังไม่อาจอธิบายความลึกลับของธรรมชาติได้ เมื่อไม่อาจเข้าใจและเอาชนะธรรมชาติได้ รวมทั้งไม่อาจอธิบายความยิ่งใหญ่ของอำนาจลึกลับได้ มนุษย์จึงได้แต่บวงสรวงบูชาเพื่อให้เป็นที่โปรดปรานของเทพเจ้า เมื่อมนุษย์มีความคิดวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น ก็เริ่มตั้งปัญหาเกี่ยวกับสัจธรรม จึงเกิดงานเขียนที่เป็นบทวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อและแสวงหาสัจธรรม ดังปรากฏในคัมภีร์ประเภทอาร์ณยกะและอุปนิษัตฉบับต่าง ๆ (Coomaraswamy, 1971: 22-24; กุสุมารักษมณี, 2549: 9)

ภายหลังนักปราชญ์ทางภาษาจึงได้วางกฎเกณฑ์เพื่อกำหนดภาษาในคัมภีร์ เพราะถือว่าถ้อยคำที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทเป็นสิ่งที่พึงรักษาไว้ให้มั่นคงอยู่ดังเดิม มิให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม จึงทำให้เกิดตำราไวยากรณ์และคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เนื่องมาจากคัมภีร์พระเวท วรรณคดีเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจคัมภีร์พระเวทอย่างลึกซึ้ง เรียกว่า “ศาสตร์” (ศาสตร) เช่น ตำราไวยากรณ์ของปาณินิชื่ออักษฎายายี ตำราดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ เป็นอาทิ

ในสมัยต่อมามนุษย์เริ่มใส่ใจเหตุการณ์ในอดีต เช่น ประวัติของบรรพบุรุษ อดีตที่เคยรุ่งโรจน์ของวีรบุรุษ เป็นต้น ประวัติของวีรบุรุษทำให้มนุษย์เกิดความทึ่งและมีความมั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ด้วยกันมากขึ้นจึงมีการแต่งร้อยกรองและขับลำนำสดุดีวีรกรรมของวีรบุรุษในโอกาสต่าง ๆ ทำให้เกิดคัมภีร์ประเภท “อิติहाสะ” (อิติहाส) นับได้ว่าศูนย์กลางความสนใจและความศรัทธาของ

สังคมเริ่มแปรเปลี่ยนจากเทพเจ้ามาสู่มนุษย์ด้วยกัน แต่เป็นมนุษย์ที่มีคุณลักษณะพิเศษ ได้แก่ มนุษย์ผู้เป็นอวตารของเทพเจ้า เช่น พระรามผู้เป็นอวตารของพระนารายณ์ในรามายณะ หรือพี่น้องปาดทพผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าในมหากาพย์ เป็นต้น

เมื่อความนิยมขับลำนำสรรเสริญวีรบุรุษแพร่หลายมากขึ้น จึงมีการแต่งเติมเรื่องราวเพิ่มอารมณ์ความรู้สึกของตนเข้าไปในบทขับมากขึ้น มีการแต่งภาษาด้วยอลังการเพื่อแสดงฝีมือของกวี และเน้นการสร้างอารมณ์เพื่อแสดงสรรเสริญคติมากขึ้น ทฤษฎีรสจากบทละครถูกนำมาใช้ในวรรณคดีมากขึ้น ในที่สุดจึงเกิดงานเขียนแนวใหม่ที่เน้นวรรณศิลป์ มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ชีวิตมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ เรียกว่า “กาวยะ” (กาวยะ) ซึ่งมีความหมายตามรูปศัพท์คืองานของกวี (กุสุมา รักษมณี, 2549: 10-11)

กาวยะ เป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทหนึ่ง เพราะกาวยะเป็นงานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีการเลือกสรรถ้อยคำอย่างดีเพื่อก่อให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ เพื่อความเพลิดเพลินทางใจและโสตประสาท ต้องแต่งตามหลักฉันทศาสตร์อย่างเคร่งครัด นิยมใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่ตกแต่งและเอื้อต่อการเล่นคำได้อย่างวิจิตรบรรจง (กุสุมา รักษมณี, 2549: 17) วรรณคดีประเภทนี้ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่เรื่องของเทพเจ้าเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่เป็นวรรณคดีที่เน้นเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ คืออธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางธรรมและทางโลก และข้อคิดในการดำเนินชีวิตต่าง ๆ อาจเป็นนิทาน นิยาย บทกวีลำนำ หรือบทละคร (กุสุมา รักษมณี, 2549: 10-11) และวรรณคดีแม้ส่วนหนึ่งจะมีจุดมุ่งหมายหรือมุ่งเน้นเพื่อสั่งสอนให้เกิดข้อคิดในการดำเนินชีวิต เพื่อแสดงฝีมือในการประพันธ์ เพื่อยกย่องผู้อุปถัมภ์ หรือเพื่อวิพากษ์สังคม แต่ที่สำคัญและนับเป็นหัวใจของกาวยะก็คือ เพื่อความสำเร็จอารมณ์อันเป็นจุดมุ่งหมายหลัก (กุสุมา รักษมณี, 2549: 21)

กาวยะมีหลากหลายรูปแบบซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ศรวยกาวยะ (ศรวยกาวยะ) คือ วรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินโดยการอ่านหรือการฟัง และ ทฤศยกาวยะ (ทฤศยกาวยะ) คือ วรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินโดยการชมหรือการมอง นอกจากนี้ ศรวยกาวยะยังแบ่งย่อยได้อีกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ปัทยะ (ปัทยะ) หมายถึง วรรณคดีประเภทร้อยกรอง ที่แต่งด้วยฉันทลักษณ์และกลบทชนิดต่าง ๆ คัทยะ (คัทยะ) หมายถึง วรรณคดีประเภทร้อยแก้ว ที่แต่งเป็นเรื่องราวเหมือนนิทานและเรื่องเล่าขนาดสั้นขนาดยาว และจัมปุ (จัมปุ) หมายถึง วรรณคดีประเภทร้อยกรองและร้อยแก้วรวมกัน และจากกาวยะทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวแล้วนั้น แต่ละกาวยะก็ยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีกหลายประเภท เช่น ปัทยะ แบ่งเป็น 2 คือ มหากาวยะ (มหากาวยะ) และชันทกาวยะ (ชันทกาวยะ) เป็นต้น (จำลอง สารพัดนึก, 2546: 63-64)

มหากาวยะ จัดอยู่ในประเภทศรวยกาวยะ คือ วรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินโดยการอ่านหรือการฟัง มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากงานนิพนธ์ประเภทคัมภีร์ทางศาสนา เช่น พระเวท

พระไตรปิฎก แตกต่างไปจากคัมภีร์ประเภทศาสตร์ เช่น อรรถศาสตร์ ชโยติศาสตร์ เป็นต้น เพราะมหากาพย์เป็นงานประพันธ์ที่ต้องมีขอบเขตอยู่ในลักษณะของมหากาพย์ (จำลอง สารพัตนิก, 2546: 64) กล่าวคือ (1) เนื้อเรื่องต้องมาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง (2) ต้องเน้นเป้าหมายสำคัญ (ปุรุชาณะ) ทั้งสี่ของชีวิต คือ อรรถะ กามะ ธรรมะ และโมกษะ พระเอกต้องเป็นผู้มีปัญหา มีความสง่างาม (3) ต้องมีการพรรณนาเมือง มหาสมุทร ภูเขา ฤดูกาล พระอาทิตย์ และพระจันทร์ยามแรกขึ้น การเล่นสนุกในสวน ในน้ำ งานฉลองที่มีการเลี้ยง และความรัก (4) แสดงศฤงคารรส ทั้งที่เกิดจากการพลัดพรากของคนรักและที่สมหวังในรัก ได้แต่งงานกัน รวมทั้งเรื่องกำเนิดเจ้าชาย (5) มีเรื่องการวางกลการยุทธ์ ได้แก่ การปรึกษามวลอำมาตย์ การส่งทูต การยกทัพ การรบและชัยชนะของพระเอก (6) มีการใช้อุปมาต่าง ๆ ไม่ควรมากเกินไป แต่ต้องครอบคลุมทั้งเรื่องผสมผสานกับเรื่องรส (7) แต่ละสรรคไม่ควรยาวมาก ใช้ฉันทที่ไพเราะ เชื่อมต่อกันอย่างดี จบแต่ละตอนด้วยการเปลี่ยนฉันท ทัดทินกล่าวว่า กาพย์ที่มีลักษณะเช่นนี้จะชนะหัวใจผู้คนและคงอยู่ชั่วกาลปาวสาน (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560: 99)

ส่วน ชันชกาวยะ คืองานนิพนธ์สั้นสกุตที่รจนาเป็นบทประพันธ์สั้น ๆ ซึ่งแสดงออกทางความรู้สึกและความคิดให้เห็นเป็นจริงเป็นจัง โดยทั่วไปบทประพันธ์ที่เป็นชันชกาวยะนั้นเป็นงานนิพนธ์ที่ไม่ยาวนาน ในการรจนางานนิพนธ์ชนิดนี้ สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญของเรื่องคือ พิษพันธุไม้ สัตว์ และนกต่าง ๆ ชันชกาวยะแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ชนิด ได้แก่ ศฤงคารชันชกาวยะ (บทประพันธ์ขนาดสั้นที่แสดงอารมณ์ไปทางความรักและกามารมณ์) และสโตตรชันชกาวยะ (บทประพันธ์ขนาดสั้น ที่แสดงถึงความภักดี เคารพ บูชา และส্তুติ)

โดยลักษณะของมหากาพย์และชันชกาวยะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด คือ ที่มาของเรื่องที่ใช้ในการประพันธ์ กล่าวคือเนื้อเรื่องของมหากาพย์จะต้องนำมาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง นิทาน หรือเรื่องเล่าต่อมาแต่โบราณ เช่น จากอิติหาส กถา หรือเรื่องต่าง ๆ ที่เล่าสืบต่อกันมาแต่โบราณ ไม่ใช่เรื่องแต่งขึ้นเอง (จำลอง สารพัตนิก, 2546: 64) ยกตัวอย่างเช่น เรื่องกิริตารชุนียะ เรื่องโนษจริต มีเค้าโครงเรื่องมาจากมหาภารตะ (นาวิน วรรณเวช, 2551: 68-69) และเรื่องกุมารสัมภวะ มีเค้าโครงเรื่องมาจากคัมภีร์ปุราณะเป็นหลัก ในขณะที่กวีผู้แต่งชันชกาวยะสามารถจะสร้างสรรค์เนื้อเรื่องตามจินตนาการของตนเอง มิได้นำเรื่องมาจากอิติหาสหรือปุราณะแต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น เรื่องเมฆทูตของกาลิทาส ก็ไม่ได้มีเนื้อเรื่องมาจากอิติหาสหรือปุราณะ ทว่ารายละเอียดภายในเนื้อเรื่องอาจจะได้รับอิทธิพลอยู่บ้าง

วรรณคดีสันสกฤตได้มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง จวบจนกระทั่งถึงราวปีคริสต์ศักราช 320 เป็นต้นมา ราชวงศ์หนึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นในทางตอนเหนือของอินเดีย นักวิชาการต่าง ๆ เรียกกันว่าเป็นยุคทองของอินเดีย ซึ่งก็คือยุคของราชวงศ์คุปตะ และในช่วงเวลานั้นได้มีกวีคนสำคัญนามว่า

กาลิทาส ได้ประพันธ์วรรณคดีที่โด่งดังหลายเรื่อง โดยเฉพาะมหากาพย์เรื่องรฆวรงค์และกุมารสัมภวะ ถือว่าเป็นมหากาพย์ที่โด่งดังที่สุดในบรรดามหากาพย์ที่ได้รับยกย่อง ได้แก่ รฆวรงค์ กุมารสัมภวะ ศิคุปาลวณะ กิราตารชุนีเย และไนษธจรีต (หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์, 2535:105)

อนึ่ง วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ กาลิทาสประพันธ์ขึ้นโดยอิงอาศัยเรื่องราวจากแนวคิดต่าง ๆ เช่น การแต่งงานของพระศิวะและพระนางปารวตี ตามตำนานของศาสนาฮินดูโบราณ ซึ่งมีรายละเอียดปรากฏในพรหมปุราณะ กาลิกาปุราณะ ศิวปุราณะ (Kale, 1917: xxvi) มัตสยปุราณะ และลึงคปุราณะ เป็นต้น และเรื่องพระศิวะอภิเษกสมรสกับพระนางปารวตีธิดาของภูเขาหิมาลัยที่ถูกสร้างขึ้นเป็นตัวละครขึ้นมาในยุคปุราณะเป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงมาก มีเนื้อเรื่องย่อของเรื่องราว ดังนี้

เหล่าเทพเดือดร้อนเพราะอสูรชื่อว่าตารกะ และตามคำทำนาย โอรสของพระศิวะกับธิดาของท้าวหิมาวัตเจ้าแห่งขุนเขาเท่านั้นจะสามารถสังหารอสูรตารกะได้ แต่พระศิวะอยู่ในสมาธิอย่างสงบนิ่งตลอดเวลา เทพทั้งหลายเห็นว่า ดูเหมือนจะไม่มีทางที่พระองค์จะให้กำเนิดโอรสได้ แต่ถึงกระนั้นเทพทั้งหลายก็ได้ขอร้องให้ปารวตีไปปรนนิบัติพระศิวะ ถึงแม้ว่านางปารวตีจะพยายามทุกวิถีทาง ก็ไม่สามารถทำให้พระศิวะสนใจในตนได้ กามเทพเป็นผู้ช่วยเหลือพยายามที่จะทำให้พระศิวะเกิดความสนใจในนางปารวตีนั่นอย่างสุดความสามารถ จนพระศิวะใช้พระเนตรที่สามเฝ้ากามเทพจนเป็นถ้ำถ่านในที่สุด นางปารวตีจึงได้ตัดสินใจบำเพ็ญตบะแบบเดียวกับพระศิวะโดยได้สละเครื่องประดับทั้งและดำรงเพศเป็นตปสินีบำเพ็ญพรตอยู่บนยอดเขาโดยอยู่ข้าง ๆ พระศิวะ พระองค์จึงสังเกตเห็นและเกิดความรักในปารวตีในรูปของตปสินีนี้ ทั้งสองจึงได้อภิเษกสมรสกันด้วยพิธีอันยิ่งใหญ่ในพิธีได้มีเทพทั้งหมดมาร่วม ในเวลาต่อมาก็ได้ให้กำเนิดพระโอรสนามว่าสกันทะ เมื่อกุมารสกันทะเจริญวัยขึ้นไม่นานก็ได้สังหารอสูรตารกะในที่สุด (กาญจณี ละอองศรี (บรรณาธิการแปล), 2559: 517)

กาลิทาสประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะด้วยฉันทลักษณ์ 8 ชนิด คือ อุปชาติฉันท อนุษฏกฉันท (โคลก) วัมศัสดฉันท วสันตติลกาฉันท มาลินีฉันท วิโยคินีฉันท (ไวตาลีฉันท) ปุษปิตาคารฉันท และรโถทตาฉันท (Keith, 1920: 107) ว่าตามเนื้อเรื่องทั้งหมดประกอบด้วย 17 สรรค รวมทั้งสิ้น 1,096 บท (Ryder, 1928: 157) แต่นักวิชาการส่วนใหญ่ล้วนมีความเห็นร่วมกันว่า กาลิทาสประพันธ์ไว้เพียง 8 สรรคเท่านั้น ส่วนสรรคที่ 9 – 17 นักประพันธ์ยุคหลังแต่งเพิ่มเติมเข้ามา (Bandyopadhyay, 1986: 559) โดยมีชื่อเรียกตามเนื้อหาของเรื่องที่ประพันธ์ไว้ในแต่ละสรรค ดังนี้

- | | | |
|-----------|------|---|
| สรรคที่ 1 | ชื่อ | อุโมตปตติ ว่าด้วยการกำเนิดของพระนางอูมา |
| สรรคที่ 2 | ชื่อ | พรหมสาक्षाตการ ว่าด้วยเหล่าเทพเข้าเฝ้าพระพรหม |
| สรรคที่ 3 | ชื่อ | มทนทหน ว่าด้วยกามเทพถูกพระศิวะเผาด้วยดวงตาที่สาม |
| สรรคที่ 4 | ชื่อ | รติวิลาป ว่าด้วยการรำพึงรำพันของนางรติ ชายาของพระกามเทพ |
| สรรคที่ 5 | ชื่อ | ตปะผลโทษ ว่าด้วยผลแห่งตบะ |

- สรรคที่ 6 ชื่อ อูมาปรทาน ว่าด้วยพระอูมาขอร้องพระศิวะให้ไปขอตนแต่งงาน
 สรรคที่ 7 ชื่อ อูมาปริณย ว่าด้วยพระศิวะตกลงจะแต่งงานกับพระอูมา
 สรรคที่ 8 ชื่อ อูมาสุตวรณน ว่าด้วยความเปล็ดเปล็นยินดียิ่งของพระนางอูมา
 สรรคที่ 9 ชื่อ ไกลาสคมน ว่าด้วยการไปยังภูเขากลาส
 สรรคที่ 10 ชื่อ กุมาโรตปตติ ว่าด้วยการอุปติของพระสกันทกุมาร
 สรรคที่ 11 ชื่อ กุมาโรตปตติ ว่าด้วยการอุปติของพระสกันทกุมาร (ต่อ)
 สรรคที่ 12 ชื่อ กุมารไสนาปตยวรณน พรรณนาถึงความเป็นจอมทัพของพระกุมาร
 สรรคที่ 13 ชื่อ กุมารไสนาปตยาภิเชก การอภิเชกความเป็นจอมทัพของพระกุมาร
 สรรคที่ 14 ชื่อ เทวเสนาปรยามณ ว่าด้วยการเคลื่อนทัพของเหล่าเทพ
 สรรคที่ 15 ชื่อ สุราสุรไสตยสัมภูฏ ว่าด้วยการประทะกันระหว่างเทพและอสูร
 สรรคที่ 16 ชื่อ สุราสุรส์ครามวรณน ว่าด้วยการสู้รบในสงครามระหว่างเทพและอสูร
 สรรคที่ 17 ชื่อ ตารกาสุรวธ ว่าด้วยพระสกันทกุมารประหารตารกาสุร

(Kale, 1917: 21-166; Mukhopadhyaya, 1984: 72-291)

ในส่วนของพรรณนาโวหารอันประกอบด้วยอลังการที่เสริมคุณค่าและสุนทรียะให้แก่เนื้อเรื่อง เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่วรรณคดีประเภทกาพย์จะขาดไม่ได้ โดยคำประพันธ์ในกาพย์ถือว่ วรรณนาโวหารและบทอุปมาอุปไมยเป็นอลังการที่สำคัญที่สุด (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2541: 67) และ การใช้โวหารหรือศิลปะการใช้ถ้อยคำล้วนทำให้อารมณ์และความนึกคิดในวรรณคดีเรื่องที่แต่งเด่นชัด ขึ้นมา กวีที่มีความสามารถในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการ ออกมาได้ อย่างมี สุนทรียภาพจนทำให้ผู้อ่านอิมเมจประทับใจในสุนทรียรส (กุสุมา รักษมณี, 2547: 20) ดังนั้น เรื่องกุมารสัมภาวะที่กาลิทาสซึ่งเป็นนักประพันธ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านฉันทศาสตร์ ชำนาญในด้านโวหาร ศาสตร์ และโดดเด่นในเรื่องการใช้อุปมาอุปไมยจนได้รับการสรรเสริญในเชิงคุณค่าโดยกวียุคหลังว่า อุปมา กาลิทาสสุข (อุปมาเป็นของกาลิทาส) ได้ประพันธ์นั้น จึงบริบูรณ์ด้วยความงดงามและ เพียบพร้อมไปด้วยอลังการต่าง ๆ ผ่านทุกตัวอักษรที่ได้บรรจุแต่งลงไป ดังจะเห็นได้จากเรื่องกุมาร สัมภาวะที่บริบูรณ์ไปด้วยอลังการคือทั้งด้านศัพทาลังการ (อลังการทางเสียง) และด้านอรรถาลังการ (อลังการทางความหมาย) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 ศัพทาลังการ (อลังการด้านเสียง) ปรากฏในสรรคที่ 2 บทที่ 9 ว่า

ชคทโยนิโรนิสตวิ ชคทโนโต นิรนตกะ ฯ

ชคทาทีรนาทีสตวิ ชคทีโส นิรีศวระ ฯ 2.9

“พระองค์ (พระพรหม) ไม่มีแหล่งกำเนิด ทว่าทรงเป็นแหล่งกำเนิดแห่งโลก (จักรวาล) ทรงเป็นผู้ไม่มีที่สิ้นสุด ทว่าทรงเป็นที่สิ้นสุดแห่งโลก ทรงเป็นผู้ไม่มีเบื้องต้น

ทว่าทรงเป็นเบื้องต้นแห่งโลก พระองค์ ทรงไม่ใช่อิศวระ (เทพผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียว) ทว่าทรงเป็นใหญ่แห่งโลก”

จากตัวอย่างพบวิธีการใช้การซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน และวางไว้ต่างตำแหน่งกัน คือคำว่า “**ชคท**” ที่แปลว่า โลกหรือจักรวาล, **โยนิส** ที่แปลว่า เป็นที่กำเนิด, **ตวิ** ที่แปลว่า พระองค์ และ **อาทิส** ที่แปลว่า เบื้องต้น” ในต่างตำแหน่งกัน ทั้งต้นบาท กลางบาท และท้ายบาท

ตัวอย่างที่ 2 ศัพท์หลังการ (อสังการด้านเสียง) ปรากฏในสรรคที่ 1 บทที่ 46 ว่า

อาตมานมาตมณา เวตสิ สฤชสยาตมานมาตมณา ฯ

อาตมณา กฤติณา จ ตวมาตมณเยว ปรลียเส ฯ 2.10

2.10 “*พระองค์ทรงรู้จักอาตมณด้วยพระองค์เอง ทรงสร้างอาตมณด้วยพระองค์เอง และทรงแทรกซึมอยู่ในอาตมณนั้นแลด้วยพระองค์เองผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่”*

จากตัวอย่างพบวิธีการใช้การซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน และวางไว้ต่างตำแหน่งกัน คือคำว่า “**อาตมานมาตมณา**” ซึ่งในแต่ละตำแหน่งมีคำแปลเหมือนกัน โดยคำว่า **อาตมาน** แปลว่า ซึ่งอาตมณ และ **อาตมณา** แปลว่า ด้วยพระองค์เอง” และวางต่างตำแหน่งกัน คือ ต้นบาท และท้ายบาท

ตัวอย่างที่ 3 อรรถหลังการ (อสังการด้านความหมาย) ปรากฏในสรรคที่ 1 บทที่ 3 ว่า

อนนตรตนปรภวสย ยสย

หิมิ น เสภาคยวิโลปี ชาตม ฯ

เอโก ทิ โทโซ คุณสนนิปาเต

นิมชชตินโทะ กิรณษวิวงกะ ฯ 1.3

หิมะหาได้กลายเป็นแม่สิ่งที่จะทำลายความมดงามของภูเขาหิมาลัยอันเป็นแดนเกิดแห่งรัตนะที่พื้นจะคณานับนั้นได้ไม่ เพราะว่า ความต่างพร้อมสักประการหนึ่งย่อมสูญหายไปภายใต้การประชุมรวมลงแห่งคุณค่า (ที่มากล้น) เปรียบเหมือนจุดต่างพร้อมบนดวงจันทร์ที่หายไปภายใต้แสงสว่างแห่งจันทร์ที่ทอแสงสุกสกาว

จากบทประพันธ์ตัวอย่างแสดงให้เห็นการพรรณนาความมดงามของภูเขาหิมาลัยผ่านการใช้อสังการศาสตร์เพื่อเปรียบเทียบลักษณะของสองสิ่งที่เหมาะสมหรือคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ กวีได้นำสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (อุปมา) คือหิมะที่ปกคลุมบนภูเขาหิมาลัย ด้วยการนำเอาสิ่งเปรียบเทียบ (อุปมา) คือจุดต่างพร้อมบนดวงจันทร์ มาเปรียบเทียบ ซึ่งกลวิธีการประพันธ์เช่นนี้จัดเป็นอรรถหลังการประเภทอุปมา และยังปรากฏอสังการที่มีความหมายเป็นเครื่องสนับสนุนสิ่งที่กวีกล่าวไปก่อนหน้า คือ

อรรถาณตรัณยาสะ ดังในข้อความว่า “เพราะว่า ความต่างพริ้วสักประการหนึ่งย่อมสูญหายไปภายใต้ การประชุมรวมลงแห่งคุณค่า(ที่มากล้น)”

ตัวอย่างที่ 4 อรรถาถังการ (อถังการด้านความหมาย) ปรากฏในสรรคที่ 1 บทที่ 8 ว่า

ยะ ปุรยณก็จกรนธรรภาคา-
นุทธิมิโขตเถน สมิเรณน ฯ
อุทคาศยตานิจฉติ กิณนราณำ
ตานปรทายิตวมิโวปนคตุม ฯท 1.8

ภูเขาทิมาลัยนั้น ได้บรรจุช่องว่างที่อยู่ระหว่างต้นไผ่ให้เต็มด้วยลมที่พัด ออกมาจากปากถ้ำ รวากับว่าปรารณาจะเข้าถึงความเป็นผู้(ร่วม)เปล่งกระแสเสียง กับเหล่ากินนร ผู้กำลังขับร้องด้วยเสียงสูง

จากบทประพันธ์ตัวอย่างแสดงให้เห็นการพรรณนาด้วยการกล่าวแสดงจินตนาการว่าสิ่งหนึ่งมี ลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือ ภูเขาทิมาลัยได้ทำช่องว่างที่อยู่ระหว่างต้นไผ่ให้เต็มด้วยลมรวกับว่า ปรารณาจะเข้าถึงความเป็นผู้(ร่วม)เปล่งกระแสเสียงกับเหล่ากินนร ซึ่งกลวิธีการประพันธ์เช่นนี้จัดเป็น อรรถาถังการประเภทอุตเปรกษา

ตัวอย่างที่ 5 อรรถาถังการ (อถังการด้านความหมาย) ปรากฏในสรรคที่ 3 บทที่ 39 ว่า

ปรยาปตปุษปสทพกสตนากยะ
สสุตปรวาโลษฐุมโนทรากยะ ฯ
ลตาวธุกยสตรโว'ปยวาปุ-
รวิณมรสาขากุชพนธนานิ ฯท 3.39

ต้นไม้อันหลายแล้ว ก็ได้รับการโอบกอดด้วยแขนคือกิ่งที่โน้มลง จากภรรยา คือลดาวัลย์ ผู้มีถิ่นคือช่อดอกไม้ที่สมส่วน ผู้เฝ้าชวนใจด้วยริมฝีปากคือใบไม้อ่อนที่ สั่นระริก

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นการใช้ถ้อยคำเหมือนอุปมา แต่ลึกซึ้งกว่า คือกล่าววสิ่งหนึ่ง ว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เหมือนในบทข้างต้นคือ กล่าวถึงแขนคือกิ่งไม้ กล่าวถึงหญิงสาวคือลดาวัลย์ กล่าวถึงเต้าถันคือช่อดอกไม้ที่สมส่วน และกล่าวถึงริมฝีปากคือใบไม้อ่อนที่สั่นระริก และ กล่าวถึงตัวแทนเพศชายคือต้นไม้อัน การประพันธ์เช่นนี้จัดเป็นอรรถาถังการประเภทอุปมา หากมองลึก เข้าไปยังกลวิธีการประพันธ์ของกวีจะพบการใช้บทอรรถจรยหรืออถังการประเภทสมาโสภคติเข้ามา พรรณนาาร่วมด้วย กล่าวคือกวีกล่าวถึงต้นไม้อันและเถาวัลย์ แต่ตั้งใจพรรณนาการร่วมรักของชายหญิง

นอกจากวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะจะประกอบด้วยความงดงามทางด้านอภิปรัชญาและภาพสะท้อนที่ปรากฏผ่านบทประพันธ์แล้ว สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในความเป็นมหากาพย์ก็คือ รสทางวรรณคดี และเรื่องกุมารสัมภวะก็ประกอบด้วยรสทางวรรณคดีที่โดดเด่นคือ ศฤงคารรส (รสแห่งความรัก) กรุณารส (รสแห่งความเห็นอกเห็นใจหรือสงสาร) และศานตรส (รสแห่งความสงบ) (Kale, 1917: xxxv-xxxvi) และยังประกอบด้วยรสทางวรรณคดีอื่น ๆ ที่ปรากฏผ่านบทประพันธ์ เช่น ภยานกรส เป็นต้น

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะจะมีลักษณะพิเศษคือแสดงรสแต่ละชนิดให้โดดเด่นและเห็นได้ชัดผ่านสรรคแต่ละสรรค หากได้แสดงรสผ่านเพียงบทแต่ละบทเท่านั้นไม่ เช่น สรรคที่ 3 และ 5 พรรณนาให้ผู้อ่านเข้าถึงศฤงคารรสประเภทวิประลัมภะ (วิประลัมภ) คือความทุกข์ระทมเพราะต้องพลัดพรากจากผู้ที่เป็นที่รัก สรรคที่ 4 พรรณนาให้ผู้อ่านมีอารมณ์เห็นอกเห็นใจด้วยกรุณารส คือความเห็นอกเห็นใจหรือความสงสารที่ได้รับความทุกข์โศกของตัวละคร สรรคที่ 7 พรรณนาแสดงให้เห็นถึงศฤงคารรส โดยแสดงให้เห็นผ่านพิธีวิวาห์มงคล และในสรรคที่ 8 พรรณนาแสดงให้ซาบซึ้งตรึงใจด้วยศฤงคารรส ประเภทสัมภวะ (สุมภวะ) คือ ความรักของชายหญิงเมื่อได้อยู่ด้วยกัน เป็นรักที่สมปรารถนาเพราะเข้าใจกัน เป็นต้น (Kale, 1917: xxxvi; กุสุมา รักขมณี, 2549: 152-176)

วรรณคดีที่สามารถจูงใจให้ผู้อ่านติดตามเรื่องได้โดยตลอด ปลุกความคิดให้ผู้อ่านติดตามจนเกิดความประจักษ์แจ้ง และเร้าอารมณ์ให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกจนเป็นอารมณ์ตอบสนอง นับว่าเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่า (กุสุมา รักขมณี, 2547: 79) วรรณคดีสันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะมีวิธีการผูกเรื่องและการดำเนินเรื่องราวอย่างงดงามด้วยฉันทลักษณ์ที่เสริมให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นด้วยอภิปรัชญาของกาลิธาที่ปรากฏในลักษณะของตัวละคร แม้กระทั่งการบรรยายอากาศที่รายล้อมด้วยการพรรณนารายละเอียดภายในเรื่องอย่างลงตัวตามลักษณะมหากาพย์ นับเป็นความสามารถของผู้ประพันธ์ที่ได้ยกระดับคุณค่าของกวีนิพนธ์จนเป็นที่ประจักษ์และสมควรแก่คำยกย่องว่าเป็นวรรณคดีมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่

ดังนั้น จึงน่าสนใจที่จะแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งวิเคราะห์ด้านเนื้อหา การใช้ภาษา และอภิปรัชญา เพื่อให้ทราบถึงสาระสำคัญและความงดงามทางภาษาของบทกวีนิพนธ์ และเผยแพร่วรรณคดีเรื่องนี้ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อปริวรรตและแปลกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8 จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาในกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์อภิปรัชญาที่ปรากฏในกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาออกเป็น 2 ประการ คือ การใช้ต้นฉบับและจำนวนตัวบทกวีนิพนธ์สำหรับการศึกษาคำนี้ ดังนี้

1. ต้นฉบับที่ใช้ศึกษา

ต้นฉบับวรรณคดีสันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ได้แก่ *Kālidāsa's Kumārasambhava Canto I-VIII* ฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ตรวจสอบชำระแปล และอธิบายเพิ่มเติมโดย M.R. Kale รวมถึงอธิบายกุมารสัมภวะของ Millanātha

นอกจากนี้ยังเทียบเคียงต้นฉบับกับต้นฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ที่ได้ตรวจสอบชำระและแปลโดย C.R. Devadhar อีกด้วย

2. จำนวนตัวบทกวีนิพนธ์ที่ใช้ศึกษา

จำนวนโคลงหรือตัวบทวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะสรรคที่ 1-17 มีจำนวนโคลงทั้งสิ้น 1,096 โคลง แต่ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาเพียง 8 สรรค คือสรรคที่ 1 ถึงสรรคที่ 8 จำนวน 613 โคลงเท่านั้น เนื่องจากเนื้อหาวรรณคดีที่ค่อนข้างยาว และเพื่อให้สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานที่นักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานว่ากาลิทาสประพันธ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะเพียง 8 สรรค ส่วนสรรคที่ 9-17 นักประพันธ์ท่านอื่นได้ประพันธ์เพิ่มเข้ามาภายหลัง

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นในวิทยานิพนธ์นี้ เพื่อเป็นมาตรฐานในการนำเสนอ ดังนี้

1.4.2 การปริวรรต

การปริวรรตวรรณคดีสันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต จะถ่ายทอดตัวอักษรเทวนาครีของชื่อเฉพาะและคำศัพท์ทางวรรณคดีในภาษาสันสกฤตเป็นอักษรไทยตามอักษรวิธีไทย (ดังรายละเอียดในบทที่ 2)

1.4.2 การใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีดังต่อไปนี้

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
กิราต.	กิราตารชุนียะ (ประพันธ์โดยภารวิ)
กุมาร.	กุมารสัมภวะ (ประพันธ์โดยกาลิทาส)
ทศ.	ทศรूपกะ (ประพันธ์โดยธัญชยะ)
นาถ.	นาถศาสตร์ (ประพันธ์โดยภรตมุนี)

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
พฐ.	พฐจธิต (แปลและเรียบเรียงโดย สำเนียง เลื่อมใส)
ภัก.	ภักฎีกาวยะ (ประพันธ์โดยภักฎิ)
มหา.	มหาภารตะ
มาหาภ.	มาหาภษยะ (ประพันธ์โดยปตัญชลี)
เมษ.อุตตร.	เมษหุต อุตตรเมษ (ประพันธ์โดยกาลิทาส)
รช.	รชวงค์ (ประพันธ์โดยกาลิทาส)
ราม.	รามายณะของวาลมீกิ
ภ.ส.	ภคเวทสัหมิตา
ภต.	ภตสัหมหาระ (ประพันธ์โดยกาลิทาส)
ลึงค.	ลึงคปุราณะ
วิกโร.	วิกโรมรวศียัม (ประพันธ์โดยกาลิทาส)
วฤตต.	วฤตตรัตนากร ของเกพารภักฎิ
ศิว.	ศิวสหัสรนาม ในมหาภารตะ
ศิคุ.	ศิคุपालวะระ (ประพันธ์โดยมาฆะ)
สาหิตย.	สาหิตยทรปณะ (ประพันธ์โดยวิศวานถ)
สุฤตต.	สุฤตตติลค (แปลและเรียบเรียงโดย ปรานี พานานิช)
เสานทร.	เสานทรนันทะ (แปลและเรียบเรียงโดย สำเนียง เลื่อมใส)
A.K.	A Catalogue of Sanskrit MSS. existing in the Central Provinces. Edited by F. Kielborn.Nagpur 1874. 8
Alph.List Beng.Govt.	An Alphabetical Index of Manuscripts purchased up to 1891. Printed at the end of Notices of Sanskrit Manuscripts by Haraprasada Sastri, Vol. XI. Calcutta 1895
Alwar	A Catalogue of Sanskrit Manuscripts in Alwar
Anandashrama	A handlist of 8518 mss. in the Anandasrama, Poona, supplied to the Catalogus Catalogorum Office by D. V. Apte.
Ann.Uni.	A list of 55 manuscripts in the Sanskrit Department of the Annamalai University, Annamalaiagar, Chidambaram.
BBRAS	A Descriptive Catalogue of Samskrta and Prakrta Manuscripts in the Library of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society.
Bik./Bikaner	A Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of His Highness the Maharaja of Bikaner.
Bonn.	Catalogi Librorum Manu scriptorum Orientalium a Ioanne Gildemeistero adornati Fasciculus VII. Bonnae 1876. 4.

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
Br. Muss.	A Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the British Museum by Cecil Bendall, London 1902.
Burnell	A classified Index to the Sanskrit MSS. in the Palace at Tanjore, by A. C. Burnell. London 1880. 8.
Cabaton	Bibliothèque Nationale, Department des Manuscrits, Catalogue Sommaire des Manuscrits Sanserifs Et Palis Par A. Cabaton, Paris.
Dacca	A Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of the Deccan College.
Jones	A Catalogue of Sanscrit and other Oriental Manuscripts presented to the Royal Society by Sir William and Lady Jones. Printed in Sir William Jones' Works. London. 1807.
Kamakoti	A handlist of 543 mss. in the library of the Mutt of H. H. Sri Sankaracarya of the Kamakotipitha, Kumbakonam.
Kh.	Report on title search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency during the year 1880 - 81. By F. Kielhorn. Bombay 1881. 8.
Bl.	Report on Sanskrit MSS. 1872 - 73. Bombay 1874.
MD.	A Descriptive Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras.
Nepal	A catalogue of Palm-leaf and selected Paper Manuscripts belonging to the Durbar Library, Nepal.
Oxf.	Catalogus Codicum Sanscriticorum Bibliothecae Bodleianae. Confecit Th. Aufrecht. Oxonii 1864.
Paliyam	A handlist of 1068 manuscripts in the private collection of the Paliyam Family, Cochin State.
R.A. Sastri.	Four parts of the Diary of Pandit R. A. Sastri's tour, deposited in the Catalogus Catalogorum Office.
RASB	A catalogue of Sanskrit MSS. In Calcutta (?)
Skt.Coll.Ben.	A catalogue of Sanskrit manuscripts acquired for the Government Sanskrit Library, Sarasvati Bhavana, Benares. 1897-1919.
Sucindram	A catalogue of Sanskrit MSS. at Sucindram
Taylor	A Catalogue raisonnee of Oriental Manuscripts in the Library of the College Fort Saint George. By the Rev. William Taylor. Vol. I. Madras 1857.
TD	A Descriptive Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Tanjore Maharaja Serfoji's Sarasvati Mahal Library, Tanjore, By P. P. S. Sastri.

อักษรย่อ	ย่อมาจาก
Trav.Uni.	A catalogue of Sanskrit MSS. In Library of University of Travancore
Vangiya	A Descriptive Catalogue of the Sanskrit Mss. in the Vangiya Sahitya Parisat, Calcutta, by Chintaharan Cakravarti, Calcutta, 1935.
Visvabharati	A catalogue of Sanskrit MSS. In Library of Visvabharati University
Weber	The Weber manuscripts. Another collection of Ancient Manuscripts from Central Asia by Er. A. F. R. Hocrnle. Reprint from JASB., Vol. Ixii., Pt. 2, 1893.

การใช้หมายเลขอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีดังต่อไปนี้

1. การอ้างอิงหมายเลขในวิทยานิพนธ์ประเภทกาวยะ กล่าวคือการระบุสรรค/บทในมหากาวยะ บทในฉันทกาวยะ หรือองค์/บทในนาฏกะ เป็นต้น จะระบุตอนและลำดับบท ดังนี้

กาวยะ	หมายเลข	หมายถึง
(1) กุมารสัมภาวะ	กุมาร., 1.50	กุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1 บทที่ 50
(2) เมฆทูต	เมฆ.อุตฺตร., 1	เมฆทูต อุตฺตรเมฆ บทที่ 1
(3) พุทธจรีต	พุทธ., 1.50	พุทธจรีต สรรคที่ 1 บทที่ 50
(4) วิกรโฆรวศียัม	วิกรโฆ., 2.18	วิกรโฆรวศียัม องค์ที่ 2 บทที่ 18

2. การอ้างอิงหมายเลขในวิทยานิพนธ์ประเภทอิติहाสะหรือปุราณะ กล่าวคือการระบุกานท์ กัณท์ ชัณท์ มหาตมยัม และอัธยายะ จะระบุดังนี้

อิติहाสะ/ปุราณะ	หมายเลข	หมายถึง
(1) ลิงคปุราณะ	(1.1.9-10)	ปุรวภาค. อัธยายะที่ 1. บทที่ 9-10
(2) ศิวปุราณะ	(2.3.19.9-10)	สัมหิตาที่ 2. ชัณท์ที่ 3. อัธยายะที่ 19. บทที่ 9-10
(3) สกนฺทปุราณะ	(1.1.21.9-10)	ชัณท์ที่ 1. เกทารชัณท์ (ที่ 1). อัธยายะที่ 21. บทที่ 9-10
	(1.2.24.9-10)	ชัณท์ที่ 1. กุมาริกาชัณท์ (ที่ 2). อัธยายะที่ 24. บทที่ 9-10
	(2.7.8.9-10)	ชัณท์ที่ 2. มหาตมยัมที่ 7. อัธยายะที่ 8. บทที่ 9-10

อิติहाสะ/ปุราณะ	หมายเลข	หมายถึง
(4) พรหมปุราณะ	(1.1.9-10)	ภาคที่ 1. อธิบายที่ 1. บทที่ 9-10
	(2.1.9-10)	เศวตมีมหาตมยัม (ภาคที่ 2). อธิบายที่ 1. บทที่ 9-10
(5) รามายณะ	(1.1.9-10)	กาณฑ์ที่ 1. สรรคที่ 1. บทที่ 9-10
(6) มหาภารตะ	(1.1.1.9-10)	บรรพที่ 1. บรรพย่อยที่ 1. อธิบายที่ 1. บทที่ 9-10

3. การอ้างอิงหมายเลขในพระเวทและกวีนิพนธ์ประเภทศาสตร์ มีระบบการอ้างอิงที่เป็นสากลอยู่แล้ว ผู้วิจัยจึงอ้างอิงตามเว็บไซต์ Gretil (<http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil.html>)

4. การอ้างอิงหมายเลขในจารึก จะอ้างเฉพาะบทเท่านั้น เช่น มันทโสรัส, 10 หมายถึง จารึก มันทโสรัส บทที่ 10

5. การกล่าวถึงโคลกหรือตัวบทในเนื้อหาวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า บท แทนคำว่า โคลก เนื่องจาก โคลก (โคลก) เป็นชื่อของฉันทประเภทอนุชฎูก ดังนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน จึงเลือกใช้คำว่า บท เช่น กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1 บทที่ 50 เป็นต้น

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

1. การเตรียมข้อมูล

สำรวจหาต้นฉบับเรื่องกุมารสัมภวะฉบับพิมพ์เป็นภาษาสันสกฤต
สำรวจและศึกษาเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัย จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ต้องการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ
ศึกษาทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตทางด้านอรรถศาสตร์

2. การเลือกข้อมูล

เลือกต้นฉบับที่คาดว่าสมบูรณ์ที่สุดมาปริวรรตเป็นอักษรไทย
แปลเรื่องกุมารสัมภวะเป็นภาษาไทย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาสารัตถด้านเนื้อหา คุณค่าด้านวรรณศิลป์กล่าวคืออรรถศาสตร์
ทฤษฎีตามแนวทางแห่งอรรถศาสตร์

4. การนำเสนอผลการศึกษา

จัดลำดับข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา
สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ
นำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบวิทยานิพนธ์

1.6 วิธีการศึกษา

การวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีสันสกฤตเรื่องกุมารสัมภาวะของกาลิทาส” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาโดยการสำรวจเอกสาร การแปล และการวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่ออธิบายและบรรยายองค์ความรู้ที่ได้จากการแปลวรรณคดีสันสกฤตเรื่องกุมารสัมภาวะ โดยจะจัดแบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อผลการศึกษาที่เป็นระเบียบ ชัดเจน และเข้าใจง่าย

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ได้วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-8 ฉบับปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย
2. ได้ทราบถึงสารัตถะด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ
3. ได้ทราบการใช้ถ้อยคำในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ
4. เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านภาษาและวรรณคดีสันสกฤตในประเทศไทย

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกุมารสัมภาวะ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

- 1) การแพร่กระจายของเอกสารต้นฉบับตัวเขียน (Manuscripts)
- 2) การตีพิมพ์กุมารสัมภาวะฉบับตรวจชำระแก้ไข (Editions)
- 3) การตีพิมพ์กุมารสัมภาวะฉบับแปล (Translations) และ
- 4) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.8.1 การแพร่กระจายของเอกสารต้นฉบับตัวเขียน (Manuscripts)

ถึงแม้เอกสารต้นฉบับตัวเขียนของวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ ผู้วิจัยไม่อาจจะสืบค้นได้ว่าพบครั้งแรกเมื่อใด พบในสถานที่ใด ปัจจุบันฉบับใดเก่าแก่ที่สุดและน่าเชื่อถือที่สุดก็ตาม แต่เพื่อให้เห็นร่องรอยการแพร่กระจายของต้นฉบับและการรวบรวมจัดเก็บเอกสารต้นฉบับตัวเขียนของกุมารสัมภาวะผ่านยุคสมัยต่าง ๆ ที่นักวิชาการด้านภารตวิทยาได้ใส่ใจอย่างยิ่งในการรวบรวมขึ้นเป็นบัญชี (Catalog) และพิมพ์เผยแพร่ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะให้รายละเอียดตามทีพบในบัญชีซึ่งได้ระบุรายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารต้นฉบับตัวเขียนของกุมารสัมภาวะต่อไป

ในปี ค.ศ.1792 Sir William Jones ได้รวบรวมและพิมพ์บัญชีเอกสารต้นฉบับตัวเขียนของวรรณคดีสันสกฤตเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อจะนำเสนอให้กับ Royal Society หรือราชสมาคมแห่งลอนดอน สำหรับพิจารณา หนึ่งในจำนวนนั้นคือวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ ซึ่งถูกบันทึกไว้ในลำดับที่ 11 ของรายการ A Catalog of Sanscrit, and other Oriental Manuscripts, Presented to the

Royal Society by Sir William and Lady Jones ใน ชื่อ ว่า Cumārasambhava ซึ่งมีรายละเอียดว่าเป็นวรรณคดีมหากาพย์ว่าด้วยการกำเนิดของการติงกะ ประพันธ์โดยกาลีทาส อักษรนาครี พร้อมกับบันทึกข้อความ และมีอีกฉบับเป็นต้นฉบับตัวเขียนอักษรเบงกาลี ซึ่งเป็นการปริวรรตข้อความต้นฉบับเท่านั้น และมีข้อความของ Jones ว่าได้อ่านต้นฉบับนี้ถึง 6 รอบด้วยกัน

ในปี ค.ศ.1853 Albrecht Friedrich Weber ได้จัดทำบัญชีเอกสารต้นฉบับตัวเขียนของวรรณคดีสันสกฤตด้วยภาษาเยอรมัน โดยจัดรูปแบบที่มีรายละเอียดมากยิ่งขึ้น และได้จัดกุมารสัมภาวะซึ่งมีหลายต้นฉบับไว้ในบัญชีเลขที่ 510-514 พร้อมกับรายละเอียดของต้นฉบับตัวเขียนด้วยการระบุจำนวนของต้นฉบับ จำนวนสรรค โศลกและคำขึ้นต้นของแต่ละสรรคไว้อย่างชัดเจน รวมไปถึงต้นฉบับที่ Adolf Friedrich Stenzler ตรวจชำระและใช้แปลเป็นภาษาละติน และอรรถกถาของมัลลินาถะ (Weber, 1853: 150) จนทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นสมบัติที่มีคุณค่าไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทรัพย์สินสมบัติอันเลอค่าของยุโรป (Aufrecht, 1891: iv)

ในปี ค.ศ.1864 Theodor Aufrecht ได้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนไว้ด้วยภาษาละติน และมีรายละเอียดของกุมารสัมภาวะในเลขที่บัญชีที่ 184-191 โดยระบุรายละเอียดตั้งแต่ขนาดของต้นฉบับตัวเขียนทั้ง 7 ฉบับ ซึ่งเป็นฉบับอักษรนาครีและฉบับอักษรเบงกาลี ไว้อย่างถี่ถ้วนไปจนถึงการตรวจชำระแก้ไขเปรียบเทียบกับต้นฉบับทั้ง 7 ฉบับ นอกจากนี้ยังได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับต้นฉบับของสรรคที่ 8-17 อีกด้วย

ในปี ค.ศ.1865 Rudolf Roth จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีสันสกฤตที่ได้มาจากประเทศอินเดีย เขียนเป็นภาษาเยอรมัน แต่ให้ข้อมูลของต้นฉบับกุมารสัมภาวะไม่ละเอียดเท่าไรนัก ในลำดับที่ 210 ดังนี้ “KUMĀRASAMBHAVA, 7 Sargas, Schrift wie 212¹, 49 Bl², KUMĀRASAMBHAVA, von Anfang bis 5.11, 24 Bl.” หมายความว่าวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ มีจำนวน 7 สรรค มีสภาพต้นฉบับที่สมบูรณ์เช่นเดียวกับต้นฉบับลำดับที่ 212 ได้แก่วรรณคดีเรื่องรฆุวงศ์ มีจำนวนของต้นฉบับ 49 แผ่น และต้นฉบับกุมารสัมภาวะอีกหนึ่งฉบับซึ่งเริ่มต้นจากสรรคที่ 5 โศลกที่ 11 จำนวนของต้นฉบับ 24 แผ่น

ในปี ค.ศ.1871-1872 Johann Georg Bühler ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอินเดียให้รวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนซึ่งพบที่แคว้นคุชราต (Gujarāt) กาฐียาวาฒ (Kāthiāvād) คัตฉ์ (Kachchh) สินธ์ (Sindh) และขานเทศ (Khāndes) ซึ่งได้บันทึกรายละเอียดของเอกสารต้นฉบับไว้เป็นจำนวนมาก หนึ่งในจำนวนนั้นคือวรรณคดีมหากาพย์เรื่องกุมารสัมภาวะ ซึ่งพบจำนวนต้นฉบับที่ถูกคัดลอกจำนวน 28 ฉบับ พร้อมกับต้นฉบับคัดลอกอรรถกถาของมัลลินาถะจำนวน 15 ฉบับ และ

¹ Gute Schrift หมายถึง ต้นฉบับอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์

² Bl. ย่อมาจาก Blatt (Papier) หมายถึง แผ่นกระดาษ

ของประภาकर วัตสะและวัลลภะ อีกอย่างละฉบับ แต่ได้ถูกคัดออกจากการรวบรวมต้นฉบับตัวเขียน ในครั้งนี้ อาจจะต้องเหตุผลว่าต้นฉบับส่วนนี้ไม่ครบถ้วนและเป็นฉบับคัดลอกที่ซ้ำกันจำนวนมาก และเลือกเพียงฉบับเดียวโดยให้รายละเอียดต้นฉบับกุมารสัมภวะในรายการว่าเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์โดย กาลิทาส มีจำนวนชิ้นส่วนต้นฉบับ 39 แผ่น แต่ละหน้าเขียนด้วยจำนวนบรรทัด 20 บรรทัด ต้นฉบับมีอายุราว ค.ศ.1429 ซึ่งมี Bālakṛṣṇa joṣī ahamadāvāda เป็นเจ้าของต้นฉบับ

ในปี ค.ศ.1874 Franz Kielhorn ได้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียน วรรณคดีสันสกฤตที่พบในภาคกลางของประเทศอินเดียตามความประสงค์ของ E. Willmot และ วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะปรากฏในบัญชีหมวดหมู่กาวะ ลำดับที่ 10 ประพันธ์โดยกาลิทาส ชิ้นส่วน เอกสารต้นฉบับตัวเขียนจำนวน 60 แผ่น แต่ละหน้าเขียนด้วย 8 บรรทัด ต้นฉบับมีอายุราว ค.ศ.1627 โดยระบุอีกว่า Ch. Javahara เป็นเจ้าของต้นฉบับ

ในปีเดียวกัน (ค.ศ.1874) รัฐบาลอินเดียก็ได้ให้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับ ตัวเขียนวรรณคดีสันสกฤตที่พบในภูมิภาคทางตะวันตกเฉียงเหนือ (North-West Provinces) และ ปรากฏวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะอยู่ในบัญชีเอกสารลำดับที่ 80 ในหมวดหมู่ของสาहितยะ (sāhitya) ว่าเป็นวรรณคดีประพันธ์โดยกาลิทาส มีต้นฉบับจำนวน 60 แผ่น แต่ละหน้ามี 10 บรรทัด วัสดุที่ใช้ บันทึกลงเป็นกระดาษ อักษรนาครี พบที่เมืองพาราณสี (Benares) และมี Rāma Kṛṣṇa เป็นเจ้าของ ต้นฉบับ

ในปี ค.ศ.1880 Rājendralāla Mitra ได้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียน วรรณคดีสันสกฤตในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับ G. Bühler แต่ว่า R. Mitra ได้รวบรวมต้นฉบับ เฉพาะในบริเวณของเมืองพิกาเนอร์ (Bikaner) เท่านั้น ในขณะที่ G. Bühler รวบรวมอยู่ในบริเวณ แคว้นคุชราต และได้จัดวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะไว้ในบัญชีหมวดหมู่กาวะ ลำดับที่ 501 เป็น ต้นฉบับที่วัสดุจากกระดาษพื้นเมือง (Country Paper) จำนวนชิ้นส่วนเอกสาร 39 แผ่น แต่ละหน้ามี 9 บรรทัด อักษรเทวนาครี และมีต้นฉบับคัดลอกอีกหนึ่งฉบับ จำนวนชิ้นส่วนเอกสาร 27 แผ่น แต่ละ หน้ามี 11 บรรทัด แล้วให้รายละเอียดไว้อีกว่าเป็นมหากาพย์ประพันธ์โดยกาลิทาส พรรณนาถึงการ กำเนิดของพระนางปารวตี การบำเพ็ญตบะและการแต่งงานกับมหาเทพศิวะ พร้อมทั้งให้รายละเอียด โศลกเริ่มต้นของสรรคที่ 1 และประโยคลงท้ายของสรรคที่ 7

ในปีเดียวกัน (ค.ศ.1880) Arthur Coke Burnell ได้เดินทางไปที่ตานัจัวร์ (Tanjore) ภูมิภาคทางตอนใต้ของประเทศอินเดีย เพื่อจัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดี สันสกฤตที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งตานัจัวร์ (Tanjore Library) และได้บันทึกต้นฉบับวรรณคดีเรื่องกุมาร สัมภวะไว้ในหมวดกาวะและระบุว่า เป็นวรรณคดีประเภทมหากาพย์ พบจำนวนต้นฉบับทั้งสิ้น 13 ฉบับ ในแต่ละฉบับมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงลำดับทะเบียนและรายละเอียดของต้นฉบับตัวเขียนกุมารสัมภาวะ

ลำดับเลขทะเบียน	อักษรที่ใช้	จำนวนแผ่นต้นฉบับ	จำนวนสรรค
4,636	อักษรนาครี	92 แผ่น	สรรคที่ 1-8
4,637	อักษรนาครี	50 แผ่น	สรรคที่ 1-7
4,638	อักษรนาครี	49 แผ่น	สรรคที่ 1-7
4,639	อักษรนาครี	42 แผ่น	สรรคที่ 1-7
4,640	อักษรนาครี	9 แผ่น	สรรคที่ 1
4,641	อักษรนาครี	95 แผ่น	สรรคที่ 1-7
4,642	อักษรนาครี	12 แผ่น	สรรคที่ 6, 7
4,643	อักษรนาครี	25 แผ่น	สรรคที่ 1-8
4,644	อักษรนาครี	33 แผ่น	สรรคที่ 1-8
10,080	อักษรครันถะ	24 แผ่น	สรรคที่ 1-8
10,081	อักษรครันถะ	47 แผ่น	สรรคที่ 1-7
10,082	อักษรครันถะ	14 แผ่น	สรรคที่ 1-4
12,289	อักษรนาครี	ไม่ระบุจำนวน	สรรคที่ 1-5

(ปรับปรุงจาก Burnell, 1880: 156)

แต่ว่านอกจากรายละเอียดสภาพต้นฉบับที่พบเล็กน้อยระหว่างการทำบัญชีต้นฉบับแล้ว Burnell ก็ไม่ได้บันทึกรายละเอียดส่วนอื่น ๆ เช่น ข้อความขึ้นต้นและลงท้ายของเอกสารต้นฉบับ และคำอธิบายเนื้อหาของต้นฉบับ เป็นต้น

ถัดมาในปี ค.ศ. 1881 Franz Kielhorn ก็ได้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีสันสกฤตโดยการรวบรวมเอกสารทั้งที่เคยถูกรวบรวมมาก่อนตั้งแต่ปี ค.ศ. 1879-1880 และในปีปัจจุบันกล่าวคือราวปี ค.ศ. 1880-1881 รวมทั้งเอกสารที่รวบรวมไว้เมื่อปี ค.ศ. 1873-1874 ทั้งหมดนี้เพื่อรายงานต่อรัฐบาลอินเดียที่ต้องการจะบันทึกรายละเอียดของคัมภีร์ต้นฉบับต่าง ๆ ที่พบในบริเวณบอมเบย์ (Bombay) และ F. Kielhorn ก็ได้ระบุไว้ในรายการของเอกสารหมวดหมู่ กวาระว่าพบวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ จำนวน 8 สรรค ขึ้นส่วนเอกสารต้นฉบับจำนวน 79 แผ่น แต่ละแผ่นเขียนด้วย 8 บรรทัด ต้นฉบับมีอายุราว ค.ศ.1447 ต้นฉบับอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ และรับชื่อมาจากบริเวณเมืองบิกานเนอร์ (Bikaner) ซึ่งเป็นเมืองทางตะวันตกเฉียงเหนือของรัฐบาลอินเดีย

ในปี ค.ศ.1884 Sir Ramakrishna Gopal Bhandarkar ได้จัดทำบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีสันสกฤต เป็นรายงานการพบต้นฉบับในเขตปกครองบอมเบย์

(Bombay Presidency) ระหว่างปี ค.ศ.1882-1883 หนึ่งในจำนวนนั้นได้แก่วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ มีรายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารต้นฉบับ 2 ฉบับ บันทึกไว้ในลำดับที่ 138-139 ได้แก่

1) ลำดับที่ 138 ต้นฉบับมีจำนวนชิ้นส่วนเอกสาร 21 แผ่น จำนวนบรรทัดแต่ละหน้า 13 บรรทัด และจำนวนตัวอักษรในแต่ละบรรทัด 38 ตัวอักษร จำนวนสรรค 7 สรรค (สรรคที่ 1 - 7)

2) ลำดับที่ 139 ต้นฉบับมีจำนวนชิ้นส่วนเอกสาร 87 แผ่น จำนวนบรรทัดแต่ละหน้า 17 บรรทัด และจำนวนตัวอักษรในแต่ละบรรทัด 42 ตัวอักษร จำนวนสรรค 8 สรรค (สรรคที่ 1 - 8)

ถัดมาในปี ค.ศ.1887 R.G. Bhandarkar ได้จัดทำบัญชีเอกสารต้นฉบับรายงาน เช่นเดียวกับปี ค.ศ.1884 แต่ว่าเป็นบัญชีรวบรวมเอกสารต้นฉบับตัวเขียนที่พบในเขตปกครองบอมเบย์ ระหว่างปี ค.ศ.1883-1884 ปรากฏวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะอยู่ในจำนวนนั้นด้วย ระบุไว้ในลำดับที่ 626 มีจำนวนชิ้นส่วนเอกสาร 77 แผ่น จำนวนบรรทัดในแต่ละหน้ามี 13 บรรทัด และจำนวนตัวอักษรในแต่ละบรรทัดมี 34 ตัวอักษร และจำนวนสรรค 5 สรรค (สรรคที่ 1 - 5)

นอกจากเอกสารต้นฉบับตัวเขียนของกุมารสัมภาวะข้างต้น ก็ยังมีต้นฉบับที่ถูกค้นพบและขึ้นทะเบียนบัญชีเอกสารต้นฉบับไว้แล้วเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม จำนวนของสรรคในต้นฉบับแต่ละฉบับก็มีจำนวน 7 หรือ 8 สรรค กล่าวคือสรรคที่ 1-7 และ 1-8 เป็นส่วนใหญ่ อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการสันนิษฐานว่าสรรคที่ 1-8 เป็นผลงานของกาลิทาสอย่างแท้จริง นอกจากการสันนิษฐานผ่านการวิเคราะห์วรรณคดีด้วยทฤษฎีวิธีที่ใช้สำหรับการวิจารณ์และกำหนดวจนลีลาการประพันธ์ของกวี โดยมีรายละเอียดจำนวนสรรคของต้นฉบับแต่ละฉบับ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนสรรคของกุมารสัมภาวะในต้นฉบับ จำนวน 81 ฉบับ

ลำดับ	ชื่อย่อบัญชี/ลำดับหรือหน้า	จำนวนสรรค	หมายเหตุ
1.	A.K./473	สรรคที่ 1 - 8	
2.	A.K./474	สรรคที่ 8 - 17	
3.	A.K./475	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรถกถา
4.	A.K./476	สรรคที่ 1 - 3	
5.	Alph.List Beng.Govt./28	สรรคที่ 1 - 7	
6.	Alph.List Beng.Govt./28	สรรคที่ 1 - 2	

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนสรรคของกุมารสัมภวะในต้นฉบับ จำนวน 81 ฉบับ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อย่อบัญชี/ลำดับหรือหน้า	จำนวนสรรค	หมายเหตุ
7.	Alwar/902	สรรคที่ 1 - 7	
8.	Alwar/903	สรรคที่ 1, 11	
9.	Anandashrama/782	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรคถา
10.	Ann.Uni.	สรรคที่ 1 - 7	
11.	BBRAS/1173	สรรคที่ 1 - 7	
12.	BBRAS /1174	สรรคที่ 7 - 17	
13.	BBRAS /1175	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรคถา
14.	BBRAS /1176	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรคถา
15.	Bik/501	สรรคที่ 1 - 7	
16.	Bikaner/2825	สรรคที่ 1 - 8	
17.	Bikaner/2827-28	สรรคที่ 1 - 8	
18.	Bikaner/2832	สรรคที่ 8 - 17	
19.	Bomb Um/2156	สรรคที่ 1 - 7	
20.	Bomb Um/2158	สรรคที่ 1 - 6	มีอรรคถา
21.	Br Mus/219	สรรคที่ 1 - 7	
22.	Br Mus/220	สรรคที่ 1 - 5	
23.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 8	
24.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 7	
25.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 7	
26.	Burnell/156	สรรคที่ 6 - 7	
27.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 8	
28.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 8	
29.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 8	
30.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 7	
31.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 7	
32.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 4	
33.	Burnell/156	สรรคที่ 1 - 5	
34.	Cabaton/674	สรรคที่ 1 - 7	

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนสรรคของกุมารสัมภวะในต้นฉบับ จำนวน 81 ฉบับ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อย่อบัญชี/ลำดับหรือหน้า	จำนวนสรรค	หมายเหตุ
35.	Cabaton/675	สรรคที่ 1 - 7	
36.	Cranganore/181	สรรคที่ 8 - ?	เริ่มจากสรรคที่ 8
37.	Dacca 108.B/1209	สรรคที่ 1 - 7	
38.	Dacca 108.C/2531	สรรคที่ 1 - 7	
39.	Dacca 108.C/2718	สรรคที่ 1 - 7	
40.	FL/63	สรรคที่ 1 - 8	
41.	FL/64	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรถกถา
42.	GD/1702-05	สรรคที่ 1 - 8	
43.	GD/1706-09	สรรคที่ 1 - 7	
44.	GD/1710	สรรคที่ 1 - 5	
45.	Jones/408 nos. 43	สรรคที่ 1 - 17	
46.	Jones/408 nos. 44	สรรคที่ 1 - 7	
47.	Kamakoti/6/17	สรรคที่ 1 - 8	
48.	Kh/84	สรรคที่ 1 - 8	
49.	Lz/365, 369	สรรคที่ 1 - 7	
50.	Lz/370, 371	สรรคที่ 1 - 8	
51.	B1./4	สรรคที่ 1 - 3	มีอรรถกถา
52.	B1./4	สรรคที่ 9 - 17	
53.	B1./7	สรรคที่ 1 - 8	
54.	MD./11494	สรรคที่ 1 - 8	
55.	MD./11512	สรรคที่ 1 - 7	
56.	Nepal, I./p.12	สรรคที่ 1 - 7	
57.	Oxf.II./1232	สรรคที่ 1 - 8	
58.	Oxf.II./1233	สรรคที่ 1 - 7	
59.	Paliyam/478	สรรคที่ 1 - 8	
60.	Paliyam/486	สรรคที่ 1 - 8	
61.	Paliyam/518	สรรคที่ 1 - 8	

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนสรรคของกุมารสัมภะในต้นฉบับ จำนวน 81 ฉบับ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อย่อบัญชี/ลำดับหรือหน้า	จำนวนสรรค	หมายเหตุ
62.	R.A. Sastri. I./p.218	สรรคที่ 1 - 8	
63.	RASB.VII./4959	สรรคที่ 1 - 8	
64.	RASB.VII./4960-64	สรรคที่ 1 - 7	
65.	Skt.Coll.Ben.1913-14/2410	สรรคที่ 1 - 7	
66.	Sucindram 84.TA./491	สรรคที่ 4 - 7	
67.	Sucindram 84.TA./4321	สรรคที่ 1 - 6	
68.	Taylor I./64	สรรคที่ 1 - 7	
69.	Taylor I./170	สรรคที่ 1 - 7	
70.	Taylor I./299	สรรคที่ 1 - 8	
71.	TD./3015-8	สรรคที่ 1 - 8	
72.	TD./3054	สรรคที่ 1 - 4	
73.	TD./3064	สรรคที่ 3 - 7	
74.	Trav.Uni./461A	สรรคที่ 1 - 7	
75.	Vangiya./188	สรรคที่ 1 - 7	มีทั้งหมด 4 ฉบับ
76.	Vangiya./189	สรรคที่ 1 - 7	
77.	Visvabharati/1505	สรรคที่ 1 - 7	มีอรรถกถา
78.	Visvabharati/2404	สรรคที่ 1 - 7	
79.	Weber/510	สรรคที่ 1 - 7	
80.	Weber/1540	สรรคที่ 1 - 8	
81.	Weber/1541	สรรคที่ 1 - 8	มีอรรถกถา

(ปรับปรุงจาก Raghavan, 1968: 211-214)

จากจำนวนเอกสารที่รวบรวมต้นฉบับทั้ง 81 รายการ พบว่าสรรคที่ 1-17 หรือ 7,8-17 มีเพียงบัญชีเอกสารต้นฉบับ 7 บัญชี ได้แก่ A.K./474, Alwar/903, BBRAS/1174, Bikaner/2832, Cranganore/181, Jones/408 nos. 43 และ BI./4 เท่านั้น ในขณะที่บัญชีเอกสารต้นฉบับอีกจำนวน 74 บัญชีระบุถึงสรรคที่ 1 - 8 เป็นส่วนใหญ่

ในระยะแรก ต้นฉบับส่วนใหญ่พบในช่วงเวลาที่นักวิชาการตะวันตกเข้ามามีบทบาทร่วมกันกับรัฐบาลของประเทศอินเดีย (ค.ศ.1792-1874) ซึ่งอยู่ภายในช่วงเวลาที่บริษัทอินเดีย

ตะวันออกอังกฤษ (British East India Company) (ค.ศ.1600-1874) และชาวต่างประเทศอื่น ๆ เช่น ชาวดัตช์และชาวโปรตุเกส เป็นต้น เข้ามาเปิดกิจการในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน บริเวณมัทราส บอมเบย์และกัลกัตตา เป็นอาณานิคมที่บริษัทอินเดียตะวันออกอังกฤษเริ่มขยายถิ่นฐานไปตามเมืองท่าที่สำคัญต่าง ๆ รวมถึงบริเวณตาดันจัวร์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ (Chaudhuri, 1978: online)

1.8.2 การตีพิมพ์กุมารสัมภวะฉบับตรวจชำระแก้ไข (Editions)

หลังจากมีการค้นพบเอกสารต้นฉบับตัวเขียนวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ ในระยะเวลาต่อมา ก็ได้มีนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับภาษาสันสกฤตอันเป็นภาษาที่ใช้ในการประพันธ์วรรณคดีสันสกฤต ปรากฏผลงานการตรวจชำระบทประพันธ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะก่อนจะมีการแปลและได้ตีพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ผู้วิจัยจึงประสงค์จะให้เห็นลำดับการพิมพ์เผยแพร่ต้นฉบับตรวจชำระแก้ไข ดังต่อไปนี้

ในปี ค.ศ. 1838, 1913 Adolphus Fridericus Stenzler (Adolf Friedrich Stenzler) ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8 พร้อมกับคำอธิบายท้ายเล่มในแต่ละสรรค ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครีและคำแปลภาษาละติน พิมพ์ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน

ในปี ค.ศ.1850 Madan Mohan Tarkankāra นักวิชาการด้านวรรณคดีสันสกฤตและกวีชาวเบงกอล ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะสรรคที่ 1-7 พร้อมมรรถกถาของมัลลินาถ ตีพิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1866-1867 Vitthala Sāstrī ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะสรรคที่ 8-17 และตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี ที่ Benares ในวารสาร THE PANDIT ซึ่งทยอยตีพิมพ์เป็นลำดับ ได้แก่

- 1) สรรคที่ 8 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (2 กรกฎาคม 1866) หน้า 11-17
- 2) สรรคที่ 9 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 3 (1 สิงหาคม 1866) หน้า 27-30
- 3) สรรคที่ 10-11 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 4 (1 กันยายน 1866) หน้า 45-50
- 4) สรรคที่ 12 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (1 ตุลาคม 1866) หน้า 59-62
- 5) สรรคที่ 13-14 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (1 พฤศจิกายน 1866) หน้า 75-81
- 6) สรรคที่ 15 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (1 ธันวาคม 1866) หน้า 92-95
- 7) สรรคที่ 16 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (1 มกราคม 1867) หน้า 109-111
- 8) สรรคที่ 17 ตีพิมพ์ในวารสารปีที่ 1 ฉบับที่ 9 (1 กุมภาพันธ์ 1867) หน้า 125-130

ในปี ค.ศ.1870 Ānandacandra Vedāntavāgīśa และ Kedarnatha Tarkaratna ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะสรรคที่ 1-7 พร้อมกับบรรดกถาของมัลลินาถะและยังได้อธิบายเกี่ยวกับไวยากรณ์ประกอบด้วย พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1879 Kāśīnātha Pāṇḍuraṅga Paraba ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะสรรคที่ 1-7 พร้อมกับบรรดกถาของมัลลินาถะ พิมพ์ที่บอมเบย์ ประเทศอินเดีย และถัดมาในปี ค.ศ.1886 ได้ตรวจชำระร่วมกับ Nārāyaṇabhāṭṭa Parvanikāra ต่อมาในปี ค.ศ.1898 ได้ตรวจชำระร่วมกับ Sītā Rāma Kavi และเพิ่มสรรคที่ 9-17 เข้าไปในการตีพิมพ์ครั้งนี้ด้วย

ในปี ค.ศ.1886, 1895 Jīvānanda Vidyāsāgara Bhāṭṭācāryya ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะสรรคที่ 1-8 พร้อมกับบรรดกถาของมัลลินาถะและคำอธิบายของ Tāranātha Bhāṭṭācāryya พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ. 1904 Thomas Foulkes ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-8 พิมพ์ด้วยอักษรโรมัน พิมพ์ที่มีทราส ประเทศอินเดีย เป็นฉบับที่ตีพิมพ์ร่วมกับผลงานอื่น ๆ ของกาลิทาส ได้แก่ เมฆทูตและระฆัง

ในปี ค.ศ.1908, 1916 Vasudeva Lakṣmana Panasīkara ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-17 รวมทั้งบรรดกถาของมัลลินาถะ ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่บอมเบย์ ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1913 T. Gaṇapai Śāstrī ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ และตีพิมพ์เป็นหนังสือในชุด Trivandrum Sanskrit Series (Anantaśayana Samskrita Grantha-vali) No.xxvii, xxxii, xxxvi สรรคที่ 1-8 พร้อมบรรดกถา 2 ฉบับ กล่าวคือฉบับของ Aruṇagirinātha และฉบับของ Nārāyaṇapāṇḍita ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่ตรวีนโกเร ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1916 M.A. Vaidyanātha Śāstrī ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-8 ตีพิมพ์ด้วยอักษรครันถะ พิมพ์ที่กุมพโกนัม ในรัฐทมิฬนาฑู ประเทศอินเดีย ในปี ค.ศ. 1916 เช่นเดียวกัน Saradaranjan Ray ก็ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-2 พร้อมกับบรรดกถาของมัลลินาถะ พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1920 Akshayakumar Śāstrī ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-7 พร้อมกับบรรดกถาของมัลลินาถะ พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1926 Suryakant ได้ตรวจชำระวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-17 ตีพิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่นิวเดลี ประเทศอินเดีย ฉบับนี้เป็นการตรวจชำระด้วยการนำ

เอกสารต้นฉบับตัวเขียน (Manuscripts) ที่ถูกพบหลายฉบับ และฉบับที่ได้รับการตรวจชำระแล้ว (Editions) มาตรวจชำระเปรียบเทียบเชิงวิจารณ์ต้นฉบับ (Critical Edition) พร้อมกับอธิบายรายละเอียดความแตกต่างของต้นฉบับแต่ละฉบับและเลือกสรรเอาเฉพาะถ้อยคำในฉบับที่น่าจะถูกต้องที่สุด

นอกจากต้นฉบับตรวจชำระข้างต้น ยังมีฉบับตรวจชำระอื่นอยู่เป็นจำนวนมากที่ผู้วิจัยไม่สามารถจะเข้าถึงข้อมูลได้ทั้งหมด แต่เท่านี้ก็เพียงพอสำหรับให้ทราบว่าตั้งแต่มีการค้นพบต้นฉบับของวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะแล้ว ก็ได้มีการตรวจชำระแก้ไขวรรณคดีเรื่องนี้มาโดยไม่ขาดสายตั้งแต่ ค.ศ.1838-1892 ประมาณ 50 ปี ในระหว่างนั้นก็ได้มีการแปลวรรณคดีเรื่องนี้และเผยแพร่สู่ผู้อ่านเรื่อยมาโดยลำดับ

ทั้งนี้ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1921 (พ.ศ.2464) เอกสารต้นฉบับกุมารสัมภาวะฉบับตรวจชำระและฉบับแปลต่าง ๆ พบว่าได้มีการนำเข้ามาประเทศไทยแล้ว ปรากฏใน “บาณูซีคัมภีร์ภาษาบาลี แลภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อปีออก พ.ศ.2463” ในบัญชีนี้พบต้นฉบับและแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ จำนวน 2 เล่ม ได้แก่ (1) ฉบับชำระแก้ไข โดย Jīvananda Vidyāsāgara Bhaṭṭājārya ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย เมื่อปี ค.ศ.1902 จำนวน 1 เล่ม (2) ฉบับรวมผลงานแปลกวีนิพนธ์ของกาลิทาสจำนวน 6 เรื่อง คือ ศกุนตลา วิกรโมวศรี กุมารสัมภาวะ เมฆุตต ถตุสังหารและรฆูวงศ์ แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Sir William Jones ผลงานในชื่อว่า “WORKS of KĀLIDĀSA [Translated form Original Sanskrit into English]” พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย สำนักพิมพ์ Elysium Press เมื่อปี ค.ศ.1901 จำนวน 1 เล่ม

ถัดมาในปี ค.ศ.1934 (พ.ศ.2477) หม่อมเจ้าหญิงอัปสรสมาน กิตติยากร พระชายาได้ประทานหนังสือแผนกภาษาสันสกฤตของห้องสมุดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอพระสมุดวชิราวุธ จำนวนทั้งสิ้น 1,190 เล่ม ตามประกาศเฉลิมพระเกียรติคุณไว้ใน “ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 51 วันที่ 22 เมษายน 2477 หน้า 238 – 309” ในบัญชีหนังสือในราชกิจจานุเบกษาพบต้นฉบับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ จำนวน 6 เล่ม ได้แก่

1) ฉบับชำระแก้ไขโดย Jīvananda Vidyāsāgara Bhaṭṭājārya ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย เมื่อปี ค.ศ.1902 จำนวน 1 เล่ม

2) ฉบับชำระแก้ไขโดย Vasudeva Lakṣamana Panasikara ซึ่งได้ตรวจชำระต้นฉบับสรรคที่ 1-17 รวมทั้งอรรถกถาของมัลลินาถะ ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่เมืองบอมเบย์ ประเทศอินเดีย สำนักพิมพ์ Niryaṇasagara Press เมื่อปี ค.ศ.1908 และฉบับพิมพ์อีกครั้งเมื่อปี ค.ศ.1916 จำนวน 2 เล่ม

3) หนังสือในชุด Trivandrum Sanskrit Series (Anantaśayana Samskrita Granthavali) No.XXVII, XXXII, XXXVI ฉบับรวมเล่ม สรรคที่ 1-8 พร้อมอรรถกถา 2 ฉบับ กล่าวคือฉบับของ Aruṇagirinātha และฉบับของ Nārāyaṇapaṇḍita ชำระแก้ไขโดย T. Gaṇapai Śāstrī ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พิมพ์ที่ตรวันโกเร ประเทศอินเดีย สำนักพิมพ์ The Travancore Government Press เมื่อปี ค.ศ.1913 จำนวน 1 เล่ม

4) ฉบับตรวจชำระและแปลเป็นภาษาละติน โดย Adolphus Fridericus Stenzler (Adolf Friedrich Stenzler) สรรคที่ 1-8 พร้อมกับคำอธิบาย ตีพิมพ์ด้วยอักษรเทวนาครี พร้อมคำแปลภาษาละติน พิมพ์ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมัน ฉบับพิมพ์เมื่อปี ค.ศ.1913 จำนวน 1 เล่ม

5) ฉบับแปลภาษาอังกฤษ สรรคที่ 1-7 (ไม่ระบุผู้แปล สถานที่และปีที่พิมพ์) จำนวน 1 เล่ม

1.8.3 การตีพิมพ์กumarśamgha ฉบับแปล (Translations)

วรรณคดีเรื่องกumarśamgha เป็นวรรณคดีสันสกฤตที่นับว่ามีชื่อเสียงและได้รับความนิยมมากเรื่องหนึ่งของโลก เพราะจัดอยู่ในมหากาพย์ที่งดงามที่สุดทั้ง 5-6 เรื่อง จึงได้รับการแปลเผยแพร่อย่างแพร่หลายผ่านภาษาต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากการตีพิมพ์ผลงานเรื่องกumarśamgha ของกาลิทาสอย่างต่อเนื่องต่อไปนี้

Sir William Jones น่าจะแปลวรรณคดีเรื่องกumarśamgha เป็นภาษาอังกฤษก่อน ค.ศ.1792 เพราะในปีนั้น Jones ได้เขียนจดหมายขอบคุณถึง Sir Joseph ที่ได้อนุญาตให้ใช้เอกสารต้นฉบับตัวเขียนเพื่อจัดทำบัญชีสำหรับบันทึกต้นฉบับ ในระหว่างนี้ Jones อาจจะได้แปลวรรณคดีเรื่องกumarśamgha³ และวรรณคดีสันสกฤตผลงานของกาลิทาสเรื่องอื่น ๆ เป็นภาษาอังกฤษ ก่อนที่จะเสียชีวิตในปี ค.ศ.1794 ซึ่งเป็นระยะเวลาเพียง 2 ปีหลังจากที่ Jones ได้คืนต้นฉบับตัวเขียนให้กับ Sir Joseph และต่อมาคาดว่าต้นฉบับแปลอาจจะถูกจัดเก็บไว้ที่ The Asiatic Society ก่อนที่ในปี ค.ศ.1901 จะได้มีการนำผลงานแปลของ Jones มาพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ โดยจัดทำเป็นฉบับรวมผลงานแปลกวีนิพนธ์ของกาลิทาสจำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ ศกุนตลา วิกรโมวศรี กumarśamgha เมฆุตตฤตสังหารและรฆูวงศ์ ในผลงานชื่อว่า “WORKS of KĀLIDĀSA [Translated form Original Sanskrit into English]” พิมพ์ที่กัลกัตตา ประเทศอินเดีย

³ เป็นที่น่าสนใจว่าในการทำบัญชีบันทึกเอกสารต้นฉบับตัวเขียนเพื่อนำเสนอต่อ Royal Society นั้น William Jones ได้บันทึกข้อความไว้ตรงตำแหน่งของวรรณคดีเรื่องกumarśamgha ฉบับอักษรเบงกาลีว่า “read six times : อ่าน(ต้นฉบับ) 6 ครั้งแล้ว” อาจสันนิษฐานได้ว่าในช่วงเวลานั้น Jones ได้ดำเนินการแปลวรรณคดีเรื่องกumarśamgha แล้ว

ในปี ค.ศ.1833 Ralph T.H. Griffith ได้แปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะจากภาษาสันสกฤตเป็นร้อยกรองภาษาอังกฤษ เฉพาะสรรคที่ 1 จำนวน 27 โศลก เรื่องการกำเนิดพระนางอุมา พร้อมคำอธิบายศัพท์ รวมถึงเวทตำนานต่าง ๆ ในทุกโศลก และตีพิมพ์อักษรเทวนาครีเป็นภาคผนวกพิมพ์ที่กัลกัตตา ในวารสารสำคัญคือ *Journal of the Asiatic Society of Bengal* แล้วถัดมาในปี ค.ศ.1853, 1879 จึงได้แปลกุมารสัมภาวะจากภาษาสันสกฤตเป็นร้อยกรองภาษาอังกฤษ จำนวน 7 สรรค คือ สรรคที่ 1-7 พร้อมกับคำอธิบายในแต่ละสรรค พิมพ์ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ในปี ค.ศ.1838 Adolphus Fridericus Stenzler (Adolf Friedrich Stenzler) ได้แปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นภาษาละติน จำนวน 8 สรรค คือ สรรคที่ 1-8 พร้อมกับโศลกภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี และมีคำอธิบายโศลกแต่ละโศลกในตอนท้ายเป็นภาคผนวก พิมพ์ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

ต่อมาในปี ค.ศ.1917 M.R. Kale ก็ได้ตีพิมพ์กุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-7 ฉบับภาษาสันสกฤตและมีอรรถกถาของมัลลีนาคะประกอบ พร้อมกับคำแปลภาษาอังกฤษและคำอธิบายแต่ละโศลก พร้อมกับได้ตรวจสอบชำระกับฉบับของ Shrish Chandra Chakravati และ Shankar Ganesh Deshpande และมีเชิงอรรถกำกับไว้อีกด้วย ถัดมาอีกในปี ค.ศ.1923 Kale ก็ได้แปลสรรคที่ 8 เพิ่มและตีพิมพ์รวมเป็น 8 สรรค พิมพ์ที่บอมเบย์ ประเทศอินเดีย

ในปี ค.ศ.1912, 1920, 1928 Arthur W. Ryder ได้แปลและตีพิมพ์ผลงานแปลของกาลิทาส ได้แก่ ศกุนตลา มัลลิกาคนิมิตระ วิกิรโมวศรี รฆวงศ์ กุมารสัมภาวะ เมฆทูตและฤตสังหาร โดยแปลเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นร้อยแก้วผสมร้อยกรองภาษาอังกฤษ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และพิมพ์ครั้งที่ 2-3 ที่นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา

ในปี ค.ศ.1958 Bernadette Tubini ได้แปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นภาษาฝรั่งเศส และพิมพ์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ในปี ค.ศ.1980 M.S.N. Murti ก็ได้ตีพิมพ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ พร้อมกับอรรถกถาของวัลลทวะ พิมพ์ที่เมืองวิสบาเดิน ประเทศเยอรมัน

ถัดมาในปี ค.ศ. 2008 มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติวรรณคดีสันสกฤต” และแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นภาษาไทยไว้เป็นส่วนหนึ่งในบทความด้วยกาวยะ เฉพาะสรรคที่ 3 ด้วยภาษาที่ไพเราะ แต่ยังมีหลายบทที่ไม่ได้แปลด้วยเช่นกัน

นอกจากวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะจะได้รับความสนใจจากประเทศในแถบยุโรปแล้ว ก็ยังได้รับความสนใจต่อนักวิชาการและผู้คนในประเทศอินเดียเป็นอย่างยิ่งด้วยเช่นกัน จึงได้มีการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ของประเทศอินเดียอีกเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ภาษาเบงกาลี ภาษาฮินดี ภาษาคุชราต

ภาษาสันสกฤต ภาษาไมถิลี ภาษามลยาฬม ภาษาฮินดี ภาษาโอริยา ภาษาราชสถานี ภาษาทมิฬ ภาษาเตลุกุ และภาษาอูรดู เป็นจำนวนหลายฉบับ (ดูเพิ่มเติมที่ Raghavan, 1960: 141-153)

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะจึงเป็นวรรณคดีประเภทมหากาพย์ที่มีความสำคัญและเป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่ง และเมื่อสังเกตจากประวัติการตีพิมพ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะด้วยภาษาที่หลากหลายและเผยแพร่มาหลายอยู่ในแต่ละประเทศของโลก ยิ่งเป็นที่ยืนยันได้ว่า วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะเป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญมากและเหมาะสมที่จะศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

1.8.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ

V. Raghavan (1940) ได้เขียนบทความเรื่อง “The Kālikāpurāṇa, Kālidāsa and Māgha” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสำนวนภาษาในกาลิกาปุราณะเฉพาะส่วนที่มีความคล้ายกันกับกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาสและศิคุปาลวระของมาฆะ ผลการศึกษาพบว่ามีสำนวนภาษาหลายสำนวนที่คล้ายคลึงกัน เช่น ฉากกามเทพแฝงศรและบทชมธรรมชาติ เป็นต้น ไม่ใช่แค่มีความคล้ายคลึงกันในด้านเนื้อหาและการใช้ถ้อยคำ แต่ยังใช้คำศัพท์ที่คล้ายกันด้วย

Hans Hensgen (1953) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “Kālidāsa’s Kumārasambhava und seine Quellen” หรือ “Kālidāsa’s Kumārasambhava and its sources” ว่าด้วยเรื่องกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะและแหล่งที่มาของเรื่อง พบว่า ผู้เขียนได้เลือกที่จะเชื่อว่าผู้ประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะและศิคุปาลวระกับมหาศิวปุราณะได้รับรู้แหล่งที่มาจากต้นเค้าของเรื่องราวเดียวกัน โดยไม่ได้ระบุชัดทีเดียวว่ากุมารสัมภวะกับศิคุปาลวระได้รับอิทธิพลจากกันและกัน

Hans Hensgen (1954) ได้เขียนบทความเรื่อง “Das Verhältnis des Amarasimha zu Kalidasa dargestellt an einer Untersuchung des Kumarasambhava 1-8” หรือว่า “The relationship of the Amarasimha to Kalidasa illustrated by an investigation of the Kumarasambhava 1-8” ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านคำศัพท์คัตสรรในพจนานุกรมอมรโกศะของอมรสิงห์กับกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8 จากการศึกษาแม้ว่าผู้เขียนจะไม่ได้ศึกษาอย่างละเอียด แต่ได้ระบุว่าคำศัพท์ในกุมารสัมภวะที่ไม่ปรากฏในพจนานุกรมอมรโกศะมีมากถึงประมาณ 30 เปอร์เซนต์ โดยเฉพาะคำศัพท์เฉพาะในเรื่อง เช่น เคาริศิขร (ยอดเขาชื่อคาริ) มหาโกศิ (แม่น้ำชื่อมหาโกศิ) โອษธิปรัศถ (เมืองโອษธิปรัศถะของท้าวหิมวัต) นเมรุ (ต้นรุทักษะ) พิล (ม้าของพระอินทร์) จตุษก (ห้องที่มีสี่เสา) ซามิตร (ชื่อฤกษ์ ภพที่ 7 แห่งลักขณา) เป็นต้น เมื่อพบว่าคำศัพท์จำนวนมากในกุมารสัมภวะไม่ปรากฏในพจนานุกรมอมรโกศะ ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า อมรสิงห์อาจจะมิชิวิตอยู่ก่อนกาลิทาส เพราะมองว่ากาลิทาสมีชื่อเสียงโด่งดัง แต่อมรสิงห์กลับละเลยที่จะเก็บคำศัพท์ในงานของกาลิทาสบางส่วน แม้จะได้รับยกย่องว่าเป็นพจนานุกรมที่ละเอียดมากก็ตาม

R.S. Betai (1961-62) ได้เขียนบทความเรื่อง “Matsya Purāṇa and Kumārasambhava” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและลักษณะการประพันธ์ในกุมารสัมภวะกับมัตสยปุราณะ ผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งมัตสยปุราณะกับกาลิทาสน่าจะได้รับรู้แหล่งที่มาที่ปรากฏโดยทั่วไป แล้วประพันธ์ขึ้น เพราะกลวิธีการประพันธ์ที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก

Gary Alan Tubb (1979) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “The Kumārasambhava in the Light of Indian Theories of the Mahākāvya” ผลการศึกษาพบว่า ผู้เขียนได้พิถีพิถันศึกษา ทฤษฎีมหากาพย์อย่างละเอียดจากทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตของนักทฤษฎีหลายท่าน โดยได้ประมวล รายละเอียดข้อมูลของทฤษฎีว่าด้วยมหากาพย์จำนวนมากมาวิเคราะห์และใช้ตัวบทจากกวีนิพนธ์ เรื่องกุมารสัมภวะเป็นหลักสำหรับการศึกษาเค้าโครงเรื่อง

Jürgen Hanneder (1996) ได้เขียนบทความเรื่อง “Kumārasambhava 3.15 – Kālidāsa’s Sources for Śaiva Theology” ว่าด้วยทศวิทยาสวณิกายที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่อง กุมารสัมภวะบทที่ 3.15 ซึ่งภายในตัวบทประกอบด้วยคำว่า “brahmāṅgabhūḥ” ผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับคำนี้มากและสืบค้นจากอรรถาธิบายกุมารสัมภวะอย่างละเอียด เพราะนับว่าเป็น แหล่งที่สะท้อนให้เห็นถึงต้นเค้าของพรหมมันตร์ทั้ง 5 ในสวณิกาย-มันตร์ ทำให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการมีอยู่ของมันตร์ในยุคก่อนมันตร์จะรุ่งเรือง (proto-mantras) นอกเหนือจากปุราณะในยุคก่อนที่ปุราณะจะรุ่งเรือง (proto-purānas)

Farha (1997) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “Kumarasambhava : Eka Alocanatmaka Adhyayana (A Critical Study of the Kumarasambhavam)” โดยมุ่งเน้นศึกษาข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ในด้านแหล่งที่มาของกุมารสัมภวะ โครงเรื่องของกุมารสัมภวะ และความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร แต่ที่ผู้เขียนได้ให้ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสรรคที่มีปัญหา ได้แก่ สรรคที่ 7, 8, 17 และ 20 อรรถาธิบายหรือฎีกาของแต่ละสรรค ความสัมพันธ์ระหว่างกุมารสัมภวะกับทฤษฎีวรรณคดีสำนักต่าง ๆ แม้ผู้เขียนจะระบุถึงการไว้ด้วย แต่กลับไม่ได้ลงรายละเอียดถึงความหมาย ประเภท หรือองค์ประกอบต่าง ๆ ของอรรถาธิบายหรือ ฎีกาเป็นหลัก

Sumitra V. Bhat (2002) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “Flora in Sanskrit Literature : A Substantive Study of Vegetal Description in Selected Sanskrit Kavyas” โดยได้ศึกษา เกี่ยวกับพฤกษชาติที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต ทั้งในวรรณคดีอินเดียโบราณมีพระเวท อุปนิษัทรามายณะ มหาภารตะ ปุราณะ เป็นต้น และวรรณคดียุคคลาสสิกทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมีเรื่อง รฆวงศ์ กุมารสัมภวะ กิราตารชุนีเย กาทัมพลี ทศกุมารจริต เป็นต้น และผลการศึกษาในส่วน

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ พบว่า กาลิธาสดำพรพรรณนาเกี่ยวกับพฤษชาติ มีต้นไม้ ดอกไม้ หลากหลายชนิด ด้วยการนำความงามของพฤษชาติมาเปรียบเทียบกับบุคคลบ้าง พรรณนาโดยเน้น เฉพาะธรรมชาติบ้าง โดยจะสังเกตได้จากกรกล่าวถึงพฤษชาติในทุกสรรค และกาลิธาสนี้ไม่ใช่เพียง พรรณนาถึงพฤษชาติที่อยู่บนภูเขาหิมาลัยเท่านั้น แต่ยังได้พรรณนาถึงพฤษชาติที่อยู่ในสังคม ปัจจุบันของกาลิธาสนี้ด้วย

Shnehalata Tripathy (2002) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “Myths and Legends in Kalidasa’s Works : A Comparative Study” โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์เชื่อมโยง กันระหว่างตำนาน นิทานที่ปรากฏในวรรณคดีกวีนิพนธ์ของกาลิธาสกับวรรณคดีอินเดียโบราณ และ ผลการศึกษาพบว่า สารสำคัญในเรื่องของวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะมีความคล้ายคลึงกันกับพาล กาดชะในรามายณะ และเรื่องราวนำมาจากศิวปุราณะและสกันทปุราณะ แต่นักวิชาการบางท่านยัง เชื่อว่าศิวปุราณะและสกันทปุราณะแต่งภายหลัง

Martina Jackmuth (2002) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “Die Bildersprache Kālidāsa im Kumārasambhava” หรือ “The Imagery of Kālidāsa in Kumārasambhava” โดยมุ่งเน้น ศึกษาความเป็นรูปกะหรืออุปลักษณ์ (Metaphor) ในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะของกาลิธาสเป็น หลัก และใช้แนวทางการศึกษาตะวันตกสมัยใหม่ในการอธิบายกฎเกณฑ์และองค์ประกอบของรูปกะ ด้วยการแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 6 ระดับ ซึ่งแม้จะเป็นการศึกษาพื้นฐานองค์ประกอบแนวคิดใน การวิเคราะห์รูปกะ แต่ก็เป็นการศึกษาอย่างละเอียดลออและตรงไปตรงมา

สยาม ภัทรานุประวัติ (2003) ได้เขียนบทความเรื่อง “การประเมินคุณค่ากวีนิพนธ์ สันสกฤต เรื่องกุมารสัมภวะของกาลิธาส” ผลการศึกษาคุณค่าของกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะตาม เกณฑ์ของอภินวคูปตะ ได้ข้อสรุปว่า กาลิธาสใช้ความพิถีพิถันและความรอบคอบอย่างยิ่งในการสรรค สร้างกวีนิพนธ์เรื่องนี้ ทำให้เมื่อพิจารณาในแง่มุมใด หรือใช้เกณฑ์การวิจารณ์ของนักวิจารณ์คนใด ก็ตาม คุณค่าของกวีนิพนธ์เรื่องนี้ก็ยังเป็นที่ประจักษ์ชัด และการวิจารณ์งานก็ได้ทำให้คุณค่าของกวี นิพนธ์เรื่องนี้ลดถอยลงแต่อย่างใด ในทางกลับกัน กลับเป็นการยืนยันถึงอัจฉริยภาพของกาลิธาสให้ ชัดเจนยิ่งขึ้น

Devaky (2006) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “Feminists Readings in Kalidasa’s Works” โดยได้ศึกษาลักษณะบทบาทของสตรีที่ปรากฏในวรรณคดีกวีนิพนธ์ของกาลิธาส พบว่าในวรรณคดี เรื่องกุมารสัมภวะ ปรากฏการพรรณนาเน้นเฉพาะเพียงนางปารวตีเป็นสำคัญเพราะเป็นนางเอกของ เรื่อง และมีหญิงสหายของนางปารวตีที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึงเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นคนคอยช่วยเหลือ พระนางปารวตีในขณะที่ไปปรนนิบัติพระศิวะ

Ayal Amer (2010) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “The Poetic Logic of the Kumārasambhava of Kālidāsa” เพื่อศึกษาวินิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะด้วยแนวคิดทางตรรกวิทยาของอสังการศาสตร์ (ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงเอกสารนี้ได้ในทุกช่องทาง)

Ayal Amer (2013) ได้เขียนบทความเรื่อง “Before The Story Begins: On Kumārasambhava I” ซึ่งได้ศึกษาการเล่าเรื่องของกาลิทาสในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1 เฉพาะบท ด้วยมุมมองหลายมิติ เช่น กลวิธีการพรรณนาภูเขาหิมาลัยอันเป็นฉากแรกของเรื่องด้วยจินตภาพของกวี และคุณค่าแห่งสุนทรียภาวะที่ปรากฏในบทกวีนิพนธ์ เป็นต้น

Ayal Amer (2013) ได้เขียนบทความเรื่อง “From aesthetic rapture to servile love: the myth of the Rasika in Kālidāsa’s Kumārasambhava” ซึ่งได้ศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์โดยใช้ทฤษฎีของ Robert Goodwin ผู้เคยให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องราวแห่งรสิกา โดยนำมาศึกษาเรื่องราวการจงรักภักดีที่พระนางปารวตีมีต่อพระศิวะในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ซึ่งแสดงให้เห็นองค์ประกอบสำคัญในตอนนี้คือความรักที่พระนางมีต่อพระองค์เป็นอย่างมาก พร้อมกันนั้นยังได้ศึกษาเกี่ยวกับวัจนลีลาหรือลีลาการประพันธ์ในบทที่พรรณนาขณะพระนางคอยรับใช้พระศิวะ

Ranjan Barthakur (2014) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “Environmental Awareness in Kalidasa’s Works: A Critical Study” โดยศึกษาการตระหนักถึงสภาพแวดล้อมของธรรมชาติในวรรณคดีกวีนิพนธ์ของกาลิทาสทั้งบทละคร วรรณคดีมหากาพย์และฉันท์กาพย์ ส่วนผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะพบว่า กาลิทาสได้ใส่ใจถึงสภาพแวดล้อมของธรรมชาติอย่างดี โดยสะท้อนให้เห็นผ่านการพรรณนาธรรมชาติในกุมารสัมภวะและเรื่องอื่น ๆ ด้วยจินตนาการที่งดงามและวิจิตรบรรจง ทำให้เห็นว่ากาลิทาสให้ความสำคัญกับธรรมชาติมากเพียงไร แต่ว่าการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกุมารสัมภวะ ผู้เขียนได้ศึกษาผ่านตัวอย่างที่ยกมาจำนวนน้อยเท่านั้น ไม่ได้ศึกษาโดยละเอียดทุกโคลง เพราะได้ศึกษาวรรณคดีหลายเรื่อง เนื้อหาที่มากเกินไปจึงอาจจะเป็นอุปสรรคต่อการศึกษา

Amandine Wattelier-Bricout (2016-17) ได้เขียนบทความเรื่อง “Du tableau esthétique au récit de bataille : un exemple sanskrit de transposition de genre du Kumārasambhava au Skandapurāṇa” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบจินตภาพที่พรรณนาความงดงามและการสู้รบในกุมารสัมภวะและสกันทปุราณะเฉพาะส่วน ผลการศึกษาพบว่ากวีนิพนธ์ทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันมาก และได้ระบุชัดเจนว่าผู้ประพันธ์สกันทปุราณะได้อาศัยเรื่องราวจากกุมารสัมภวะแล้วนำไปประพันธ์ได้ตรงตามลักษณะของกวีนิพนธ์ประเภทปุราณะที่เน้นความเข้าใจง่ายและเป็นวรรณกรรมทางศาสนา

Mariola Pigiowa (2021) เขียนบทความเรื่อง “Some Lamentation Passages in Sanskrit Poetry (Especially in Kālidāsa’s Mahākāvya)” เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างบทคร่ำครวญภาษาสันสกฤตสองตอน ได้แก่ บทคร่ำครวญของพระเจ้าในมหากาเวยระฆุงศ์ สรรคที่ 8.37-69 และบทคร่ำครวญของนางรติ ในมหากาเวยะกุมารสัมภวะ สรรคที่ 4.1-38 พบว่า มีวิธีการดำเนินเรื่องที่คล้ายคลึงกัน ตอนคร่ำครวญก็มีลีลาการประพันธ์คล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น อาการมินงสูญเสียดิตของผู้คร่ำครวญ ความพยายามที่จะพราวชีวิตตัวเองตามไป คำพูดด้วยความคิดถึงคร่าวอยู่ด้วยกัน การร้องไห้ให้กับตัวเอง การระลึกถึงความทรงจำ ในอดีต และจากนั้นเป็นการปลอบโยน และยังปรากฏการบอกเล่าถึงสาเหตุของการตายของตัวละคร เช่น บอกสาเหตุการเสียชีวิตของพระนางอินทุมาตีและการที่พระกามเทพถูกเผาเป็นเก้าถ่าน เป็นต้น

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแม้กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะจะมีการศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ ในภาษาต่างประเทศมากมาย แต่ในภาษาไทยแทบจะไม่มีการศึกษาเลย และแทบไม่ปรากฏงานวิจัย บทความ หรือวิทยานิพนธ์ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ เห็นทีจะมีก็แต่เพียงบทความของสยาม ภัทรานุประวัติ ที่ได้เขียนเรื่อง “การประเมินคุณค่ากวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะของกาลิทาส” และบทแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ เฉพาะสรรคที่ 3 โดยมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือประวัติวรรณคดีสันสกฤต และมีการกล่าวถึงในส่วนหนึ่งในกวีนิพนธ์ของกาลิทาสเท่านั้น

อนึ่ง การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น พบว่ามีงานวิจัยที่สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าในด้านต่าง ๆ ได้แก่ (1) การแปล พบว่าบทแปลของมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2008) เป็นประโยชน์ต่อการแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะอย่างยิ่ง (2) การศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหากุมารสัมภวะกับปุราณะ สามารถทบทวนแหล่งข้อมูลจาก Raghavan (1940) ที่ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนภาษาในกุมารสัมภวะกับกาลิกปุราณะและศิคุปาลวระ Hensgen (1953) ที่ศึกษาแหล่งที่มาของเรื่อง Betai (1961-62) ที่ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและลักษณะการประพันธ์ในกุมารสัมภวะกับมัตสยปุราณะ Wattelier-Bricout (2016-17) ที่ศึกษาเปรียบเทียบจินตภาพที่พรรณนาความงามและการสู้รบในกุมารสัมภวะและสกันทปุราณะ และ (3) การใช้ภาษาและลักษณะโครงสร้างกวีนิพนธ์ พบว่างานวิจัยหลายเรื่องสามารถเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า งานวิจัยของ Tubb (1979) ที่ศึกษาลักษณะมหากาเวยจากทฤษฏีวรรณคดีสันสกฤต เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เป็นข้อมูลประกอบสำหรับการวิเคราะห์ในรายละเอียดต่อไป

บทที่ 2

การปริวรรตและแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะของกาลิทาส

การแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะของกาลิทาส ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการแปล ได้แก่ หนังสือ Kālidāsa's Kumārasambhava Canto I-VIII พิมพ์เป็นภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี M.R. Kale ได้ตรวจชำระ พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาอังกฤษและมีการอธิบายเพิ่มเติม พร้อมกันนั้นก็ได้นำอรรถกถาภาษาสันสกฤตของ Millanātha ที่ได้อธิบายความหมายของศัพท์ ประโยค และไวยากรณ์อื่น ๆ ไว้ละเอียดพอสมควรภายใต้ของแต่ละโคลงฉบับพิมพ์ครั้งที่ 7 เมื่อปี ค.ศ. 1981 (พ.ศ. 2524) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Motilal Banarsidass ที่เมืองเดลี ประเทศอินเดีย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้ต้นฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ของ C.R. Devadhar ที่ได้ตรวจชำระและแปลเป็นภาษาอังกฤษ ไว้ในหนังสือ Works of Kālidāsa (Volume II Poetry) ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เมื่อปี ค.ศ. 1984 (พ.ศ. 2527) จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Motilal Banarsidass ที่เมืองเดลี ประเทศอินเดีย เป็นฉบับสำหรับใช้พิจารณาเทียบเคียง

2.1 หลักการปริวรรตต้นฉบับ

ผู้วิจัยได้ปริวรรตต้นฉบับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยทั้งหมด และใช้หลักการปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยมีหลักการอย่างคร่าว ๆ ดังนี้⁴

1. พยัญชนะที่ไม่มีเครื่องหมายใด ๆ หรือรูปสระใด ๆ ประสมอยู่ ปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยปกติ โดยไม่มีเครื่องหมายหรือสระใด ๆ แต่ถือว่ามิสระอะประสมอยู่

मदन มทน

कमल กมล

2. พยัญชนะสังโยคทั้งปวงของอักษรเทวนาครี ปริวรรตเป็นพยัญชนะอักษรไทยโดยมีเครื่องหมายพินทุใต้พยัญชนะทุกตัว ยกเว้นตัวสุดท้ายของสังโยคนั้น

दक्ष ทक्ष (พยัญชนะสังโยคสองตัว คือ ก ข)

परिकल्प्य ปริกल्पย (พยัญชนะสังโยคสามตัว คือ ล ป ย)

⁴ ผู้วิจัยเลือกหลักการปริวรรตจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยที่เห็นว่ามีความกระชับจาก ธวัชชัย ดุยสุจริต (2562: 47)

3. สระลอยอักษรเทวนาครี ปรีวรรตเป็นสระลอยในภาษาไทย กล่าวคือ สระที่ประสม กับพยัญชนะ อ

उत्तर	อุตตร
इति	อิติ

4. สระทั้งปวงของอักษรเทวนาครี เมื่อประสมด้วยพยัญชนะ ปรีวรรตเป็นสระประสม พยัญชนะตามอักษรวิธีของอักษรไทย

अन्तराय	อนฺตราย
निवारयन्ती	นิวารยन्ตี

5. สระ ฤ เมื่อประสมด้วยพยัญชนะ ปรีวรรตเป็นอักษรไทยให้มีพินทุ์ได้พยัญชนะนั้น เพื่อให้ทราบว่าเป็นพยัญชนะที่ประสมสระ มิใช่แยกกัน

सुदृशो	สุทฺฤโศ
पृथिव्याम्	ปฺฤถिवยาม

6. เครื่องหมายวิรามที่ปรากฏได้พยัญชนะ ปรีวรรตเป็นเครื่องหมายพินทุ์ได้พยัญชนะ

चेत्	เจต
स्यात्	สฺยาด

7. พยัญชนะสังโยค (เทียบได้กับการออกเสียงควบกล้ำในภาษาไทย) กับพยัญชนะ ย, ร, ล, ว หรือพยัญชนะสังโยคชนิดพิเศษที่เมื่อควบกันแล้วเปลี่ยนรูปอักษรเป็นอย่างอื่น คือ กษ เมื่อประสมด้วยสระ เอ ไอ โอ และเอา ปรีวรรตเป็นอักษรไทยโดยเขียนสระหน้าพยัญชนะทั้งสองที่ควบกล้ำนั้น (สำเนียง เลื่อมใส, 2561:49)

क्षेत्र	เกฺษฺตร
अक्षोभ	อโกฺษภ
काव्ये	กาเวฺย
प्रेष्यभाव	ไปฺเรษฺยภาว
रात्रौ	ราเตรฺอา

8. พยัญชนะ ร ที่ไม่มีเสียงสระ (รหะ) ปกติอักษรเทวนาครีเขียนเป็นเครื่องหมายพิเศษเหนือพยัญชนะตัวอื่น ปรีวรรตเป็น ร อักษรไทย (มีพินทุ์ข้างใต้)

आर्पित	อาร์ปิต
मार्ग	มาร์ค

9. เครื่องหมายอนุสวาระ ปวิวรรตเป็นเครื่องหมายนฤคหิต (°) เนื้อพยัญชนะ)

वंश	วิศ
भार्या	ภार्या

10. เครื่องหมายวิสรรคะ ปวิวรรตเป็นเครื่องหมายวิสรรชนี (ข้างหลังพยัญชนะ)

पत्युः	ปตยุะ
कन्याः	กนยาะ

11. เครื่องหมายอวครหะ (ऽ) หนึ่งครั้ง ใช้เพื่อแสดงว่าสระอะของศัพท์หลังมีการย่อหรือตัดออกตามวิธีสนธิ ปวิวรรตเป็นไทยโดยใช้เครื่องหมาย (')

गर्भोऽभवद्	ครโ'ภวท
क्रुद्धेऽपि	กรุ'ธ'ปี

12. เครื่องหมายอวครหะ (ऽऽ) สองครั้ง ใช้เพื่อแสดงว่าสระอาของศัพท์หน้าและศัพท์หลังมีการย่อหรือตัดออกตามวิธีสนธิ ปวิวรรตเป็นไทยโดยใช้เครื่องหมาย (' ')

यथाऽऽत्मसदृशम्
ยถา'ต'มาส'หตุ'ศม

13. เครื่องหมายจบประโยคหรือจบโคลง ต้นฉบับอักษรเทวนาครีใช้ทัณฑะ (|) และมหาทัณฑะ (||) ปวิวรรตเป็นอักษรไทยใช้เครื่องหมายอังกั้น (๑) และอังกั้นคู่ (๑๑) ตามลำดับ

मेने मेनापि तत्सर्वं पत्युः कार्यमभीप्सितम् ।
भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिप्रताः ॥
เมเน เมนาปี ตตสรว' ปตยุะ การยมภิปสิตม ๑
ภวนตยวยภิจารินโย ภรตุ'ริษ'ฏ ปติ'ว'ร'ต'า ๑๑

2.2 หลักการที่นำมาปรับใช้ในการแปล

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ กวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตของกาลิทาส เป็นวรรณคดีประเภทร้อยกรองล้วน ซึ่งจะต้องนำทฤษฎีหลักการแปลที่เหมาะสมมาเข้ามาช่วยเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความหมาย เพื่อให้ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบหลักเกณฑ์การแปลต้นฉบับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะจากภาษาสันสกฤตสู่ภาษาไทยและให้ผู้อ่านเข้าใจวิธีการแปลงานดังกล่าวด้วย ผู้วิจัยจึงกำหนดใช้หลักเกณฑ์ในการแปลจากที่ สำเนียง เลื่อมใส (2561) ได้ประมวลทฤษฎีในการแปลของนักวิชาการ

หลายท่าน เช่น Larson (1988) อัจฉรา ไส้ศัตรูไกล (2543) ประเทือง ทินรัตน์ (2543) และดวงตา สุกพล (2531) เป็นต้น พร้อมทั้งได้กำหนดรูปแบบไว้เป็นอย่างดีสำหรับการแปลคัมภีร์มหาเวสตุอาทาน ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น มาประยุกต์ใช้ในการกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะอย่างคร่าว ๆ ต่อไป

2.1. ความหมายของการแปลโดยพยัญชนะและการแปลโดยอรรถ

1.1 การแปลโดยพยัญชนะ (literal translation) มีความหมายแบ่งออกได้ดังนี้

1.1.1 การแปลคำต่อคำ (word-for-word translation) คือการแปลโดยรักษาความหมายของภาษา รูปแบบและโครงสร้างของภาษาต้นฉบับไว้อย่างเคร่งครัดทุกประการ อาจจะมีผลทำให้งานแปลไม่สละสลวยหรือไม่กระชับ หรือผิดธรรมชาติของภาษาฉบับแปล การแปลโดยวิธีนี้ผู้แปลต้องรู้ระบบไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับเป็นอย่างดี ประโยคบางประโยคที่ขาดประธานหรือกริยา ผู้แปลจะต้องเข้าใจและต้องยกประธานหรือกริยาที่ขาดไปในต้นฉบับมาแปลในภาษาฉบับแปลด้วย นอกจากนี้จะต้องใช้คำที่แสดงความหมายต่าง ๆ ทางไวยากรณ์ให้ถูกต้อง

1.1.2 การแปลตรงตัว (literal translation) คือการแปลโดยมุ่งรักษาความหมายของคำ กลุ่มคำ ประโยค รูปแบบ และโครงสร้างของภาษาต้นฉบับไว้ในงานแปลให้ตรงกันมากที่สุด แต่สำนวนภาษาอาจจะกระชับหรือสละสลวยมากกว่าการแปลคำต่อคำ

1.2. การแปลโดยอรรถ (none-literal translation) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การแปลเอาความ เป็นการแปลที่ไม่เน้นเรื่องรูปแบบหรือโครงสร้างของภาษาต้นฉบับ อาจจะมีการดัดแปลงขยาย หรือตัดทอนข้อความบางส่วนได้บ้าง การแปลวิธีนี้มักใช้กับการแปลบันเทิงคดี เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น หรือข่าวบางประเภท ซึ่งมุ่งเฉพาะใจความสำคัญหรือเนื้อหาสาระที่สำคัญเท่านั้น ผลงานที่แปลออกมาแม้จะใช้ภาษาที่เป็นธรรมชาติอ่านเข้าใจง่าย แต่การสื่อความหมายจะต่างจากต้นฉบับ (ประเทือง ทินรัตน์, 2543: 47-51)

จากการให้ความหมายของการแปลโดยพยัญชนะและการแปลโดยอรรถข้างต้นนั้น การแปลต้นฉบับวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะใกล้เคียงกับวิธีการแปลโดยพยัญชนะชนิดแปลตรงตัว และการแปลโดยอรรถในบางกรณี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ตัวอย่างการแปลตรงตัว

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ปทํ ทุซหารสรุติเรตรกตํ ยสมินนทฤษฏาวิ หตทวิปานาม ฯ	1.6 บนภูเขาคีฬาลักษณ์ เหล่ากิราตะทั้งหลาย ย่อมรู้จักหนทางของเหล่าสิงโตผู้ฆ่าช้างได้	แปลตรงตัว

ตารางที่ 3 ตัวอย่างการแปลตรงตัว (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
วิทนต์ิ มาร์คั นขรณัฐรมุกไต- รมุกตามไฟละ เกสรินมา กิราตาะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.6)	โดยอาศัยผลแก้วมุกดาที่หลุดออกจากช่องว่าง ระหว่างกรงเล็บ แม้ว่าจะไม่เห็นรอยเท้าที่เปื้อน เลือด เพราะถูกหิมะซึ่งตกลงมาชะล้างออกไป	

2.2 การแปลเพิ่มเติม

การแปลเพิ่มเติม เป็นการแปลเพิ่มความเข้ามาเพื่อให้ประโยคที่ขาดไปสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น แต่ข้อความที่เพิ่มเข้ามายังคงอยู่ในเป็นประเด็นเดิม

ตารางที่ 4 ตัวอย่างการแปลเพิ่มเติม

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
สธานะ ตโป ทุศจรเมตทรถ- มปรณยา เปลวยายปี ตปตม ฯ ยา ทาสยามปยสย ลเกต นารี สา สยตฤถดารธา กิมุตางกศยยาม ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 7.65)	7.65 (ชาวเมืองกล่าวกันว่า) “นางอปรณา (พระนางปารวตี) แม้ผู้บอบบาง ได้บำเพ็ญ ตบะซึ่งประพฤติได้ยากเพื่อพระศิวะนั้น ในสถานะที่เหมาะสม แม้หญิงสาวผู้ได้รับ ความเป็นทาสของพระศิวะ ก็ยังบรรลุ ความสำเร็จ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงหญิง ผู้นอนอยู่บนตักของพระองค์ ?”	แปลเพิ่มเติมคำ ว่า “ชาวเมือง กล่าวกันว่า” เพื่อเชื่อมความ กับ ประโยค ถัดไป
เมเน เมนาปี ตตสรวู ปตยุะ การยมภิปัสติม ฯ ภวนตยวยภิจารินโย ภรตฺริษฏู ปติวฺรตาะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 6.86)	6.86 แม้พระนางเมนา ก็ได้ยินยอมทุก อย่างตามที่สามีต้องการ (เพราะว่า) ภรรยาทั้งหลายผู้อุทิศตนเพื่อ สามีจะไม่ขัดแย้งในความประสงค์ของสามี	แปลเพิ่มเติมคำ ว่า “เพราะว่า” เพื่อเชื่อมความ กับ ประโยค ถัดไป

2.3 การแปลตามรูปประโยคและการแปลสลับรูปประโยค

การแปลตามรูปประโยคคือการแปลคงรูปแบบการใช้ประธาน/กริยาไว้ตาม
ภาษาต้นฉบับโดยไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนการแปลสลับจากวากหนึ่งเป็นอีกวาก เช่น แปลกรรมวาก
เป็นกรรตุวาก ถ้าหากต้นฉบับสอดคล้องกับลักษณะของภาษาไทย ผู้แปลอาจเลือกแปลเป็นวากใด
วากหนึ่งได้ ในที่นี้จะแสดงตัวอย่างเพียงการแปลสลับรูปประโยค ดังนี้

2.3.1 การแปลกรรมวาทเป็นกรรมวาทเช่นเดิม ผู้แปลอาจเลือกแปลกรรมวาทได้ ซึ่งโดยปกติประโยคกรรมวาทมักใช้เมื่อต้องการจะยกประธานที่ถูกกระทำให้โดดเด่น

ตารางที่ 5 ตัวอย่างการแปลกรรมวาทเป็นกรรมวาทเช่นเดิม

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
นูนมนุนมติ ยชวนำ ปติะ ปฺนุชฺรึกมุชึ ปุรวทิงมุชึ โกตโกริว รโชภีรวฤตม ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 8.58)	8.58 “พระผู้เป็นเจ้าของเหล่าพราหมณ์ผู้ทำพิธี บูชาโยธู (พระจันทร์) มีใบหน้าอยู่ทางทิศ ตะวันออก <u>ราวกับถูกปกคลุมด้วยละอองเกสร ทั้งหลายของดอกโกตกะ เป็นแน่</u> ”	แปลกรรมวาท เป็นกรรมวาท
เอวียทาตถ ภควน- นามฤษฏฺฐึ นะ ปโระ ปทม ๓ ปรตเยกั วินิยุทตตมา กถึ น ชญาสยสิ ปฺรโภ ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 2.31)	2.31 “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัส อย่างนี้ว่า ‘ตำแหน่งของพวกข้าพระองค์ได้ถูก <u>ศัตรูทั้งหลายทำลายแล้ว</u> ’ นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้ ทรงอำนาจ พระองค์ผู้มีอาตมน์แทรกอยู่ทุกหน ทุกแห่ง จักไม่ทรงทราบได้อย่างไร”	แปลกรรมวาท เป็นกรรมวาท

2.3.2 การแปลกรรมวาทเป็นกรรตุวาท ผู้แปลอาจเลือกแปลจากกรรมวาทเป็นกรรตุวาท เพื่อให้เหมาะสมตามธรรมชาติของภาษา

ตารางที่ 6 ตัวอย่างการแปลกรรมวาทเป็นกรรตุวาท

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ตสมาตปรเทศาจจ วิตานวนตํ ยุกตํ มณิสตมภจตุชฺฐเยน ๓ ปติวฺรตาทิเก ปรีคฤหฺย นินฺเย กภูปตาสนํ เกาตุกเวทิมธยม ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 7.12)	7.12 และเหล่าปติวรดาก็ได้นำพาพระนางออก <u>จากที่นั่นไปยังท่ามกลางของเวทอันเป็นมงคล</u> ซึ่งมีเพดาน ที่ประกอบด้วยเสาที่ทำด้วยแก้วมณี สีด้น และมีอาสนะจัดแต่งไว้แล้ว	แปลกรรมวาท เป็นกรรตุวาท

2.4 การแปลเป็นคำซ้อน

การแปลเป็นคำซ้อน ซึ่งมีทั้งคำซ้อนความหมายและคำซ้อนเสียง เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ออกเสียงคล้องจองกันเป็นธรรมชาติและสละสลวยน่าอ่าน

ตารางที่ 7 ตัวอย่างการแปลเป็นคำซ้อน

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
อนรรฆยมรรณเมณ ตมทรินาถะ สวรเคากสามารถจิตมรจยิตวา ฯ อาราธนายาสย สชีสมเต่า สมาทิตเทศ <u>ปรยต่า</u> ตนุชาม ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.58)	1.58 พระผู้เป็นที่พึ่งแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) ครั้งได้บูชาพระศิวะผู้เป็นที่เคารพบูชาของ ทวยเทพ ผู้มีคุณสูงส่งหาที่เปรียบมิได้นั้น ด้วย เครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร แล้วจึงสั่งธิดาผู้ฝึกฝน จิตใจดีแล้ว พร้อมทั้งหญิงสหาย เพื่อคอยรับ ใช้พระศิวะ	แปลเป็นคำซ้อน ความหมาย
จนทร์ คตา ปทมคุณานน ภูงกเต ปทมาศริตา จานทรสมสัมภิชยาม ฯ อุมามุขํ ตุ ปรตูปทย โลลา ทวิสัศรย้า ปริติมวาป ลกษมีะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.43)	1.43 พระนางลักษมีผู้มีใจโลเล เมื่ออยู่กับ พระจันทร์ ก็ไม่ <u>ผลิตเพลิน</u> กับคุณค่าที่งดงาม แห่งดอกบัว (และ) เมื่ออยู่บนดอกบัว ก็ไม่ ยินดีกับรัศมีของแสงจันทร์ แต่เมื่อนางอยู่ต่อ หน้าพระนางอุม่า กลับได้รับความปิติยินดี เพราะมีทั้งสองอย่างอยู่ด้วยกัน (คือพระจันทร์ และดอกบัว)	แปลเป็นคำซ้อน เสียง

2.5 การแปลคำแสดงอารมณ์

การแปลคำแสดงอารมณ์ เป็นเทคนิคที่ผู้แปลใส่เพิ่มเติมคำไปให้ได้อารมณ์มากยิ่งขึ้น
ถึงแม้ไม่มีปรากฏอยู่ในภาษาต้นฉบับก็ตาม

ตารางที่ 8 ตัวอย่างการแปลคำแสดงอารมณ์

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ตยา ทุหิตรา <u>สุตรำ</u> สวิตรี สสุรตปรภามณทลยา <u>ฉกาเส</u> ฯ วิฑูรภูมิจนวเมฆศพพา- ทุททินยา รตนศลากเยว ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.24)	1.24 พระนางเมนาผู้เป็นมารดาทรง รุ่งเรืองอย่างยิ่ง เพราะพระธิดาผู้มี รัศมีมณฑลเปล่งประกายสดใส เปรียบเหมือนแผ่นดินซึ่งเต็มไปด้วย แก้วไพฑูรย์เปล่งประกายรุ่งเรือง ...	“อย่างยิ่ง” แสดงอารมณ์ว่า มากมายยิ่ง

ตารางที่ 8 ตัวอย่างการแปลคำแสดงอารมณ์ (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
สุระะ สมมยรุธยิตาร เอเต การยั ตรยาณามปี วิษณุปานาม ฯ จาเปน เต กรุม น จาติหีสระ- มโห พตาสี สุปุถุณียวีระยะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 3.20)	3.20 “ทวยเทพทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ ขอร้องท่าน ภารกิจนี้เป็นไปเพื่อ ประโยชน์แก่โลกทั้งสาม และภารกิจ ที่กระทำโดยลูกศรของท่านจะไม่ใช่ สิ่งโหดร้ายเกินไป <u>ไอ้ อัจฉรย์จริง !</u> ท่านช่างมีพลังอำนาจที่น่าอัศจรรย์”	“อโห” แปลเป็นคำแสดงอารมณ์ ตามบริบทว่า “ไอ้ อัจฉรย์จริง !”

2.6 การแปลสรรพนาม

การแปลสรรพนาม ผู้แปลอาจเลือกแปลคำสรรพนามให้เหมาะสมตามสถานการณ์หรือ
บริบท รวมถึงวัฒนธรรมทางสังคมที่เป็นแหล่งกำเนิดของภาษาต้นฉบับ

ตารางที่ 9 ตัวอย่างการแปลสรรพนาม

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ปรสนนทิกป่าศวีวิกิตวาดั ศงขชวนานนตรปุษุพัถุชฎี ฯ ศรีริณำ สถาวรชงคมานำ สุชาย ตชชนมทินั พญู ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.23)	1.23 <u>วันที่พระนางถือกำเนิด</u> เป็น วันที่ทิศทั้งหลายสว่างสดใส เป็น วันที่มีสายลมพัดโดยไม่มีฝุ่น (และ) เป็นวันที่มีหยาดฝนดอกไม้ โปรยปรายลงมา...ฯลฯ	สรรพนามบุรุษที่ 3 แปลตามสถานะของตัวละครว่า “พระนาง”
ติสฤกิสถวมวสธาภิ- รมหิमानมุทียเรน ฯ ปรลยสฤติสฤคานา- เมกะ การณตำ คตะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 2.6)	2.6 “ <u>พระองค์</u> เมื่อทำให้อำนาจ ของตนปรากฏออกมาด้วยสภาวะ ทั้ง 3 อย่าง พระองค์ผู้เดียว จึงได้ถึงความเป็นเหตุแห่งการ สร้าง การรักษา และการทำลาย (จักรวาล)	สรรพนามบุรุษที่ 2 แปลว่า “พระองค์” สรรพนามบุรุษที่ 3 แปลตามสถานะของตัวละครว่า “พระองค์”

ตารางที่ 9 ตัวอย่างการแปลสรรพนาม (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
กฤตวานสิ วิปริย น เม ปฺรติกุลัน จ เต มยา กฤตม ๑ กิมการณเมว ทฺรศนํ วิลปนตโย รตเย น ทียเต ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 4.7)	4.7 “(ยอตร์ก) ท่านไม่เคยทำสิ่งที่ ไม่น่ารักแก่ฉัน และฉันก็ไม่ได้ทำ สิ่งที่น่ารังเกียจแก่ท่าน ทำไมจึงไร้ เหตุผลเช่นนี้ ท่านจะไม่ยอมให้รติ ที่กำลังพรวดเพื่อได้เห็นท่านเลย หรือ?”	สรรพนามบุรุษที่ 1 แปลว่า “ฉัน ข้า ข้าพเจ้า ฯลฯ” สรรพนามบุรุษที่ 2 แปลว่า “ท่าน”

2.7 การแปลสัทพจน์

การแปลสัทพจน์ คือ การแปลคำเลียนแบบเสียงธรรมชาติ เป็นภาพพจน์ที่เลียนเสียงทำให้รู้สึกเหมือนได้ยินเสียงของสิ่งนั้นจริง ๆ เช่น กรอกแกรก เกรียวกราว หึ่ง ๆ เป็นต้น

ตารางที่ 10 ตัวอย่างการแปลสัทพจน์

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
อสหยหุงการนิวฺรติเต ปุรา ปุราริมปุราปฺตมุขะ ศิลิมุขะ ๑ อิมํ หฤทิ วุยายตปาทมกฺษิโณ- ทฺวิศิรณมฺรเตรปี ปุชฺชนวนะ ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 5.54)	5.54 “ในกาลก่อนโน้น ลูกศรของพระผู้มี ธนูดอกไม้ (กามเทพ) ซึ่งมีร่างกายแหลก สลาย มุ่งหน้าไปที่พระผู้เป็นศัตรูแห่งเมือง (ทั้งสาม) (พระศิวะ) ยังไม่ถึงเป้าหมาย แต่ ได้ถูกทำให้ย้อนกลับมาด้วยการทำเสียง(ซบ โล่)ว่า หึ่ง ๆ ที่ไม่อาจจะทนได้ แล้วตกกระทบ ลงที่หัวใจของพระนางอย่างแรง”	“หุงการ” เป็นสัทพจน์บ่งบอกเสียง ของการซบโล่ แปลว่า “หึ่ง”
อวารชิตชฎาเมาลิวิลมพิศศิโกฏยะ ๑ รฺุทฺราณามปี มฺรุชานะ กษตฺหุงการ- ศฺลินะ ๓ 2.26	2.26 “ศีรษะของเหล่ารู่ทระ (ทั้ง 11 คน) ที่ มีเสียงจันทร์ที่ติดอยู่ที่มุ่นมวยผมอันก้มลง (เพราะเขินอายที่พ่ายแพ้) ก็ไม่มีการเปล่ง เสียงว่า หุง ๆ (ที่เป็นอาวุธของตน) อีกเลย”	“หุงการ” เป็นสัทพจน์บ่ง บอกเสียงของเหล่ารู่ทระ ที่เหาะไปตามลม
มฤคาะ ปิยาลทฺรมณฺชรีณํ ระกะโกณวิฆนิตทฺฤชฺฐิปาตาะ ๑ มโททฺธตาะ ปฺรตฺยนิลํ วิเจรฺ- รฺวนสฺถลิมฺรปฺตรโมกฺษาะ ๓ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 3.31)	3.31 เหล่ามฤคะทั้งหลาย ที่มีสายตาถูก ละอองเกสรของพวงดอกต้นปิยาละบดบัง ต่างวิ่งเล่นทวนกระแสลมอย่างสนุกสนาน แม่มันอยู่ในป่า โดยมีใบไม้ร่วงหล่นกระทบ ตัวเสียงดังกรอกแกรก	“มรมฺร” เป็นสัทพจน์บ่งบอกเสียง ของใบไม้แห้งที่ร่วงหล่น ลงจากต้น แปลว่า “กรอกแกรก”

2.8 การแปลลักษณะนาม

การแปลลักษณะนาม เป็นการบอกชนิดของสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ลักษณะนาม ซึ่งต้องใช้ให้เหมาะสมตามหลักภาษาไทย เช่น องค์ คน ตัว เป็นต้น

ตารางที่ 11 ตัวอย่างการแปลลักษณะนาม

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
อสนีพิสัย วุฒิณ คจฉตะ ปรภินนทิกวารณวาทโน วุฒา ฯ กโรติ ปาทาวุคคย เมาลินา วินิทรมนทรรโชรุณางคูลี ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 5.80)	5.80 “พระอินทร์ผู้มีช้างประจำทิศตัวก มันเป็นพาหนะ ยังต้องใช้มวยผม (มงกุฎ) กัมสัมผัสพระบาททั้งสองของพระศิวะผู้ ยากจน ผู้ทรงวัวเป็นพาหนะ แล้วทำให้นิ้ว พระบาท(ของพระศิวะ)กลายเป็นสีแดงด้วย ละอองของดอกมันทาระที่บ้านเต็มที”	“ตัว” เป็นลักษณะนาม ใช้กับสัตว์
สปรตริหสดาวจิตาวเสชา- ณโย วิวสุวานปวิรรตมานะ ฯ ปทมานิ ยสยาครสรโรรุหาณิ ปรโพธยตุยธุมมุไซรมยุไซะ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.16)	1.16 พระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นจากเบื้องล่าง (อาทิตย์อุทัยยามเช้า) ทำให้ดอกบัว ทั้งหลายที่เกิดอยู่ในสระบนยอดเขาสูงแห่ง ภูเขาคิมาลัยนั้น ซึ่งเหลือจากที่เหลือฤๅษีทั้ง ๗ ตน เก็บเอาไป ให้เป่งบาน ด้วยแสงสว่าง ที่สาดส่องขึ้นข้างบน	“ตน” เป็นลักษณะนาม ใช้กับฤๅษี

2.11 การแปลรวมความเพื่อให้เนื้อความชัดเจน

การแปลรวมความเพื่อให้เนื้อความชัดเจน หมายถึงการแปลให้ประโยคขนาดยาวที่มีอีก
ประโยคหนึ่งมาขยายอีกทอดหนึ่ง ไม่ว่าจะขยายส่วนของคำนาม กริยา หรือประโยคทั้งหมดก็ตาม
ส่วนใหญ่มักจะเป็นประโยคที่ขยายด้วย ย-ต ศัพท์ เช่น สส-ยส, ยต-ตต หรือ ย-ต ศัพท์ที่ประกอบด้วย
ปัจจัยต่าง ๆ เช่น ยทา-ตทา, ยถา-ตถา, ยาวต-ตาวต เป็นต้น ซึ่งบางครั้งผู้แปลสามารถแปลรวมความ
ได้เพื่อให้เกิดความหมายที่ชัดเจนในการสื่อสารมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 12 ตัวอย่างการแปลรวมความเพื่อให้เนื้อความชัดเจน

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ยทา จ ตสยาธิคเม ชตตูปเต- รปศยทนย น วิธิ วิจิณวติ ฯ ตทา สหาสมาภินุชยุยา คุโร-	5.59 “เมื่อพระนางกำลังหาวิธี แล้วไม่พบวิธีอื่นที่จะทำให้ได้รับ พระศิวะผู้เป็นใหญ่ในโลก พระ	“ยทา-ตทา” แปลรวมความว่า “เมื่อ..., ในเวลาที่...”

ตารางที่ 12 ตัวอย่างการแปลรวมความเพื่อให้เนื้อความชัดเจน (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ริย์ ปุรปนา ตปเส ตโปวณม ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 5.59)	นางจึงมายังป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะ เพื่อบำเพ็ญเพียร พร้อมพวกฉัน หลังได้รับอนุญาตจากพระบิดา”	
โกธธิ ปุโร สห สหเรติ ยาวทุคิระ เข มรุตา จรณติ ฯ ดาวตส วหนิรกวเนตรชนมา ภสมาวเศษ มหนิ จการ ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 3.72)	3.72 ขณะที่มารุตเทพทั้งหลาย เปล่งเสียงไปทั่วท้องฟ้าว่า ข้าแต่ พระผู้เป็นเจ้า ขอจงระงับ ขอจง ระงับความโกรธของพระองค์ด้วย เถิด ทันใดนั้น ไฟจากพระเนตร ของพระองค์ ก็ได้ทำให้พระ มทนะ (กามเทพ) กลายเป็นเศษ เถ้าถ่านเสียแล้ว	“ยาวต-ดาวต” แปลรวมความว่า “ขณะที่..., เมื่อ..., ในเวลาที่...”
อนโยนยมุตปิทยทุตปลาภษยะ สตนทวยิ ปาณทุ ตถา ปรวุทธม ฯ มธเย ยถา ศยามมุขสย ตสย มฤณาสสูทรานตรมปยลภยม ฯ (กุมารสัมภวะ สรรคที่ 1.40)	1.40 คู่แห่งอันที่มีสีขาวนวลของ นางปารวตีผู้มีดวงตาเหมือน ดอกบัววอบอันเปียดชิดกัน (จน หาช่องมิได้) ขนาดที่ว่า จะเอา เส้นใยของสายบัวมาสอดลอดช่อง ตรงกลางของคู่กันที่มีหัวสีคล้ำนั้น ก็ทำไม่ได้	“ยถา-ตถา” แปลรวมความว่า “ขนาดที่ว่า..., โดยประการที่..., โดยวิธีการที่...”

2.12 การแปลเพื่อรักษาความหมายมากกว่าไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับ

การแปลเพื่อรักษาความหมายมากกว่าไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับเป็นประการสุดท้ายที่
จะต้องพูดถึงด้วย เพราะในการแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะนี้ ผู้วิจัยประสออุปสรรคในการแปล
เมื่อได้แปลตามโครงสร้างทางไวยากรณ์อย่างครบถ้วน ดังนั้น จึงอาจจะต้องแปลเลียงไวยากรณ์เพื่อ
รักษาความชัดเจนของเนื้อหาในฉบับแปลที่ต้องการจะสื่อสารให้ผู้อ่านได้เข้าใจ

ตารางที่ 13 ตัวอย่างการแปลเพื่อรักษาความหมายมากกว่าไวยากรณ์ของภาษาต้นฉบับ

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
กาเมกปตนิวรัตหุชศีล่ำ โลลั มนศจารุตยา ปรวิษฎาม ฯ นิตมพินิมิจฉลสิ มุกตลขข่ำ กณฐุ สวยัคราหนิษกตพาหุม ฯ (กุมารสัมภาวะ สรรคที่ 3.7)	3.7 “ <u>สาวงามผู้มีสะโพกผึ่งผายคน</u> <u>ใดเล่า ผู้มีท่าทางเศร้าสร้อยเพราะ</u> <u>ค่านิ่งถึงค้ำมั่นในการเป็นภรรยา</u> <u>ผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี ผู้ทำให้พระองค์</u> <u>มีพระทัยโลเลด้วยความมดงาม</u> <u>ที่พระองค์ทรงปรารถนาจะให้นาง</u> <u>มาสวมกอดที่คอของพระองค์ด้วย</u> <u>ตนเองโดยละทิ้งความละอาย”</u>	เมื่อในประโยคมีคำขยายจำนวนมาก อาจจะนำเอาคำที่ขยายนั้นมาแปลก่อนประธาน/กริยาก็ได้จากตัวอย่างเป็นการแปลวิภक्तिที่ 2 หรือตัวกรรมขึ้นก่อน แล้วจึงแปลประธาน/กริยาภายหลัง

2.13 การแปลชื่อเฉพาะของตัวละคร

การแปลชื่อและคำขยายของตัวละครนั้น ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสองอย่าง ดังนี้

2.13.1 ชื่อเฉพาะของตัวละครที่แปลได้ความหมายชัดเจน จะแปลครบทุกศัพท์ และบอกความหมายไว้ในนกลิขิต เช่น จันทุรเศขระ แปลว่า พระผู้มีพระจันทร์บนพระเศียร (พระศิวะ) เป็นต้น

ตารางที่ 14 ตัวอย่างชื่อเฉพาะของตัวละครที่สามารถแปลได้ความหมายชัดเจน

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ภุตปติะ (3.43)	พระผู้เป็นจอมแห่งภุต	หมายถึง พระศิวะ
จันทุรเศขระ (5.58)	พระผู้มีพระจันทร์บนพระเศียร	หมายถึง พระศิวะ
สมรศาสนะ (6.3)	พระผู้ฆ่ากามเทพ	หมายถึง พระศิวะ
ปุษปธนวา (2.64)	เทพผู้มีธนูดอกไม้	หมายถึง กามเทพ
วฤตฺรศตฺรุ (1.20)	พระผู้เป็นศัตรูของวฤตฺรสาสุร	หมายถึง พระอินทร์

2.13.2 ชื่อเฉพาะของตัวละครที่แปลความหมายออกมาแล้วไม่ค่อยชัดเจน ผู้วิจัยจะแปลทับศัพท์ และบอกความหมายไว้ในนกลิขิต เช่น พระปيناกิน (พระศิวะ) พระมทนะ (กามเทพ) เป็นต้น

ตารางที่ 15 ตัวอย่างชื่อเฉพาะของตัวละครที่แปลทับศัพท์

ภาษาต้นฉบับ	ภาษาแปล	คำอธิบาย
ปيناกิน (4.24)	พระปيناกิน	หมายถึง พระศิวะ
คิริศ (5.3)	พระคิริศะ	หมายถึง พระศิวะ
อยุคมเนตระ (3.69)	พระตรีเนตร ⁵	หมายถึง พระศิวะ
ตริยมพก (3.34)	พระตรีเนตร	หมายถึง พระศิวะ
มทน (3.72)	พระมทนะ	หมายถึง กามเทพ

กล่าวโดยสรุป เทคนิคการแปลตั้งตัวอย่างที่แสดงข้างต้นนั้น ถูกนำมาปรับใช้กับการแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะทั้งหมดโดยยึดตามแนวหลักการคือ ยังคงรักษาความหมายเดิมของภาษาต้นฉบับไว้ กล่าวคือผู้วิจัยยังคงเก็บรักษารูปแบบทางไวยากรณ์ของต้นฉบับไว้เป็นส่วนใหญ่ เช่น คำนามแปลเป็นคำนาม กริยาแปลเป็นกริยา คุณศัพท์แปลเป็นคุณศัพท์ เป็นต้น บางประโยคแปลตรง ๆ ตามต้นฉบับ ในขณะที่บางประโยคได้มีการเปลี่ยนแปลงไวยากรณ์หรือปรับโครงสร้างประโยค เนื่องจากต้องการรักษาความเหมาะสมในภาษาแปล ขณะเดียวกันผู้แปลก็ได้เลือกใช้เทคนิควิธีการแปลแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของภาษาไทย บริบท วัฒนธรรม เพื่อให้ผู้อ่านได้อรรถรสและเนื้อหาสาระที่ใกล้เคียงกับการอ่านต้นฉบับมากที่สุด

⁵ ผู้วิจัยประสบปัญหาเช่นเดียวกันในการแปลชื่อเฉพาะของตัวละคร เช่น อยุคมเนตระ แปลว่า “ผู้มีตาไม่คู่” ก็คือมีตาดี ถ้าจะแปลตามนั้นคงดูไม่เพราะและไม่ชัดเจน อาจหมายถึง “ผู้มีห้าตา” ก็ได้ ดังนั้น จึงใช้วิธีการแปลจากสันสกฤตกลับไปเป็นสันสกฤตอีกครั้ง เพื่อให้สามารถอ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น ถือว่าเป็นการทำให้เป็นสันสกฤต (sanskritization) แบบหนึ่ง เช่น คำคุณศัพท์ขยายพระศิวะคำหนึ่ง คือ “ตริยมพก” แปลตามรูปศัพท์เดิมได้เป็น “ผู้มีสามตา” ผู้แปลแปลว่า “พระตรีเนตร”; นาวิน วรรณเวช, (2558: 270)

2.3 บทปริวรรตต้นฉบับและบทแปลวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ

กุมารสมภโว มหาकाव्यम् ๓

มหাকাव्यกumarसम्भाव

อุโมตฺปตติเต นาม ปฺรณมเต สฺรคเต ๓

สรคคที 1 การกำเนิดพระนางอุมา

อสตยตฺตรศยํ ทิตี เทวตาทมา

หิมालโย นาม นคาคิราชเต ๓

ปฺรวาปเรท โตยนิธี วิคาคย

สฺถิตเต ปฺฤถิวยา อิว มานทณฺฑเต ๓ 1.1

1.1 ในทศอุตร ได้มีราชาแห่งขุนเขา นามว่าหิมาลัย ผู้เป็นจิตวิญญานแห่งทวยเทพ ตั้งตระหนง่านดุษไม้บรรทัดสำหรับวัดปฐพี หยั่งลึกลงจรดมหาสมุทรฝั่งตะวันออกกับฝั่งตะวันตก

ยํ สฺรวไศลาเต ปฺริกลปย วตลํ

เมเรท สฺถิตเต โทคฺชรึ โทททกฺเซ ๓

ภาสวนตี รตนานี มหาชยธีศจ

ปฺฤถูปทึษฏํ ทุทฺหุรฺรติรมิ ๓ 1.2

1.2 ในขณะที่ภูเขาสุมเรรุผู้ฉลาดในการรีดนม หลังจากได้รังสรรค์ภูเขหิมาลัยให้เป็นลูกวัว แล้วจึงดำรงตนเป็นผู้รีดนม⁶ (แม่)ภูเขาทังมวลก็ได้รับเอาแผ่นดินตามคำแนะนำของท้าวปฤถู รวมถึงรัตนะที่สดใสและพืชสมุนไพรรที่เปล่งประกายมากมาย⁷

⁶ การรีดนมของอินเดีย คนรีดนมจะมีวิธีการรีดนมจากแม่วัวคือให้ลูกวัวเข้ามาดูนมจากแม่วัวก่อน แล้วจึงค่อยรีดนมออกจากเต้านม หากไม่ใช้วิธีการนี้ นมก็จะไม่ไหลออก

⁷ ตำนานการรีดเอารัตนและพืชสมุนไพรรเริ่มต้นจากท้าวปฤถู โดยมีตำนานว่า สมัยที่ท้าวปฤถูปกครองเมืองอยู่ ทุกพื้นที่โดยรอบและภายในเมืองไม่มีพืชพันธุ์ธัญญาหารหรือน้ำนมสำหรับการดำรงชีวิตของเหล่าราชกรูร จากนั้น ท้าวปฤถูจึงแต่งตั้งให้พระสวามย์ภวมนูเป็นลูกวัว แล้วจึงรีดเอาพืชพันธุ์ธัญญาหารจากพื้นดิน พระองค์ได้มอบชีวิตให้กับพระภูมิเทวี แล้วได้กลายเป็นพระบิดาของพระนาง ดังนั้น พระภูมิเทวีจึงมีชื่อเรียกว่า พระปฤถวี แม้เหล่าทวยเทพและเหล่าฤชีก์แต่งตั้งกันเป็นลูกวัวแล้วรีดเอารัตนต่าง ๆ รวมถึงภูเขาทังหลายก็ใช้วิธีการเดียวกัน โดยได้แต่งตั้งภูเขาสุมเรรุให้เป็นลูกวัวแล้วจึงรีดเอารัตนและพืชสมุนไพรร (Mani, 1975: 609)

อนนตรตนปรภวสย ยสย

หิมํ น เสภาคยวิโลปี ซาตม ฯ

เอโก หิ โทโซ คุณสนนิปาเต

นิมชชตีโนโทะ กิรณษวิวางกะ ฯ 1.3

1.3 แม้หิมะก็ไม่อาจเป็นสิ่งทำลายความมั่งคั่งแห่งภูเขาหิมาลัยซึ่งเป็นแดนเกิดแห่งรัตนะอันหาประมาณมิได้นั้น แท้จริง เมื่อคุณที่ดีทั้งหลายอยู่รวมกันแล้ว โทษหนึ่งเดียวย่อมจืดจางไปดุจร่องรอย(บนดวงจันทร์) จมหายไปในวันริ่มีทั้งหลายของดวงจันทร์ ฉะนั้น

ยศจาปสโรวิกรมมณพนาฆ่า

ลัปาทยิตรี^๘ คิขโรรพิภรติ ฯ

พลาหกจเฉทวิภกตราดา-

มกาลสนธยามิว ธาตุมตตาม ฯ 1.4

1.4 และภูเขาหิมาลัยนั้นมียอดเขาทั้งหลายแบกรับสินแร่ที่มีค่ามากมาย (ที่เปล่งประกาย) ประหนึ่งว่าเป็นแสงสนธยาที่ปรากฏไม่ถูกกาล ที่มีสีสะท้อนไปกระทบก้อนเมฆทั้งหลาย ซึ่งก่อให้เกิดเป็นเครื่องประดับที่ส่องแสงวาววับสำหรับนางอัปสรทั้งหลาย

อามาขล สัจจตา มานาฆ่า

ฉายามธะสานุคตา นิเชวย ฯ

อุเทวชิตา วฤษฏีภิราศรยนเต

ศฤงคานิ ยสยตปวนติ สิทธาธา ฯ 1.5

1.5 เหล่าสิทธะทั้งหลาย^๘ หลังจากได้อาศัยร่มเงาที่เคลื่อนไปภายใต้ก้อนเมฆที่กำลังล่องลอยไปตามเขต(ภูเขา)แล้ว เมื่อลำบากเพราะหยาดฝน(ที่ตกลงมา) จึงเข้าไปอาศัยยอดภูเขาหิมาลัยที่มีแสงแดดสาดส่อง

ปทํ ตุซารสฺสูติเฮาตรกตํ

ยสมินนทฤษฏวาปี หตทวิปานาม ฯ

วิทนต์ติ มารคํ นชรนธรมุกไต-

รมุกตาฬไละ เกสรินา กิราตาธา ฯ 1.6

^๘ สิทธะหรือนักสิทธิ์ หมายถึง ผู้สำเร็จ, ฤๅษี หรือสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพ มีความบริสุทธิ์และสมบูรณ์ด้วยปัญญา ๘ ประการ แปรผ่นแปดพันตนครอบครองบริเวณท้องฟ้าทางเหนือของดวงอาทิตย์ และทางใต้ของสัปดาห์ (Williams, 1899: 1215)

1.6 บณภูเขาหิมาลัยนั้น เหล่ากิราตะ⁹ย่อมรู้จักหนทางของเหล่าสิงโตผู้ฆ่าช้างได้ โดยอาศัยผล แก้วมุกดาที่หลุดออกจากช่องว่างระหว่างกรงเล็บ แม้ว่าจะไม่เห็นรอยเท้าที่เปื้อนเลือดเพราะถูกหิมะ ซึ่งตกลงมาชะล้างออกไป

นยสตาภษรา ธาตุรเสน ยตฺร

ภฺรชตฺวจะ กุณฺชรพินฺทุโศณฺาะ ฯ

วฺรชนฺติ วิทฺยารฺสนฺทรินฺนา-

มณฺจลเลขกฺริยโยปโยคฺม ฯ 1.7

1.7 ณ หิมาลัยนั้น มีเปลือกของต้นไม้ภูรชะ(ต้นเบิร์ช) มีสีแดงเหมือนกับลายที่เป็นจุดบน ตัวช้าง ที่มีลักษณะเหมือน)ตัวหนังสือที่ขีดเขียนไว้ด้วยสีจากแร่ธาตุ กลายเป็นอุปกรณ์สำหรับการ เขียนจดหมายรักของเหล่าภรรยาพวกวิยาธร

ยะ ปุรยนกิจกรณฺธรรภาคา-

นฺทรินฺมุโขตฺถณ สมิรณฺณ ฯ

อุทฺทาศยตฺตามิจฺฉติ กิณฺนรณฺนำ

ตฺานปรทฺยติวมิโวปคนฺตุม ฯ 1.8

1.8 ภูเขาหิมาลัยนั้นทำให้ช่องว่างระหว่างต้นไม้เต็มไปด้วยลมที่พัดออกมาจากปากถ้ำ ประหนึ่ง ว่าปรารถนาจะเข้าร่วมเปล่งเสียงขบร้องกับเหล่ากิณนร¹⁰ที่กำลังขบขานด้วยเสียงอันสูง

กโปลกณฺชฺฐะ กฺริภฺริวินฺตุ

วิมฺภฺฐิตานำ สรลทฺุรฺมณฺนาม ฯ

ยตฺร สฺรุตกฺษิรตฺยา ปรฺสูตตะ

สฺานูนิ คนฺธะ สฺุรภิกโรติ ฯ 1.9

1.9 บณภูเขาหิมาลัยนั้น กลิ่นซึ่งเกิดจากน้ำนม(ยางต้นไม้)ที่ไหลออกจากต้นสรละ(ต้นซีดาร์) ที่โขลงช้างถูไถ เพื่อกำจัดอาการคันที่แสบ ทำให้ยอดเขาทั้งหลายหอมฟุ้ง

⁹ กิราตะ หมายถึง คนป่า

¹⁰ กิณนรและกิณนรีเป็นผู้มีความสามารถในด้านการขบร้อง มักจะปรากฏอยู่ร่วมคนธรรพ์ที่มีความสามารถด้านการบรรเลงดนตรี

วเนจราณำ วนิตาสขำนำ

ทรีคฤโหดสงคณษกตภำสะ ๑

ภวนติ ยตเรำชธโย รชนยำ-

มไตลปฐรำะ สุตปรทีปำะ ๓ 1.10

1.10 บณภูเขำหิมำลั้ยนั้น พืชสมุนไพรมีแสงเปล่งประกำยอยู่ภำยในห้องโง่งของถ้ำ ในเวลำค้ำคีน เป็นดุงประทีปทีสำดส่อง (แม้)ไม่ได้เติมด้วยน้ำมัน เพื่อกนผู้อำศัยในปำผู้อยู่ร่วมกับภรรยำ

อุเทวชยตยงคฤปำรชณภำคำ-

นมารค คีลีสฏตหิมะ'ปี ยตฺร ๑

น ทุรวหโศรณปิโยธรรำตำ

ภินทนต์ มนทำ คตมศวมชยะ ๓ 1.11

1.11 บณภูเขำหิมำลั้ยนั้น เหลำสตรี้ผู้มีหน้ำเป็นมำ¹¹ ผู้มคีวำมลำบำกเพรำะทงไว้ซึ่งสะโพก และเนินถันทีหน้ก ย่อมไม่ละทิ้งกำรเดินทงที่เชื่งซำในหนทง แม้ทีเติมไปด้วยหิมะทีแข็งเหมือนศิลำ อำนทำห้ส่วนแห่งน้ำเท้ำและสันเท้ำเจ็บปวด

ทิวำกรำทฤษติ โย คหำสุ

ลีนี ทิวำภิตมिवำนธกำร ๑

กษุเทร'ปี นูนุ ศรณั ปฐปนเน

มมตวมุจโจะศิรสำ สตีว ๓ 1.12

1.12 ภูเขำหิมำลั้ยนั้น ยังช่วยปกป้องค้มคองควำมมีดผู้เหมือนกั้ว(แสงสว่าง)ในกขำงวัน เข้ำมำหลบช่อนภำยในถ้ำ จำกดวงอำทิตย์ ถึงแม้เขำ(ควำมมีด)จะต่ำต้อยเข้ำมำพั้งพำอำศัย (ภูเขำหิมำลั้ย)ก็มอบให้ซึ่งควำมเป็นญำติ เหมือนต่อนรับผู้สูงค้กดี้อย่างแท้จริง

ลางคูลวิเกษปวิสรูปิโศไ-

ริตสตตศจนทรมริจเคำไระ ๑

ยสยำรธยุกต์ คิริรำชศพท

ภุรวนต์ พำลวชในศจมรยะ ๓ 1.13

¹¹ กิณนรและกิณนรี ในทงำววรรณคตีสันสกฤต มีใบหน้ำเป็นมำ หรือทีเรียกวำอำศวมชี

1.13 ภูเขาหิมาลัยนั้นมีเหล่าจามรีทั้งหลายคอยประกาศความเป็น “เจ้าแห่งขุนเขา” ให้มีความหมายชัดเจนขึ้น ด้วยพัศดาลวีชนี (คือหาง) ที่มีสีขาวดั่งแสงจันทร์ ที่งดงามแผ่ขยายเพราะการกวัดแกว่งหางข้างโน้นข้างนี้

ยตราศุภาเกษปวิลชชิตานำ

ยทฤจฉายา กีปุรุษางคนานาม ฯ

ตรีศฤทวารวิลมพิพิมพา-

สตริสกรินโย ชลทา ภวนติ ฯ 1.14

1.14 บนภูเขาหิมาลัยนั้น มีเมฆทั้งหลายเป็นผ้าม่านเปรียบประหนึ่งแขวนปิดบังประตูทางเข้าถ้ำของเหล่าภรรยาकिनรวรที่กำลังเขินอายเพราะอาการหลุดลุ่ยโดยบังเอิญ

ภาศิริถินิรุมรศิกราณำ

โวตมา มุหะ กมปีตเทวทารุระ ฯ

ยทวายุรณวิษณุมฤโคละ กิราไต-

ราเสวยเต ภินนคิณจทิพรหะ ฯ 1.15

1.15 พวกภีราตะผู้กำลังติดตามกวางต่างพากันยินดีกับสายลมจากภูเขาหิมาลัยนั้น ซึ่งพัดเอาน้ำจากต้นธารแม่น้ำภาศิริถี (แม่น้ำคงคา) ซึ่งทำให้ต้นเทวทารุ(ต้นสนหิมาลัย)สั่นไหวอยู่เนืองๆ (และ) ซึ่งทำให้ขนนกยูง(ที่เอวของภีราตะ)หลุดออกมา

สปรตริชิตดาวจิตาวเสชา-

ณโย วิวสุวานุปริวรัตนานะ ฯ

ปทุมานี ยสยาครสโรรหาณิ

ปรโปทยตยูรฐวมุไซรมยุโยชะ ฯ 1.16

1.16 พระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นจากเบื้องล่าง (อาทิตย์อุทัยยามเช้า) ทำให้ดอกบัวทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสระบนยอดเขาสูงแห่งภูเขาหิมาลัยนั้น ซึ่งเหลือจากที่เหล่าฤชี่ทั้ง 7 ตน เก็บเอาไป¹² ให้แบ่งบานด้วยแสงสว่างที่สาดส่องขึ้นข้างบน

¹² ตามตำนาน หลังจากเหล่าสัตฤชี่ได้สรองสนานในแม่น้ำคงคาบนยอดเขาหิมาลัยแล้วจึงเก็บเอาดอกบัวไว้สำหรับบูชาด้วย และตามมุมมองของภีว แม่น้ำคงคาที่อยู่บนยอดเขาสูง ในยามพระอาทิตย์ขึ้น รัศมีจะต้องส่องสว่างจากด้านล่างขึ้นข้างบน แล้วจึงค่อยไปสัมผัสกับดอกบัว (ดูเพิ่มเติมที่ Kale,1917: (9-10))

ยชฌาญคโยนิตวมเวกษย ยสย

สาริ ฐริตริฐรณกษมิ จ ๑

ปรชาปติะ กल्पิตยชฌนภาคิ

ไศลลาธิปตยิ สวยมนวนติชฐต ๓ 1.17

1.17 พระประชาบดี (พระพรหม) เมื่อพิจารณาเห็นว่าภูเขาทิมาลัยนั้นเป็นแหล่งกำเนิดแห่งยชฌาญคคะ (องค์ของยชฌาญค) และทรงเห็นความแข็งแกร่งที่สามารถรองรับโลกไว้ได้ จึงได้ทรงแต่งตั้งภูเขาทิมาลัยผู้มีส่วนแห่งยชฌาญคอันได้จัดเตรียมไว้แล้ว ให้เป็นใหญ่เหนือบรรดาขุนเขาด้วยพระองค์เอง

ส มานสิ ๑ เมรุสชะ ปิตถณำ

กนยำ กุลสย สติเตเย สติติชฌน ๑

เมนำ มุณินามปิ มานนียา-

มาตมานูรูปำ วิธินอปเยเม ๓ 1.18

1.18 ท้าวทิมาลัยนั้น ผู้มีภูเขาสุมะรุเป็นสหาย ผู้มีปัญญาตั้งมั่น ได้อภิเษกสมรสกับนางเมนา ผู้เป็นธิดาอันเกิดแต่ใจของพระปิตุททั้งหลาย ผู้เป็นที่นับถือแม่ของเหล่าพระมุณี ผู้คู่ควรกับตนตามธรรมเนียม เพื่อความดำรงมั่นแห่งวงศ์ตระกูล

กาลกรเมณาด ตโยะ ปรวฤตเต

สวรूपโยคเย สุตปรสงเค ๑

มโนรมิ เยาวนมุทวหนตยา

ครุโ'ภวทภูธรราชปตุนยาะ ๓ 1.19

1.19 ต่อมา เมื่อพระนางเมนาและท้าวทิมาลัย(หิมวัต)นั้นได้ร่วมอภิรมย์รักตามความเหมาะสมแก่ภาวะแห่งตนโดยลำดับ พระมเหสีแห่งเจ้าแห่งขุนเขา (พระนางเมนา) ผู้กำลังอยู่ในวัยเยาว์อันน่ารักนรมย์ใจ ก็ได้ทรงครรภ์

อสุต สา นาควรूपโภคยิ

ไมนามมมโภนิธิพทสชยม ๑

กรุทเธ'ปิ ปกษจฉิทิ วฤตตรศตรา-

วเวทนาชฌุ กุสิศกษตานาม ๓ 1.20

1.20 พระนางเมนาได้ให้กำเนิดบุตรชื่อว่าไมนากะ ผู้(ต่อมา)ได้แต่งงานอยู่กับนางนาค ผู้เป็นเพื่อนสนิทกับเจ้าแห่งน้ำ (มหาสมุทร) ผู้ไม่รู้สึกลังความเจ็บปวดต่อบาดแผลทั้งหลายที่เกิดจากสายฟ้า (วัชระ) แม้ในขณะที่พระผู้เป็นศัตรูของวฤตราสูร (พระอินทร์) ผู้โกรธเคือง ได้ตัดปีก(ของเขา)¹³

อถาวมาเนน ปีตุะ ปฺรยุกตา

ทกษสย กนยา ภวปุรวปตนี ฯ

สตี สตี โยควิสุษฏเทหา

ตำ ชนมเน ไสลาฐุํ ปฺรเปเท ฯ 1.21

1.21 ลำดับต่อมา ธิดาของท้าวทกษะ นามว่า สตี ผู้เป็นชายาคนแรกแห่งพระภาวะ (พระศิวะ) เมื่อได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากบิดา นางผู้เป็นหญิงใจกล้า จึงยอมสละร่างกาย(ของตน)ด้วยการประกอบพิธีโยคะ แล้วเข้าไปอาศัยพระมเหสีของท้าวไศละ (พระนางเมนา) นั้น ในการเกิดใหม่

สา ฐุรธาณามธิเปณ ตสฺยํ

สมาธิมตยามุทปาที ภวยา ฯ

สมยุกปฺรโยคาทปฺริกษตยาํ

นีตาวิวตสาทคฺเณน สํปต ฯ 1.22

1.22 พระนาง(สตี) ผู้มีคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้มาถือกำเนิดในพระนางเมนา ผู้มีพระทัยตั้งมั่น ผู้ไม่เหน็ดเหนื่อยจากการประกอบคุณงามความดี โดยอาศัยเจ้าแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) เปรียบเหมือนความเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้น โดยอาศัยคุณคือความเพียรพยายามในหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง

ปฺรสนนทิกปํศฺวีวิกตฺวาตี

ศงฺขสฺวนานนฺตรปฺุชปฺวฤษฏี ฯ

ศรีริณํ สฺถาวรชงฺคมาณํ

สุขาย ตชชนมทินํ พฺภูว ฯ 1.23

¹³ ตามตำนาน ในคราวกฤตยุค ภูเขาทั้งหลายมีปีกได้เที่ยวบินไปมาไม่หยุดหย่อนราวกับครุฑ ทำให้เหล่าเทพและฤๅษีที่อาศัยอยู่บนยอดเขาลำบาก จึงพากันไปขอความช่วยเหลือจากพระอินทร์ ๆ จึงใช้วัชระตัดปีกภูเขา แต่สำหรับไมนากะมีพระวายุเป็นสหาย จึงได้รับการช่วยเหลือให้ไปอยู่ที่ใต้มหาสมุทร ในเวลาต่อมาจึงได้แต่งงานกับนางนาค (Mani, 1975: 325)

1.23 วันที่พระนางถือกำเนิด เป็นวันที่ทิศทั้งหลายสว่างสดใส เป็นวันที่มีสายลมพัดโดยไม่มีฝุ่น (และ) เป็นวันที่มีหยาดฝนดอกไม้โปรยปรายลงมาท่ามกลางเสียงสังข์ ก่อให้เกิดความสุขแก่สรรพสิ่งที่มีวิญญานทั้งเคลื่อนที่ไม่ได้และเคลื่อนที่ได้

ตยา ทูหิตรา สุตร่า สวิตรี

สสุรตฺปรภามณฺทลยา จกาเส ฯ

วิฑูรณฺมิรนวเมฆศพทา-

ทุฑฺทินนยา รตนศลากเยว ฯ 1.24

1.24 พระนางเมนา ผู้เป็นมารดาทรงรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เพราะพระธิดาผู้มีรัศมีมณฑลเปล่งประกายสดใส เปรียบเหมือนแผ่นดินซึ่งเต็มไปด้วยแก้วไพฑูรย์เปล่งประกายรุ่งเรือง เพราะรัศมีแห่งรัศนะที่สะท้อนแสงขึ้น เนื่องจากเสียงคำรามของก้อนเมฆที่รวมตัวใหม่ ๆ

ทีเน ทีเน सा परिव्रजमाना

ลพฺโธทยา จานฺทรมสิว เลขา ฯ

บุโปษ ลาวณฺยมยานวิเศษา-

ณฺชยตฺสนานฺตรานิว กลานฺตรานิ ฯ 1.25

1.25 นางผู้ถือกำเนิดขึ้นมา (เยาว์วัย) อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยว(ข้างขึ้น) เมื่อเจริญเติบโตขึ้นทุกวัน ๆ ได้ทำให้อวัยวะในร่างกายสวยงามสมบูรณ์ อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยวทำให้เสี้ยวอื่น ๆ ที่มีแสงสว่างอยู่ภายใน(ซ่อนอยู่ภายใน) ปรากฏความงามเต็มดวง

ตำ ปารวตีตยาภิขเนน นามนา

พนฺรุปรียำ พนฺรุชโน ชุหาเว ฯ

อุ เมติ มาตรา ตปโส นิชิฑธา

ปศฺจาทุมายำ สุมฺชี ชคาม ฯ 1.26

1.26 ประยูรญาติทั้งหลายเรียกนางผู้เป็นที่รักใคร่แห่งวงศ์วาน ด้วยชื่อตามวงศ์สกุลว่า “ปารวตี” ต่อมาภายหลัง เมื่อถูกมารดาห้ามจากการบำเพ็ญตบะด้วยคำว่า “อุ มา” นางผู้มีดวงหน้าสวยงามจึงได้รับการขนานนามว่า “อุมา”

มหิภฤตะ บุตรวโตะปี ทฤษฏี-

สตสมินนปตเย น ชคาม ตฤปติม ฯ

อนนตปุชฺสปสฺย มโธริหิ จูเต

ทวิเรพมาลา สวิเศษสงคา ฯ 1.27

1.27 ดวงตาของท้าวหิมวัตต์ผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน แม้มีบุตรแล้ว ก็ไม่เคยอึมใน(การมองดู) บุตรนั้นเลย แท้จริง แถวของฝั่งที่เกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นบนต้นมะม่วง(ในดอกมะม่วง) ในวสันต ฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ) ที่มีดอกไม้มากมาย ก็ไม่เคยอึมใน(การดูคือน้ำหวานจากดอก)ต้นมะม่วงเลย

ปรภามหตยา คิขเยว ทิป-

สตริมารคเยว ตริทิวสฺย มารคะ ฯ

สัฏการวตเยว คิรา มนิชิ

ตยา ส ปุตศจ วิภูษิตศจ ฯ 1.28

1.28 เพราะนางปารวตินั้น ท้าวหิมวัตต์จึงบริสุทธิ์และงดงาม เปรียบเหมือนประทีปจะสว่างไสวและงดงามก็ด้วยเปลวไฟที่มีรัศมีรุ่งเรือง ประดุจหนทางแห่งสวรรค์จะบริสุทธิ์หมดจดและสวยงาม ก็เพราะอาศัยแม่น้ำที่ไหลไปสามโลก (แม่น้ำคงคา)¹⁴ และเปรียบเสมือนบุคคลที่จะนับว่าเป็นผู้ฉลาด บริสุทธิ์และงดงามได้ ด้วยคำพูดที่ตระเตรียมไว้ดีแล้ว

มนทากินีโสภิตเวทิกากิ

สา กนทุโกะ กฤตริมปุตรโกศจ ฯ

เรเม มุหุรมธยคตา สชินา

กริหารสั นริวิศตีว พาลเย ฯ 1.29

1.29 ในตอนเป็นเด็ก นางเพลิดเพลินยินดีอยู่กับแท่นบูชาที่สร้างที่ริมฝั่งแม่น้ำมันทากินี (แม่น้ำคงคา) บางครั้งก็เล่นสนุกสนานด้วยลูกบอลไม้และตุ๊กตาอยู่ในท่ามกลางเพื่อน รวากับกำลัง ดื่มน้ำของกริธา

ตำ หัสมาลาละ ศรีทิว คงคำ

มมหาษธี นกตมิวาทมภาสะ ฯ

¹⁴ แม่น้ำคงคาไหลไปยังโลกทั้งสาม คือสวรรค์ โลกมนุษย์ และใต้พื้นบาดาล มีชื่อเรียกว่าตรีปถกา¹⁵ นารทฤษีหรือนารทมนี เป็นเทวฤษี ผู้เป็นบุตรของพระพรหม ชอบท่องเที่ยวและเป็นนักเล่าเรื่อง มักมีบทบาทสำคัญ ในอินดูปกรณัมหลายเรื่อง เช่น รามายณะ และปุราณะ เป็นต้น (ดู Mani, 1975: 526)

สถิโรปเทศามุเทศกาล

ปรเปทิเร ปฺรากตฺนชฺนมวิทฺยาฯ ฯ 1.30



1.30 ความรู้ทั้งหลายที่สืบมาจากอดีตชาติ ได้มาปรากฏแก่นางผู้มีใจหนักแน่น ในยามศึกษาเล่าเรียน อุปมาเหมือนฝูงหงส์พากันมาสู่น้ำค้างคาในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง) (และ) อุปมาเหมือนแสงที่มีอยู่ในตัวปรากฏแก่ยาสมุนไพรรในยามค่ำคืน

อสังฤต มณฑนมงคยชฎ-

รนาสวาชย์ กรณ มทสย ฯ

กามสย ปุชปุวยตริกตมสตร

พาลยาศปรี สถถ วยะ ปุรเปเท ฯ 1.31

1.31 ต่อมา หลังจากผ่านพ้นความเป็นเด็กไป นางก็ถึงความเจริญวัย อันเป็นเครื่องประดับร่างกายที่แบบบาง แต่ไม่ต้องเสริมแต่ง อันเป็นสาเหตุแห่งความหลงใหล แต่ไม่เรียกว่าน้ำเมา (และ) อันเป็นอาวุธของกามเทพ แต่เหนือยิ่งกว่าดอกไม้

อุนมีลิต์ ตูลิกเยว จิตร

สุรยาศุภริภินนมิวารวินทม ฯ

พภูว ตสยาศจตุรสุโรภ

วปุรวิกฤต นวเยวเนน ฯ 1.32

1.32 เรือนร่างของนางมีความงดงามทั้ง 4 ส่วน ปรากฏชัดด้วยวัยสาวแรกรุ่ง เหมือนภาพจิตรกรรมที่ค่อย ๆ ปรากฏชัดขึ้นด้วยพู่กัน (ของจิตรกร) และเหมือนดอกบัวที่แย้มบานด้วยแสงของดวงอาทิตย์

อภยุนตางคฺษฐนขปรภาภ-

รนิเกษปณาทราคมิโวทฺธิรณเตา ฯ

อาขทรตฺสจจรณา ปฤถิวียา

สถลารวินทศรียมวยวสถาม ฯ 1.33

1.33 เพราะการเยื้องย่าง สองเท้าของนาง เป็นเหมือนกับกำลังกายออกซึ่งสีแดง ด้วยรัศมีที่เปล่งออกมาจากหัวแม่เท้าและเล็บเท้าที่ชูขึ้น จึงนำความงามคือดอกบัวที่เกิดบนพื้นอันมั่นคงมา (ประดับ)ไว้บนแผ่นดิน

สา ราชที่ไสรวิ สนุนตางคิ

คเตชु ลีลาณจิตวิกรเมษु ๗

วณียต ปรัตยูปเทศลพไธ-

ราทิตสุภีรณูปุสลิยชิตานิ ๗ 1.34

1.34 ขณะที่กำลังเื่องย่างไปด้วยลีลาที่สวยงาม นางปารวดีผู้มีร่างกายน้อมลง(เพราะน้ำหนักของถัน) เป็นเหมือนกับถูกสอนโดยพญาหงส์ (ในทางกลับกัน พญาหงส์ก็เหมือนกับ)ปรรณนาจะเรียนรู้ค่านะนำ(จากนาง) (และเหมือนกับ)อยากเรียนดนตรีจากกำไลข้อเท้า(ของนาง)

วฤตตานุปุรวะ จ น จาติทีรเม

ชงเข ศุภะ สฤษฏวตสตุทีเย ๗

เศษางคณิรณานวิเฮา วิธาต-

รลาวณย อุตปาทย อิวาส ยตนะ ๗ 1.35

1.35 พระพรหม หลังจากได้สร้างขาทั้งสองของนางที่สวยงาม กลมกลึง สมส่วน และไม่ยาวเกินไปแล้ว ก็เป็นเหมือนกับพยายามที่จะสร้างความงดงามแก่นาง ด้วยการเนรมิตอวัยวะส่วนอื่น ๆ ที่เหลือด้วย

นาเคนทรหสตุตจวิ กรกศตวา-

เทกานตไศตยาดกทลิวีเศษะ ๗

ลพฐวาปี โลเก ปริณาทิ รูปิ

ชาตาสตุทฐุโรรูปมานพาหยาะ ๗ 1.36

1.36 ในโลกนี้ วงพญาข้างทั้งหลาย แม้จะได้รูปลักษณะที่ใหญ่ แต่ก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่จะนำมาเปรียบกับขาอ่อนของนางปารวดี เพราะวงข้างมีความหยาบกระด้างที่หนึ่ง (อนึ่ง) ต้นกล้วยพิเศษทั้งหลาย แม้จะมีรูปลักษณะที่กลมกลึง ก็ยังอยู่นอกเหนือจากการเปรียบกับขาอ่อน เพราะว่าต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นชืดอย่างเดียว

เอตาวตา นนนวนเมยโศภิ

กาณจิคุณสถานมนินทิตายะ ๗

อาโรปีต ยทศิเรเสน ปศจา-

ทนนยนากริมนิยมงม ๗ 1.37

1.37 ที่ตั้งแห่งคุณสมบัติที่เปรียบดั่งทอง (รูปร่าง) ที่มีความงามอันพึงอนุমানได้ด้วยคำ
ที่กล่าวมาของนางปารวตีผู้หาตำหนิได้นั้น พระคิริสะ (พระศิวะ) จะทรงยกขึ้นสู่ตักที่ไม่มีหญิงอื่นใด
คู่ควร (ยกเว้นจากนาง) ในภายหลัง

ตสฺยาะ ปฺรวิษฺญา นตนาภิรฺนฺธํ

รราช ตนวี นวโลมฺราชิ ๗

นีวิมติกรรมย ลิตฺตฺรสฺย

ตฺนเมขลामธยมณฺเฐวฺวารฺจิ ๗ 1.38

1.38 แถวแห่งขนอ่อนที่บาง ๆ ที่อยู่ภายในช่องสะดือที่ลึกของนางปารวตีนั้น เปล่งประกาย
ผ่านปมขมวดผ้านุ่ง (บริเวณสะดือ) ออกมา ปรากฏเหมือนรัศมีของแก้วมณีสีน้ำเงินที่ประดับอยู่ตรง
กลางหัวเข็มขัดของนาง

มธฺยเณ สฺวา เวทิวิลคฺนฺมธฺยา

วลิตรฺย จารุ พภาร พาลา ๗

อาโรหฺนารฺถํ นวเยาวเนน

กามสฺย โสปานมิว ปฺรยุกตฺม ๗ 1.39

1.39 นางปารวตีผู้ยังเยาว์วัย ผู้มีเอวบาง(ส่วนกลางของร่างกาย)เหมือนแท่นบูชา มีร่องรอย
ทั้งดงาม 3 รอย (บริเวณสะดือ) โดยส่วนตรงกลาง เหมือนบันไดที่คนหนุ่มสาวสร้างไว้เพื่อให้กามเทพ
ขึ้นไป

อนฺโยนฺยมฺตฺปิทยทุตฺปลาภฺษยา

สฺตฺนทฺวยํ ปาณฺฑู ตฺถา ปฺรวรฺทฺธมฺ ๗

มธฺยเณ ยถา ศฺยามมฺขสฺย ตสฺย

มถฺณาลสฺตฺตรานฺตรมปฺยลภฺยมฺ ๗ 1.40

1.40 คู่แห่งถันที่มีสีขาวนวลของนางปารวตีผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว มีลักษณะอวบอันเปียด
ชิดกัน (จนหาช่องมิได้) ขนาดที่ว่า จะเอาเส้นใยของสายบัวมาสอดตลอดช่องตรงกลางของถันที่มีหัว
สีคล้ำนั้น ก็ทำไม่ได้

ศิรีษปุษปาริกเสากุมารเยา

พาหุ ตทียาวิตี เม วิตรกะ ฯ

ปราชิตเนาปี กฤเตา หรลย

เยา กณฐปาเสา มกรธวเสน ฯ 1.41

1.41 ข้าพเจ้าคิดว่า “แขนทั้งสองของนางปารวติงามหทย้อยยิ่งกว่าดอกศิรีษะเสียอีก เมื่อมันถูกเทพผู้มีจริงเป็นรูปปลา (กามเทพ) ทำให้เป็นบ่วงคล้องที่คอของพระหระ (ศิวะ) แม้ว่าตนจะเป็นผู้พ่ายแพ้”

กณฐลย ตลยาะ สตนพนธูรลย

มุกตากลาปลย จ นิสตลลย ฯ

อนโยนยโสภาชนนาทพภูว

สธารโณ ภูษณภษยภาวะ ฯ 1.42

1.42 ภาวะของเครื่องประดับและสิ่งที่ถูกประดับ มีภาวะที่เสมอกัน เพราะคอของนางตั้งแต่นั้นถันขึ้นไป และสร้อยคอแก้วมุกดาที่สวมรอบคอของนาง ก่อให้เกิดความงดงามแก่กันและกัน

จนทุรี คตา ปทมคณานน ภูงกเต

ปทมาศรีตา จานุทรมลิมภิชยาม ฯ

อุมามุขี ตู ปรติปทย โลลา

ทวิสัศรย้า ปรีติมวป ลกษมีะ ฯ 1.43

1.43 พระนางลักษมีผู้มีใจโลเล เมื่ออยู่บนพระจันทร์ ก็ไม่เพลิดเพลिनกับคุณค่าที่งดงามแห่งดอกบัว (และ) เมื่ออยู่บนดอกบัว ก็ไม่ยินดีกับรัศมีของแสงจันทร์ แต่เมื่อนางอยู่ต่อหน้าพระนางอุมากลับได้รับความปิตยินดี เพราะมีทั้งสองอย่างอยู่ด้วยกัน (คือพระจันทร์และดอกบัว)

ปุษปี ปรวาโลปหิตั ยทิ สยา-

นมุกตาผลั วา สมุภูวิทรมสทม ฯ

ตโต'นุกรยาทวิศทลย ตลยา-

สตามเราษฐปรยสตรูจะ สมิติลย ฯ 1.44

1.44 ถ้าจะฟังมีดอกไม้วางอยู่บนใบแรกผลิ หรือมีผลแห่งแก้วมุกดาวางอยู่บนปะการัง ที่เปล่งประกายแพรวพราว เมื่อนั้น ดอกไม้และแก้วมุกดาก็ฟังเลียนแบบรอยยิ้มของนางที่อ่อนละมุน (และ) ที่มีความงามแผ่ซ่านออกจากริมฝีปากสีแดง

สวเรน ตสฺยามมฤตสุเตว

ปรชลปิทายามภิชิตวาจิ ฯ

อปฺยนฺยปฺชฺญา ปฺรติภูคฺศพฺทา

โคตรุวิตฺนตรีวิว ตาทยมานา ฯ 1.45

1.45 เมื่อนางปารวตี ผู้มีวาจาอ่อนหวานเปล่งถ้อยคำ ด้วยน้ำเสียงที่เหมือนกับการไหลไปแห่ง น้ำอมฤต แม้นกดุเหว่าทั้งหลาย ก็กลายเป็นผู้มีเสียงร้องไม่น่าฟัง ดุจเครื่องดนตรีที่มีได้ปรับแต่ง เมื่อบรรเลง ก็ก่อให้เกิดเสียงน่ารำคาญต่อผู้ฟัง

ปฺรวาตนิโลตฺพลนิริวิเศษ-

มธิริวิเปรภิชิตมายตาภฺษยา ฯ

ตยา คฤหิตํ นุ มฤคางคฺนาภฺย-

สฺตโต คฤหิตํ นุ มฤคางคฺนาภิ ฯ 1.46

1.46 การขำเล็งมองที่ไม่อยู่นิ่ง ไม่ต่างจากดอกบัวขาบ (นิลุปล) ที่ถูกลมพัดนั้น พระนาง ปารวตีผู้มีดวงเนตรใหญ่รับเอามาจากฝูงแม่กวาง หรือว่าฝูงแม่กวางรับเอามาจากนางกันหนอ ?

ตสฺยาเย สฺลาภาณชนนิรมิตเว

กานฺติรฺภฺรโวรายตเลชโยรฺยา ฯ

ตำ วิภฺษย สีสฺลาจฺตุรามนฺจคะ

สฺวจาปเสานฺทรยมํ มุโฌจ ฯ 1.47

1.47 พระอนงค์(กามเทพ) เมื่อได้เห็นความงามอันน่าหลงใหลแห่งคิ้วทั้งสองที่มีรอยเส้นยาวๆ ที่เหมือนกับถูกเนรมิตขึ้นโดยการเขียนด้วยดินสอสีดำของนางปารวตีนั้น ถึงกับละทิ้งความมัวเมา ในความงามแห่งคั่นธนูของตน

ลชฺชา ติริศจํ ยทิ เจตฺสิ สฺยา-

ทสฺสึยํ ปฺรวตฺราษปฺตุรฺยาเย ฯ

ตํ เกศปาศํ ปฺรสมฺภฺษย กุรฺยุ-

รพาลปฺริยตฺวํ คิถิลิ จมฺรฺยะ ฯ 1.48

1.48 ถ้าหากสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย จะพึงมีความละอายในใจละก็ จามรีทั้งหลาย เมื่อได้เห็น ประจักษ์ชัดซึ่งมวยผมแห่งธิดาของราชาแห่งบรรพต (นางปารวตี) ก็คงจะทำให้ความรักในขนหางลด น้อยลงอย่างไม่ต้องสงสัย

สรุโวปมาทรวุยมุจฺเจยน

ยถาประเทศํ วินิเวคิตฺเตน ฯ

สา นิรมิตา วิศฺวสฺถฺชา ปฺรยตฺนา-

เทกสฺสเสานทฺรยทิตฺถกฺษเยว ฯ 1.49

1.49 นางปารวตีนั้น พระพรหมได้เนรมิตขึ้นด้วยความพยายามอันยิ่งใหญ่ เหมือนกับว่าปรารถนาจะเห็นความงามรวมอยู่ในที่เดียวกัน โดยรวมเอาสิ่งที่มีคุณสมบัติดังที่อุปมาไว้แล้วทุกประการ มาจัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม

ตำ นารทะ กามจระ กทาจิ-

ตฺกนฺยํ กิล เปฺรกฺษย ปิตฺเต สมิเป ฯ

สมาทิเทไตฺกวรฺจํ ภฺวิตฺรี

เปฺรมณา ศรีรารฺหฺรํ หฺรสฺย ฯ 1.50

1.50 กาลครั้งหนึ่ง ได้ยินว่า นารทฤๅษี¹⁵กำลังเที่ยวไปตามความปรารถนา เมื่อเห็นนางปารวตีอยู่ใกล้บิดา จึงได้ทำนายว่า “นางจักเป็นชายาผู้เดียว ผู้จะแบ่งเอาร่างกายครึ่งหนึ่งของพระหระ (พระศิวะ) มาไว้ ด้วยความรัก”

คฺรุระ ปฺรคฺลเภา’ปิ วฺยสฺยโต’สฺยา-

สฺตสฺเสา นิวุตฺตตานฺยวราภิลาชะ ฯ

ฤเต กฤศาโนรฺน ทิ มนฺตรปฺต-

มฺรฺหนฺติ เตชํสฺยปฺราณิ หฺวยมฺ ฯ 1.51

1.51 นับแต่นั้นมา ถึงแม้ว่านางปารวตีนั้นจะย่างเข้าสู่วัยสาวแล้วก็ตาม แต่บิดาของนางก็ยังไม่สนพระทัยที่จะหาเจ้าบ่าวคนอื่นมาเพื่อนาง แท้จริงแล้ว สิ่งที่มีแสงสว่างเหล่านี้ นอกจากไฟ (พระอัคนี) ย่อมไม่คู่ควรต่อเครื่องสังเวद्यที่กระทำให้บริสุทธิ์ด้วยมนตรา

¹⁵ นารทฤๅษีหรือนารทมุนี เป็นเทวฤๅษี ผู้เป็นบุตรของพระพรหม ชอบท่องเที่ยวและเป็นนักเล่าเรื่อง มักมีบทบาทสำคัญในอินดูปกรณัมหลายเรื่อง เช่น รามายณะ และปุราณะ เป็นต้น (ดู Mani, 1975: 526)

อโยจิตาร์ นที เทวเทว-

มทุริะ สุต้า คราหิยตุ์ ศศาก ฯ

อภยรณนาภงคภเยน สาธุ-

รมาธยสถยมิษณฺญ'ปยวลมพเต'รฺเถ ฯ 1.52

1.52 ท้าวหิมวัตไม่อาจที่จะให้พระผู้เป็นจอมแห่งเทพ (พระศิวะ) ผู้มิได้มาขอ รับเอาธิดาของตนไป บุคคลผู้ฉลาดเฉียบแหลมย่อมวางตนเป็นกลางในประโยชน์แม้ที่ตนต้องการ เพราะเกรงว่าจะปฏิบัติเสถียรขอ

ยเทว ปุรุเว ชนเน ศรีริ

สา ทกษโรชาตสุหตี สสรช ฯ

ตทา ปฺรภตฺเตยว วิมุกตสงคະ

ปติະ ปศุณามปรีครโห'ภูตฺ ฯ 1.53

1.53 นับจำเดิมตั้งแต่เวลาที่พระนางปารวตีผู้มีหนวดสวยงามได้ละทิ้งร่างในชาติก่อน เพราะความโกรธต่อท้าวทักษะ (ผู้บิดา) พระปศุปติ (พระศิวะ) ก็ได้ละทิ้งความสุขทางโลก แล้วดำรงอยู่โดยไม่มีพระชายา

ส ภตฺตติวาสาสตปเส ยตาทมา

คจฺจปฺรวาโหภษิตเทวทารุ ฯ

ปฺรสถํ หิมาเทรรมฤคณาภิกฺคนฺธิ

กัจจิกฺวณตกีนรรมธฺยุวาส ฯ 1.54

1.54 พระศิวะนั้น ผู้มีหนวดเป็นเครื่องนุ่งห่ม มีพระทัยตั้งมั่นในการบำเพ็ญตบะ ประทับอยู่บนยอดแห่งภูเขาหิมาลัย (ภูเขาที่ปกคลุมไปด้วยหิมะ) แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งมีต้นเทวทารุกกระแสน้ำของแม่น้ำคงคาพัด มีกลิ่นหอมจากสะดือของกวางชะมด (และ) ที่มีเสียงขบร้องของเหล่ากิงนร

คณา นเมรุปรสวาทสา

ภฺรชฺตวจะ สปรศฺวตีรฺธานาะ ฯ

มณะศิลาวิจฺจฺริตา นิเชทุะ

ไศเลยนทเธชฺ ฺคิลาตเลชฺ ฯ 1.55

1.55 เหล่าบริวาร (ของพระศิวะ) ผู้มีดอกแห่งต้นนเมรุ (ต้นรุทราภษะ) เป็นเครื่องประดับหู ผู้นุ่งเปลือกแห่งต้นภฺรชชะที่อ่อนนุ่มน่าสัมผัส ผู้ทาด้วยแป้งหรรดาล (มโนศิลา) พากันนั่งอยู่บนพื้นศิลา ที่มีเคลือบด้วยยางหอมไศเลยะ

ตฺษารสงฆาตคฺลิตา ขุราโคระ

สมุคฺลิตขนฺทรปกฺละ กกฺุทมาน ๗

ทฤษณฺเฑ กถจิตฺทวโยรววิโคณ-

รโศตสึทรวนฺรินฺนนาท ๗ 1.56

1.56 โคนันทึ ขณะคฺยฺเขยฺยคฺลิตาทึมึทึมะปคฺคฺลุมดฺวยฺปลาทยกึบเท้า พฺลางสงฺเสยฺงร็องทึนํายินดี เมือฝุงวัวท้งหลายจ็องมอญอยู่ดฺวยความตกใจตึน จึงได้บับลือสึหนาทที่ฝุงวัวท้งหลายไม่อาจทนได้

ตตฺราคฺนิมาธาย สมิตสมิทฺธิ

สวเมว มุรฺตยนฺตรมษฺญุมุรฺตึะ ๗

สวຍ วิธาตา ตปสะ ฝลานํ้า

เกนาปี กาเมน ตปศฺจจาร ๗ 1.57

1.57 ณ ที่นััน พระอัฐมูรติ (พระคึวะผู้มึแปดรูป) เมือทรวงอยู่ในร็อง(ที่ปราภฏ)อึกร็องหนึงของตนเป็นไฟที่ลุกโชนดฺวยไม้สมิทแล้ว พระองคฺซึ่งเป็นผู้ให้ผลแห่งตบะดฺวยพระองคฺเอง จะต้งบํ้าเพ็ญตบะดฺวยประสงคฺอะไรเล่า ?

อนรฺขมฺมรฺขเยณ ตมฺทฺรินาถะ

สวฺรเคากสามรฺจิตมรฺจยิตฺวา ๗

อารารณายาสย สขีสเมตํ้า

สมาทึเทศ ปฺรยตํ้า ตนุขาม ๗ 1.58

1.58 พระผู้เป็นทึฟ้งแห่งขุนเขา (ท้าวทึมวัต) ครันได้บุชาพระคึวะผู้เป็นทึเคารพบุชาของทวยเทพ ผู้มึคณสูงสงหาทึเปรียบมึได้นััน ดฺวยเครื่องบุชาทึมึค่าคู้ควร แล้วจึงสั่งธิดาผู้ฝึกฝนจิตใจดีแล้วพร้อมท้งหญิงสหาย เพือคอยรับใช้พระคึวะ

ปฺรตฺยรฺฤทตามปี ตํ้า สมาระ

ศุศฺรฺษมาณํ้า คิริโค'นุเมเน ๗

วิการเทเตา สติ วิกรียนเต

เยษํ้า น เจตํ้าลึ ต เอว ธีระะ ๗ 1.59

1.59 พระคิริศะ (พระคึวะ) ได้อนุญาดให้นางปารวตีเป็นผู้คอยรับใช้ แม้วาจะเป็นอุปสรรคต่อ การบํ้าเพ็ญสมาธิทึตาม เพราะวา จิตใจของคณเหล่าใดไม่หวั่นไหว ในเมือมึเหตุการณทึฝิดฝกเกิดขึ้นคณเหล่านั้นนัันแล ชื่อวาเป็นผู้มึจิตใจมึนคง

อวจิตพลิปุษา เวทิสรรคทกษา

นิยมวิธีชานำ พรหิษา โจปนตรี ฯ

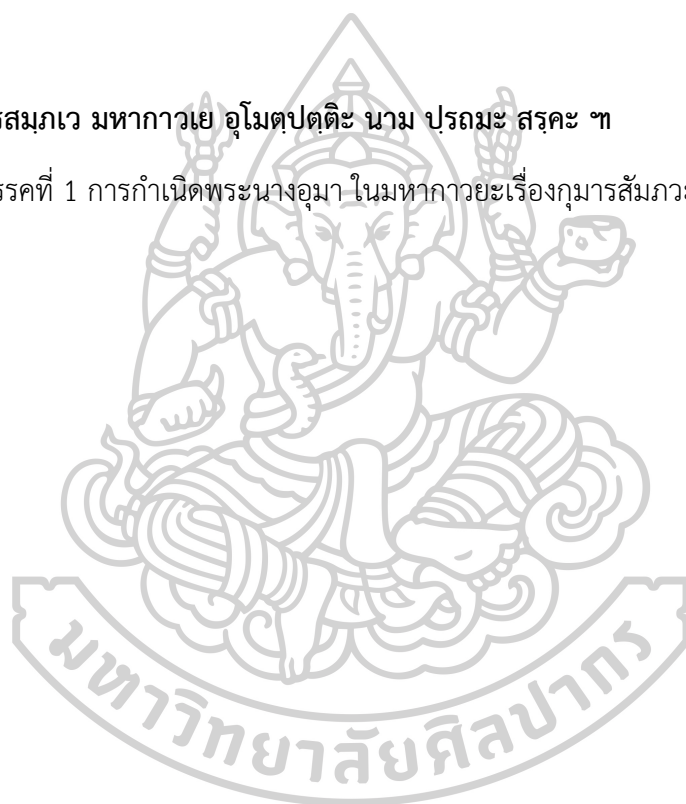
คิริศมุปจาร ปรตยหฺ สาสูกี

นิยมิตปริเขตทา ตจฉิรศจนุทราปะไทะ ท 1.60

1.60 นางปารวตีผู้มีผงดงาม ถึงจะเก็บดอกไม้สำหรับบูชา ปิดกวาดเวทด้วยความขยัน และ ตักน้ำและนำหญ้ากู่สะที่ใช้ประกอบพิธีอยู่เป็นประจำ คอยรับใช้พระคิริศะ (พระศิวะ) อยู่ทุกวัน แต่ก็หายเหน็ดเหนื่อย เพราะแสงจันทร์ที่อยู่บนพระเศียรของพระศิวะนั้น

กุมารสมภเว มหาทวเย อุโมตปตติะ นาม ปรถมะ สรคะ ท

จบสรรคที่ 1 การกำเนิดพระนางอุมมา ในมหาทวเยเรื่องกุมารสัมภวะ



พหุมาสภาทศกาโร นาม ทวีตียะ สรรค ๓

สรรคที่ 2 การเข้าเฝ้าพระพรหม

ตสมินวิปรกฤตตะ กาเล ตารเกณ ทิเวกสะ ๓

ตฺรฐาสหํ ปุโรธาย ฐาม สุวายุภุํ ยยุะ ๓ 2.1

2.1 ในเวลานั้น เหล่าเทวดาทั้งหลายถูกตารกาสุรรบกวณ จึงตั้งพระอินทร์เป็นหัวหน้า แล้วพากันไปยังที่ประทับของพระพรหม

เตชามาวิรฎุทพฺรหฺมา ปริมลนมุขศฺรียาม ๓

สรลํ สุปตฺตพฺมานํ ปฺราตฺรทฺธิติมานิว ๓ 2.2

2.2 พระพรหมได้ปรากฏพระองค์ต่อหน้าทวยเทพเหล่านั้นผู้มีความงามบนใบหน้าที่จัดจางเหมือนพระอาทิตย์ได้ปรากฏขึ้นเบื้องหน้าสระน้ำทั้งหลายที่มีดอกบัวหลับไหล(ดอกบัวหุบ) ในยามเช้า

อถ สรวสฺย ฐาตารํ เต สรวเว สรวโตมุขม ๓

วาคีคํ วาคภฺรภูยฺยาภิ ประณิปตโยปตฺสฺถิเร ๓ 2.3

2.3 ครั้งนั้น ทวยเทพทั้งปวง หลังจากน้อมสักการะพระพรหมผู้สร้างสรรพสิ่ง ผู้มีพักตร์หันไปทุกทิศ ผู้เป็นเจ้าของคำพูด แล้วจึงได้ยื่นกราบทูลด้วยถ้อยคำที่เหมาะสมว่า

นมสฺตริมุรฺตเย ตุภุํ ปฺรากสฺถษฺเณ เกวลาตฺมเน ๓

คฺจนตฺรยวิภาคาย ปศฺจาทฺภทฺมเปยฺเช ๓ 2.4

2.4 “ขอนอบน้อมแด่พระองค์ ผู้ทรงเป็นตรีมุรติ เป็นอาตมันเพียงองค์เดียวก่อนแต่การสร้างโลก ผู้ภายหลังได้แบ่งภาคเป็นคณะ ๓ ประการ¹⁶ แล้วสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น”

ยทโมฆมปามนตฺรฺปตํ พิชฺมช ตฺวยา ๓

อตฺสจฺรจฺรํ วิศฺวํ ปฺรภวสฺตสฺย คฺยเส ๓ 2.5

¹⁶ คณะ ๓ ประการ ได้แก่ (1) สัตตวะ เป็นคุณลักษณะของความสมดุล ความกลมกลืน ความดีงาม ความบริสุทธิ์ ความสร้างสรรค์ และความมีคุณธรรม (2) รชัส เป็นคุณลักษณะของความปรารถนา ความยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง ความทะนง (3) ตมัส เป็นคุณลักษณะของความไม่สมดุล ความไร้ระเบียบ ความโกลาหล ความไม่บริสุทธิ์ การทำลายล้าง ความหลงผิด ความเฉื่อยชา ความเกียจคร้าน และอวิชา เป็นต้น

2.5 “ข้าแต่พระองค์ผู้ไม่มีกำเนิด (พระพรหม) จักรวาล (สรรพสิ่ง) ทั้งที่เคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ ถือกำเนิดมาจากเมล็ดพืชที่มีความสมบูรณ์ (ไม่ว่างเปล่า) ที่พระองค์ทรงหว่านลงในน้ำ (ดังนั้น) พระองค์จึงได้รับการสรรเสริญว่าเป็นแดนเกิดของจักรวาลนั้น”

ติสฏภิสตวามวสถาภิรมหิมานมุทริยน ๑

ปรลยสฤติสฤคานาเมกะ การณตำ คตะ ๗ 2.6

2.6 “พระองค์ เมื่อทำให้อำนาจของตนปรากฏออกมาด้วยสภาวะทั้ง 3 อย่าง (คุณะ 3 อย่าง) พระองค์ผู้เดียว จึงได้ถึงความเป็นเหตุแห่งการสร้าง การรักษาและการทำลาย (จักรวาล)”

สตรีปุสาวาตมภาเคา เต ภินนมูระตะ สิสฤภษา ๑

ปรลุตติภาชะ สรคสย ตาเวว ปิตเรว สุมฤเตา ๗ 2.7

2.7 “สตรีและบุรุษทั้งสองถือว่าเป็นภาคแห่งอาตมันของพระองค์ผู้ทรงแบ่งร่างออกด้วยความประสงค์จะสร้าง(จักรวาล) ดังนั้น สตรีและบุรุษทั้งสองนั้น จึงเป็นที่รู้กันว่าเป็นมารดาและบิดาแห่งการสร้างที่นำไปสู่การเกิด(ของสิ่งทั้งหลาย)”

สวกาลปริมาณน วยสตราตรีทิวสย เต ๑

เยา ตู สวปนาวโพธา เตา ฤตานำ ปรลโยทยา ๗ 2.8

2.8 “อนึ่ง การหลับและการตื่นของพระองค์ผู้แบ่งกลางคืนและกลางวันโดยการกำหนดเวลาของพระองค์เองนั้น จัดเป็น(เวลาแห่ง)การทำลายและการสร้างสรรพสิ่ง”

ชคทโยนิโรนิสตุว์ ชคทนต์ นรินตะ ๑

ชคทาทีรนาทีสตุว์ ชคทีโศ นีริศวระ ๗ 2.9

2.9 “พระองค์ผู้ไม่มีแดนเกิด (โยนิ) แต่ทรงเป็นแดนเกิดแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทรงเป็นที่สิ้นสุดแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่มีเบื้องต้น แต่ทรงเป็นเบื้องต้นแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่ใช่ศิวะ แต่ทรงเป็นอิศวะ(เจ้า)แห่งจักรวาล”

อาตมานมาตมนา เวตลี สฤชสยาตมานมาตมนา ๑

อาตมนา กฤตินา จ ตวมาตมนเยว ปรลียเส ๗ 2.10

2.10 “พระองค์ทรงรู้จักอาตมันด้วยพระองค์เอง ทรงสร้างอาตมันด้วยพระองค์เอง และทรงแทรกซึมอยู่ในอาตมันนั้นแล้วด้วยพระองค์เองผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่”

ทวระ สัมมาตถฐินะ สญฺละ สุกฺขโม ลพฺพคุรุระ ฯ

วฺยภุโต วฺยภุเตตฺรศฺจาสิ ปฺรากามยํ เต วิภูติษุ ฯ 2.11

2.11 “พระองค์ทรงเป็นของเหลว เป็นของแข็งเมื่อถูกกระทบ เป็นของหยาบ เป็นของละเอียด เป็นทั้งของเบาและของหนัก เป็นทั้งรูปที่ปรากฏ เป็นรูปที่ไม่ปรากฏ (ตรงกันข้าม) เพราะมีพลังอำนาจอันสูงส่ง พระองค์จึงเป็นได้(ทุกสิ่งทุกอย่าง)ตามปรารถนา”

อุทฺธาตตะ ปฺรมโว ยาสาํ นฺยาโยสฺตรอิฐิฐิรฺทมม ฯ

กฺรม ยชฺญะ ผลํ สฺวรสฺตาสํ ตฺวํ ปฺรภโว คิรฺราม ฯ 2.12

2.12 “พระองค์เป็นแดนเกิดแห่งคำพูดทั้งหลาย(คือพระเวท)ซึ่งมีการเริ่มต้นด้วย โอม ซึ่งมีการสวดทำนองสูงต่ำด้วยวิธีทั้งสาม (คืออุทาตตะ อนุทาตตะและสวริตะ) ซึ่งมีกรรมะ (พิธีกรรม) เป็นยัญญะ และมีผลเป็นสววรรค์”

ตฺวามมฺนติ ปฺรภฺฤติ ปฺรุษาธปฺรวฺรฺตินิม ฯ

ตฺทฺทฺริคินฺมฺทาสินํ ตฺวามฺเว ปฺรุษํ วิหุระ ฯ 2.13

2.13 “คนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงพระองค์ว่าเป็นปรภฤติผู้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ปุรุชะ และรู้จักพระองค์นั้นแล้วว่าเป็นปุรุชะซึ่งเป็นผู้เห็น(การทำงานของ)ปรภฤตินั้น แต่ไม่ได้ใส่ใจ”

ตฺวํ ปิตฺถณฺมปิ ปิตฺตา เทวานฺมปิ เทวตา ฯ

ปฺรโต’ปิ ปฺรศฺจาสิ วิธาตา เวธสามปิ ฯ 2.14

2.14 “พระองค์ทรงเป็นทั้งบิดาแห่งเหล่าพระปิถฤ (บรรพบุรุษของทวยเทพ) ทรงเป็นทั้งเทพในบรรดาหมู่เทพ ทรงเป็นทั้งผู้มีคุณสูงกว่าเหล่าผู้มีคุณสูง และทรงเป็นทั้งผู้สร้างเหล่าบรรพบุรุษ (ของมนุษย์)”

ตฺวามฺเว หฺวยํ โหฺตา จ โภชยํ โภกฺตา จ ศาสฺวตตะ ฯ

เวหฺยํ จ เวหิตา จาสิ ธฺยฺยตา ธฺยฺยํ จ ยตฺปฺรม ฯ 2.15

2.15 “พระองค์ผู้ทรงเป็นนิรันดร์นั้นแล เป็นทั้งเครื่องสังเวย และผู้ถวายเป็นเครื่องสังเวย (โหตฤ) เป็นทั้งเครื่องบริโภคน และผู้บริโภคน เป็นทั้งสิ่งที่ถูกรู้ และผู้รู้ เป็นทั้งสิ่งสูงสุดที่ควรฟัง (เข้ามาน) และเป็นทั้งผู้ฟัง (เข้ามาน)”

อติ เตภยะ สตุติสะ ศรุตวา ยถารถา หฤทยงคมาะ ฯ

ปราสาทาภิมิโข เวระะ ปรัตยวาจ ทิเวากสะ ฯ 2.16

2.16 ครั้นได้ฟังคำสวดดีที่มีเนื้อหาตามความเป็นจริงที่ทำให้เกิดความเบิกบานใจจากทวยเทพ
นั้นดังนี้ พระพรหมผู้มีความพึงพอใจอย่างมาก จึงตรัสตอบเทวดาทั้งหลาย

ปุราณสย กเวตตสย จตุรมุขสมิริตา ฯ

ปรวฤตติราสีจฉพทานำ จริตารถา จตุษฏยิ ฯ 2.17

2.17 การเปล่งเสียงของพระพรหมผู้เป็นกวีมาแต่บรรพกาลนั้น ที่ถูกขับออกมาจากพระโอษฐ์
ทั้ง 4 ประกอบไปด้วยสิ่งที่ล้ำเลิศ 4 ประการ และเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสำเร็จ ว่า

สวาคต์ สวานธิการานปุรภาไวรวลมพย วะ ฯ

ยुकृतยुकพาหุยกะ ปราปเตภยะ ปราชยวิกรมะ ฯ 2.18

2.18 “แน่เทวดาทั้งหลายผู้กล้าหาญชาญชัย ขอต้อนรับท่านทั้งหลายผู้มีแขนยาวเหมือน
ตั้งเสา ผู้แบกภาระหน้าที่อันสูงส่งทั้งหลายของตนด้วยกำลัง แล้วพากันมาลงที่นี้อย่างพร้อมเพรียง”

กิมิโท หยติมาตมียำ น พิภรติ ยถา ปุรา ฯ

หิมกฤษฏปุรภาคานิ โขยตีชีว มุขานิ วะ ฯ 2.19

2.19 “เพราะเหตุไร ดวงพักตร์ของพวกท่านจึงมิได้ทรงไว้ซึ่งความเปล่งปลั่งของตนเหมือน
แต่ก่อน แต่กลับเป็นดังดวงดาวทั้งหลายที่ถูกหมอกบดบังให้อับแสง ?”

ปรศมาทรจิชามेतทนต์ศิริณสุรายุธม ฯ

วฤตตรสย หนตุะ กุลิศ์ กุณฐิตาศรีว ลกษยเต ฯ 2.20

2.20 “สายฟ้า (วัชระ) ของพระผู้ปราบวฤตราสูร (พระอินทร์) นั้น เป็นอาวุธของเทพที่ไม่มี
แสงเปล่งประกาย เพราะมีรัศมีดับลง ปราภฏเหมือนกับขวานที่อ้อ ๆ”

กิ จายมริทรวาระ ปาณา ปาสะ ปุรเจตสะ ฯ

มนเตรณ หตวีรยสย ฝณิน ไทนยมาศริตะ ฯ 2.21

2.21 “เพราะเหตุไร บ่วงที่อยู่ในมือของพระวรุณอันเป็นที่ครั่นคร้ามของศัตรูนี้อัน จึงกลายเป็น
สิ่งไร้อำนาจ(ปราภฏเหมือน)งูที่มีฤทธิ์กล้าถูกปราบด้วยมันดระ ?”

กุเพรสย มนะสลย์ คัสตีว ปราภวม ฯ

อปวิทรคโท พาทุรกคณศาช อิว ทุรัมะ ฯ 2.22

2.22 “แขนข้างหนึ่งของท้าวกุเพระที่ปราศจากคทา ปรากฏเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งหัก รวากับประกาศความฟ่ายแพ้ซึ่งเป็นเหมือนหอก(ทิ่มแทงอยู่)ในใจ”

ยโม’ปี วิลิขณภูมิ ทณเจนาสตมิตตวิษา ฯ

กुरुเต’สมินนโมฆะ’ปี นิรวาณาလာตลาฬวม ฯ 2.23

2.23 “แม้พระยมผู้กำลังขีดเขียนพื้นดินด้วยไม้เท้าที่ปราศจากรัศมี ก็กระทำความอับแสงและความริบหรี่ให้แก่ไม้เท้าที่ไม่เคยเปล่าประโยชน์นั้น”

อมิ จ กถมาทิตยาะ ปรัตตปักษติคีตลละ ฯ

จิตรนยสตา อิว คตะะ ปรกามาโลกนียตาม ฯ 2.24

2.24 “และอาทิตย์เทพเหล่าโน้น ก็เย็นซีดลงเพราะหมดร์ศมีร้อนแรง กลายเป็นสิ่งที่มองดูได้ตามใจปรารถนารวกับเขียนไว้ในภาพจิตรกรรมได้ไหน ?”

ปรยากุลตวานมรุต้า เวคกงโค’นุมียเต ฯ

อมกสาโมฆสโรธะ ปรัตตปคมนาทิว ฯ 2.25

2.25 “การสูญเสียความเร็วของเหล่ามารุตเทพก็อนุมานได้จากการเคลื่อนไหวเชิงช้า เหมือนกับกระแสน้ำถูกขวางกั้นด้วยการทำให้ไหลย้อนกลับ”

อวารชิตชฎาเมาลีวิลมพิคคีโกฎฐะ ฯ

รุทรานามปี มุรฐานะ กษตหุงการศลิณะ ฯ 2.26

2.26 “ศีรษะของเหล่ารุทธะ (ทั้ง 11 คน)¹⁷ อันมีเสี้ยวจันทร์ที่ติดอยู่ที่มุ่นมวยผมอันก้มลง (เพราะเขินอายที่พ่ายแพ้) ก็ไม่มีการเปล่งเสียงว่า หุง ๆ (อันเป็นอาวุธของตน) อีกเลย”

¹⁷ รุทธะทั้ง 11 คน เป็นร่างที่แยกส่วนมาจากพระรุทธะหรือพระศิวะ และแต่ละตนก็มีชื่อเรียกแตกต่างกันในแต่ละปุราณะหรือคัมภีร์อื่น ๆ (Mani, 1975: 654)

ลพฺธปรดิษฐาระ ปฺรณมฺ ญฺยํ กิ พฺลวตฺตโรละ ฯ

อปาว่าไพริโวตฺสฺรคาะ กฤตฺวยา วฤตฺตยะ ปฺโรละ ฯ 2.27

2.27 “ท่านทั้งหลายผู้ได้รับตำแหน่งมาก่อน ได้ถูกศัตรูทั้งหลายผู้มีกำลังมากกว่าทำให้ตกจากตำแหน่ง เหมือนกฏไวยากรณ์ที่ธรรมดาถูกกฏไวยากรณ์พิเศษทำให้หมดความหมาย หรืออย่างไร ?”

ตพฺพฺรุต วตฺสาละ กิมีตะ ปฺรารุถยธฺรํ สมากตาะ ฯ

มยิ สฤชฺฌิริหิ โลกานํ รกฺษา ญฺชฺมาสฺวสฺถิตา ฯ 2.28

2.28 “แนะนำบุตร(ของข้า)ทั้งหลาย ฉะนั้นแล้ว พวกท่านจงบอกมาเถิด ว่าพวกท่านปรารถนาอะไร จึงพากันมาพร้อมหน้าที่นี่ แท้จริงแล้ว การสร้างโลกเป็นหน้าที่ของเรา (ส่วน) การรักษาโลกเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย”

ตโต มนฺทานิโลทฺธตฺกมลารโคภินา ฯ

คฺรุํ เนตฺรสทฺสเรณ โนทยามาส วาสวะ ฯ 2.29

2.29 จากนั้น พระवासวะ (พระอินทร์) ได้ใช้สหสนียน์ทั้งดงามดุจสระบัวที่ถูกลมพัดเบา ๆ (ขยับตา)แจ้งเตือนครุเทพ (พระพหูสบัติ) ให้ทราบ

ส ทฺวิเนตฺรํ หเรสจฺกษุละ สหฺสรนยนาธิกมฺ ฯ

วาจสฺปติรฺวาเจทํ ปฺราถยชฺลิริชฺลชาสนมฺ ฯ 2.30

2.30 พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแห่งคำพูด (พระพหูสบัติ) นั้น จึงประณมมือกราบทูลพระผู้มีอาสนะเป็นดอกบัว(พระพรหม)ผู้มีดวงตาเพียงสอง แต่มีอำนาจเหนือกว่าดวงตานั้นพันอันเป็นดวงตาของพระหริ (พระอินทร์) ดังนี้ว่า

เอวํ ยทาตถ ภควนฺนามฤชฺฌํ ณะ ปฺโรละ ปทมฺ ฯ

ปรตฺเยกํ วินิยฺกฺตาทมา กถํ น ชฺญาสยฺสิ ปฺรโภ ฯ 2.31

2.31 “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า ‘ตำแหน่งของพวกข้าพระองค์ได้ถูกศัตรูทั้งหลายทำลายแล้ว’ นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงอำนาจ พระองค์ผู้มีอาตมมันแทรกอยู่ทุกหนทุกแห่ง จักไม่ทรงทราบได้อย่างไร”

ภวลพัชรโรทธรณสตารกาขโย มหาสุระ ฯ

อุปปลววย โลกานำ ฐุมเกตุริโวตติตะ ฯ 2.32

2.32 “มหาอสุรชื่อว่าตารกะ ผู้ถือกำเนิดขึ้นจากพรที่ได้รับจากพระองค์ ได้เกิดมาเพื่อความ
ระทมทุกข์ของชาวโลกทั้งหลาย ปานประหนึ่งฐุมเกตุ (ดาวหาง) ฉะนั้น”

ปุเร ตาวนตเมवासย ตโนติ รวีราตปม ฯ

ทฤษฏิกากมโลนเมโซ ยาวนมาเตรณ สาธยเต ฯ 2.33

2.33 “ในเมืองของตารกาสุรนั้น พระอาทิตย์ได้แผ่รัศมีไปประมาณเพียงแค่ว่าให้ดอกบัว
ในสระน้ำแบ่งบานเท่านั้น”

สรวาภิะ สรวทา จนุทรสต กลาภรินิเชวเต ฯ

นาทตเต เกวลำ เลขำ หจรูทามณิกฤตาม ฯ 2.34

2.34 “พระจันทร์เองก็ไปคอยรับใช้ตารกาสุรนั้นด้วยเสียทั้งหมดตลอดเวลา เก็บไว้แต่เพียง
เสี้ยวที่เป็นปิ่นมณีประดับอยู่บนเศียรของพระหระ (พระศิวะ) เท่านั้น”

วยาวยุตตคติริทุยานะ กุสมสเดยสาธวสาต ฯ

น วาติ วายุตตปารเศว ตาลวฤนทานิลากิม ฯ 2.35

2.35 “ลมก็มีกระแสที่ถูกขัดขวาง เพราะกลัวว่าจะไปขโมยเอาดอกไม้ในสวน จึงไม่พัดแรง
มากไปกว่าลมที่เกิดจากพัดใบตาล ที่บริเวณข้าง ๆ ตารกาสุรนั้น”

ปรยายเสวามตฤจย ปุขปลัการตตปราช ฯ

อุทยานปาลสามานยมฤตวสตุมปาสเต ฯ 2.36

2.36 “ฤดูทั้งหลาย หลังจากเก็บดอกไม้ทั้งหลายเสร็จแล้ว ก็ละทิ้งการให้บริการแก่สาธารณะ
ได้เข้าไปคอยรับใช้ตารกาสุรผู้เหมือนกับเป็นเจ้าของอุทยาน”

ตสโยปายนโยคยานิ รตนานิ สริตำ ปติะ ฯ

กถมปยมกสามนตรานิชปตตะะ ปรัตติษเต ฯ 2.37

2.37 “เจ้าแห่งแม่น้ำทั้งหลาย (มหาสมุทร) ก็ต้องล้าบากรอคอยรัดนะทั้งหลายจนกว่ารัดนะ
เหล่านั้นจะสุกปลั่งภายในน้ำ เพื่อให้เหมาะจะนำมาเป็นเครื่องบรรณาการแก่ตารกาสุรนั้น”

ชวลนมนิชิชาศุโจนั วาสุกิปรมุชา นิชิ ๑

สถิรปฐิปตาเมตย กุชงคะ ปรยุปาสเต ๓ 2.38

2.38 “และนาคทั้งหลายมีพญาवासุกิเป็นหัวหน้า ผู้มีแก้วมณีเปล่งประกายอยู่บนเศียร ก็ได้ไปคอยรับใช้ตารกาสูรนั้นในเวลากลางคืน โดยทำตนให้เป็นประทีปที่ถาวร”

ตตฤตตานุครหาเปกษี ตั มุหุรุตหารีไตะ ๑

อนุกุลยตินโทร’ปี กลุปรุุมวิภูษไณะ ๓ 2.39

2.39 “แม้กระทั่งพระอินทร์ ผู้ปรารถนาจะได้รับการอนุเคราะห์ที่ตารกาสูรทำให้ จึงคอยเอาใจใส่ตารกาสูรนั้นอยู่บ่อย ๆ ด้วยเครื่องประดับ (ดอกไม้) ที่เกิดจากต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งมีทิวทัศน์หลายนำไปให้”

อิถมมารายมาโน’ปี กสิศุนาติ ภูวนตรยม ๑

ศามเยตปรตยปกาเรณ โนปกาเรณ ทุรชณะ ๓ 2.40

2.40 “ตารกาสูร แม้จะได้รับการเอาใจให้พอใจด้วยประการฉะนี้ แต่ก็ยังก่อกวนโลกทั้งสามให้เดือดร้อน (แท้จริง) คนชั่วพึงสงบได้ ก็โดยการไม่ให้ความช่วยเหลือ ไม่ใช่สงบได้ด้วยการช่วยเหลือ”

เตนามรวฐุหสไตะ สทยาฐานปลลวาะ ๑

อภิขญาศูเฉทปาตานำ กุริยนเต นนทนทุรมาะ ๓ 2.41

2.41 “ต้นไม้ทั้งหลายในสวนนั้นขณะที่เหล่าภรรยาแห่งทวยเทพใช้มือเด็ดใบอ่อนเล่นด้วยความนุ่มนวล ก็ถูกตารกาสูรนั้นทำให้เห็นชัดว่าหักโค่นระเนระนาดไป”

วิชยเต ส หิ สัสปตะ ศวาสธาธารณานิไละ ๑

จามไระ สุรพทินำ พาษปสิกรวรุชิกะ ๓ 2.42

2.42 “ตารกาสูรนั้นแล เมื่อนอนหลับสนิท ก็มีเหล่านางฟ้าที่ถูกจับมาเป็นเชลยคอยพัดด้วยจามรี ซึ่งมีลมพัด(แผ่วเบา) ดุจลมหายใจ และมีหยาดน้ำอันเกิดจากน้ำตา(ร้องไห้) เจือปน”

อุดปาภูย เมรุศฤงคามิ กษุณณานิ หริต่า ขุไระ ๑

อากริทธิปรวตาสเตน กลปิตาะ เสวษุ เวศมุสุ ๓ 2.43

2.43 “ตารกาสูรนั้นได้ออนเอายอดเขาพระสุเมรุซึ่ง(ครั้งหนึ่ง)เคยถูกทำลายโดยกิบเท้าทั้งหลายของม้า (พาหนะของพระอาทิตย์) มาสร้างเป็นภูเขาสำหรับพักผ่อนหย่อนใจไว้ในที่อยู่ของตน”

มนทากินยาะ ปยะ เศษํ ทิควารณมหาวิลม ฯ

เหมามาโอรุทสยานำ ตทวาบโย ฮาม สำปรตม ฯ 2.44

2.44 “น้ำแห่งแม่น้ำมันทากินี (แม่น้ำคงคา) เหลือแต่เพียงน้ำขุ่นข้นเพราะมันของช้างประจำทิศทั้งหลาย (ช้างประจำทิศถกมัน) ในขณะที่สระน้ำอันน่ารื่นรมย์ใจของตารกาสูรได้กลายเป็นที่อยู่ของต้นกล้าแห่งดอกบัวทอง”

ภวนาโลกนปริติระ สวรคิภีรนาญญเต ฯ

ชิลีฎเต วิมานานำ ตทาปาตภยาตปถิ ฯ 2.45

2.45 “เทวดาทั้งหลายต่างไม่ได้รับความเพลิดเพลินยินดีในการตรวจดูโลกต่าง ๆ ในขณะที่หนทางแห่งวิมานทั้งหลายกลายเป็นที่ว่างเปล่า เพราะกลัวว่าตารกาสูรจะโจมตี”

ยชวภิระ สัมภุตํ หวญํ วิตเตชวธวเรษุ สะ ฯ

ชาตเวโทมุขานมายี มิชตามาจฉินตติ นะ ฯ 2.46

2.46 “ขณะที่พวกข้าพระองค์มองดูอยู่ แม้แต่เครื่องสังเวทที่พราหมณ์ทั้งหลายจัดแจงถวายในพิธีบูชาญี่ที่จัดไว้ดีแล้ว ตารกาสูรเจ้าเล่ห์นั้นก็ยังแย่งเอาไปจากปากของไฟ”

อุจโจรุโจะศรวาสเตน หยรัตนมหาโร จ ฯ

เทหพทรมิเวนทสุย จิรกาลารุชิตํ ยศะ ฯ 2.47

2.47 “และตารกาสูรนั้นก็ได้ขโมยเอาม้าแก้วตัวประเสริฐซึ่งมีชื่อว่าอุโจะศรวาส ของพระอินทร์ เหมือนกับได้ขโมยเอาเกียรติยศที่ประดับกายของพระอินทร์ซึ่งได้รับมาเนิ่นนาน”

ตสมินนุพายาะ สรวเว นะ กุรุเร ปรัตติหตกริยาะ ฯ

วีรยวนตเยาษธานีว วิกาเร สานนิปาติเก ฯ 2.48

2.48 “ความพยายามทั้งหลายทั้งปวงของพวกข้าพระองค์ ในการต่อสู้กับตารกาสูรผู้ชั่วช้านั้น กลับเป็นการกระทำที่เปล่าประโยชน์ เปรียบเหมือนสมุนไพรรักษาทั้งหลายที่มีสรรพคุณดีเลิศถูกนำมาใช้กับอาการโรคที่เกิดจากการกำเริบของตรีโทษรวมกัน ก็กลายเป็นสิ่งที่เปล่าประโยชน์ไป”

ชยาศา ยตฺร จาสมากํ ปฺรติฆาโตตฺถิตารุจิษา ฯ

ทริจเกฺรณ เตนาสย กณฺฐุ นิษฺกมิวารุปีตม ฯ 2.49

2.49 “อนึ่ง จักรของพระหริ (สุทรรสนจักร) ที่มีรัศมีพุ่งออกจากการกระทบ อันเป็นอาวุธ ที่พวกเรามีความหวังว่าจะได้รับชัยชนะ ก็กลายเป็นเหมือนเครื่องประดับที่คอ(สร้อยทับทรวง) ของตารกาสูรนั้น”

ตฺทียาสฺโตยเทษฺวทฺย ปุษฺกราวรตกาทิจฺฐ ฯ

อภยสฺยนฺติ ตฺฎาฆาตํ นิรุชฺโิไตรราวตา คฺษาะ ฯ 2.50

2.50 “วันนี้ ช้างทั้งหลายของตารกาสูรนั้น ซึ่งเอาชนะช้างไอราวตะ(ของพระอินทร์) กำลัง ฝึกซ้อมดันทที่ขบกัดกันเมฆทั้งหลายมีเมฆปุษกรและเมฆอวารตกะเป็นต้น”

ตฺทิจฺฉาโม วิโภ สฺรชฺญํ เสนานํยํ ตฺสย คฺชานตฺยเอ ฯ

กฺรมพฺนธจฺฉิทํ ฐรมํ ภวสฺยเยว มุมฺมทกฺษวะะ ฯ 2.51

2.51 “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงอำนาจ เพราะเหตุนั้น พวกข้าพระองค์จึงปรารถนาจะแต่งตั้ง เสนาบดีขึ้น เพื่อจะปราบตารกาสูรนั้น เหมือนเหล่าชนผู้ต้องการหลุดพ้น ปรารถนาจะยกธรรมะ ซึ่งเป็นเครื่องตัดความผูกพันคือกรรม เพื่อการดับสิ้นภพ ฉะนั้น”

โคปฺตารํ สฺรูสฺสเนยานํ ายํ ปุรฺสฺกถฺตย โคตฺรภิต ฯ

ปฺรตฺยาเนษฺยติ ศตฺรุภฺโย พนฺทิมิว ชยฺศฺริยม ฯ 2.52

2.52 “พระอินทร์ เมื่อทำเสนาบดีผู้ปกป้องกองทัพของเหล่าเทวดาไว้เบื้องหน้า แล้วก็จักนำ เกียรติยศแห่งชัยชนะกลับคืนมา เหมือนนำเชลยกลับคืนมาจากศัตรู ฉะนั้น”

วจฺสยวสิเต ตฺสฺมินฺสสฺรชฺ คิรฺมาตฺมภุะ ฯ

คฺรชฺชิตานนฺตฺรํ วุภฺษฺฐิํ เสาภาคฺเชน ชิคาย สฺา ฯ 2.53

2.53 ครั้นเมื่อคำพูด(ของเทวดา)นั้นจบลงแล้ว พระผู้เป็นเอง (พระพรหม) ก็ได้เปล่งสุรเสียง ออกมา สุรเสียงนั้นกระจายแผ่ไปด้วยความไพเราะเหมือนกับหยาดฝนที่ตกลงมาหลังจากฟ้าร้อง ว่า

สํปฺตฺสยเต วะ กาโม’ยํ กาละ กคฺฉิตฺปฺรติภุชฺยตฺตาม ฯ

น ตฺวสฺย สิทฺธา ยาสฺยามิ สฺรคฺวยาปารฺมาตฺมนา ฯ 2.54

2.54 “ความประสงค์นี้ของพวกท่านจักสำเร็จ พวกท่านจงรอคอยสักกระยะหนึ่ง แต่เราจักไม่ เข้าไปก้าวก่ายในสิ่งที่เราสร้างขึ้นมามีด้วยตนเอง เพื่อให้เสนาบดีได้รับชัยชนะ”

อิตะ ส ไทตยะ ปราปตศรีเรเนต เอวารหติ กุชยม ๑

วิชวุฤกษ์'ปี สัวรรุชย สุวย์ เจตตุมล่ำปรตม ๓ 2.55

2.55 “ตารกาสุรผู้เป็นเหล่ากอแห่งนางทิตินัน ผู้ได้รับความรุ่งเรืองจากเรา นี้ ย่อมไม่ควรที่จะได้รับความพินาศจากเราเช่นเดียวกัน แม้ต้นไม้มีพิษ เมื่อเจริญเติบโตขึ้นเอง ก็ไม่ควรที่จะตัดทิ้ง”

วฤต เตเนทเมว ปรางมยา จาสไม ปฺรติศฺรุตม ๑

วเรน สมิต โลกานลั ทคฺรุ หิ ตตตปะ ๓ 2.56

2.56 “ในกาลก่อนโน้น ตารกาสุรได้ขอพรนี้แล และเราก็ได้ให้พรแก่เขา แต่ด้วยพร(นั้น) จึงทำให้ตบะของเขาที่สามารถจะเผาผลาญโลกทั้งหลายสงบลง”

สัยฺเค สัยฺคินิ ตมฺทยนติ ปฺรเสหต กะ ๑

อัสาทฤเต นิชิกตสย นิลโลหิตเรตสะ ๓ 2.57

2.57 “นอกจากส่วนแห่งน้ำสมภพของพระผู้มีพระยศสีคล้ำ (พระศิวะ) ที่หลังออกมา ใครเล่าจะพึงต้านทานตารกาสุรผู้เชี่ยวชาญในการรบในหมันกรบทั้งหลายได้”

ส หิ เทวะ ปรี ชโยติสฺตมะปาเร วยวสฺถิตม ๑

ปฺริจฺฉินนปฺรภาวรุทฺธิรณ มยา น จ วิษณฺณา ๓ 2.58

2.58 “ก็พระศิวะนั้นเป็นแสงสว่างอันสูงสุด (เป็นปรมาตมัน) ที่ดำรงอยู่เหนือเขตแดนของความมืด (ตโมคณ) และเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจสูงสุดที่เราและพระวิษณุไม่อาจจะประมาณได้”

อุมารูเปณ เต ยูยิ สัยมสฺติมิต มนะ ๑

ศัโรทรตธวมากรษฺญมยสฺถานเตน โลหุต ๓ 2.59

2.59 “ท่านทั้งหลายจงพยายามใช้ความงามของพระนางอุมารูตถึงพระทัยของคัมภ (พระศิวะ) อันหนักแน่นด้วยการควบคุมตนเอง (สมาธิ) เหมือนใช้แม่เหล็กดึงดูดโลหะ ฉะนั้น”

อุเก เอว กุชเม โวฒมุภโยรพิชมาหิตม ๑

สา วา ศัโภสฺตทียา วา มุรฺติรชฺลมยิ มม ๓ 2.60

2.60 “มีสองคนเท่านั้น คือ พระนางอุมารูเป็นผู้เป็นมเหสีของพระคัมภ (พระศิวะ) หรือไม่ก็ร่างที่เป็นน้ำของเรา จึงจะสามารถรองรับพิษของพระศิวะและของเราที่วางไว้แล้ว”

ตสยาตมา คิติกณฐสย ไสเนาปตยมฺเปตย วะ ฯ

โมกษยเต สุรพทินำ เวนีรวีรยวิภูติภี ๓ 2.61

2.61 “อาตมณอีกอันหนึ่งของพระผู้มีพระคอสีคราม (พระศิวะ) นั้น เมื่อได้รับตำแหน่งเสนาบดีของพวกท่านแล้ว จักช่วยปลดเปลื้องมวยผมของเหล่านางฟ้าผู้ถูกจับเป็นเชลย ด้วยเกียรติยศที่กล้าหาญ”

อิตี วุยาหฤตย วิพุธานวิศวโยนิสตีโรทเธ ฯ

มนสยาหิตกรตวยาสเต’ปี เทวา ทิว ยยุะ ๓ 2.62

2.62 พระผู้เป็นแหล่งกำเนิดจักรวาล (พระพรหม) เมื่อได้พูดกับเทวดาทั้งหลายดังนี้แล้ว ก็ได้อันตรธานไป แม้เทวดาทั้งหลายเหล่านั้นผู้ได้กำหนดสิ่งที่ควรทำไว้ในใจแล้ว ก็พากันกลับไปสู่อสุรรค์

ตตร นิคจิตย กนทรปมคมตปากาศาสนะ ฯ

มนสา การยสลิทฺธา ตวราทวิคุณรฺหสา ๓ 2.63

2.63 บนอสุรรค์นั้น พระผู้สังหารอสูรชื่อปากะ (พระอินทร์) เมื่อตัดสินใจเลือกพระผู้ทรงธนู (กามเทพ) แล้ว จึงได้เข้าไปหากามเทพนั้น ด้วยใจที่เร็วเป็นสองเท่าด้วยความกระตือรือร้นที่จะทำงานสำเร็จ

อถ ส ลลิตโยชิตฺทฺรุตตาจรรุศฺรณฺคํ

รติวलयปทงเก จาปมาสชย กณฐเฐ ฯ

สทจรมธฺหสตนยสฺตจฺจตางุราสฺตระ

ศตมขมฺปตสเถ ปฺราณชลิเะ ปุษฺปนฺวา ๓ 2.64

2.64 ลำดับนั้น เทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) นั้น ผู้มีลูกธนูคือดอกมะม่วงอ่อนที่ฝากไว้ในมือของท้าวมธู (ฤคฺุไบไม้ผล) ผู้เป็นสหาย เมื่อสวมคล้องธนูอันมีปลายคั่นธนูงามเหมือนคิ้วโค้งของหญิงสาวผู้งามวิไลไว้ที่คอซึ่งเป็นที่วางกำไลของนางรติ (นางรติทอด) แล้วจึงได้ประคองอัญชลีเข้าไปหาพระผู้มีการบูชาบร้อย (พระอินทร์)

กุมารสมภเว มหากาเวย พุทฺหมสาภาษาตกาโร นาม ทิวติยะ สฺรคะ ๓

จบสรรคที่ 2 การเข้าเฝ้าพระพรหม ในมหากาเวยเรื่องกุมารสัมภวะ

มณฑทโน นาม ตฤตียะ สรคะ ฯ

สรคที่ 3 การเภากามเทพ

ตสมินมโฆนสตริตศานวิหาย

สสรหมภษณำ ยุคปตปปาต ฯ

ปรโยชนาเปกษิตยา ปรภณำ

ปรายศจลั เคารวมาศจิติเตษุ ฯ 3.1

3.1 ดวงตาทั้งพันดวงของพระท้าวมชวาน (พระอินทร์) พอได้ละจากทวยเทพแล้ว จึงหันตรงไปที่กามเทพนั้นทันที โดยมาก คนผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายมักจะละทิ้งความสนใจในบริวารของตน เพราะมุ่งหวังแต่ประโยชน์ที่จะได้รับ (อย่างเดียว)

ส วาสวนาสนสนนิภษณ-

มิโต นิษิตติ วิสฤษณภษณิมะ ฯ

ภรตุะ ปรสาทิ ปรตินนททย มุจรนา

วกตุ มิถะ ปรากุรมไตวเมนม ฯ 3.2

3.2 กามเทพนั้น ผู้อันท้าววาสวะ (พระอินทร์) ทรงอนุญาตพื้นที่(นั่ง)ใกล้กับบัลลังก์ของพระองค์ ด้วยรับสั่งว่า “ท่านจงนั่งข้างนี้เถิด” เมื่อได้ถวายบังคมเจ้านายด้วยเศียรเกล้าแล้ว จึงก้าวเข้าไปกราบพูลพระอินทร์นั้นเป็นการส่วนตัว อย่างนี้ว่า

อาภษาปย ชญาตวิเศษ ปุ้ส่า

โลเกษุ ยตเต กรณียมสตี ฯ

อนุครหิ สัสมรณปรวฤตต-

มิจฉามิ สัวรฐิตมาชญา เต ฯ 3.3

3.3 “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงล่วงรู้คุณวิเศษของมนุษย์ทั้งหลาย ขอพระองค์ทรงรับสั่งมาเถิดว่า พระองค์มีกิจอันใดที่จะพึงกระทำในโลกสาม ข้าพระองค์ปรารถนาความอนุเคราะห์ที่เกิดจากการที่พระองค์ระลึกถึงข้าพระองค์ ซึ่งจะช่วยให้บรรลุความสำเร็จได้ ก็ด้วยคำสั่งของพระองค์”

เกนาภยสุยา ปททางภษณิณา เต

นิตานตที่รุฆไรษนิตา ตโปภิระ ฯ

ยาวทภวตยาหิตสายกสย

มตการมุกสยาสย นิตเศวฐติ ฯ 3.4

3.4 “ผู้ปรารถนาจะแย่งชิงตำแหน่งของพระองค์คนใดกันที่ทำให้ความแค้นเคืองเกิดขึ้นแก่พระองค์ ด้วยตะบะอันแก่กล้าและบำเพ็ญมายาวนาน คนผู้นั้นจะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งธนูของข้าพระองค์ซึ่งขึ้นสายไว้เรียบร้อยแล้วนี่เป็นแน่แท้”

อลัมตะ กสฺตว มุกฺติมารคํ

ปุนรฺกาวเกลศกฺยาดปรปฺนนะ ฯ

พทศฺจิริ ติษฺฐตุ สุนทรีณา-

มาเรจิตฺกฺรฺจตุโระ กฺฎากุโฆะ ฯ 3.5

3.5 “ใครที่กำลังปฏิบัติตามทางแห่งความหลุดพ้น (โมกษะ) เพราะกลัวจะได้รับคามทุกข์ในเกิดใหม่ ซึ่งเป็นผู้ที่พระองค์ไม่ทรงประสงค์ ขอผู้นั้นจงถูกผูกมัด (ในโลกียวิสัย) ด้วยหางตาที่มีเสน่ห์ที่ทำให้หน้าหลงใหลด้วยการยักคิ้วของสาวงามทั้งหลาย ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน”

อธฺยาปิตฺสโยศนสาปิ นีตี

ปรยุกฺตรากปรณิธิรฺทวิษเต ฯ

กสฺยารธฺธรฺมา วท ปิทยามิ

ลินโรสฺตฺฎาโวฆ อิว ปรวฺฤทฺธะ ฯ 3.6

3.6 “ผู้ใดแม้จะได้เรียนหลักনীติมาจากพระอนุสน์ (พระศุภร์)¹⁸ มาแล้ว แต่เป็นศัตรูของพระองค์ ขอพระองค์จงรับสั่งมาเถิด ข้าพระองค์ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่แจกจ่ายความสุขทางโลกียวิสัย จะทำลายอรรถและธรรมของมันให้ย่อยยับ เหมือนกับห้วงน้ำที่ไหลเชี่ยว ทำลายฝั่งทั้งสองของแม่น้ำให้พังทลาย ฉะนั้น”

กาเมกปตฺนีวฺรตฺทะชฺตีลํ

โลลํ มนศฺจารุตฺยา ปรวิษฺฎาม ฯ

นิตฺมพินิมิจฺฉลฺลิตฺติ มุกฺตลชฺชา

กณฺฐเฐ สวຍํคราหนิษกฺตพาหุม ฯ 3.7

3.7 “สาวงามผู้มีสะโพกผึ่งผายคนใดเล่า ผู้มีท่าทางเศร้าสร้อยเพราะคำนึงถึงค้ำมั่นในการเป็นภรรยาผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี ผู้ทำให้พระองค์มีพระทัยโลเลด้วยความมดงาม ที่พระองค์ทรงปรารถนาจะให้นางมาสวมกอดที่คอของพระองค์ด้วยตนเองโดยละทิ้งความละอาย”

¹⁸ พระศุภร์มีอีกนามหนึ่งว่าอนุสน์เป็นครูของเหล่าอสูร ในขณะที่พระพฤษบัติเป็นครูของเหล่าเทพ

กยาลี กามินสูตราปราธา-

ตปาทานตะ โภปนยาวุธตะ ฯ

ตสยาะ กริษยามิ ทฤฒานูตาปี

ปรวาลศยยาศรณั ศรีรมุ ฯ 3.8

3.8 “ข้าแต่พระกามี (พระอินทร์) สตรีนางใด เหยียดหยามพระองค์ด้วยความโกรธ เมื่อพระองค์ล้มลงไปแทบเท้า เนื่องจากพระองค์ทรงพลาดพลั้งในการภริมย์รัก ข้าพระองค์จักนำร่างของนางที่ถูกแผดเผาด้วยความเร่าร้อน มาไว้บนที่นอนซึ่งปูลาดด้วยใบไม้อ่อน”

ปรสึท วิศรามยตุ วีร วขริ

ศโรรมทีโยะ กตมะ สุราริระ ฯ

พิเกตุ โมสิกฤตพาหุวีระ

สตรีกโย’ปี โภปสุสุริตารภยะ ฯ 3.9

3.9 “ข้าแต่พระวีระ (พระอินทร์) ขอพระองค์จงวางใจเถิด ขอสายฟ้าของพระองค์จงได้หยุดพักเถิด เพียงเพราะลูกธนูของข้าพระองค์ ไม่ว่าจะศัตรูของทวยเทพตนใดก็ต้องมีกำลังแขนหมดแรง หวาดกลัวแม้แต่(อยู่ต่อหน้า)หญิงทั้งหลายที่มีริมฝีปากสีนเพราะความโกรธ”

ตว ปรสาทาตกุสุมายูโร’ปี

สหายเมกั มธูเมว ลพฐวา ฯ

กฤษยามิ หรสุยาปี ปินากปาณ-

รุโรธยจุติ เก มม ธนวิโน’นเย ฯ 3.10

3.10 “ด้วยความอนุเคราะห์ของพระองค์ ข้าฯ แม้จะมีเพียงดอกไม้เป็นอาวุธ มีท้าวมธู (วสันตฤดู) เป็นสหายเพียงผู้เดียว ก็สามารถจะทำให้ความมีพระทัยมั่นคงแม้กระทั่งของพระหระ (พระศิวะ) ผู้ทรงถือตรีศูล ให้ห้วนไหวได้ จะมีใครอื่นเล่าที่จะเชี่ยวชาญในการใช้ธนูยิ่งไปกว่าข้าพระองค์”

อโธรเทศาทวาราย ปาท-

มากรานติสภาวิตปาทปัฐม ฯ

สงกลปิตารเถ วิวฤตตามศกติ-

มาชนทละ กามมัท พภาเช ฯ 3.11

3.11 ลำดับนั้น พระผู้จอมทำลายล้าง (พระอินทร์) ได้ยกพระบาทข้างหนึ่งจากส่วนแห่ง พระอรุณสู่ตั้งรองพระบาทที่ถูกจัดเตรียมไว้ให้ทรงเหยียบ แล้วจึงตรัสกะกามเทพผู้ได้แสดงอำนาจ ของตน ในเป้าหมายตามที่ตนได้วางแผนไว้ ดังนี้ว่า

สรวิ สเช ตวยยุปนุนเมต-

ทุเก มมาสเตร กุลิคิ ภวาศจ ฯ

วขริ ตโปวีรยมหตสุ กุณฐิ

ตวิ สรวโตคามิ จ สารกั จ ฯ 3.12

3.12 “เพื่อนเอ๋ย สำหรับท่าน สิ่งทีกล่าวนมาทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ข้าพเจ้ามีอาวุธสอง อย่าง คือ สายฟ้าและตัวท่าน แต่สายฟ้ากลับกลายเป็นสิ่งที่เปล่าประโยชน์ เมื่อต่อสู้กับผู้มีกำลังแห่ง ตบะแก่กล้า ส่วนท่านนั้นเป็นอาวุธที่ไปได้ทุกหนทุกแห่งและสามารถทำกิจให้สำเร็จได้”

อไวมิ เต สารมตะ ชลฺลฺ ตวํ

การเย คุณุณยาตมสมิ นโยกษเย ฯ

วยาทิสยเต ภูธรตามเวกษย

กฤษณน เทโหทวนาย เศษะ ฯ 3.13

3.13 “ข้าพเจ้ารู้จักกำลังของท่านเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้จึงขอแต่งตั้งท่านให้เป็นผู้เสมอด้วย ข้าพเจ้าในการทำภารกิจที่แสนยาก (เหมือน) พระกฤษณะ เมื่อรู้ชัดว่าพญานาคเศษะสามารถจะ รองรับโลกไว้ได้ จึงได้มอบหมายพญานาคเศษะให้เป็นผู้รองรับร่างของพระองค์”

อาคัสตา พาณคตี วฤษางเก

การุญ ตวยยา นะ ปฺรติปนนกลปม ฯ

นิโพธ ยชญาศกุขามิทานิ-

มฺจโจรฺทวิษามิปลิตเมตเทว ฯ 3.14

3.14 “เมื่อท่านพรรณนาว่าลูกศร(ของท่าน)สามารถแล่นไปกระทบพระผู้มีวิ้วเป็นสัญลักษณ์ (พระศิวะ) ได้ ก็นับว่าท่านได้ทำภารกิจของพวกเราที่คิดไว้สำเร็จแล้ว ท่านจงรู้ไว้เถิดว่า เวลานี้ มีเพียง สิ่งนี้เท่านั้นที่เป็นความหวังของเหล่าทวยเทพ (ผู้รับส่วนแห่งการบูชาบุญ) ผู้กำลังเผชิญกับศัตรูที่มี กำลังมาก”

อมิ หิ วีรยปรภว ภาสย

ชยาย เสนานยมนคติ เทวาะ ฯ

ส จ ตวเทเกษุนิปาตสาธโย

พรหมางคภรรุพรหมณิ โยชิตาตมา ฯ 3.15

3.15 “ทวยเทพเหล่าโน้นแล พรารณาแม่ทัพที่จะเกิดจากพลังอำนาจของพระภาวะ (พระศิวะ) เพื่อจะให้ได้รับชัยชนะ และพระภาวนั้นทรงเป็นที่รองรับแห่งพรหมันและเป็นทั้งมนตรี (ที่ทำให้เข้าถึงพรหมัน) ทรงมีพระหฤทัยแน่วแน่อยู่ในพรหมัน จะต้องพ่ายแพ้เพราะลูกศรเพียงดอกเดียวที่ท่านยิงไป”

ตสไม หิมาทุระ ปรยดำ ตนุขำ

ยตาตมเน โรจยิตุ ยตสว ฯ

โยชิตสฺ ตทวิรยนิเชกภูมิ

ไสว กษเมตยาตมาภูโวปทิสฺฐุม ฯ 3.16

3.16 “ท่านจงพยายามทำพระศิวะผู้ควบคุมพระทัยอย่างแน่วแน่ให้มีใจปฏิบัติต่อพระธิดาของท้าวหิมวัต ผู้อุทิศตนคอยรับใช้เกิด พระผู้เป็นเอง (พระพรหม) ทรงกำหนดไว้ว่า ในบรรดาสตรีทั้งหลาย นางปารวดีนี้เท่านั้นจะเป็นผืนพสุธาที่เหมาะสมจะรองรับความกล้าหาญ (พีชะ) ของพระศิวะนั้น”

คุโรรณิโยคัจจ นเคนทรกนยา

สถาณํ ตปสฺยนตมธิตยกายาม ฯ

อนวาสฺต อิตยปฺสรสฺมา มุเขภย

ศฺรุตํ มยา มตฺปรณิธิสฺ ส วรุคฺช ฯ 3.17

3.17 “และเพราะคำสั่งของบิดา ธิดาของเจ้าแห่งขุนเขา (พระนางปารวดี) จึงได้คอยรับใช้พระผู้มั่นคง (พระศิวะ) ซึ่งบำเพ็ญตบะอยู่บนยอดภูเขาสูง ข้าพเจ้าได้ยินจากปากของนางอัปสรทั้งหลายมาอย่างนี้ (เพราะ) หมู่นางอัปสรนั้นเป็นผู้คอยสืบข่าวให้ข้าพเจ้า”

ตทคจฉ ลิตฺไย กุรุ เทวการย-

มฺรโถ’ยมฺรณานฺตรภาวุย เหว ฯ

อเปกษเต ปฺรตยยมฺตตมํ ตวำ

พีชางฺกุระ ปฺราคุทยาทิวามฺภะ ฯ 3.18

3.18 “เพราะเหตุนี้ ขอบอกท่านจงไปเพื่อทำให้งานสำเร็จ จงทำภารกิจของเหล่าเทวดาทั้งหลาย เป้าหมายนี้ สามารถจะสำเร็จได้โดยอาศัยวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น (เป้าหมายนี้)จึงรอคอย ท่านผู้เป็นเครื่องมือสำคัญ เหมือนหน่อพืช ก่อนจะงอกขึ้น ก็ต้องอาศัยน้ำ ฉะนั้น”

ตสมินสุรานำ วิทยาภุญาเย

ตไวว นามาสตรคต๊ะ กฤตี ตวม ฯ

อปยุปฺรลิตฺธิ์ ยศเส ทิ ปุ่สา-

มนนยสาธาธณเมว กรม ฯ 3.19

3.19 “มีแต่ลูกศรของท่านเท่านั้นที่พุ่งไปที่พระศิวะผู้จะเป็นอุบายให้ทวยเทพทั้งหลายได้รับ ชัยชนะ ตัวท่านนั้นแหละเป็นผู้สามารถจะทำได้ ด้วยว่าการทำงานที่คนอื่น ๆ ไม่สามารถทำได้นั้น แม้เป็นสิ่งที่เล็กน้อย ก็เป็นไปเพื่อเกียรติยศของคนทั้งหลาย”

สุระะ สมมยรฤถิตาร เอเต

การุย์ ตฺรยาณามปิ วิษณุปานาม ฯ

จาเปน เต กรม น จาติทิสฺร-

มโห พตาลี สฺปถุหนียวีรยะ ฯ 3.20

3.20 “ทวยเทพทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ขอร้องท่าน ภารกิจนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่โลก ทั้งสาม และภารกิจที่กระทำโดยลูกศรของท่านจะไม่ใช่สิ่งโหดร้ายเกินไป โอ้อัจฉริยะจริง ! ท่านช่าง มีพลังอำนาจที่น่าอัศจรรย์”

มธุศจ เต มนมถ สาหจฺรยา-

ทสาวนุกุโต’ปิ สหาย เอว ฯ

สมิรโณ โนทยิตา ภเวติ

วฺยาทิสฺยเต เกน หุตาศนสฺย ฯ 3.21

3.21 “โอ้ มันมถะ อีกอย่างหนึ่ง ทำวมธู (วสันตฤดู) แม้ไม่ถูกเรียกหา (แม้ยังไม่ใช่เวลา) ก็จะเป็นเพื่อนร่วมงานของท่าน เพราะความเป็นเพื่อนสนิทต่อกัน ใครจะสั่งลมว่า “ท่านจงพัดกระพือ ไฟให้ลุกโชน” ได้เล่า ?”

อสูต สทยะ กุสุมานยโคกะ

สกนธชาติปรภฤตเยว สปลลวานี ฯ

ปาเทน นาไปกษต สุนทรินำ

สัปรุกมาลิตยชิตนุปุเรณ ฯ 3.26

3.26 ในกาลนั้น ต้นอโศกได้ผลิดอกทั้งหลายพร้อมทั้งใบอ่อนออกจากลำต้น โดยไม่ต้องรอให้หญิงสาวสวยใช้เท้าที่มีเสียงกรังกริ่งของกำไลข้อเท้ามาสัมผัส

สทยะ ปรวาลอทคมजारูปเตร

นีเต สมบัติ นวจูดพาณ ฯ

นิเวศยามาส มธูรทวิเรผาน

นามากษราณีว มโนภวสย ฯ 3.27

3.27 เวลานั้น ท้าวมธู (วสันตฤดู) เมื่อได้เตรียมลูกศรคือดอกมะม่วงอ่อนอันมีใบมะม่วงเป็นพู่ขนนก(ติดหางลูกศร) ที่งัดงามขึ้นสายไว้พร้อมแล้ว จึงได้ให้ผึ้งทั้งหลายเข้าไปเกาะเหมือนเป็นการสลักชื่อของเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ)

วธนปรกรุเช สติ กรณิการิ

ทุโนติ นิรคณุตตยา สม เจตะ ฯ

ปราเยณ สามครยวิธา คุณานำ

ปรางมุชชี วิควมฤชชะ ปรวฤตติชะ ฯ 3.28

3.28 ดอกกรรณิการิ แม้จะมีสีสันโดดเด่นสวยงาม แต่ก็ทำให้จิตใจกระวนกระวายได้ ทั้งที่ไม่มีกลิ่นหอม โดยส่วนใหญ่แล้ว พระผู้สร้างจักรวาล (พระพรหม) ก็มักจะไม่ค่อยใส่ใจในการทำให้คุณสมบัติ(ของสิ่งต่าง ๆ) ให้สมบูรณ์

พาเลนทวารานยวิภาศภาวา-

ทพภุชะ ปลาศานยติโลหิตานี ฯ

สทโย วสนเตน สมาคตานำ

นขกษตานีว วนสถลีนาม ฯ 3.29

3.29 ทันใดนั้น ดอกปลาศะทั้งหลายที่มีลักษณะโค้งเหมือนพระจันทร์เสี้ยว (ข้างขึ้น) เพราะยังไม่บาน (และ) ที่มีแดงสด ปรากฏเหมือนรอยเล็บสีแดงของหญิงสาวชาวป่าที่อยู่ร่วมกับคนรัก

ลคนทวิเรผาณชนภกติจิตร

มุข มรุตศรีสติลกั ปรกาศย ฯ

ราเคน พาลารุณโกมเลน

จุดปรวาลโษฐมลยจการ ฯ 3.30

3.30 ความงามแห่งท้าวมรุ (วสันตฤดู) เมื่อได้แสดงเครื่องหมายติลกะ (ในรูปของดอกติลกะ) ที่วิจิตรงดงามด้วยแป้งเจิมสีดำคือผิ้งที่เกาะอยู่บนใบหน้า (หน้าผาก) จึงได้แต่งแต้มริมฝีปากคือใบมะม่วงอ่อน ด้วยสีแดงคือแสงพระอาทิตย์ยามอรุณ

มฤคาะ ปิยาลทรมมลขรีณำ

ระกะไณรวินิตทฤษฏีปาตาะ ฯ

มโฑทตตะ ปรตยนิลั วิเจอร์-

รวนสฤลิร์มมรปตรโมภษาะ ฯ 3.31

3.31 เหล่ามฤคะทั้งหลาย ที่มีสายตาถูกละอองเกสรของพวงดอกต้นปิยาละบดบัง ต่างวิ่งเล่น ทวนกระแสมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า โดยมีใบไม้ร่วงหล่นกระทบตัวเสียงดังกรอกแกรก

จตุางุรฐาสวาทภษายกณฐะ

ปุัสโกภกิไล ยนมรุรุ จุกุข ฯ

มนสฺวิณิมานวิฆาตภษั

ตเทว ชาตั วจัน สฺมรสุย ฯ 3.32

3.32 นกดูเหว่าตัวผู้ที่มีคอสีแดงปนเหลืองเพราะจิกกินใบอ่อนของต้นมะม่วง ได้ส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ เสียงนั้นได้กลายเป็นคำสั่งของพระสมร (กามเทพ) ในอันที่จะทำลายความถือตัวของหญิงสาวผู้เย่อหยิ่ง

หิมวยปายาทวิศทธาราณา-

มาปานทริภุมมุขจฉวินาม ฯ

เสวโททคมะ กิปุรุษาจคนานำ

จกเร ปทั ปตรวิเศษเกษุ ฯ 3.33

3.33 เหนือที่ไหลออกมาทำให้เกิดเป็นภาพเขียนประดับบนเรือนร่างของเหล่ากนิษรีผู้มีใบหน้าवलผ่อง และมีริมฝีปากสวยงามบริสุทธิ์ เนื่องจากฤดูหนาว (หิมะ) ผ่านพ้นไปแล้ว

ตปสวินะ สถาณวเนากสस्ता-

มากาลิกิ° วิกษย มรฺปรวฤตติม ฯ

ปรยตฺนสฺสํตมกิตฺตวิกรียานํ

กถิจิตฺตํ มนสํ พญฺวระ ฯ 3.34

3.34 เหล่าฤษีผู้อาศัยอยู่ในป่าของพระผู้มีความหนักแน่นมั่นคง (พระศิวะ) ครั้นได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของท้าวมรุ (วสันตฤๅ) ที่ไม่ตรงกับฤดูกาลนั้น ก็กลายเป็นผู้ลำบากในการบังคับจิตใจซึ่งมีอาการฟุ้งซ่านที่จะต้องใช้ความพยายามควบคุม

ตํ เทศมาโรปิตปุชฺสปจาเป

รติทฺวิติเย มทเน ปรฺปนเน ฯ

กาษฺฐาตฺตเสนฺทรสฺทานุวิทฺธิ

ทวนทฺวานิ ภาวํ กรียยา จิวฺวระ ฯ 3.35

3.35 เมื่อพระมทนะ (กามเทพ) มีธนูดอกไม้อันขึ้นสายไว้แล้ว พร้อมด้วยนางรติผู้เคียงข้าง มาถึงสถานทีนั้น คู่รักทั้งหลายก็ได้ทำอารมณ์ความรู้สึกที่ห่อหุ้มด้วยรสรักอันมากยิ่งให้ปรากฏด้วยกรปฏิบัติ

มรฺ ทฺวิเรพะ กุสุไมกปาเตร

ปเปา ปรียํ สฺวามนฺวรมานะ ฯ

ศฤงฺเคณ จ สฺปรศฺนินิลิตากษิ°

มฤคิมกณฺชฺยต กฤชฺณสฺวระ ฯ 3.36

3.36 ผึ้งตัวผู้บินตามคู่รักของตนไปตีม่าน้ำหวานภายในรังเกสรดอกไม้ดอกเดียวกัน และ กวางตัวผู้ก็ใช้เขาของตนถูกวางตัวเมียที่กำลังหลับตาเคลิ้มเมื่อถูกสัมผัส

ทเทหา รสาดปงฺกขเรณฺุคนฺธิ

คชาย คณฺชฺยชฺลํ กเรณฺุระ ฯ

อรฺโรปฺภุกฺเตน พิเสน ชายํ

สํภาวยามาส รธางฺคนามา ฯ 3.37

3.37 ช้างพังก็พ่นน้ำที่อยู่ในวงซึ่งมีกลิ่นหอมเพราะเกสรดอกไม้บัวใส่ช้างพลาย ด้วยความรัก ส่วนนกจักรวากะก็ทำให้คู่รักของตนเกิดความพอใจด้วยก้านบัวครึ่งหนึ่งที่ตนกิน

คีตานตเรขุ ศรมวาริเลไศะ

กัจจิตสมุจฉวาสิตปตฺรเลขม ฯ

บุษปาสวาธุรณิตเนตฺรโศภิ

ปริยามุขํ กิปุรุชศุจุมพ ฯ 3.38

3.38 ในระหว่างขบร็อง กิณนรได้จุมพิตไบหน้าของคูรัก ที่สวยงามด้วยตาที่กลิ้งลือกอันเกิดจากความเมาน้ำหวานดอกไม้ อันมีรอยแต่งแต่้มลบเลื่อนไปเล็กน้อยเพราะหยดน้ำที่เกิดจากความอ่อนล้า (เหงื่อ)

ปรยาปตบุษปสฺตพกสฺตนาภยะ

สสุตปรวาลุชฐุมโนหฺรภภยะ ฯ

ลตาวธูภยสฺตรโว'ปยวาปุ-

รวินมฺรศากุขพฺนธฺนานิ ฯ 3.39

3.39 ต้นไม้ทั้งหลายเล่า ก็ได้รับการโอบกอดด้วยแขนคือกึ่งที่โน้มลง จากภรรยาคือลตาวัลย์ ผู้มีถิ่นคือช่อดอกไม้ที่สมส่วน ผู้เฝ้าชวนใจด้วยริมฝีปากคือใบไม้อ่อนที่สั่นระริก

ศฺรุตาศโรคีตฺริปิ กุชณ'สฺมิน

หฺระ ปรสฺขยานปโร พฺภูว ฯ

อาตเมศฺวรานํ น หิ ชาตฺ วิฆฺนนาะ

สมฺภาติเกทปรภโว ภวนฺติ ฯ 3.40

3.40 พระหระ (พระศิวะ) แม้จะได้ยินเสียงเพลงที่เหล่านางอัปสรขบร็องในขณะนั้น ก็ยังคงควบคุมจิตใจให้อยู่ในสมาธิได้ เพราะไม่ว่าจะในกาลไหน คนทั้งหลายผู้ควบคุมจิตใจได้ ย่อมไม่มีอุปสรรคที่เป็นเหตุทำลายสมาธิของเขา

ลตาคฤหฺทวารคโ'ถ นนฺทิ

วามปรโกษฐารุปีตเหมเวตฺระ ฯ

มุขารุปีไตگانฺคฺลิสฺชฺญไยว

มา จาปลาเยติ คณฺนวยไนชิตฺ ฯ 3.41

3.41 ที่นั่น โคนันทิ ผู้ประจำอยู่ที่ซุ้มประตูถาวรวัลย์ ผู้ถือไม้ตะพดทองไว้ในมือซ้าย ได้คอยสั่งกำชับเหล่าคณะทั้งหลาย ด้วยสัญญาณแห่งนิ้วชี้เพียงนิ้วเดียวที่ยกมาไว้ชิดปาก ว่า “พวกเขาอย่าชุกชน”

นิชกมลปวฤกษ์ นิภุตทวิเรผ์

มูกานทซ์ ศานตมฤคปรจารย์ ฯ

ตจฉาสนาคานนเมว สรว์

จิตราธิปิตารมภิมิวาตสฤเถ ฯ 3.42

3.42 ด้วยคำสั่งของโคนันทีนั้น ต้นไม้ก็ไม่พลิวไหว ผึงดำก็จับอยู่หนึ่งไม่บินว่อน นกก็เป็นใบไม้ซับขาน เหล่ามฤคต่างสงบไม่วิ่งพล่าน ป่าทั้งสิ้นนั้นจึงปรากฏเหมือนกับเป็นภาพจิตรกรรม

ทฤชฎีปรปาด์ ปรีทฤตย ตสย

กามะ ปุระศุกรมิว ปฺรยาณเ ฯ

ปรานเตชฺ สัถกตณเมรุศำข์

ธยานาสุภท์ ฤตปเตรวีเวศ ฯ 3.43

3.43 กามเทพ เมื่อหลีกเลียงระยยะสายตาของพระศิวะนั้น เหมือนคนที่หลีกเลียงสถานที่ที่มีดาวศุกรอยู่ด้านหน้า ในเวลาออกเดินทาง จึงย่างกรายเข้าไปยังแท่นบำเพ็ญฌานของพระผู้เป็นจอมแห่งฤต (พระศิวะ) อันประดับตกแต่งรอบด้านด้วยกิ่งก้านของต้นนเมรุ

ส เทวทารุทรมเวทิกายำ

ศารุทลจรมวยวธานวตยาม ฯ

อาสินมาสนนศรีรปาด-

สตรียมพกั สยมินิ ททศ ฯ 3.44

3.44 กามเทพนั้น ผู้มีร่างใกล้จะถูกลทำลาย มองเห็นพระตรีเนตร (พระศิวะ) ผู้กำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะใกล้ต้นเทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) อันปลูกด้วยหนังเสือ

ปรยงกพนธสทธิปรุวกาย-

มฤชวายตัม สนนมิตภยำสม ฯ

อุตตานปาณิทวยสนนิเวศา-

ตปรุผลลราชีวมิวำงกมธเย ฯ 3.45

3.45 (พระศิวะ) มีกายส่วนหน้ามันคง ตั้งตรง และผึงผาย อยู่ในท่าปรยงกาสนะ¹⁹ มีไหล่ทั้งสองลาดลงเล็กน้อย เพราะพระหัตถ์ทั้งสองหงายขึ้น จึงปรากฏเหมือนดอกบัวบานบนกลางพระเพลา

¹⁹ ปรยงกาสนะ หรือวีราสนะ หมายถึงท่านั่งคู้บัลลังก์หรือนั่งขัดสมาธิ มีกายเหยียดตรง ทอดไหล่ลงเล็กน้อย และวางฝ่ามือหงายเหนือตักแต่ละข้าง (ดู Kale, 1917: (60-61))

ภุชงค์โหมนทชฎากลาป

กรณาวสกตํ ทวีคณาภษสูตฺรम् ฯ

กณฐปฺรภาสฺงควิเศษนีลํ

ภุชณฺตวจํ ครนถิมตีํ ทธานมฺ ฯ 3.46

3.46 (พระศิวะ) มีมุ่นมวยผมพันไว้ด้วยงู มีสายลูกประคำที่ทำจากลูกกรูทริกษะพันเป็นสองสาย ห้อยลงมาจากพระกรรณ ห่มหนังงวางสีด้าที่ถูกมัดเป็นปม ปรากฏว่ามีความดำมากขึ้น เพราะอยู่ใกล้รัศมีแห่งพระศอ (ของพระองค์)

กิจิตฺปฺรภาสฺสตีมิโตครตาโร-

รฺกรูวฺริกรียายํ วิรตปฺรสงฺไคะ ฯ

เนไตรริวิสุปนทิตปภุชมาไล-

รลภุชยฺภุชตฺฆราณมโธมฺยูไซะ ฯ 3.47

3.47 (พระศิวะ) ผู้ทรงจ้องมอง(ปลาย)พระนาสิกอย่างมั่นคง ด้วยพระเนตรที่มีนัยน์ตานิ่ง เปล่งประกายเล็กน้อย เว้นจากการขมวดคิ้วตามปกติวิสัย มีแพขนตาไม่ขยับ (และ) มีสายพระเนตรทอดลงต่ำ

อวภุชยฺภุชสฺรมภิมิวามพฺวาท-

มปามิวาธารมฺนุตตฺรํทฺรคฺม ฯ

อนตศฺจราณํ มรุตํ นิโรธาน

นิวาทนิษกมปมิว ปฺรทีปมฺ ฯ 3.48

3.48 เพราะลมที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในของพระองค์หยุดนิ่ง (พระศิวะ) จึงเป็นเสมือนก้อนเมฆที่อุ้มน้ำไม่ส่งเสียงคำรามเพื่อโปรยฝน เปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ไร้คลื่น เปรียบดังเปลวประทีปที่สงบนิ่งในที่ที่ปราศจากลม

กपालเนตรานตฺรลพฺธมารุโค-

รุโชยติะปฺรโรโหรุทีโตะ ศิรฺสฺตตะ ฯ

มถณาสฺสูตฺราธิกเสากุมารุยา

พาลสฺย ลภุชมิํ คฺลปยนฺตมิโนโตะ ฯ 3.49

3.49 พระศิวะผู้ทำให้รัศมีที่นุ่มนวลยิ่งกว่าไยบัวของพระจันทร์อ่อนๆ จืดจางลง ด้วยแสงสว่างที่รุ่งเรืองอันเปล่งประกายออกมาจากพระเศียร โดยมีพระเนตรที่อยู่บนพระนลาฏเป็นเครื่องนำทาง

มโน นวทวารนิชิตวฤตติ

หฤทิ วยวสถาปย สมาธิวศยม ฯ

ยมกษรฺ เกษตรวิโท วิทฺสฺต-

มาตมานมาตมนยวโลกยฺนตม ฯ 3.50

3.50 (พระศิวะ) หลังจากได้ทำพระทัย (มนัส) ที่มีการทำงานผ่านทางทวารทั้งเก้าให้ดับลงในพระหฤทัย (หทัย) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิแล้ว จึงทรงเพ่งอาตมมัน ซึ่งผู้รู้เกษตรระทั้งหลายรู้ว่าเป็นพรหมอันสูงสุด (อักษระ) ในตัวพระองค์

สมรสตถาภูตมยฺคฺมเนตรฺ

ปศยนนทฺุรานมนสาปยธฤษยฺม ฯ

นาลกษยตฺสจวสสนนหฺสฺตะ

สรสฺตฺ ศรฺ จาปมปี สฺวหฺสฺตาด ๓ 3.51

3.51 พระสมร (กามเทพ) ขณะมองดูพระตรีเนตร ผู้ไม่มีสิ่งใดรบกวนแม้แต่ในพระทัย ผู้ประทับอยู่อย่างนั้น จากที่ไม่ไกล ก็เกิดอาการมือสั่นเพราะความกลัว จนไม่ได้สังเกตว่าลูกศรและธนู หล่นจากมือของตน

นิรวาณภูยิชฺฐมถาสย วิรยฺ

สฺฤกษยฺนตีว วปุรฺคุณฺน ๓

อนฺุปรยาดา วนเทวตาภยา-

มทฤศยต สฺถาวรราชกนฺยา ๓ 3.52

3.52 ลำดับนั้น ธิดาของจอมแห่งบรรพต (พระนางปารวตี) ผู้มีเทวดาสองตนที่อาศัยอยู่ในป่า เป็นเพื่อนคอยติดตาม ได้ปรากฏขึ้นด้วยความงามแห่งเรือนร่าง เหมือนกับจะช่วยปลุกความกล้าหาญของกามเทพที่กำลังจะมอดดับให้กลับคืนมา

อโศกนิรฺภรตฺลิตปทฺมราค-

มากฤษฺภูเหมจฺฤติกรฺณิการม ๓

มุกฺตากลาปีกฤตฺสินฺธุวารี

วสนตฺปุษฺปาภรณฺ วหนฺตี ๓ 3.53

3.53 พระนางปารวตี ประดับอาภรณ์คือดอกไม้ในฤดูวสันต์ (ฤดูใบไม้ผลิ) อันมีดอกอโศกที่ทำให้ปัทมราค (ทับทิม) อับเฉา มีดอกกรรณิการที่แย่งความสดใสของทองคำไป (และ) มีดอกสินธุวาระเปล่งประกายเหมือนกับสร้อยมุกดา

อาวรชิตา กิจิทีว สุตนาภยา

วาโส วसानา ตรุณารุกราคม ฯ

ปรยาปตปุชปสฺตพกาวนมฺรา

สฺยจาริณี ปลลวิณี ลเตว ฯ 3.54

3.54 พระนางปารวตีมีร่างกายโน้มลงเล็กน้อยเพราะ(น้ำหนักของ)ถันสองข้าง นุ่งพัสดราภรณ์ สีแดงคล้ายกับสีของพระอาทิตย์ยามเช้า เยื้องย่างไป (ปรากฏ)เหมือนเกาวัลย์ที่โน้มลงเพราะพวงของ ดอกไม้ที่แย้มบานพลิวไหวไปมา

สรสฺตํ นิตมฺพาทวลมพมานา

ปุณะ ปุณะ เกสฺรทามกาณฺจิมิ ฯ

นฺยาสีกฤตํ สฺถานวิทา สฺมเรณ

เมารุวิ ๑ ทฺวิติยามิว การมฺกสฺย ฯ 3.55

3.55 พระนางปราวตี ได้จุดติ่งเข็มขัดที่ทำด้วยพวกดอกไม้ที่ตกจากสะโพกครึ่งแล้วครึ่งเล่า รวกับว่าพระสมร (กามเทพ) ผู้รู้จักตำแหน่ง ได้จัดวางสายธนูสายที่สองในตำแหน่งที่เหมาะสม

สุคนฺธิเนศฺวาลวิภูทตฺตฤชฺณิ

พิมพาทฺราสนนจฺริ ทฺวิเรณฺม ฯ

ปรตฺติกษณฺิ สํภรมฺโลลทฤชฺณิ-

รฺลิลารวินฺเทน นีวารยนฺติ ฯ 3.56

3.56 พระนางมีสายตาที่ไม่หยุดนิ่งเพราะความกลัว ได้ใช้ดอกบัวปิดไล่ผึ้งดำที่บินวนอยู่ ด้านล่างริมฝีปากอันเป็นจุดผลพิมพะ (ทับทิม) (และ)ที่กระหายนางยิ่งขึ้นเพราะลมหายใจออกมีกลิ่นหอม เนื่อง ฯ

ตํ วิกษฺย สฺรวาวยวานวทฺยํ

รเตรฺปิ หฺริปฺทมาทธานาม ฯ

ชิตฺเนทฺริเย สฺลฺนิ ปุชฺปะจาปะ

สฺวการุยฺลิตฺธิ ปุณฺราศฺเศ ฯ 3.57

3.57 เทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) ครั้นเห็นพระนางปารวตีผู้มีอวัยวะทุกส่วนไม่มีที่ติ แม้แต่นางรตีกียังต้องเขินอาย จึงหวังความสำเร็จในหน้าที่ของตน(ที่จะกระทำ)ต่อพระศูลิน (พระศิวะ) ผู้ควบคุมอินทรีได้ อีกครั้ง

ภวิษยตะ ปตฺยรุมมา จ คีโณะ

สมาสสาท ปฺรติหารภูมิมิ ฯ

โยคาตส จานตะ ปฺรมาตมส์ชญ์

ทฤษฏาวา ปรี โชยติรุปราราม ฯ 3.58

3.58 อนึ่ง พระนางอุมาได้เข้าไปยังประตูทางเข้า(ที่อยู่) ของพระคัมภี (พระศิวะ) ผู้จะเป็นพระสวามีในอนาคต และ(ในขณะที่เดียวกันนั้น) พระศิวะเองก็ได้เห็นแสงสว่างอันสูงสุดภายในที่รู้กันว่าปรมาตมัน จึงหยุดจากการบำเพ็ญสมาธิ

ตโต ฤษุงคาธิปเตะ ผณาไคร-

ระะ กถิจิทรฤตภูมิกาคะ ฯ

ศโนะ กฤตปฺรณวิมุกติริศะ

ปรยงกพนธ์ นิพิฑ์ พิเภท ฯ 3.59

3.59 จากนั้น พระอิศะ (พระศิวะ) ผู้ทรงใช้ส่วนปลายแห่งพังพานแห่งพญางู (เศษนาค) แบกรับโลกไว้ด้วยความยากลำบากอยู่เบื้องล่าง จึงค่อย ๆ ปล่อยลมหายใจออกมา แล้วคลายออกจากการนั่งสมาธิในท่าปรรยงกาสนะ

ตสฺไม ศคส์ ปฺรณิปตฺย นนทิ

ศฺศฺรุษยา ไศลสุตตามฺเปตตาม ฯ

ปฺรเวศยามาส จ ฤษฺตุเรนา

ฤษฺกุษปฺมาตฺรานุมตปฺรเวศาม ฯ 3.60

3.60 โคนันทิ น้อมเคารพและกราบทูลพระองค์ว่า พระธิดาของท้าวหิมวัตมาเพื่อปรนนิบัติพระองค์ แล้วจึงได้เชิญให้นางเข้าไปตามสัญญาณที่เจ้านายทรงอนุญาตให้เข้ามาด้วยการยกคิ้วเล็กน้อย

ตสฺยาะ สขิภยํ ปฺรณิปาตปฺรุวิ

สวหฺสฺตฺลฺนนะ ศิศิริตฺยยสฺย ฯ

วฺยกีรฺยต ตฺรยฺมพกปาทฺมฺเล

ปฺุชฺโยยจจะ ปฺลลวภงคฺกนินนะ ฯ 3.61

3.61 หลังจากได้ทำความนอบน้อมเสร็จแล้ว หญิงสาวทั้งสองของนางปารวตี จึงได้ไปรยกำดอกไม้นิภิตไปไม่ผลิที่ตนเก็บมาด้วยมือ ที่ระคนไปด้วยเศษใบ ลงไปแทบพระบาทของพระตรีเนตร

อุมาปิ นีลาลกมธยโคภี

วิสุรฺสยนฺตี นวกรณิการมฺ ๗

จการ กรณจฺยุตปลลเวณ

มูรฺรนา ปฺรณามํ วุชภรฺวชาย ๗ 3.62

3.62 แม้พระอุมาก็ได้ทำการนอบน้อมต่อพระผู้มีวิวเป็นธง (พระศิวะ) ด้วยเศียรเกล้า ที่มีใบไม้อ่อนหลุดออกจากหู ขณะเดียวกันก็ทำให้ดอกกรณิการฺสตทังตงามอยู่กกลางมวยพมหลุดร่วง ลงมาด้วย

อนนยภาขํ ปติมาปฺนฺหิตี

สา ตถยเมวามิหิตา ภเวณ ๗

น หิศฺวรวฺยาหุตฺตยะ กทาจิ-

ตฺปุชฺชนฺตี โลเก วิปริตมฺรณฺม ๗ 3.63

3.63 พระภาวะ (พระศิวะ) ตรัสกับนางอย่างนี้ว่า “ขอให้เจ้าได้พระสวามีที่ไม่สนใจต่อหญิงอื่นเถิด” แท้จริง ไม่ว่าในกาลไหนๆ ถ้อยคำของพระผู้ทรงเป็นอิศวระ ย่อมไม่ส่งเสริมความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากที่ตรัส ในโลก

กามสฺตุ พานาวสฺรํ ปฺรติกฺษย

ปตงควทฺวิหฺนฺมุขํ วิวิกฺษุชะ ๗

อุมาสมกฺษํ หรพทฺธลฺกฺษยชะ

ศฺราสนชฺยํ มุหฺรํมมฺรศ ๗ 3.64

3.64 ฝ่ายกามเทพ ครั้นมองเห็นโอกาสเหมาะที่จะແລงศร ปรรณนาจะเข้ากองไฟ คล้าย แผลงเม้าอยากจะบินเข้ากองไฟ จึงได้จับสายธนูซ้มาแล้วซ้่าอีก โดยมีตาจดจ้องไปที่พระหระ (พระศิวะ) ขณะพระนางอุมาปรากฏตัวขึ้น

อโถปนินฺเย คิริศาย เคารี

ตปฺสฺวิเน ตามรฺรฺจา กเรณ ๗

วิโคชิตฺตา ภาณุมโต มฺยไช-

รฺมนทากินิปุชฺกรพិชมาลาม ๗ 3.65

3.65 ลำดับนั้น พระนางเคารีได้น้อมเข้าไปถวายพวงลูกประคำที่ทำด้วยเม็ดบัวจากแม่น้ำ มันทากินี (คงคา) ที่ตากแห้งแล้วด้วยแสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ ด้วยมือที่มีสิ่งดงามคล้ายทองแดง แก่พระศิวะผู้ทรงบำเพ็ญตบะ

ปรดิครหิตุํ ปรณยิปริยตฺวา-

ตฺตริโลจนสตามุปจกรเม จ ฯ

สโมหนํ นาม จ ปุษฺปนฺนฺวา

ธนุชฺยโมหํ สมธตฺต พานมฺ ๓ 3.66

3.66 เพราะความรักต่อผู้ศรัทธา พระตรีเนตร (พระศิวะ) ย่างกรายเข้าไปใกล้นาง เพื่อจะรับเอา(ลูกประคำ) ครั้นแล้วเทพผู้มีธนูดอกไม้(กามเทพ) ก็ได้พาดลูกศรที่ไม่เคยพลาดเป๋ามาก่อนชื่อว่า สัมโมหนะ (ความหลงใหล) บนธนู

ทรสฺตุ กิจิตฺปรีลุปฺตไธรฺย-

ศจนฺโทรทฺยารมก อิวามฺพฺราคิระ ฯ

อุมามุเช พิมพฺผลาธโรชฺเชฐ

วฺยาปารยามาส วิโลจนานิ ๓ 3.67

3.67 ฝ่ายพระหระที่ความมั่นคงถูกทำให้สั่นไหวเล็กน้อย เหมือนน้ำทะเลหนุนในเวลาพระจันทร์ขึ้น ทรงทอดพระเนตรไปที่ใบหน้าของพระนางอูมาที่มีริมฝีปากกลางคล้ายผลพิมพะ (ทับทิม)

วิภูณฺวตี ไสลฺสุตฺตปิ ภาว-

มฺงคเระ สฺมุรทฺพาลกทมฺพกฺลไปะ ฯ

สาจิกฺกตฺตา จารฺตเรณ ตสฺสเถา

มุเชน ปรยฺสฺตวิโลจนเนน ๓ 3.68

3.68 แม้พระธิดาแห่งขุนเขา ก็ได้ยื่นขายเงิน เปิดเผยความรู้สึกออกมา ผ่านทางอวัยวะของร่างกายที่คล้ายกับดอกกัทิมพะ (กระท่อม) ที่บานใหม่ ๆ กำลังสั่นระริก โดยมีใบหน้าที่ตั้งงามยิ่งขึ้น เพราะสายตาที่ส่ายไปมา

อเถนทฺริยกฺโขภมฺยฺคฺมเนตฺระ

ปฺนรฺวศิตฺวาทพฺลวณฺนิกฺกทฺหฺย ฯ

เหตฺุ สฺวเจโตวิกฺกเตรฺทิตฺกทฺช-

รฺทิสามฺปานเตชฺ สสรฺช ทฺฤชฺฌิม ๓ 3.69

3.69 ที่นั่น พระตรีเนตร (พระศิวะ) หลังจากข่มความหวั่นไหวแห่งอินทรีอย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตใจของพระองค์หวั่นไหว จึงทรงทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ โดยรอบ

ส ทักษิณาปางคณิวิษณุมุขี

นตำสมากุญจิตสวयปาทม ฯ

ททรศ จกรีกฤตจารุจาปี

ปรหฺรตุมภุทยตมาตมโยนิม ฯ 3.70

3.70 พระองค์ ทรงเห็นเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) ผู้มีกำมื่อวางไว้ที่มุมตาเบื้องขวา มีไหล่น้ำมลง มีเท้าข้างซ้ายย่อลง พร้อมจะยิงด้วยคันธนูอันสวยงามที่ถูกดึงมาจนเป็นวงกลม²⁰

ตปะปรามรศวิรุฑุทมนโย-

รฐรูกคทุษเปรภุษยมุขสย ตสย ฯ

สสุรนนุทารุจิส สหสา ตฤติยา-

ทกษณะ กฤศานุระ กิล นิษปปาด ฯ 3.71

3.71 ทันใดนั้น ไฟที่ลุกโชนและมีเปลวที่โชติช่วง ก็พุ่งออกจากดวงตาที่สามของพระองค์ ผู้มีความโกรธเกิดขึ้นเพราะถูกรบกวนในการบำเพ็ญตบะ และมีดวงพักตร์ที่น่าสะพรึงกลัวเนื่องจาก พระองค์ทรงขมวดพระขนง

โกรธํ ปฺโร สํหฺร สํหฺเรติ

ยวาทุคิระ เข มรุตํ จรนติ ฯ

ดาวตส วหฺนิริกวเนตรชนมา

ภสฺมาวเศษํ มทฺนํ จการ ฯ 3.72

3.72 ขณะที่มารุตเทพทั้งหลายเปล่งเสียงไปทั่วท้องฟ้าว่า “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ของจระงับ ของจระงับความโกรธของพระองค์ด้วยเถิด” ทันใดนั้น ไฟจากพระเนตรของพระองค์นั้น ก็ได้ทำให้ พระมทนะ (กามเทพ) กลายเป็นเศษเถ้าถ่านเสียแล้ว

²⁰ Mallinātha อธิบายว่าทำยงธนูของกามเทพมีชื่อเรียกว่าท่าอาลีณะ ที่มีลักษณะก้าวขาขวาไปข้างหน้าและขาซ้ายอยู่ด้านหลัง (Kale, 1917: 65) ซึ่งไม่สัมพันธ์กับการวางมือของกามเทพที่ดึงสายธนูมาวางไว้ที่มุมตาขวา หากก้าวขาขวาไปข้างหน้าและใช้มือขวาดึงสายธนู น่าจะเป็นทำยงธนูที่ลำบากมาก ส่วนท่าปรัตยาลีณะ มีลักษณะตรงกันข้ามคือก้าวขาซ้ายไปข้างหน้าและขาขวาอยู่ด้านหลัง ซึ่งน่าจะเหมาะสมกับการดึงสายธนูข้างต้น และแม้ว่าในนาฏยศาสตร์ (11.67-68) จะระบุว่าผู้ยืนท่าอาลีณะจะต้องเหยียดเท้าขวาออกไป 5 ตาละ แต่ก็ยังขัดแย้งกับการดึงสายธนูของกามเทพอยู่เช่นเดิม (ดูเพิ่มเติมที่ เจียรระโน วิทิตกุล, 2558: 24-26)

ตีวราภิชงคปรภเวณ วฤตตี

โหมเหน สัสมภยเตนทริยามาม ฯ

อชญาตภรตฤวยสนา มุหุรต์

ภฤโตปกาเรว รติรพภูว ฯ 3.73

3.73 นางรตีได้เป็นดังได้รับความช่วยเหลือไว้ชั่วคราว เพราะโหมหะ(ความงุนงง)อันเกิดขึ้นจากความสับสนอย่างยิ่ง ทำให้ความเป็นไปแห่งอินทรีระงับลง และเพราะยังไม่รู้ถึงความพินาศแห่งสามีของตน

ตมาศุ วิฆน์ ตปสสุตปสวี

วนสปีตี วชร อิวาวภชย ฯ

สตรีสุนนิกรษั ปริหฺรตุมิจฉณ-

นฺนตฺรทเท ภฤตปติะ สภฤตะ ฯ 3.74

3.74 พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งตบะ เมื่อได้ทำลายกามเทพผู้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญตบะของพระองค์อย่างรวดเร็ว เหมือนกับสายฟ้าทำลายต้นไม้เจ้าป่า (พระองค์) เมื่อปรารถนาจะหลีกหนีจากหมู่สตรี พระองค์ผู้เป็นเจ้าของสัตว์ จึงได้อันตรธานไปพร้อมด้วยบริวาร

ไศลาตมชาปิ ปิตฺรจฺฉริโส'ภิลาชั

วยรฺถั สฺมรฺถยั สลิตั วปุราตมนศจ ฯ

สขโยะ สฺมกษฺมิติ จาธิกชาตลชฺชา

ศุนฺยา ชคาม ภวานาภิมุขี ภถิจิต ฯ 3.75

3.75 ฝ่ายพระธิดาแห่งท้าวมิวัต เห็นว่าความปรารถนาของพระบิดาผู้สูงส่ง และความงามแห่งเรือนร่างที่มีอานุภาพของนางกลับเปล่าประโยชน์ไป และรู้ว่ามิหญิงสหายของตนอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ก็เกิดความละอายเป็นอย่างยิ่ง จากนั้น นางผู้สิ้นหวัง จึงกลับไปยังที่อยู่ด้วยความลำบากใจ

สปติ มุภฺลิตาภี รุทฺรสรฺมภิตฺยา

ทุหิตฺรมนุภมฺปยามทริราทาย โทภฺรยาม ฯ

สุรคฺช อิว พิภฺรตฺปทฺมินี หนตลคฺนํ

ปรตฺติภคตฺติราสีทเวคทฺริษีภฤตางคะ ฯ 3.76

3.76 ทันใดนั้น ท้าวหิมวัตได้ใช้แขนทั้งสองข้างอุ้มเอาธิดาผู้นำสงสาร ผู้กำลังหลับตาเพราะกลัวต่อความโกรธของพระรุทระ (พระศิวะ) แล้วดำเนินไปตามทาง ด้วยร่างกายที่เหยียดยาวเพราะความเร็ว ประหนึ่งข้างของเทวดาประคองดอกบัวซึ่งติดอยู่ที่งา เดินไปตามทาง ฉะนั้น

กุมารสมภเว มหากาเวย มทนทโท นาม ตฤติยะ สรุคะ ฯ

จบสรรคที่ 3 การเผากามเทพ ในมหากาเวยเรื่องกุมารสัมภวะ



รติวิลาปะ นาม จตุรณะ สรรค ๓

สรรคที่ 4 การคร่ำครวญของนางรติ

อด โมหปรายณา สตี วิวศา กามวรุฑูวิโพธิตา ฯ

วิธินา ปฏิปาทพิษยตา นวไวธวยมสหายเวทนม ฯ 4.1

4.1 ลำดับนั้น พระชายาของกามเทพ (นางรติ) ผู้เต็มไปด้วยความมึนงงและหมดเรี่ยวแรง ถูกปลุกให้ตื่นโดยเคราะห์กรรมที่ประสงค์จะให้นางถึงความเป็นหญิงหม้ายคนใหม่ที่เจ็บปวดทรมานยากจะอดทนได้

อวธานปรเอ จการ สา ปรลยานโตนมิเชเต วิโลจน ฯ

น วิเวท ตโยรตฤปตโยะ ปริยมตยนตวิลุปตทรศนม ฯ 4.2

4.2 นางได้ลืมตาทั้งสองขึ้นมองไปยังความพินาศวอดวายที่เพิ่งเกิดขึ้นอย่างชัดเจน แต่ก็ยังไม่รู้ว่าผู้เป็นที่รักซึ่งเป็นที่ที่ดวงตาทั้งคู่(ของนาง)มองดูไม่รู้จักอีกมิได้ทำลายไปหมดสิ้นแล้ว

“อโย ชีวิตนาถ ชีวสีตยภิธาโยตถิตยา ตยา ปุระ ฯ

ททฤเศ ปุรุษาภฤติะ กษิตา ทรโกปานลภสม เกวลม ฯ 4.3

4.3 หลังจากพูดว่า “โอผู้เป็นที่พึ่งแห่งชีวิตของข้า ท่านยังมีชีวิตอยู่ไหม” แล้วนางก็มองเห็น ถ้ำถ่านที่เกิดจากไฟแห่งความโกรธของพระหระ มีรูปทรงเหมือนบุรุษเหลืออยู่บนพื้นดินเท่านั้น

อด สา ปุนเรว วิหฺวลา วสุธาสิงคนฐสรสฺตนี ฯ

วิลลาป วิรุถิมมูรฺธา สมหุชะขามิว กุรวตี สถลิม ฯ 4.4

4.4 เมื่อนั้น นางจึงระทมทุกข์ขึ้นอีกครั้ง มีอะระเปื้อนด้วยฝุ่นเพราะสัมผัสกับพื้น มีเกศาสายยาว ออก ร้องคร่ำครวญ เหมือนกับจะทำให้ผืนป่าเกิดความทุกข์ใจไปด้วย

อุปมานมภฺทวิลาสินา กรณฺ ยตตว กานฺติมตฺตยา ฯ

ตทิทํ คตมิทฤศีํ ทคํ น วิทฺริเย กฐินาะ ชลฺ สุตฺริยะ ฯ 4.5

4.5 “ร่างกายของท่าน ซึ่งเป็นตัวอย่างแห่งร่างกายของคนรูปงามทั้งหลาย เพราะเหตุที่มีความงดงามนั้น ได้กลายเป็นสภาวะเช่นนี้เสียแล้วหนอ แต่ข้าไม่ทุกข์ระทมดอก เพราะสตรีทั้งหลาย จำต้องมีจิตใจเข้มแข็ง”

กวน นู ม่า ตวทอินชีวีดำ วินิกรีย กุณณภินนเสาทุททะ ฯ

นลินี° กษตเสตฺพนุโน ชลสงฆาต อิวาลิ วิทฺรุตตะ ฯ 4.6

4.6 “(ยอดรัก) ท่านได้หมดรักไปชั่วขณะ แล้วทอดทิ้งข้า ผู้มีชีวิตเกี่ยวข้องกับท่าน หนีไปแห่งไหนไหน ท่านช่างโหดร้ายราวกับกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก พอได้ทำให้เชื่อนแตกแล้ว ก็ละทิ้งดอกบัว หลากไหลไป ฉะนั้น”

กฤตวานลิต วิปริย น เม ปฺรติภูลํ น จ เต มยา กฤตม ฯ

กิมการณเมว ทฺรศนํ วิลปนฺนตฺโย รตเย น ทียเต ฯ 4.7

4.7 “(ยอดรัก) ท่านไม่เคยทำสิ่งที่ไม่น่ารักแก่ข้า และข้าก็ไม่ได้ทำสิ่งที่น่ารังเกียจแก่ท่าน ทำให้ไม่จริงไร้เหตุผลเช่นนี้ ท่านจะไม่ยอมให้รติที่กำลังพำเพื่อได้เห็นท่านเลยหรือ ?”

สมรลิต สมร เมขลาคุโณรุต โคตรสขลิตेषุ พนฺธนม ฯ

จยฺตุเกศรทฺฐิตกษณานยวตฺโสตปฺลตาทานานิ วา ฯ 4.8

4.8 “ข้าแต่พระสมร (กามเทพ) ท่านยังจำที่ข้าเคยผูกมัดด้วยสายเข็มขัด เมื่อท่านเรียกชื่อข้า ผิด ได้ฤกษ์ไหม ? อนึ่ง ท่านยังจำที่ท่านเคยแนบดวงพักตร์ท่านกับดอกบัวที่เป็นเครื่องประดับกรรมข้า ซึ่งทำให้ตาของท่านเจ็บเพราะเกสรที่ร่วงหล่นลงมา ได้หรือไม่?”

หฤทเย วสตีติ มตฺปริยํ ยทโวจสฺตทไวมิ โกตวม ฯ

อุปจารปทํ น เจทิตํ ตวมนนฺคະ กถมกษตา รติະ ฯ 4.9

4.9 “คำที่ท่านกล่าวออกมา ว่า “เจ้าอยู่ในหทัยข้าเสมอ” ซึ่งทำให้ข้าขอบใจนั้น ข้ารู้แล้วว่า คำนั้นเป็นคำลวงหลอก ถ้าคำของท่านนี้ไม่ใช่คำที่ไม่เป็นจริง เหตุใดเล่าท่านจึงไร้ตัวตน (อนงค์) แล้วรติจะไม่ถูกทำร้ายหรือ ?”

ปรโลกนวปรวาลินะ ปฺรติปตฺสเย ปทวิมทํ ตว ฯ

วิธินา ชน เอษ วณฺจิตสฺตวทอินํ ขลฺล เทหินา สุขม ฯ 4.10

4.10 “ข้าเองก็จักดำเนินตามหนทางของท่านผู้กำลังเดินทางไปสู่โลกหน้า เพราะโลกนี้ถูกโชคชะตาลวงหลอก แท้จริงแล้ว ความสุขของผู้มีจิตใจทั้งหลาย ย่อมขึ้นอยู่กับท่าน”

รชนิติมิราวคุณฐิตะ ปุรมารุเค ฆนศพทวิกลวาะ ฯ

วสตี ปรีย กามินำ ปรียาสตวทฤเต ปราปยิตุ่ ก อีศวระ ฯ 4.11

4.11 “ยอดรักเอ๋ย ในหนทางไปสู่เมืองที่ถูกปกคลุมไปด้วยความมืดแห่งห้วงราตรี นอกจากท่านแล้ว ใครเล่าจะสามารถทำให้หญิงคนรักผู้กลัวต่อเสียงฟ้าร้องไปถึงที่พักของคนรักได้”

นยนานยรุธานี ฐุรณยนวนจนา นิสลยนปเท ปเท ฯ

อสตี ตวยิ วารุณิมทะ ปรมทานามรฺนา วิทมพนา ฯ 4.12

4.12 “ความเมาสุราของเหล่าหญิงสาวที่ทำให้ดวงตาแดงก่ำกึ่งกลอก และทำให้คำพูดที่เปล่งออกมาเลื่อนลอยทุก ๆ อย่างก้าว เมื่อไม่มีท่านอยู่ บัดนี้ก็คงเป็นเพียงการเสแสร้ง”

อวคมย กถิกฤตฺ วปะ ปรียพนโรสทว นิสพลทยะ ฯ

พหุเล’ปี คเต นิสากรสตนฺต่า ทุชะมมจค โมกษยติ ฯ 4.13

4.13 “ท่านผู้ไร้ร่าง (อนงค์) พระจันทร์ เมื่อรู้ว่าร่างกายของท่านผู้เป็นเพื่อนรักกลายเป็นเพียงตำนาน ก็คงโผล่ขึ้นมาอย่างไร้ประโยชน์ ถึงแม้ปีกซ์ข้างแรมจะผ่านพ้นไป ก็คงจะละทิ้งความผ่ายผอมของตนได้อย่างลำบาก”

หริตารุณจารุพนธนะ กลปฺ’สโกกิลศพทสุจิตะ ฯ

วท สปริติ กลย พานต่า นวจุตปรสโว คมิษยติ ฯ 4.14

4.14 “ท่านจงบอกเถิดว่า ‘ดอกมะม่วงอ่อนที่ผลิบาน ที่มีก้านดอกงามด้วยสีเขียวปนแดง และที่บอกให้รู้ด้วยเสียงอันไพเราะของนกดูเหว่าตัวผู้ บัดนี้ จักถูกใช้เป็นลูกศรของใครเล่า ?”

อลิปงกฺติรเนกศศตวยา คุณกฤตเย ธนุไซ นิโยชิตา ฯ

วิรุโตะ กรุณสวไนริยิ คฺรุโศกามนุโรทิติว มาม ฯ 4.15

4.15 “ฝูงผึ้งที่ท่านประกอบใช้เป็นสายของธนูอยู่บ่อยครั้งนี้ ต่างก็ร้องคร่ำครวญด้วยเสียงดังหึ่ง ๆ อย่างน่าสงสาร รวกับร้องให้กับข้าผู้กำลังไศกตรม”

ปรดิปทย มโนหริ วปะ ปุรบยาทิส ตาวทุดิตะ ฯ

รติทูปเทษุ โกกิลำ มรฺราลาปนิสฺรคปณฺทิตาม ฯ 4.16

4.16 “ท่านจงกลับฟื้นขึ้นมาก่อน แล้วจงกลับคืนสู่ร่างกายอันงดงามน่าประทับใจอีกครั้ง และจงแต่งตั้งให้นกโกกิลา(นกดูเหว่าตัวเมีย)ผู้ฉลาดในการเปล่งเสียงอันไพเราะในตำแหน่งทูตผู้ส่งสารน่ารัก(ระหว่างเรา)ด้วยเถิด”

คิรสา ปุณฺณิปัตย ยาจิตานยุปคูทานิ สเวปถุณี จ ฯ

สุรตานิ จ ตานิ เต ระหะ สฺมร สํสมถุตย น ศานติริสติ เม ฯ 4.17

4.17 “ข้าแต่ยอดสมร เมื่อนี้ถึงการสวมกอดคลอเคลียที่มีอาการสั่นสะท้านและกามกริษา ในที่ลับที่ท่านยอมก้มหัวขอร้องเหล่านั้น จใจของข้าก็ไม่สงบเลย”

รจิตํ ฤติปถุชิต ตวยยา สวยมงฺคเชฺษ มเมทมารุตวม ฯ

ธฺริยเต กุสุมปฺรสาธน์ ตว ตจฺจารุ วปฺรุณ ทถศยเต ฯ 4.18

4.18 “โอ้ท่านผู้ชำนาญในความรัก ท่านนั้นได้สร้างระดูนี้ในตัวฉันแล้ว ทั้งข้าก็กำลังตัดทรง เครื่องประดับดอกไม้ แต่ร่างกายที่งดงามของท่านนั้นกลับไม่ปรากฏ”

วิฟูโรธฺลย สย ทารุโณธฺรสมาปเต ปริกฺรณณิ สฺมถุตตะ ฯ

ตมิมี กุรุ ทกฺษิณฺเณตรํ จรณํ นิรมิตฺราคเมหิ เม ฯ 4.19

4.19 “ในเมื่อท่านทำการตกแต่งเท้าข้างใดยังไม่เสร็จ แล้วถูกเทวดาผู้โหดร้ายเรียกตัวไป ฉะนั้น ขอให้ท่านจงกลับมาทำการแต่งแต้มเท้าอีกข้างหนึ่งนอกจากข้างขวา (เท้าซ้าย) ของข้านี้ ให้มีสีสันสมบูรณ์เถิด”

อหเมตย ปตงฺควรุตมนา ปุณฺรังกาศฺรยณิ ภวามิ เต ฯ

จตุโรธะ สุรคามินิชนะ ปฺริย ยาวนฺน วิโลภยเส ทิวี ฯ 4.20

4.20 “ยอดรัก ตราบใดที่ท่านยังไม่ถูกนางอัปสรทั้งสี่บนสรวงสวรรค์ลวงหลอก ข้าก็จะมาเป็น ผู้นั่งบนตักของท่านอีกครา ด้วยวิธีเหมือนกับแมลงเฝ้า”

มทเนน วินากถฺตา รติธะ กษณฺมาตรํ กิล ชีวิตฺติ เม ฯ

วจนียมิทํ วุยวสฺสธิตํ รมณ ตวามนุยามิ ยทฺยปี ฯ 4.21

4.21 “ยอดรัก แม้หากข้าจะตามท่านไป (สู่ปรโลก) ก็คงมีคำติเตียนเข้าอยู่ต่อไปว่า ‘แท้จริง นางรติก็มีชีวิตอยู่โดยไร้พระมทนะ (กามเทพ) ไปชั่วเวลาหนึ่ง”

กฺริยตํ อกฺกมฺนตฺยมณฺชนํ ปฺรโลกานตฺริตฺสย เต มยา ฯ

สมเมว คโต’สยตฺรูกิตํ คติมงฺเคน จ ชีวิตฺน จ ฯ 4.22

4.22 “ข้าจะสามารถทำการประดับตกแต่งครั้งสุดท้ายแก่ท่านผู้ไปสู่ปรโลกอย่างไรได้ ในเมื่อ ท่านได้ดำเนินไปสู่คตติที่ไม่คาดคิด พร้อมทั้งร่างกายและชีวิตเสียแล้ว”

ถุฑูตำ นายตะ สมรามิ เต ธรรมุตสงคณิษณณนวะนะ ฯ

มธุนา สห สสมิตำ กถำ นยโนปานตวิโลกิต์ จ ยต ฯ 4.23

4.23 “ข้ายังคิดถึงการสนทนาที่ระคนด้วยรอยยิ้มกับท้าวมธู (วสันตฤดู) และการชำเลื่องมองด้วยหางตาของท่านผู้วางธนูไว้บนตัก ขณะดัดลูกศรให้ตรง”

กวน นุ เต หฤทยงคมะ สขา กุสุมาโยชิตการมโก มธูระ ฯ

น ขลุครรฐา ปินากินา คมิตะ โส’ปี สุหฤทคตำ คติม ฯ 4.24

4.24 “มธู (วสันตฤดู) เพื่อนสนิทของท่าน ผู้ประดับประดาคันธนู(ของท่าน)ด้วยดอกไม้ ไปอยู่เสียที่ไหนเล่า แม้เขาก็ยังไม่ถูกพระปินากิน (พระเจ้าทรงตรีศูล) ผู้พิโรธอย่างรุนแรงทำให้ถึงคตที่เพื่อนได้ดำเนินไปแล้วจุกันไซ้ไหม ?”

อถ ไตะ ปริเทวิตากษไรรุหฤทยเย ทิครคไรริวาทะ ฯ

รติมภยุปตตุมำตุรำ มธูราตมานมทรศยตปุระ ฯ 4.25

4.25 ลำดับนั้น ท้าวมธู ผู้ถูกคำพูดที่นางรัตติครำครวญรำพันอันเป็นเหมือนลูกศรอาบยาพิษที่มุ่งแทงหัวใจ จึงได้ปรากฏกายขึ้นเบื้องหน้า เพื่อลอบโยนนางรัตติผู้กำลังโศกเศร้าอาดูร

ตมเวเกษย รุโรท สำ ภฤค์ สตนส่ำพำธมูโร ชฆำน จ ฯ

สวชนสย ทิ ทุขมครโต วิวฤตทวำรมิโวปชำยเต ฯ 4.26

4.26 ครั้นเห็นท้าวมธูเข้า นางก็ร้องให้ออกมาอย่างหนัก และทูปหน้าอกที่มีถันทั้งคู่มดทับแท้จริง เมื่อคนคุ้นเคยอยู่ต่อหน้า ความทุกข์ของบุคคลย่อมพรั่งพรูออก เหมือนกับประตูถูกเปิดออก

อติ ไจนมวำจ ทุขิตำ สุหฤททะ ปศย วสนต กิ สฤติม ฯ

ตทิท์ กณโส วิกิริยเต ปวไนรฤสม กโปตกรพุม ฯ 4.27

4.27 ก็แล นางผู้ระทมทุกข์ ได้กล่าวกับท้าวมธูว่า “ข้าแต่ท้าววสันต์ โปรดจงดูเถิดว่าเพื่อนของท่านยังมีอะไรหลงเหลืออยู่เล่า ชี้อ้าที่ละเอียดเป็นจุน ซึ่งมีสีต่างดำเหมือนสีของนกพิราบนี้ กำลังถูกลมพัดกระจัดกระจาย”

อัย สंपฺรติ เทหิ ทฺรศนํ สฺมร ปฺรยฺตุสฺสฺก เอษ มาธวะ ๑

พิตตาสูวณวสฺสฺสฺติ นฺถณํ น ชลฺล ปฺเรม จลฺลํ สฺสุทฺถุชฺชเน ๗ 4.28

4.28 “ไอ้ดวงสมรเอ๋ย โปรดแสดงตนให้เห็นเดี๋ยวนี้เถิด มาธวะ (วสันตฤดู) นี้ กำลังรอท่านอยู่ ความรักของชายหนุ่มที่มีต่อหญิงสาวอาจเปลี่ยนแปลงได้ แต่ความรักในเพื่อนสนิทหาได้คลอนแคลนเช่นนั้นไม่”

อมฺนา นนฺ ปาธุวฺวรวฺรตฺตินา ชคทาชฺญํ สฺสุราสุริํ ตว ๑

พิตตฺนตฺตฺคุณฺสฺย การิตํ ฐนุชฺช เปลวปฺชฺชปฺตฺริณฺชะ ๗ 4.29

4.29 “ยอดรักเอ๋ย ทำมธุผู้อยู่เคียงข้างท่านนี้ ก็ได้ทำให้ชาวโลก พร้อมทั้งเทวดาและอสูรทำตามคำสั่งแห่งธนูของท่าน ซึ่งมีสายทำจากใยบัว และมีลูกศรประดับด้วยดอกไม้ที่สดสวย”

คตฺ เอว น เต นีวฺรตฺเต สฺ สฺชา ทิปฺ อิวานิลาหเต ๑

อหฺมสฺย ทศฺว ปศฺย มามวิษฺหยฺวสฺสเนน ฐฺมิตาม ๗ 4.30

4.30 “เพื่อนของท่านจากไปแล้ว ย่อมไม่กลับมาอีก เหมือนประทีปถูกลมพัดดับไป ข้าเองก็เป็นเหมือนไส้ของประทีปนั้น ท่านจงดูฉันผู้กลายเป็นควัน เพราะความย่อยยับที่ไม่อาจจะทนได้เถิด”

วิธินา กุทฺตมฺธฺรไวศฺสํ นนฺ มา กามวเธ วิมฺลฺยจตา ๑

อนปายินิ สํศฺรยฺทฺรฺเม คชกฺคเน ปตฺนาย วลฺลรี ๗ 4.31

4.31 “วสันต์เอ๋ย ขณะที่ฆ่ากามเทพ ความโชคร้ายกลับเวียนซ้ำไว้ แล้วฆ่าครึ่งหนึ่งของข้าไป เมื่อต้นไม้ซึ่งเป็นที่พิงพิงอาศัยอันมั่นคงถูกช่างโค่นทำลาย เถาวัลย์ (ที่เกี่ยวพันอยู่กับต้นไม้) ก็ย่อมร่วงหล่นลงไปด้วย”

ตทิทํ กฺริยตามนฺตรํ ภวตา พนฺธุชนปฺรโยชนม ๑

วิธฺรํ ชาวลนาติสรฺชานนฺ นนฺ มา ปฺราปย ปตฺยฺรณตฺติกม ๗ 4.32

4.32 “ข้าแต่วสันต์ เพราะฉะนั้น ขอท่านจงทำหน้าที่ของเพื่อนต่อไป ขอจงส่งข้าผู้อัปโชคให้ไปอยู่ใกล้ชิดกับสามีด้วยการโยนข้าเข้าไปในกองไฟด้วยเถอะ”

ศศิณา สห ยาทิ เกามุที สห เมเมน ตจิตตปรลียเต ฯ

ปรมทาะ ปติวรตมคา อิติ ปฺรติปนฺนํ ทิ วิเจตไนรปิ ฯ 4.33

4.33 “แสงจันทร์ยังดับไปพร้อมกับดวงจันทร์ สายฟ้ายังหายไปพร้อมกับก้อนเมฆ ภรรยาทั้งหลายก็ต้องดำเนินไปสู่ทางที่สามิไป (ประพฤติปติพรต) แท้จริง แม้สิ่งที่ไม่มิจิตวิญญูณ ก็ประพฤติกันเยี่ยงนี้”

อมุโนว กษายิตสฺตนิ สุภเคน ปฺรียคาตฺรภสมฺนา ฯ

นวลปลลวสฺสฺตเร ยถา รจยิษยามิ ตฺนุํ วิภาวเสา ฯ 4.34

4.34 “ฉันทเมื่อทาถันทั้งคู่ด้วยซี่เก้าแห่งร่างของนรกรักอันงดงามโน้นแล้ว จะนอนทอดร่างบนกองไฟ เหมือนนอนบนเตียงที่ปูลาดด้วยใบไม้อ่อน”

กฺุสมฺาสฺตรณฺ สหยาตฺตา พหุสะ เสามย คตสฺตวมาวโยะ ฯ

กรุ สํปฺรติ ตาวทาสุ เม ปฺรณิปาตฺยาชฺลียาจิตฺตจฺจิตาม ฯ 4.35

4.35 “สหายเอ๋ย หลายต่อหลายครั้ง ท่านเคยเป็นเพื่อนของพวกเราในการปูลาดที่นอนด้วยดอกไม้ บัดนี้ ข้าประนมือขอร้องท่าน ขอจงทำจิตกาธานให้ฉันทโดยเร็วเถิด”

ตทฺนุ ชวลนํ มทฺรปิตํ ตฺวเรทกฺษิณวาทวิชไนะ ฯ

วิทิตํ ชลฺ เต ยถา สมฺระ กษณฺมปฺยุตฺสทเต น มา วินา ฯ 4.36

4.36 “ต่อจากนั้น ท่านจงเร่งโหมไฟที่ตัวฉันท ด้วยการพัดที่เหมือนกับลมที่พัดมาจากทางทิศใต้ ท่านเองก็รู้ว่า พระสมร (กามเทพ) ไม่อาจจะมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากฉันท แม้ขณะเดียว”

อิติ จาปิ วิธาย ทียตฺตา สลิลสฺลยาณฺชฺลเรก เหว เนา ฯ

อวิภชย ปฺรตฺร ตํ มยา สหิตะ ปาสยติ เต ส พานฺธวะ ฯ 4.37

4.37 “อนึ่ง เมื่อจัดการเช่นนี้แล้ว ท่านจงให้น้ำกอบมือหนึ่งแก่เราทั้งสอง เพื่อนของท่าน (กามเทพ) พร้อมด้วยตัวฉันท จักดื่มน้ำนั้นโดยไม่แบ่งแยกจากกัน ในโลกหน้า”

ปรโลภวิธา จ มาธว สมรมฺททฺศย วิโลลปลลววะ ฯ

นิวปะะ สหการมณฺชริะ ปฺรียจฺตปฺรสฺโว ทิ เต สขา ฯ 4.38

4.38 “ข้าแต่มาธวะ ขอท่านจงไปรดดอกมะม่วงที่มีใบอ่อนพลีไว้ให้อุทิศแด่พระสมร (กามเทพ) ตามพิธีที่กระทำแก่ผู้ไปสู่ปรโลกเถิด เพราะสหายของท่านนั้น ชอบใจในดอกมะม่วง”

อติ เทหวิมุกตเย สติตำ รติமாகศกวา สรสวตี ฯ

ศฝริม หรทโศษวิกถวำ ปรมมา วฤษฏีริวานวมปยต ฯ 4.39

4.39 เสียงพุดที่แทรกขึ้นมาในอากาศ ได้ปลอบประโลมนางรติผู้พร้อมที่จะสละร่างกาย เหมือนกับฝนท่าแรกช่วยบรรเทาปลาที่กำลังหมดหวังเพราะสระน้ำแห้ง ฉะนั้น ดังนี้ว่า

กฤษมายุรตฺนิ ทุรลภสฺตว ภรฺตนา น จิราทภวิษยติ ฯ

ศฤณฺ เยน ส กรมณนา คตะ ศลภลวํ หรโลจนารจฺยิ ฯ 4.40

4.40 “แนะนำภรรยาของเทพผู้มีอาวุธดอกไม้ (นางรติ) พระภักศดาของเธอจักห่างหายจากเธอ ไม่นานนักหรือ ขอเธอจงฟังดูเถิดว่า ด้วยกรรมอะไร สามีของเธอจึงถึงความเป็นแมลงเม่า (ถูกเผา) ในกองไฟอันเกิดจากดวงตาของพระหระ (พระศิวะ)”

อภิลาษมุฑีริเตนุฑริยะ สวสุตายามกโรตปรชาบติะ ฯ

อถ เตน นิคฤหย วิกิริยามภิศปตะ ผลเมตทนวฤต ฯ 4.41

4.41 “พระประชาบดี (พระพรหม) ถูกกามเทพกระตุ้นอินทรีย์ จึงได้ทำความกำหนัด ในลูกสาวของตน ครั้งนั้น เมื่อพระพรหมข่มกริยาอาการอันแปลกประหลาดแล้ว จึงได้สาปกามเทพ เขาจึงได้เสวยผลแห่งการกระทำนั้น”

ปริณेषยติ ปารวตี ยทา ตปสตา ตตปรวณิกฤโต หระ ฯ

อุปฺลพฺรสฺสุสฺตทา สฺมรํ วปฺุษา เสวน นโยชยิษยติ ฯ 4.42

4.42 “เมื่อใดพระหระถูกกระทำให้มีใจจดจ่อต่อพระนางปารวตีด้วยตะบะ แล้วจักแต่งงานกับพระนาง เมื่อนั้นพระองค์ผู้ได้รับความสุข ก็จักรวมกามเทพเข้ากับร่างของพระองค์”

อติ จาห ส ธรรมยาจิตะ สฺมรศปาปาวิทา สรสวตีม ฯ

อศเนรมฤตสย โจมโยรวุคินศฺจามพฺุรราศจ โยนยะ ฯ 4.43

4.43 “อนึ่ง พระพรหมผู้ถูกรรรมร้องขอ จึงได้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้คำสาปต่อกามเทพสิ้นสุด ด้วยประการฉะนี้ แท้จริงแล้ว ผู้มีอำนาจและเมฆทั้งหลาย ย่อมเป็นที่กำเนิดของสองสิ่ง คือ ความโกรธ เคืองกับความเมตตา (สำหรับผู้มีอำนาจ) คือสายฟ้ากับน้ำฝน (สำหรับก้อนเมฆ)”

ตทิต์ ปริรักษ โศภเน ภวิตวยปรัยสงคม์ วปะ ฯ

รวีปีตชลา ตปาดยเย ปุนโรเมน ทิ ยุชยเต นที ฯ 4.44

4.44 “แม่นางผู้โศภา ฉะนั้น เธอจงรักษาร่างกายที่จะไปอยู่ร่วมกับสามีในอนาคตเถิด แท้จริงแล้ว แม่น้ำที่มีน้ำถูกตีไปโดยพระอาทิตย์ (เหือดแห้ง) ย่อมได้อยู่ร่วมกับห้วงน้ำอีกครั้ง เมื่อถึงคราวฤดูฝน”

อิตถ์ รตะ กิมปี ภูตมทฤศยรูป

มนุทีจการ มรณวยวสายพุทธิม ฯ

ตตปรตยยาจจ กุสุมายุธพนฐเรนา-

มาศวาสยตสุจริตารถปไทรวโจภิ ฯ 4.45

4.45 ภูตตนหนึ่งที่ไม่ปรากฏร่างให้เห็นได้ทำให้ความคิดที่จะแสวงหาความตายของนางรติให้เบาบางลง ด้วยประการฉะนี้ และเพราะสิ่งนั้นเป็นปัจจัย สหายของเทพผู้มีอาวุธดอกไม้ (วสันตฤดูแล้ง) จึงปลอมโยนนางด้วยคำพูดทั้งหลายที่มีใจความอันประกอบด้วยความรู้สึกที่ดี

อถ มทนวรฐรูปปลวานต

วยสนกฤศา ปรีปาลย้าพภูว ฯ

ศคิน อิว ทิวาตนสย เลชา

กิรณปริกษยธูสรา ปุรโทษม ฯ 4.46

4.46 ลำดับนั้น ชายาของพระมทนะ (ชายาของกามเทพ) ผู้ฝ่ายฉอมเพราะความทุกข์ จึงได้รอคอยความสิ้นสุดแห่งความโศคร้าย เปรียบเหมือนวงพระจันทร์ที่ปรากฏในตอนกลางวัน ที่จืดจางเพราะหมตรัศมี กำลังรอคอยเวลากลางคืนอยู่ ฉะนั้น

กุมารสมภเว มหากาเวย รติวิลาปะ นาม จตุรละ สรรคะ ฯ

จบสรรคที่ 4 การคร่ำครวญของนางรติ ในมหากาเวยเรื่องกุมารสัมภวะ

ตปะผลโทย โนม ปญจมะ สรคะ ฯ
 สรรคที่ 5 การให้ผลของการบำเพ็ญตปะ

ตถา สมกษั ทหตา มโนภวี่
 ปินากินา ภคณมโนรธา สติ ฯ
 นินิท รูปุ ทฤทเยน ปารวตี
 ปรีเยษุ เสภาคยผลลา ทิ จารุตา ฯ 5.1

5.1 เมื่อพระปินากิน (พระศิวะ) เผาเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) ต่อหน้า พระนางปารวตี ได้กลายเป็นผู้สิ้นหวัง จึงนึกคิดเตียนความงามของตน เพราะว่า ความงามจะมีผลคือความโชคดียกัต่อเมื่อชายคนรักชื่นชม

อเเยษ ส่า กรตุมนวณฐรูปต่า
 สมาริมาสถาย ตโปภีราตมณะ ฯ
 อวาปยเต วา กถมนยธา ทวยี่
 ตถาวีธึ เปรม ปติศจ ตาทฤศะ ฯ 5.2

5.2 พระนางเข้าสมาธิแล้ว จึงปรารถนาที่จะทำให้ความงามของตนมีผลด้วยตปะ พระนางจะได้สิ่งทั้งสอง คือความรักอันมีประการอย่างนั้นและสามีผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้นด้วยวิธีอื่นได้อย่างไร ?

นิศมย ใจนำ ตปเส กฤโตทยมา
 สุต่า คีรีตปฺรติสฤตมานสาม ฯ
 อูวจ เมนา ปรีรมย วฤษสา
 นิวารยนิติ มหโต มุณีวรตาต ฯ 5.3

5.3 ฝ่ายพระนางเมนา เมื่อได้ทราบว่ธิดาของตนนั้น มีใจปฏิพัทธ์ต่อพระคีรีศะ (พระศิวะ) และเพียรพยายามจะบำเพ็ญตปะ จึงได้สวมกอดนางแนบออก แล้วกล่าวห้ามนางจากการบำเพ็ญพรตของพระมุณีที่ยากลำบาก

มณีษิตาจะ สนติ คฤเหษุ เทวตา-
 สุตปะ กว วตเส กว จ ตาวกั วปุะ ฯ
 ปทั สหต ภฺรรมรสย เปลวี่
 คีรีษปุษปึ น ปุณะ ปตตริณะ ฯ 5.4

5.4 “ลูกเอ๋ย ในวิมานทั้งหลาย เหล่าเทพธิดาต่างก็มีใจปรารถนา(ในพระศิวะ)เช่นเดียวกัน ตบะควรจะต้องตรงไหน และความงามของเจ้าควรจะต้องตรงไหน (จึงจะเหมาะสม) เพราะไปไม้้อ่อน ยังสามารถทนต่อรอยเท้าของผึ้งได้ แต่ดอกศิวีระกลับไม่สามารถทนต่อรอยเท้าของนกได้เลย”

อติ ธุรวะจนามนุศาสตี สุต่า

ศศาก เมนา น นินนตุมุทยามาต ฯ

ก อปีสิตารุสสุถิรนิศุจยั มนะ

ปยศจ นิมนนาภิมุขั ปรีตีปเยต ฯ 5.5

5.5 พระนางเมนาพร้าสอนธิดาผู้มีความตั้งใจอยู่อย่างนั้น แต่ก็ไม่อาจจะชักนำนางให้เลิกล้ม ความพยายามได้ ใครเล่าจะทำให้ใจที่ตั้งมั่นแน่วแน่เพื่อเป้าหมายที่ตนประสงค์หวนกลับ และใครเล่า จะทำให้น้ำที่กำลังไหลลงสู่พื้นย้อนกลับคืนได้ ?

กทาจิทาสนสนธิมุเชน สทา

มโนรชชญั ปิตริ มนสฺวินี ฯ

ออยจตารณยนิवासมาตมนะ

ผลโทยานตาย ตปะสมารเย ฯ 5.6

5.6 ครานั้น พระนางปารวตีมีจิตใจแน่วแน่ ได้ขอพระบิดาผู้ทรงทราบความปรารถนา เพื่ออยู่ ป่าบำเพ็ญตบะสมาธิอันเป็นที่สุดแห่งการบังเกิดผลของตน โดยผ่านหญิงสหายผู้ใกล้ชิด

อถานูรูปาภินิเวศโตชิตนา

กฤตาภยอนุชญา คุรุณา ครियสา ฯ

ปราชสุ ปศฺจาทปรีติตฺ ตทาขยยา

ชคาม เคารี ศิขริ ศิขณฺชิตมต ฯ 5.7

5.7 ลำดับนั้น พระนางเคารี (พระนางปารวตี) เมื่อได้รับอนุญาตจากบิดาผู้เป็นใหญ่ผู้พึงพอใจ ในความตั้งมั่นที่เหมาะสมของนาง จึงได้ไปส่วยอดเขาที่เต็มไปด้วยนกยูง ซึ่งต่อมาภายหลังเป็นที่รู้จัก ในหมู่คนทั้งหลายโดยชื่อว่า เคารี

วิมุจย สทา ทารมหารยนิศุจยา

วิโลยษฏฺฐิปรวิรูปตจนทนม ฯ

พพนธ พาลารุณพกรุ วลกลั

ปโยธโรตเสธวิศิรณสัหติ ฯ 5.8

5.8 พระนางผู้ตัดสินใจแน่วแน่ไม่แปรเปลี่ยน เมื่อถอดเครื่องประดับสร้อยที่มีสายแกว่งไปแกว่งมาทำให้กระแจะจันท์(บนอุระ)ลบลือนแล้ว จึงครองผ้าเปลือกไม้สีน้ำตาลอ่อนดั่งสีพระอาทิตย์ยามเช้า แนบชิดกับลำตัว แต่ถันทั้งคู่ยังชูชันตั้งขัดขวาง (มิให้ผ้าและลำตัวแนบชิดกัน)

ยถา ปุริสทุโธรมธูร์ คิโรรุโห-

รชฎาภิรปุเยวมภูตทานนม ฯ

น ษฎุปทเศรณิกิเรว ปงกขั

สไศเวลาสงคมปิ ปรกาศเต ฯ 5.9

5.9 ดวงพักตร์ของพระนางได้กลายเป็นพักตร์ที่งดงามด้วยมวยผมที่มุ่นเป็นชฎา เหมือนกับพักตร์ที่เคยงดงามด้วยเกศาดกแต่งเครื่องประดับฉนั้น ดอกบัวมิใช่จะงดงามเพราะแถวฝูงผึ้งเท่านั้น แต่ยังคงงามเพราะมีตะไคร่น้ำระคนอยู่ด้วย

ปรดิทษณั สธา กฤตโรมิวิกิริยา

วรตาย เมามุขี ตรีคณา พถาร ยาม ฯ

อการิ ตตปุรวนิพทฐยา ตยา

สราคมสุยา รสนาคณาสุปทม ฯ 5.10

5.10 เพื่อการบำเพ็ญตบะ พระนางได้รัดสายเข็มขัดที่ทำจากหญ้ามูลูชะที่ฝั้นเป็นสามเกลียว ที่ทำให้เกิดอาการขนลุกอยู่ตลอดเวลา สายเข็มขัดที่รัดอย่างแน่นหนาเป็นครั้งแรกนั้นได้ทำให้บริเวณที่รองรับสายเข็มขัด(สะเอว)ของพระนางกลายเป็นสีแดง

วิสฤษฎุราคาราทรานนิวฤตติเต

สตนางคราการุณิตาจจ กนทุกาต ฯ

กุงสากราทานปริษตางคูลิเต

กฤโต'กษสุตรปรมยิ ตยา กระ ฯ 5.11

5.11 พระนางทำให้มือเว้นจาก(การทา)ริมฝีปากกลางที่มีสีแดงจี๊ดจาง และทำให้มือเว้นจากลูกบอลที่กลายเป็นสีแดงเพราะเป็อนสีที่ทาบนหน้าอก มาเป็นมือที่มีนิ้วบาตเจ็บเพราะการถอนหน่อของหญ้ากุสะ และเป็นมือที่คู้้นเคยกับการน้บลูกประจำ

มหาหุศยยาปรีวรัตนจยุไตะ

สวเกศปุษไปริปิ ยา สุม ทวยเต ฯ

อเศต ส่า พ่าหุลโตปธาयी

นิเซทุซี สถณทิล เอว เกวเล ฯ 5.12

5.12 พระนาง (แต่ก่อน)เคยมีความทุกข์เพียงเพราะดอกไม้ที่ประดับอยู่บนผมของตนหลุดออก ขณะนอนกึ่งอยู่บนแท่นบรรทมอันมีค่ามาก (แต่บัดนี้)กลับนั่งและนอนอยู่บนพื้นดินอันว่างเปล่าอย่างเดียว โดยมีเถาวัลย์คือแขนเป็นหมอนรอง

ปุณรุครุหิตุํ นิยมสถยา ตยา

ทวยเอ'ปิ นิเกษป อิวารูปิตุํ ทวยม ฯ

ลตาสู ตนวิษุ วิลาสเจษฏิตุํ

วิโลทฤษฏุํ หริณางคนาสู จ ฯ 5.13

5.13 พระนางผู้ดำรงมั่นในการบำเพ็ญตบะนั้น ได้ละทิ้งสิ่งทั้งสอง คือ การจذبจ้องสายตาชมความงามของเถาวัลย์ที่เอนไหว และการสอดสายสายตามองหาแม่กวางทั้งหลาย เหมือนกับจะฝากสิ่งทั้งสองเอาไว้ เพื่อรอนำมาใช้ใหม่

อตนทริตา ส่า ส่วยเมว วฤฤษกาน

ฆฏสตนปรสรวไณรวยวรุชยต ฯ

คูโห'ปิ เยษ่า ปรมมาปตชนมน่า

น ปุตุรวาตสลยมปากฤษยติ ฯ 5.14

5.14 พระนางผู้ไม่ย่อหย่อนในการใส่ใจดูแล ได้ทำให้ต้นไม้เล็ก ๆ ทั้งหลายเจริญเติบโตขึ้นเองด้วยน้ำนมที่ไหลออกมาจากเต้านที่เหมือนกับหมอน้ำ และความใส่ใจดูแลต่อสิ่งที่เกิดมาครั้งแรกทั้งหลายเหล่านั้นของพระนาง แม้พระคู่หะ (พระสกันทะ) ก็ไม่อาจจะปฏิเสธความรักเพียงดังบุตร

อรณยพีชาณชลิตานลาลิตา-

สตุถา จ ตสย่า หริณา วิศศวสุะ ฯ

ยถา ตทียไอรุนยไนะ กุตุหลาด

ปุระ สชินามมิมิต โลจเน ฯ 5.15

5.15 อนึ่ง ผูกวางที่พระนางเลี้ยงดูด้วยการให้เมล็ดพันธุ์ในป่า ก็คุ้นเคยสนิทสนมกับพระนางจนพระนางสามารถคาดเดาสายตาของเพื่อนที่อยู่ต่อหน้าด้วยสายตาของกวางเหล่านั้นที่เกิดจากความตื่นเต้น

กฤตภาณีเสก้า หุตชาติเวทลั

ตวคุดตราสงควตีมธิตินีม ๑

ทิทฤททษวสตามฤชโย'ภยุปาคม-

นุน ธรรมวฤทเธษุ วยะ สมิภษยเต ๓ 5.16

5.16 เหล่าฤชีปรารณนาจะเห็นพระนาง ผู้ผ่านการอภิเสกมาแล้ว (อาบน้ำศักดิ์สิทธิ์) ผู้บูชาไฟ ผู้ห่มผ้าทำด้วยเปลือกไม้ ผู้เข้าใจพระเวท จึงได้พากันมาพบพระนาง เพราะว่า บรรดาผู้ได้รับความสำเร็จทางธรรม ไม่ถือเรื่องอายุเป็นประมาณ

วิโรธิสตโตวจณิตปุรวมตสรุ

ทรุไมรภิชญปรสวารุจิตาติถิ ๑

นโฏฆาภยนตรสมภฤตานลั

ตโปวันั ตจจ พภูว ปาวนม ๓ 5.17

5.17 อนึ่ง ป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะนั้น เมื่อมีสัตว์ที่เคยร้ายได้ละทิ้งการต่อสู้กัน เมื่อมีต้นไม้ทำ ให้แหกมาเยือนพึงพอใจด้วยการออกผลที่น่าปรารณา และมีไฟลุกสว่างอยู่ภายในกระท่อมที่ทำด้วย ใบไม้สด จึงกลายเป็นป่าที่บริสุทธิ์

ยทา ผลั ปุรวตปะสมาธินา

น ตาวตา ลภยมมัสต กางภษิตม ๑

ตทานเปภษย สวศริรมารุหวั

ตโป มหตสา จริตุุ ปรจกรเม ๓ 5.18

5.18 เมื่อพระนางเห็นว่าผลที่ตั้งความปรารณาเอาไว้ไม่อาจสำเร็จได้ด้วยการบำเพ็ญตบะ อย่างเดิมเพียงเท่านั้น จึงได้บากบั่นเพื่อจะประพฤติบำเพ็ญตบะที่ยิ่งยวด(กว่าเดิม) โดยไม่คำนึงถึง ความบอบบางแห่งร่างกายของตนเองแม้เพียงน้อยนิด

ภลมิ ยเยา กนทุกลิสยาปิ ยา

ตยา มุณินา จริตุุ วุยคาหยต ๑

ธรุวั วปุระ กาลจนปทมนิรมิตั

มฤท ปรฤฤตยา จ สสารเมว จ ๓ 5.19

5.19 พระนางผู้เคยถึงความเมื่อยล้าแม้เพียงด้วยการละเล่นลูกบอล ได้เข้ามาประพฤติตาม ข้อปฏิบัติของเหล่านักพรต ร่างกายของพระนาง ซึ่งมีความอ่อนนุ่มตามธรรมชาติและมีความแข็งอยู่ในตัว จึงเป็นเหมือนร่างที่ถูกเนรมิตขึ้นด้วยดอกบัวทอง อย่างแท้จริง

ศุเจ้า จตุรณำ ขวลตำ หิริรุกข์

ศุจิสมิตา มธยคตา สุมธยมา ฯ

วิชิตย เนตรปรดิมาตินิ° ปรภา-

มนนยทฤษฏี สวิตารไมกษต ฯ 5.20

5.20 ในฤดูร้อน พระนางผู้มีรอยยิ้มหวาน มีสะโพกผึ่งผาย นั่งอยู่ท่ามกลางกองไฟทั้ง 4 ที่กำลังลุกโชติช่วง หลังจากเอาชนะแสงสว่าง(ของพระอาทิตย์)ที่มากระทบดวงตาได้แล้ว จึงเพ่งมอง แต่ดวงอาทิตย์ โดยมีได้ละสายตาไปที่อื่น

ตถาติตปต์ สวิตุรคภสฺติมิ-

รุมข์ ตทียิ กมลศริยิ ทธา ฯ

อปางคโยะ เกวลมสย ทิรุมโยะ

ศโนะ ศโนะ ศยามิกยา กฤต ปทม ฯ 5.21

5.21 ดวงพักตร์ของพระนาง (แม่)จะถูกแผดเผาใหม่ด้วยรัศมีแห่งพระอาทิตย์เช่นนั้น แต่ก็ยังทรงความมั่งคั่งแห่งดอกบัว มีเพียงบริเวณขอบตาสองข้างที่ยาวแห่งใบหน้าเท่านั้นที่ค่อย ๆ กลายเป็นสีดำ

อयाजिโตपस्तिमपु गेवल

รสตมกสโยหุปะเตศจ รคมยะ ฯ

พภูว ตสฺยาะ กิล ปารณาวิธิ-

รณ วฤกษวฤตติวยตริกตสธารณะ ฯ 5.22

5.22 ได้ยินว่า มีแต่น้ำที่เกิขึ้นแก่นางโดยมิได้ขอ (น้ำฝน) และรัศมีแห่งพระจันทร์ที่เต็มไปด้วยน้ำอมฤต (น้ำค้าง) เท่านั้น เป็นเครื่องเลี้ยงชีพสำหรับพระนาง (วิธีนั้น)จึงไม่แตกต่างจากเป็นอยู่ของต้นไม้ทั้งหลาย

นิกามตปตา วิวิเรน วหนินา

นภศจเรณนุณสภุเตน สา ฯ

ตปาดยเย วาริกรุกษิตา นไว-

รภูวา สโหษมาณมมฤจฑูรธวคม ฯ 5.23

5.23 พระนางถูกไฟหลากหลายชนิดแผดเผาอย่างยวดยิ่ง ทั้งไฟที่ล่องลอยอยู่ในท้องฟ้า (จากพระอาทิตย์) และไฟที่ถูกสูมด้วยพิน (จากกองไฟ) เมื่อถูกรดด้วยหยาดฝนใหม่ ๆ ที่ตกลงมา ในปลายฤดูร้อน พระนางจึงคลายความร้อน(ในร่างกาย) ออกมา พร้อมกับไอร้อนจากแผ่นดินที่ลอย ขึ้นข้างบน

สถิตา ฤษณัม ปฤษมสุ ตาทินารราเช

ปโยธโรตเสธนิปาทจฺรณิตา ๑

วลิษุ ตสฺยาเช สฺขลิตาเช ปฺรเปทิเร

จิเรณ นาภี ปฺรณโหมทพินฺทวะ ๗ 5.24

5.24 หยาดฝนหยดแรกที่ตกลงมา ตั้งอยู่ที่ขันทาของพระนางชั่วคราว แล้วหยดลงมากกระทบ ริมฝีปากล่าง ตกกลงแตกกระจายบนเนินหน้าถัน จากนั้นจึงไหลผ่านรอยตริวลิ (เส้นรอยบนผิวหนังของ สตรี) แล้วไหลลงสู่สะดืออย่างช้า ๆ

คิลาศยา ตามนิเกตวาสิณี

นิรฺนตราสฺวนตราตฺวาตฺวาฤษฺณิษุ ๑

วฺยโลกยฺนฺนฺนฺมิษิตฺสฺตทินฺนฺมิเย-

รมฺหฺตปะสะภฺษย อิว สฺถิตาเช ฤษปะเช ๗ 5.25

5.25 กลางคืนได้ดำรงอยู่เหมือนกับเป็นสักขีพยานในการบำเพ็ญมหาตบะของพระนาง โดยใช้ดวงตาคือสายฟ้าแลบเฝ้ามองดูนางพระนางผู้บรรทมบนแผ่นศิลา ผู้พักอยู่ในที่โล่งแจ้งท่ามกลาง สายฝนที่มีลมพัดตลอดเวลา

นินาย สาทยฺนฺตทิมฺตกริณิลาเช

สฺหสฺยราตรีรฺฐทฺวาสฺตตฺปฺรา ๑

ปฺรสุปฺรกรฺนฺทินิ จกรฺวากโยเช

ปฺุโร วฺยฺกเต มิถฺเนน กฺฤปาวตี ๗ 5.26

5.26 พระนางผู้เย็นแช่อยู่ในน้ำ ผู้เกิดความสงสารในคู่ของนกจักรวากะที่พลัดพรากจากกัน ซึ่งกำลังร้องเรียกหากันและกันอยู่ข้างหน้า ได้ทำให้ราตรีของฤดูเปาษะ (ฤดูหนาว) ที่มีลมพัดหิมะ ซ่อนกันหลายชั้นผ่านพ้นไป

มุขเน สภา ปทุมสุคนธินา นิตี
 ปรเวปมานาธรรปตรโคภินา ฯ
 ตุซหารวฤษฏิกษตปทุมสัปทำ
 สโรซสัธานมิวากโรทปาม ๗ 5.27

5.27 ในเวลากลางคืน พระนางราวกับจะทำให้(ความงามแห่ง)ดอกบัวในสายน้ำที่ถูกละออง
 หิมะทำลายคุณสมบัติแห่งดอกบัว (ให้กลับคืนมา) ด้วยพัทตร์ที่หอมหวนดังดอกบัว และสดใสด้วยกลีบ
 คือริมฝีปากกลางสันสะท้าน

สวยวิสิธมทุมปรณวฤตติตา
 ปรา ทิ ภาษฐา ตปสสตุยา ปุณะ ฯ
 ตทปยปากัธมมตะ ปริยั้วทำ
 วทนตยปรณติ จ ต้า ปุราวิทะ ๗ 5.28

5.28 แท้จริง การมีชีวิตอยู่ด้วยใบไม้ที่หล่นลงจากต้นเองเป็นการบำเพ็ญตบะขั้นสูงสุด
 ที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง แต่พระนางก็ปฏิเสธที่จะกระทำสิ่งนั้น ดังนั้น นักปราชญ์ผู้รู้ประวัติศาสตร์จึงขนาน
 นามพระนางผู้มีวาจาไพเราะว่า “อปรธนา (ผู้มีได้อาศัยใบไม้เลี้ยงชีวิต)”

มถณาลิกาเปลวเมวมาทิกิ-
 รุวรเตะ สวมงค์ คลปยนตยทรนิตม ฯ
 ตปะ ศรีโระ กฐิโนรูปารุชิต์
 ตปสัวินา ทูรมธศุจการ สภา ๗ 5.29

5.29 เมื่อพระนางทรมานร่างกายที่บอบบางคล้ายกับใยบัว ด้วยการบำเพ็ญพรตที่มีลักษณะ
 อย่างนี้เป็นต้น ตลอดทั้งวันทั้งคืน จึงทำให้ตบะของพวกเขาได้บรรลุด้วยร่างกายที่เข้มแข็งอ่อนด้อย
 กว่าพระนาง (เอาขณะตบะที่พวกเขาได้บรรลุด้วยร่างกายที่เข้มแข็ง)

อถาชีนาษาธรระ ปุรคฤวาค-
 ซวลนนิว พุรหมมเยน เตชสา ฯ
 วิเวค กศฉิซชฎิลสตุโปวน์
 ศรีรพุทธะ ปุรธมาศุโรม ยถา ๗ 5.30

5.30 ที่นั่น ฤชิตนหนึ่ง ผู้นั่งหนังกางและถือไม้เท้า(ปลาตะ) ผู้เชี่ยวชาญในการพูด ราวกับ
 ผู้รู้เรื่องด้วยเดชที่เกิดจากพระเวท ได้เข้าไปสู่ป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะ เหมือนกับผู้ที่อยู่ในอาศรมที่หนึ่ง
 (พุทธมจาริน) ที่แต่งกายเรียบร้อยแล้ว

ตมาติเถยิ พหุมานปุรวยา

สปรยยา ปรัตยุทียาย ปารวตี ฯ

ภวนติ สามเย'ปี นิวิษฏเจตล่ำ

วปุรววิเศษชวติเคารวาระ กรียาระ ฯ 5.31

5.31 พระนางปารวตีผู้ธรรมนิยมในการต้อนรับแขก ได้ต้อนรับฤษีนั้นด้วยการสักการะ ที่แสดงความเคารพนับถืออย่างมาก แท้จริง แม้จะมีสภาวะเสมอกัน แต่สำหรับผู้ที่มิจิตใจมั่นคงแล้ว ก็ย่อมมีการแสดงออก(เหมือนกับ)มีความเคารพอย่างยิ่งต่อผู้มีคุณวิเศษทั้งหลายอยู่เสมอ

วิธีปรยุกุตำ ปรีคฤหุย สตุกรียำ

ปรีศรมุ นาม วินีย จ กษณม ฯ

อุมำ ส ปศยนุณฤชุนาว จกษุษา

ปรจกรเม วุกตุมนุชณิตกรมะ ฯ 5.32

5.32 ฤษีนั้น ครั้นรับเครื่องสักการะที่นางจัดหาตามวิธีที่เหมาะสม และบรรเทาความเมื่อยล้า ชั่วขณะหนึ่งแล้ว จึงมองพระนางอุมำด้วยสายตาที่บริสุทธิ์ (ไม่มีความรักเจือปน) แล้วเริ่มสนทนากับ พระนาง โดยไม่ละทิ้งกิริยาอาการที่เหมาะสม ว่า

อปี กรียารณุ สุลลภุ สมิตกุคุ

ชลายนยปี สนานวิริกษมาณิ เต ฯ

อปี สวศกตุยา ตปสิ ปรวรตเส

ศรีรมาทยุ ชลุ ธรรมสาธนม ฯ 5.33

5.33 “พินและหย้ากุสะสำหรับการประกอบพิธีบูชาหาได้ง่ายหรือไม่ น้ำที่เหมาะสมแก่การอาบ มีแก่เธอหรือไม่ เธอบำเพ็ญตบะตามกำลังของตนหรือไม่ เพราะร่างกายเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้ บรรลุถึงธรรมได้”

อปี ตวทวารุชิตวาริสัฎุถุ

ปรวาลมาสามนุพนุธิ วิรุธาม ฯ

จิโรชณิตาลกตกปาฎเลน เต

ตุล่ำ ยทาโรหติ ทนตवासสา ฯ 5.34

5.34 “ใบไม้อ่อนแห่งลดาวัลย์เหล่านี้ที่เต็มไปด้วยน้ำที่เธอรด ซึ่งแข่งกับริมฝีปากของเธอ ที่มีแผ่นริมฝีปากห่างเหินจากสีชาตเป็นเวลานาน ยังเจริญงอกงามต่อไปอยู่หรือ ?”

อปี พรสนน์ หริณษุ เต มนะ

กรสถรภปรณยาปหาริษุ ฯ

ย อุตฺปลาภุชิ ปรจไลรวีโลจไน-

สตาภาภิสาทุศยมิว ปรยุณชเต ฯ 5.35

5.35 “แนะนำนางผู้มีดวงเนตรดั่งดอกบัว เธอยังมีใจยินดีในฝูงกวางที่มีดวงตาไม่หยุดนิ่งราวจะแข่งกับดวงเนตรของเธอ ที่ยื้อแย่งกินหญ้ากุศะจากมือของเธอด้วยความรัก อยู่หรือ ?”

ยหุจยเต ปารวติ ปาปวฤตตเย

น รูปมิตยววยภิจาริ ตทวจะ ฯ

ตถา ทิ เต ศีลมุทธารทรศเน

ตปสฺวินามปยุปเทศตํ คตม ฯ 5.36

5.36 “นี่แนะนำปารวติ คำที่กล่าวว่า “ความงามย่อมไม่นำไปสู่การประพาศิษฐ์” นั้น ไม่ผิดเลย แนะนำนางผู้มีรูปร่างงดงาม ดังนั้น การประพาศิษฐ์ของเธอจึงเป็นตัวอย่างสำหรับผู้บำเพ็ญตบะ”

วิกิรณสปฺตรษิพลิปฺรหาสฺสิ-

สตาภา น คางฺไคะ สลิลฺไรทิวศฺจยฺเตะ ฯ

ยถา ตวทึโยศฺจริไตรนาวิไล-

รมทึธระ ปาวิต เอษ สานวเยะ ฯ 5.37

5.37 “น้ำของแม่น้ำคงคาที่ไหลมาจากสวรรค์ ที่งามอร่ามด้วยดอกไม้ที่หวานโปรยโดยฤๅษี ทั้งเจ็ด ยังไม่ทำให้ท้าวหิมวัตพร้อมด้วยวงศ์วานนี้บริสุทธ์ เหมือนกับการบำเพ็ญตบะอันบริสุทธ์ของเธอ”

อเนน ธรรมะ สวิเศษมทย เม

ตริวรฺคสธาระ ปฺรติภาติ ภาวินิ ฯ

ตวยาม มโนนิรวิษยารุทกามยา

ยเทก เอว ปฺรติคฤหฺย เสวฺยเต ฯ 5.38

5.38 “แนะนำผู้อ่ายกย่อง เพราะเธอผู้สละอรรถะและกามะที่อยู่ใจ แล้วยึดมั่นประพาศิธรรมะเพียงอย่างเดียว ดังนั้น วันนี้ ธรรมะซึ่งประเสริฐที่สุดในบรรดาปุรุชาธะ 3 ประการ (คือ ธรรมะ กามะ และอรรถะ) ของเรา จึงรุ่งเรืองอย่างวิเศษยิ่ง”

ปรยุกตสตกการวิเศษมาตมนา

น มำ ปรี สंपริติปตตุมรหฺลิตี ๗

ยตะ สดํ สนนตคาคฺตริ สงคตํ

มนีชิกิระ สาปตปทีนมฺจยเต ๗ 5.39

5.39 “แน่เธอผู้มีร่างกายอ่อนนุ่ม เธอไม่ควรเข้าใจผิดไปว่าฉันผู้ที่เธอได้ทำสักการะอย่างวิเศษเป็นคนอื่น เพราะวิญญูชนกล่าวกันว่า ความเป็นเพื่อนกับเหล่าคนดีจะเกิดขึ้นหลังจากสนทนากันได้เจ็ดคำ”

อโต’ตฺร กิจิททวตฺตี พหุภษมำ

ทฺวิชาติภาวาทุปฺปนฺนจาปละ ๗

อยํ ชนะ ปฺรชฺญมฺนาสฺตโปธเน

น เจทรหฺสยํ ปฺรตีวกตฺตุมรหฺลิตี ๗ 5.40

5.40 “จากนี้ไป คนผู้ที่มีความปรารถนาจะพูดจะคุย เพราะธรรมชาติแห่งความเป็นพราหมณ์จึงปรารถนาจะถามบางสิ่งบางอย่างกับเธอผู้เปี่ยมด้วยความอดกลั้น แน่เธอผู้มีตบะเป็นทรัพย์ ถ้าไม่ใช่เรื่องลับ ขอเธอจงบอกเรื่องนั้นแก่ฉันด้วยเถิด”

กุเล ปฺรสุตฺติระ ปฺรถมฺสฺย เวธส-

สฺตฺริโลกเสานทฺรยมิโวทิตํ วปะ ๗

อมฤคฺยไมศฺวรายสุขํ นวํ วย-

สฺตปะผลํ สฺยตฺตํกิมตะ ปรี วท ๗ 5.41

5.41 “เธอเองก็มีกำเนิดในวงศ์ของพระพรหมซึ่งเป็นผู้สร้างคนแรก รูปร่างของเธอก็ปรากฏเหมือนกับความงามที่ถูกคัดสรรมาจากโลกทั้งสาม เธอคงมิได้แสวงหาความสุขในความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ วยของเธอก็ยิ่งอ่อนเยาว์ ขอจงบอกเถิดว่า ผลแห่งตบะที่ล้ำเลิศไปกว่านี้(ที่เธอต้องการ) คืออะไร ?”

ภวตฺยนิชฺฎาทปิ นาม ทุสะหา-

นมนสฺวินินำ ปฺรติปตฺติริทฺฤคฺตี ๗

วิจฺจามารุคฺปฺรหิตฺเตน เจตสา

น ทฺฤคฺยเต ตจฺจ กุโศทฺริ ตฺวยิ ๗ 5.42

5.42 “ธรรมดาการปฏิบัติเช่นนี้ย่อมเป็นการปฏิบัติของคนผู้มีจิตใจสูงส่ง เพราะเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา และทนได้ยาก แน่นางผู้มีเอวบาง แต่ว่าเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาและทนได้ยากนั้น หาได้พบในตัวเธอไม่ เพราะเธอมีใจมุ่งมั่นต่อหนทางแห่งการปฏิบัติของตน”

อลภยโศกาภิกเวยามกฤติ-

รวิมานนา สุภรุ กุตะ ปิตุรคฤเท ฯ

ปราภิมรุโศ น ตวาสติ กะ กริ

ปรสสารเยตปนนครตนสูงเย ฯ 5.43

5.43 “แนะนำนางผู้มีคิ้วงาม ร่างกายของเธอนี้มิได้ถูกความโศกครอบงำเลย การดูหมิ่นในบ้านของบิดาจะมีแต่ที่ไหน และการดูถูกดูแคลนจากคนอื่นก็ย่อมไม่มีแก่เธอด้วย ใครเล่าจะพึงยื่นมือไปคว้าแก้วมณีที่อยู่บนพังพานของพญานาคได้ ?”

กิมิตยปาสุยาภรณานิ เยาวเน

ธฤตฺ ตวยยา วารุชโกศภิ วลกลม ฯ

วท ปรโทเช สผฏฺจนทรตารกา

วิภาวรี ยทฺยรฺณาย กลุปเต ฯ 5.44

5.44 “เพราะเหตุไร เธอจึงเปลื้องอาภรณ์สำหรับวัยสาว แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ที่เหมาะสมสำหรับคนแก่เล่า เธอจงบอกเถิดว่า ราตรีที่ยังมีพระจันทร์และดวงดาวส่องแสงระยิบระยับในตอนพลบค่ำ จะเป็นไปได้เพื่อการทอแสงอรุณได้อย่างไร ?”

ทิวํ ยทิ ปรารุถยเส วฤถา ศฺรมะ

ปีตุะ ปรเทศาสฺตว เทวภูมยะ ฯ

อโถปยนฺตารมลํ สมารินา

น รตนมนวิษยติ มฤคฺยเต ทิ ตตฺ ฯ 5.45

5.45 “หากว่าเธอปรารธนาสวรรค์ การบำเพ็ญตบะของเธอก็จะไร้ผล เพราะนิवासสถานแห่งบิดาเธอเป็นเทวภูมิอยู่แต่เดิม แต่หากเธอปรารธนาสวามี ก็พอเกิดสำหรับบำเพ็ญสมาธิ เพราะว่ามีแก้วมณีย่อมไม่แสวงหา(เจ้าของ) มีแต่เจ้าของเท่านั้นที่แสวงหาแก้วมณี”

นิเวทิตํ นิเศวสฺติเตน โสษฺมณา

มนสฺตุ เม สํศยเมว คาทเต ฯ

น ทฤคฺยเต ปรารุถยิตวฺย เอว เต

ภวิษยติ ปรารุถิตทฺรลภา กถม ฯ 5.46

5.46 “ลมหายใจออกที่เจือด้วยไออุ่นของเธอได้บอกให้รู้(บางอย่าง)แล้ว แต่ใจของฉันก็ยังมี ความสงสัยอยู่นั่นเอง เพราะคนที่เธอพึงปรารธนานั้น ไม่ปรากฏเลย และบุคคลที่หาได้ยากตามที่เธอปรารธนาจะมีได้อย่างไรเล่า ?”

อโห สฤทธะ โภ'ปี ตเวปฺลิตฺโต ยฺววา

จิราย กรฺโณตฺพลศฺนุยตฺมา คเต ฯ

อุเปกฺษเต ยะ ศฺลถลฺมพินฺธิรฺชฎา

กโปลฺเทศ กฺลมาครฺบิงฺคลา ๓ 5.47

5.47 “ไอ้ ชายหนุ่มคนใดหนอที่เธอปรารถนา จะอดทนได้ เมื่อเขาเห็นมวยมมสีเหลืองปนแดงราวกับปลายเมล็ดข้าวเปลือก ที่ยุ่งเหยิงและห้อยย้อยรุงรังลงมาถึงพวงแก้มที่ว่างเปล่าเพราะมีได้ทัดทรงดอกบัวมานาน ?”

มุนิวรฺไตสฺตวามติมาตรฺกรฺศิตฺตา

ทิวากราปลุขฺญวิญฺญาสฺปทาม ฯ

ศศางฺกเลขามิว ปศฺยโต ทิวา

สเจตสสะ กสฺย มโน น หุยเต ๓ 5.48

5.48 “จิตใจของผู้มีความรู้สึกนึกคิดคนใดเล่าจะไม่ทุกข์ทรมาน เมื่อเห็นเธอชูปนมอย่างยิ่งจากการบำเพ็ญพรตของพระมุนี ผู้ซึ่งบริเวณ(ที่เคยสวม)เครื่องประดับถูกพระอาทิตย์แผดเผา ผู้ปรากฏดวงพระจันทร์ในยามกลางวัน ?”

อไวมิ เสภาคฺยมฺเทน วณฺจิตํ

ตว ปรียํ ยศฺจตุรราวโลกินะ ฯ

กโรติ ลกฺษฺยํ จิรมสฺย จกฺษฺโษ-

รณ วกรฺมาตฺมียมฺรลปฺกฺษมฺณะ ๓ 5.49

5.49 “ฉันเข้าใจว่าชายคนรักของเธอคงจะถูกความเฝ้าในความรูปหล่อของตนลวงเอาไว้ เพราะเขาทำได้ทำใบหน้าของตนให้เป็นจุดหมาย (สำหรับการมองดู) แห่งดวงเนตรของเธอที่มีขนตาถอนและเมียงมองด้วยความหลงรักมานานแสนนาน”

กียจฺจิริ ศฺรามยฺสิ เคาริ วิหฺยเต

มมาปี ปุรฺวาศฺรมสฺสิจิตํ ตปะ ฯ

ตทฺรฐภาเคน ลภสฺว กางฺกษิตํ

วริ ตมิจฺฉามิ จ สาธู เวทิตฺตุม ๓ 5.50

5.50 “แน่เคารี เธอได้ทรมานตนมานานเพียงไร ฉันเองก็มีตบะที่ได้บำเพ็ญในอาศรมมาก่อน เธอจึงได้สามิผู้ที่เธอปรารถนา ด้วยส่วนแห่งตบะครั้งหนึ่งนั้นเกิด และฉันก็ปรารถนาจะรู้จักเธออย่างยิ่ง”

อติ ปรวิศยาภิตา ทวิชนมนา

มโนคตฺ สาน ศศาก คํลิตุมฺ ฯ

อโถ วยสฺยํ ปริปารศฺวรวฺตินี

วิวฺรติตานณฺชนเนตฺรโมกฺษตฺ ฯ 5.51

5.51 ครั้นพรหมณ์เข้ามาหาแล้วถามพระนางอย่างนั้น พระนางยังไม่กล้าบอกความในใจ จึงได้แต่เหลียวมองหญิงสหายผู้อยู่ข้าง ๆ ด้วยดวงเนตรที่ไร้การทาสีตกแต่งขอบตา

สซี ตีทียา ตมฺวาจ วรฺณินี

นิโพธฺ สาทฺโธ ตว เจตฺกุตฺตฺหลมฺ ฯ

ยทรถมฺมโภชมิโวษณฺวารณฺ

กฤตฺ ตปะสาธนเมตยา วุปะ ฯ 5.52

5.52 หญิงสหายของพระนางได้กล่าวกะพรหมจารีผู้นั้นว่า “ข้าแต่ท่านฤๅษี ถ้าท่านมีความต้องการจะรู้จริง ๆ ละก็ ขอท่านจงรู้จักชายผู้นั้น ผู้ซึ่งพระนาง(มุ่งหวังจนต้อง)ทำร่างกายของตนให้เป็นเครื่องบำเพ็ญตบะ เหมือนกับคนใช้ดอกบัวบังแดด ฉะนั้น”

อัยํ มเหตฺรปรภฺกฺตินีริศฺริย-

ศจฺตฺรทิตฺตานวมตฺย มานินี ฯ

อรุปรหฺรยํ มทนสฺย นิศฺรหา-

ตฺปิเนาฺกปาณิ ปติมาปตฺมิจฺจติ ฯ 5.53

5.53 “พระนางปรารวตีนี้ มีความถือตัว เมื่อไม่สนใจใยดีในเทพผู้เป็นใหญ่ในทิศทั้งสี่ รวมทั้งพระอินทร์และเทพผู้เป็นใหญ่อื่น ๆ จึงปรารถนาที่จะได้สวามีคือพระผู้ถือตรีศูล (พระศิวะ) ผู้ไม่อาจทำให้พ่ายแพ้ได้ด้วยคามงาม เพราะพระองค์ได้ทำลายแม้กระทั่งพระมทนะ (กามเทพ)”

อสหฺยหฺงการนิวฺรติตะ ปฺรา

ปฺราริมปฺราปตฺมุขะ คิลิมฺมุขะ ฯ

อิมํ หฤทิ วุยายตปาตมกฺษิณ-

ทฺวิศิรณฺมฺรฺเตรปิ ปุષฺปนฺนวะนะ ฯ 5.54

5.54 “ในกาลก่อนโน้น ลูกศรของพระผู้มีธนูดอกไม้ม (กามเทพ) ซึ่งมีร่างกายแหลกสลาย มุ่งหน้าไปที่พระผู้เป็นศัตรูแห่งเมือง(ทั้งสาม) (พระศิวะ) ยังไม่ถึงเป้าหมาย แต่ได้ถูกทำให้ย้อนกลับมา ด้วยการทำให้เสีย(ขับไล่)ว่า หึง ที่ไม่อาจจะทนได้ แล้วตกกระทบลงที่หัวใจของพระนางอย่างแรง”

ตทา ปรมฤตยุนมทนา ปิตุรคฤเท

ลลาฎีกาจนฐนธูสราลกา ฯ

น ชาตุ พาลา ลภเต สม นิรวฤตี

ตุษารสงฆาตลิลาทเลขวปี ฯ 5.55

5.55 “ตั้งแต่นั้นมา พระนางผู้เฒ่าในความรัก มีปอยผมเปื้อนฝุ่นเพราะกระแจะจันทน์บนหน้าผาก ไม่เคยได้รับความสุขสบายภายในบ้านของบิดา แม้แต่อยู่บนแผ่นศิลาที่ปกคลุมไปด้วยหิมะ”

อุปาตตวรณ จริเต ปินากินะ

สพาษปกณฐสุขลิโตะ ปไทรियม ฯ

อเนกคะ กิณนรราชกนยกา

วานานตสงคิตสขีโรทยต ฯ 5.56

5.56 “หลายครั้งหลายครา เมื่อมีการพรรณาถึงพระประวัติของพระปيناกิน (พระศิวะ) พระนางก็ได้ทำให้ธิดาทั้งหลายของพญาकिनर ผู้เป็นเพื่อนร้องรำทำเพลงในราวป่า ต้องร้องให้ออกมาเพราะน้ำเสียง(ของพระนาง)ที่สั่นเครือเนื่องจากมีน้ำตาตกอยู่ในคอ”

ตริภาคเศษาสู นิตาสู จ กษณัม

นินิลย เนเตร สหสา วุยพฤษยต ฯ

กวนิลกณฐ วรชสีตยลภษยวา-

คสตุยกณฐารูปิตพาหุพนธนา ฯ 5.57

5.57 “ในราตรีที่มีช่วงเวลาทั้งสาม (ยามทั้งสามแห่งราตรี) ยังคงเหลืออยู่ พระนางหลับพระเนตรลงเพียงชั่วขณะ ก็ปลิ้นสะดุ้งตื่นเปลือยพูดคำว่า “โอ้พระนิลกัณฐะ พระองค์จะเสด็จไหนใด ?” พร้อมกับใช้แขนของตนกอดคอที่ไม่มีอยู่จริง”

ยทา พุโระ สรวคตสตุวมุจยเส

น เวตลิตี ภาวสุถมิมัม กถัม ชนม ฯ

อติ สวสโตลลิติตศจ มุคธยา

รหสุยपालภยต จนทรเศษระ ฯ 5.58

5.58 “อนึ่ง นางผู้ไร้เดียงสายังได้วาดรูปพระองค์ผู้มีจันทร์บนพระเศียร (พระศิวะ) ด้วยหัตถ์ของตน แล้วบ่นอยู่ในที่ลับว่า “ในเมื่อผู้รู้ทั้งหลายต่างพากันกล่าวว่าพระองค์ดำรงอยู่ในทุกหนทุกแห่ง กระนั้น พระองค์จักไม่ทรงทราบว่าคุณผู้นี้กำลังตกอยู่ในห้วงรักได้ไฉน ?”

ยथा จ ตสยธาธิคเม ชคตฺปเต-

รปศฺยทณฺยํ น วิธึ วิจิณฺวตี ฯ

ตทา สหาสฺมาภิรฺนุชฺญया คฺโร-

ริยํ ปฺรปฺนนา ตปเส ตโปวณฺม ฯ 5.59

5.59 “เมื่อพระนางกำลังหาวิธี แล้วไม่พบวิธีอื่นที่จะทำให้ได้มาซึ่งพระศิวะผู้เป็นใหญ่ในโลก พระนางจึงมายังป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะเพื่อบำเพ็ญเพียรพร้อมกับพวกฉัน หลังจากได้รับอนุญาตจากพระบิดา”

ทฺรุเมษุ สขยา กุถฺตชนฺมสุ สุวํ

ผลํ ตปะสากฺขิชฺช ทฺฤชฺฌเมษฺวปี ฯ

น จ ปฺรโรหาภิมฺโข’ปี ทฺฤศฺยเต

มโนรโถ’สฺยาะ ศฺคิเมาลิสฺศฺรยะ ฯ 5.60

5.60 “แม้บรรดาด้านไม้ทั้งหลาย (พืชสมุนไพร) อันพระนางปารวตีหญิงสหาย(ของพวกเรา) กระทำให้เกิดขึ้นเอง ที่เป็นสักขีพยานต่อการบำเพ็ญตบะ เหล่านี้ ก็ยังมีผลปรากฏให้เห็น แต่ความปรารถนาในใจของพระนาง อันมีเป็นเป้าหมายคือพระผู้มีพระจันทร์ประดับบนพระเศียร (พระศิวะ) ยังไม่เห็นแม้แต่หน่อ(ที่จะนำมาซึ่งผล)”

น เวทฺมิ ส ปฺรารุถิตฺทฺรลภา กทา

สฺชិภิรฺโสทรตฺตรมฺภิชิตามิมาม ฯ

ตปะกฺฤศฺตามภฺยฺอุปตฺสฺยเต สฺชึ’

วฺฤเชว สีสํ ตทวฺครทฺฤชตาม ฯ 5.61

5.61 “ฉันไม่รู้ว่า เมื่อไร พระศิวะผู้เป็นที่ปรารถนาและเป็นผู้หาได้ยากนั้น จักมาช่วยเหลือเพื่อนของเราคนนี้ ผู้ชুবดมเพราะการบำเพ็ญตบะ ผู้ซึ่งเราทั้งหลายที่เป็นสหายมองดูด้วยน้ำตาที่นองหน้า เหมือนพระอินทร์มาช่วยเหลือแผ่นดินที่แห้งแล้งเพราะขาดฝน(ด้วยการโปรยฝนให้)”

อคุตฺตสทฺภาวมิตฺติงคิตฺตชฺญया

นิเวทิตฺโต ไนชฺฐิกฺกฺสุนฺทรสฺตยา ฯ

อฺยิทเมวํ ปฺริหาส อิตฺตฺยมา-

มปฺฤจฺจทฺวยณฺชิตทฺรชฺลภฺษณะ ฯ 5.62

5.62 พระฤษีผู้มีความงามอย่างยิ่ง อันหญิงสหายผู้รู้ความลับในใจของพระนางปารวตี แจ้งให้ทราบถึงความจริงโดยไม่ปิดบังเช่นนั้น จึงได้ถามพระนางอุมว่า “นี่แน่ะ (เคารี) เป็นเช่นนั้นจริงหรือว่าเป็นเรื่องข้าฉัน ?” โดยมีได้แสดงอาการหัวเราะแต่อย่างไร

อถาครหสเส มุกฺลีภตฺตคฺกุเลา

สมรฺปนฺตี สฺพญฺญิกากฺษมาลิกาม ฯ

ภคฺฉิทฺเทรฺสฺตนยา มิตาภฺษรฺ

จิรวฺยวสฺถาปีตวาคภาสฺต ฯ 5.63

5.63 ที่นั่น พระธิดาของภูเขา (ปารวตี) วางลูกประคำทำจากลูกธูปที่สดใส่ไว้บนปลายมือที่มีนิ้วชิดกันคล้ายดอกไม้ตูม แล้วจึงพูดถ้อยคำที่ครุ่นคิดอยู่นาน ขนาดนับตัวอักษรได้ อย่างยากลำบาก ว่า

ยถา ศฺรุตฺ เวทวิทฺทา วรฺ ตฺวยยา

ชโน’ยมฺจฺใจะปทลงฺฆโนตฺสฺกะ ฯ

ตปะ กิเลทฺ ตทวาปติสฺธานิ

มโนรณานามคฺติรณ วิทฺยเต ฯ 5.64

5.64 “ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐในบรรดาผู้รู้พระเวท ความจริงก็เป็นอย่างที่ท่านได้ฟังแล้วนั้นแหละ คนผู้(ต่ำต้อย)นี้เป็นผู้ชวนชวายเป็นเพื่อจะได้รับตำแหน่งอันสูงสุด ได้ยินว่า มีแต่ตบะนี้เท่านั้นที่จะทำให้ได้รับสิ่งนั้น ไม่มีเลยที่จะไม่ได้สมปรารถนา (ด้วยตบะนั้น)”

อถาห วรฺณี วิทิตฺ มเหศฺวร-

สฺตทฺรณินิ ตฺวั ปฺนเรว วรฺตเส ฯ

อมงคฺลาภยาสรฺตี วิจฺนิตฺย ตํ

ตวานฺวฤตฺตี น จ กรตฺมตฺสเท ฯ 5.65

5.65 พระมุนิจึงกล่าวว่า “ฉันรู้จักพระมเหศวรดี แต่เธอก็ยังประพดติปรารถนาจะได้พระองค์อยู่อีก เมื่อรู้ว่าพระองค์ยินดีอยู่กับการประพดติปฏิบัติที่ไม่เป็นมงคล ฉันจึงไม่อาจจะคล้อยตามความปรารถนาของเธอ”

อวสฺตุนิรฺพนรฺปะเร ภคฺ นฺ เต

กโร’ยมามุกฺตวิวาทเกาตฺกะ ฯ

ภเรณ คฺโภรวลยฺภิกฺกตาหิณา

สฺหิษฺยเต ตตฺปรถมวาลมพนม ฯ 5.66

5.66 “แน่เธอผู้ยึดมั่นในสิ่งที่ไร้ค่า มือของเธอที่มีด้ายผูกข้อมือในพิธีแต่งงานยังไม่หลุดนี้ จักทนทานต่อการกอดครั้งแรกด้วยมือที่มีงูพันรอบเป็นกำไลของพระศัมภู (พระศิวะ) ได้อย่างไร ?”

ตวเมว ตาวตปริจินตย สวย์

กทาจิตเต ยที โยคมรหตะ ฯ

วฐุฑุกัลล กฬหฺสลภษณฺ

คชาชินฺ โสณิตพินทุวฐิ จ ฯ 5.67

5.67 “ตัวเธอเองคิดรอบคอบดีแล้วหรือ ของสองสิ่งคือ ผ้าไหมของเจ้าสาวที่ปักรูปหงส์อันงดงาม กับหนังช้างที่แปดเปื้อนด้วยหยดเลือดนั้น ควรนำมาใช้ร่วมกันได้เมื่อไรกันเล่า ?”

จตุษกปุษบปรกราวกิริณโยะ

ปโร’ปิ โโก นาม ตวานุมนยเต ฯ

อลกตกาณฺทานิ ปทานิ ปาทโย-

รวกิริณเกศาสู ปเรตญมิษุ ฯ 5.68

5.68 “ชื่อว่าใครเล่า ถึงแม้เป็นศัตรู จะยอมรับรอยเท้าที่ประทับเป็นสีแดงแห่งเท้าทั้งสองของเธอที่เคยย่ำแต่บนกลีบดอกไม้นในท้องไร่ แล้วมาประทับรอยในป่าช้าที่มีเส้นผมเกลื่อนกลาด ?”

อยุกตรูปิ กิมตะ ปรี วท

ตริเนตรวักษะ สุลภํ ตวาปิ ยต ฯ

สตนทวยเย’สมินฺหริจฺนทนาสปเท

ปทํ จิตาภสมรชชะ กริชยติ ฯ 5.69

5.69 “จงพูดมาซิ เมื่อพระอุระของพระตรีเนตร (พระศิวะ) ใกล้ชิดกับเธอได้โดยง่าย ผงขี้เถ้าจากเชิงตะกอนก็จะต้องสร้างรอยเปื้อนบนคู้แห่งถันของเธอที่เหมาะสมจะทำด้วยกระและจันทน์ แล้วจะมีอะไรที่น่ารังเกียจยิ่งไปกว่านี้อีกเล่า ?”

อियํ จ เต’นยา ปุโรโต วิทมพนา

ยพฺพมยา วารณราชหารยยา ฯ

วิโลกย วฤทโธภษมธิชฺฐิตํ ตวยา

มหาชนะ สเมรมฺโข ภวิษยติ ฯ 5.70

5.70 “และความอภัยสอดสูอีกอย่างหนึ่งก็จักมีแก่เธอตั้งแต่แรก เพราะผู้คนที่ทั้งหลายจะพากันยิ้มเยาะ เมื่อเห็นเธอผู้ควรจะได้รับ การแห่แหนด้วยพญาช้าง (ของพระอินทร์) แต่กลับชื้ออยู่บนหลังโคตัวผู้ (ของพระศิวะ) เมื่อแต่งงาน”

ทวย คต สंपรติ โศจนียตัม

สมาคมปรารณยา ปินากินะ ฯ

กลา จ สา กานติมติ กลาวต-

สตวมสย โลกสย จ เนตรเกามูที ฯ 5.71

5.71 “เพราะความปรารถนาจะอยู่ร่วมกับพระปيناกิน (พระศิวะ) บัดนี้ สิ่งทั้งสอง คือ เสี่ยวพระจันทร์ที่งดงามและตัวเธอผู้เป็นแสงจันทร์อันดึงดูดสายตาของชาวโลกนี้ จึงกลายเป็นสิ่งที่น่า เศร้าโศก”

วปุรวิริฐปาภษมลกษยชนมตา

ทิกมพรตเวณ นิเวทิตัม วสุ ฯ

วเรษุ ยทพาลมฤคากษิ มฤคยเต

ตทสตี กิ วุยสตมปี ตริโลจเน ฯ 5.72

5.72 “ร่างกาย (ของพระศิวะ) มีเนตรอันน่ากลัว กำเนิดของพระองค์ก็ไม่ปรากฏชัด สมบัติ ของพระองค์ก็เป็นทีที่ทราบกันว่ามีท้องฟ้าเป็นอาภรณ์ แน่ะเธอผู้มีดวงเนตรประจูดวงตานางกวางสาว สิ่งใดที่เธอแสวงหาในสวามี สิ่งนั้นหาไม่ได้แม้แต่ประการเดียวในพระตรีเนตร (พระศิวะ)”

นิวรตยาสมาทสทีปิติตานมนะ

กว ตทวิธสตุว์ กว จ ปุณยลกษณา ฯ

อเปกษยเต สารุชเนน ไวกิกิ

สมศานศูลสย น ยูปสตุกรียา ฯ 5.73

5.73 “เธอจงเปลี่ยนใจจากความปรารถนาที่ไม่เหมาะสมนั้นเถิด เพราะพระศิวะผู้มีลักษณะ ดังกล่าวมานั้นควรจะอยู่ที่ใด และเธอผู้มีลักษณะบริสุทธิ์ควรจะอยู่ที่ใด (ก็พึงรู้) คนผู้ฉลาดย่อมไม่หวัง การนำพิธีบูชาที่เสวยบูชาตามธรรมเนียมพระเวทมาใช้ทำกับหลักประหารในป่าช้า”

อิติ ทวิชาเตา ปรัตติกุลวาทีนิ

ปรเวปมานาธรรลกษยโกปยา ฯ

วิกุณจิตภรุตมาหิตเต ตยา

วิโลจเน ตริยคุปานตโลหิตเต ฯ 5.74

5.74 เมื่อพราหมณ์กล่าวคำขัดแย้งเช่นนี้ พระนางผู้มีความโกรธอันสังเกตได้จากริมฝีปากล่าง สิ้น จดจ้องดวงตาทั้งคู่ที่มีสีแดงกำที่ขอบ(ดวงตา) เหลือบมองอย่างขวางๆ ด้วยเก้าวาลัยคือคิ้วขมวดเข้า

อุวาจ ใจน์ ปรมารุธโต หร์

น เวตลี นูน์ ยต เอวมาตถ มาม ฯ

อโลกสามานยมจินตยเหตุกั

ทวิษนติ มนทาศจริตฺ มหาตมนาม ฯ 5.75

5.75 ครั้นแล้วพระนางจึงกล่าวกับฤษีนั้นว่า “ท่านไม่รู้จักพระหระตามความจริงเป็นแน่แท้ เพราะท่านได้กล่าวกับฉันอย่างนี้ ธรรมดาพวกคนโง่มักเกลียดชังการประพฤติปฏิบัติของเหล่าผู้มีใจสูงส่งที่ไม่เหมือนกับชาวโลกทั่วไป และมีลักษณะเป็นอินไตย”

วิปตฺปรตีการปเรณ มงคลั

นิเชวยเต ภูติสมุตฺตสุเกน วา ฯ

ชคจฺจรณฺยสฺย นิราศิษะ สตะ

กิเมภีราโคปหตาทมวฤตฺติภี ๓ 5.76

5.76 “สิ่งที่เป็นมงคล (คือเครื่องสักการบูชา มีมาลัยและของหอม เป็นต้น) ย่อมถูกใช้โดยบุคคลผู้ปรารถนาจะกำจัดหายนะ หรือ ผู้ต้องการจะได้รับความมั่งคั่ง แต่จะมีประโยชน์อะไรสำหรับพระองค์ (พระศิวะ) ผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก ผู้ไม่ทรงปรารถนาสิ่งใด ๆ ด้วยสิ่งที่เป็นมงคลเหล่านี้ที่ทำลายภาวะของจิตใจโดยความปรารถนา ?”

อภีจนะ สนปรภาวะ ส สัปทำ

ตฺริโลกนาถะ ปิตฺถสทฺมโคจระ ฯ

ส ภีมฺรูปะ คิว อิตฺยฺทึรฺยเต

น สนฺติ ยาถารุถยวิหะ ปินากินะ ๓ 5.77

5.77 “พระหระนั้นเป็นผู้ยากจน แต่เป็นบ่อเกิดแห่งทรัพย์สมบัติ ทรงอาศัยอยู่แต่ในป่าช้า แต่เป็นที่พึ่งแห่งโลกทั้งสาม พระองค์ทรงมีรูปร่างน่ากลัว แต่ถูกขนานนามว่า “ศิวะ (สงบ)” ผู้ที่รู้จักพระปินากิน (พระศิวะ) ตามความเป็นจริง ไม่มีเลย”

วิภูษโณทภาลี ปินทฺธโภคิ วา

คชาชินาลมพิ ทฺฤถธาริ วา ฯ

กपालิ วา สฺยาทถ เวนทฺเศขรึ

น วิศฺวมฺรูเตรวธารฺยเต วปุระ ๓ 5.78

5.78 “ไม่มีใครตัดสินว่ารูปร่างของพระศิวะผู้มีร่างกายเป็นจักรวาล จะต้องมีความรุ่งเรืองด้วยเครื่องประดับ หรือมีงูพันรอบ จะต้องนุ่งห่มด้วยหนังช้าง หรือนุ่งห่มด้วยผ้าไหม จะต้องมีกะโหลกศีรษะ หรือมีเสี้ยวพระจันทร์เป็นเครื่องประดับบนพระเศียร”

ตทงคส์สรคฺมวบาย กลปเต

ธรรุ จิตาภสมรโซ วิศุทฺธเย ฯ

ตถาหิ นฤตฺยาภินยกริยาจฺยุตฺ

วิลิปฺยเต เมลลิมฺพรากสาม ฯ 5.79

5.79 “ผงซีเถ้าจากจิตกาธาน เมื่อได้สัมผัสกับร่างกายของพระองค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง จากนั้น จึงร่วงหล่นมาติดบนศีรษะของทวยเทพชาวสวรรค์ เพราะการแสดงท่าร้ายรำของพระองค์”

อสนฺปทสฺตสฺย วฤเชณ คจฺฉตเต

ปรภินฺนทิกฺวารณวาทโน วฤชา ฯ

กโรติ ปาทาวุปกมฺย เมลลินา

วินิทรมนทารโรชฺรณางฺคฺลลิตฺ ฯ 5.80

5.80 “พระอินทร์ผู้มีช้างประจำทิศตัวตกมันเป็นพาหนะ ยังต้องใช้มวยผม (มงกุฎ) ก้มสัมผัสพระบาททั้งสองของพระศิวะผู้ยากจน ผู้ทรงวัวเป็นพาหนะ แล้วทำให้นิ้วพระบาท(ของพระศิวะ) กลายเป็นสีแดงด้วยละอองของดอกมันทาระที่บ้านเต็มที”

วิวกฺษตา โทษมฺปิ จฺยุตฺตาตฺมนา

ตฺวโยกมิตฺ ปรตฺติ สาธู ภาศิตฺม ฯ

ยมามนฺนตฺยาตฺมภูโวปี การณฺ

กถิ ส ลกฺษฺยปรภโว ภวิษฺยติ ฯ 5.81

5.81 “ท่านผู้มีใจเลือนลอย แม้ว่าปรารถนาจะกล่าวชี้โทษของพระศิวะ แต่ก็ยังพูดสิ่งที่ดีเลิศอย่างหนึ่งของพระองค์ออกมา ในเมื่อคนทั้งหลายกล่าวกันว่า พระศิวะเป็นแดนเกิดแม่แต่พระพรหม แล้วจะกำหนดรู้ที่กำเนิดของพระองค์ได้อย่างไร ?”

อลั วิวาเทน ยถา ศรุตสตุวยา

ตถาวริสดาวทเศษมสตุ สะ ฯ

มมาตฺร ภาไวกรสั มนะ สลิตั

น กามวฤตติรฺวจนียมีกษเต ฯ 5.82

5.82 “พอเท่านั้นเกิดด้วยการโต้เถียงกัน พระศิวะจึงเป็นดังเช่นที่ท่านได้สดับมาทั้งหมดนั้นเกิดแต่(ภายใน)ดวงหทัยของฉันซึ่งแผ่ซ่านไปด้วยอารมณ์รักเพียงอย่างเดียว ก็ยังยึดมั่นในพระองค์อย่างมั่นคง คนผู้ต้องการจะทำตามที่ตนปรารถนา ย่อมไม่ใส่ใจคำพูด (ที่ไม่ดีของผู้อื่น)”

นิวารยตามาลิ กิมปยยั พฺงฺคะ

ปฺนฺรวิวกษุสะ สฺสุริโตตฺตราธระ ฯ

น เกวลั โย มหโต’ปภาษเต

ศฺฤณฺตติ ตฺสฺมาทปิ ยะ ส ปาปภาท ฯ 5.83

5.83 “เพื่อนเอ๋ย จงห้ามมาถพทนมนี้ ผู้มีริมฝีปากบนสั้น ผู้ยังต้องการจะกล่าวบางอย่างด้วยเถิด มิใช่จะเป็นบาปเพียงเขาผู้พูดให้ร้ายพระผู้เป็นใหญ่เท่านั้น แม้คนผู้ฟังต่อจากเขาก็จะพลอยบาปไปด้วยเช่นเดียวกัน”

อิโต คมิษยามยถ เวติ วาทีนึ

จจาล พาลา สฺตฺนภินนวลกฺลา ฯ

สฺวรูปมาสฺถาย จ ตัา กฤตฺสฺमितะ

สฺมาลลฺมเพ วฤษราชเกตนะ ฯ 5.84

5.84 พระนางเมื่อตรัสว่า “หรือว่าเราควรไปจากที่นี่เสีย” ดังนี้ จึงชวนเซจะล้ม พร้อมกับมีผ้าถุงห่มเปลือกไม้หลุดออกจากถัน ทันใดนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสัญลักษณ์ (พระศิวะ) จึงกลายกลับไปสู่ร่างเดิม แล้วประคองพระนาง พร้อมด้วยรอยยิ้ม

ตั วิกษย เวปฺถุมตี สฺรสาจคยษฺฎิ-

รฺนิกษปณาย ปทฺมทฺธฤตฺมทฺวหนฺตี ฯ

มารุคาจลฺวยติกรากูลิเตว ลินฺธุระ

ไศลาธิราชตฺนยา น ยเยา น ตฺสฺเถา ฯ 5.85

5.85 ครั้นเห็นพระศิวะนั้นเข้า ธิดาแห่งขุนเขาก็มีร่างกายสั่นเทา และเปียกชุ่มไปด้วยเหงื่อ เมื่อยกเท้าข้างหนึ่งเพื่อจะก้าวไปข้างหน้า ก็ไม่อาจตั้งก้าวไปและไม่อาจหยุดอยู่ (เพราะความละอาย) เปรียบเหมือนแม่น้ำถูกอุปสรรคคือภูเขาคัดขวางในทางที่ไหลไป

อหฺย ปฺรภฺยตฺยวณตางคิ ตฺวาสฺมิ ทาสะ

กฺริตฺสฺตโปภิริติ วาทีนึ จนฺทฺรเมาเลา ฯ

อหฺนายน สา นียมขั กฺลฺมมฺตฺสฺสรฺช

เกฺลฺสสะ ฝฺเลน หึ ปุณฺรฺนฺวตฺตา วิธฺตเต ๓ 5.86

5.86 ครั้นเมื่อพระผู้มีพระจันทรบศิระชะ (พระศิวะ) กล่าวว่า “แฉะนางผู้มีร่างกายอ่อนนุ่ม นับแต่วันนี้ไป ฉันทเป็นทาสของเธอที่ถูกเธอซื้อด้วยตบะ” ทันใดนั้น นางปารวตีก็คลายจากความเมื่อยล้าอันเกิดจากการบำเพ็ญตบะ เพราะว่า ความอ่อนล้ายอมมอบความสดชื่นให้อีกครั้ง เพราะผลสำเร็จ

กฺุมารสมฺภเว มหากาวเย ตปะฝฺลโทย นาม ปฺลจมะ สฺรคฺชะ ๓

จบฺสรฺรคฺทึ 5 การให้ผลของการบำเพ็ญตบะ ในมหากาวเยเรื่องกุมารสัมภวะ



อุมาปรทาน นาม ษษฐะ สรรค ๓
สรรคที่ 6 การขอพระนางอุมาแต่งงาน

อด วิศวัตมเน เคารี สนทิเทศ มิละ สซีม ๓

ทาดา เม ภูฤตดำ นาละ ปริมาณีกิริยามิติ ๓ 6.1

6.1 ลำดับนั้น พระนางเคารีจึงบอกแก่หญิงสหายเพื่อไปแจ้งแก่พระผู้เป็นอาตมันแห่งจักรวาล (พระศิวะ) ว่า “พระผู้เป็นที่พึงแห่งภูเขาทั้งหลาย (ท้าวหิมालัย) จะเป็นผู้มอบเรา(แก่พระองค์) ของจงทำให้ท้าวหิมวัตนั้นเป็นบุคคลสำคัญเถิด”

ตยา วุยาหฤตสนุเทศา สทา พณา นิภฤตา ปริเย ๓

จูดยษฏีริวามยาเส มธา พรภฤโตนมซี ๓ 6.2

6.2 พระนาง ผู้ที่หญิงสหายนำข่าวสาส์นไปกราบทูลพระศิวะแล้ว จึงตั้งหน้าตั้งตารอคอย และมีรัศมีรุ่งเรืองอยู่ใกล้ ๆ ชายคนรัก เหมือนกับต้นมะม่วงอ่อนที่พุดออกมาผ่านเสียงของนกดูเหว่า ตั้งหน้าตั้งตารอคอยดูใบไม้ผลิที่กำลังใกล้จะมาถึง

ส ตเถติ ปรีติชญา วิสฤชย กถมปยุมา ๓

ฤชีลชโยติรมยาน สปัต สสมาร สมารศาสนะ ๓ 6.3

6.3 พระผู้ฆ่ากามเทพ (พระศิวะ) ครั้นให้คำสัญญาว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้น” ลากจากพระนาง อุมาอย่างยากลำบากแล้ว จึงระลึกถึงสัปตฤชีผู้มีรัศมีรุ่งเรือง

เต ปรัมณตโลรุไวยม โทยตยนตสโตปนนะ ๓

สารุนธติกาสะ สปทิ ปราทุราสนปุระ ปุโรกะ ๓ 6.4

6.4 สัปตฤชีผู้มีตบะเป็นทรัพย์เหล่านั้น เมื่อทำให้ท้องฟ้าเปล่งประกายด้วยมณฑลรัศมีแล้ว จึงมาปรากฏต่อหน้าพระประภุ (พระศิวะ) พร้อมด้วยนางอรุนธติ โดยฉับพลัน

อาปลุตาสุติรมนทากรุสุโมตกริวิจิษุ ๓

ไวยมคจคาปรวาหะชु ทิงนาคมทคณิษุ ๓ 6.5

6.5 ฤชีเหล่านั้น ได้สรองसन ในสายธารแห่งแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ ที่มีกลิ่นพุดดอกมันทาระ ที่เกิดบนริมฝั่งแม่น้ำ และที่มีกลิ่นหอมจากน้ำมันของช้างประจำทิศ

มุกตายนโญปวีตานิ พิภรโต ไหมवलกลาธา ฯ

รตนากษสฺตราระ ปรวรชยํ กลปวฤกษา อิวาศริตาทะ ฯ 6.6

6.6 (ฤๅษีเหล่านั้น) ผู้สวมสายยัชโญปวีตทำด้วยแก้วมุกดา นุ่งผ้าเปลือกไม้ทำด้วยทอง มีลูกประคำทำด้วยรัตนะ จึงปรากฏเหมือนต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลายมาอาศัยคนผู้เป็นนักบวช

อธะปรสฺถาปีตาศเวน สมาวรชิตเกตุนา ฯ

สทสรรมินา สากษาดสปรณามมุทิกษิตาทะ ฯ 6.7

6.7 (สัปตฤๅษีเหล่านั้น) ผู้ซึ่งพระผู้มีรศมีตั้งพัน (พระอาทิตย์) ได้มองดูอย่างนอบน้อม หลังจากที่ได้จอดพักม้าไว้เบื้องล่าง และลดธงลงมา

อาสกตพาหุลตยา สารธมฺทฤตยา ภูวา ฯ

มหาวราหทษฺฎรายํ วิศรานตาทะ ปรลยาปทิตะ ฯ 6.8

6.8 (ฤๅษีเหล่านั้น) ผู้ซึ่งได้ไปพักผ่อนบนเขี้ยวของพญาหมูป่า (วราหาวตารของพระวิษณุ) พร้อมด้วยพระภูมิที่ถูกยกขึ้น(จากน้ำ) อันมีเภาวัลย์ติดอยู่ที่เขี้ยวเป็นแขน ในเวลาที่จักรวาลประลัย

สรคเศษปรณยนาทวิศวโยเนรณนตรม ฯ

ปุราตนาธา ปุราวิทฺทริธาทาร อิติ กิรติตาทะ ฯ 6.9

6.9 (สัปตฤๅษีเหล่านั้น) ผู้ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นผู้สร้างในยุคแรก โดยเหล่านักปราชญ์ผู้รู้ประวัติศาสตร์ เพราะเป็นผู้กระทำการสร้างสิ่งที่เหลือต่อจากพระผู้เป็นที่ยำเริญจักรวาล (พระพรหม)

ปรากฏตนาธา วิศุทธานา ปรีปากมุเปยฺษาม ฯ

ตปสตามุปลุขานาธา ผลานยปี ตปสฺวินธา ฯ 6.10

6.10 (สัปตฤๅษีเหล่านั้น) ผู้ซึ่งแม้จะได้เสวยผลแห่งการบำเพ็ญตบะอันบริสุทธิ์หมดจด ที่ได้บำเพ็ญมาแต่ปางก่อน และมีผลสมบูรณ์แล้วในปัจจุบัน แต่ก็ยังบำเพ็ญตบะต่อไปอยู่

เตชํ มธยคตา สารวี ปตฺยะ ปาทารูปิตะกษณา ฯ

สากษาทิว ตปะสิทธิรฺทภาเส พหฺวารุณธิตะ ฯ 6.11

6.11 นางอรุณธิตีผู้บริสุทธิ์ อยู่ท่ามกลางแห่งฤๅษีเหล่านั้น มีสายตาที่มองไปยังเท้าของสามี (ฤๅษีวิษณุ) ปรากฏรุ่งเรืองยิ่ง รวากับเป็นความสำเร็จแห่งตบะที่ปรากฏต่อหน้า(ของฤๅษีเหล่านั้น)

ตามเคารวเกแทน มุนี ศุจาปศุยทีศวระ ฯ

สตรียุมานิตยนาสไถษา วฤตต์ ทิ มหิต์ สตาม ฯ 6.12

6.12 พระอัสวระ มองดูซึ่งนางอรุณธิดีและพระมุนีทั้งหลาย โดยไม่แบ่งแยกความเคารพ การแบ่งแยกว่าเป็นชายหรือหญิง นี้ไม่ใช่สิ่งที่จะต้องคำนึง เพราะว่า การประพฤตินี้เป็นสิ่งที่น่ายกย่องสำหรับคนดีทั้งหลาย

ตทุทธศนาทภูจฉโภรภูยานทวารธมาทระ ฯ

กริยามำ ขลุ ธรรมยามำ สตปตฺนโย มุลการณม ฯ 6.13

6.13 เพราะการมองดูนางอรุณธิดีนั้น พระศัมภุ (พระศิวะ) จึงมีความปรารถนาจะได้ภรรยา มากยิ่งขึ้น แท้จริงแล้ว ภรรยาที่ดีทั้งหลายก็เป็นสาเหตุเพื่อการประพฤติปฏิบัติทางศาสนา

ธรมณปิ ปทฺ ศรวเว การิตเ ปารวตี ปรติ ฯ

ปุรวาปรารภิตสย กามสโยจฉวลิตฺ มนะ ฯ 6.14

6.14 แม้เมื่อธรรมะทำให้พระศวระ (พระศิวะ) มุ่งมั่นต่อพระนางปารวตีอีกชั้นหนึ่ง จิตใจของ กามเทพผู้หวาดกลัวต่อความผิดในครั้งก่อนก็ผ่อนคลายเบาใจลง

อถ เต มุนยะ สรวเว มานยิตวา ชคทคุรม ฯ

อิทมุจรรูจานาปะ ปริติกณภูกิตตวจะ ฯ 6.15

6.15 ลำดับนั้น พระมุนีทั้งหมดนั้น ผู้เชี่ยวชาญในพระเวทพร้อมทั้งสาขาท่าง ๆ เมื่อได้กระทำ ความเคารพต่อพระผู้เป็นครูแห่งโลก (พระศิวะ) แล้ว จึงทราบบทเพลงองค์ด้วยอาการขนลุกเพราะปีติ ดังนี้

ยทพฺรหฺม สมยคามนาตํ ยทคเนา วิริณา หุตม ฯ

ยจจ ตปตํ ตปสฺตสย วิปกกํ ผลมทย นะ ฯ 6.16

6.16 “พระเวทไดอันเราเรียนมาด้วยดีแล้ว เครื่องบูชาไดอันเราใส่ลงในกองไฟด้วยวิธี ที่เหมาะสม และตบะไดอันเราฝึกฝนแล้ว ในวันนี้ สิ่งนั้น(ทั้งหมด) ได้ผลผลิตเต็มทีแก่เราทั้งหลายแล้ว”

ยทรยภฺเชณ ชคตำ วยมาโรปีตาสฺตวยา ฯ

มโนรตสยาวิษย์ มโนวิษยมาตมนะ ฯ 6.17

6.17 “เพราะว่า พวกเราถูกท่านผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งหลายยกขึ้นแล้วสู่วิสัยแห่งความคิด ของอาตมฉัน (ของท่าน) อันเกินวิสัยของความปรารถนา (ของเรา)”

ยสย เจตลี วรเตถาะ ส ตาวตฤติหน้า วระ ฯ

กี ปุนรพรมโยเนรยสทว เจตลี วรตเต ฯ 6.18

6.18 “พระองค์พึงอยู่ในจิตใจของบุคคลใด บุคคลนั้นยังเป็นผู้ประเสริฐในบรรดาผู้บริสุทธิ์ทั้งหลายก่อน ไม่จำเป็นต้องพูดถึงบุคคลผู้ที่อยู่ในพระทัยของพระองค์ผู้เป็นแหล่งกำเนิดพระพรหม (หรือพระเวท)”

สตุยมรกาจจ โสมาจจ ปรมธยาสมเท ปทม ฯ

อทย ตูจใจสตรึ ตากยา สมรณานุครหัตตว ฯ 6.19

6.19 “เป็นความจริงที่เราทั้งหลายได้ครองสถานะที่สูงกว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ แต่วันนี้ เราทั้งหลายได้ครอบครองสถานะที่ประเสริฐยิ่งกว่าทั้งสองอย่างนั้น เพราะการอนุเคราะห์ที่พระองค์ทรงระลึกถึงพวกเรา”

ตวตส์ภาวิตมาตมานัน พหุ มนยามเห วยม ฯ

ปฺรายะ ปฺรตยยมาตเต สวคณษุตตมาทระ ฯ 6.20

6.20 “เราทั้งหลายต่างพากันครุ่นคิดถึงอาตมันที่พระองค์ทรงยกย่องอย่างมาก โดยปกติความเอื้ออาทรของคนผู้ประเสริฐ ย่อมก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในคุณทั้งหลายของตน”

ยา นะ ปรีตริวิรูปากษ ตวทนุชยานส์ภาว ฯ

สา กิมาเวทยเต ตฤยมนตราตมาลี เททินาม ฯ 6.21

6.21 “ข้าแต่พระตรีเนตร (พระศิวะ) ความปราบปลื้มใจของพวกเราที่เกิดจากการระลึกถึงของพระองค์นั้น พระองค์จะทรงทราบไปเพื่อเหตุใด ? เพราะพระองค์ก็เป็นอาตมันที่อยู่ภายในแห่งสิ่งที่ชีวิตทั้งหลายอยู่แล้ว”

สาภาษาทฤษโณ’สึ น ปุนรวิทมสตุว่า วยมณษสา ฯ

ปฺรสีท กถยาตมานัน น ธิยา ปถึ วรตเส ฯ 6.22

6.22 “พระองค์เป็นผู้ที่ถูกรู้เห็นได้โดยแจ่มแจ้ง แต่พวกเราก็หาได้รู้จักพระองค์ตามความเป็นจริงไม่ ขอพระองค์จงยินดี (และ)จงกล่าวถึงตนเอง (เพราะว่า)พระองค์ไม่ได้อยู่ภายในขอบเขตแห่งการรับรู้ด้วยใจ”

ก็ เยน สฤชลี วุยกตมุต เยน พิศุทธิ ตต ฯ

อด วิศฺวสย สัหฺรตา ภาคะ กตม เอษ เต ฯ 6.23

6.23 “รูปของพระองค์ (ที่ปรากฏอยู่) นี้ เป็นภาคใดกันหนอ คือ เป็นภาคที่พระองค์ทรงใช้สร้างจักรวาล หรือเป็นภาคที่พระองค์ทรงใช้รักษาจักรวาล หรือว่าภาคที่พระองค์ทรงใช้ทำลายล้างจักรวาล ?”

อด วา สุมหตเยษา ปรรรณนา เทว ติษฐตุ ฯ

จินฺติโตปสฺสิตำสฺตาวจฉาธิ นะ กรวาม กิม ฯ 6.24

6.24 “ข้าแต่ท้าว อนึ่ง ขอให้ความปรารถนาอันดีงามและยิ่งใหญ่นี้จงพึงไว้ ขอพระองค์จงสั่งพวกเราผู้ปรากฏอยู่ต่อหน้าตามที่พระองค์ทรงคิดก่อนเถิดว่า เราทั้งหลายจะต้องทำอะไร”

อด เมาลิตตสฺยเนโทริวิคฺไทรทศนาคุภี ฯ

อุปจिनฺวนปรภำ ตนวิ ปรตยาห ปรมศฺวระ ฯ 6.25

6.25 ครั้งนั้น พระปรเมศวระผู้ทำให้รัศมีอ่อน ๆ ของพระจันทร์บนพระเศียรเพิ่มพูนขึ้นด้วยรัศมีที่สดใสของพระทนต์ ได้ตรัสตอบไปว่า

วิทิตฺ โว ยถา สฺวารถา น เม กาศฺจิตฺปฺรวฤตฺตยะ ฯ

นนุ มุรฺติภริษฏาภริตถุโตะ สฺมิ สฺสุจิตะ ฯ 6.26

6.26 “(แหม่มุนี้ทั้งหลาย) พวกท่านทราบชัดเจนอยู่แล้วว่าความประพฤติทั้งหลายบางอย่างของเรา ไม่ได้เป็นไปเพื่อตน เราถูกรับรู้ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ด้วยมูรติทั้ง ๘ มิใช่หรือ ?”

โส หิ ตถษณาคูโรรวุษฏี วิทฺยุตฺวานิว จาตโกะ ฯ

อริวิปรกฤตฺโรเทไวะ ปฺรสุตี ปฺรติ ยาจิตะ ฯ 6.27

6.27 “เทวดาทั้งหลายที่ถูกศัตรูรุกรานได้มาขอร้องเรา เพื่อให้กำเนิด(บุตร) ราวกับฝูงนกจาทกะที่เดือดร้อนเพราะความกระหายพากันขอร้องเมฆ เพื่อให้กำเนิดฝน”

อด อารฺหตุมิจฉามิ ปารวตีมาตมชนฺมเน ฯ

อุตฺปตฺตเย หวิโรภกตฺรยชฺมาน อิวารณฺนิม ฯ 6.28

6.28 “เพราะเหตุนี้ เราจึงปรารถนาจะได้นางปารวตีมาเพื่อให้กำเนิดบุตร เหมือนผู้บูชาัญญุปรารถนาจะได้ไม้สีไฟ(ไม้อรณิ)มาเพื่อทำให้พระผู้กินเครื่องสังเวद्य (ไฟ) เกิดขึ้น”

ตามสมุทฺรเถ ยุชฺมาภิรยาจิตฺวโย หิมาลยะ ฯ

วิกิริยาโย น กลปนฺเต สํพนฺธะ สทฺนุชฺฐิตะ ฯ 6.29

6.29 “ท่านทั้งหลายควรจะไปขออนางปารวดีกับท้าวหิมวัตเพื่อเรา (แท้จริง) ความสัมพันธ์ที่ปฏิบัติโดยคนดี ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเสียหาย”

อุณฺนเตน สติติมตา ฐรมฺหฺวหฺตา ภูวะ ฯ

เตน โยชิตสํพนฺธํ วิตฺต มามปฺยวณฺจิตฺม ฯ 6.30

6.30 “ขอให้ท่านทั้งหลายจงรู้ว่าเราผู้มีความสัมพันธ์กับท้าวหิมวัตนั้นจะไม่ถูกหลอกหลวงโดยพระองค์ ผู้สูงส่ง ผู้ทรงดำรงมั่นและผู้ทรงนำพาฐานะของแผ่นดิน”

เอวํ วาจยะ ส กนฺยารุณฺมิติ โว โนปทิกฺขเต ฯ

ภวตฺปฺรณฺนิตฺมาจรรมามนฺติ ทิ สาธวะ ฯ 6.31

6.31 “ไม่จำเป็นต้องบอกแก่ท่านทั้งหลายว่าพวกท่านควรจะกราบทูลท้าวหิมวัตนั้นเพื่อขอพระธิดาอย่างนี้ เพราะผู้รู้ทั้งหลายก็พากันสอนวิธีปฏิบัติที่ประณีตอันสืบเนื่องมาจากพวกท่าน”

อารฺยาปฺยรฺนฺธติ ตตฺร วฺยาปารี กรตฺมฺรหฺติ ฯ

ปฺรายนฺโนวฺวิเธ การฺเย ปฺรณฺธริณฺา ปฺรคฺลฺกตา ฯ 6.32

6.32 “แม้นางอรุณธิดีผู้ประเสริฐก็ควรจะทำกรช่วยเหลือในพิธีวิวาห์นั้นด้วย โดยมากเหล่าสตรีผู้แต่งงานแล้วย่อมมีความเชี่ยวชาญในกิจที่พึงทำอันมีลักษณะอย่างนี้”

ตตฺปฺรยาเตฯชธิปฺรสฺถํ สิทฺธเย หิมวตฺปฺรม ฯ

มหาโกศิปฺรปาเต’สฺมินฺสงฺคมะ ปฺนเรว ณะ ฯ 6.33

6.33 “เพราะฉะนั้น เพื่อความสำเร็จ(แห่งกิจนั้น) ขอท่านทั้งหลายจงไปยังนครของท้าวหิมวัตชื่อว่าโอชธิปรัสสะ เราทั้งหลายจะพบกันอีกครั้งที่ริมตลิ่งอันสูงชันของแม่น้ำมหาโกศิ”

ตสฺมินฺสํยมิณามาทฺเย ซาเต ปฺริณฺโยนฺมุเข ฯ

ชฺหะ ปฺริครหฺวรฺรฺทำ ปฺราซาปตฺยาสฺตปฺสฺวินะ ฯ 6.34

6.34 “เมื่อพระคิวนั้นผู้เป็นองค์ประดมแห่งเหล่าพระมุนีกลายเป็นผู้รอคอยการแต่งงานเหล่าฤษีผู้บำเพ็ญตบะ ผู้เกิดจากพระพรหม ก็พากันละทิ้งความละอายที่จะมีภรรยา”

ตตะ ปรมมิตยุกตวา ปรัตสเถ มุณิมณฑลุม ฯ

ภควานปี สंपราปตะ ปรัถโมททิษฏมาสปทม ฯ 6.35

6.35 จากนั้น เมื่อกล่าวว่า “ดีแล้ว” หมูแห่งพระมุนีก็พากันหนีไป ฝ่ายพระผู้เป็นเจ้าของ (พระศิวะ) ก็เสด็จไปยังสถานที่ที่ได้นัดหมายไว้แต่แรก

เต จากาศมสิศยามมุตปตย ปรมรุษยะ ฯ

อาเสทุโรษธิปรัสถถ์ มนสา สมรหสะ ฯ 6.36

6.36 แลฤษีผู้ประเสริฐเหล่านั้น เหาะขึ้นสู่อากาศอันมีสีดำเมื่อมเหมือนดาบ (เหล็กดำ) ไปถึง เมืองโอชธิปรัสถะรวดเร็วดังใจ

อลกามติวาหุโยว วสติ วสุสัปทาม ฯ

สุวราภิชยนทวมน์ กฤตเวโวปนิเวคิตม ฯ 6.37

6.37 (เมืองโอชธิปรัสถะนั้น) เป็นเหมือนกับย้ายเอาเมืองอลกา (ของท้าวฤๅษะ) ซึ่งเป็นที่ตั้ง แห่งทรัพย์และความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเมืองที่หนาแน่นเหมือนกับย้ายชาวสวรรค์จำนวนมากมา อาศัยอยู่

คจคาโสรัตะปริกษิปต์ วปรานตรชวลิตาษธิ ฯ

พฤษนมนนิคิลาสาถ์ คูปตาวปี มโนหรม ฯ 6.38

6.38 (เมืองโอชธิปรัสถะนั้น) แวดล้อมด้วยสายน้ำแห่งแม่น้ำคงคา มีพืชสมุนไพรมีโชติช่วงอยู่ ภายในกำแพงเมือง มีกำแพงทำด้วยหินแก้วมณีนขนาดใหญ่ แม้จะป้องกันไว้อย่างดี ก็ยังคงงามดึงดูดใจ

ชิตลีหยา นาคา ยตราศวา พิลโยนยะ ฯ

ยักษาะ กิปุรุษาะ เปารา โยชิโต วนเทวตาะ ฯ 6.39

6.39 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีฝูงช้างที่เอาชนะความหวาดกลัวต่อสิงห์ มีฝูงม้าที่กำเนิดจาก สายพันธุ์พิละ (ม้าของพระอินทร์) มีบุรุษคือพวกยักษ์และกินนร มีสตรีคือเหล่าเทพธิดาที่อาศัยอยู่ ในป่า

ศิขราสกตเมฆานำ วยชยุนเต ยตร เวศมนาม ฯ

อนุครชิตสนทิกุระ กรโณรมุรชสวนาะ ฯ 6.40

6.40 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีเสียงกลองมรุษะบรรเลงออกมาจากการตีด้วยมือ ภายใน ที่อยู่อาศัยทั้งหลายที่มีก้อนเมฆลอยอยู่บนหลังคา ซึ่งทำให้เกิดความสนเท่ห์ว่าเป็นเสียงฟ้าร้อง (หรือเสียงกลองกันแน่)

ยตร กลุฑรุไมเรว วิโลลวิภูป่าคุโละ ๑

คฤหยนตรปตภาคคีรีเปาราทรนิรมิตา ๓ 6.41

6.41 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีความงามแห่งธงปตภาคคีรีที่ติดอยู่บนเสาบ้าน เกิดขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เพราะมีต้นกัลปพฤกษ์ที่มีผ้าปลิวสะบัดอยู่บนกิ่งนั่นเอง

ยตร สผฏิกหรมเยษุ นฤตมาปานณุมิษุ ๑

โชยติษุ ปรัติพิมพานิ ปรัปาปุนนตยูปหารตาม ๓ 6.42

6.42 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น บนหลังคอาคารที่ทำด้วยแก้วผลึก (เรือนโล้น) ซึ่งมีบริเวณ ที่จัดไว้สำหรับตีมี มีแสงสะท้อนของดาวทั้งหลายในเวลากลางคืน กลายเป็นดอกไม้โปรยปราย (อยู่ทั่วบริเวณ)

ยตรราชธิปรักาเศน นกต์ ทรุคิตส์จระ ๑

อนภิชญาสตมิสรานา ทुरुทิเนษุภิสาริกะ ๓ 6.43

6.43 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น แสงสว่างของพีชสมุนไพรรได้ส่องทางในเวลากลางคืน หญิงสาว ผู้เจ้าชู้ที่ออกไปหาชายคนรัก จึงไม่รู้ถึงความมืด แม้จะเป็นวันที่มีเมฆหมอกปกคลุมก็ตาม

เยาวนานต วิโย ยสุมินนานตกะ กุสุมายธาต ๑

รติเชทสมุตปนา นิทรา สัชญาวิปรัยยะ ๓ 6.44

6.44 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น วยของผู้คนสิ้นสุดที่วัยหนุ่มสาว (ไม่แก่) ไม่มีผู้ทำลายอื่น นอกจากเทพผู้มีดอกไม้เป็นอาวุธ (กามเทพ) และมีการนอนหลับอันเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยในการ ร่วมรักกันไม่ได้สติ

ภรุเกทิภิสะ สกมโปษุไรฐุรลิติตางคูลิตรุชไนะ ๑

ยตร โภปะ กฤตตะ สตรีณามาปราทาธาธินะ ปริยยะ ๓ 6.45

6.45 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น ชายคนรักทั้งหลายถูกทำให้เป็นผู้ต้องง้องอนต่อหญิงสาว ด้วยความโกรธ(ของพวกนาง) ที่(แสดงออกด้วย)คิ้วขมวด มีอาการปากสั่น และขึ้นิ้วที่น่ารัก

สนตานกตรุจฉายาสูปตวิทยาธาธาธาธา ๑

ยสย โจปวนิ พาหุยิ คนธวทคนธมาทนม ๓ 6.46 ๑

6.46 และสวนที่อยู่นอกเมืองโอชธิปรัสถะนั้น คือภูเขาคันธมาทนมที่มีกลิ่นหอม ซึ่งมีร่มของต้น สันตानกะที่พวกนักเดินทางคือวิทยธาธาธาธาธาอาศัยหลบนอน

อด เต มุนโย ทิวยะ เปรุษย ไหมวตํ ปุรม ฯ

สวรคาภิสนธิสุกฤตํ วณจนามิว เมนิเร ฯ 6.47

6.47 ลำดับนั้น เหล่าพระมุนีผู้เป็นทิพย์นั้น หลังจากเห็นเมืองของท้าวหิมวัตแล้ว จึงพากันคิดว่า ตบะที่ตนบำเพ็ญเพื่อให้ได้สวรรค์เป็นเหมือนกับการหลอกลวง

เต สทมนิ คิเรเวคาทุนมุขทวาสถวิภิชิตา ฯ

อวเตรรุขฎาภาไรริลิตานลนิจโลละ ฯ 6.48

6.48 พระมุนีเหล่านั้น ขณะที่คนเฝ้าประตูทั้งหลายพากันแหงนหน้ามองดู พากันเหาะลงมาที่พระราชวังแห่งภูเขา (หิมาลัย) ด้วยความเร็ว จนมีมวยผมเหยียดตรงไม่เคลื่อนไหวคล้ายกับเปลวไฟที่อยู่ในภาพจิตรกรรม

คคณาทวตีรณา สา ยถาวฤทฺธปุระสรา ฯ

โตยานตรภาสกราลิว เรเช มุนิปรัปรา ฯ 6.49

6.49 ถ่องแถวของพระมุนีที่กำลังข้ามลงจากท้องฟ้า ซึ่งมีพระมุนีผู้เฒ่าอยู่ข้างหน้านั้น ส่องแสงรุ่งเรือง เหมือนกับแถวภาพสะท้อนของดวงอาทิตย์ที่ปรากฏบนผิวน้ำ

ตานรขยานรขมายาทาย ทูราตปรตยฺทยเยา คิริระ ฯ

นมนนสารคฺรุภิกะ ปาทนยาไสรวสุนฺธราม ฯ 6.50

6.50 ภูเขา(หิมาลัย) เมื่อได้ทำแผ่นดินยุบลงด้วยการวางพระบาทที่หนักเพราะเต็มไปด้วยแก่นสาร(อยู่ภายใน) จึงได้ถือเอาเครื่องบูชา ไปต้อนรับพระมุนีผู้ควรแก่การบูชาเหล่านั้นแต่ที่ไกล

ธาดุตตามราธระ ปรัาศูรเทวทารุพททภุชะ ฯ

ปรกฤตฺไวย คิโลรสกะ สุยยกโต หิมวานิติ ฯ 6.51

6.51 (ภูเขานั้น) มีริมฝีปากแดงเพราะแร่ธาตุ สูงใหญ่ มีแขนที่ใหญ่เหมือนกับต้นเทวทารุ โดยปกติแล มีหน้าอกแข็งเหมือนศิลา จึงรู้กันว่าเป็นท้าวหิมวัต

วิธีปรยุกตสตกาโรละ สวยํ มารคสย ทรศกะ ฯ

ส ไตรากุรมยามาส ศุทธานตํ ศุทฺธกรมภิกะ ฯ 6.52

6.52 ท้าวหิมวัตนั้นแสดงหนทางให้พระมุนีเหล่านั้นผู้มีการประพฤติดันบริสุทธ์เข้ามาสู่ภายในราชมณฑลอันหมดจด ด้วยการบูชาอันประกอบตามวิธี ด้วยตนเอง

ตตร เวตราสนาสีนาณภฤตาสนปริศระ ๑

อิตฺยวาเจศฺวรานวาจํ ปฺราณชฺลฺรฺภูตเรศฺวระ ๓ 6.53

6.53 ภายในราชมณเฑียรนั้น พระผู้เป็นเจ้าของในบรรดาภูเขาที่แบกรับแผ่นดิน (ท้าวหิมวัต) ครั้นได้รับอาสนะแล้ว ก็ประนมมือด้วยความเคารพ กล่าวสนทนากับพระมุนีผู้เป็นใหญ่ทั้งหลาย ผู้ได้นั่งบนอาสนะทำด้วยหวายแล้ว อย่างนี้ว่า :-

อปเมโฆทยํ วรฺษมทฤษฺฏกฺุสมํ ผลม ๑

อตฺรฺกิตฺตปฺพนํ โว ทฺรศฺนํ ปฺรติภาติ เม ๓ 6.54

6.54 “การเกิดได้เห็นพระคุณเจ้าทั้งหลายโดยไม่คาดคิด ได้ปรากฏแก่เรา ดุจสายฝน ที่ปรากฏทั้งที่มวลเมฆมิได้ตั้งขึ้น ดุจผลไม้ที่ปรากฏทั้งที่ยังไม่มีดอกไม้ให้เห็น ฉะนั้น”

มฺุฒํ พุทฺธมฺิวัตมฺานํ ไหมิภฺูตมฺิวยสฺม ๑

ภฺูเมรฺทิวมิวารุฒํ มนฺเย ภวทฺนุศฺรหาตฺ ๓ 6.55

6.55 “เพราะความอนุเคราะห์ของพระคุณเจ้าทั้งหลาย เราเข้าใจตัวเองว่า เป็นเหมือนคนฉลาด ทั้งที่ยังเป็นคนโง่งม เหมือนกับกลายเป็นทอง ทั้งที่ยังเป็นเหล็ก และเหมือนถูกยกจากพื้นดิน ขึ้นสู่สวรรค์ ฉะนั้น”

อทฺยปฺรภฺฤติ ภฺูตานามธิคฺมโย’สฺมิ ศุทฺธเย ๑

ยทฺธยาลิตมฺรทฺภิสฺตทฺธิ ตฺิรฺถํ ปฺรจกฺษเต ๓ 6.56

6.56 “ตั้งแต่นั้น เราเป็นผู้ที่เหล่าสัตว์จะพึงเข้ามาหาเพื่อความบริสุทธิ์ เพราะว่า สถานที่ที่พระผู้วิเศษเคยอาศัยอยู่นั้น ย่อมปรากฏเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์”

อโวมฺิ ปฺุตมาตฺมานํ ทฺวเยโนว ทฺวิโชตตฺมาอะ ๑

มฺูรฺฐนิ คจฺคาปฺรปาเตน เหาตปาทามภฺสา จ วะ ๓ 6.57

6.57 “ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐสุดในเหล่าทวิชาติ ข้าพเจ้ารู้ว่าตัวเองเป็นผู้หมดจดได้ เพราะสิ่งทั้งสองเท่านั้น คือ ด้วยการตกลงของแม่น้ำคงคาบนศีรษะ และด้วยน้ำล้างเท้าของท่านทั้งหลาย”

ชจกฺมํ ปฺไรรษฺยภาเว วะ สถาวรํ จรณางฺกิตม ๑

วิภกฺตานุศฺรทฺ มนฺเย ทฺวิรูปมฺปิ เม วปุอะ ๓ 6.58

6.58 “เราเข้าใจว่า ร่างกายของเรา แม้จะมีรูปร่างสองอย่าง แต่ก็มีอนุเคราะห์แยกต่างกัน คือ เป็นสภาพเคลื่อนที่ไปได้ เพราะอยู่ในฐานะแห่งคนใช้ของท่านทั้งหลาย (และ) เป็นสภาพที่ไม่เคลื่อนไหว เพราะถูกเหยียบไว้ด้วยเท้าของท่านทั้งหลาย”

ภวตส์ภาวโนตถาย ปริโตชาย มุรฺจฺจเต ฯ

อปี วฺยาปตฺทิตฺคนตานิ นางคานิ ปฺรภวฺนติ เม ฯ 6.59

6.59 “อวัยวะทั้งหลายของเรา แม้ว่าจะแผ่ไปจรดสุดขอบของแต่ละทิศ ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับความเปลือยเปลือยที่เพิ่มมากขึ้น อันเกิดจากความนับถือที่ท่านทั้งหลายได้มอบให้”

น เกวลี ทริสฺสฺถิ ภาสฺวตา ทฺรศฺเนน วะ ฯ

อนฺตรคฺตมปาสฺตํ เม รชโส’ปี ปรี ตมะ ฯ 6.60

6.60 “เพราะการได้ทัศนารมณ์เห็นท่านทั้งหลายผู้รุ่งเรือง ไม่ใช่เพียงแต่ความมืดที่อยู่ภายในถ้ำเท่านั้นที่หายไป แมตโมคุณ (อวิชชา) ที่อยู่ภายในตัวเรา ซึ่งมีมากกว่ารชคุณ (ราคะ) ก็ได้หายไปด้วย”

กรตฺวยํ โว น ปศฺยามี สฺยจเจตฺถิ โนปฺปทฺยเต ฯ

มนฺเย มตฺปาวนาโยว ปฺรสถฺนํ ภาวตฺตามิทฺ ฯ 6.61

6.61 “เราไม่รู้ว่าสิ่งใดที่ควรจะทำแก่ท่านทั้งหลาย หรือถ้าหากมี ก็ไม่เห็นว่าจะมีอะไรปรากฏ เราเข้าใจว่า การมายิ่งขึ้นของท่านทั้งหลาย ก็เพื่อทำให้เราบริสุทธิ์หมดจดเท่านั้น”

ตถาปี ตาวตฺกสมฺมึคฺฉิทฺทาชฺญํ เม ทาทฺมมฺรหฺล ฯ

วินิโยคปฺรสาทา ทิ กิกราะ ปฺรภวิษฺณุชฺ ฯ 6.62

6.62 “แม้ถึงกระนั้น ท่านทั้งหลายก็ควรที่จะสั่งเราให้ทำบางสิ่งบางอย่าง(เพื่อท่าน)ก่อน เพราะว่าคนใช้ทั้งหลายย่อมพึงพอใจในคำสั่งของเจ้านาย”

เอเต วยมฺมี ทาราะ กนฺเยยํ กุลชิวิตฺม ฯ

พฺรุตฺ เยนตฺร วะ การฺยมนาสฺถา วาหฺยวสฺตฺชฺ ฯ 6.63

6.63 “ขอให้ท่านทั้งหลายจงสั่งมาเถิดว่า ในบรรดาข้าพเจ้า ภรรยา และลูกสาวผู้เป็นดังชีวิตแห่งวงศ์ตระกูล พวกท่านจะให้ใครทำอะไร ไม่จำเป็นต้องพูดถึงสิ่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นของภายนอก”

อิตฺยฺยิวํสฺตเมวาร์ถํ คฺุหามฺชฺวิสฺรฺยธินา ฯ

ทฺวิริว ปฺรตฺติศฺพเทน วฺยาชฺหาร หิมาลยะ ฯ 6.64

6.64 ท้าวหิมวัต เมื่อกล่าวเช่นนั้น ก็เป็นเหมือนกับว่า ได้พูดเนื้อความเดิมซ้ำสองครั้ง เพราะเสียงสะท้อนที่ดังออกมาจากปากถ้ำ

อถางคิรสมครณยมุทาทรณวสุตฺตฺฯ ฯ

ถุชโย โนทยามาสุะ ปฺรตฺยวาทจ ส ฎฺธรม ฯ 6.65

6.65 ลำดับนั้น ถุชี่ทั้งหลายจึงได้กำซั้บกะถุชี่อ้งคิรสมุ้มีความเช่ียวชาญในการบอกเล่าเรื่อง
ที่ควรกล่าว ถุชี่อ้งคิรสนั้นจึงได้ตอบท้าวหิมวัตว่า

อุปนฺนมิทํ สรวมตะ ปรมปี ตฺวยิ ฯ

มนสะ คิขรณำ จ สทฺฤคิ เต สมฺนฺนติะ ฯ 6.66

6.66 “สิ่งทั้งปวง(ที่ท่านพูดแล้ว)นี้และสิ่งอื่น ๆ นอกจากนี้ นับว่าเหมาะสมสำหรับท่าน
ความสูงส่งแห่งจิตใจของท่าน กับความสูงส่งยอดเขาของท่านนั้น นับว่าคล้ายกัน”

สฺถานะ ตฺวำ สฺถาวราตฺมานํ วิษณฺุมหาหุสฺตถา ทิ เต ฯ

จราชรณำ ฎฺฏานำ กุภุชิรารตฺตา คตะ ฯ 6.67

6.67 “คนทั้งหลายเรียกท่านว่าเป็นพระวิษณู ในฐานะที่ท่านมีร่างกายมั่นคง (ไม่หวั่นไหว)
เพราะท้องของท่านกลายเป็นที่รองรับทั้งสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้”

คามธาสุยตฺถถํ นาโค มถฺณาลมถฺฤทฺธิกะ ผเณะ ฯ

อา รสาตลฺมุสฺสาตฺตฺววมวาลมพิชฺยถา น เจต ฯ 6.68

6.68 “พญานาค (พญาเศษนาค) จักใช้พั้งพานที่อ่อนโยนราวกับใยบัวรองรับแผ่นดินไว้ได้
อย่างไรเล่า ถ้าท่านไม่ได้ค้ำจุนแผ่นดินไว้ นับตั้งแต่กันบั้งแห่งพื้นบาดาล ?”

อจฺฉินฺนามลสนตฺานา สมุทฺโรรมฺยนิวาริตาะ ฯ

ปฺนฺนติ โลกาณฺปุณฺนยตฺวาทฺกิริตฺยะ สริตฺตจ เต ฯ 6.69

6.69 “เกียรติยศและสายธารทั้งหลายของท่าน ที่หลั่งไหลต่อเนื่องไม่ขาดตอนและปราศจาก
มลทิน ไม่ถูกคลื่นในมหาสมุทรขวางกั้น ย่อมชำระชาวโลกให้บริสุทธิ์หมดจด เพราะความ (ที่ท่าน)
เป็นผู้บริสุทธิ์”

ยเถว สฺถาษฺยเต คจฺจคา ปาเทน ปรมะชฺฐินะ ฯ

ปฺรภเวณ ทฺวิติเยน ตเถโวจจฺฉิรสา ตฺวยา ฯ 6.70

6.70 “คงคาได้รับการยกย่องเพราะเกิดจากเท้าของพระเป็นเจ้าผู้สูงสุด (พระวิษณู) ฉนั้นใด
นางก็ได้รับการยกย่องเพราะเกิดเป็นครั้งที่สองจากท่านผู้มียอดสูง ฉนั้นนั่นเหมือนกัน”

ติรยคุชรวมธस्ताจจ วุยาปโก มหิมา ทระ ๑

ตริวิกริโมทยตสยาสีตส ตุ สวาภาวิกสทว ๓ 6.71

6.71 “ความยิ่งใหญ่ที่แผ่ขยายไปในแนวขวาง ทั้งเบื้องบน และเบื้องล่าง ของพระหริ (พระวิษณุ) เกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความพยายามที่จะก้าวเท้าทั้งสาม ส่วนความยิ่งใหญ่ของท่านนั้นมีอยู่ แล้วตามธรรมชาติ”

ยชญภาคภุขำ มธเย ปทมาตสฤษา ตวยา ๑

อุจโจรหิธนมย์ ศฤงค์ สุมะโรรวิตถิกฤตม ๓ 6.72

6.72 “ยอดเขาสุเมรุที่เป็นทอง สูงตระหง่าน ยังถูกทำให้ต่ำต้อยด้อยค่า เมื่อท่านดำรงสถานะ อยู่ท่ามกลางเหล่าทวยเทพผู้สววยส่วนแห่งเครื่องบูชาัญญ”

กาจฺญินยํ สฤวเร กาเย ภวตา สรวมรูปิตม ๑

อิหิ ตุ เต ภกตินมฺริ สตามารธาณํ วปะ ๓ 6.73

6.73 “ท่านได้แผ่ความแข็งแกร่งทั้งหมดไว้ในร่างกายที่มั่นคง(ไม่เคลื่อนที่) แต่ร่างกายของท่านนี้ มีความอ่อนนุ่มด้วยความภักดี จึงได้รับยกย่องจากคนดีทั้งหลาย”

ตทาคมนการยํ นะ ศฤณฺญ การยํ ตไวว ตต ๑

เศรยสามุปะเทศาตตุ วยมตฺร่าศภาคินะ ๓ 6.74

6.74 “เพราะฉะนั้น ขอท่านจงฟังกิจการมาของเราทั้งหลาย กิจนั้นเป็นของท่านเท่านั้น แต่พวกเรา ก็ยังมีส่วนแห่งผลในกิจนั้น โดยการแนะนำสิ่งที่เป็นมงคล”

อณิมาทิคุโณเปตมสฤษญปุรุชานตรม ๑

ศพทมิศวร อิตยฺจโจละ สารฺธจนฺทริ พิภฺรติ ยะ ๓ 6.75

6.75 “เทพเจ้าพระองค์ใด ทรงไว้ซึ่งพระนามว่า อิศวระ พร้อมด้วยจันทรเสี้ยว อันสูงส่ง ผู้ประกอบด้วยคุณมี อณิมา เป็นต้น อันไม่ทั่วไปแก่บุรุษอื่น”

กลิตานโยนยสามรฤโยะ ปฤถิวยาทิกิราตมภิ ๑

เยเนทํ ฐริยเต วิศฺวํ ฐฺรุโยรฺยานมิวธาณิ ๓ 6.76

6.76 “พระองค์ทรงค้ำจุนจักรวาลนี้ไว้ด้วยร่างของพระองค์ (อษฏมุรติ) มีปฤถิวี เป็นต้น ซึ่งแต่ ละอย่างก็มีกำลังที่พระองค์ทรงกำหนดไว้แล้ว เหมือนกับม้าทั้งหลายประดับประคองรถไปบนถนน”

โยคีโน ยัม วิจิณฺวณฺติ เกษตรภยฺนฺตฺรฺวณฺติณฺม ฯ

อนาวฤตฺติภยํ ยสฺย ปทฺมาหุรฺมนิฉินฺชะ ฯ 6.77

6.77 “พระองค์คือผู้อาศัยอยู่ภายในแห่งเกษตร (จิตใจ) ที่เหล่าโยคีพากันแสวงหา (และ) พระองค์ทรงมีที่อยู่ที่ไม่ต้องกลัวต่อการเกิดใหม่ ซึ่งเหล่านักบวชผู้ฉลาดพากันพูดถึง”

ส เต พุทฺธิธํ สากฺษยตฺสากฺษี วิศฺวสฺย กรฺมณาม ฯ

วฤณฺเต วรฺทชะ ศํภฺรสมฺตฺลํภฺรามีไตะ ปไทชะ ฯ 6.78

6.78 “พระองค์คือพระคัมภีร์นั่นเอง เป็นสักขีพยานแห่งการกระทำของชาวโลกเป็นผู้ประทานพร(แก่ชาวโลก) ได้ขอธิดาของท่านต่อหน้า ด้วยคำพูดที่ฝากพวกเรานำมา(บอกแก่ท่าน)”

ตมฺรณฺมิว ภารตฺยา สุตฺยา โยกฺตฺมรฺทฺลี ฯ

อโศจฺยา หิ ปิตุชะ กนฺยา สทฺภฺรตฺตฺฤปรตฺติปาทิตา ฯ 6.79

6.79 “ท่านควรจะให้พระคัมภีร์สมรสกับธิดา(ของท่าน) ดูจรรวมเนื้อความเข้ากับถ้อยคำ ฉะนั้นจริงอยู่ ลูกสาวผู้ที่(มารดาบิดา)ได้มอบให้แก่สามีที่ดี ย่อมไม่เป็นที่ควรโศกเศร้าเสียใจของบิดา”

ยาวนฺตฺยเอตานิ ภูตานิ สถาวฺรานิ จฺราณิ จ ฯ

มาตฺรํ กลฺปนฺตฺเวนามิโศ หิ ชคตชะ ปิตา ฯ 6.80

6.80 “สิ่งมีชีวิตทั้งหลายมากมายเหล่านั้นทั้งที่เคลื่อนที่ไม่ได้และเคลื่อนที่ได้ จงนับถือธิดาของท่านว่าเป็นมารดาเถิด เพราะว่า พระอีศวระทรงเป็นบิดาแห่งจักรวาล”

ปรณฺมย คิตฺติณฺฐาย วิพฺุธาสฺตทฺนฺนตฺรม ฯ

จรณฺเภา รณฺชนนฺตฺวสฺยาศฺจุทฺวามณฺนิรฺริจฺภิชะ ฯ 6.81

6.81 “ขอให้เหล่าทวยเทพ หลังจากก้มกราบพระผู้มีพระศอคำคล้ำ (พระศิวะ) แล้ว ได้แต่มีแต่แต่งพระบาททั้งสองของพระนาง ด้วยรัศมีแห่งแก้วมณีที่ประดับอยู่บนเศียร”

อฺุมา วรฺุรฺภวฺานฺทาทา ยาจิตฺตาร อิมเ วยฺม ฯ

วระ ศํภฺรลํ เหยษ ตฺวตฺกุลฺโลทฺภูตเย วิริชะ ฯ 6.82

6.82 “พระนางอุม่าจักเป็นเจ้าสาว ท่านจักเป็นผู้มอบให้ เราทั้งหลายนี้เป็นผู้ขอส่วนพระคัมภีร์จักเป็นเจ้าบ่าว แท้จริง วิธีเท่านั้นที่เพียงพอเพื่อความสูงส่งแห่งตระกูลของพระองค์”

อัสโตตะ สตุยมานสย วนุทยสยานนยวนทินะ ฯ

สุตาสัพนธวิธีนา ภว วิศวคฺโรรฺคฺระ ฯ 6.83

6.83 “เพราะวิธีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับบิดาของท่านจงเป็นบิดาของพระเจ้าผู้เป็นบิดาแห่งจักรวาล (พระศิวะ) ผู้ไม่ยกย่องผู้อื่น แต่มีผู้อื่นยกย่อง ผู้ไม่ไหว้ผู้อื่น แต่มีผู้อื่นกราบไหว้”

เอวฺวาทินิ เทวฺรเชา ปารุศเว ปิตฺรโธมุชี ฯ

ลีลาภมลปตฺรธาณิ คณยามาส ปารวตี ฯ 6.84

6.84 ในขณะที่เทวฤชิกล่าวอย่างนี้ พระนางปารวตี ได้ก้มหน้าอยู่ข้างบิดา พลังน้บกลีบดอกบัวเล่น

ไศละ สํปุรณกาโม’ปิ เมนามุขมฺไทยุชต ฯ

ปฺราเยณ คฤทฺธิเนตฺราระ กนฺยารุเกชฺ กุณฺมพิเนะ ฯ 6.85

6.85 ท้าวหิมวัต แม้จะมีความปรารถนาอย่างบริบูรณ์พร้อม ก็ยังมองหน้าของพระนางเมนาโดยปกติ ในเรื่องเกี่ยวกับลูกสาว พ่อบ้านทั้งหลายจะต้องอาศัยแม่บ้านเป็นผู้คอยแนะนำ

เมเน เมนาปิ ตตฺสรวํ ปตฺยะ การุยมภิปฺลิตม ฯ

ภวนตฺยวฺยภิจาริณฺโย ภฺรตฺริชฺฌเ ปติวฺรตาะ ฯ 6.86

6.86 แม้พระนางเมนาก็ได้ยินยอมทุกอย่างตามที่สามีต้องการ (เพราะว่า) ภรรยาทั้งหลายผู้อุทิศตนเพื่อสามีจะไม่ขัดแย้งในความประสงค์ของสามี

อิทฺมตฺโรตฺตํ นฺยายยมิติ พุทฺธยา วิมฤศย สะ ฯ

อาทเท วจฺสามนฺเต มงฺคลาลักฺฤตฺตา สุตาม ฯ 6.87

6.87 ท้าวหิมวัตนั้น ได้ใคร่ครวญด้วยใจว่า “นี่เป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการนี้” แล้วจึงได้พาธิดาผู้ประดับด้วยสิ่งที่เป็นมงคลมามอบให้ เมื่อเหล่าฤชิกทั้งหลายเจรจาสิ้นสุดลง

เอหิ วิศฺวาตฺมเน วตฺเส ภิกฺษาลึ ปริกฺลปิตา ฯ

อรฺถิโน มฺนยะ ปฺราปต์ คฤทฺเมธิผลํ มยา ฯ 6.88

6.88 “มาเถิด ลูกเอ๋ย เจ้าได้ถูกทำให้เป็นภิกษาสำหรับพระเจ้าผู้เป็นอาตมมานของจักรวาล (พระศิวะ) ฤชิกทั้งหลายเป็นผู้มาสู่ขอ พ่อเองก็ได้รับผลจากการเป็นผู้ครองเรือน”

เอตวาทุกตวา ตนยามฤชีนาท มหิธระ ฯ

อียํ นมตี วะ สรฺวํ สตรีโลกนารุริตี ฯ 6.89

6.89 ครั้นกล่าวกับธิดาอย่างนี้ พระผู้ทรงไว้ซึ่งแผ่นดิน (ท้าวหิมวัต) จึงได้กล่าวกับฤชีทั้งหลายว่า “เจ้าสาวของพระตรีเนตร (พระศิวะ) นี้ ย่อมมอบน้อมท่านทั้งปวง”

อีปฺลิตารฤกรีโยทาร์ เต’ภินนุทย คิเรรวจะ ฯ

อาศึรฺภิเรธยามาสฺวะ ปุระปากาภิรมพิกาม ฯ 6.90

6.90 พระมุนีเหล่านั้น ต่างพากันพึงพอใจในถ้อยคำของท้าวหิมวัต ที่เอื้อต่อการกระทำ ตามที่พวกตนปรารถนา จึงได้ให้พรพระนางอัมพิกา (พระนางปारวตี) ด้วยคำอวยพรทั้งหลาย อันจะสัมฤทธิ์ผลในอนาคต

ตำ ปฺรณามาทรสรฺสตุชามพูนทตฺสกาเม ฯ

องฺกมาโรปยามาส ลชฺชมานามรุณฺธตี ฯ 6.91

6.91 ในขณะที่พระนางปारวตี ผู้มีคุณทูลทองคำหลุดลงเพราะความรีบที่จะทำความนอบน้อม นางอรุณธตีจึงประคองนางซึ่งกำลังละอายุมาไว้บนตัก

ตนฺมาตฺรํ จาครฺมุขีํ ทฺหิตฺถเสฺนหฺวิกฺลวาม ฯ

วรฺสยานนฺยปฺุรวฺสย วิโคกามกโรทฺคุโณชะ ฯ 6.92

6.92 และเพราะคุณสมบัติของผู้เป็นสามีที่ยังไม่เคยมีสตรีอื่นมาก่อน พระนางปारวตีจึงทำให้มารดาผู้มีน้ำตานองหน้าด้วยกังวลในความรักของธิดา กลายเป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศกไปได้

ไววาทิกิํ ตฺธิ ปฺฤชฺฐาสฺตตฺกษณิํ หรพฺนฺรฺนา ฯ

เต ตฺรยหาทฺุรฺธวมาชฺยาย เจรฺศจฺริปริศฺรหะ ฯ 6.93

6.93 ในขณะนั้น พระมุนีทั้งหลายผู้ห่มผ้าคากรอง เมื่อพระผู้เป็นวงศ์วานกับพระหระ (ท้าวหิมวัต) ได้ถามถึงดิลิที่เหมาะกับวันแต่งงาน จึงบอก(ว่าจะมีขึ้น)ในอีก 3 วันข้างหน้า แล้วพากันหลีกไป

เต ทิมาลยมามนฺตฺรย ปฺนชะ ปฺราปฺย จ ศฺูลินม ฯ

ลิตฺหิํ จาสฺไม นินฺเวทฺยารถิํ ตฺทวิสฺฤชฺฐาชะ ชมฺุทยุชะ ฯ 6.94

6.94 พระมุนีเหล่านั้น ได้กล่าวอำลาท้าวหิมวัตแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีตรีศูล (พระศิวะ) อีกครั้งหนึ่ง แล้วได้แจ้งถึงความประสงค์อันสำเร็จแล้วแก่พระองค์ เมื่อพระองค์ส่งกลับ จึงพากันเหาะขึ้นไปสู่ท้องฟ้า

ปศุปรตริปี ตานยหานิ กฤจจฉรา-

ทคมายทาทุริสุตาสมาคโมตกะ ฯ

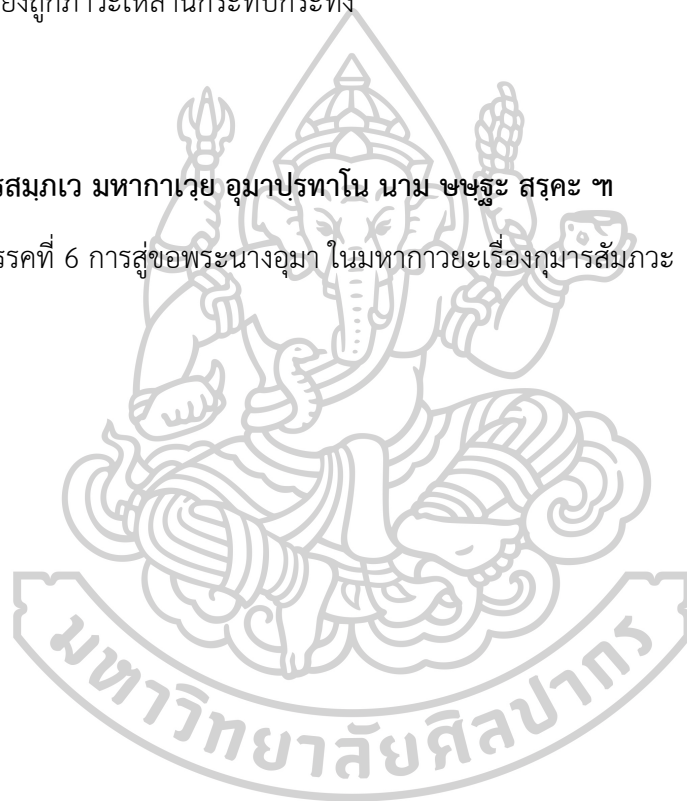
กมปรมวคํ น วิปรกुरुยุ-

รวิภุมปี ตํ ยทมิ สุปถศนติ ภาวะ ฯ 6.95

6.95 ฝ่ายพระปศุปรติ (พระศิวะ) เล่า เมื่อปรารถนาจะอยู่ร่วมกับธิดาแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) จึงรอคอยวันเหล่านั้นผ่านไปอย่างยากลำบาก ผู้ที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้คนใดเล่า จะไม่ถูกภาวะ(ความรู้สึก)เหล่านี้ทำให้แปรเปลี่ยนไป เพราะแม้แต่พระศิวะผู้สามารถจะควบคุมอินทรีย์ได้นั้น ยังถูกภาวะเหล่านี้กระทบกระทั่ง

กุมารสมภเว มหากาเวย อุมารพทาโน นาม ษษฐะ สรคะ ฯ

จบสรรคที่ 6 การส่ขอพระนางอุมาน ในมหากาเวยเรื่องกุมารสัมภวะ



อุมาริณโย นาม สप्तมะ สรรค ๓
สรรคที่ 7 การแต่งงานของพระนางอุม่า

อเภษธินามาธิปสย วฤทเธา

ติเถา จ ซามิตรคุณานวิตายาม ๓

สเมตพนธูรหิมวานสุตยา

วิวาทิกษาวิธินวติษฐุต ๓ 7.1

7.1 ต่อมา ในดิถีที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแห่งพิชสมุนไพโร (พระจันทร์) รุ่งเรืองเจิดจรัส อันประกอบ ด้วยคุณแห่งภพซามิตระ (ภพที่ 7 แห่งลัคนา)²¹ ท้าวหิมวัตพร้อมด้วยหมู่ญาติ ได้เริ่มจัดแจงพิธีอันเป็น เบื้องต้นแห่งการแต่งงานของธิดา

ไววาทิโกะ เกาตุกสิริธาน-

รฤเท คฤเท วัยคฤปุรานจริวรม ๓

อาสีตปุรี สานุมโต'นุราคา-

ทนต์ะปุรี โลกกุลโอบเมยม ๓ 7.2

7.2 ในบ้านแต่ละหลัง มีหมู่หญิงสาวมารวมกันด้วยความตื่นเต็นกับพิธีวิวาทิเพราะความรัก เมืองของท้าวหิมวัตและอาคารบ้านเรือนที่อยู่ในเมือง จึงได้กลายเป็นเหมือนกับครอบครัวเดียวกัน

สนตานากาภิรณมหาปถิ ต-

จจินาศุโกะ กลปิตเกตุมาลม ๓

ภาโสชชวลตกาณจนโตรณานา

สถานานตรี สุวรุค อิวาพภาเส ๓ 7.3

7.3 เมื่อนั้น มีถนนใหญ่ที่โพรยปรายไปด้วยดอกไม้สวรรค์ (มีดอกต้นมันทาระ เป็นต้น) มีธงที่ทำด้วยผ้าไหมจีนตั้งเป็นทิวแถว เปล่งปลั่งรุ่งเรืองด้วยรัศมีของซุ้มประตูที่ทำด้วยทอง ปรากฏ เหมือนกับสวรรค์ย้ายมา(จากเขาพระสุเมรุ)ตั้งอยู่ในที่อื่น

²¹ ในบรรดาเรือนชะตาที่มีอยู่ 12 เรือน หรือ 12 ภพ ภพซามิตระเป็นภพที่ 7 แห่งลัคนา จัดเป็น ช่วงเวลาที่เหมาะสมกับการแต่งงานมากที่สุด

เอไกว สตยยามปิ ปุตรปังกเตา
 จิรสย ทฤษฏาว มฤโตตติเตว ฯ
 อาสนนปานิครหณติ ปิตโร-
 รุมา วิเศษจฉวสิตํ พฎว ฯ 7.4

7.4 ถึงแม้ท้าวหิมวัตจะมีบุตรและธิดามากมาย แต่มีเพียงพระนางอุมาคนเดียวเท่านั้น ผู้เป็นเหมือนกับได้รับการเหยี่ยวแลมาเป็นเวลานาน หรือเหมือนกับคนที่ฟื้นจากความตาย เป็น(ประหนึ่ง)ชีวิตจิตใจอันยิ่งยวดของบิดาและมารดา เพราะนางใกล้จะเข้าพิธีแต่งงาน

องกาทยยาวงมูทริตาศีะ
 สา มณฑนนานมณฑนมนวภูงกต ฯ
 สัพณธิกโน'ปิ คิระะ กุลสย
 เสนหสตกายตน์ ชคาม ฯ 7.5

7.5 พระนางปารวตีผู้ได้รับคำอวยพรแล้ว ก็ไปนั่งตักแล้วตักเล่า เพลิดเพลินกับเครื่องประดับ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ความรักในครอบครัวของท้าวหิมวัต แม้จะแบ่งเฉลี่ยไปตามญาติคนอื่น ๆ (พี่น้องทั้งหลาย) แต่ก็มีพระนางปารวตีนั้นเป็นศูนย์กลาง

ไมเตร มุหุเต ศศลาณฉเนน
 โยคํ คตาสูตตรผลคฺนิษุ ฯ
 ตสยาะ ศรีเร ปรดิกรม จกรุ-
 รพนุสุตฺริโย ยาะ ปติปุตรวตยะ ฯ 7.6

7.6 เมื่อดาวอุตตรผลคฺนิ (ฤกษ์นักษัตรที่ 12) มาบรรจบเข้ากับพระจันทร์ ในช่วงฤกษ์ยาม มงคลชื่อไมเตร (ชื่อของนักษัตรที่ 17) เหล่าญาติสตรีผู้มีสามีและบุตร ต่างพากันประดับตกแต่งร่างกายของพระนาง

สา เคารสิทธารุณนิเวศวทฺธิ-
 รุทรวาปรวาไละ ปฺรติกฺนินโศภม ฯ
 นิรนาภิเกาเศยมุปาตตพาดน -
 มภยงคเนปถยมลยจการ ฯ 7.7

7.7 พระนางได้ประดับเครื่องแต่งกายที่สวมใส่แล้ว ซึ่งมีความงดงามมากขึ้นเพราะประดับ ด้วยใบอ่อนของหญ้าทรวากับเมล็ดพืชสีขาว และมีผ้าไหมไปจนถึงสะดือ (และ)มีลูกศรถือไว้ในมือ

พเภจ สปรกมเปตย พาลา

นเวน ทีกษาวีธิสายเคน ฯ

กเรน ภาโนรพหุลาวสาน

สนรุษยมาณว ศตางกเรขา ฯ 7.8

7.8 พระนางผู้ยิ่งใหญ่ ผู้อยู่ใกล้กับลูกศรใหม่ (ถือลูกศร) ในช่วงเริ่มต้นก่อนพิธีวิวาห์ เปล่งปลั่ง รุ่งเรืองดังวงพระจันทร์พูนเพ็ญรัศมีด้วยแสงแห่งพระอาทิตย์ หลังจากข้างแรมสิ้นสุดลง

ดำ โลธรกถเคน หฤตางคไตลา-

มาศยานกาเลยกฤตางคราคาม ฯ

วาโส วสานามภิกษโยคย์

นารยศจตุษกาภิมุข วุยนษะ ฯ 7.9

7.9 หญิงสาวทั้งหลาย ได้พาพระนางปารวตีผู้มีน้ำมนบนเรือนร่าง นำออกไปด้วยผงโลธร ผู้มีตัวทาบต่างๆ ด้วยผงกาและแห่ต่างๆ แล้วนุ่งผ้าที่เหมาะสมแก่การทรงสนาน เข้าไปยังห้องที่มีเสาสีต้น

วินยสโตไวทฤษยติลาตเล'ลมิ-

นนาพทรหมุกตาผลภกติจิตเร ฯ

อวารชิตาษฎาปทกมุโกโตโยะ

สตฤษยเมน่า สนปย้าพภูวะ ฯ 7.10

7.10 (หญิงสาวทั้งหลาย) ได้ทรงสนานพระนางด้วยน้ำที่เทจากหม้อทองคำ เคล้าไปด้วยเสียงดนตรี ในห้องที่มีเสาสีต้นนั้น ที่มีพื้นประดับด้วยแก้วไพฑูรย์ และมีผลแห่งแก้วมุกดาที่ประดับ เรียงรายไว้อย่างสวยงาม

สา มงคลสนานวิศุทธคาคีรี

คฤทิตปตยทุคมนียวสตรี ฯ

นिरุฤตตปรัชนยชลาภิกษกา

ปรฝูลลกาศา วสุธเว เรเซ ฯ 7.11

7.11 พระนาง ผู้มีเรือนร่างบริสุทธิ์หมดจดด้วยการทรงสนานด้วยน้ำมวงกล ทรงพัสดรา ที่สะอาดหมดจดเหมาะสำหรับเข้าไปหาเจ้าบ่าว รุ่งเรืองราวกับผืนพสุธาที่ถูกประพรมด้วยน้ำฝนที่ตกลงมา และมีดอกกาสะ(สีขาว)แพรวพราวสะพรั่งไปทั่วบริเวณ

ตสุมตปฺรเทศจจ วิตานวนนฺตํ

ยุกตํ มณิสฺตมภจตุษฏฺเยน ๗

ปติวฺรตาทิเก ปฺริคฤหฺย นินฺเย

ภฺกฺกปฺตาสนํ เกาทฺกเวทิมธฺยม ๗ 7.12

7.12 และเหล่าหญิงปติวรตาก็ได้พาพระนางออกจากที่นั่นไปยังท่ามกลางของเวทอื่นเป็นมงคล ซึ่งมีเพดานกอบรัดด้วยเสาแก้วมณีสีตั้ง และจัดแต่งอาสนะไว้แล้ว

ตํ ปฺรารมฺขีํ ตตฺร นินฺเวศฺย ตนฺวี

ภฺษณํ วุยฺลมพฺนต ปุโรนิษณฺณาะ ๗

ภฺกฺตารุโศภาทิยมาณเนตฺราระ

ปฺรสาธเน สนนินฺหิตะปี นารฺยะ ๗ 7.13

7.13 เมื่อให้พระนางผู้มีร่างกายบอบบางนั่งผินพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ณ ที่นั่นแล้วหญิงทั้งหลายก็พากันนั่งลงเบื้องหน้า(ของพระนาง) ขณะที่สายตา(ของพวกนาง)ถูกความงามตามธรรมชาติ (ของพระนาง)ดึงดูดไป ก็ชะงักงันไปชั่วคราว ทั้งที่ถือเครื่องประดับค้างไว้

ธฺูโปษฺมณา ตฺยาชิตมารุทฺรภาวํ

เกศานตฺมมนตะกฺุสมํ ตฺทิยม ๗

ปฺรฺยากฺชิปตฺกาทิหฺตารพฺนธํ

ทฺูรวาวตา ปาณฺทุมธฺูทามาณา ๗ 7.14

7.14 หญิงคนหนึ่ง(ในจำนวนนั้น)ได้รัดเกศา (ของพระนาง) ซึ่งขจัดความเปียกชื้นออกด้วยคว้นรูป มีดอกไม้แซมอยู่ภายใน พร้อมกับมาลัยดอกมธุกะสีเหลือง และแซมด้วยหญ้าทูรวา เพื่อให้มวยผมงดงาม

วินฺยสฺตศฺกุลาคุรุ จกรฺรุงคํ

โคโรจนาปตฺรวิภฺกตฺมสฺยาะ ๗

สา จกรฺวากางกตฺสไกตฺยา-

สฺตริสฺโรตสะ กานตฺมิตฺติย ตสฺเสหา ๗ 7.15

7.15 พวกนางประดับเรือนร่างของพระนางเคารีที่ประพรมด้วยน้ำหอมอคุรุ ซึ่งแต่งแต้มด้วยสีที่ทำจากหรดาล (สีเหลือง) ดังนั้น พระนางจึงดำรงอยู่ที่นั่น งดงามเสียยิ่งกว่าความงามแม่น้ำคงคาที่นกจักรวากะทำริมฝั่งทรายให้เด่น (เป็นสีเหลือง)

ลคนทวิเรผ์ ปริฎย ปทหม์

สเมฆเลขข์ ศคินศจ พิมพม ฯ

ตทานนศร์รลโกะ ปรลทไธ-

ศจิจเจท สาทฤศยกถาปรสจคม ฯ 7.16

7.16 เพราะงามยิ่งกว่าดอกบัวที่ยังมีฝิ่งเกาะอยู่ และงามยิ่งกว่าวงพระจันทร์ประดับเส้นเมฆ ความงามบนวงพักตร์ของพระนางอันประดับประดาด้วยเส้นพระเกศางามงอน จึงตัดโอกาสที่จะกล่าวเปรียบเทียบ(กับสิ่งเหล่านั้น)

กรณารุปีโต โลธรรกษายรุกษะ

โคโรจนาเกษปนิตานตเคาเร ฯ

ตสยาะ กโปเล ปรภาคลาภา-

ทพพนธ จกษุ์ชึ ยวปรโรทะ ฯ 7.17

7.17 หน่อข้าววะซึ่งประดับกรรม ได้ตั้งดูดยสายตา (ของคนมองดู) เพราะอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมบนแก้มของพระนาง ที่ไม่เรียบเพราะ(ทาด้วย)แป้งโลธระ และที่มีสีเหลืองเพราะทาด้วย หวดาล

เรชาวีกฤตะ สุวิภฤตคาคตรยาะ

กัจฉินมฐจฉิษฏวิมถษฏรราคะ ฯ

กามปยภิชย้า สผุริไตรปุษย-

ทาสนนลาวณยผโล'ธโรษฐระ ฯ 7.18

7.18 ริมฝีปากกลางของพระนางผู้มีทรวดทรงสมส่วน ปรากฏแยกชัดด้วยเส้น (ที่อยู่ตรงกลาง) สีแดงมันวาวเพราะชี้ฝิ่งทาปากบาง ๆ มีผลของความงดงามใกล้จะสมบูรณ์ จึงทำให้เกิดความงามเหนือคำพรรณนาเบ่งบาน เพราะการสั่นระริก

ปตยะ ศิรศจนุทรกลามเนน

สปลุเศติ สขยา ปรีทาสปุรวม ฯ

สา รณชยิตวา จรณา กฤตาคี-

รุมาลเณน ต้า นีรวจันน์ ชฆาน ฯ 7.19

7.19 เมื่อหญิงสหายข้อมเท้าทั้งสองของพระนาง แล้วกล่าวอวยพรพร้อมกับเสียงหัวเราะ หยอกเย้าว่า “ขอพระนางจงใช้เท้านี้สัมผัสเสี้ยวพระจันทร์บนพระเศียรของพระสวามีเถิด” แล้วพระนางจึงใช้พวงมาลัยตีหญิงสหาย โดยมีได้เอื้อนเอ่ยคำใด

ตสยะ สุชาโตตปตปรกานเต

ปราสาธิกาภิรณยเน นิธิกุษย ฯ

น จกษุโษะ กานตวิเศษพุทฐยา

กาลาณชนํ มงคลमितยุปาตตม ฯ 7.20

7.20 หญิงทั้งหลายผู้ช่วยประดับตกแต่งร่างกาย เห็นดวงเนตรทั้งคู่ของพระนางปารวตีงดงามเหมือนกลีบบัวที่เกิดมาสมบูรณ์ จึงได้นำเครื่องทาตาสีดำมาทาถวายพระนาง มีไข้เพราะหมายจะช่วยเพิ่มความงามแก่พระเนตรทั้งคู่ หากแต่เพราะ(ต้องการจะให้)เป็นมงคล

สา สัมภวทภิระ กุสุไมรลเตว

โขยติรฺกฤษฺทยทภิริว ตรียามา ฯ

สริทวิหงไคริว ลियมาโน-

รามุจฺยมานาภรณา จกาเส ฯ 7.21

7.21 พระนางเคารีผู้กำลังถูกประดับตกแต่งด้วยอาภรณ์ ได้รุ่งเรืองสดใส เปรียบเหมือนเกวฬ์ลัยงดงามด้วยดอกไม้ที่กำลังชูช่อแบ่งบาน เปรียบเหมือนกลางคืนสุกสว่างด้วยดวงดาวที่ลอยอยู่เบื้องบน และเปรียบเหมือนแม่น้ำงดงามเพราะมีนกจักรวากะอาศัยอยู่

อาตมานมาโลกย จ โศภมาน-

มาทรรศพิมเพ สติมิตายตาคุษี ฯ

ทโรปยานเน ตวริตา พญา

สตรีนํ ปรียาโลกฝโล ทิ เวษะ ฯ 7.22

7.22 พระนางปารวตีผู้มีสายตายาวและมั่นคง เมื่อได้สำรวจความงามของตนเองในกระจกแล้วจึงรีบจะเข้าไปหาพระหระ (พระศิวะ) ทันที เพราะว่าการแต่งกายของสตรีจะมีผล ก็ต่อเมื่อสามีได้มองดู

อถางฺคุลิกฺภยํ หริตาลมารุทฺรํ

มางคฺลยมาทาย มนะศิลํ จ ฯ

กรณาวสฺกตามลทนตปตฺรํ

มาตา ตทียํ มุขมนุนมยย ฯ 7.23

7.23 ลำดับนั้น พระนางเมนาผู้เป็นมารดา ได้ใช้นิ้วทั้งสองหยิบเอาหรรดามงคลอันเปี่ยมกลุ่มและมโนศิลา ประคองพัคตร์ของพระนางปารวตีที่มีคุณพลางข้างอันสดใสประดับกรณทั้งสอง ให้เงยขึ้นมา

อุมาสตันโทเภทมนุ ปรวฤทโธ

มโนรโธ ยะ ปรณัม พภูว ฯ

ตเมว เมนา ทูหิตะ กถัจจิต

วิวาททีक्षाติลกํ จการ ๗ 7.24 ๗

7.24 แล้วเจิมติลกะ(บนหน้าผาก)ในการเริ่มพิธีวิวาห์แกธิดาอย่างยากลำบากยิ่ง (เพราะ)เป็นความปรารถนาแต่แรกเริ่มของนาง ที่เพิ่มพูนขึ้นตามการขยายออกแห่งถิ่นของพระนางอุมา

พพนธ จาสรากุลทฤษฏีรศยะ

สถานานตเร กल्पิตสนนเวศม ฯ

ธาดรยงคูลีเกะ ปรตีสารยมาณ-

มูรณามย์ เกาตุกหสตุตรม ๗ 7.25

7.25 พระนางเมนา มีตาเปียกชุ่มไปด้วยน้ำตา (เพราะความยินดี) ได้ผูกคอตายผูกข้อมือชนแกะในพิธีแต่งงานแก่พระนางปารวตีผิดตำแหน่ง จนหญิงพี่เลี้ยงจึงต้องใช้นิ้วมือ(ของตน) ดึงกลับคืนมายังตำแหน่งที่เหมาะสม

กษีโรทเวเลว สแผนปุลชา

ปรยาปตจนเทรว ศรตตริยามา ฯ

นवं นวเกษามนิวาสิณี सा

ภูโย พเภท ทรปณมาทธานา ๗ 7.26

7.26 พระนางปารวตีทรงผ้าไหมผืนใหม่(สีขาว) และทรงกระจกบานใหม่ ได้รู้เรื่องแพรวพราวราวกับชายฝั่งแห่งทะเลน้ำนมที่มีระลอกแห่งฟองน้ำ (และ) ประดุจราตรีในฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง) ที่มีพระจันทร์งามเด่น

ตามรจิตาภยะ กุลเทวตาภยะ

กุลปรดิษฐำ ปรณมยย มาตา ฯ

อการยตการยิตวยทกษา

กรเมณ ปาทครทณํ สตีนาม ๗ 7.27

7.27 พระนางเมนาผู้เป็นมารดา ผู้เชี่ยวชาญในสิ่งที่ควรทำ(ในพิธีวิวาห์) ได้ให้นางปารวตีผู้ดำรงเป็นหลักแห่งวงศ์ตระกูลนอบน้อมต่อเทวดาประจำตระกูลที่บูชาประจำ แล้วจึงให้พระนางสัมผัสเท้าของเหล่าสตรีผู้แต่งงานแล้วตามลำดับ

อชณชิตต์ เปรม ลภสว ปตย-

ริตยจยเต ตาภิรุม่า สม นมร่า ฯ

ตยา ตุ ตสยารุศรีรภาษา

ปศจาดกฤตตะ สนิศรชนาคิโษ'ปี ฯ 7.28

7.28 เหล่าหญิงปติวรตาได้อวยพรพระนางอุมาผู้บ่มน้อมว่า “ขอเธอจงได้รับความรักของสวามีโดยไม่บกพร่องเถิด” แต่ (เพราะ) พระนางแบ่งร่างกายครึ่งหนึ่งร่วมกับพระศิวะนั้น จึงได้เพิกเฉยต่อคำอวยพรของญาติผู้เป็นที่รัก

อิจฉาวิภูตโยรณรูปมทริ-

สตุสยาะ กฤติ กฤตยมเศษยิตวา ฯ

สภยะ สภาย่า สุหฤทาสถิตาย่า

ตสเถา วฤชางกาคมนปฤติภษะ ฯ 7.29

7.29 ท้าวหิมวัตผู้ชำนาญชาญฉลาดและผู้สุภาพอ่อนโยน ครั้นทำสิ่งที่ควรทำให้เรียบร้อยโดยไม่เหลือ ให้เหมาะสมกับความปรารถนาและความมั่งคั่ง ได้อยู่ในห้องโถงที่รายล้อมด้วยเหล่าสหาย รอคอยการเสด็จมาของพระผู้มีวิวเป็นเครื่องหมาย (พระศิวะ)

ดาวทภวสยาปี กุเพรไศเล

ตตปุรวปาณิศรหณานรูปม ฯ

ปฺรสาธน์ มาตฤภิราทฤตภา-

รณยสตุ ปฺรสตาตปฺรสาสนสย ฯ 7.30

7.30 ในเวลานั้น เครื่องประดับที่เหมาะสมกับพิธีแต่งงาน ซึ่งมีมาก่อน(ที่พระศิวะจะแต่งงานครั้งแรกกับพระนางสตี)นั้น ได้ถูกเหล่าพระมาตฤเก็บรักษาเอาไว้ที่ภูเขาของท้าวกุเพระ (ภูเขาไกลาศ) ด้วยความเอาใจใส่ ก็เพื่อพระภวะ (พระศิวะ) ผู้ทำลายเมือง(ทั้งสาม)

ตทเคารวานมงคฺลมนชฺนศรี

สา ปสฺปฤเศ เกวลมีศฺวเรณ ฯ

ส เอว เวษะ ปรีเณตฺริษฏ์

ภวานตฺรึ ตสย วิโภชะ ปฺรเปเท ฯ 7.31

7.31 พอเมื่อพระอิศวระ (พระศิวะ) ได้สัมผัสเฉพาะความงามแห่งเครื่องประดับที่เป็นมงคล เพราะความเคารพต่อพระมาตฤเหล่านั้นเท่านั้น เครื่องแต่งกายเดิมของพระวิภู (พระศิวะ) นั้นแลก็ได้กลายเป็นเครื่องประดับต่าง ๆ อันเป็นที่ต้องการของเจ้าบ่าว คือ

พญว ภูสุมว สิตางคราคะ

กपालเมวามลเศขรศรีระ ฯ

อุปานตภาเคษุ จ โจรนางโก

คชาชินสไยว ทุกุลภาวะ ฯ 7.32

7.32 ซี่งเ้านนัองได้กลายเป็นสีของร่างกายที่ขาว หัวกะโหลกเองได้กลายเป็นความงามบนเศียรที่สดใส และในส่วนของชายผ้าแห่งหนึ่งข้างเอง ได้กลายสภาพเป็นผ้าไหมอันมีลวดลายสวยงามซึ่งเขียนด้วยโรจนะ(เป็นรูปหงส์)

คชขานตรทโยติ วิโลจนั ย-

ทนตรนิวิษฎามลปิงคตารม ฯ

สานนินธิยปกุเช หริตาลมยยา-

สตเทว ชาตึ ติลกกริยายาะ ฯ 7.33

7.33 ดวงตาของพระองค์ ซึ่งเปล่งประกายอยู่ระหว่างหน้าผาก และที่มีนัยน์ตาเป็นสีน้ำตาลสดใสเปล่งปลั่งอยู่ภายในนั้นเอง ได้ปรากฏอยู่ใกล้ ๆ กับเครื่องหมายติลกะซึ่งทาด้วยหรดาล (มีสีเหลือง)

ยถาปรเทคั ภูชเคศุวราณา

กริษยตามาภรณานตรตวม ฯ

ศรีรมาตริ วิกฤตี ปรเปเท

ตไถว ตสสุละ ฒณรตนโคภาะ ฯ 7.34

7.34 มีเพียงร่างของพญางูทั้งหลายเท่านั้นได้เปลี่ยนไปเป็นเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ในตำแหน่งที่เหมาะสม (ส่วน) ความงดงามของรัตนะบนพังพานก็ยังคงประดับอยู่ที่เดิม

ทิวาปี นิษฐยุตมริจิภาสา

พาลยาทนาวิษุกฤตลาณณน

จนเทรณ นิตยั ปรดิภินนเมมาเล-

ศจุทามณะะ กิ ครหณั หรสย ฯ 7.35

7.35 พระหระจะประดับจุทามณัอีกด้วยเหตุใดเล่า ในเมื่อพระองค์ก็มีพระเมาลีประดับด้วยพระจันทร์ แม้ไม่ปรากฏเด่นเพราะมีเพียงเสี้ยวเดียว แต่ก็เปล่งรัศมีเป็นประกายที่สดใสอยู่ตลอดเวลาแม้ในเวลากลางวัน

อิตยทฎไตกปรภาวะ ปรภาวา-

ตปฺรลิตฺรเนปถยวิเรฐวโรธาตา ฯ

อาตมานมาสนนคโณปนีเต

ขทฺเค นิชกตปฺรติมฺ ททฺศ ฯ 7.36

7.36 ด้วยเหตุดังนี้ พระองค์ผู้ทรงเป็นแดนเกิดเพียงหนึ่งเดียวของสิ่งที่น่าอัศจรรย์ทั้งหลาย ผู้ทรงสร้างเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ที่รู้จักกันดีด้วยอำนาจ ทรงมองเห็นภาพสะท้อนของตนเองบน ดาบที่เหล่าคณะผู้อยู่ใกล้นำมา

ส โคปตี นนทิกุขาวลุมพี

ศารทูลจรมานตริโตรุภษฐุม ฯ

ตทกฏติสํกษิปตพทฺหตฺปรมาณ-

มารุหย ไกลาสมิว ปฺรตสเถ ฯ 7.37

7.37 พระคิวนั้น เมื่อเอนกายอยู่บนขาของโคนันทิ แล้วจึงขึ้นประทับบนเจ้าแห่งโค (โคนันทิ) ผู้มีแผ่นหลังที่กว้างและปูลาดด้วยหนังเสือ และมีลำตัวใหญ่โต แต่ย่อตัวลงด้วยความรักดี ต่อพระองค์ ราวกับขึ้นไปประทับยังเขาไกลาศ แล้วจึงเสด็จดำเนินไป

ตํ มาตโร เทวมนุรชนตฺยะ

สววาหนโกษภจลาตฺสาะ ฯ

มุไซะ ปฺรภามณทลเรณฺคาไระ

ปทฺமாகรี จกรุริวานตริภษม ฯ 7.38

7.38 พระมาตฤทั้งหลาย (สัปตมาตฤ) ผู้ตามเสด็จพระเทวะ (พระคิวะ) นั้นไป มีกษณทลแกว่ง ไปมาเพราะพาหะของตนเคลื่อนไหว ได้ทำให้ท้องฟ้าเป็นประดุกแหล่งกำเนิดดอกบัว ด้วยใบหน้า ทั้งหลายที่มีสีขาวยนแดงของละอองเกสรคือวงรัศมี

ตาสํ จ ปศฺจาทกนกปฺรภาณํ

กาลี กปาลาภรณา จกาเส ฯ

พลากินี นีลปโยทราซี

ทฺุรี ปฺระกษิปตศตฺทฺรเทว ฯ 7.39

7.39 และพระแม่กาลี (มหากาลีเทวี) ผู้มีกะโหลกศีรษะ(สีขาว)เป็นเครื่องประดับ ได้ปรากฏ ขึ้นเบื้องหลังพระมาตฤเหล่านั้นผู้มีรัศมีแห่งทองเปล่งประกาย เปรียบประดุกแฉวงเมฆสีดำพร้อมด้วย หมุ่นกระเรียน(สีขาว) และมีสายฟ้าแลบแปลบปลาบ(เป็นสีทอง)ไกลลิบอยู่เบื้องหน้า

ตโต คไณยะ ศุภฤตตะ บุโรโค-

รุตีโรโต มงคฺลตฺตฺรยโฆชะ ฯ

วิมานศฺรฤงคฺคณฺยวคฺคหมานะ

ศคฺส เสวาวสรี สุเรภยะ ฯ 7.40

7.40 ลำดับนั้น เสียงกึกก้องของเครื่องดนตรีมโหรีที่เหล่าคณะผู้ตั้งขบวนเบื้องหน้าพระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ) บรรเลง ได้ดังก้องกังวานไปจนถึงยอดวิมาน บอกโอกาสสำหรับเข้าร่วม (ขบวนแห่) แก่ทวยเทพทั้งหลาย

อุปาทเท ตสฺย สหสฺรรมฺหิ-

สตาษญฺจรา นวํ นิรมิตมาตปฺตรมฺ ฯ

ส ตททุกฺกุลาทวิฑูรเมาลี-

รพเภา ปตทคฺจค อิวตตมางเค ฯ 7.41

7.41 พระผู้มีพระภาคเจ้า (พระอาทิตย์) ได้กั้นร่มไหมที่วิศกรรมเทพนิรมิตขึ้นเพื่อพระศิวะ (และ) พระองค์ผู้มีพระเศียรไม่ไกลจากผืนผ้าไหมของรมนั้น จึงทรงรุ่งเรืองเหมือนกับพระแม่คงคาตกลงมาบนพระเศียร

มฺรุเต จ คจฺจคฺคยมฺมุเน ตทานี

สจามเร เทวมเสววิชาตาม ฯ

สมุทฺรคารูปวิปฺรยเย ปี

สหฺสฺสปาเต อิว ลกฺษฺยมาเณ ฯ 7.42

7.42 ในกาลนั้น แม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมุนา ปราบภูมิจูรูปร่าง พร้อมทั้ง(ถือ)ขนของจามรี ได้มาคอยรับใช้พระทเวชะ (พระศิวะ) ถึงแม่น้ำรูปร่างของแม่น้ำของพวกเธอจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ยังปรากฏประดุจการโอบนบของหงส์

ตมภฺยคจฺจตปฺรณโม วิธาตา

ศฺรีวตสฺลภฺษมา ปุรุชฺศจ สากฺษาค ฯ

ชเยติ วาจา มหิมานมสฺย

สํวรุณฺยเดตา ทวิเชว วหฺนิมฺ ฯ 7.43

7.43 พระผู้สร้าง (พระพรหม) ได้มาปรากฏต่อหน้าพระศิวะเป็นองค์แรก ต่อมาพระปुरुषะ (พระวิษณุ) ผู้ทรงเครื่องหมายศรียัตสะ จึงได้มาปรากฏต่อหน้าพระศิวะ ทั้งสองพระองค์ได้ทำให้ความยิ่งใหญ่ของพระพระอิศวระเพิ่มพูนขึ้น ด้วยคำอวยพรว่า “ขอพระองค์จงมีชัย” ราวกับว่าได้ทำให้ไฟลุกโชติช่วงขึ้นด้วยเครื่องสังเวย

เอไกว มูรติรุพิกิตะ ตรีธา ส

สามานยเมฆำ ปรมวารตวม ฯ

วิษโณรหฺรตสย หริะ กทาจิ-

เทวธาสุตโยสฺตาวปี ธาตุราเทยา ฯ 7.44

7.44 มูรติเดียวเท่านั้นแบ่งภาคเป็นสามมูรติ รูปทั้งสามจะเป็นองค์แรกหรือองค์รอง ก็นับเป็นสิ่งที่ปกติทั่วไป (ที่จะเปลี่ยนแปลงได้) บางคราวพระหระ (พระศิวะ) เป็นองค์แรกก่อนพระวิษณุ บางคราวพระหริ (พระวิษณุ) เป็นองค์แรกก่อนพระหระ บางคราวพระพรหมเป็นองค์แรกก่อนพระหริและพระหระ บางคราวแม่พระหริและพระหระทั้งสองเป็นองค์แรกก่อนพระพรหม

ตํ โลกปาละ ปุรุหฺตมุขยาะ

ศรฺลภษโณตฺสรฺควินิตเวษาะ ฯ

ทฤษฏฺปิรทาเน กฤตฺนนทิสฺชญา-

สฺตทฺทฺรฺศิตาะ ปฺราณชฺลยะ ปฺรณฺมุะ ฯ 7.45

7.45 ท้าวโลกบาล มีพระปุรุหฺต (พระอินทร์) เป็นประมุข ได้ถอดเครื่องประดับตกแต่งออก เพราะ(ต้องการ)จะละทิ้งลักษณะแห่งความรุ่งโรจน์ เมื่อทำสัญญาณแจ้งต่อโคณันทีในการจะเข้าเฝ้า (พระศิวะ)แล้ว เมื่อโคณันทีเห็น จึงประคองอัญชูลีน้อมไหว้

กมฺเปน มูรฺธนะ ศตปฺตรโยนฺี

วจา หรี วฤตฺรหฺณํ สฺมิเตน ฯ

อาโลกมาเตรณ สฺรานเศษาน

สํภาวยามาส ยถาปฺรธานม ฯ 7.46

7.46 พระศิวะทรงต้อนรับพระผู้ถือกำเนิดจากดอกบัว (พระพรหม) ด้วยการสั่นศรียะ ทรงต้อนรับพระหริ (พระวิษณุ) ด้วยคำพูด ทรงต้อนรับพระผู้ฆ่าอฤตราสูร (พระอินทร์) ด้วยการยิ้ม ทรงต้อนรับทวยเทพเหล่าอื่นด้วยอาการเพียงมองดู ตามลำดับความสำคัญ

ตสไม ขยาเคีะ สสฤเซ ปุรสตาด

สปรตฤชฤษิตานสมิตปุรวมาท ฯ

วิวาทยเซญ วิตเต'ตร ยูย-

มธวรวะะ ปุรวฤดา มเยติ ฯ 7.47

7.47 สปรตฤชฤษิตได้ทำการอวยพรชัยชนะแด่พระศิวะก่อน พระศิวะจึงยิ้มให้แล้วกล่าวกับ สปรตฤชฤษิตเหล่านั้นว่า “ในพิธีชฎะเพื่อการวิวาทที่ยิ่งใหญ่นี้ ท่านทั้งหลายได้รับเลือกให้เป็นอธวรยู (พราหมณ์ผู้สวดฤคเวท) เป็นอันดับแรก”

วิศวาวสุปราครหไระ ปรวีเณะ

สงคียมานตริปุรวาทานะ ฯ

อธวานมธวานตวิการลงขย-

สตตาร ตาราริขณฐารี ฯ 7.48

7.48 พระผู้ทัดทรงเสี้ยวแห่งพระจันทร์ (พระศิวะ) ผู้ได้รับการยกย่องจากการปราบเมือง ทั้งสาม โดยเหล่าผู้เชี่ยวชาญในการบรรเลงพิณ (คนธรรพ์) ผู้มีวิศวาวสุเป็นหัวหน้า และ(พระองค์) ผู้ที่ความมืด(คือโอมะ)ไม่อาจทำให้เปลี่ยนแปลง จึงได้เสด็จข้ามทางไป

เข खेलคามิ ตมุวาท วาหะ

สศพทจามีกรกิงกนิกะ ฯ

ตฎาภิฆาตาทิว ลคนปงเก

ธุนานมุหะ โปรตมเน วิษาเณ ฯ 7.49

7.49 โคนันทีผู้ดำเนินไปอย่างสง่างามในท้องฟ้า พร้อมกับมีกระดิ่งทองคำส่งเสียง สะบัดเขา ทั้งสองที่มีเมฆติดอยู่ชั่วขณะ ราวกับสับัดเขาทั้งสองที่มีเปลือกมติดอยู่จากการกระทบกับบริมฝั่ง(แม่น้ำ) แล้วได้นำพระหระนั้นดำเนินไป

ส ปราปทปราปตปราภโยคัม

นเคนทรคุปต์ นครี มุหุรตาด ฯ

ปุโร วิลคไนรทรทฤชฎิปาไตะ

สุวธณฐุไตรริว กฤษยมาณะ ฯ 7.50

7.50 เพียงชั่วขณะโคนันทีก็ได้มาถึงเมืองที่ได้รับการคุ้มครองโดยท้าวหิมวัตซึ่งไม่เคยมีศัตรู มารุกรานได้ โดยมีสายพระเนตรของพระหระที่ทอดไปข้างหน้าเหมือนกับเชือกทองคำพุ่งไป

ตสโยปกณฐะ ฆนนิสกณฐะ

กตุลลาทูนมุขเปารทฤษฏะ ฯ

สวพณจิหนาทวตริย มารคา-

ทาสนุญปฤษฐมียาย เทวะ ๗ 7.51

7.51 ณ บริเวณใกล้เคียงของเมืองนั้น พระเทวะ (พระศิวะ) ผู้มีพระศอสีด้าคล้ายเหมือนเมฆ ผู้ถูกชาวเมืองแหงนหน้าขึ้นมองเพราะความอัศจรรย์ใจ ได้ข้ามลงจากทางซึ่งถูกทำเครื่องหมายไว้ด้วยศรของพระองค์ (ท่อนฟ้า) แล้วลงสู่พื้นที่อยู่ใกล้

ตมฤทธิมทพนฐุชนาธิรุไฒ-

รฤณไทรคชานำ คิริจกรวรรตี ฯ

ปรตยุชชคามาคมนปรติตะ

ปรฝุผลลฤโกษะ กฏโกริว ไสวะ ๗ 7.52

7.52 เจ้าจักรพรรดิแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) ผู้ยินดีต่อการเสด็จมา (ของพระศิวะ) จึงได้ไปต้อนรับพระหระนั้น พร้อมกับขบวนฝูงช้างที่เหล่าพระประยูรญาติผู้รุ่งโรจน์ เสด็จขึ้นประทับ ประคูดังเสด็จไปพร้อมกับไหล่เขาของตนที่มีต้นไม้ดอกอบานสะพรั่ง

วรุควาฐเภา เทวมหิธรานำ

ทวารเ ปุรสุโยทฆฎิตาปธานะ ฯ

สมียตุรทุรวิสริปิโฆษา

ภินไนกเสตุ ปยสามิเวาเฆมา ๗ 7.53

7.53 ขบวนทั้งสองของเหล่าเทพและเหล่าบรรพต มีเสียงกึกก้องดังกังวานไปไกล ได้ดำเนินไปถึงที่ประตูเมืองที่มีบานประตูเปิดออกพร้อมกัน เหมือนกระแสน้ำทั้งสองสายในแม่น้ำ ทำลายสะพาน(ด้วยกำลัง) แล้วพัดกระจายออกไป

หริมานญทญุมิโร หเรณ

ไตรโลกยวนทเยน กฤตปรณามะ ฯ

ปุรวุ มหิมนา ส หิ ตสย ทูร-

มารุชิต์ นาทมคิโร วิเวท ๗ 7.54

7.54 เมื่อพระหระผู้เป็นที่บูชาของโลกทั้งสามทรงทำการนอบน้อม ท้าวหิมวัตก็มีความรู้สึกละเอียดใจ จนพระองค์ไม่รู้ว่าตนมีศีรษะน้อมลงไปอย่างมาก เพราะความยิ่งใหญ่ของพระศิวะ ตั้งแต่แรกแล้ว

ส ปรีติโยคาทวิกสนมุขศรี-

รชามาตรเศรษฐตามุเปตย ฯ

ปราเวศยนมนทิมฤทธรเมน-

มาคฺคผลกัรณาปณมารุคปุชฺฌม ฯ 7.55

7.55 ท้าวหิมวัตนั้นมีใบหน้าสดใสงดงามเพราะกอบปรีย์ด้วยความปรีดี ได้เสด็จนำทางพระชามาตาแล้ว นำพาให้เขาเข้าไปสู่เมืองที่รุ่งเรืองมีดอกไม้โปรยไว้ตามถนนในตลาดจนสูงท่วมเข่า

ตสฺมินมุหฺรุต ปุรฺสุนทรีณา-

มีศานสนทฺรศนลาลสานาม ฯ

ปราสาทมาลาสุ พงฺวาริตถ์

ตยกฺตานุการยามนิ วิเจษฏิตานิ ฯ 7.56

7.56 ในเวลานั้น สาวงามทั้งหลายในเมืองผู้ปรารถนาจะเห็นพระผู้เป็นใหญ่ (พระศิวะ) จึงพากันละทิ้งงานอื่น ๆ ของตน ไปอยู่ตามแถวแห่งปราสาทด้วยตนเอง

อาโลกมารุคํ สหสา วรชนฺตยา

กยาจิตุเทวษฏฺณวานตมาลยะ ฯ

พทฺฐํ น สํภาวิต เอว ตาว-

ตฺกเรณ รุทโธ'ปิ จ เกศปาสะ ฯ 7.57

7.57 หญิงสาวบางคนไม่คำนึงถึงการรัดมวยผมที่พวงมาลัยหลุดลง เร่งรีบไปยังหน้าต่าง ๆ ที่มีมอย่งมวยผมอยู่

ปราสาธิกาลมพิตมครปาท-

มากษิปย กาจิทฺทรวราคเมว ฯ

อุตฺสฤษฏฺลีลาคตฺริรา ควากษา-

ทลกตฺกาทฺกํ ปทวิ' ตตาน ฯ 7.58

7.58 หญิงสาวบางคน ดึงเท้า(ของนาง)ที่อยู่ข้างหน้า ที่สาวใช้กำลังประคองไว้(ขณะกำลังทำเท้าด้วยส้นน้ำครึ่ง) ซึ่งมีน้ำครึ่งสีแดงยังไม่แห้ง ละทิ้งการเดินที่งดงาม พร้อมกับประทับรอยเท้าที่มีส้นน้ำครึ่งแดงไปจนถึงหน้าต่าง

วิโลจน์ ทักษิณมณเฑียร

สัณทิตย ตพญจิตตวามเนตรรา ฯ

ตไถว วาตายนสนนิกฤษ์

ยเยา ศลาการมปรา วหนตี ฯ 7.59

7.59 หญิงสาวบางคน แต่งแต้มตาข้างขวาด้วยเครื่องทาตาเสร็จแล้ว แต่ตาข้างซ้ายแต่งยังไม่เสร็จ ก็รีบลุกไปยังกรอบหน้าต่างอย่างนั้นเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่ในมือยังถือดินสอ(สำหรับทาตา)อยู่

ชาลาณตรเปรชิตทฤษฏินยา

ปรสฐานภินนำ น พพนธ นีวีม ฯ

นาภิปรวิษฎาภรณปรภณ

ทสเสน ตสฎาววลมพย วาสะ ฯ 7.60

7.60 หญิงสาวคนหนึ่งผู้มีสายตามองลอดช่องหน้าต่าง ไม่ได้เห็นใบชายผ้าที่หลุดออกเพราะรีบลุกเดินไป แต่ยังยืนจับผ้าที่นั่นไว้ด้วยมือที่มีริศมีของกำไลสะท้อนแสงไปจนถึงสะดือ

อรธาจิตา สตรวมตติตายา

ปะเท ปเท ทูรัมมิเต คลนตี ฯ

กสยาศุจิตาสีทรสนา ตทานี-

มงคุษฐุมลารปีตสตรเสชา ฯ 7.61

7.61 เข็มขัดที่สวมใส่ได้เพียงครั้งเดียวของหญิงสาวคนหนึ่งที่ถูกขึ้นอย่างเร่งรีบ มีแก้วหลุดออกจากสายทุก ๆ อย่างก้าวที่เธอก้าวไปไม่ตี เวลานั้นจึงเหลือแต่เพียงสายร้อยเข็มขัดติดแน่นอยู่บนหัวแม่เท้า

ตาสำ มุไซราสวคนธครุโ-

รฎยาปตานตราละ สานทรกตุทหลานาม ฯ

วิโลลเนตรภรมไรรุควากุษา

สทสรปตราภรณา อิวาสน ฯ 7.62

7.62 ช่องหน้าต่างทั้งหลายเต็มไปด้วยใบหน้าที่มีกลิ่นของเมรัยอบอวลอยู่ในและมีผึ้งคือดวงตากลิ้งกลอกไปมา ของหญิงสาวเหล่านั้นผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็น(พระคิเว) จึงเป็นเหมือนมดดอกบัวเป็นเครื่องประดับ (อยู่ที่หน้าต่าง)

ดาวตปตาทากากลุมินทุเมาลี-

รุตโตรณั ราชปถั ปุรเปเท ๗

ปราสาทศฤงคามิ ทิวาปี

กรวณชโยตสนาภิเชกทวิคณทุยตีนิ ๗ 7.63

7.63 ในกาลนั้น พระผู้มีพระเสียรประดับด้วยพระจันทร (พระศิวะ) เสด็จดำเนินไปสู่ถนน หลวงที่มีทางขึ้นไปข้างบนประดับประดาด้วยธง พลางทำให้ยอดแห่งปราสาททั้งหลายมีความรุ่งโรจน์ เป็นสองเท่าเพราะประกายแสงของ(เสี้ยว)พระจันทร แม้จะเป็นเวลากลางวันก็ตาม

ตเมกทฤศยั นยไนะ ปิพนตโย

นารุโย น ชคมรุวิชยานตราณิ ๗

ตถาหิ เศเชนทริยวฤตติราสำ

สรวาทมนา จกษุริว ปุรวิชญา ๗ 7.64

7.64 หญิงสาวทั้งหลาย ได้ดูตมิมพระศิวะผู้เป็นสิ่งที่มองเห็นเพียงสิ่งเดียวด้วยดวงตา ทั้งหลาย โดยไม่สนใจวิสัยอื่น ๆ เลย (สิ่งที่มองเห็นอื่น ๆ เลย) จึงเป็นเหมือนกับว่าความเป็นไปของ อินทริยที่เหลือของหญิงเหล่านั้นทุกอย่างได้เข้าไปรวมอยู่กับดวงตาด้วยตนเอง

สฎาเน ตโป ทุศุจรเมตทรล-

มปุรณยา เปลวยาปี ตปตม ๗

ยา ทาสยมปยุสย ลเกต นารี

สา สยาทกฤตดารฎา กิมุตางกศยยาม ๗ 7.65

7.65 (พลางสนทนาว่า) “นางอปรณา (ปารวตี) แม้ผู้บอบบาง ได้บำเพ็ญตบะซึ่งประพลติ ได้ยากเพื่อพระศิวะนั้น ในสถานะที่เหมาะสม แม้หญิงสาวผู้ได้รับความเป็นทาสของพระศิวะ ก็ยังบรรลุความสำเร็จ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงหญิงผู้นอนอยู่บนตักของพระองค์ ?”

ปรสฺสปเรณ สฺปฤทณียโคภั

น เจทิตุ ทวนทวมโยชยิชยต ๗

อสมินทวเย รูปริธานยตนะ

ปตยุะ ปุรชานา วิมโล'ภวิชยต ๗ 7.66

7.66 “ถ้าพระผู้สร้างไม่ได้สร้างคนทั้งคู่นี้ให้มีความงดงามอันน่าหลงใหลโดย(เหมือน)กันและกันแล้วไซ้ ความพยายามในการสร้างรูปร่างในคนทั้งคู่นี้ของพระผู้เป็นเจ้าของเหล่าประชา ก็คงจักไร้ผลไป”

น นูนมารุฒรฐา ศรีร-

มเนน ทคธ กุสุมายุธสย ฯ

วรีทาทมุ เทวมุทีกษย มนเย

ส่นยสุดเทหะ สวยเมว กามะ ฯ 7.67

7.67 “ร่างกายของพระผู้มีดอกไม้อันเป็นอาวุธ (กามเทพ) ไม่ได้ถูกเผาโดยพระหระผู้มีควม
โกรธที่ปะทุขึ้นเป็นแน่ ข้าพเจ้าคิดว่า พระกามเทพพอได้เห็นพระเทวะ (พระศิวะ) โนนเข้า จึงได้ละทิ้ง
ร่างกายไปเสียเอง เพราะความละอาย”

อเนน สัพนธมุเปตย ทิษฏยา

มโนรถปรารุถิติมิวเรน ฯ

มูรฐานมาลี กุชิตธารโณจจ-

มุจใสสตรว์ วกุษยติ ไศลราชะ ฯ 7.68

7.68 “แน่สหาย ช่างโชคดีแท้ พระผู้เป็นเจ้าของแห่งบรรพต (ท้าวหิมวัต) เมื่อได้ถึง
ความสัมพันธ์กับพระอิศวระนี้ซึ่งเป็นไปตามที่ตนปรารถนาไว้ในใจ จักทรงศิวะที่สูงอยู่แล้วเพราะ
รองรับแผ่นดิน ให้สูงส่งขึ้นยิ่งกว่าเดิม”

อิตโยชธิปรสถวีสลินำ

ศถณวนกถาะ โศทรสุขาสตริเนตระ ฯ

เกยรรจุรณีกถตลาชมุขฎี

หิมาลัยสุยาลยมาสสาท ฯ 7.69

7.69 พระตรีเนตร (พระศิวะ) ได้ฟังการสนทนาที่ไพเราะเสนาะหูของพวกหญิงสาวชาวเมือง
โอชธิปรัสถะดังนั้น จึงเข้ามาที่อยู่ของท้าวหิมวัตซึ่งมีกำแพงรวงข้าวถูกบดให้เป็นจุดด้วยกำไลข้อมือ

ตตราวตริยาจยุตทตตหสตะ

ศรทพนาททีธิติมานิโวกษณะ ฯ

กรานตานิ ปูรวุ กมลสเนน

กกุษยานตราณยทริปเตรวิเวศ ฯ 7.70

7.70 ณ ที่อยู่ของท้าวหิมวัตนั้น พระศิวะได้เสด็จลงจากวัว โดยอาศัยพระหัตถ์ที่พระอัยยุตะ
(พระวิษณุ) ได้ยื่นให้ ราวกับพระอาทิตย์เคลื่อนออกจากเมฆในฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง) แล้วเสด็จเข้าไป
ยังที่ประทับของเจ้าแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) ซึ่งพระพรหมได้เสด็จเข้าไปก่อนแล้ว

ตมนวคินทรปรมุขาศุจ เทวาะ

สปรตริชปุรวาะ ปรมรชยศจ ๑

คณาศจ คิริยาลยภยคจจณ

ปรศสตุตมารมภมิโวตตุมารุถาะ ๓ 7.71

7.71 เหล่าเทพมีพระอินทร์เป็นประมุข เหล่าฤๅษีผู้ประเสริฐมีสัปตฤๅษีเป็นหัวหน้า และเหล่าคณะ(บริวารของพระศิวะ) ได้ตามพระอิศวระไปถึงที่พำนักของท้าวหิมวัต เปรียบเหมือนเป้าหมายอันสูงสุดได้ติดตามการเริ่มต้นอันยอดเยี่ยม

ตเตรศวโร วิษณุรภาคยถาว-

ตสรตนมรชยัม มรุมจจ ควยม ๑

นเว ทุกุเล จ นโคปนีดี

ปรตยครทีตสรวมมนตรวรชม ๓ 7.72

7.72 ณ ที่นั่น พระอิศวระผู้นั่งบนอาสนะ ได้รับเอาเครื่องบูชาัญพร้อมทั้งอัญมณี น้ำผึ้ง เนย และคู่แห่งผ้าไหมผืนใหม่ ที่ท้าวหิมวัตน้อมเข้ามามอบให้ทั้งหมด พร้อมกับร่ายมนตร์ตลอดเวลา

ทุกุลวาสะ ส วรฐสมปี

นินเย วินีไตรวโรทกไซะ ๑

เวลาสมปี สหุณเณราชา-

รณไวรุทนวนิว จนทรปาไทะ ๓ 7.73

7.73 พระองค์ผู้แต่งกายด้วยชุดผ้าไหมได้มีเหล่าผู้คุ้มครองพระราชวังชั้นในที่ได้รับการฝึกฝนมาดีแล้วนำพาเข้าไปใกล้เจ้าสาว รวากับทะเลที่มีแถวพองน้ำระยิบระยับอันพระจันทร์แรกเริ่มฉายขึ้น นำพาเข้าไปใกล้ฝั่ง

ตยา ปรวฤทธานนจนทรกานตยา

ปรผลลจกษะกมุทะ กุมารยา ๑

ปรสนนเจตตะสลิละ คิว'ฤต

สัถุชยมานะ ศรเทว โลกะ ๓ 7.74

7.74 พระศิวะเมื่ออยู่ร่วมกับพระนางผู้มีความงดงามแห่งใบหน้าทีรุ่งเรืองเหมือนพระจันทร์ที่แจ่มกระจ่าง จึงมีพระเนตรเบิกบานเหมือนดอกบัวที่เบ่งบาน มีพระทัยสดใสเหมือนน้ำที่ใสสะอาด เปรียบเหมือนโลกในฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง)

ตโยะ สมาปตติษุ กাত্রาณิ

กัจจิววยวสธาปิตลหุตานิ ฯ

หิยนตรณำ ตตฤษณมนวภูว-

นนวนโยนยโลลानी วิโลจนานิ ฯ 7.75

7.75 ดวงตาของคู่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวทั้งสองนั้น กระทบหรือรันทเพื่อจะพบซึ่งกันและกัน แต่กลับหวั่นไหวเมื่อได้พบกัน พอสบตากันนิดหน่อยก็ต้องหลบตากัน และขณะนั้นก็แสดงอาการขวยเขินเพราะความเอียงอาย

ตสยาะ กรัง ไสลครูปนีตัง

ชคราห ตามรางคูลิมษภูมูรติ ฯ

อุมาตเนา คุณตโนะ สุมรสย

ตจจกนิษะ ปูรวมิว ปรรโหม ฯ 7.76

7.76 พระอัมรินทร์ (พระศิวะ) จับมือที่มีนิ้วสีแดงของพระนางปารวตีผู้ที่บิดาคือท้าวหิมวัต ทรงนำมามอบให้ (มือของพระนางนั้น) ซึ่งเหมือนกับหน่อของกามเทพผู้ซุกซ่อนร่างกายของตนไว้ในสรีระของพระนางอุมาเพราะกลัวต่อพระหระ ได้งอกขึ้นมาใหม่

โรโมทมะ ปราทรุภุมาเย

สวินนางคูลิษะ ปุงควเกตุราสีต ฯ

วฤตติสโตโยะ ปาณิสมาคเมน

สมัง วิภกเตว มโนภวสย ฯ 7.77

7.77 พระนางอุมาทรงปรากฏมีอาการขนลุก และพระผู้มีวิวเป็นเครื่องหมาย (พระศิวะ) ทรงมือคูลิษะเปียกชุ่ม เพราะการจับมือกันของทั้งสอง การกระทำของพระผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) จึงเป็นราวกับว่าถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน

ปรยุกตปาณิครหณัง ยทนย-

ทวธูว์ ปุษยติ กานติมครยาม ฯ

สำนิตโยคาทนโยสุตทานิ°

กั กถยเต ศรีรุภยสย ตสย ฯ 7.78

7.78 เพราะว่า คู่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวอื่น ๆ เมื่อประกอบพิธีแต่งงานกัน ยังทำให้ความงามแบ่งบานอย่างยอดเยี่ยม เพราะการอยู่ร่วมกันของทั้งคู่ในกาลนั้น จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงความงามของคู่ (แห่ง)พระนางปารวตีและพระศิวะนั้น

ปรทกษิมปรกรรมณาตฤศานโน-

รุทรจิชตุนมิถุน จกาเส ฯ

เมโรรูปานเตชวิว วรตมาน-

มนโยนยสัสกตมทสตรियามม ฯ 7.79

7.79 ด้วยการเดินประทักษิณรอบกองไฟที่โชติช่วง ทั้งคู้้นจึงทรงรุ่งเรืองเหมือนกลางวัน และกลางคืนมาอยู่ร่วมกันและกัน เวียนรอบอยู่ข้าง ๆ เขาพระสุเมรุ ฉะนั้น

เตา ทมปตี ตริระ ปริณีย วหุณี-

มนโยนยสัสปรคณิมิลิตาเกษา ฯ

ส การยามาส วรุํ ปุโรธา-

สตุสมินสมิทธาารจิชิ ลาซโมกษม ฯ 7.80

7.80 ปุโรหิต (พราหมณ์ผู้ทำพิธี) ได้นำคู่เจ้าสาวและเจ้าบวมนั้นผู้กำลังหลับตาสัมผัสกันและกันเวียนรอบกองไฟ 3 รอบแล้ว จึงให้เจ้าสาวโปรยข้าวตอกลงในไฟที่กำลังลุกโพลงจากไม้สมิทธานั้น

สา ลาซฐุมายชลิมิษฏคณธ

ครูปเทศาทวหนํ นินาย ฯ

กโปลสัสรูปิชิชะ ส ตสุยา

มูหุรตกรโณตปลตำ ปุรเปเท ฯ 7.81

7.81 พระนางปารวดีน้อมก้มพักตร์ลงไปทางคว้นข้าวตอกมีกลิ่นหอมน่าปรารถนา ตามคำแนะนำของปุโรหิต คว้นนั้นมีเปลวที่เคลื่อนคล้อยไปยังบริเวณแก้มของพระนาง แล้วกลายมาเป็นดอกบัวประดับกรรมอยู่ครู่หนึ่ง

ตทิจทหารุรารุณคณชเลข-

มัจฉวาสิกาสาณชนราคมกษโณชะ ฯ

วฐุมุขํ กุลานตยวาวตัส-

มาจารฐุมครหนาทพภูว ฯ 7.82

7.82 เพราะได้รับคว้นตามธรรมเนียมประเพณี พักตร์ของเจ้าสาวนั้นจึงได้มีรอยกลมเป็ยกขึ้น และมีสีแดงเรื่อเล็กน้อย เนตรทั้งคู่มีสีของเครื่องทาตาสีดำเปล่งประกายออก และมีข้าวววะซึ่งประดับเป็นกุ่มทลค้อย ๆ แห่งเหยี่ยวลง

วรุํ ทวิชะ ปราห ตไวษ วตเส
 วหฺนฺรวิวาทํ ปฺรติ กรฺมสากฺษี ๗
 คิเวน ภาฺรตฺรา สห ฐรมฺจฺรยา

การฺยา ตวฺยา มุกฺตวิจฺจารเยติ ๗ 7.83

7.83 พราหมณ์ ได้พบกับเจ้าสาวว่า “ลูกเอ๋ย ไฟนี้เป็นพยานในพิธีวิวาห์ของเธอ เธอพึงประพฤติปฏิบัติโดยธรรมกับพระศิวะผู้เป็นพระสวามี โดยปราศจากการโต้แย้งใด ๆ”

อาโลจนานตํ ศฺรวณฺ เวิตตย
 ปีตํ คุโรสฺตทวจนํ ภาวนยา ๗

นิทาฆกาโลภณตปาเยว

มาเหฺนทฺรมฺมกะ ปฺรณฺมํ ปฺลถฺวิยา ๗ 7.84

7.84 พระภวานี (พระนางปารวตี) ได้ตีมด้าคำสอนของพราหมณ์นั้นที่แผ่ซ่านโสตประสาทไปจนถึงขอบพระเนตร เปรียบเหมือนกับแผ่นดินที่ร้อนอบอ้าวอย่างแรงกล้าได้ซึมซับเอาน้ำฝนแรกที่มาจากพระอินทร์ในฤดูร้อน

ฐฺรวณฺ ภาฺรตฺรา ฐฺรวทฺรศนาย
 ปฺรยฺชฺยมาฺนา ปฺรียทฺรศเนน ๗

สา ทถฺชฺฐ อิตฺยานนฺมฺนฺมยย

ทฺริสฺนฺนภณฺฐิ กถฺมปฺยวาจ ๗ 7.85

7.85 เมื่อเจ้าบ่าวผู้เป็นนรินทร์ตรงดงามนามอง ได้ชวนเจ้าสาวเพื่อทรรศนาดูดวงดาว พระนางจึงแหงนหน้าขึ้นมอง แล้วพูดตอบด้วยเสียงตะกุกตะกักว่า “เห็นแล้ว” เพราะคอแห้งเนื่องจากความเขินอาย

อิตถํ วิธิเชญฺน ปุโรหิตเณ
 ปฺรยฺกฺตปาณิครฺทโณปจาเรว ๗

ปฺรณฺมตฺสเดตา ปิตเรว ปฺรชานํ

ปทฺมาสนสฺถาย ปิตามหาย ๗ 7.86

7.86. พระมารดาและบิดาของเหล่าประชานั้นมีพิธีแต่งงานที่ประกอบเรียบร้อยแล้ว โดยปุโรหิตผู้รู้พิธีอย่างนั้น ได้นอบน้อมต่อพระปิตามหะ (พระพรหม) ผู้ประทับอยู่บนอาสนะดอกบัว

วรุณวิชาตรา ปุรตินทุยเต สม

กลยาณี วีรปุรสวา ภเวติ ฯ

วาจสฺปติสฺส สนฺนปิ โส'ชฺฌมฺมูรเตา

ตฺวาสาสยจินฺตาสฺติมิโต พฺภว ๗ 7.87

7.87 เจ้าสาวได้รับการต้อนรับจากพระพรหมแล้วว่า “แน่ะเธอผู้งดงาม เธอจึงเป็นผู้ให้กำเนิดวีรบุรุษเกิด” พระพรหมนั้น แม้จะเป็นผู้ชำนาญในการพูด แต่ก็เป็นผู้คิดช้าลง เมื่อจะอวยพรต่อพระอัชฌมูรติ (พระศิวะ)

กฺกฺกฺปโตปจารำ จตุรสุรวเท'

ตาเวตฺย ปศฺจาทกนกาสนฺสเถา ฯ

ชยาปตี เลากิกเมษณีย-

มารุทฺรากลุขตาโรปณฺมนวฺภูตาม ๗ 7.88

7.88 ภายหลัง เจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสองนั้น มาถึงแท่นบูชามี 4 มุม ที่ได้ประดับตกแต่งไว้แล้ว ประทับอยู่บนอาสนะทองคำ แล้วใช้เมล็ดข้าวที่เปียกน้ำอันเป็นของชาวโลกและเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา (ติดลงบนหน้าผาก)

ปตฺรานตฺลคฺไนรุชฺลพินฺทุชาไล-

รากุณฺญมฺกุตฺตผลชาลโคภม ๗

ตโยรุปรุยายตฺนาลทณฺท-

มารตฺต ลกฺษมิสฺส กมฺลาตปฺตรม ๗ 7.89

7.89 พระลักษมีได้กัณฑ์ร่มคือดอกบัว ที่มีด้ามคือก้านบัวที่ยาว ทิ้งลงตามด้วยตาข่ายของผลแก้วมุกดาที่ห้อยย้อยคือหยดน้ำทั้งหลายที่ติดอยู่บนกลีบบัว เบื้องบนของเจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสอง

ทฺวิธา ปฺรยุกฺเตน จ วาจนฺเมยฺน

สรสฺวตี ตฺนมิถุนํ นฺนาว ๗

สํสฺการปฺุเตน วรํ วเรณฺยํ

วรุณํ สุขฺคราหฺยนิพนฺธเนน ๗ 7.90

7.90 และพระนางสร้สวतीได้เปล่งวาจายินดีกับคู่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวด้วยคำพูดที่กล่าวสองแบบ คือ กล่าววาจายินดีกับเจ้าบ่าวผู้นำสรรเสริญด้วยคำพูดที่บริสุทธิ์ด้วยการร้อยเรียงเป็นอย่างดี (ด้วยความเคารพ) และกล่าววาจายินดีกับเจ้าสาวด้วยการผูกคำพูดที่เข้าใจได้ง่าย (ด้วยความเป็นกันเอง)

เตา สรีษุ วุฒิชิตวฤตติเกท

รสถานตเรษุ ปรีติพทธราคม ฯ

อปศยตามปสรสำ มุหุรต์

ปรีโยคมาทย์ ลลิตางคหารม ฯ 7.91

7.91 เจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสองได้ชมการแสดง(ปรีโยค)ของนางอัปสรทั้งหลาย ที่มีความแตกต่างของท่าทาง(วฤตติ)อย่างชัดเจนในการสืบต่อเรื่อง(สนธิ)ทั้งหลาย มีศุงการรส(ราค)ที่เกี่ยวข้องกับรส(รส)เหล่าอื่น และมีท่าทางที่สวยงามน่าหลงใหล เพียงชั่วครู่ในตอนต้น

เทวาสตทนเต หรมุฒภารย์

กิริฎพทธาณชลโย นีปตย ฯ

ศาวสานเน ปรีติปนนุรเต-

รยยาจิเร ปญจศรสย เสวาม ฯ 7.92

7.92 ในตอนท้ายของการชมการร้ายรำ เทพทั้งหลาย (มีพระอินทร์เป็นต้น) เมื่อประคองอัญชลีแนบชิดมงกุฎ น้อมกราบพระหัตถ์ผู้มีพระชายาที่เข้าพิธีวิวาห์แล้ว จึงได้ทูลขอให้พระองค์รับเอาการรับใช้ของเทพผู้มีศรทั้งห้า (กามเทพ) ผู้ซึ่งมีร่างอันได้รับกลับคืนมาเมื่อคำสาปสิ้นสุดลง

ตสยานูเมเน ภควานวิมณยุ-

รวุยาปารมาตมณยปี สายกานาม ฯ

กาลปรียุกตา ขลุ การยวิททิ-

รวิชญาปนา ภรตฤษุ ลีทริเมติ ฯ 7.93

7.93 องค์ภควัน (พระศิวะ) ผู้ปราศจากความโกรธ ก็ได้อนุญาตการทำหน้าที่ของลูกศรทั้งหลายของพระกามเทพ แม้กับพระองค์เอง แท้จริง การขอกับเจ้านายทั้งหลาย ที่ผู้รู้สิ่งที่ดีควรทำใช้ในเวลาที่เหมาะสม ย่อมสัมฤทธิ์ผลได้

อล วิพุทธณำสตานินทุเมาลิวิสุชย

กษิติธรรปติกนยามาททานะ กรณ ฯ

กนกกลศยุกต์ ภกตีโศภาสนาถ

กษิติวิริจิตศยย์ เกาตุกาการมาคาคต ฯ 7.94

7.94 ลำดับนั้น พระผู้มีพระเศียรประดับด้วยพระจันทร์ (พระศิวะ) ส่งหมู่แห่งเทพทั้งหลายนั้นไปแล้ว จึงโอบกอดพระธิดาของเจ้าแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) ด้วยมือ ได้มายังเรือนหอสำหรับ

วิวาห์ ซึ่งตกแต่งไปด้วยหม้อทองคำ ประดับประดาด้วยความงดงามอย่างประณีต (ด้วยดอกไม้เป็นต้น) มีที่นอนจัดแจงไว้บนพื้น

นวปริณยลชาภาษณำ ตตร เคารี°

วทนมปหรนตี° ตตฤฤตาเกษปมีสะ ๖

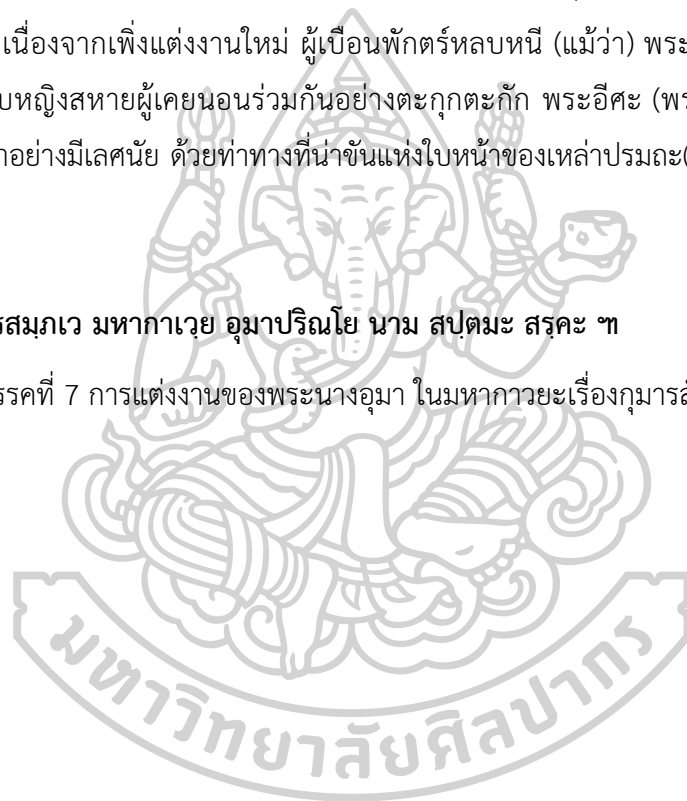
อปี ศยนสขีภโย ทตตววจ์ กถิจิ-

ตุปรมณมุขวิกาไรรหาสยามาส कुम्म ๗ 7.95

7.95 ณ เรือนหอสำหรับวิวาห์นั้น ขณะที่พระนางเคารี (พระนางปารวตี) ผู้ดูงดงามเพราะความเขินอายเนื่องจากเพิ่งแต่งงานใหม่ ผู้เพื่อนพ้องมิตรหลบหนี (แม้ว่า) พระองค์จะทำให้หันมามอง กล่าวคำพูดกับหญิงสหายผู้เคยนอนร่วมกันอย่างตะกุกตะกัก พระอีสะ (พระศิวะ) ก็ทำให้พระนางหัวเราะออกมาอย่างมีเลศนัย ด้วยท่าทางที่น่าขันแห่งใบหน้าของเหล่าปรมณะ(เหล่าคณะ)

กุมารสมภเว महाकाव्ये उमाप्रीनयो नाम सप्तमे सर्के ७

จบสรรคที่ 7 การแต่งงานของพระนางอุมา ในมหากาพย์เรื่องกุมารสัมภาวะ



อุมาสูตรวรมณ์ นามาชฎุมะ สรรค ๓
 สรรคที่ 8 การพรรณนาถึงกามกรีธาของพระนางอุมา

ปาณิปัทนวิเชรณนตรี

ไศลราชหุติตุรหรี प्रति ๑

ภาวสาธวสปริครหาทภูต

กามโททหสุขี มโนหรม ๓ 8.1

8.1 หลังจากพิธีแต่งงาน เนื่องจากว่าพระธิดาของเจ้าแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) ได้รับทั้งความรักและความกลัวต่อพระองค์ ความสุขที่เกิดขึ้นจากความรักอันน่าปรารถนาต่อพระหระ (พระศิวะ) จึงเป็นที่น่ารื่นเริง

วยาหฤตา ปรวตีวโจ น สัทเช

คนตุไมจจทวลมพิตาคูกา ๑

เสวเต สุม ศยน์ ปรางมุขี

สา ตถาปี รตเย ปินากินะ ๓ 8.2

8.2 เมื่อพระศิวะพูดด้วย พระนางก็ไม่ได้ตอบ ปรารถนาจะออกไป(จากที่นั่น) จึงได้ถือผ้าขึ้นไปนอนบนแท่นบรรทมโดยหันหน้าไปอีกทาง(นอนหันหลังให้) แม้ถึงกระนั้น พระนางก็ยังเป็นที่ยินดีต่อพระปيناकिन (พระศิวะ)

ไกตเวน ศยิตะ กุตูลลาต

ปารวตี ปรวตีมุขี นิปาดิตม ๑

จกษุรุมิษติ สสุมิต์ ปรีเย

วิหยาทาหตมิว นยมีลยต ๓ 8.3

8.3 เมื่อพระสวามีของพระนางแก้งหลัง พระนางปารวตีได้ทอดสายตาไปมองพระพักตร์ของพระศิวะเพราะความอยากรู้อยากเห็น แต่เมื่อพระองค์ลืมหันหันพร้อมกับยิ้ม นางก็รีบหันหลังตรงราวกับสายฟ้าแลบฉะนั้น

นาภิตะศนิตะ สกมปยา

ศักรสย รุรุเช ตยา กระ ๑

ตททุกุลมถ จาหวตสวयी

ทุมจจวสิตนีวิพนธนม ๓ 8.4

8.4 พระนางได้ปิดพระกรของพระคังกระ (พระศิวะ) ที่วางไว้ใกล้ ๆ กับสะดือ ด้วยอาการสั่น สะท้าน ครั้นแล้วผ้าไหมของพระนางที่มีขมวดเหน็บไว้ก็หลุดลุ่ยไปเอง

เอวมาลี นิคฤหิตสาธวส์

คัมภีร์ รหสี เสวยตามิติ ฯ

สา สขีภีรุษพิชฎุมากุลา

นาสมรตปรมุขวรติ นิ ปรีเย ฯ 8.5

8.5 เมื่ออยู่ต่อหน้าพระสวามี พระนางรู้สึกเขินอาย จนลืมนำคำพูดที่หญิงสหายแนะนำไว้ว่า “เพื่อนเอ๋ย เธอจงปรนนิบัติพระคังกระในที่ลับอย่างนี้ โดยไม่ต้องกลัว”

อปยวสตุ นิ กถาปรวฤตตเย

ปรคนตตปรมนงคศาสนม ฯ

วิกษิตน ปรีคฤหย ปารวตี

มูรชกมปมยมุตตรี ทเทา ฯ 8.6

8.6 เมื่อพระผู้ทำลายกามเทพ (พระศิวะ) ทรงพยายามสอบถามพระนางแม่ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นสาระเพื่อให้การสนทนาดำเนินไป พระนางปารวตีเหลียวมองพระองค์แล้ว ก็ได้ให้คำตอบด้วยการพยักหน้า(เท่านั้น)

ศูลินะ กรตลทวเยน สา

สัณิรุชย นยเน ทฤตาคูกา ฯ

ตสย ปศยตี ลลาภูโลจเน

โมฆยตณวิธูรา รหสยภูต ฯ 8.7

8.7 ในที่ลับ พระนางผู้มีผ้าถูกเปลือ่งออก ได้ใช้ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองปิดพระเนตรทั้งสองของพระผู้ถือตรีศูล (พระศิวะ) แต่พระเนตร(ดวงที่สามของพระองค์)บนพระนลาฏก็ยังจ้องอยู่ พระนางจึงมีความพยายามที่ล้มเหลวและขาดที่พึ่ง

จุมพเนษวรทานวรชิตี

สนนหสตมทโยปคูทเน ฯ

กฤษณมนมถมิ ปรียั ปรีโก-

รทุรลภปรีติกฤต วรุตม ฯ 8.8

8.12 พระมารดา (พระนางเมนา) ครั้งได้แลเห็นพระนางผู้มีความเยาว์วัยที่พระนีกัณฐ์ (พระศิวะ) ได้ภิรมย์รัก ก็สบายใจ เพราะว่าลูกสาวย่อมทำให้ความเศร้าโศกภายในใจของมารดาหมดไป ด้วยความเป็นที่โปรดปรานของสามี

วาสรานี กติจิตกถังจน

สถานนา ปทมการยต ปรียา ฯ

ชญาตมนมธรสา ศโนะ ศโนะ

สา มุโฆจ รติหะชศีลตาม ฯ 8.13

8.13 (หลังจากที่) พระผู้มั่นคง (พระศิวะ) ได้ทำให้หญิงผู้เป็นที่รักโอนอ่อนผ่อนตามอย่างยากลำบากด้วยเวลาสองสามวัน พระนางเมื่อได้รู้รสแห่งความรัก จึงสลัดทิ้งซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ในยามร่วมอภิรมย์

สสวเซ ปริยมุโรนิปีจิตา

ปรารุถิต์ มุขมเนน นาทรด ฯ

เมขลาปรณยโลลต่า คต

หสตุตสย ศิลิลิ รุโรธ สา ฯ 8.14

8.14 พระนางสวมกอดพระสวามีผู้เป็นที่รักจนแนบชิดพระอุระ ไม่ได้หันหน้าทีพระสวามีปรารณา(จะจุมพิต)ไปทางอื่น แต่ก็ยังห้ามพระหัตถ์ของพระองค์ที่สอดส่ายไปหาเข็มขัด(ของพระนาง) อยู่หน่อยหนึ่ง

ภาวสุจิตมทฤษฏวิปริย

จาฏมตฤษณวิโยคกาทรม ฯ

ไกศุจิตเว ทิวโสทรภูตโตเย

เปรม รุฒมิตเรตราศรม ฯ 8.15

8.15 วัน(เวลาได้ล่วงไป)ไม่นาน ความรักของพระนางปารวตีและพระศิวะที่อาศัยกันและกัน ก็ไต่กองงามขึ้น เห็นได้จากการแสดงความรักต่อกัน อันไม่มีสิ่งที่ไม่น่าพอใจปรากฏให้เห็น เต็มไปด้วยการพูดจาอ่อนหวาน และการไม่อาจจะทนได้เมื่อพลัดพรากจากกันเพียงชั่วขณะ

ต้ ยถา’’ตมสทฤศ์ วรี

วฐรนวรชยต วรตตไถว ตาม ฯ

สาคธาทนปคทา ทิ ชาทหนวี

โส’ปี ตนมุขรโสไกนิจรฤติะ ท 8.16

8.16 พระนางปารวดีเป็นชายาผู้เหมาะสมกับพระศิวะผู้เป็นสวามี ฉันทใด พระศิวะผู้เป็นสวามี ก็เหมาะสมกับพระนางปารวดีผู้เป็นชายา ฉันทนั้น แท้จริง พระแม่คงคา ย่อมไม่พรากจากห้วง มหาสมุทร แม้มหาสมุทรเองก็มีความเปลือยเปลี่ยวอย่างยิ่งเพราะน้ำจากปากของพระแม่คงคา

ศิษย์ดำ นิจรโนปเทคินะ

คักรสย รทลิตี ปุรปนุทยา ฯ

คิกษิต์ ยุตติไนปุณั ตยา

ยตตเทว คुरुทกษิณีฤตม ท 8.17

8.17 ทักษะอันใดที่เหมาะสมแก่หญิงสาว ซึ่งพระนางได้เรียนรู้ เมื่อเป็นศิษย์ของพระคังกระ (พระศิวะ) ผู้คอยบอกสอนเรื่องการสังวาสในที่ลับ ทักษะนั้นนั้นแลเป็นสิ่ง(เดียวกันกับ)ที่พระนางมอบ ถวายแก่พระองค์โดยใช้เป็นครูทักษิณี

ทษณุมฤตมธโรษฐมพิกา

เวทนาวิธฤตทสทปถลวาท ฯ

คิตเลน นิจรวาปยตฤษณั

เมาลีจทรศกเลน ศูลินะ ท 8.18

8.18 พระนางอัมพิกา (พระนางปารวดี) ผู้มีใบอ่อนคือฝ่ามือที่สั่น(พระสวามี)เพราะความ เจ็บปวด จึงทำให้ริมฝีปากล่างที่เพิ่งถูกปล่อยจากการขบกัดของพระศิวะให้ผ่อนคลาย ด้วยเสี้ยว พระจันทร์ที่เย็นบนพระเศียรของพระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ) ในช่วงขณะ

จุมพนาทลจจรณทุชิต์

คักรโ’ปี นยณั ลลาฏุขม ฯ

อุจจุวสทกมลคณธเย ทเททา

ปารวตีวทนคณธวาทินะ ท 8.19

8.19 เมื่อพระเนตรที่เกิดบนพระนลาฏระคายเคืองเพราะแป้งฝุ่น (บนเกศาพระนางปารวดี) ในขณะที่จุมพิตกัน พระคังกระ (พระศิวะ) จึงมอบ (พระเนตรดวงนั้น) ให้แก่ลมที่ออกมาจากพระโอษฐ์ ของพระนางปารวดีอันมีกลิ่นหอมประดุจดอกบัวฟุ้งกระจาย

เอวมินทริยสุขสย วรตมณะ

เสวนาทนุคฤหิตมณมถะ ฯ

ไศลราชภวเน สโหมยา

มาตราตมวสทฤษฐวชะ ฯ 8.20

8.20 พระผู้มีวิวเป็นธง (พระศิวะ) เมื่ออนุเคราะห์กามเทพ ด้วยการเสพสุขตามวิธีที่ทำให้เกิดความสุขทางอินทริยด้วยอาการอย่างนี้ ประทับอยู่ที่มณเฑียรของพระผู้เป็นจอมแห่งภูเขา (ท้าวหิมวัต) พร้อมกับพระนางอูมา เพียงหนึ่งเดือน

โส'นุมานย หิมวณตมาตมภู-

ราตมชาวิรหุชะปปีจิตม ฯ

ตตร ตตร วิชหาร สัจจน

นปรเมยคตินา กกุทมตา ฯ 8.21

8.21 หลังจากได้ขออนุญาตต่อท้าวหิมวัตผู้กำลังทุกข์ตรมเพราะการพลัดพรากจากธิดา พระศิวะจึงได้เที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ โดยอาศัยโคนันที่ผู้มีความเร็วที่ไม่อาจจะประมาณได้

เมรุเมตย มรุตาศุวาหนะ

ปารวตีสตนปุรสถฤตะ กฤตี ฯ

เหมปุลลววิภังคัสตรา-

มนวภูตสุรตตตประ กษปาม ฯ 8.2

8.22 พระศิวะผู้ฉลาด ผู้มีพาหนะเร็วเหมือนดั่งลม ครั้นเสด็จไปถึงเขาพระสุเมรุแล้ว ทรงเคล้าคลึงถิ่นของพระนางปารวตีที่อยู่เบื้องหน้า ทรงกระดือรื้อรันทึ่งร่วมอภิรมย์ จึงได้เสวยสุขกับพระนางบนแท่นบรรทมอันปูลาดด้วยใบไม้ทองคำที่เด็ดมา ตลอดทั้งราตรี

ปทมณาภวलयงกิตาศมสุ

ปราปตวตสวมฤตวิปุโรโซ นวาะ ฯ

มนทรสย กฏเกษุ จาวสต

ปารวตีวทนปทมษญูปทะ ฯ 8.23

8.23 และพระองค์ผู้ทรงเป็นฝั่งบนดอกบัวคือปาก(ใบหน้า)ของพระนางปารวตี ทรงประทับอยู่บนเนินเขามันหระอันมีแผ่นหินที่ถูกทำให้เป็นรอยด้วยกำไลของพระผู้มีดอกบัวงอกบนสะคือ (พระวิษณุ) และเป็นที่รองรับหยดน้ำอันบริสุทธิ์

รวาณธวณิตภีตยา ตยา

กณฐสฤตมฤทพาทุพนุณะ ฯ

เอกปิงคคิเระ ชคทศุรุ-

รณริวิเวศ วิศทาะ ศคิปรุภาะ ฯ 8.24

8.24 เมื่อพระนางปารวตีใช้พระพาหาที่อ่อนนุ่มกดรัดพระศอของพระองค์เพราะกลัวต่อเสียงคำรามของรวาณะ พระผู้เป็นบิดาแห่งโลก (พระศิวะ) ก็ได้ชมแสงจันทร์ที่สว่างสดใส อยู่บนภูเขา (ไกลาศ)ของท้าวฤพระ (เอกปิงค)

ตสย ชาตุ มลยสุถสิเร-

รฐตจนทลตะ ปรียากลุมม ฯ

อาจจาม สลวงคเกสร-

ศจากรูการ อิว ทกษิณานิละ ฯ 8.25

8.25 ครั้งหนึ่ง เมื่อพระศิวะกำลังเล่นกามกริทาอยู่บนภูเขามลยะ สายลมที่พัดจากทางทิศใต้ อันเหมือนกับเป็นผู้ทำการยกย่อง(นำพ้อใจ) ซึ่งพัดกิ่งก้านของต้นจันทน์(เย็น) และระคนด้วยเกสรของดอกกล้วยคะ(หอม) ได้ช่วยกำจัดความเหนียวล้า(ในกามกริทา)ของพระชายาผู้เป็นที่รัก

เหมตามรลตาทิตปรียา

ตตกรามพูนิมิลิตเอกษณา ฯ

เข วุยคาคท ตรคิณินุมมา

มินปังกติปุนรุทเมขลา ฯ 8.26

8.26 พระนางอุมาทรงใช้ดอกบัวทองตีพระสวามี และทรงหลับตาเพราะน้ำ(ที่สาตมา)จากมือของพระองค์ มีเข็มขัดอีกชิ้นหนึ่งคือแถวแห่งปลา ได้ทรงเล่นน้ำในแม่น้ำคางคาบนสวรรค์ (ชลกริทา)

ตำ ปุโลมตนยาลโกจิไตะ

ปารีชาตกุสุไมะ ปุรสาธยณ ฯ

นนทเน จิรมยุคฺมโลจนะ

สสปลุท สุรวฐุภีริกษิตะ ฯ 8.27

8.27 ณ สวณนันทนะ เมื่อพระตรีเนตร (พระศิวะ) ประดับพระนางปารวตีด้วยดอกปารีชาต ซึ่งปกติใช้ประดับผมของธิดาท้าวปุโลมัน (พระนางศจี) เหล่านางอัปสรทั้งหลายจึงพากันมองดูด้วยความอิจฉาอยู่นาน

อิตฺยเภามมณฺเญย คัมภระ

ปารุถิวิ จ วนิตาสขะ สุขม ฯ

โลหิตายติ กทาจิตทาตเป

คนธมาทนคิริ นยวรดต ฯ 8.28

8.28 บางครั้ง พระคังกระ (พระศิวะ) ผู้มีภรรยาเป็นเพื่อน ครั้นได้เสวยความสุขบนสวรรค์ และบนภาคพื้นอย่างนั้นแล้ว เมื่อพระอาทิตย์กำลังเป็นสีแดง(เวลาเย็น) จึงได้กลับไปสู่ภูเขาคันธมาทน์

ตตร กาลญจนศิลาตลาศโรย

เนตรคฺมยมวโลกฺย ภาสกรม ฯ

ทกฺษิณेत्रภุชวฺยปาศรฺยํ

วฺยახหาร สหธรมจารินิ ฯ 8.29

8.29 ณ ภูเขาคันธมาทน์นั้น พระองค์ประทับนั่งบนพื้นแผ่นศิลาทอง หลังจากที่เห็นว่า พระอาทิตย์สามารถมองดูได้ด้วยตา จึงตรัสกับพระชายาผู้แต่งงานถูกต้องตามประเพณี ผู้นั่งอยู่ พระปรีศว์เบื้องซ้าย (ให้ดูด้วย) ว่า

ปทมกานติมรฺณตริภาคโยะ

สักรมยย ตว เนตรโยริว ฯ

สักฺษเย ชคทิว ปฺรเชศวระ

สัหฺรตฺยหฺรสาวหฺรปติะ ฯ 8.30

8.30 “พระผู้เป็นเจ้าของกลางวัน (พระอาทิตย์) นั้น รวกับได้ย้ายความงามแห่งดอกบัวไป ไว้ที่ดวงตาทั้งสองของเจ้าซึ่งมีส่วนที่สามเป็นสีแดง (ตรงมุม) แล้วเก็บเอาเวลากลางวันไป รวกับ พระประชาบดี (พระพรหม) ได้เก็บเอาจักรวาลไว้ ในเวลาจักรวาลถูกทำลาย”

สิกรวยติกริ มริจิกิ-

รฺหฺรยตฺยวนเต วิวสวติ ฯ

อินฺทฺรจาปปริเวษศฺนฺยตํ

นิรมฺราสตว ปิตฺรฺวฺรชฺนตฺยมิ ฯ 8.31

8.31 “ครั้นเมื่อพระวิวิสวติ (พระอาทิตย์) ผู้กำลังคล้อยต่ำลง ทำให้การสัมผัสแห่งรัศมีของตนกับละอองน้ำหมดไป กระแสน้ำแห่งบิดาของเธอเหล่านี้ ก็ถึงความว่างเปล่าจากเส้นโค้งแห่งธนูของ พระอินทร์ (สายรุ้ง)”

ทฤษฎีตามรสเกษตรยโษะ

กรณทโตรีวิปริวฤตตกณฐโยชะ ฯ

นิฆนโยชะ สรลลิจกรวากโย-

รลปมนตรมนลปตำ คตม ฯ 8.32

8.32 “ที่สระน้ำ ความห่างเหินเพียงเล็กน้อย ก็ได้กลายเป็นความห่างเหินมาก สำหรับนกจักรวากะทั้งคู่ที่กำลังร้องคร่ำครวญและหมดหวัง(เพราะการพลัดพราก) ซึ่งได้สลัดก้านบัวที่ตนกัดไว้ทิ้งไป และมีหมูนครอบ(เพื่อที่จะมองหาคู่ของตน)”

สถานมาหุณิกมปาสย ทนดินะ

สลลกีวิฏปภงควาสิตม ฯ

อา วิภาตจธนาย คฤทณเต

วาริ วาริรุทพทฤษฏูปทม ฯ 8.33

8.33 “ข้างทั้งหลายหลังจากที่ได้ละทิ้งสถานที่ที่ตนอาศัยอยู่ตลอดทั้งวัน ก็ได้พากันดื่มน้ำที่มีกลิ่นหอมจากชิ้นส่วนของกิ่งต้นสลลกี (และ)ที่มีผึ้งติดอยู่ภายในดอกบัว เพื่อให้เพียงพอ(ดื่ม)จนถึงเช้า”

ปศย ปศจิมทิกนตลมพินา

นิรมิต มิตกเถ วิวสวตา ฯ

ทีรชยา ปรีติมยา สโรมภล่ำ

ตาปนิยมิว เสตุนพธนม ฯ 8.34

8.34 “แน่ะเธอผู้มีคำพูดที่นับได้ จงดูลี พระวิวัสวดีที่ลอยอยู่สุดขอบแห่งทิศปศจิมปาน ประหนึ่งได้เนรมิตสะพานทองคำขึ้น ด้วยเงาที่ทอดยาวบนน้ำในสระ”

อุตตรนติ วินิกิรย ปลวลล

คาตปงกมตีวาทิตาตปาชะ ฯ

ทษฏุริโณ วนวราหุฎปา

ทษฏุภงศุรพิสาางุรา อิว ฯ 8.35

8.35 “จำฝูงของหมู่ป่าทั้งหลาย ผู้ทำให้เวลากลางวันผ่านไป ได้พากันละทิ้งบ่อน้ำที่มีเปลือกนมลิกขึ้นมา(จากสระ) มีเขี้ยว(สีขาว)ปรากฏเหมือนกับว่าพวกมันกัดหน่ออ่อนของก้านบัวขึ้นมาด้วย”

เอษ วฤกษศิขเร กฤตาสปโท

ชาตรุปรสเคารมณฺทละ ฯ

หิยมานมหรตฺยยาตป

ปีวโรรุ ปิพตีว พรฺหิณะ ฯ 8.36

8.36 “แน่เธอผู้มีต้นขาอวบ นกยูงตัวที่จับอยู่บนยอดของต้นไม้ นั้น มีมณฑลของหางสีเหลือง เปล่งประกายเหมือนทอง รวากับว่ากำลังดูตี่มเอาแสงแดดสุดท้ายของวันที่ค่อย ๆ ลดน้อยลง”

ปุรวภาคติมิรปุรวฤตฺติภิ-

รฺวยกตปงฺกมิว ชาตเมกตะ ฯ

ขํ หฤตาทปชลํ วิวสุวตา

ภาติ กิจิทิว เศษวตฺสระ ฯ 8.37

8.37 “ท้องฟ้า ซึ่งปรากฏความมืดทางทิศตะวันออก กลายเป็นเหมือนกับสระน้ำที่มีโคลนตม ปรากฏออกมา (และ) เนื่องจากพระอาทิตย์ได้นำเอาน้ำคือแสงไปด้วย จึงปรากฏเหมือนสระที่มีน้ำ เหลือเพียงเล็กน้อย”

อาวิศทฺภิรฺภูขางคณํ มฤโค-

รฺมูลเสกสรฺสไตศจ วฤกษโกะ ฯ

อาศฺรมาะ ปรวิศทคฺนิเรนโว

พิภฺรติ ศฺริยมุพิริตาคฺนยะ ฯ 8.38

8.38 “อาศรมทั้งหลาย ซึ่งมีกว้างมากมายเข้าไปยังลานแห่งกุฎิที่มุงด้วยใบไม้ มีต้นไม้เล็ก ๆ ที่มีรากเปียกชุ่มด้วยหยดน้ำ มีวัวที่เลี้ยงไว้เพื่อประกอบพิธีบูชากำลังเดินเข้ามา (และ) มีกองไฟได้ถูกจุด ขึ้น ย่อมทรงไว้ซึ่งความงดงาม”

พทฺธโกศฺมปิ ติษฺฐติ กุษณํ

สาวเศษวิวรํ กุเศศยม ฯ

ชฎุปทาย วสตี ศฺรหิษฺยเต

ปรีติปุรวมิว ทาทุมนฺตรม ฯ 8.39

8.39 “ดอกบัวแม้จะหุบกลีบเข้า แต่ก็ยังเหลือช่องไว้หน่อยหนึ่ง ค้างอยู่ชั่วขณะ รวากับว่า เพื่อจะเปิดช่องให้แก่ฝั่งที่ต้องการจะเข้าไปอยู่ข้างในด้วยความยินดี”

ทูลคนปริเมยรคมิณา

วารุณี ทิครุณน ภาณุณา ฯ

ภาติ เกสรวเทว มณชิตา

พนรุชิวติลเกน กนุยกา ฯ 8.40

8.40 “ทิศของพระวรุณ(ทิศตะวันตก) ประดับด้วยพระอาทิตย์สีแดงมีรัศมีจีดจางที่แผ่ออกไป เป็นวงกว้าง จึงปรากฏเหมือนหญิงสาวประดับด้วยติลกะของดอกพันรุชิวะที่มีเกสร”

สามภีระ สหจระระ สหสรศะ

สยันทนาศวหุทยคมสวโนะ ฯ

ภานุมคณิปรีกีรณเตชล์

สัสตุนติ กิโรษมปายินะ ฯ 8.41

8.41 “เหล่าผู้ติดตามของพระอาทิตย์หลายพัน ผู้ที่มีความร้อนแห่งรัศมี(ของพระอาทิตย์) ต่างพากันยกย่องสรรเสริญพระอาทิตย์ผู้แผ่ความรุ่งเรืองออกไปเป็นไฟ ด้วยเสียงสวดมนตร์ที่มีทำนอง เป็นที่ประทับใจของม้าที่กำลังลากรถ”

โส’ยฆานตคิโรธโรทรหโยะ

กรณจามรวินฎุฎิตกษโณะ ฯ

อสุตเมติ ยุกคณุณเกสโระ

สนิธาย ทิวสั มโหทเธา ฯ 8.42

8.42 “พระอาทิตย์นี้นั้น ครั้นฟากกลางวันไว้ในมหาสมุทร แล้วจึงอัสดงไปพร้อมด้วยม้าทั้งหลายที่มีคอโน้มลง มีดวงตาที่ถูกกระทบด้วยขนจามรีที่ประดับอยู่บนหู และมีขนแผงคอพับลง เพราะ(ถูกทับด้วย)แอก”

ขั ปรสุปตมิว สัสติเต รเวา

เตชโส มหต อิทุคิ คติะ ฯ

ตตปรกาศยติ ยาวทุถติตี

มีลนาย ขลุตาวตศจุยุม ฯ 8.43

8.43 “เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ท้องฟ้าก็ประหนึ่งว่าหลับไหล อำนาจที่ยิ่งใหญ่ย่อมมีความไปเช่นนี้แล อำนาจที่ยิ่งใหญ่นั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมรุ่งเรืองไปมากเพียงใด มันก็ย่อมตกไปเพื่อความจางหายมากเพียงนั้นแล”

สัธยยา'ปยุคนต์ รเวรวปุ-
 รวนททยมสตุคิขเร สมรูปิตม ฯ
 ปฺรอกุตถยมุทเย ปุรสุกฤตา
 นานุยาสุยติ กถึ ตมาปทึ ฯ 8.44

8.44 “แม่แสงสนธยายังติดตามร่างกายของพระอาทิตย์ที่นำกราบไหว้เคารพ ซึ่งลอยอยู่บนยอดเขาด้านทิศตะวันตกก่อนหน้านี้ แล้วแสงสนธยานั้น เมื่อได้รับเกียรติให้อยู่ข้างหน้าในเวลารุ่งเรือง จะไม่ติดตามพระอาทิตย์นั้นในยามลำบากได้อย่างไร ?”

รฤตปีตกปีศาเย ปโยมจ่า
 โกฎเย กุฏิลเกคิ ภาณตยมุอะ ฯ
 ทฺรฤษยสิ ตวมิติ ส่าธยเวลยา
 วรฺตีกาภิริว ส่าธู วรฺติตาเย ฯ 8.45

8.45 “แน่ะเธอผู้มีผมหยักศก ขอบเมฆมีสีแดง เหลืองและน้ำตาล(ปนแดง) เหล่านี้ ย่อมเปล่งประกาย รวากับเวลาสนธยาได้ใช้แปรงทาสีบรรจงเขียนภาพจิตรกรรมงดงามเพื่อให้เธอได้ชม”

สิทฺเทสรสฏฺฐาสู ภูฏรตา
 ปลลวปฺรสิวิษุ ทฺรุมेषุ จ ฯ
 ปศย ธาตุคิขเรษุ จาตมฺนา
 สวิภกตมิว ส่าธยมาตปม ฯ 8.46

8.46 “ดูสิ ภูเขารวากับแบ่งแสงยามพลบค่ำไปไว้ที่แผงขนคอกของสิงโตทั้งหลาย ที่ต้นไม้ทั้งหลายที่กำลังแตกใบอ่อน และที่ยอดเขาอันอุดมไปด้วยแร่ธาตุ ด้วยตนเอง”

ปารฺษณิมุกตวสุธาสตุปสฺวินะ
 ปาวนามพฺรจิตาณชลิกิริยาเย ฯ
 พฺรหฺม คฺคณมภิสัธยมาทฤตาเย
 ศุทฺธเย วิริวิโท คฤณนตยมิ ฯ 8.47

8.47 “ในยามพลบค่ำ เหล่าดาบสทั้งหลายเหล่านี้ผู้รู้พิธีกรรมที่เหมาะสม ได้ยกสั่นเท้าขึ้นจากพื้น (ยืนด้วยปลายนิ้วเท้า) ทำพิธีบูชาด้วยการกอบน้ำที่บริสุทธิ์ด้วยมือ สวดสรรเสริญพรหมันด้วยความเคารพส่วนตัว เพื่อความหมดจด(ของตน)”

ตนมฺหุรตมฺนุมนตฺมรฺหสิ

ปรสฺตตฺตาย นิยมาย มามปิ ฯ

ตฺว่า วิโนทนิปฺถุณฺะ สซีชโน

วลคฺควาทินิ วิโนทนิษฺยติ ฯ 8.48

8.48 “ดังนั้น เธอควรจะอนุญาตให้ฉันไปปฏิบัติพิธีที่ได้รับการสรรเสริญสักครู่เถิด แน่ะเธอผู้มีวาจาอ่อนหวาน เพื่อนของเธอผู้มีฉลาดในการเล่นสนุกสนาน จักทำให้เธอเปลือยเปลีน (ในช่วงเวลาที่ฉันไม่อยู่)”

นิรฺวิภูษฺย ทศนจฺฉทฺ ติโต

วาจิ ภรฺตฺรวธีรณาปรา ฯ

ไสลราชตฺนยา สมิปคา-

มัลลปา วิชฺยามเหตุกฺม ฯ 8.49

8.49 จากนั้น ธิดาของท้าวหิมวัต (พระนางปारวดี) เมื่อไม่พอใจคำพูดของพระสวามี จึงเบะปากสนทนากับหญิงสหายชื่อวิชาผู้อยู่ไกลอย่างหาเหตุมิได้

อีศฺวโร’ปิ ทิวสฺตตฺยโยจิตฺ

มนฺตรปฺรูวมนฺตสฺถิวานวิธิม ฯ

ปารฺวตีมวจนามสฺถยยา

ปรตฺยเปตฺย ปฺนราท สสฺमितฺม ฯ 8.50

8.50 แม้พระอีศวระเล่า หลังจากทีประกอบพิธีกรรมที่เหมาะสมสำหรับที่สุดของวัน ด้วยการสาธยายมนตรา จึงกลับมาหานางปารวดีผู้ไม่กล่าววาจาอันใดเพราะความขุ่นเคือง แล้วพูดคุยกับพระนางอีกด้วยรอยยิ้ม

มฺลยจ โภปมฺนิมิตฺตโกปเน

สํธยยา ปฺรณมิโต’สฺมิ นานฺยถา ฯ

กี น เวตฺถสิ สทฺธรมฺจารินฺ

จกฺรวากสมฺวฤตฺติมาตฺมณะ ฯ 8.51

8.51 “แน่ะนางผู้โกรธโดยไม่มีเหตุผล จงละทิ้งความโกรธเสียเถอะ ยามสนธยาไม่ได้ทำให้ฉันเป็นประการอื่นหรอก เธอไม่รู้จักฉันผู้ที่เป็นสามีที่ถูกต้องตามประเพณีของตัวเอง ผู้ประพฤติเสมอกันกับนกจักรวากะ หรือไร”

นิรมิตेषु ปิตฤษุ สวย์ภูวา

ยา ตนะ สุตนะ ปุรวมุชฌิตา ฯ

เสยมสตุมทย์ จ เสวยเต

เตน มานินี มมาตร เคารวม ฯ 8.52

8.52 “แน่ะเธอผู้มีร่างกายงดงาม หลังจากที่พระสวย์ภู (พระพรหม) ได้เนรมิตพระปิตฤษุทั้งหลายในคราวก่อน แล้วพระพรหมจึงได้ทอดทิ้งร่างกายใดไว้ ร่างกายนี้ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ดูแล ทั้งเวลาพระอาทิตย์ขึ้นและตก แน่ะเธอผู้มีความอหังการ เพราะเหตุนั้น ฉันทจึงต้องเคารพต่อสนธยานี้”²²

ต้ามิม่า ติมิรวฤตติปีติตำ

ภูมิลคนมิว สंपริติ สติตาม ฯ

เอกตสตุฏตมาลมาลินี°

ปศุย ธาตุรสนิมคคามิว ฯ 8.53

8.53 “ดูนั่นสิ แสงสนธยานั้นได้ถูกความมืดบดบังไปทั่ว บัดนี้ปรากฏราวกับแนบชิดติดกับพื้นดิน ปรากฏคล้ายกับลำธารแห่งแร่ธาตุเหลวที่มีแถวของต้นตาละขึ้นระดับอยู่ที่ฝั่งน้ำข้างหนึ่ง”

สำธยมสตุमितเคษมาตบิ

รฤตเลขมปรา พิกฤติ ทิก ฯ

สंपรายวสุธา สโศณิติ

มณทลาครมิว ติริยคุตติตม ฯ 8.54

8.54 “ทิศตะวันตกได้ทรงไว้ซึ่งแสงพระอาทิตย์ยามสนธยาที่หลงเหลือจากการอัสดงที่มีเส้นขอบสีแดง เหมือนกับสมรภูมिरองรับดาบที่โค้งงอเต็มไปด้วยเลือดปักเป็นแนวขวาง ฉะนั้น”

²² ในวิชฌนุปุราณะปรากฏตำนานเกี่ยวกับสนธยาเทวีว่า ในขณะที่พระพรหมกำลังตั้งพระทัยจะสร้างโลก ตโมคุณหรือความมืดมืดได้แผ่ชานออกจากร่างกายของพระองค์ แล้วกลายเป็นเวลากลางคืน (ราตรี) จึงถือกำเนิดเหล่าอสูรขึ้น ต่อมาสัตว์คุณจึงแผ่ชานออก แล้วกลายเป็นเวลากลางวัน (อหัส) จึงเกิดเหล่าเทพขึ้น ขณะที่กำลังสร้างพระปิตฤษุ สัตว์คุณอีกส่วนหนึ่งได้แผ่ชานออก แล้วกลายเป็นเวลาพลบค่ำ (สนธยา) จากนั้นพระองค์จึงได้สร้างมนุษย์ แล้วโรชคุณก็แผ่ชานออก กลายเป็นเวลารุ่งเช้า (ชโยตนา) (Wilson, 1840: 39-40)

ยามินีทิวสธิสัมภเว

เตชลี วุยวทิตเต สุเมธูณา ฯ

เอตพนุชตมสํ นินรรคํ

ทิกษุ ทิรุฆนยเน วิชอุมภเต ฯ 8.55

8.55 “แน่ะเธอผู้มีดวงตายาว เมื่อแสงสว่างที่เกิดขึ้นในช่วงรอยต่อของกลางคืนและกลางวัน (สนธยา) ได้ถูกภูเขาสุเมธูบดบังแล้ว ความมืดมนอนธการนั้นจึงแผ่ไปอย่างกว้างขวางในทิศทั้งหลาย”

โนธรวมิกษณคตฺริน จาปยโธ

นาภิตโต น ปุโรโต น ปุชชุตตะ ฯ

โลก เอช ติมิโรลพเวษฏฺโธ

ครภวาส อิว วุตเต นิคิ ฯ 8.56

8.56 “ดวงตาทั้งหลายไม่สามารถมองเห็นได้ทั้งเบื้องบน ทั้งเบื้องล่าง ทั้งรอบ ทั้งเบื้องหน้า ทั้งเบื้องหลัง ในเวลากลางคืน โลกใบนี้ถูกห่อหุ้มด้วยใยคือความมืด เหมือนกับสัตว์ที่อยู่ในครรภ์ ถูกห่อหุ้มด้วยรก”

ศุทฺธมาวิธมวสถิตํ จลํ

วกรรมารชวคูนานวิตํ จ ยต ฯ

สรวเมว ตมสา สมิภุถํ

อิงมหตตวามสตา หตานตรม ฯ 8.57

8.57 “ทั้งสิ่งที่บริสุทธิ์และสิ่งที่มัวหมอง ทั้งสิ่งที่ตั้งอยู่กับที่และสิ่งที่เคลื่อนที่ได้ ทั้งสิ่งที่คงอ และสิ่งที่มีคุณสมบัติแห่งความตรง ทั้งหมดนั้นแลถูกความมืดทำให้เสมอกัน ช่างน่าสลดใจแท้ ความยิ่งใหญ่ของความมืดได้ทำความแตกต่างกันของสิ่งต่าง ๆ ไปหมดสิ้น (เหมือนอำนาจยิ่งใหญ่ของคนไม่ดีทั้งหลายได้ทำลายความดีกับความชั่ว จนไม่สามารถแยกความแตกต่าง)”

นูนมนุนมติ ยชวนา ปติะ

ศารวรสย ตมโส นิชิตฺเย ฯ

ปุณฺฑริกมุขิ ปุรวทิงมุขํ

โกตไกริว รโชภีราวุถตม ฯ 8.58

8.58 “เจ้าแห่งพราหมณ์ผู้ทำพิธีบูชา (พระจันทร์) กำลังขึ้นมาเพื่อขจัดความมืดในเวลากลางคืน เป็นแน่ แน่ะนางผู้มีใบหน้าเหมือนดอกบัว ใบหน้าของทิศตะวันออกเป็นเหมือนกับคลุ้มด้วยเกสรของดอกโกตกะ”

มนทรานตริตมูรตินา นิศา

ลกษยเต ศศกฤตา สตารกา ฯ

ตวํ มยา ปริยสชีสมาคตา

โครุษยเตว วจนานิ ปุณฺษฐตะ ฯ 8.59

8.59 “กลางคืนซึ่งมีพระจันทร์ที่มีรูปร่างซ่อนอยู่ข้างหลังภูเขาจันทร์ พร้อมด้วยดวงดาวปรากฏเหมือนกับเธอที่ห้อมล้อมด้วยหญิงสหายผู้เป็นที่รัก มีฉันทคอยฟังคำพูด(ของเธอ)อยู่ข้างหลัง”

รุตฺถนิรฺคมนา ทินกษยาค

ปุรวทฤษฏฺตฺนุจฺนทฺริกาสมิตฺม ฯ

เอตทฺทฺทฺริติ ราตฺริจิตฺตา

ทิกฺรหฺสยมิว จฺนทฺรมณฺทลฺม ฯ 8.60

8.60 “ทิศ(ตะวันออก) เมื่อถูกรাত্রีกระตุ้นเตือน จึงคายมณฑลแห่งพระจันทร์ ที่ถูกปิดบังไว้จนกระทั่งเวลากลางวันหมดไป เหมือนกับคายความลับออกมา (และ)มีแสงจันทร์อ่อน ๆ เหมือนรอยยิ้มปรากฏให้เห็นก่อน”

ปศฺย ปกฺกผลินิผลตฺวิษา

พิมพลาถฉิตฺตฺวิยตฺสโรมฺภสา ฯ

วิปรฺกฤษฏฺวิวริ ทิมํศฺนา

จกฺรวากมิถุนํ วิทฺมพฺยเต ฯ 8.61

8.61 “คูสี พระจันทร์ซึ่งมีแสงแวววาวเหมือนกับผลผลินี่ที่สุก มีอยู่ทั้งบนท้องฟ้าและอยู่ในน้ำด้วยเงาสะท้อน กำลังเลียนแบบคู่แห่งนกจักรวาคที่อยู่ห่างไกลจากกันเพราะการปลัดพราว”

ศกฺยโมษธิปเตรฺนโวทยาะ

กรฺณปุรฺรจนาถฺเต ตว ฯ

อปรฺคถฺยวสุจิจิโอมฺลา-

ศฺเจตตฺมฺครนขสฺปุฏฺเภา กราะ ฯ 8.62

8.62 “รัศมีทั้งหลายของเจ้าแห่งพีชสมุนไพร (พระจันทร์) ที่โผล่ขึ้นมาใหม่ ๆ ซึ่งมีแสงนวลเหมือนหน่ออ่อนของข้าววะ สามารถจะใช้ปลายเล็บเด็ดมาประดับที่หูของเธอได้”

องคุลีภีริว เกศสังข์

สันนิคฤหย ติมิรฺ มริจิกะ ฯ

กุมภลิกฤตสโรชโลจนํ

จุมพตีว รชนิมุขํ ศคี ฯ 8.63

8.63 “เมื่อได้รวบรวมเอาความมืดไว้ด้วยรัศมี(ของตน) เหมือนกับรวบรวมด้วยนิ้วมือ พระจันทร์จึงเป็นเหมือนกับกำลังจุมพิตที่ปากของราตรีซึ่งมีดวงตาคือดอกบัว(ในเวลากลางวัน)หลับลง (เหมือนกลีบบัวหุบ)”

ปศย ปารวติ นเวนทุรศมิภะ

สามิภินนติมิรฺ นภสฺตลม ฯ

ลกษยเต ทวิรทโกคหุชิตํ

สํปริสตีทิว มานสํ สระ ฯ 8.64

8.64 “ปารวตีเอ๋ย ดูลิ ฟันผิวของท้องฟ้าซึ่งมีความมืดถูกกำจัดออกไปครึ่งหนึ่งด้วยรัศมีของ พระจันทร์ใหม่ ๆ ปราภฏเหมือนกับสระน้ำมานสะที่ถูกกวั้นให้ชุ่มเพราะมีข้างมาลงอาบ ได้กลับมาใส บริสุทธิ์ (อีกครั้ง)”

รฤตภาวมปหาย จนุทรรมา

ชาต เอษ ปริศุทธมณฑลละ ฯ

วิกิริยา น ชลฺ กาลโทชชา

นิรมลปรฤกฤติษุ สลโรทยา ฯ 8.65

8.65 “พระจันทร์นี้ หลังจากได้ละทิ้งสภาพที่มีสีแดงแล้ว จึงได้กลายเป็นมณฑลที่ขาวบริสุทธิ์ ผุดผ่อง แท้จริง ในบุคคลทั้งหลายผู้บริสุทธิ์ตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากโทษของกาลเวลา หาได้เกิดขึ้นอย่างถาวรไม่”

อุนนเตษุ ศคินะ ปรรภา สฤติตา

นิมนสํศรยปรํ นิศาตมะ ฯ

นูนมาตมสฤติศิ ปรรกฤปิตา

เวธใสว คุณโทชโยรคติะ ฯ 8.66

8.66 “แสงย่อมสถิตอยู่ในที่สูงส่งทั้งหลาย ขณะที่ความมืดในเวลากลางคืนตกไปอยู่ที่ต่ำ พระพรหมคงจะกำหนดความเป็นไปแห่งสิ่งที่เป็นคุณและโทษตามความเหมาะสมด้วยพระองค์เอง เป็นแน่”

จนทรปาทชนิดปรวฤตติภ-

ศจนทรกานตชลพิณทุภริคิริระ ฯ

เมขลาตรุษุ นิทริตานมุน

โพธยตยสมเย คิขณฺฑินะ ฯ 8.67

8.67 “ภูเข(หิมาลัย)ได้ปลุกนกยูงทั้งหลายเหล่านี้ที่กำลังหลับอยู่บนต้นไม้บนไหล่เขาให้ตื่นขึ้นผิดเวลา ด้วยหยดน้ำบนหินจันทรกานตะ (หินพระจันทร์) ที่แผ่ขยายเป็นวงกว้างเพราะรัศมีของพระจันทร์”

กลปวฤกษคิขเรษุ สंपฺรติ

ปรสฺมุรทุภริวิกฺลปฺสนุทรि ฯ

หารยษฏฺคณนามิวาคุภิระ

กรตุมุทยตฺกตุหฺลละ ศคฺสิ ฯ 8.68

8.68 “แน่ะเธอผู้คงามไร้ที่ติ บัดนี้ พระจันทร์เหมือนกับว่ากำลังกระตือรือร้นในการรื้อยสร้อยประดับคอ ด้วยรัศมี(ของตน)ที่กระทบกับยอดของต้นกัลปพฤกษ์”

อุณฺนตาวนตภาควตฺตยา

จนฺทรिका สติมิรา คิเรริยม ฯ

ภกฺติภริพฺหุริธาภิรฺรปิตา’-

ภาติ ภูติริว มตฺตทฺนฺดินะ ฯ 8.69

8.69 “เพราะภูเขามีสภาพที่สูงและต่ำ แสงจันทร์นี้พร้อมด้วยความมืด จึงปรากฏเหมือนกับขี้เถ้า(สีขาว)ที่เขียนประดับเป็นลวดลายต่าง ๆ (บนตัว)ของช้างที่ตกมัน”

เอตฺตฺจฺฉลิตฺปิตฺไมนทว

โสตฺตุมภุขมมิว ปรภาารสม ฯ

มุกฺตษฏฺปทวิรวามลฺชสา

ภิทฺยเต กุมฺพฺมา นิพนฺธนาต ฯ 8.70

8.70 “ดอกบัวกุ่มพนี้ ราวกับว่าไม่สามารถจะทนรับกระแสแห่งแสงพระจันทร์เอาไว้ได้ จึงตมกินในรูปของการแบ่งบาน(ของดอก) (และ)ทันใดนั้น ก็ผลิบานออกจนกระทั่งถึงก้านบัว พร้อมกับมีเสียงหึ่ง ๆ ของผึ้งเปล่งออกมา”

ปศุยก กल्पตรุยมพิ ศุทฺธยา

โฆยตสนยา ชนิตรูปสํศยม ฯ

มารุเต จลติ จณฺทิจิ เกวลํ

วฺยชยเต วิปริวฤตตมํศุยม ฯ 8.71

8.71 “แนะนำนางผู้ใจร้าย จงดูผ้าไหมที่ห้อยลงมาจากต้นกัลปพฤกษ์ ที่แสงพระจันทร์อันสดใส ทำให้มันเกิดความสงสัยในรูป(ของตัวเอง) พอลมพัดเท่านั้น ก็ส่ายไปมา จึงงตงมายิ่งนัก”

ศกฺยมงฺคฺลิจิรุทฺธฤตฺไตรระ

ศาชินํ ปตติปฺชฺชฺปะเปศฺไละ ฯ

ปตฺรชฺรชฺรศฺติปฺรภาลโว-

เรภิจฺจกฺกยิตฺตํ ตวาลกานํ ฯ 8.72

8.72 “ส่วนของแสงจันทร์เหล่านี้ ที่ส่องลงมาผ่านใบไม้ อันเป็นแสงที่นุ่มนวลเหมือนดอกไม้ที่ สาดแสงลงมาได้ต้นไม้ทั้งหลาย สามารถจะใช้นิ้วมือประคองขึ้นมารัดผมของเธอได้”

เอษ จารุมฺชฺชิ โยคตารยา

ยฺชฺชยเต ตฺรลพฺมพยา ศฺชฺชิ ฯ

สาธฺวสาทฺอุปคตปฺรกมฺปยา

กนฺยเยว นวทิกฺษยา วระ ฯ 8.73

8.73 “แนะนำนางผู้มีใบหน้านาม พระจันทร์เมื่ออยู่ร่วมกับดวงดาวที่เปล่งแสงระยิบระยับ ช่างเหมือนกับสามีที่อยู่ร่วมกับภรรยาที่แต่งงานใหม่ ๆ มีอาการตัวสั่นเพราะความกลัว”

ปากภินฺนศฺรภาณฺทเคารโย-

รฺลลสฺตปฺรติกฺกตฺติปฺรทฺติปโยะ ฯ

โรทฺทิว ตว คณฺทเลชโย-

ศฺจนฺทฺรพฺมพนิทิตากฺษิ จนฺทฺริกา ฯ 8.74

8.74 “แนะนำนางผู้มีสายตาทอดยาวไปยังดวงจันทร์ แสงจันทร์กำลังสุกสว่าง เหมือนเกิดขึ้นมาจากแก้มทั้งสองของเธอซึ่งมีสีขาวเหมือนก้านของหญ้าศระที่แบ่งบานเมื่อแก่เต็มที่ (และ) ที่สดใส เพราะการกระทบกับแสงสะท้อนของพระจันทร์”

โลหิตารกมณีภาษนารูปต์

กल्पวฤกษมรุ พิกฤตี สวยม ฯ

ตวามย์ สติติมตีมุปลิตา

คนธมาทนวนาธิเทวดา ฯ 8.75

8.75 “เทพประจำป่าแห่งภูเขาคนธมาทน์นี้ นำเอาน้ำมาจากต้นกัลปพฤกษ์ที่จัดไว้บนคณโฑ แก้วมณีที่มีแสงสีแดง เข้ามาหาเธอผู้ดำรงอยู่ (ในที่นี้) ด้วยตัวเอง”

อารทุรเกสรสุคนธิ เต มุขี

รฤตเมว นยน์ สุภาวตะ ฯ

อตุร ลพัรวสตีรคุณานตรี

กั วิลาสินิ มรุระ กริชยติ ฯ 8.76

8.76 “แนะนำนางผู้เพริศแพรว ใบหน้าของเธอมีกลิ่นหอมเหมือนดอกไม้สด (และ)ดวงตาของเธอก็เป็นสีแดงตามธรรมชาติ น้ำเมาก็สามารถทำคุณสมบัติอะไรได้เหนือกว่านี้อีกเล่า เมื่อมันพอบอยู่บนใบหน้าของเธอ

มานยภกิตริถ วา สชีชนะ

เสวยตามิทมมกตีปกม ฯ

อิตยทุทามภิธาย ศักร-

สตามปายยต ปานมมพิภาม ฯ 8.77

8.77 “หรือว่า หญิงสหายของเธอ ย่อมเป็นผู้รักอย่างยิ่ง(ต่อเธอ) (เพราะฉะนั้น) เธอจึงดื่ม น้ำเมานี้ที่จะกระตุ้นความรักให้เปิดเผย” พระศังกระ (พระศิวะ) เมื่อกล่าวอย่างโอบบ้ออมอารี แล้วจึงให้พระนางอัมพิกา (ปารวตี) นั้นดื่มน้ำเมา

ปารวตี ตทุปโยคส์ภว่า

วิกิริยามปี สตี° มโนหราม ฯ

อปรตฤกยวิธียะคการิตา-

มามรเตว สหการตำ ยเยา ฯ 8.78

8.78 พระนางปารวตีแม้จะมีอาการแปลกไปเพราะการดื่มน้ำเมา แต่ก็ยังเป็นผู้เข้ายวนดึงดูตใจ เหมือนกับต้นมะม่วง(ธรรมดา)กลายเป็นต้นมะม่วงพิเศษ(สหการะ)ที่ถูกเสกสรรขึ้นด้วยวิธีพิเศษ อันไม่อาจหยั่งรู้ได้

ตตฤษณั วิปริวรรตทริโย-

รุษษโยตะ ศยนมัทธราคโยะ ฯ

สา พทว วศวรรตินี ทวโยะ

ศุลินะ สุวทนา มทสย จ ฯ 8.79

8.79 ในขณะนั้น พระนางปารวตี ผู้มีใบหน้างดงาม ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสองอย่าง คือ พระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ) และน้ำเมา ผู้ทำให้พระนางหมดความเขินอาย ผู้ปรารถนาจะนำพระนางไปสู่แท่นบรรทม (และ)ผู้มีความกำหนดลุกโซน

ฐุรณมานนยน์ สุลตถถ

เสวทพินทุมทการณสมิตม ฯ

อานเนน น ตุ ตาวทีศวรร-

ศจกษุษา จิรมุมามุขั ปเปา ฯ 8.80

8.80 พระอิศวระดูดดื่มปากของพระนางอุม่าซึ่งมีนัยน์ตากลิ้งกลอกไปมา พุดจาติด ๆ ชัด ๆ ชุ่มไปด้วยเหงื่อ และกำลังยิ้มอย่างไม่มีเหตุผล ด้วยสายตา ไม่ใช่ด้วยปาก อยู่เป็นเวลานาน

ตำ วิลุมพิตปนิยเมชลา-

มุทวทลชฆนการทรวทาม ฯ

ธยานส์ฤถวิฤติส์ฤถตี

ปราวิศนมณิศิลาคุฤหิ ทระ ฯ 8.81

8.81 พระหระ (พระศิวะ) อุ้มพระนางปารวตีผู้มีสายเข็มขัดทองที่หลุดลู่ลง ผู้ยกได้ยาก เพราะความหนักของสะโพก(ของเธอ) เข้าไปสู่ถ้ำแห่งมณีศิลา ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับเก็บเครื่องประดับที่รวบรวมมาได้ด้วยกำลังแห่งธยาน

ตตร หัสธวโลตตรจจท

ชาहनวิปูลินจารุทศนม ฯ

อธยเศต ศยน์ ปริยาสชะ

ศารทากรมิว โรหิณีปติะ ฯ 8.82

8.82 ในที่นั้น พระแท่นบรรทมมีผ้าปูที่มีสีขาวเหมือนหงส์ และดูงดงามเหมือนกับชายหาดแห่งแม่น้ำคงคา พระหระพร้อมด้วยพระชายาผู้เป็นที่รัก ได้บรรทมบนพระแท่นนั้น เหมือนกับสามีของนางโรหิณี (พระจันทร์) ลอยอยู่นือก้อนเมฆ(สีขาว) ในฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง)

กฤษณจันทรมทโยะ กจครโห-

รุตปลารูปิตนขัม สมตสรรม ฯ

ตสย ตจฉิทุรเมขลาคุณัม

ปารวตีรตมภูทตฤปตเย ฯ 8.83

8.83 ถึงแม้พระจันทร์จะเจ็บปวดเพราะเส้นเกศาของพระนางปารวตีกระทบอย่างรุนแรง มีรอยเล็บข่วน(บนเรือนร่าง)ปรากฏขึ้นโดยมิได้ระวัง มีการบดขยี้กันอย่างเมามัน และมีสายรัดเข็มขัดของพระนางขาดกระเด็น แต่การร่วมอภิรมย์กับพระนางปารวตี ก็ไม่ทำให้พระศิวะทรงอิมหน้าพระทัย

เกวลัม ปริยตมาทยาอุนา

โษยติชามวนตาสู ปงกติษุ ฯ

เตน ตตปริคฤหิตวฤษสา

เนตรมิลนกุตุหลัม กฤตมฺ ฯ 8.84

8.84 เมื่อถ้องแถวแห่งดวงดาวทั้งหลายเคลื่อนคล้อยต่ำลง(ในทิศตะวันตก) พระหระผู้มีความอ่อนโยนกับพระชายาผู้เป็นที่รักที่สุดเท่านั้น (และ)ผู้พระนางสวมกอดพระอุระ จึงได้แสดงวามปรารถนาที่จะหลับพระเนตรลง (เพื่อจะบรรทม)

ส วุยพฤษยต พฤษุตโวจิตะ

ศาคตมฺภกมลากระ สมมฺ ฯ

มูรฉนาปริคฤหิตโกศิโกะ

กินไรรัชาลี คิตมงคละ ฯ 8.85

8.85 พระองค์ตื่นขึ้นมาในยามรุ่งเช้า พร้อมกับสระที่ตาตาชไปด้วยดอกบัวทอง ได้รับการสรรเสริญจากเหล่าบุคคลผู้ฉลาด มีบทเพลงที่เป็นมัจฉลถูกขับร้องโดยเหล่ากษัตริย์ผู้รับทำนองโกศิโกะ ให้มีระดับเสียงที่สูงขึ้น

เตา กษณัม คิถิลิตโปคฺหเนา

ทัมปตี ราจิตมานโสสรฺมเย ฯ

ปทฺมเกทนิปฺณาะ ลีเชวีเร

คนุธมาทนวนานตมารุตอะ ฯ 8.86

8.86 สายลมจากราวป่าแห่งภูเขาคันธมาทน์ ซึ่งมีทักษะในการทำให้ดอกบัวบาน (และ)ทำให้เกิดคลื่นในทะเลสาบมานสะ ได้คอยปรนนิบัติคู่สามีภรรยาผู้คลายการโอบกอดไปชั่วขณะ

อุรุมูลนขมารุคราชิภี-

สตกษณฺ์ หฤตวิโลจโน หาระ ๗

วาสสะ ปุริคิถิสย สยมฺ

กुरुวตี° ปุริยตมามวารยต ๗ 8.87

8.87 (เมื่อสายลมพัดผ่าน) ในขณะนั้น พระหระเมื่อจ้องมองไปที่แถวของรอยเล็บที่ต้นขา (ของพระนาง) จึงช่วยป้องกันพระชายาที่รัก ขณะที่พระนางกำลังดึงผ้าที่หลุดลู่กลับคืน(มาปกปิด)

ส ปุรชาครกษายโลจณฺ์

คาตทนตปทตาทิตาธรม ๗

อากุลาลกมรฺสฺต รากวา-

นุเปรุษย ภินนติลกํ ปุริยามุขม ๗ 8.88

8.88 พระองค์ทรงเพลินเพลินในการร่วมอภิรมย์ พอเห็นใบหน้าของภรรยาที่รัก มีตาแดง เพราะเพิ่งจะตื่น มีริมฝีปากล่างได้รับบาดเจ็บเพราะรอยฟันที่ลึก มีผมยุ่งเหยิงและมีเครื่องหมายติลกะ ลบเลือน ก็ทรงยินดี

เตน ภิงคิวิษโฆตตรจฺฉทํ

มธยปิณฺทิตวิสุตรเมขลม ๗

นิรมเล°ปิ ศยณฺ์ นิศาตยเย

โนขมิตํ จรณรากลลาณฉิตม ๗ 8.89

8.89 เมื่อราตรีผ่านพ้นไป แม้จะเป็นช่วงเวลาสว่างแล้ว พระองค์ก็ไม่ยอมลุกจากแท่นบรรทม ซึ่งมีผ้าปูที่นอนยับยู่ยี่เพราะความบอบบาง อันมีสายรัดเข็มขัดของพระนางปารวตี (ขาด) กองอยู่ตรงกลางแท่นบรรทม และประทับรอยด้วยสีทาเท้า

ส ปุริยามุขรลํ ทิวานิคํ

หฺรชวฤทฺธิชนนํ สีเชวิษุชะ ๗

ทรศนปฺรณยิณามทฤศยตา-

มาชคาม วิชยานิเวทิตะ ๗ 8.90

8.90 พระองค์ต้องการจะดูดดื่มน้ำจากปากของภรรยาที่รักอันทำให้เกิดความเปล็ดเปล็น (แก่พระองค์) มากยิ่งขึ้น ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน จึงไม่ทรงแสดงพระองค์ต่อคนผู้จะพบเห็นเลย แม้ว่านางวิชยาจะไปกราบทุกก็ตาม

สมทิวสนิคีถิ์ สงคินสตุตร คีโงะ

ศตมคมทฤตุนำ สำรฐเมกำ นิสเว ๗

น ส สุตสุเขภยคฉินนตฤษโณ พภูว

ชวลน อิว สมุทรำนตรคตสตุชชเลำโงะ ๗ 8.91

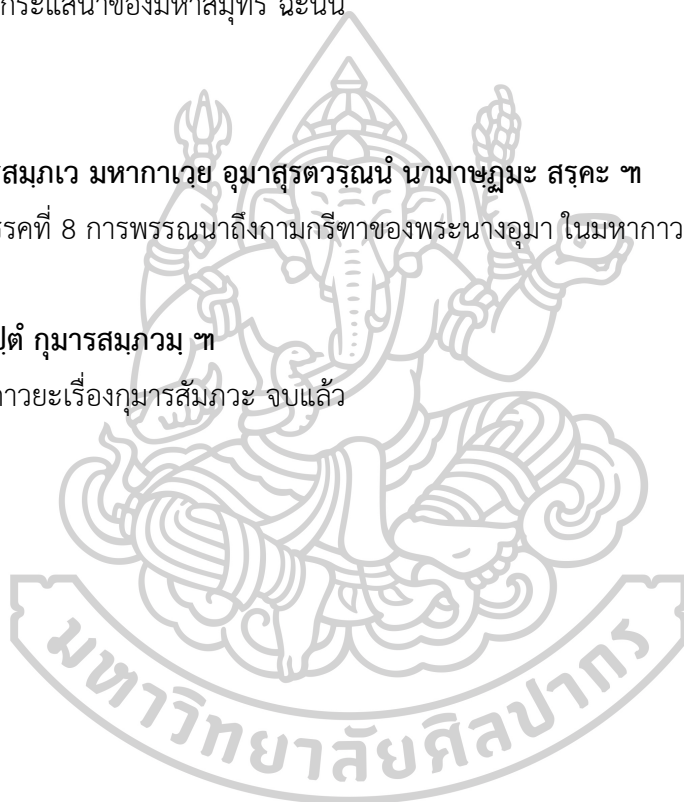
8.91 เมื่อพระศัมภุ (พระศิวะ) เพลิดเพลินสนุกสนำนในกำมกริตำกับน่ำงปำรวตึนั้ ติลลต
ทึ้งกलगคึนและกलगวันเทำ ๆ กััน ฤตุกำลได้ฟำนล่งไปถึง 150 ฤตุ (25 ปีมนุษย์) เหมือนกับฟำนไป
เพียงคึนติยว พระองคั้ไม่หมตควำมปรำรณำในกำรร่วมอภิริมย์ เปรียบเสมื่อนไฟในมหำสมุทร
ย้อมไม่อึ้มด้วยกระแสน้ำของมหำสมุทร ฉะนั้

กุมำรสมภเว มหำก่ำเวย อุมำสุรตวรุณนั้ นำนำษฏมะ สรุคะ ๗

จบสรรรคที่ 8 กำรพรรณำถึงกำมกริตำของพระน่ำงอุมำ ในมหำก่ำเวยเรื่งกุมำรสัมภวะ

สมำปตึ์ กุมำรสมภว ๗

มหำก่ำเวยเรื่งกุมำรสัมภวะ จบแล้ว



บทที่ 3

ข้อมูลทั่วไป สารัตถะด้านเนื้อหา และการใช้ภาษาในกumarśamvāda

ในประเด็นหัวข้อวิจัยนี้ ผู้วิจัยแบ่งหัวข้อใหญ่ ๆ ออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ประพันธ์ 2. การวิเคราะห์เนื้อหาวรรณคดีเรื่องกumarśamvāda ซึ่งในแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ประพันธ์

3.1.1 ประวัติของกาลิทาส

กาลิทาส เป็นกวีอินเดียที่มีชื่อเสียงมาก แต่ไม่ปรากฏชื่อชีวิตประวัติใดทั้งสิ้น มีเพียงตำนานปรัมปราเล่าสืบต่อกันมาว่า กาลิทาสเป็นคนไม่รู้หนังสือ จนเมื่อได้บูชาเจ้าแม่กาลิ จึงเป็นที่โปรดปรานของเจ้าแม่และได้รับพร ต่อมาจึงได้กลายเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่เพราะความกรุณาของเทพินามว่า “กาลิ” (เจ้าแม่กาลิ) ที่ได้ทักกาลิทาสว่า “อสุติ กศจิต วาครุละ” แปลว่า “คำพูดและความหมายไร ๆ ย่อมมี (แก่เธอ)” ซึ่งเป็นคำที่กษัตริย์กาลิได้กล่าวถึง กาลต่อมากาลิทาสได้นำเอาบททั้งสามในประโยค ซึ่งเป็นคำพูดที่เจ้าแม่กาลิทรงกล่าวนั้นมาใช้เป็นคำขึ้นต้นของงานนิพนธ์สามเรื่องของตน คือ “อสุติ” เป็นคำขึ้นต้นของเรื่อง กุมารสัมภวะ “กศจิต” เป็นคำขึ้นต้นของเรื่องเมฆทุต และ “วาครุละ” เป็นคำขึ้นต้นของเรื่องรฆุวงศ์ กาลิทาสแต่งบทร้อยกรองเก่งมาก ใช้อุปมาได้ไพเราะจับใจและกินใจ (จำลอง สารพัตนิก, 2540:(1-5))

อนึ่ง ในการกำหนดอายุของกาลิทาสนั้น มีนักวิชาการมากมายที่ได้กำหนดช่วงเวลาการมีชีวิตอยู่ของกาลิทาสแตกต่างกันไป ไม่มีแนวคิดในแนวคิดหนึ่งเป็นที่สิ้นสุด ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอแนวคิดของนักวิชาการแบ่งเป็นสองฝ่ายคือฝ่ายที่เชื่อว่ากาลิทาสมีอายุก่อนคริสตศักราชและฝ่ายที่เชื่อว่ากาลิทาสมีอายุราวคริสต์ศตวรรษที่ 3-6 ดังนี้

Hippolyte Fauche เชื่อว่ากาลิทาสมีอายุราว 800 ปีก่อนคริสต์ศักราช ด้วยเหตุผลว่า กาลิทาสอยู่ร่วมสมัยของพระเจ้าอัคนิวรรณะผู้ทรงเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายที่ปรากฏในมหากาพย์เรื่อง รฆุวงศ์ แต่ความเห็นนี้ก็ถูกวิจารณ์ว่าไม่ใช่ เพราะพระเจ้าอัคนิวรรณะไม่ได้เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของสุริยวงศ์ แต่ยังคงปรากฏว่ามีกษัตริย์อีกจำนวน 37 องค์หลังจากพระเจ้าอัคนิวรรณะในวิษณุปุราณะอีก และกาลิทาสยังประพันธ์มหากาพย์เรื่องรฆุวงศ์ไม่เสร็จสิ้น (Pandit, 1861: 25) ทั้งนี้ Sir Williams Jones และนักวิชาการอินเดียอื่น ๆ เชื่อว่า กาลิทาสได้รับยกย่องว่าเป็นรัตนกวีของราชสำนักแห่งพระเจ้าวิกรมะ (หรือกษัตริย์โฆชะแห่งธารานคร) ผู้มีอายุอยู่ราว 56 ปีก่อนคริสต์ศักราช และเชื่อว่าเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวกันที่ได้รับชัยชนะพวกศากะ เพราะปรากฏชื่อของกาลิทาสระบุไว้ว่า

จารึกไอโฮเล (Aihole) ที่วิหารเมคตี ซึ่งเป็นวัดของศาสนาเซนในรัฐกรณาฏกะของ ประเทศอินเดีย ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช 634 เป็นบทประพันธ์ภาษาสันสกฤต ประพันธ์โดยกวี นามว่ารวีกริตี จารึกด้วยอักษรกันนทะ (Kannāḍa Script) มีจำนวน 19 บรรทัด รวม 37 บท รายละเอียดของจารึกกล่าวถึงชัยชนะของพระเจ้าปูลิเกศินที่ 2 แห่งราชวงศ์จาลุกยะ และราชกิจของ ราชวงศ์จาลุกยะมากมาย เป็นจารึกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์ของอินเดีย และปรากฏ คำว่า กาลิทาส อยู่ในจารึกนี้ด้วย ดังปรากฏในบทที่ 37 ซึ่งเป็นบทสุดท้าย ดังนี้

เยนาโยชิ นเวศมสฤมมรุตถิเวธา วิเวกิโน ชินเวศม ฯ

ส วิชยตา รวีกริตติเก กวิตาศริตกาลิทาสถารวีกริตติเก ฯ (ไอโฮเล, 37)

ขอให้รวีกริตีผู้ฉลาดหลักแหลม ผู้ซึ่งพำนักอยู่ที่วัดของพระชินเจ้า (ในศาสนาเซน) อันสร้างมาจากหินที่มั่นคงแข็งแรงและใหม่เอี่ยม ผู้อาศัยความเป็นกวี จนได้รับเกียรติยศเหมือนกับกาลิทาสและถารวี จึงได้รับชัยชนะ (หรือ ผู้มีเกียรติยศ ของกาลิทาสและถารวีอันตนได้อาศัยในความเป็นกวี) (Kielhorn, 1981: 1-12)

จารึกนี้พรรณนาในตอนท้ายว่า ขอให้ผู้ประพันธ์ซึ่งก็คือรวีกริตี ผู้ได้ใช้ความเป็นกวีของ ตนเองจนได้รับเกียรติปานประหนึ่งกาลิทาสและถารวีนั้น ให้ได้รับชัยชนะ จึงหมายความว่ากาลิทาส ได้มีชีวิตอยู่ก่อนหน้าที่จารึกนี้จะได้รับการประดิษฐาน กล่าวคือคริสต์ศักราช 634 เพราะเป็นจารึกที่ รวบรวมเอานามของเหล่ากวีผู้มีชื่อเสียงมาร้อยเรียงไว้ร่วมกัน ไม่สามารถจะระบุได้อย่างชัดเจนว่า กาลิทาสมีชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับช่วงเวลาการสร้างจารึกนี้ขึ้นหรือไม่

ทั้งนี้ ยังปรากฏความคล้ายคลึงกันในตัวบทจารึกไอโฮเลและกวีนิพนธ์ของกาลิทาส ดังนี้

วาทาปีนนครี° ปรวิตย นคริเมกามีโจรวิมิม่า

จณจนนิริณินิรปริข่า สตยาครเย ศาสติ ฯ (ไอโฮเล, 34)

เมื่อลัตยาครยะเข้าไปยังนครชื่อว่าวาทาปี ได้ปกครองเมืองนี้ที่มีคูเมืองเป็น สมุทรที่มีสิคราม และมีคลื่นซัดเซียว รวากับปกครองเมืองเพียงเมืองเดียว (Kielhorn, 1981: 6-7, 11)

ส เวลาวปรวลย่า ปริชิกฤตสาคราม ฯ

อนนยศาสนามูรวี° ศศาโสไกปุมิวิ ฯ (ธม., 1.30)

พระองค์ (พระเจ้าทิลีปะ) ทรงปกครองแผ่นดินที่มีปราการคือฝั่งมหาสมุทร มีมหาสมุทรถูกทำให้เป็นคูรอบเมือง และไม่มีผู้อื่นใดปกครอง รวากับว่าทรงปกครอง เมืองเพียงเมืองเดียว (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2530:120)

กาเวรี ทฤตศฝวีวิโลลเนตรา

โจลานาม สปธิ ชโยทยตสย ยสย ฯ

ปรศจโยตนมทคชเสตฺรฺทุรฺนีรา

ลัศฺปรศมฺปริหฺรติ สฺม รตนราเศฯ ฯ (ไฮโอเล, 30)

เมื่อพระองค์พยายามจะเอาชัยชนะพวกโจละ ทันใดนั้น แม่น้ำกาเวรี ก็มีดวงเนตรที่หลุกหลิกคือปลาที่ว่ายวน มีน้ำที่ถูกขวางไว้ด้วยสะพานคือข้างที่มีมันไหลออกมา ก็หลีกเลียงการล้มปลัดกับมหาสมุทร (แหล่งรวมรัตนะ) (Kielhorn, 1981: 6-7, 11)

ส ตีรตฺวา กปิตฺมา ไสฺนโยรพฺทฺทวิรทเสตฺฤติฯ ฯ

อฺตฺกฺลาทฺรฺคิตฺปะละ กฺลิ่งคฺาภิมุโข ยเยฯ ฯ (รฐ., 4.38)

พระองค์ทรงข้ามแม่น้ำกปิตา ด้วยแสนยานุภาพที่ติดกันเป็นสะพานคือข้างแล้วเคลื่อนทัพมุ่งหน้าไปยังเมืองกลิงคะ โดยมีพระเจ้ากรุงอฺตฺกฺละเป็นผู้นำทาง (Kale, 1922: (84), (29))

จากตัวอย่างตัวบทจากจารึกไฮโอเลและการเปรียบเทียบกับตัวบทจากกวีนิพนธ์ของกาลิทาส พบว่า มีการใช้แนวคิดที่เป็นองค์ประกอบในการประพันธ์ร่วมกันอยู่หลายประการ คือ เมืองที่มีมหาสมุทรรายล้อมเป็นคูเมือง และการมองภาพสะพานว่าเป็นข้างประจำทิศ

รวมถึงหลักฐานในจารึกมหาภูฏะ ที่มีอายุราวคริสต์ศักราช 595-602 ซึ่งเป็นจารึกบนเสาหินในวัดของศาสนาฮินดู ไศวนิกาย ที่รัฐกรณาฏกะของประเทศอินเดีย จารึกด้วยอักษรกันนฑะ (Kannada Script) ประพันธ์เป็นร้อยแก้วภาษาสันสกฤต รายละเอียดของจารึกกล่าวถึงชัยชนะของพระเจ้าปูลิเกศินที่ 1 แห่งราชวงศ์จาลุกยะ (Fleet, 1890: 7) ซึ่งมีรายละเอียดของตัวบทที่คล้ายกันดังนี้

ยถาวิหิตาคณินา ยถากามารุจิจิตารตฺตินา ... จพิภฺยนามนฺยเว (มหาภูฏะ, 1-2)

ในลํากับสลายตระกูลแห่งพวกจาลิกยะ ... ที่มีไฟได้รับการบูชาอย่างอุภวิธี

ที่มีผู้ขอได้รับการสนองตอบตามสิ่งทีพวกเขาต้องการ (Fleet, 1890: 16, 18)

ยถาวิหิตาคณินา ยถากามารุจิจิตารตฺตินาม ฯ

ยถาปรารทณฺทานํ ยถากาลปรโวิธินาม ฯ (รฐ., 1.6)

(วงศ์แห่งเหล่ารฐ) ที่มีไฟได้รับการบูชาอย่างอุภวิธี ที่มีผู้ขอได้รับการสนองตอบตามสิ่งทีพวกเขาต้องการ ที่ให้การลงโทษตามความผิด ที่ตื่นตามเวลาอันเหมาะสมอันควร (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2530: 117)

ในช่วงต้นของจารึกมหาภูฏะได้พรรณนาสรรเสริญวงศ์ตระกูลแห่งเหล่าจาลุกยะ ด้วยการใช้วลีเดียวกันกับในรวงศ์ของกาลิทาสซึ่งได้พรรณนายกย่องวงศ์ตระกูลของพระรามเช่นกัน แสดงให้เห็นว่ากาลิทาสมีชีวิตอยู่ก่อนคริสต์ศักราช 595-602 อย่างแน่นอน

หลักฐานที่ชัดเจนอีกประการคือ จารึกแห่งเมืองมันท์โสร์ของพระเจ้ากุมารคุปตะที่ 1 และพระเจ้าพันธุรมัน ซึ่งผู้ประพันธ์คือวัดสภักฎิ ได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อคริสต์ศักราช 473 เพื่อสรรเสริญพระเจ้ากุมารคุปตะที่ 1 และพระเจ้าพันธุรมัน มีเนื้อหาและลีลาการประพันธ์คล้ายคลึงกับกาลิทาสอย่างมาก รวมทั้งยังได้นำบทกวีนิพนธ์จากเรื่องเมฆทูตและฤดูสังหารมาไว้ในบทประพันธ์จารึกอีกด้วย (Winternitz, 1977: 3:55)

ตัวอย่างที่ 1 เปรียบเทียบจารึกมันท์โสร์กับเมฆทูตและกุมารสัมภาวะ

จลตปตาทกานยพลาสนาถา

นุยตยรุตถศุกถานยธิโกณนทานิ ฯ

ตทิลลตาทจิตรลิตาทพกรภูฏ-

ตุลโยปมานานิ คฤหาณิ ยตฺร ฯ (มันท์โสร์, 10)

ในเมืองทศปุระนั้น บ้านเรือนทั้งหลายมีธงทิวปลิวไสว มีภรรยาพร้อมด้วยสามี มีสีข้าวอย่างยิ่ง สูงมาก เปรียบได้เท่ากับกลุ่มเมฆสีขาวจำนวนมากที่กลายเป็นหลายสีเพราะสายฟ้า (จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2523: 45)

วิหยุตวนตํ ลลิตวนิตาเซ เสนทฺรจาปํ สจิตฺราเซ

สิงคิตาย ปฺรหตมฺรชาเซ สนิคฺคคมภฺริโฆษม ฯ

อนตสโตยํ มณฺนิมยภฺวสตุจคมภฺริลิตาคราเซ

ปฺราสาทาสตวํ ตฺลยิตุมลํ ยตฺร ไตสฺสไตรวิเศไชเซ ฯ (เมฆ.อุตฺตร., 1)

ปราสาททั้งหลายในเมืองอลกานั้น มีหญิงงาม มีภาพต่าง ๆ มีกลองผูกตีเพื่อการบรรเลงดนตรี มีพื้นทำด้วยแก้วมณี มียอดจรด(เลีย)ฟ้า เพียงพอที่จะเปรียบเทียบกับคุณพิเศษนั้น ๆ กับท่าน ผู้มีฟ้าแลบ มีรุ้ง มีเสียงร้องกึกก้องที่หนักแน่น น่าฟัง มีน้ำและสูง (จिरพัณน์ ประพันธ์วิทยา, 2523: 33)

คิขราสกุตเมฆานํ วุชฺชนเต ยตฺร เวศฺมนาม ฯ

อนุคฺรุชิตสนทิกฺราเซ กรโณรุมฺรชฺชวนาเซ ฯ (กุมาร., 6.40)

ยตฺร กลปทฺรไมเรว วิโลวิภูปาศูโกเซ ฯ

คฤหยนตฺรปตาทาศีรีเปาราทรนิรมิตา ฯ (กุมาร., 6.41)

ในเมืองโอซธิปรัสสะนั้น มีเสียงกลองมรณะบรรเลงออกมาจากการตีด้วยมือ ภายในที่อยู่อาศัยทั้งหลายที่มีก้อนเมฆลอยอยู่บนหลังคา ซึ่งทำให้เกิดความสั่นไหวว่าเป็นเสียงฟ้าร้อง(หรือว่าเสียงกลองกันแน่)

ในเมืองโอซธิปรัสสะนั้น มีความงามแห่งธงปตาคะที่ติดอยู่บนเสาบ้าน เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เพราะมีต้นกล้วยพฤษภที่มีฝ้าปลิวสะบัดอยู่บนกิ่งนั่นเอง

จากตัวอย่างการเปรียบเทียบระหว่างจารึกมันท์โสรัในสมัยราชวงศ์คุปตะกับเมฆุตและกุมารสัมภวะ พบว่ามีสำนวนเนื้อหาคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ เช่น (1) ทั้งสามตัวอย่างเป็นสำนวนพรรณนาเมือง กล่าวคือเมืองทศปุระ เมืองอลกาและเมืองโอซธิปรัสสะ (2) มีการพรรณนาถึงปราสาทและบ้านเรือนที่มีความสูงจนกระทั่งจรดกับท้องฟ้า พร้อมกับมีธงปลิวไสวอยู่บนเสาของบ้านแต่ละหลัง และ (3) มีการพรรณนาถึงมวลเมฆว่ามีสายฟ้าหลากหลายสี

ตัวอย่างที่ 2 เปรียบเทียบจารึกมันท์โสรักับถุตสังหารและกุมารสัมภวะ

สมรยศตรุณชนवलภังคนาวิปลกานตปิโนรุ- ฯ

สตนชชนฆนาลึงคนนิรกรตุลิตตุนิมปาเต ฯ (มันท์โสรั, 33)

(ในช่วงฤดูกาล)ที่กระดังเพราะเมื่อน้ำค้างที่เป็นน้ำแข็ง ที่การตกของหิมะ และของเมื่อน้ำค้างที่เป็นน้ำแข็งได้รับการลื้อเลียน(ไม่แยแส) โดยคนหนุ่มทั้งหลายผู้ตกอยู่ใต้อำนาจของกามเทพ ด้วยการกอดอย่างแน่นซึ่งท่อนขาอ่อนที่อวบ ถิ่นที่น้ำใคร่ และสะโพกที่ใหญ่โตของหญิงคนรัก (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2523: 49)

บโยธไระ กุงกุมราคปิณชไระ

สุโขปเสวโยรนวเยาวโนษมภิระ ฯ

วิลาลินีภิระ ปริปีติโตรสะ

สวปนติ คีตัม ปริภุย กามินะ ฯ (ถุต., 5.9)

ชายเจ้าชู้เมื่อเอาชนะความหนาวได้(ด้วยการ)เป็นผู้มีหน้าอกเปียดชิดกับ (เรือนร่างของ)หญิงสาวผู้มีทรวงอกเป็นสีเหลืองอมแดงด้วยสีของหญ้าฝรั่น(และ)มีความอบอุ่นด้วยความสาวแรกรุ่งเป็นที่น่าสนใจ เขาอ่อนนอนหลับ(หมดสติ เพราะเหนื่อยจากการภริมย์รัก) (วรลักษณ์ พับบรรจง, 2528: 46)

เขาวนาคันต์ วโย ยสมินนาคะ กุสุมาธาตุ ฯ

รติเขตสมตปนนา นิทรา สัจญาวิปริยยะ ฯ (กุมาร., 6.44)

ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น วยของผู้คนสิ้นสุดที่วัยหนุ่มสาว(ไม่แก่) ไม่มีผู้ทำลายอื่น นอกจากเทพผู้มีดอกไม้เป็นอาวุธ(กามเทพ) และมีการนอนหลับที่เกิดจากความเหน็ดเหนื่อยในการร่วมรักจนไม่ได้สติ

จากตัวอย่างการเปรียบเทียบระหว่างจารึกมันทโสรักับกตุสังหารและกุมารสัมภาวะ พบว่ามีสำนวนเนื้อหาคล้ายคลึงกัน เช่น (1) ทั้งสามตัวอย่างเป็นสำนวนพรรณนาการเสพสมภิมภิมรักกันระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว (2) พรรณนาถึงฤดูหนาว (3) พรรณนาถึงการตกอยู่ภายใต้อำนาจของกามเทพผู้บันดาลให้เกิดแต่ความรักความรื่นรมย์ (4) พรรณนาถึงการกอดแนบชิดเรือนร่างกันระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว และ (5) พรรณนาถึงอวัยวะบนร่างกายหญิงสาวว่ามีความอวบอ้วนน่าใคร่อย่างยิ่ง เป็นต้น

หลักฐานข้างต้นทำให้เห็นลักษณะลีลาการประพันธ์ที่คล้ายคลึงกับลีลาการประพันธ์ของกาลิทาสอย่างชัดเจน จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่า วัตสภักฎิผู้ประพันธ์จารึกแห่งเมืองมันทโสรัของพระเจ้ากุมารคุปตะที่ 1 ได้เลียนแบบลีลาการประพันธ์ของกาลิทาส และสามารถระบุได้ว่ากาลิทาสอาจจะมีอายุก่อนที่จะประพันธ์จารึกแห่งเมืองมันทโสรันี้ขึ้น เพราะฉะนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่าช่วงเวลาที่ยกมาซึ่งกาลิทาสมีชีวิตอยู่คงจะประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 4 คือประมาณปีคริสต์ศักราช 350 ถึงประมาณ 473 ก่อนที่จารึกแห่งเมืองมันทโสรัจะได้รับการประพันธ์และสร้างขึ้น และหากพิจารณาพร้อมกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของอินเดียสมัยนั้น กาลิทาสน่าจะเป็นกวีในราชสำนักของพระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะผู้ครองราชย์ในระหว่างปีคริสต์ศักราช 375-414 (ชวลิตม์ วัลยเมธี, 2549: 7)

ข้อสันนิษฐานอีกอย่างคือ กาลิทาสคงจักไม่เขียนข้อความยกย่องพระเจ้าวิกรมมทิตยเป็นแน่ หากว่าพระองค์ไม่ได้อุปถัมภ์ และกาลิทาสยังได้แสดงความคุ้นเคยกับชีวิตในราชสำนักไว้ในกวีนิพนธ์ (สฤติย์ ไชยปัญญา, 2548: 158) และยังมีการสันนิษฐานอื่นอีกว่า กาลิทาสมีชีวิตอยู่ในสมัยราชวงศ์คุปตะ โดยอาจจะมีชีวิตอยู่ในช่วงการครองราชย์ของพระราชาองค์ใดองค์หนึ่งหรือสององค์ในจำนวนต่อไปนี้ คือ พระเจ้าจันทรคุปตะ (ค.ศ.375 - 413) พระเจ้ากุมารคุปตะ (ค.ศ.413 - 455) พระเจ้าสกันทคุปตะ (ค.ศ.455 - 480) และผลงานแรกสุดของกาลิทาสน่าจะแต่งขึ้นก่อนปี ค.ศ.413 ผลงานต่อมาจะอยู่ในยุคการปกครองของพระเจ้ากุมารคุปตะ และน่าจะเป็นไปได้ว่ากาลิทาสได้เขียนผลงานอยู่จนกระทั่งพระเจ้าสกันทคุปตะได้ขึ้นครองราชย์ (Smith, 1914: 303-304) ดังนั้นเมื่อพิจารณาโดยเชื่อมโยงจากการสันนิษฐานเกี่ยวกับวรรณคดีของกาลิทาส อาจจะสรุปได้ว่า เพราะวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นเรื่องราวพรรณนาเกี่ยวกับการกำเนิดของพระสกันทกุมาร โอรสแห่ง

พระศิวะ และพระเจ้าสกันทคุปตะเองก็ทรงปกป้องพระราชอาณาจักรให้ปลอดภัยจากพวกหุณะ ในคราวที่ถูกรุกรานครั้งแรกขณะทรงครองราชย์สืบต่อจากพระชนกใหม่ ๆ จึงตรงกับตำนานเรื่อง พระสกันทกุมารที่ทรงปกป้องทวยเทพบนสรวงสวรรค์ให้ปลอดภัยจากตารกาสูร (Warder, 1990: 122) ทั้งนี้ ว่าโดยความมุ่งหมายของวรรณคดีมหากาพย์แล้ว จะต้องยึดถือวิธีการของวีรบุรุษเป็น สำคัญ ดังนั้น การที่กาลิทาสได้ประพันธ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ อาจจะเป็นการทำหน้าที่ในฐานะ กวีราชสำนักครั้งสำคัญ ด้วยการใช้งานกวีนิพนธ์แสดงวิธีการของพระเจ้าแผ่นดินเทียบเคียงกับ เทพปกรณัม (ชวโลตม์ วัลย์เมธี, 2549: 6) ก็เป็นไปได้

3.1.2 ภูมิหลังของกาลิทาส

นอกจากการสันนิษฐานเกี่ยวกับอายุของผู้ประพันธ์ที่ไม่อาจจะกำหนดได้อย่างชัดเจน เพราะมีร่องรอยหลักฐานหลงเหลืออยู่อย่างไม่ครบถ้วน การจะรู้จักผู้ประพันธ์จึงควรศึกษาผลงานของ ผู้ประพันธ์เป็นหลัก เพราะสามารถบ่งบอกถึงภูมิหลังของผู้ประพันธ์ได้เช่นเดียวกัน

กาลิทาสเกิดมาในวาระพระราชมณเฑียร นับถือพระศิวะ ชอบการเดินทางท่องเที่ยว และ นับเป็นกวีคนเดียวที่พรรณนาถึงดอกหญ้าฝรั่งที่ยังยืนต้นเขียวสด ซึ่งเป็นพืชที่เติบโตอยู่ในแคว้นกัษมีร์ การพรรณนาถึงภูมิประเทศแถบเทือกเขาหิมาลัยก็มีความสมจริง ราวกับว่าผู้ประพันธ์ได้เห็นมาด้วย สายตาตัวเอง (Kale, 1917: xiii-xiv) จึงทำให้การพรรณนาเสนอว่า กาลิทาสอาจจะเคยอาศัยอยู่ใกล้ เทือกเขาหิมาลัย หรือใกล้เมืองอุชชยีนีหรือเมืองกลิงคะ เพราะมีการพรรณนาสภาพเมืองเหล่านี้ไว้ใน ผลงานของกาลิทาส เช่น สภาพธรรมชาติที่งดงามบริเวณเทือกเขาหิมาลัย (โดยเฉพาะสรรคที่ 1) ในมหากาพย์เรื่องกุมารสัมภาวะ บรรยากาศที่สวยงามของกรุงอุชชยีนีในเรื่องเมฆมุต และการอ้างถึง ข้อความที่แต่งไว้อย่างประณีตของเหมางคทะ จักรพรรดิแห่งกลิงคะในมหากาพย์เรื่องรฆวงศ์ (สรรค ที่ 6) เป็นต้น (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2554: 24)

กาลิทาสมีความรู้ในด้านต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ ความรู้ด้านธรรมเนียมโบราณในคัมภีร์ มนุษสมฤติ รวมถึงปรัชญาอุปนิษัท เวทานตะ สางขยะ และโยคะ เป็นอย่างดี เปรียบเทียบได้ดังนี้ กาลิทาสได้พรรณนาถึงจักรวาลวิทยาหรือการสร้างโลกในกุมารสัมภาวะ (2.5, 2.7) เปรียบเทียบได้กับ คัมภีร์มนุษย์สมฤติ (1.8, 1.32) พิธีการแต่งงานของพระเจ้าอชะกับพระนางอินทุมตี และพระศิวะกับ พระนางปารวตี มีความเหมือนกับหลักการแต่งงานในคฤหะสูตรของคัมภีร์สมฤติ แนวคิดเกี่ยวกับ ปรัชญาเวทานตะพบในกุมารสัมภาวะ (1.46, 2.11, 10.26) และในรฆวงศ์ (2.62, 10.45, 11.29) เปรียบเทียบได้กับบทโคลีของคังกรจารย์และเวทานตสูตร (4.4, 11-21) แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญา สางขยะพบในกุมารสัมภาวะ (2.4, 11, 13) และในรฆวงศ์ (10.17, 28) แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาโยคะ

พบในกุมารสัมภวะ (1.4, 24, 3.58-59) และกาลิทาสยังได้พรรณนาถึงแนวคิดในภควัทคีตาอีกด้วย (Karandikar, 1950: xvi)

กาลิทาสยังมีความรู้ทางโหราศาสตร์ พบในกุมารสัมภวะ (7.1) กล่าวถึงฤกษ์ที่เหมาะสมแก่ การแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตี ส่วนในรฆุวงศ์ (3.13) กล่าวถึงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการที่พระนางสุทกษิณาพระชายาของพระเจ้าทิลิปะจะประสูติพระโอรส และกล่าวถึงตำแหน่ง ดวงดาวต่าง ๆ ทั้งนี้ กาลิทาสยังมีความรู้เกี่ยวกับยาหรือพืชสมุนไพรและศาสตร์แห่งการยิงธนู เป็นต้น

นอกจากข้อมูลทางด้านจารึกและการเปรียบเทียบกับผลงานของกาลิทาสแล้ว ประวัติชีวิตของกาลิทาสก็ยากที่จะหาร่องรอยใด ๆ เพื่อระบุอย่างชัดเจนได้ (Kale, 1917: xiv)

3.1.3 ผลงานของกาลิทาส

กาลิทาสได้ประพันธ์ผลงานหลากหลายเรื่อง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ประเภทนาฏกะ (บทละคร) ได้แก่ (1) อภิษยานศากุนตลัม (อภิษยานศากุนตลม) ว่าด้วยเรื่องท้าวทุษยันต์และศกุนตลา ซึ่งมีแหวนที่เป็นที่ระลึกเป็นส่วนสำคัญของเรื่อง (2) วิกรโมรวศิยัม (วิกรโมรวศิยม) ว่าด้วยเรื่องความรักระหว่างท้าวปุรุรวิสและนางอัปสรชื่ออูรวตี ผู้ต้องคำสาป (3) มาลวิกาคนิมิตรัม (มาลวิกาคนิมิตรม) ว่าด้วยเรื่องท้าวอัคนิมิตรที่หลงใหลรูปวาดของสาวใช้ที่ชื่อว่ามาลวิกา

2. ประเภทกาวยะ (บทร้อยกรอง) ได้แก่ (1) รฆุวงศ์ (รฆุวงศ์) เป็นมหากาวยะ มีเนื้อหาสรรเสริญวงศ์ของรฆุหรือพระราม (2) กุมารสัมภวะ (กุมารสัมภวม) เป็นมหากาวยะ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักของพระศิวะและพระนางปารวตี การกำเนิดของพระสกันทกุมารและการสังหาร ตารกาสูร (3) เมฆทุต (เมฆทุต) เป็นฉันทกาวยะ เนื้อหาว่าด้วยการรำพึงรำพันของยักษ์ที่ฝากเมฆ ส่งข่าวไปถึงคนรักที่อยู่แสนไกล (4) ฤตฺสังหาร (ฤตฺสังหาร) ประพันธ์เป็นฉันทกาวยะ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรู้สึกในฤดูกาลทั้ง 6 ของอินเดีย (Banerji, 1989: 309; ธวัชชัย ดุยสุจิริต, 2554: 26)

3.2 สารัตถะด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาในกุมารสัมภวะ

ในประเด็นการวิเคราะห์สารัตถะด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ 1. การศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาของกุมารสัมภวะกับคัมภีร์ปุราณะ 4 เรื่องที่มีข้อสันนิษฐานว่าเป็นแหล่งที่มาของกุมารสัมภวะ 2. รูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา มีรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 การเปรียบเทียบเนื้อหาของกุมารสัมภวะกับปุราณะ

แหล่งที่มาของวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะนั้น เชื่อกันว่า กาลิทาสได้ประพันธ์ขึ้นโดยอิงอาศัยเรื่องราวการแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตีที่มีรายละเอียดปรากฏในคัมภีร์ปุราณะ (Winternitz, 1963: 57) ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู บรรจุไว้ด้วยเทวดานาน นิยายปรัมปรา และเรื่องเล่าเก่าแก่ทั้งหมดของศาสนาฮินดู ซึ่งบางตำนานในคัมภีร์ปุราณะเคยปรากฏมาก่อนในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์พราหมณะและมาปรากฏอีกครั้งในปุราณะ (สถิตย์ ไชยปัญญา, 2563: 106) ส่วนอายุของปุราณะไม่สามารถจะระบุได้อย่างชัดเจนว่าอยู่ในสมัยใด นักวิชาการส่วนใหญ่ระบุอายุของคัมภีร์ปุราณะไว้อย่างกว้าง คือ 200 ปีก่อนคริสต์ศักราช ไปจนถึงคริสต์ศักราช 500 (จำลอง สารพัดนึก, 2546: 44)

การจะระบุว่ากาลิทาสได้รับเอาเรื่องราวการแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตี หรือการกำเนิดพระสกันทมกุมารมาจากคัมภีร์ปุราณะเรื่องใด ก็เป็นเรื่องที่ยากจะระบุได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากเรื่องราวนี้อาจอยู่ในหลายปุราณะ ได้แก่ ลิงคปุราณะ ศิวปุราณะ สกันทมปุราณะ พรหมปุราณะ กาลิกาปุราณะ และมัตสยปุราณะ และยังมีนักวิชาการที่เคยศึกษาเปรียบเทียบกับกุมารสัมภวะกับบางปุราณะ เช่น กาลิกาปุราณะ เป็นต้น แล้วพบว่าคัมภีร์ปุราณะได้รับการประพันธ์โดยอิงอาศัยกุมารสัมภวะ (Karandikar, 1950: xxi) เนื่องจากคัมภีร์ปุราณะเหล่านั้นอาจจะประพันธ์ขึ้นภายหลังกุมารสัมภวะและมีสำนวนลีลาการแต่งเลียนแบบกุมารสัมภวะของกาลิทาส แต่ถึงอย่างไรการระบุอายุของคัมภีร์ปุราณะก็ยังไม่แน่นอน กาลิทาสอาจจะได้รับรู้เรื่องราวนี้อาจมาจากคัมภีร์ปุราณะใดปุราณะหนึ่งหรือกวีนิพนธ์ประเภทอื่นแล้วนำมาสร้างสรรค์เป็นกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะก็ได้

ส่วนการตั้งชื่อเรื่องว่า “กุมารสัมภวะ (การกำเนิดของพระกุมารหรือพระสกันทมกุมาร)” กาลิทาสอาจจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากวรรณคดีอิติहाสะเรื่องรามายณะ (1.36.31) ของวาลมิกิตอนถุชีวิตวามิตรได้เล่าตำนานของพระแม่คงคาและการกำเนิดพระสกันทมให้พระรามฟัง (Srinivasachariar, 1937: 114; Raghavan, 1940: 411) ซึ่งมีเนื้อความว่า

เอษ เต ราม คงคยา วิสโตร อภิหิต มยา ฯ

กุมารสมภาวะ ใจ ธนยะ ปุณยะ ตไถวจ ๓ ราม.1.36.31²⁴

“ข้าแต่พระราม บัดนี้ข้าได้เล่าเรื่องของพระคงคาและเรื่องราวตำนานของ
การกำเนิดของพระกุมาร (พระสกันทะ) ที่ประเสริฐและดีงามให้ท่านฟังแล้ว”

(กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2557: 56)

บทข้างต้นอาจเป็นเครื่องยืนยันว่า เรื่องราวการกำเนิดพระสกันทกุมารเป็นตำนานที่มีมาก่อนที่รามายณะจะได้รับการประพันธ์ขึ้น ส่วนตำนานการแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตีที่ปรากฏในรามายณะ (1.34-36) ในพาลกัณฑ์ สรรคที่ 34-36 มีเนื้อเรื่องสังเขปดังนี้

เมื่อพระศิวะได้เข้าสู่พิธีวิวาห์กับพระนางปารวตีธิดาเจ้าแห่งขุนเขาแล้ว และพระองค์ได้อยู่ร่วมสังวาสกับพระนางถึง 100 ปี แต่พระองค์ก็หาบุตรไม่เหล่าเทพจึงประชุมกันจัดหาเทพผู้ที่จะสามารถรองรับพลังอำนาจของพระศิวะได้ผนวกกับในขณะนั้นเหล่าเทพก็ได้เข้าไปอ้อนวอนพระพรหมให้ช่วยเหลือในการจัดหาแม่ทัพเพื่อปราบอสูร แต่ว่าขณะนั้นพระศิวะกับพระอุมาบำเพ็ญตบะอยู่ ไม่สามารถจะให้กำเนิดบุตรได้ ต่อมาเหล่าเทพจึงพากันมอบหมายให้พระแม่คงคาและพระอัคนีให้เป็นผู้รองรับพลังอำนาจของพระศิวะและเป็นผู้ให้กำเนิดเทพที่จะมาเป็นแม่ทัพเสนาบดี และต่อมาพระแม่คงคากับพระอัคนีก็ได้ให้กำเนิดพระกุมาร จากนั้นจึงได้มอบหมายให้เหล่านางกฤตติกาประทานนมให้ พระกุมารจึงมีพระนามว่า การติเกยะ (โอรสกฤตติกา) แต่ว่าต่อมาเหล่าเทพพากันเรียกพระกุมารว่า สกันทะ เพราะพระองค์คือพลังกำเนิดจากพระครุฑศักดิ์สิทธิ์ พอพระสกันทะเจริญวัยได้เพียงวันเดียว ก็สามารถมีชัยเหนือกองทัพพวกแทตย์ได้

(กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2557: 53-55)

ตำนานจากรามายณะของวาลมิกิ ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตีไว้อย่างครบถ้วน กล่าวถึงแต่เพียงว่าทั้งสองพระองค์ได้เข้ารับพิธีวิวาห์และอยู่ร่วมสังวาสกันประมาณ 100 ปี และกำลังบำเพ็ญตบะอย่างยวดยิ่งอยู่เท่านั้น

อนึ่ง หากพิจารณาด้านความสร้างสรรค์ในวรรณคดีแต่ละเรื่อง จะเห็นว่ากวีมักจะนำเอาเนื้อเรื่องมาจากผลงานของบุรพกวีซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง เช่น มหาภารตะและรามายณะ เป็นต้น แต่กวีก็นำมาปรุงแต่งใหม่ด้วยการตีความใหม่ สร้างตัวละครเอกขึ้นมาใหม่ เพิ่มรายละเอียด

²⁴ รามายณะบางฉบับจัดลำดับบทเป็น “1.37.31” แต่ผู้วิจัยยึดการเรียงลำดับบทตามรามายณะฉบับแปลของ “กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2557” ซึ่งเนื้อความตอนนี้อยู่ในลำดับบทที่ “1.36.31”

คิดเนื้อเรื่องขึ้นมาใหม่ หรือสร้างเนื้อหาใหม่เพื่อให้เกิดวรรณคดีใหม่บ้าง (Warder, 1992: 10; กุลนิจ คณะฤกษ์, 2552: 23) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วรรณคดีประเภทมหากาพย์ มีกฎเกณฑ์ทางทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่สำคัญคือเนื้อเรื่องต้องนำมาจากเรื่องราวที่มีมาแต่โบราณ ดังนั้น กวีจึงต้องปรับปรุงเนื้อเรื่องให้โดดเด่นน่าสนใจมากขึ้นกว่าเดิม

ในการศึกษาเปรียบเทียบกumarśamvāsa กับกวีนิพนธ์ประเภทอื่น พบว่ามีผู้เคยศึกษาเพียงจำนวนน้อย ได้แก่ Raghavan (1940) ได้ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนภาษาในกาลิกปุราณะเฉพาะส่วนที่มีความคล้ายกันกับกวีนิพนธ์เรื่องกumarśamvāsa ของกาลิทาสและศิศุปาลวาระของมาฆะ ผลการศึกษาพบว่ามีสำนวนภาษาหลายสำนวนที่คล้ายคลึงกัน เช่น ฉากกามเทพแฝงศรและบทชมธรรมชาติ เป็นต้น ไม่ใช่แค่มีความคล้ายคลึงกันในด้านเนื้อหาและการใช้ถ้อยคำ แต่ยังใช้คำศัพท์ที่คล้ายกันด้วย Betai (1961-62) ได้ศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและลักษณะการประพันธ์ในกumarśamvāsa กับมัตสยปุราณะ ผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งมัตสยปุราณะกับกาลิทาสน่าจะรับรู้แหล่งที่มาที่ปรากฏโดยทั่วไปแล้วประพันธ์ขึ้น เพราะกลวิธีการประพันธ์ที่มีความแตกต่างกันอย่างมาก ในขณะที่ Wattelier-Bricout (2016-17) ได้ศึกษาเปรียบเทียบจินตภาพที่พรรณนาความงามและการสู้รบในกumarśamvāsa และสกันทปุราณะเฉพาะส่วน ผลการศึกษาพบว่ากวีนิพนธ์ทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันมาก และได้รับบุชต์เจนว่าผู้ประพันธ์สกันทปุราณะได้อาศัยเรื่องราวจากกumarśamvāsa แล้วนำไปประพันธ์ได้ตรงตามลักษณะของกวีนิพนธ์ประเภทปุราณะที่เน้นความเข้าใจง่ายและเป็นวรรณกรรมทางศาสนา

แม้ว่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะด้านและเฉพาะส่วนในกumarśamvāsa กับปุราณะแล้วก็ตาม แต่ยังไม่ปรากฏมีผู้ศึกษาเปรียบเทียบในสารัตถะด้านเนื้อเรื่องย่อยในกumarśamvāsa ที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับปุราณะที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นแหล่งที่มาของกวีนิพนธ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเปรียบเทียบในสารัตถะด้านเนื้อเรื่องย่อยของกumarśamvāsa กับปุราณะ โดยจะศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์ปุราณะทั้ง 4 เรื่อง ได้แก่ ลิงคปุราณะ ศิวปุราณะ สกันทปุราณะ และพรหมปุราณะ เพื่อให้เห็นลักษณะที่คล้ายคลึงและลักษณะที่แตกต่าง อันจะทำให้เข้าใจองค์ประกอบภาพรวมของกวีนิพนธ์ เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้นถึงลักษณะเฉพาะในกลวิธีการประพันธ์ของกาลิทาส

จากการศึกษาเปรียบเทียบกวีนิพนธ์เรื่องกumarśamvāsa กับคัมภีร์ปุราณะ พบว่า ตำแหน่งของคัมภีร์ปุราณะที่ปรากฏเรื่องราวการแต่งงานพระนางปารวตีและพระศิวะ ได้แก่ ลิงคปุราณะ พบในปุรวภาคะ ศิวปุราณะ พบในสัหมิตาที่ 2 ชื่อรุทรสัหมิตา ชั้นที่ 3 ชื่อปารวตีชั้นที่ สกันทปุราณะ พบในชั้นที่ 1 ภายในเกทาร์ชั้นที่และกุมารชั้นที่ รวมถึงในชั้นที่ 2 มาหาตมยัมที่ 7

พรหมปุราณะ พบในภาคที่ 1 และเคาตมีมาหาคมยัม ซึ่งเป็นภาคที่สองที่แยกออกไปจากภาคแรก ทั้งหมดนี้ล้วนมีเนื้อเรื่องทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันไปจากกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภาวะ

อนึ่ง คัมภีร์ปุราณะเป็นวรรณคดีร้อยกรองที่รวบรวมข้อมูลเรื่องราวต่าง ๆ ไว้จำนวนมาก ดังนั้น เรื่องราวในปุราณะจึงมีขนาดยาว ประกอบด้วยรายละเอียดองค์ประกอบที่แตกต่างกันไปในแต่ละปุราณะ จึงทำให้ไม่สามารถจะยกเรื่องราวทั้งหมดมาร้อยเรียงลงในวิทยานิพนธ์นี้ได้ ผู้วิจัยจึงสรุปเนื้อเรื่องพอให้เห็นความคล้ายคลึงและความแตกต่างเท่านั้น ตามตารางแสดงการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในกุมารสัมภาวะกับคัมภีร์ปุราณะทั้ง 4 เรื่อง ดังนี้

ตารางที่ 16 ตารางแสดงและเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในกุมารสัมภาวะกับคัมภีร์ปุราณะ

กุมารสัมภาวะ		คัมภีร์ปุราณะ						
สรรคที่	เนื้อเรื่อง	ลิงค.	คิว.	สกันท.			พรทม.	
				เล่ม 1	เล่ม 2	เล่ม 7	เล่ม 1	เล่ม 4
1	1.1 พรรณนาธรรมชาติบนภูเขาหิมาลัย							
	1.2 พระนางสติโกรธเคืองบิดาและเผาตัวเอง	✓	✓	✓		✓		
	1.3 ท้าวหิมาลัยแต่งงานกับพระนางเมนา		✓					
	1.4 กำเนิดพระนางปารวตี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	1.5 พรรณนาเหตุการณ์ตอนพระนางปารวตีกำเนิด		✓		✓			
	1.6 พรรณนาความงามพระนางปารวตี		✓					
	1.7 พระนางปารวตีปรนนิบัติขนิษฐาพระศิวะบำเพ็ญตบะ		✓	✓	✓			
2	2.1 ตารกาสูรรบกวนเหล่าเทพและเหล่าเทพขอให้พระพรหมช่วยเหลือ	✓	✓	✓	✓	✓		✓
	2.2 พรรณนาอำนาจของตารกาสูร							
3	3.1 พระอินทร์มอบภารกิจแก่กามเทพ	✓	✓	✓	✓	✓		✓
	3.2 พรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดู		✓	✓		✓	✓	
	3.3 พรรณนารูปทรงพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะ			✓	✓			
	3.4 กามเทพเห็นความงามพระนางปารวตี		✓	✓				
	3.5 พระศิวะเผา กามเทพเป็นเถ้าถ่าน	✓	✓	✓	✓	✓		✓
4	4.1 นางรติคร่ำครวญ เพราะสูญเสียสามี	✓	✓	✓	✓			
	4.2 สาเหตุที่กามเทพถูกเผา					✓		
5	5.1 พระนางปารวตีบำเพ็ญตบะ หวังผลคือพระศิวะ	✓	✓	✓	✓	✓		
	5.2 พรรณนารายละเอียดการบำเพ็ญตบะ		✓	✓	✓			
	5.3 การทดลองของพระศิวะ		✓	✓	✓	✓		

ตารางที่ 16 ตารางแสดงและเปรียบเทียบเนื้อเรื่องในกุมารสัมภวะกับคัมภีร์ปุราณะ (ต่อ)

กุมารสัมภวะ		คัมภีร์ปุราณะ						
สรรคที่	เนื้อเรื่อง	ลิงค.	คิว.	สกนพ.			พรหม.	
				เล่ม 1	เล่ม 2	เล่ม 7	เล่ม 1	เล่ม 4
6	6.1 พระนางปารวตีให้บิดาเป็นผู้อนุญาตการแต่งงาน		✓	✓	✓		✓	
	6.2 พระศิวะมอบหมายให้สัปตฤชี ไปสวามิภักดิ์พระนางปารวตีแทน		✓	✓	✓	✓		
	6.3 พรธมนาสัปตฤชี		✓					
	6.4 พรธมนาเมืองโอชธิปรัสถะ							
7	7.1 การจัดเตรียมงานวิวาห์		✓	✓				✓
	7.2 พรธมนาคารตถ์แต่งร่างกายพระนางปารวตี และพระศิวะ		✓	✓				
	7.3 พรธมนาขบวนแห่พระศิวะผู้เป็นเจ้าของ		✓	✓	✓	✓		
	7.4 พรธมนาหญิงสาวในโอชธิปรัสถนคร อยากจะได้เห็นพระศิวะในขบวนเสด็จ		✓					
	7.5 พรธมนาระเบียบพิธีกรรมขณะแต่งงาน		✓				✓	
8	8.1 พรธมนาคารเริ่มอภิรมย์รักของพระศิวะ กับพระนางปารวตีที่เมืองโอชธิปรัสถะ		✓					
	8.2 การอภิรมย์รักในสถานที่ต่าง ๆ		✓			✓		
	8.3 พรธมนาช่วงเวลาพลบค่ำ (สนธยา)							
	8.4 พรธมนาอาศรมและดาบส							
	8.5 พรธมนาแสงพระจันทร์ยามค่ำ							
	8.6 พระศิวะเปล็ดเปล็นในการระเร็งรัก		✓		✓	✓		

จากตารางข้างต้น ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะเนื้อหาที่คล้ายและแตกต่าง
ในกุมารสัมภวะกับปุราณะ และ 2) ลักษณะเฉพาะของเนื้อเรื่องในกุมารสัมภวะ โดยแต่ละหัวข้อ
มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1.1 ลักษณะเนื้อหาที่คล้ายและแตกต่างในกุมารสัมภวะกับปุราณะ

เมื่อประมวลประเด็นศึกษาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรกล่าวถึงลักษณะที่คล้ายและลักษณะที่แตกต่างไปพร้อมกัน เนื่องจากบางแห่งเนื้อเรื่องมีการกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันและมีความคล้ายกันด้วย ในขณะที่บางแห่งเนื้อเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกัน แต่กลับมีลักษณะแตกต่างกันไป ดังนั้นเพื่อให้เห็นภาพของความคล้ายและความต่างอย่างชัดเจนไม่ล้ก่ล้นกันจนเกินไป ผู้วิจัยจึงใช้วิธีนี้ โดยจะแบ่งพรรณนาตามสรรคในกุมารสัมภวะเป็นหัวข้อพรรณนาหลัก กล่าวคือสรรคที่ 1 อุโมตปตติะ กล่าวถึงการกำเนิดพระนางอุมา สรรคที่ 2 พรหมสภาษาศูตการะ กล่าวถึงการที่เทพเข้าเฝ้าพระพรหม สรรคที่ 3 มทนทาหะ กล่าวถึงการที่พระศิวะเผากามเทพ สรรคที่ 4 รติวิลาปะ กล่าวถึงการคร่ำครวญของนางรติ สรรคที่ 5 ตปะผลโทษะ กล่าวถึงการบังเกิดผลของตปะ สรรคที่ 6 อุมาปรทานะ กล่าวถึงการมอบตัวพระนางอุมาในพิธีแต่งงาน สรรคที่ 7 อุมาปริณยะ กล่าวถึงการแต่งงานของพระนางอุมา และสรรคที่ 8 อุมาสุรวรณนม พรรณนาการร่วมอภิรมย์รักของพระนางอุมากับพระศิวะเป็นลำดับ²⁵

สรรคที่ 1 อุโมตปตติะ กล่าวถึงการกำเนิดพระนางอุมา

1. พระนางสตีโกรธเคืองบิดาและเผาตัวเอง

ในกุมารสัมภวะ (1.21) ได้ระบุถึงเหตุการณ์ที่พระนางสตีเผาตัวเองเพราะความโกรธเคืองต่อพระบิดา ว่า ธิดาของท้าวทักษะนามว่าสตี พระชายาคนแรกแห่งพระศิวะ เมื่อถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากพระบิดา พระนางจึงยอมสละร่างกายของตนด้วยการประกอบพิธีโยคะ แล้วเข้าไปอาศัยพระนางเมนาสำหรับการเกิดใหม่

ในลึงคปุราณะ (1.99.14-20) กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า ในกาลนั้นพระนางมีชื่อว่าสตี เมื่อรู้ว่าบิดาไม่ชอบใจพระศิวะพระสวามีของตน จึงโกรธเคืองแล้วเผาร่างกายจนเป็นเถ้าถ่านด้วยโยคะวิธี จากนั้นจึงไปบังเกิดเป็นธิดาของพระนางเมนาชายาของท้าวหิมालัย (Shastri, 1951: 554-555) ในศิวปุราณะ (2.43.39) ระบุรายละเอียดของการทำพิธีบูชาโยคะของท้าวทักษะบิดาของพระนางสตี และหลังจากที่พระศิวะได้ทำลายพิธีแล้ว เหตุการณ์หลังจากนั้นคือ พระนางสตีได้เผาร่างกายตัวเอง แล้วไปบังเกิดเป็นพระนางปราวตีธิดาของพระนางเมนา และยังระบุอีกว่าเรื่องราวนี้เป็นที่รู้จักกันอย่างดี (Shastri, 1950: 472) ในสกันทปุราณะ (1.1.3.15-23) ได้พรรณนาถึงความหยิ่งโสโอหังของท้าวทักษะผู้จัดพิธีบูชาโยคะ และอัญเชิญเหล่าเทพมา ยกเว้นพระศิวะ จึงทำให้พระนางสตีโกรธ

²⁵ ในการวิจัยครั้งนี้ จะแยกย่อยเนื้อเรื่องเพียงเพื่อนำไปเปรียบเทียบให้เห็นองค์ประกอบที่ผู้วิจัยเห็นว่าสำคัญและชัดเจนเท่านั้น อาจมิได้กล่าวถึงรายละเอียดเนื้อเรื่องส่วนอื่นไปบ้าง ผู้เชี่ยวชาญด้านปกรณัมอินเดียโบราณสามารถศึกษาต่อยอดได้โดยการจำแนกเนื้อเรื่องภายในกุมารสัมภวะอย่างละเอียด เพื่อให้เห็นองค์ประกอบเนื้อเรื่องที่ละเอียดยิ่งกว่าการวิจัยครั้งนี้

พระบิดาอย่างเต็มประดา เมื่อถูกพระบิดาท้าทายให้เผาตัวเอง พระนางก็เดินเข้าไปยังกองไฟเพื่อเผาตัวเองด้วยหวังว่าจะได้พบกับพระศิวะอีกครั้ง แต่ในสกันทปุราณะนี้ไม่ได้ระบุถึงการเผาด้วยวิธีโยคะ (Tagare, 1950a: 14) ในสกันทปุราณะ (1.2.22.44) ได้ระบุไว้เพียงว่า พระนางสตีได้สละร่างกาย เพราะถูกพระบิดาดูหมิ่นเหยียดหยาม (Tagare, 1950b: 196) ในสกันทปุราณะ (2.7.8.48-50) ระบุเรื่องราวไว้เพียงสั้น ๆ ว่า พระนางสตีโกรธเคืองพระบิดาที่ไม่เชื่อเชิญพระศิวะมาร่วมพิธีบูชาอัณู แล้วจึงเผาร่างกายตัวเองด้วยการเดินเข้าไปยังตรงกลางแท่นบูชาอัณูที่มีไฟลุกโพลงโชติช่วง (Tagare, 1950c: 30) และในพรหมปุราณะ (1.32.24-25) กล่าวว่า พระนางสตีโกรธเคืองพระบิดาที่ไม่เชื่อเชิญตนเองกับพระศิวะเข้าร่วมพิธีบูชาอัณู จึงนั่งเข้าสมาธิแล้วทำพิธีอาคเนย ธารณา ภายในพระมณัส จากนั้นวิญญาณก็ได้ออกจากร่างกายทั้งหมด แล้วไฟก็ลุกโพลงทั่วร่างกายของพระนางจนกลายเป็นเถ้าถ่าน (Bhatt, 1955a: 177)

เนื้อเรื่องทั้งในลึงคปุราณะ ศิวปุราณะ สกันทปุราณะ และพรหมปุราณะมีความคล้ายกันตรงที่ท้าวทักษะมีความอหังการเยอหยิ่ง ไม่ได้เชื่อเชิญพระศิวะมาร่วมพิธีบูชาอัณูด้วย พระนางสตีจึงโกรธเต็มประดา แล้วได้เผาตัวเอง แต่ความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดคือในลึงคปุราณะ และสกันทปุราณะ(a) ได้ระบุว่าพระนางสตีเผาร่างกายตัวเองด้วยโยคะวิธี แต่ว่าศิวปุราณะและสกันทปุราณะ(b)ไม่ได้ระบุ ในขณะที่สกันทปุราณะ(c) ระบุไว้แตกต่างออกไปคือพระนางเดินไปยังตรงกลางของแท่นสำหรับบูชาไฟในพิธีบูชาอัณูที่โชติช่วงเพื่อเผาร่างกาย และในพรหมปุราณะ(a)กล่าวไว้ว่า พระนางนั่งเข้าสมาธิแล้วทำพิธีอาคเนย ธารณา ซึ่งเป็นพิธีที่เหล่าโยคีใช้เผาร่างกายของตัวเองด้วยโยคะวิธี โดยโยคีจะไม่รู้สึกเจ็บปวดเมื่อถูกไฟเผา และไฟยังมีสภาพที่เย็นเหมือนแสงจันทร์จนกว่าร่างกายจะกลายเป็นเถ้าถ่าน (ดู Bhatt, 1955a: 177)

2. ท้าวหิมालย์แต่งงานกับพระนางเมนา

ในกุมารสัมภวะ (1.18-19) กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ท้าวหิมวัตอภิเษกสมรสกับพระนางเมนาว่า ท้าวหิมาลย์ มีภูเขาสุมเรรุเป็นสหาย มีปัญญาตั้งมั่น ได้อภิเษกสมรสกับนางเมนาผู้เป็นธิดาอันเกิดแต่ใจของพระพิตุทั้งหลาย ผู้เป็นที่นับถือแม่ของเหล่าพระมุนี ผู้คู่ควรกับตน ตามธรรมเนียมเพื่อความดำรงมั่นแห่งวงศ์ตระกูล ต่อมาเมื่อพระนางเมนาและท้าวหิมาลย์ได้ร่วมอภิรมย์รักตามความเหมาะสมแก่ภาวะแห่งตนโดยลำดับ พระนางเมนาผู้กำลังอยู่ในวัยเยาว์อันน่ารักก็ไ้ทรงครรภ์

ในศิวปุราณะ (2.3.1.13-27) ให้รายละเอียดเรื่องราวการแต่งงานของพระนางเมนาธิดาของทวยเทพกับท้าวหิมวัตผู้เป็นจอมแห่งขุนเขาว่า เหล่าเทพเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับทวยเทพคือพระนางสตีจะมาบังเกิดเป็นธิดาของพระนางเมนา กับท้าวหิมวัต แล้วจะกำเนิดโอรสที่จะสามารถปราบดารกาสูรได้ จึงมอบพระนางเมนาให้กับท้าวหิมวัตผู้ปรารถนาจะอภิเษกอยู่ในที่ ดังนั้น

จึงเกิดมีพิธีแต่งงานที่ยิ่งใหญ่ขึ้น ภายในพิธีทวยเทพก็ได้เข้าไปร่วมพิธีและมอบของขวัญเครื่องบรรณาการแก่เจ้าสาวและเจ้าบ่าว (Shastri, 1950: 476-477)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นความแตกต่างคือในกุมารสัมภาวะไม่ได้ระบุถึงสาเหตุที่พระนางเมนาทัก้าวหิมวัตจะต้องอภิเษกสมรส แต่ในศิวปุราณะได้ให้รายละเอียดของสาเหตุเอาไว้อย่างชัดเจนคือพระนางสติจะมาบังเกิดเป็นธิดาของพระนางเมนาทัก้าวหิมวัต แล้วจะกำเนิดโอรสที่จะสามารถปราบตารกาสูรที่กำลังรังควานทวยเทพบนสวรรค์

3. กำเนิดพระนางปารวตี

ในกุมารสัมภาวะ (1.22) ระบุเนื้อเรื่องตอนพระนางสติบังเกิดเป็นพระนางปารวตีธิดาของพระนางเมนาทัก้าวหิมวัต พระนางสติผู้มีคุณสมบัติอันประเสริฐได้มาถือกำเนิดในพระนางเมนาทัก้าวหิมวัตตั้งมั่น ไม่เหน็ดเหนื่อยจากการประกอบคุณงามความดี โดยอาศัยท้าวหิมวัต

ในลิงคปุราณะ (1.101.2) ได้ระบุว่า พระนางสติไปอาศัยบังเกิดเป็นพระธิดาอยู่ในร่างกายของพระนางเมนาทัก้าวหิมวัต ด้วยอำนาจของการบำเพ็ญตบะ (Shastri, 1951: 559) ในศิวปุราณะ (2.3.6.1-32) พรรณนาการกำเนิดของพระนางปารวตีไว้อย่างละเอียดตั้งแต่ขณะที่พระนางเมนาทัก้าวหิมวัตตั้งครรรค์ ท้าวหิมวัตคอยปรนนิบัติพระนางทุกอย่าง จนกระทั่งหลังจากผ่านไปได้ 9-10 เดือนพระนางปารวตีก็ถือกำเนิดขึ้นในเวลาเที่ยงคืนของเดือนมฤคศิรมาศ ในฤดูใบไม้ผลิ (Shastri, 1950: 494-497) ในสกันทปุราณะ (1.1.20.68-74) ระบุเพียงว่า พระนางสติผู้เคยเป็นพระธิดาของท้าวทักษะ ได้มากำเนิดในครรภ์ของพระนางเมนา แล้วก็ถือกำเนิดมาโดยมีพระนามว่าคิริชา ในขณะที่เหล่าทวยเทพต่างพากันสรรเสริญ (Tagare, 1950a: 181) ในสกันทปุราณะ (1.2.22.46) บอกเพียงว่าพระนางสติจะมาบังเกิดในครรภ์ของพระนางเมนา จึงเป็นหน้าที่ของท้าวหิมวัตที่จะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล (Tagare, 1950b: 196) และในสกันทปุราณะ (2.7.8.66b-67a) กล่าวว่าพระนางสติผู้สูงส่งธิดาของท้าวทักษะ สละทิ้งร่างกายของตน แล้วมาบังเกิดเป็นพระธิดาของพระนางเมนาทัก้าวหิมวัตแล้วเติบโตเจริญวัยในนิเวศนสถานของท้าวหิมวัต (Tagare, 1950c: 32) ในขณะที่พรหมปุราณะ (1.32.42 และ 2.2.27) กล่าวไว้เพียงสั้น ๆ ว่า ภายหลังจากพระนางสติบังเกิดมาเป็นพระนางอุม่าหรือพระนางเคารี เท่านั้น (Bhatt, 1955a: 178; 1955b: 764)

จากข้อความข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าในลิงคปุราณะ สกันทปุราณะ และพรหมปุราณะ ได้ให้รายละเอียดการกำเนิดพระนางปารวตีไว้เพียงสั้น ๆ ว่า หลังจากพระนางสติเฝ้าร่างกายตัวเองแล้วได้มาบังเกิดเป็นธิดาของพระนางเมนาทัก้าวหิมวัต ส่วนในศิวปุราณะพรรณนาการกำเนิดของพระนางปารวตีไว้อย่างละเอียดตั้งแต่พระนางเมนาทัก้าวหิมวัตตั้งครรรค์จนกระทั่งพระนางปารวตีถือกำเนิดและยังได้ระบุช่วงเวลาการกำเนิดไว้อย่างครบถ้วนอีกด้วย

4. พรรณนาเหตุการณ์ตอนปารวตีกำเนิด

ในกุมารสัมภวะ (1.23-25) พรรณนาเหตุการณ์ตอนพระนางปารวตีกำเนิดว่า วันนั้นเป็นวันที่ทิศทั้งหลายสว่างสดใส มีสายลมพัดโดยไม่มีฝุ่น และมีหยาดฝนดอกไม้โปรยปรายลงมาท่ามกลางเสียงสังข์ ก่อให้เกิดความสุขแก่สรรพสิ่งที่มีวิญญาณทั้งเคลื่อนที่ไม่ได้และเคลื่อนที่ได้ ฝ่ายพระนางเมนาพระมารดาทรงรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เพราะพระธิดาผู้มีรัศมีมณฑลเปล่งประกายสดใส

ในศิวปุราณะ (2.3.6.25-30) พรรณนาไว้ว่า เมื่อเดือนที่เก้าได้ผ่านพ้นไป ในเดือนที่สิบครบบริบูรณ์ พระกาลิกาพระมารดาของโลก ก็ได้มีความสมบูรณ์ตามลักษณะของผู้อยู่ในครรภ์ ช่วงเวลานั้นเป็นเวลาที่ดีงาม ดาวเคราะห์และดวงดาวต่างหยุดโคจร ท้องฟ้าแจ่มใสในทุกทิศทาง ผืนแผ่นดินมีป่า หมู่บ้านและทะเล ได้ดำรงอยู่ในฐานะสิ่งที่เป็นมงคล และดอกบัวต่างเบ่งบานในสระ ในแม่น้ำและในบึงทั้งหลาย สายลมต่างพัดโชยมีสัมผัสสบาย เหล่าคนดีทั้งหมดต่างเบิกบานใจ ส่วนคนชั่วกลับประสบความทุกข์อย่างมาก เหล่าเทพพากันสถิตอยู่บนท้องฟ้าคอยบรรเลงกลอง ได้มีดอกไม้โปรยปรายลงมายังสถานที่นั้น เหล่าคนธรรพ์ต่างร้องบรรเลงเพลง เหล่าวิยาธรีและนางอัปสรต่างพากันพ้อนรำบนสวรรค์ ได้มีมหรสพของเหล่าเทพเป็นต้นประโคมบรรเลงล้วนในพื้นที่สรวงสวรรค์ (Shastri, 1950: 496-497) และในสกันทปุราณะ (1.2.22.70-76) พรรณนาว่า เมื่อพระนางบังเกิดมาสรรพสิ่งทั้งที่คงที่และเคลื่อนไหวได้ ต่างพากันมีความสุข เพลิดเพลินสนุกสนาน ใจที่ดูร้ายของเหล่าสัตว์ก็สงบเยือกเย็น วัตถุเรืองแสงก็ปรากฏรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น พืชสมุนไพรในป่าก็ออกผลและดอกที่หอมหวาน ท้องฟ้าปราศจากมวลงและสดใส สายลมอ่อนโยนนำสัมผัส ทิศทั้งปวงงดงาม เหล่าเทพต่างโปรยปรายดอกไม้ลงมายังที่ประทับของพระนางเมนา (Tagare, 1950b: 198-199)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่าทั้งในศิวปุราณะและสกันทปุราณะพรรณนารายละเอียดเหตุการณ์ขณะที่พระนางปารวตีกำเนิดไว้โดยมีองค์ประกอบของเนื้อเรื่องตอนนี้คล้ายคลึงกันกับกุมารสัมภวะอย่างมาก เพียงแต่กุมารสัมภวะพรรณนาไว้อย่างกระชับกว่าขณะที่ในศิวปุราณะและสกันทปุราณะพรรณนาอย่างละเอียด

5. พระนางปารวตีปรนนิบัติพระศิวะ

ในกุมารสัมภวะ (1.58-60) พรรณนาไว้ว่า ท้าวหิมวัตเมื่อได้บูชาพระศิวะผู้เป็นที่เคารพบูชาของทวยเทพผู้มั่งคั่งสูงส่งหาที่เปรียบมิได้ด้วยเครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร จึงสั่งธิดาผู้ฝึกฝนจิตใจดีแล้วพร้อมทั้งหญิงสหายไปคอยรับใช้พระศิวะ ฝ่ายพระศิวะได้อนุญาตให้พระนางปารวตีคอยรับใช้ แม้ว่าจะเป็นผู้อุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมาธิก็ตาม และแม้ว่าพระนางปารวตีผู้มีผมงาม ถึงจะเก็บดอกไม้สำหรับบูชา ปัดกวาดเวทิตัวด้วยความขยัน และตักน้ำและนำหญ้ากู่สะที่ใส่ประกอบพิธีอยู่เป็นประจำ คอยรับใช้พระศิวะอยู่ทุกวัน แต่ก็หายเหน็ดเหนื่อยเพราะแสงจันทร์ที่อยู่บนพระเศียรของพระศิวะ

ในคิวกุปฺราณะ (2.3.10-13) และสกันทปุราณะ (1.1.21.1-32) พรรณนารายละเอียดคล้ายคลึงกัน²⁶ ว่า เมื่อพระศิวะไปบำเพ็ญตบะอยู่บนยอดเขาหิมาลัย ท้าวหิมวัตต์ได้เข้าไปนอนบ้น้อมต่อพระศิวะ ปรนนิบัติและสนทนาปราศรัยกัน ภายหลังท้าวหิมวัตต์นำพระนางปารวตีไปปรนนิบัติพระศิวะด้วย ช่วงแรกพระศิวะหักห้ามไม่ให้พระนางเข้าเฝ้าเพราะจะเป็นอันตรายต่อการบำเพ็ญตบะ ต่อมาพระศิวะเล็งเห็นความปรารถนาของพระนางจึงอนุญาตให้เข้าปรนนิบัติได้ จากนั้นพระนางจึงไปปรนนิบัติพระศิวะผู้บำเพ็ญตบะทุกวัน (Shastri, 1950: 510-524; Tagare, 1950a: 181-184)

ในขณะที่สกันทปุราณะ (1.2.24.1-11) กล่าวว่า หลังจากที่ท้าวหิมวัตต์ทราบวาพระธิดาของตนจะได้เป็นพระชายาของพระศิวะเท่านั้น จึงอนุญาตพระนางปารวตีพร้อมทั้งพระสหายไปปรนนิบัติพระศิวะผู้กำลังบำเพ็ญตบะอยู่ พระนางก็ได้ปรนนิบัติด้วยการเก็บดอกไม้ ตักน้ำและนำผลไม้มาถวาย เป็นต้น (Tagare, 1950b: 204-205)

สรรคที่ 2 พุทธสาक्षाตการะ กล่าวถึงกรณีที่เทพเข้าเฝ้าพระพรหม

1. ตารกาสุรบรรพทวนเหล่าเทพ และเหล่าเทพขอให้พระพรหมช่วยเหลือ

ในกุมารสัมภวะ (2.1-61) พรรณนาเนื้อเรื่องตอนนี้อย่างละเอียดว่า ในเวลานั้นเหล่าเทวดาฤคตารกาสุรบรรพทวน จึงตั้งพระอินทร์เป็นหัวหน้า แล้วพากันไปยังที่ประทับของพระพรหม แล้วกล่าวสรรเสริญพระพรหม จากนั้นจึงทูลถวายรายงานเรื่องราวที่เกิดขึ้น พระพรหมปฏิเสธที่จะทำลายสิ่งที่พระองค์สร้าง แล้วตรัสบอกวิธีที่จะเอาชนะตารกาสุรแทน

ในลิงคปุราณะ (1.101.8-30) พรรณนาว่า ทวยเทพไปเข้าเฝ้าพระพรหมแล้วกราบทูลว่าได้มีสุรชื่อตารกะบุตรของอสูรตาระมีพลังอำนาจมาก แต่ปุราณะนี้ยกย่องอสูรตาระผู้เป็นบิดาก่อนว่า อสูรตาระทำสงครามต่อสู้กับทวยเทพอยู่หนึ่งพันปีไม่มีการหยุดพักทั้งกลางวันและกลางคืน และยังเอาชนะพระวิษณุอีกด้วย แล้วกราบทูลต่อไปว่า เหล่าทวยเทพไม่สามารถจะเอาชนะตารกาสุรผู้เป็นเพียงบุตรได้เลย ราวกับว่าเป็นการต่อสู้กันระหว่างลูกวัวกับโคถึก ทวยเทพเป็นเหมือนกับนกที่อยู่ในกรงเทียระหกระเหินตระกะกำลำบาก จากนั้นพระพรหมจึงตรัสบอกว่าผู้จะเอาชนะอสูรตาระได้มีเพียงพระโอรสของพระศิวะเท่านั้น (Shastri, 1951: 559-561)

ขณะที่ในคิวกุปฺราณะ (2.16.1-46) พรรณนาอย่างละเอียดว่า เหล่าเทพไปเข้าเฝ้าพระพรหมแล้วกราบทูลว่า พวกตนได้รับความทุกข์ทรมานจากตารกาสุร ตารกาสุรหึงผยองจองหองมากยึดครองสถานที่อยู่แล้วขับไล่พวกตนออกมา รุกรานทั้งวันทั้งคืน ทุกที่ที่พวกตนหลบหนี แต่ก็ไม่ต้องเจอกับตารกาสุรทุกครั้งไป แม้พระอัคนิ พระยม พระวรุณ พระนिरฤติ พระวายุ และเทพผู้คุ้มครองเหล่าอื่น ยังตกอยู่ภายใต้อำนาจของตารกาสุร ไม่มีเทพองค์ใดเคยได้รับอิสระเลย ทั้งหมด

²⁶ รายละเอียดส่วนนี้มีจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงสรุปให้เห็นภาพองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกันเท่านั้น

ล้วนช่วยเหลือตารกาสูร เมื่อถูกตารกาสูรรบกวนเข้า เทพบางพวกก็พากันเข้าไปปรนนิบัติตารกาสูร ต่างพากันทำตามความปรารถนาของเขา เหล่าเทพทั้งหมดจึงตกเป็นทาส เหล่าเทพดาที่ถูกตารกาสูรผู้มีพลังอำนาจจับตัวไป ไม่มีการบูชาัญญ ไม่มีเหล่านักพรตบำเพ็ญตบะ การกระทำที่เป็นกุศลและประกอบด้วยคุณงามความดีซึ่งนานครั้งจะมี ก็ถูกจับตาดูในโลกทั้งหลาย บัดนี้แม่ทัพของตารกาสูรคือ อสูรที่ชื่อว่าเกรณูจะเข้าไปยังโลกอื่นและกำลังรุกรานผู้คนมากมาย เขตแดนทั้งหลายในโลกทั้งสามได้ถูกริบไปด้วยอำนาจของตารกาสูรผู้ชั่วช้าสามานย์และดุร้าย แม้เหล่าเทพจะตอบโต้อย่างไรปราณีแล้ว แต่ก็ยิ่งกลายเป็นสิ่งที่เปล่าประโยชน์และไร้ผล แม้มีความหวังว่าจะได้รับชัยชนะด้วยสุทธรรศนจักรของพระวิษณุ แต่จักรนั้นก็กลับกลายเป็นสิ่งที่ไร้ผล ได้ห้อยอยู่ที่คอของตารกาสูร ห้อยย้อยลงราวกับเป็นพวงมาลาสำหรับบูชา เมื่อเหล่าเทพกราบทูลจบ จากนั้นพระพรหมจึงได้ตรัสบอกวิธีที่จะเอาชนะตารกาสูร (Shastri, 1950: 533-537)

ในสกันทปุราณะ (1.1.20.127-46, 1.2.22.1-45 และ 2.7.8.68-81) พรรณนาคล้ายคลึงกันว่า หลังจากตารกาสูรบุตรของณมิจิได้รับพรจากพระพรหมแล้วไปเบียดเบียนเหล่าเทพบนสววรรค์ ไม่มีเทพองค์ใดจะสามารถเอาชนะตารกาสูรได้ จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระพรหมเพื่อขอความช่วยเหลือ จากนั้นได้รับคำแนะนำจากพระพรหมว่าผู้ที่จะสามารถกำจัดตารกาสูรได้มีเพียงบุตรที่เกิดมาจากพระศิวะเท่านั้น จึงพากันเข้าไปหาท้าวหิมวัต เพื่อให้แต่งงานกับพระนางเมนา เพราะเล็งเห็นว่าพระนางเมนาเท่านั้นที่สามารถจะทรงครรภ์พระนางสติได้ (Tagare, 1950a: 178-179; 1950b: 193-196; 1950c: 32)

ส่วนในพรหมปุราณะ (2.2.6-25) ให้รายละเอียดที่แตกต่างออกไปว่า เมื่อเหล่าเทพถูกตารกาสูรรุกรานอยู่ประมาณหนึ่งหมื่นปี จึงได้เข้าไปเฝ้าพระวิษณุหรือพระนารายณ์เพื่อกราบทูลความเป็นไปและขอความช่วยเหลือ แต่พระวิษณุกลับปฏิเสธ ทั้งยังบอกว่าพลังอำนาจของตนไม่เพียงพอจะเอาชนะตารกาสูรได้ด้วยพลังอำนาจ บุตรของพระองค์หรือด้วยเทพองค์อื่น จึงแนะนำว่าบุตรของพระศิวะเท่านั้นที่มีอำนาจเหนือตารกาสูร จึงพากันเข้าไปหาท้าวหิมวัต (Bhatt, 1955b: 763-764)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นความคล้ายคลึงกันระหว่างกุมารสัมภวะกับลิงคปุราณะ ศิวปุราณะและสกันทปุราณะที่กล่าวเนื้อเรื่องไปเป็นทำนองเดียวกัน ทว่ามีเพียงรายละเอียดเล็กน้อยที่แตกต่างกัน แต่ไว้ในพรหมปุราณะกลับให้รายละเอียดที่แตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด คือเมื่อเหล่าเทพถูกตารกาสูรรุกรานอยู่ประมาณหนึ่งหมื่นปี จึงได้เข้าไปเฝ้าพระวิษณุหรือพระนารายณ์เพื่อกราบทูลความเป็นไปและขอความช่วยเหลือ

สรรคที่ 3 มทนทาหะ กล่าวถึงการที่พระศิวะเฝ้ากามเทพ

1. พระอินทร์มอบภารกิจแก่กามเทพ

ในกุมารสัมภวะ (2.63-64, 3.1-23) พรรณนาเนื้อเรื่องตอนพระอินทร์มอบภารกิจให้กามเทพไปบันดาลให้พระศิวะเกิดความรักพระนางปารวตีว่า พระอินทร์เมื่อตัดสินใจเลือกกามเทพแล้ว จึงได้เข้าไปหาอย่างรวดเร็ว เพราะกระตือรือร้นที่จะทำให้งานสำเร็จ เมื่อเห็นพระอินทร์ กามเทพจึงได้ประคองอัญชลีเข้าไปหา เมื่อพระอินทร์ทรงอนุญาตกามเทพให้นั่งใกล้กับบัลลังก์ของพระองค์ ฝ่ายกามเทพเมื่อได้ถวายบังคมเจ้านายแล้ว จึงก้าวเข้าไปกราบทูลพระอินทร์เป็นการส่วนตัว แล้วอาสารับภารกิจที่พระอินทร์ประทานให้

ในลิงคปุราณะ (1.101.31-38) พรรณนาแตกต่างออกไปว่า หลังจากเหล่าเทพได้รับคำแนะนำจากพระพรหม พระพหูสบัติพร้อมกับพระอินทร์ได้ไปยังยอดเขาพระสุเมรุแล้วระลึกถึงกามเทพ จากนั้นกามเทพพร้อมกับนางรติก็ได้เข้าไปกราบบังคมทูลพระพหูสบัติและพระอินทร์ที่ประทับอยู่ด้านข้าง แล้วอาสารับภารกิจ (Shastri, 1951: 561)

ในศิวปุราณะ (2.17.1-43) พรรณนาไว้อย่างละเอียดว่า หลังจากเหล่าเทพเข้าเฝ้าพระพรหมแล้ว พระอินทร์จึงได้ระลึกถึงกามเทพ ทันใดนั้นกามเทพได้มาพร้อมกับบวสันตเทพและนางรติ แล้วกระทำการประณามและไต่ยื่นข้างหน้าพระอินทร์ กามเทพผู้มีใจสูงอย่างยิ่งได้นอบน้อมต่อพระศิวะพร้อมกับอัญชลีว่า “มีภารกิจอันใดที่เกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะเหตุใดจึงได้ระลึกถึงข้าพระองค์ ข้าแต่พระเทเวศ ขอท่านจงบอกความจริง ข้าพระองค์มาเพื่อจะทำภารกิจนั้น” หลังจากไต่ยื่นถ้อยคำนั้น พระอินทร์จอมแห่งเทพจึงได้กล่าวพระคำสรรเสริญด้วยความเบิกบาน แล้วบอกเรื่องราวภารกิจแก่กามเทพ (Shastri, 1950: 537-540) ในสกันทปุราณะ (1.1.21.38-53) กล่าวว่า หลังจากพระพหูสบัติมอบให้เป็นภาระของพระอินทร์ แล้วพระอินทร์จึงส่งข่าวสารไปหากามเทพเมื่อกามเทพทราบจึงเข้ามากราบทูลถวายบังคม พร้อมกับบวสันตเทพและนางรติ เมื่อพรรณนาอำนาจของตนเองและอาสารับภารกิจแล้ว จึงได้ไปยังอาศรมของพระศิวะ (Tagare, 1950a: 184-186) ในสกันทปุราณะ (1.2.24.11-28) ระบุว่า พระอินทร์ได้ระลึกถึงกามเทพ แล้วจากนั้นกามเทพก็ปรากฏต่อหน้าพระอินทร์พร้อมกับบวสันตเทพและนางรติ จากนั้นพระอินทร์ก็สรรเสริญกามเทพ แล้วกามเทพก็พรรณานาภาพของตนเองและอาสารับภารกิจ แล้วไปยังภูเขาคิมาลัยในอาศรมของพระศิวะ (Tagare, 1950b: 205-206)

ส่วนในสกันทปุราณะ (2.7.8.76-81) ระบุรายละเอียดแตกต่างออกไปว่า พระอินทร์ได้ระลึกถึงพระนารทฤๅษีและกามเทพ เมื่อทั้งสองปรากฏตัวแล้ว จึงบอกเล่าเรื่องราวที่จะเกิดขึ้น กล่าวคือพระนางปารวตีจะได้เป็นพระชายาของพระศิวะ แล้วจึงมอบภารกิจแก่พระนารทฤๅษี จากนั้นพระฤๅษีก็ได้ไปยังภูเขาคิมาลัยและทำตามที่พระอินทร์รับสั่ง จากนั้นพระอินทร์จึงมอบภารกิจแก่กามเทพ กามเทพพร้อมกับบวสันตเทพและนางรติจึงได้ไปยังอาศรมสำหรับบำเพ็ญตบะของพระศิวะ

(Tagare, 1950c: 32-33) และในพรหมปุราณะ (2.2.28.29-39) กล่าวไว้เพียงว่า พระพหูหัสปติ แนะนำเหล่าเทพให้มอบภารกิจการแก่งามเทพ เพราะเมื่อพระศิวะโดนลูกศรของกามเทพสัมผัสเข้าก็จะเกิดความรักในพระนางปารวตี จากนั้นเหล่าเทพจึงได้มอบภารกิจการสำคัญ แล้วกามเทพก็ได้ไปยังอาศรมของพระศิวะ พร้อมกับผู้ช่วยคือวสันตเทพและนางรติ (Bhatt, 1955b: 765)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่า ในลิงคปุราณะ ศิวปุราณะ และสกันทปุราณะ(a,b) กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้อย่างคล้ายคลึงกัน มีองค์ประกอบที่แตกต่างกันเพียงแค่ว่าในลิงคปุราณะและพรหมปุราณะ(b)ที่พระพหูหัสปติเป็นผู้กล่าวมอบภารกิจการแก่งามเทพหรือเป็นผู้แนะนำให้เลือกกามเทพ ในขณะที่ศิวปุราณะและสกันทปุราณะระบุว่าพระอินทร์เป็นผู้กล่าวมอบภารกิจการ ส่วนที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดคือในสกันทปุราณะ(c) ระบุรายละเอียดว่าพระอินทร์มอบภารกิจการให้ทั้งพระนารทฤๅษีและกามเทพ

2. พรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดู

ในกุมารสัมภวะ (3.24-39) พรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดูอย่างไรเพราะและงดงามว่า ในป่านี้วสันตเทพหรือวสันตฤดูผู้ไม่เกื้อกูลต่อการบำเพ็ญตบะของเหล่านักพรตผู้กำลังฝึกฝนตนเอง ได้ปรากฏกายขึ้นเป็นความภาคภูมิใจของกามเทพ เมื่อพระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปยังทิศเหนือนอกฤดูกลาง ทิศใต้ก็ได้พ่นลมที่มีกลิ่นหอมมาจากทางทิศใต้ ในกาลนั้น ต้นโอศกได้ผลิดอกพร้อมทั้งใบอ่อนออกจากลำต้น ท้าวมรุเมื่อได้เตรียมลูกศรคือดอกมะม่วงอ่อนอันมีใบมะม่วงเป็นพู่ขนนกติดหางลูกศรที่งดงามขึ้นสายไว้พร้อมแล้ว จึงได้ให้ผึ้งทั้งหลายเข้าไปเกาะ ดอกกรรณิกามีสีสันโดดเด่นสวยงาม แม้ไม่มีกลิ่นหอม แต่ก็ทำให้จิตใจกระวนกระวายได้ ทันใดนั้นดอกปลาสะที่มีลักษณะโค้งเหมือนพระจันทร์เสี้ยวในเวลาข้างขึ้นเพราะยังไม่บานและที่มีแดงสด ความงามแห่งท้าวมรุเมื่อได้แสดงเครื่องหมายตลกในรูปของดอกตลกที่วิจิตรงดงามด้วยแป้งเจิมสีดำคือผึ้งที่เกาะอยู่บนหน้าผากของไพรสนต์ จึงได้แต่งแต้มริมฝีปากคือใบมะม่วงอ่อน ด้วยสีแดงคือแสงพระอาทิตย์ยามอรุณ เหล่ามฤคทั้งหลายที่มีสายตาถูกละอองเกสรของพวงดอกต้นปิยาละบดบัง ต่างวิ่งเล่นทวนกระแสมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า โดยมีใบไม้ร่วงหล่นกระทบตัวเสียงดังกรอกแกรก ในขณะที่เดียวกันนกดุเหว่าตัวที่มีคอสีแดงปนเหลืองเพราะจิกกินใบอ่อนของต้นมะม่วงได้ส่งเสียงร้องอย่างไพเราะ เสียงนั้นได้กลายเป็นคำสั่งของพระสมร ในอันที่จะทำลายความถือตัวของหญิงสาวผู้เย่อหยิ่ง เหยื่อที่ไหลออกมาทำให้เกิดเป็นภาพเขียนประดับบนเรือนร่างของเหล่ากนิษฐผู้มีใบหน้าवल่ง และมีริมฝีปากสวยงามบริสุทธ์ เนื่องจากฤดูหนาวผ่านพ้นไปแล้ว เหล่าฤๅษีผู้อาศัยอยู่ในป่า ครั้นได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของท้าวที่ไม่ตรงกับฤดูกาลนั้น ก็กลายเป็นผู้ลำบากในการบังคับจิตใจซึ่งมีอาการฟุ้งซ่านที่จะต้องใช้ความพยายามควบคุม คู่รักทั้งหลายก็ได้ทำอารมณ์ความรู้สึกที่ห่อหุ้มด้วยรสรักอันมากยิ่งให้ปรากฏด้วยการปฏิบัติ ผึ้งตัวผู้บินตามคู่รักของตนไปตีม่านน้ำหวานภายในรังเกสร

ดอกไม้ดอกเดียวกัน และกวางตัวผู้ก็ใช้เขาของตนถูกวางตัวเมียที่กำลังหลับตาเคลิ้มเมื่อถูกสัมผัส ช้างพังก็พ่นน้ำที่อยู่ในวงซึ่งมีกลิ่นหอมเพราะเกสรดอกบัวใส่ช้างพลายด้วยความรัก ส่วนนกจักรวากะ ก็ทำให้คู่รักของตนเกิดความพอใจด้วยก้านบัวครึ่งหนึ่งที่ตนกิน ในระหว่างขับร้องกินนรได้จุ่มพิตไบหน้าของคู่รักที่สวยงามด้วยตาที่กลิ้งกลอกอันเกิดจากความเมาน้ำหวานดอกไม้อันมีรอยแต่งแต้มลบลือนไปเล็กน้อยเพราะหยดน้ำที่เกิดจากความอ่อนล้า(เหงื่อ) ต้นไม้ทั้งหลายเล่า ก็ได้รับการโอบกอดด้วยแขนคือกิ่งที่โน้มลงจากภรรยาคืออลดาวัลย์ผู้มีถิ่นคือช่อดอกไม้ที่สมส่วนผู้นำเข้ายวนใจด้วยริมฝีปากคือใบไม้อ่อนที่สั่นระริก

ส่วนในสกันทปุราณะ (1.1.21.53-59) ปรากฏเนื้อเรื่องตอนพรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดูว่า ผืนแผ่นดินได้ตกลงบอบวนไปด้วยเสียงของนกดูเหวอย่างผิดฤดูกาล ต้นโอศก จัมปากะ มะม่วง ยูถิ กะทุม นีชา ปรียาละ ขนุน ราชพฤกษ์ จรายนะ เครือทรากษา นาคเกศระ ต้นกล้วย ต้นเกตุก็ มากมาย มีความงดงามเพราะเหล่าแมลงผึ้งบินตอม เพราะอยู่ร่วมกับพระมทนะ หงส์ตัวผู้ ก็หลงใหลในหงส์ตัวเมีย ช้างพลายก็หลงใหลในช้างพัง นกยูงตัวผู้ก็หลงใหลในนกยูงตัวเมีย แต่ทั้งหมดก็ได้คลายจากความกำหนัด เกิดความกระสับกระส่ายแทน เพราะคุณที่รวมกันของพระศิวะ โคนันที จึงสงสัยว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างอัศจรรย์โดยไม่มีสาเหตุได้อย่างไร แล้วคิดว่า “คงจะเป็นพลังของเหล่ารักษะหรือของเหล่าผู้รู้” ระหว่างนั้น พระมทนะผู้ทรงธนูก็ได้ขึ้นลูกรศรดอกไม้ทั้งห้าไว้บนธนูของตนแล้วเข้าไปแอบอยู่ที่ร่มไม้ ที่อยู่ทางต้นเทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) (Tagare, 1950a: 186)

ทั้งยังปรากฏในสกันทปุราณะ (2.7.8.85-86) แต่บอกเพียงว่า หลังจากที่พระสมรรับคำบัญชาจากพระอินทร์ จึงรีบเร่งไปยังป่าที่พระศิวะประทับบำเพ็ญตบะ พร้อมด้วยวสันตเทพนางรติ และปรีวาร ถัดจากนั้น จึงได้เนรมิตให้เกิดวสันตฤดู(ฤดูใบไม้ผลิ)ซึ่งยังไม่ใช่ฤดูกาล ด้วยอำนาจทั้งหมดที่มี ทุกทีในป่าจึงกลายเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์มีสายลมที่แผ่วเบาพัดโชย (Tagare, 1950b: 32)

ส่วนในพรหมปุราณะ (34.95-117) ปรากฏการพรรณนาธรรมชาติทั้ง 6 ฤดู แต่ว่ามีความแตกต่างตรงที่เป็นการพรรณนาธรรมชาติของวสันตฤดูในช่วงพิธีวิวาห์ของพระศิวะกับพระนางปารวตี เพราะกุมารสัมภาวะและสกันทปุราณะพบในตอนปรากฏตัวของวสันตเทพที่เข้าไปยังอาศรมของพระศิวะเพื่อจะทำให้พระศิวะเกิดความรักในพระนางปารวตี มีรายละเอียดว่า ฤดูวสันต์(ใบไม้ผลิ) ก็ได้มาร่วมในพิธีวิวาห์ของพระธิดาของท้าวหิมวัตด้วย หญิงสาวทั้งหลายมีปลายถิ่นชูเด่น ปรากฏราวกับรื่นเริงเบิกบานมากกว่าเดิม เหล่าช้างของทวยเทพมีความเข้มแข็ง ได้เบียดเสียดกันลงสระน้ำที่ไม่ร้อนไม่เย็นเกินไป ซึ่งถูกทำให้เกิดสีแดงกำ เพราะใยบัวที่ละเอียด และที่มีนกจักรวากะร้องระงม ต้นมะม่วงต่างพากันแข่งขันกันด้วยช่อดอกราวกับกำลังข่มขู่ต้นประยงค์ ฝ่ายต้นประยงค์เล่าก็ต่างพากันแข่งขันกันด้วยช่อดอกราวกับกำลังข่มขู่ต้นมะม่วง บณยอดเขาหิมาลัยที่ชาวโพลน ต้นติลกะก็ผลิดอก ราวกับงอกเงยขึ้นมาเพื่อเป้าหมายที่งดงาม ณ ที่นั้น เครือดอกไม้ที่ผลิบาน มีต้นสาละให้อาศัย จึงรุ่งเรืองราวกับชายหนุ่มทั้งหลายใช้แขนกอดคอหญิงสาวคนรักในฤดูนั้น ต้นไม้ที่ออกดอกผล

คือต้นมะม่วง กุ้มพะ นีปะ ตาละ ตมาละ สรละ กปีตละ อโศกะ สรชะ อรชุนะ โกวิทาระ บุนนาค นาคะศวระ กรรณิการ์ ลวังคะ ตลาครุ สัปตบรรณ นยโคระ โศภาณชนะ และต้นมะพร้าว และยังมี ต้นไม้เหล่าอื่นที่ออกผลและมีดอกผลิบาน ปรากฏเป็นส่วนที่ทำให้หน้าพอใจอย่างยิ่ง รวมถึงสระน้ำ ทั้งหลายมีน้ำหลาย เป็นที่ชอใจแก่นกจักรวาคะ การินทวะและหงส์ ทั้งยังปรากฏเต็มไปด้วยนก ไกษฏิก ทาตยูหะและนกยาง คารดาชไปด้วยดอกปทุมและปลา นกทั้งหลายมีปีกดงามหลากสี ปรากฏอยู่บนต้นไม้ มีตัวประดับประดามากมาย สัตว์ทั้งหลาย มีร่างกายครอบงำไปด้วยความมัวเมา หลงใหล ต่างส่งเสียงขู่คร่ำครวญในยามระเริงรัก ณ ยอดเขานั้น ในพิธีวิวาห์ของธิดาท้าวหิมวัต ลมที่เย็นสบายก็พัดโชยให้เกิดความสุข และลมที่พัดมาจากภูเขามลละ ได้ค่อย ๆ พัดผ่านภูเขาหลายลูก ทำให้ ดอกไม้ที่มีสีขาวร่วงโรยปรายและฤดูทั้งหมดได้ปรากฏระคนกันทำให้เกิดความโชคดี ฉะนั้น ในที่นั้น ฤดูทั้งหลายมีรูปร่างดงามได้รับการเยินยอ ปรากฏมีรูปร่างน่าพิงใจยิ่ง ต้นมาลตีทั้งหลายรุ่งเรืองไปด้วยกิ่งก้านที่มีดอกซึ่งเป็นสถานที่เหล่าแมลงผึ้งพากันส่งเสียงร้องระงม รวากับกำลังคลอเคลียกันอยู่ น้ำทั้งหลายกลายเป็นสีเขียวครามเพราะคารดาชด้วยดอกบัวสีเขียวคราม กลายเป็นสีขาวเพราะ ดอกบัวสีขาว ถูกทำให้กลายเป็นสีแดงเข้มเพราะใบซึ่งเป็นที่พักอยู่ของมวลหมู่ผึ้งที่มัวเมา(น้ำหวาน) มีสีแดง ในสระที่มีน้ำกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตา บางแห่งปรากฏมีกลุ่มแห่งดอกบัวทอง บางแห่งได้มี ดอกไม้ดงามเต็มสระ บางแห่งมีดอกบัวมีก้านเหมือนกับไฟชูรัย จึงปรากฏเป็นป่าบัวในทุกหนทุกแห่ง ณ ที่นั้น มีสระน้ำที่รื่นรมย์ ดอกกมลมากมายเบ่งบาน มีเปือกตมประดุจบันไดทองคำเป็นที่พักพิงของ เหล่านกนานาชนิดยอดภูเขานั้น คารดาชไปด้วยดอกกรรณิการ์ที่แย้มบานเต็มที่เป็นสองเท่าเหมือน ยอดภูเขาทองคำเพราะกลีบดอกกรรณิการ์ที่บานออก ทิศทั้งหมดได้กลายเป็นสีชมพูเพราะดอกไม้ที่ ผลิบานและเพราะดอกปาฎละที่ถูกลมพัดดอกให้ปลิวไหวไปมา ต้นกฤษณารชุนและต้นอโศกสีคราม มีจำนวนสิบเท่า เจริญเติบโตอยู่บนภูเขา ทั้งยังผลิบานแข่งกัน และมีป่าดอกทองกวาวซึ่งเป็นแหล่ง อาศัยของนกที่ส่งเสียงร้องไพเราะรุ่งเรืองอยู่บนไหล่เขาทั้งมวล เพราะพวงแห่งดอกตมาละครานั้น ภูเขาหิมวัตจึงมีความงดงามราวกับเพราะกลุ่มมวลเมฆสีครามไปแอบซ่อนอยู่ตามซอกต่าง ๆ ของภูเขา คราวนั้น เพราะต้นจันทน์และต้นจัมปกะที่สูงใหญ่มีกิ่งก้านที่แผ่ขยายออกกว้างขวาง มีดอกที่นำใคร่ มีเสียงร้องของนกดุเหว่าตัวผู้ที่กำหนด ภูเขาหิมวัตจึงดงามอย่างยิ่งพอได้ยินเสียงร้องของเหล่า นกดุเหว่าที่นุ่มนวล ทว่ายังไม่มีศิลปะเลย นกยูงทั้งหลายจึงกระพือปีก แล้วแนะนำเสียงร้องที่ไพเราะ อ่อนหวานกว่า กามเทพมีพลังที่เก็บเอาเสียงร้องทั้งสองของนกดุเหว่าและนกยูงนั้นไว้จึงเตรียมมือไว้ที่ ธนูดอกไม้ทั้งหลาย คอยท่าจะยิงใส่เหล่าภริยาของทวยเทพ (Bhatt, 1955: 196)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่าปรากฏภาพความงดงามไพจิตร ของธรรมชาติในกุมารสัมภาวะและสกันทปุราณะ(a,b) รวมถึงพรหมปุราณะ มีรายละเอียดความงดงาม มากมายในธรรมชาติทั้งต้นไม้ ลำธาร มวลเมฆ และสิ่งสารสัตว์น้อยใหญ่ภายในป่า จึงนับเป็นฉาก เหตุการณ์ที่สำคัญที่กวีได้ประสงค์บรรจงเรียงร้อยให้เห็นความงาม

3. พระศิวะเผาภรรยาเป็นเก้าถ่าน

ในกุมารสัมภวะ (3.69-74) พรรณนาตอนพระศิวะเผาทำลายภรรยาว่า ลำดับนั้น พระตรีเนตรหลังจากข่มความหวั่นไหวแห่งอินทรีอย่างเต็มความสามารถอีกครั้งเพราะทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมตนแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตของพระองค์หวั่นไหว จึงทอดพระเนตรไปรอบทิศ พระองค์ทรงเห็นภรรยาผู้มีกำมือวางไว้ที่มุมตาเบื้องขวา มีไหล่นมลง มีเท้าข้างซ้ายย้อยลง พร้อมจะยิงด้วยคันธนูอันสวยงามที่ถูกดึงมาจนเป็นวงกลม ทันใดนั้นไฟที่ลุกโชนและมีเปลวที่โชติช่วงก็พุ่งออกจากดวงตาที่สามของพระองค์ผู้ทรงพิโรธเพราะถูกรบกวนในการบำเพ็ญตบะ และมีดวงพักตร์ที่น่าสะพรึงกลัวเนื่องจากพระองค์ทรงขมวดพระขนง ขณะที่เหล่ามารุตเทพเปล่งเสียงทั่วท้องฟ้าว่า “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ขอจงระงับ ขอจงระงับความโกรธของพระองค์ด้วยเถิด” ทันใดนั้นไฟจากพระเนตรของพระองค์ก็ได้ทำให้ภรรยากลายเป็นเศษเก้าถ่านเสียแล้ว ฝ่ายนางรติได้เป็นเหมือนดังได้รับความช่วยเหลือไว้ชั่วคราวเพราะความงุนงงอันเกิดขึ้นทำให้นางสลบและเพราะยังไม่รู้ถึงความพิณาศแห่งสามีของตน ทันใดนั้นพระองค์ผู้เป็นเจ้าแห่งตบะเมื่อได้ทำลายภรรยาผู้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญตบะอย่างรวดเร็วเหมือนกับสายฟ้าทำลายต้นไม้เจ้าป่า เมื่อปรารถนาจะหลีกเลี่ยงจากหมู่สตรี จึงได้อันตรธานไปพร้อมด้วยบริวาร

ส่วนในลึงคปุราณะ (1.101.39-41) ศิวปุราณะ (2.3.19.6-17) และสกันทปุราณะ (1.1.21.69-73) ปรากฏลักษณะคล้ายกันกับกุมารสัมภวะคือ พระศิวะทอดพระเนตรเห็นภรรยา กำลังยืนอยู่ทางด้านซ้ายของพระองค์ พร้อมกับเตรียมธนูเล็งจะยิง เมื่อเห็นดังนั้นพระองค์ก็พิโรธ ทันใดนั้นภรรยาได้เหาะขึ้นไปบนอากาศแล้ว แล้วยิงลูกศรที่ไม่เคยพลาดเป้ามามาก่อนใส่พระศิวะ พอเห็นว่าลูกศรไม่ได้ผลก็ได้แต่ยื่นรอความตายที่ปรากฏเฉพาะหน้า จากนั้นไฟจากพระเนตรที่สามของพระศิวะก็พวยพุ่งออกมาเผาภรรยา แล้วพุ่งขึ้นไปบนท้องฟ้าตกลงมายังพื้นดินและพวยพุ่งหมุนไปรอบโลก (Shastri, 1951a: 561; 1951b: 545; Tagare, 1950a: 187)

แต่ว่าในสกันทปุราณะ (1.2.24.36-43) แตกต่างจากเรื่องอื่น กล่าวคือพระศิวะได้เที่ยวไปหลายสถานที่เพื่อหาสาเหตุของอาการที่เกิดขึ้นและเพื่อจะอนุเคราะห์ภรรยา และในทุกที่ พระองค์พบภรรยาแอบอยู่ด้านหลังเสมอ จึงเผาภรรยาเป็นเก้าถ่าน ดังนี้

ลำดับนั้น พระทเวศตรวดดูพระทัยของพระองค์ที่เกิดปฏิพัทธ์ในพระนางปารวตี แล้วหักห้ามความรู้สึก ทอดพระเนตรไปทางพระปฤษฎางค์ด้วยพระลีลา แล้วพระทเวศก็ได้เสด็จไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพราะทรงมีเมตตาจะไม่ทำลายภรรยาขึ้น จากนั้นก็พบภรรยาหลบอยู่ด้านหลัง พรางยืนดิ่งลูกธนูพร้อมจะยิง พระมหาทเวศได้เสด็จไปยังแม่น้ำ ภูเขา อาศรม และสระน้ำทั้งหลาย ก็ยังเห็นภรรยาแอบอยู่ด้านหลังตลอดเวลา หลังจากที่เสด็จวนเวียนไปทั่วสามโลก พระทเวศก็เสด็จกลับมายังอาศรม ก็ยังเห็นภรรยาแอบอยู่ด้านหลังเช่นเดิม จึงถอนลมหายใจเหนื่อยหน่าย จากนั้น

กามเทพก็ถูกทำให้กลายเป็นเจ้าถ่าน ด้วยไฟที่เกิดจากพระเนตรที่สาม ในขณะที่เหล่าเทพต่างพากันคร่ำครวญ ครั้นได้เผาเผา กามเทพให้เป็นเจ้าถ่านแล้ว ไฟที่เกิดขึ้นจากพระเนตรของพระหระก็โชติช่วงขึ้นทำให้ทิศต่าง ๆ เต็มไปด้วยเปลวไฟ พร้อมจะเผาจักรวาล จากนั้นภพจักรวาลทั้งสี่ก็ถูกแบ่งออก เพื่อประโยชน์ของชาวโลก ไพราคะที่เป็นพลังของพระสมรก็ไปอยู่ที่ชนผู้มีความหยิ่ง พระจันทร์ ดอกไม้ทั้งหลาย บทเพลง แมลงผึ้ง จะงอยปากนกคุดเหว่าและสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ทั้งหลาย ดังนั้น หัวใจของคนรักทั้งหลาย เมื่ออยู่ใกล้สิ่งเหล่านั้น จึงปรักพร้อมไปด้วยเสนาหา (Tagare, 1950b: 207)

สรรคที่ 4 รติวิลาปะ กล่าวถึงการคร่ำครวญของนางรติ

1. นางรติคร่ำครวญเพราะสูญเสียกามเทพผู้เป็นสามี

ในกุมารสัมภวะ (4.1-38) ตอนพรรณนาคำคร่ำครวญของนางรติผู้เป็นภริยาของกามเทพที่เกิดขึ้นเพราะเห็นกามเทพถูกเผาจนกลายเป็นเพียงเจ้าถ่าน โดยกาลิทาสได้พรรณนาสรรคนี้ให้มีลักษณะเด่นมากกว่าในปุราณะหรือวรรณคดีเรื่องอื่น ด้วยจำนวนบท 38 บท ดังตัวอย่างตอนต้นของสรรคที่ 4 ในบทที่ 1-4 ว่า ขณะนั้นนางรติพระชายาของกามเทพผู้เต็มไปด้วยความมีนงและหมดเรี่ยวแรง ถูกปลุกให้ตื่นโดยเคราะห์กรรมที่ต้องการจะให้นางกลายเป็นหญิงหม้ายคนใหม่ที่เจ็บปวดทรมานยากจะอดทนได้ นางได้ลืมตาแล้วมองไปยังความพินาศวอดวายที่เพิ่งเกิดขึ้นอย่างจืดจ๋อ แต่ก็ยังไม่รู้ว่าผู้เป็นที่รักได้ถูกทำลายไปหมดสิ้นแล้ว หลังจากพูดว่า “โธผู้เป็นที่พึ่งแห่งชีวิตของข้า ท่านยังมีชีวิตอยู่ไหม” แล้วนางก็มองเห็นเจ้าถ่านที่เกิดจากไฟแห่งความโกรธของพระหระมีรูปทรงเหมือนบุรุษกองเหลืออยู่บนพื้นดินเท่านั้น นางจึงเกิดความระทมทุกข์ขึ้น ลงไปกอดกับกองเจ้าถ่าน พลังสยายผมออกและร้องไห้คร่ำครวญราวกับว่านางจะทำให้ฝนป่าเกิดความทุกข์ใจ

ส่วนในลิงคปุราณะ (1.101.39-46) บอกเพียงว่า หลังจากกามเทพถูกพระศิวะเผาทำลายแล้ว นางรติก็ร้องไห้อย่างน่าสงสาร แล้วจากนั้นพระศิวะก็ปลอบใจนางรติ (Shastri, 1951: 561) ในศิวปุราณะ (2.3.19.18-25) กล่าวคล้ายกับกุมารสัมภวะว่า นางรติสลับไปเพราะทนต่อความทรมานใจไม่ได้ราวกับว่าเสียชีวิตไปแล้ว หลังจากนั้นชั่วขณะ เมื่อนางฟื้นก็ได้ร้องคร่ำครวญออกมาด้วยเสียงดัง พลังบ่นเพื่อและต่อว่าเหล่าเทพที่ทำให้กามเทพต้องมีจุดจบเช่นนี้ จากนั้นนางก็ก้มลงกอดเจ้าถ่านพร้อมไปสยายผมออก ในขณะที่ทุกสิ่งภายในป่าต่างก็เกิดความสงสารนางรติผู้สูญเสียสามี (Shastri, 1951: 545-546) ในสกันทปุราณะ (1.1.21.100-101) กล่าวถึงเรื่องราวตอนนางรติภริยาของกามเทพไว้เพียงสั้น ๆ ว่า เมื่อพระเทวีปารวตีเห็นกามเทพอันตรธานไปและถูกเผาพร้อมทั้งนกคุดเหว่า ดอกมะม่วง ลูกศรและธนูแล้ว รวมถึงนางรติที่กำลังร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นเวลานานอย่างนั้น จึงเกิดความสลดใจขึ้นแล้วคิดว่า “พระหระจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของเราได้อย่างไรหนอ” (Tagare, 1950a: 190) ทั้งยังปรากฏในสกันทปุราณะ (1.2.24.44-49) โดยระบุว่า

หลังจากที่นางรติเห็นกามเทพถูกเผาโดยเปลวเพลิงแห่งความโกรธของพระศิวะจนเป็นเถ้าถ่านแล้ว นางก็ร้องคร่ำครวญอย่างน่าสงสาร พร้อมกันนั้นก็มีความศรัทธาฟังอยู่ด้วย (Tagare, 1950b: 208)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นว่ามีความสอดคล้องกันทั้งกุมารสัมภาวะและในปุราณะว่า นางรติที่กำลังร้องไห้ร้องไห้คร่ำครวญอยู่เป็นเวลานาน เพียงแต่วิธีการเล่าเรื่องอาจจะแตกต่างกันไป กล่าวคือในปุราณะให้รายละเอียดไว้เพียงขนาดสั้นเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นแนวคิดการสร้างสรรค วรรณคดีของกาลิทาส

สรรคที่ 5 ตปะผลโทษะ กล่าวถึงการบังเกิดผลของตปะ

1. พระนางปารวตีบำเพ็ญตปะ หวังผลคือพระศิวะ

ในกุมารสัมภาวะ (5.1-7) พรรณนาตอนพระนางปารวตีตั้งใจออกไปบำเพ็ญตปะโดยหวังผลคือพระศิวะว่า เมื่อพระศิวะเผากามเทพต่อหน้าพระนางปารวตี พระนางได้กลายเป็นผู้สิ้นหวัง จึงตั้งใจเข้าสมาธิ ปรรณนาที่จะทำให้ความงามของตนมีผลด้วยตปะ เพราะไม่มีวิธีอื่นที่จะได้ผลอีกแล้ว เมื่อพระนางเมนาทราบว่าธิดาของตนมีใจปฏิบัติต่อพระศิวะและมีความพยายามจะบำเพ็ญตปะ จึงได้สวมกอดพระนางแล้วกล่าวห้ามนางจากการบำเพ็ญพรตของพระมุนีที่ยากลำบาก ครานั้น พระนางปารวตีมีจิตใจแน่วแน่ได้ให้สหายผู้ใกล้ชิดไปขอการอยู่ในป่าเพื่อบำเพ็ญตปะสมาธิอันเป็นที่สุด แห่งการบังเกิดผลจากพระบิดา พระนางเคารีเมื่อได้รับอนุญาตจากบิดา ผู้ฟังพอใจในความตั้งมั่นที่ เหมาะสมของพระนาง จึงได้ไปสู้อยอดเขาชื่อว่าเคารีที่เต็มไปด้วยนกยูง

ในลิงคปุราณะ (1.102.1-9) ระบุรายละเอียดไว้เพียงว่า พระศิวะพึงพอใจในการ บำเพ็ญตปะของพระนางปารวตี และพระพรหมเมื่อทราบเรื่องจึงไปยังอาศรมของพระนางพร้อมกับ เหล่าพระฤๅษี แล้วประทานพรแก่พระนาง (Shastri, 1951: 562)

ในศิวปุราณะ (2.22.1-28) พรรณนาอย่างละเอียดว่า พระนางปารวตีมีใจยินดี ได้เริ่มบำเพ็ญตปะมีเป้าหมายของผลสำเร็จคือพระศิวะ จากนั้นพระนางปารวตีก็ได้ให้หญิงสหายสอง คนคือชยาและวิชยาไปบอกพระบิดาและพระมารดาตามลำดับ ท้าวหิมวัตพอใจและอนุญาตเพราะ เล็งเห็นผลที่จะเกิดขึ้นต่อวงศ์ตระกูล ฝ่ายพระนางเมนายังไม่อนุญาตจนพระนางปารวตีต้องขอ พระมารดาด้วยตนเอง พระนางเมนาทราห้ามไม่ให้พระนางปารวตีไปบำเพ็ญตปะ แต่พระนางก็ยังมิใจ แน่วแน่ จึงได้อำลาพระมารดาและพระบิดา ณ ตรงนั้นแล้วไปยังตโปวัน (Shastri, 1951: 554-556)

ในสกันทปุราณะ (1.1.21.127-140) ระบุว่า หลังจากกามเทพถูกเผา พระนาง ปารวตีแนะนำให้พระนางรติบำเพ็ญตปะเพื่อให้กามเทพกลับฟื้นคืน พระนางเองก็ตั้งใจจะบำเพ็ญตปะ ในป่านั้นไม่กลับไปเยี่ยมคฤหาสน์ แม้ว่าพระบิดากับพระมารดาจะรบเร้าอ่อนวอน พระนางก็มีหทัยตั้งมั่น จะบำเพ็ญตปะเพื่อจะโน้มน้าวพระศิวะให้จงได้ ในขณะที่เดียวกันพระสหายของพระนางทั้งหลาย ต่างก็มาคอยปรนนิบัติรับใช้พระนาง (Tagare, 1950a: 192-193) ในสกันทปุราณะ (1.2.25.11-24)

กล่าวว่า หลังจากกามเทพถูกเผา ท้าวหิมวัตได้มายังที่ประทับของพระนางปารวตีและนำพระนางกลับสู่เมืองโอชธิปรัสสะ จากนั้นพระนางได้ฝากพระสหายไปบอกพระบิดาและพระมารดาว่าจะบำเพ็ญตบะเพื่อพระศิวะแม้ว่าจะต้องสูญเสียร่างกายไปก็ตาม เมื่อบอกความตั้งใจของตนเองแล้วพระนางก็ไปยังยอดเขาหิมาลัยพร้อมกับหญิงสหาย ในขณะที่พระมารดาบิดามองดูทั้งน้ำตา (Tagare, 1950b: 209-210) และในสกันทปุราณะ (2.7.9.28-31) พรรณนาคล้ายคลึงกันว่า หลังจากกามเทพถูกเผา ท้าวหิมวัตได้มายังที่ประทับของพระนางปารวตีและนำพระนางกลับสู่เมืองโอชธิปรัสสะ แต่พระนางตั้งใจว่าพระศิวะจะต้องเป็นพระสวามีของพระนางเท่านั้น จึงไปยังริมฝั่งแม่น้ำคงคาเพื่อบำเพ็ญตบะ แม้ว่าพระมารดาบิดาและเหล่าญาติจะห้ามก็ตาม ผ่านไป 1000 ปี พระศิวะจึงปรากฏต่อหน้าพระนาง (Tagare, 1950c: 36)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่า มีความคล้ายคลึงกันคือพระนางมีความตั้งใจแน่วแน่ที่จะบำเพ็ญตบะเพื่อให้ได้พระศิวะเป็นพระสวามี และพระนางฝากให้พระสหายไปบอกมารดาบิดา แต่ก็ยังมีความต่างกันขององค์ประกอบเนื้อเรื่องคือในลึงคปุราณะระบุไว้เพียงว่าพระศิวะพึงพอใจในการบำเพ็ญตบะของพระนางปารวตี และพระพรหมประทานพรแก่พระนาง ขณะที่ในสกันทปุราณะด้วยตนเองกลับให้รายละเอียดแตกต่างกัน กล่าวคือในสกันทปุราณะ (a) ระบุว่าพระนางปารวตีได้แนะนำให้พระนางรติบำเพ็ญตบะเพื่อให้กามเทพกลับฟื้นคืน พระนางเองก็ตั้งใจจะบำเพ็ญตบะในป่านั้นไม่กลับไปยังคฤหาสน์ แม้ว่าพระบิดากับพระมารดาจะรีบร้อนอ้อนวอนก็ตาม ส่วนในสกันทปุราณะ (b) กล่าวแตกต่างออกไปว่าเมื่อพระนางบอกความตั้งใจของตนเองแล้วจึงไปยังยอดเขาหิมาลัยในขณะที่พระมารดาบิดามองดูทั้งน้ำตา และในสกันทปุราณะ (c) ให้รายละเอียดแตกต่างออกไปอีกว่า พระนางปารวตีตั้งใจว่าพระศิวะจะต้องเป็นพระสวามีของพระนางเท่านั้น จึงไปยังริมฝั่งแม่น้ำคงคาเพื่อบำเพ็ญตบะ แม้ว่าพระมารดาบิดาและเหล่าญาติจะห้ามก็ตาม

2. พรรณนารายละเอียดการบำเพ็ญตบะ

ในกุมารสัมภวะ (5.8-29) พรรณนารายละเอียดเหตุการณ์ตอนพระนางบำเพ็ญตบะไว้อย่างพิสดารว่า พระนางปารวตีผู้มีการตัดสินใจที่ไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อถอดเครื่องประดับสร้อย แล้วจึงครองผ้าเปลือกไม้ที่มีสีน้ำตาลอ่อนเหมือนสีพระอาทิตย์ยามเช้า ใบหน้าของพระนางได้กลายเป็นใบหน้าทั้งดงามด้วยมวยผมที่มุ่นเป็นชฎาเหมือนกับใบหน้าที่เคยดงามด้วยผมที่ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ ฯลฯ แต่ก่อนพระนางเคยมีความทุกข์เพียงเพราะดอกไม้ที่ประดับอยู่บนผมของตนหลุดออก ขณะนอนกลิ้งอยู่บนแท่นบรรทมอันมีค่ามาก แต่บัดนี้กลับนั่งและนอนอยู่บนผืนดินว่างเปล่าอย่างเดียว โดยมีเถาวัลย์คือแขนเป็นหมอนรอง ฯลฯ เหล่าฤๅษีปรารถนาจะเห็นพระนางผู้ผ่านการอภิเษกมาแล้ว ผู้บูชาไฟ ผู้ห่มผ้าทำด้วยเปลือกไม้ ผู้เข้าใจพระเวท จึงได้พากันมาพบพระนาง ป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะนั้น เมื่อมีสัตว์ที่เคยร้ายได้ละทิ้งการต่อสู้กัน เมื่อมีต้นไม้ทำให้แขนงเหี่ยวพึงพอใจด้วย

การออกผลที่น่าประหลาด และมีไฟลุกสว่างอยู่ภายในกระท่อมที่ทำด้วยใบไม้สด จึงกลายเป็นป่าที่บริสุทธิ์ เมื่อพระนางเห็นว่าผลที่ตั้งความปรารถนาเอาไว้ไม่อาจสำเร็จด้วยการบำเพ็ญตบะอย่างเดิมเพียงเท่านั้น จึงได้บากบั่นเพื่อจะประพฤติบำเพ็ญตบะที่ยิ่งยวดกว่าเดิมโดยไม่คำนึงถึงความบอบบางแห่งร่างกายตัวเองเลย ในฤดูร้อนพระนางผู้มีรอยยิ้มหวาน มีสะเก็ดผิงผาย นั่งอยู่ท่ามกลางกองไฟทั้ง 4 ที่กำลังลุกโชติช่วง หลังจากเอาชนะแสงสว่างของพระอาทิตย์ที่มากกระทบดวงตาได้แล้ว จึงเพ่งมองแต่ดวงอาทิตย์ โดยมีได้ละสายตาไปที่อื่น ฯลฯ พระนางถูกไฟหลากหลายชนิดแผดเผาอย่างยวดยั้งทั้งไฟที่ล่องลอยอยู่ในท้องฟ้าจากพระอาทิตย์และไฟที่ถูกสูมด้วยพินจากกองไฟ พระนางผู้ยืนแช่อยู่ในน้ำ เกิดความสงสารในคู่ของนกจักรวาคะที่พลัดพรากจากกันซึ่งกำลังร้องเรียกหากันและกันอยู่ข้างหน้า ได้ทำให้ราตรีของฤดูหนาวที่มีลมพัดหิมะซ้อนกันหลายชั้นผ่านพ้นไป ในเวลากลางคืนพระนางราวกับทำให้ความงามแห่งดอกบัวในสายน้ำที่มีคุณสมบัติแห่งดอกบัวได้ถูกละอองหิมะทำลายให้กลับคืนมาด้วยใบหน้าของพระนางที่มีกลิ่นหอมเหมือนดอกบัวและสดใสด้วยกลีบคือริมฝีปากล่างที่กำลังสั่นระริก แท้จริงการมีชีวิตอยู่ด้วยใบไม้ที่หล่นลงจากต้นเองเป็นการบำเพ็ญตบะขั้นสูงสุดที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง แต่พระนางก็ปฏิเสธที่จะกระทำสิ่งนั้น ดังนั้น พระนางซึ่งมีพระนามว่า “อปรภณา” หมายถึง ผู้มิได้อาศัยใบไม้เลี้ยงชีวิต เมื่อพระนางทรนทานร่างกายที่บอบบางด้วยการบำเพ็ญพรตที่มีลักษณะอย่างนี้เป็นต้นตลอดทั้งวันทั้งคืน จึงทำให้ตบะของพวกเขาที่ได้บรรลุด้วยร่างกายที่เข้มแข็งกลายเป็นสิ่งที่อ่อนด้อยกว่าพระนาง

ในศิวปุราณะ (1.21.29-71) พรรณนาอย่างละเอียดคล้ายกุมารสัมภวะแทบทุกส่วนว่า พระนางถอดพัศตราภรณ์หลากหลายชนิดออก แล้วสวมใส่ผ้าเปลือกไม้ และรัดเข็มที่ทำจากหญ้า มุญชะอันงดงาม ถอดสร้อยแก้วมุกดา แล้วสวมใส่หนังกวาง แล้วมุ่งหน้าไปยังริมฝั่งแม่น้ำคงคาเพื่อบำเพ็ญตบะในที่นั้น ได้บำเพ็ญตบะที่ศฤงคิตรีธะอันสูงสุดนั้น สถานที่นั้นจึงได้มีชื่อว่าเคารีศิขระ เพราะการบำเพ็ญตบะของพระนางนั่นเอง พระนางได้ปลุกต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่งดงาม เพื่อทดสอบการได้รับผลตบะ ครั้นได้ทำความสะอาดพื้นดินแล้ว พระนางผู้งดงามก็ได้สร้างเวทีสำหรับบูชาโยนิ จากนั้นจึงได้เริ่มบำเพ็ญตบะที่แม้แต่เหล่าพระมุนีทั้งหลายก็ทำได้ยาก ในฤดูร้อนพระนางได้ก่อกองไฟให้ลุกโพลงอยู่รอบ ๆ ตลอดกลางวันและกลางคืน แล้วยืนตรงกลางกองไฟ และร่ายมนตร์ตลอดเวลา แม้ในฤดูฝนพระนางก็ยังคงนั่งอยู่บนพื้นหินและถูกสายฝนตกลงมารดอย่างต่อเนื่อง แม้แต่ในช่วงฤดูหนาวพระนางก็ไปแช่อยู่ในน้ำด้วยรักตอย่างแรงกล้า ในเวลาหิมะตกและในเวลากลางคืนพระนางก็ยังบำเพ็ญตบะพระกระยาหารอยู่ในที่นั้น เป็นต้น (Shastri, 1951: 556-559)

ในสกันทปุราณะ (1.1.21.140-145 และ 1.2.25.25-29) กล่าวไว้อย่างย่อในทำนองเดียวกันว่า พระนางปารวตีได้ทำเวทีตรงที่กามเทพถูกเผาเพื่อบำเพ็ญตบะ แล้วกิ่งดัดไม้ น้ำ ยังชีพอยู่ด้วยใบไม้เท่านั้น ถัดมาได้ละเว้นใบไม้เขียวสด ยังชีพอยู่ด้วยใบไม้แห้งแทน ภายหลังจึงเลิกกินใบไม้

แห้งด้วย พระนางจึงได้สมญาว่า “อปรธนา” แล้วยังชีพอยู่ด้วยลมเท่านั้น แล้วยกยื่นบำเพ็ญตบะด้วย ปลายเท้า เป็นต้น (Tagare, 1950a: 193; 1950b: 210)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่าในกุมารสัมภวะกับศิวปุราณะมี รายละเอียดการบำเพ็ญตบะคล้ายคลึงกันอย่างมาก ขณะที่ในสกนทปุราณะ(a,b)มุ่งเน้นพรรณนา เฉพาะภาพพระนางปารวตีบำเพ็ญตบะอดพระกระยาหารโดยไม่แตะต้องแม้กระทั่งน้ำและใบไม้แห้ง ทั้งสิ้น

3. การทดลองของพระศิวะ

ในกุมารสัมภวะ (5.30-86) พรรณนาการทดสอบพระนางปารวตีของพระศิวะ โดย พระองค์แปลงเป็นพรหมจารีคนหนึ่งเข้าไปใต้ถ้ำพระนางผู้กำลังบำเพ็ญตบะ ดังเนื้อเรื่องที่ว่า

ลำดับนั้น ฤๅษีคนหนึ่งผู้มุ่งหวังกวางและถัอกไม้เท้า เชี่ยวชาญในการพูด ราวกับ ผู้รุ่งเรื่องด้วยเดชที่เกิดจากพระเวท ได้เข้าไปสู่ป่าเป็นที่บำเพ็ญตบะ เหมือนกับผู้ที่อยู่ในอาศรมที่แต่ง กายเรียบร้อยแล้ว พระนางปารวตีผู้ธรรมนิยมในการต้อนรับแขก ได้ต้อนรับฤๅษีนั้นด้วยการสักการะที่ แสดงความเคารพนับถืออย่างมาก ฤๅษีนั้นครั้งรับเครื่องสักการะที่นางจัดหาตามวิธีที่เหมาะสม และ บรรเทาความเมื่อยล้าชั่วขณะหนึ่งแล้ว จึงมองพระนางอุมาด้วยสายตาที่บริสุทธิ์ แล้วเริ่มสนทนากับ พระนางโดยไม่ละทิ้งกิริยาอาการที่เหมาะสม ว่า “พินและหญ้ากุดะสำหรับการประกอบพิธีบูชาหาได้ ง่ายหรือไม่ น้ำที่เหมาะสมแก่การอาบมีแก่เธอหรือไม่ เธอบำเพ็ญตบะตามกำลังของตนหรือไม่ เพราะ ร่างกายเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บรรลุถึงธรรมได้” เป็นต้น จากนั้นจึงสอบถามเหตุผลที่บำเพ็ญตบะ เมื่อทราบว่พระนางบำเพ็ญตบะเพราะปรารถนาพระศิวะ ก็กล่าวข้อเสียมากมายของพระศิวะ แต่พระนางมีจิตใจแน่วแน่จึงตอบโต้คำกล่าวของฤๅษีคนนั้นไป เมื่อเห็นความมุ่งมั่นแน่วแน่ของพระนาง พระศิวะที่แปลงกายเป็นพระฤๅษีก็พอใจอย่างมากแล้วกลับสู่ร่างเดิมปรากฏต่อหน้าพระนางปารวตี แล้วยอมรับพระนางเป็นชายา

ในศิวปุราณะ (2.23-2.28) และในสกนทปุราณะ (1.1.21.146-180 - 22.1-80) พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างละเอียดลออมากกว่าในกุมารสัมภวะว่า พระนางบำเพ็ญตบะอยู่นาน พระศิวะก็ไม่ปรากฏกาย ในขณะที่นั้นท้าวหิมวัตพร้อมภริยาก็เข้าไปหาพระนางเพื่อให้พระนางหยุด บำเพ็ญตบะ แต่พระนางก็ตอบปฏิเสธไป แล้วเหล่าเทพก็ประชุมกันพากันเข้าไปหาพระศิวะบอกความ ประสงค์ และพระศิวะก็ตกลงจะยอมรับพระนางปารวตีเป็นพระชายา จากนั้นพระศิวะก็แปลงกาย เป็นฤๅษีชุกิลเข้าไปพบพระนางแล้วทดสอบกล่าวข้อเสียมากมายของพระศิวะ เมื่อทราบความตั้งใจมั่น ของพระนาง พระศิวะจึงจำแลงกายกลับดังเดิม แล้วรับพระนางเป็นพระชายา ดังข้อความตัวอย่าง จากศิวปุราณะว่า

ชฎิลกล่าวกับพระนางว่า “ข้ารู้จักพระมหาเทพโดยความเป็นผู้ประพาศิครุธรรมอย่างยิ่ง ข้าจะบอกเธอตามความจริง ขอเธอจงตั้งใจฟังเถิด พระวฤชชวะผู้เป็นมหาเทพ มีร่างกายได้ทาด้วยซีเถ้า ทรงมุ่นมวยผม นุ่งหนังเสือ ห่มร่างกายด้วยหนังช้าง ถือกะเบื่อง มีบ่วงงูพันอยู่รอบร่างกาย ยาพิษยังคงเป็นเครื่องหมายอยู่บนพระศอ เสวยสิ่งที่ไม่น่าจะกินได้ มีดวงตาแปลก และน่าหวาดกลัว พระองค์มีกำเนิดไม่ชัดเจน เว้นจากการอยู่ครองเรือน มีท้องฟ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม มีลิบมือ และมีเหล่าภูตและเปรตติดตามอยู่ด้วยทุกเมื่อ เพราะเหตุใดเธอจึงปรารถนาพระองค์มาเป็นสามี”

พระนางปารวตีเมื่อได้ฟังถ้อยคำของพราหมณ์ดังนั้น ก็โกรธอยู่ในใจ แล้วกล่าวกับพราหมณ์ผู้เอาแต่ใส่ร้ายพระศิวะว่า เทวะ สิ่งที่ท่านกล่าวมา ฉันรู้แล้ว ข้อนั้นช่างเหลวไหล บางคราวพระมหেশ্বরปรากฏตนเป็นผู้ทรงผ้า แต่พระองค์เป็นปรพหรม จะมีร่างกายน่ายินดีหรือน่าเกลียดก็ด้วยท่าทีของพระองค์ ท่านอยู่ในรูปพหรมจารี แต่พยายามจะหลอกลวงฉันด้วยการใช้คำโกหก ท่านได้กล่าวถ้อยคำที่ผิด แต่ฉันรู้จักรูปร่างที่แท้จริงของพระศังกระเป็นอย่างดี”

จากนั้น พระศิวะเมื่อเห็นความตั้งใจของพระนางจึงจำแลงกายกลับคืนกล่าวว่า “ตั้งแต่วันนี้ไป ข้าเป็นทาสที่ถูกซื้อด้วยตบะของเจ้าข้าถูกซื้อ เพราะความมั่งงามของเจ้า แม้จะปรากฏเพียงชั่วขณะยู่คะหนึ่งก็ตาม ศิริษาผู้เป็นมเหศวรีเอ๋ย จงละทิ้งความละอายเสียเถิด เจ้าเป็นภรรยาของข้าแล้วโปรดเจ้าจงได้ไตร่ตรองดูด้วยปัญญาอันเฉียบแหลมเถิด นี่แน่เจ้าผู้มีจิตใจมั่นคง ข้าได้ทดสอบเจ้าหลากหลายประการ ขอได้โปรดเจ้าจงให้อภัยข้าผู้มีความผิดที่ได้ทำตามวิธีการของชาวโลก ทัวทั้งสามโลก ข้าก็ไม่เห็นภรรยาผู้เช่นกับเจ้า ศิวาเอ๋ย ข้าจะทำตามเจ้าทุกอย่าง เจ้าจงทำให้ความปรารถนาของตัวเองบริบูรณ์เถิด ยอดรักเอ๋ย ขยับเข้ามาใกล้ ๆ ข้า เจ้าเป็นภรรยาของข้านะ และข้าก็เป็นสามีของเจ้า ข้าจะต้องไปยังเรือนของตนที่อยู่บนภูเขาที่สูงส่งพร้อมกับเจ้า” (Shastri, 1951: 560-589; Tagare, 1950a: 194-203)

ในสัปดาห์ปุราณะ (1.2.25.28-84) พรรณนาต่อเนื่องหลังจากพระนางปารวตีบำเพ็ญตบะอย่างหนักเลย แต่ว่าการเล่าเรื่องแตกต่างไปจากปุราณะอื่นอย่างสิ้นเชิงว่า เมื่อพระหระพิจารณา ดูจักรวาล จึงได้จำแลงกายเป็นพหรมจารินสวมผ้าเปลือกไม้ห่มหนังกวาง แล้วเข้ามาหาพระนาง ได้รับการต้อนรับจากหญิงสหายของพระนางแล้วสนทนาถึงเหตุเป็นไปต่าง ๆ พระศิวะในร่างพหรมจาริน จึงดำดิ่งลงไปในสระน้ำใกล้อาศรม แล้วกล่าวด้วยเสียงดังว่า “ฉันจะลงไปยังสระนี้ หนึ่งในพวกเจ้าต้องนำฉันขึ้นมา” เหล่าหญิงสหายก็พากันแตกตื่น ในขณะที่พหรมจารินก็ดำดิ่งลงเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็วมากขึ้น พร้อมกับเสียงตะโกนว่าตนยอมตายดีกว่าได้สัมผัสกับหญิงที่ปราศจากความสำเร็จในการบำเพ็ญตบะ แล้วพระนางปารวตีก็เข้าไปช่วยเหลือโดยใช้มือซ้าย แต่พหรมจารินบอกว่ามือซ้ายเป็นมือที่ไม่สะอาด เลยไม่ยอมแตะต้องสัมผัส และแล้วพระนางก็บอกกลับไปว่าตนจะไม่ยื่นมือขวาให้กับผู้ใด ยกเว้นพระศิวะ จากนั้นพหรมจารินก็กล่าวย้อนว่าหากนางไม่ยินดีจะดูแลช่วยเหลือพราหมณ์ผู้ควรจะได้รับ การต้อนรับดูแล ก็จงไปเสีย พระนางจึงตัดสินใจช่วยเหลือเพราะมุ่งหมายเอาธรรมเป็นสำคัญ

โดยใช้มือขวานำพรหมจารินขึ้นจากสระน้ำ เป็นต้น จากนั้นพรหมจารินก็กล่าวข้อเสียของพระศิวะ พระนางได้ตอบโต้กลับด้วยข้อดี แล้วพระศิวะก็กลับคืนสู่ร่างจริงต่อหน้าพระนาง แล้วยอมรับพระนาง เป็นพระชายา (Tagare, 1950b: 210-215)

ในสกัณฑปุราณะ (2.7.9.31-33) พรรณนาไว้เพียงว่า หลังจากพระนางบำเพ็ญตบะครบ 1000 ปี พระศิวะจึงปรากฏต่อหน้าพระนางปารวตี โดยจำแลงกายเป็นพรหมจาริน แล้วได้สนทนาคู่กันได้ทันที เมื่อพระศิวะเห็นความมุ่งมั่นของพระนาง จึงได้รับพระนางเป็นพระชายา (Tagare, 1950c: 36)

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นว่าในศิวปุราณะและสกัณฑปุราณะ(a) มีเนื้อเรื่องที่คล้ายคลึงกับกุมารสัมภาวะอย่างมาก ขณะที่ในสกัณฑปุราณะ(b) มีความแปลกแตกต่างไปจากกุมารสัมภาวะและยังมีเรื่องราวที่แตกต่างจากสกัณฑปุราณะด้วยกันเองอย่างสิ้นเชิง และในสกัณฑปุราณะ(c) พรรณนาเรื่องราวตอนนี้ด้วยการสรุปความเท่านั้น

สรรคที่ 6 อุมাপราณะ กล่าวถึงการมอบตัวพระนางอุมานในพิธีแต่งงาน

1. พระนางปารวตีให้พระบิดาเป็นผู้อนุญาตการแต่งงาน

ในกุมารสัมภาวะ (6.1-3) พระนางปารวตีให้พระบิดาเป็นผู้อนุญาตการแต่งงานครั้งนี้ว่า ลำดับนั้นพระนางเคาโรบอกแก่หญิงสหายเพื่อไปแจ้งแก่พระศิวะว่า “ท้าวหิมालัยจะเป็นผู้มอบเราแก่พระองค์ ขอจงทำให้ท้าวหิมวัตนั้นเป็นบุคคลสำคัญเถิด” หลังจากให้หญิงสหายนำข่าวสาส์นไปกราบทูลพระศิวะแล้ว พระนางจึงตั้งหน้าตั้งตารอคอยชายคนรัก เมื่อพระศิวะให้คำสัญญาว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้น” และลาจากพระนางอุมาย่างยากลำบาก จากนั้นจึงระลึกถึงสัปตฤษีผู้มีรัศมีรุ่งเรือง

ในศิวปุราณะ (2.29.4-2.29.15) ขณะนั้นพระนางปารวตีประทับอยู่ใกล้พระศิวะแล้วทูลบอกความเป็นไปในอดีตด้วยตนเองว่า ตอนที่พระนางเป็นพระนางสตินั้น พระศิวะได้ทำลายพิธีการบูชาของบิดาคือท้าวทักษะ แต่บัดนี้ได้ขอให้พระศิวะมีความเคารพต่อบิดาของตนเอง แล้วให้ไปสว่ขอตนเองกับบิดา (Shastri, 1951: 590-591)

ในสกัณฑปุราณะ (1.1.22.87-91) ระบุว่า พระนางปารวตีขอให้พระศิวะพร้อมกับเหล่าฤษีได้เข้าไปเป็นผู้สว่ขอพระนางกับท้าวหิมวัต เมื่อทำเช่นนั้น ท้าวหิมวัตจะต้องอนุญาตการแต่งงานอย่างแน่นอน (Tagare, 1950: 203-204) ในขณะที่สกัณฑปุราณะ (1.2.25.85-87) ระบุเพียงว่า พระนางปารวตีกล่าวกับพระศิวะว่าพระนางได้มอบหัวใจให้กับพระองค์ก็จริง แต่ร่างกายเป็นสิ่งที่มารดาบิดาต้องอนุญาตก่อน จึงขอให้ไปสว่ขอพระนางกับมารดาบิดา พระศิวะก็กล่าวว่าบิดาของพระนางต้องการให้แต่งงานด้วยวิธีสยัมพร และพระองค์ก็จะทำเช่นนั้น (Tagare, 1950b: 215)

ส่วนในพรหมปุราณะ (1.33.1-22) พรรณนาแตกต่างออกไปว่า พระศิวะจงใจทดสอบพระนางโดยการแก้แล้งแปลงกายเข้าไปสนทนาพลอดรักกับพระนางปารวตี พระนางแม้จะรู้

ด้วยกำลังตะบะว่าเป็นพระศิวะ ก็ยังปฏิเสธพระองค์ไป แต่ว่ากลับบอกให้พระศิวะไปขอพระนางกับบิดา ถ้าบิดาอนุญาตก็สามารถรักกันได้ จากนั้นบิดากลับบอกวานางต้องเป็นคนเลือกเอง พระศิวะเลยกลับมาหาปารวตีแล้วบอกเรื่องราว จากนั้นพระนางก็นำดอกไม้ที่เพิ่งเก็บมาวางไว้ที่ไหล่ของพระศิวะ แล้วบอกว่าหม่อมฉันเลือกพระองค์เป็นพระสวามี (Bhatt, 1955: 183-185)

จะเห็นว่า ในกุมารสัมภวะ พระนางปารวตีให้หญิงสหายไปเป็นคนบอกสิ่งต่าง ๆ กับพระศิวะ ในขณะที่ศิวปุราณะและสกันทปุราณะระบุว่า พระนางปารวตีได้พูดกับพระศิวะด้วยตนเอง แต่ว่าในพรหมปุราณะกลับให้รายละเอียดที่แตกต่างออกไปอย่างมาก ดังรายละเอียดข้างต้น

2. พระศิวะมอบหมายให้สัปตฤษีไปสู้อขอพระนางปารวตีขอแทน

ในกุมารสัมภวะ (6.3) กล่าวว่า หลังจากพระศิวะให้คำสัญญาแก่พระนางปารวตีว่า ตนจะไปสู้อขอพระนางกับท้าวหิมวัต จึงได้ระลึกถึงสัปตฤษีเนื่องจากจะให้ไปสู้อขอแทนพระองค์ ต่อมาเหล่าฤษีก็ปรากฏต่อพระพักตร์พระองค์ จากนั้นจึงไปยังเมืองโอชธิปรัสถะของท้าวหิมวัต

ในขณะที่ศิวปุราณะ (2.31.41-32.44) ระบุว่า ได้มีหัวหน้าพราหมณ์ผู้ภักดีต่อพระวิษณุเข้ามาเคหาสถานของท้าวหิมวัตแล้วพราหมณ์เหล่านั้นขอเสียหลายประการของพระศิวะว่าไม่คู่ควรกับพระนางปารวตี เมื่อพระนางเมนาได้ยินเข้าจึงไม่พอใจที่ธิดาของตนต้องแต่งงานกับพระศิวะผู้มีข้อเสียต่าง ๆ นานา ดังนั้น พระศิวะเมื่อทราบเข้า จึงได้ระลึกถึงเหล่าสัปตฤษีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานักบำเพ็ญตบะทั้งหลาย หลังจากปรากฏตนต่อพระพักตร์และสรรเสริญพระศิวะแล้ว จึงได้รับบัญชาจากพระศิวะไปยังเมืองโอชธิปรัสถะ แล้วได้สู้อขอพระนางปารวตีกับท้าวหิมวัต (Shastri, 1951: 600-605)

ในสกันทปุราณะ (1.1.23.1) ระบุเพียงว่า เหล่าสัปตฤษีได้เป็นตัวแทนของพระศิวะ ในการสู้อขอพระนางปารวตีกับท้าวหิมวัต (Tagare, 1950a: 207) ขณะเดียวกันในสกันทปุราณะ (1.2.26.5-8) ก็ให้รายละเอียดโดยย่อว่า ขณะนั้นพระพรหมได้มาขอให้พระศิวะจัดงานเฉลิมฉลองการแต่งงาน แล้วพระศิวะก็ตอบว่าการแต่งงานขึ้นอยู่กับพระพรหมและท้าวหิมวัตผู้เป็นบิดาของพระนางปารวตี และขณะนั้นพระศิวะเองก็อยู่ที่เมืองโอชธิปรัสถะจึงได้ระลึกถึงเหล่าสัปตฤษี หลังจากปรากฏตน พระองค์ก็สั่งให้ไปสู้อขอแทน เมื่อสำเร็จการ พวกรฤษีก็กลับมาแจ้งข่าวสารกับพระศิวะเพื่อดำเนินการต่อไป (Tagare, 1950b: 220) รวมถึงในสกันทปุราณะ (2.27.9.34-39) ก็ระบุเช่นเดียวกันว่า เมื่อพระศิวะได้ให้พรกับพระนางปารวตี แล้วพระนางก็ขอพรให้พระศิวะเป็นพระสวามี จากนั้นพระองค์จึงระลึกถึงเหล่าสัปตฤษีเพื่อให้ไปสู้อขอพระนางปารวตีแทนพระองค์ (Tagare, 1950c: 37)

จะเห็นว่าทั้งในกุมารสัมภวะและในปุราณะทั้งสองได้ให้ความสำคัญกับรายละเอียดส่วนนี้ เนื่องจากการมอบหมายให้คนสำคัญไปสู้อขอเจ้าสาวนั้น เป็นวิธีสำคัญที่ได้รับความนิยมาตั้งแต่

สมัยพระเวท ดังที่ปรากฏในฤคเวท (10.85.8-9) และในคฤหยสูตร ตอนเพาธายนะ (1.1.14-15) และตอนอาปัสตัมพะ (2.16, 4.1-2 และ 4.7) (Tagare, 1950a: 207)

สรรคที่ 7 อุม่าปริณยะ กล่าวถึงการแต่งงานของพระอุม่า

1. การจัดเตรียมงานวิวาห์

ในกุมารสัมภวะ (7.1-5) ระบุว่า ในวันเวลาที่ประกอบด้วยฤกษ์อันเหมาะสม ท้าวหิมาวัตพร้อมด้วยหมู่ญาติก็เริ่มจัดแจงพิธีเบื้องต้นสำหรับการแต่งงาน ขณะเดียวกันในบ้านแต่ละหลังก็มีหญิงสาวมารวมกันด้วยความตื่นต้นกับพิธีวิวาห์ เมืองของท้าวหิมาวัตและอาคารบ้านเรือนที่อยู่ในเมือง จึงได้กลายเป็นเหมือนกับครอบครัวเดียวกัน มีถนนใหญ่ที่โพรยปรายไปด้วยดอกไม้สวรรค์ มีธงที่ทำด้วยผ้าไหมเงินตั้งเป็นทิวแถว และรุ่งเรืองด้วยรัศมีของซุ้มประตูที่ทำด้วยทอง เป็นต้น

ในศิวปุราณะ (2.38.1-10) ได้พรรณนาเมืองของท้าวหิมาวัตก่อนมีพิธีแต่งงานว่า ภายในเมืองโอชธิปรัสสะของท้าวหิมาวัต ถนนทุกสายถูกชำระล้างอย่างหมดจด ที่ประตูทุกซุ้มประตูมีการตกแต่งด้วยต้นไม้ประดับ ทุกพื้นที่ระย้าไปด้วยธงผ้าและมีการประดับด้วยโคมะม่วงและพวงมาลัยดอกมะลิ เป็นต้น (Shastri, 1951: 631) รวมถึงในสกันทปุราณะ (1.1.24.1-7) ระบุว่า ท้าวหิมาวัตได้จัดแจงสถานที่อันเป็นมงคลสำหรับการแต่งงานให้สวยงามโอ้อ่า พร้อมทั้งได้มอบหมายให้วิศวกรรมเทพเนรมิตทุกพื้นที่ให้งดงามเหมาะสมกับความยิ่งใหญ่แห่งโอชธิปรัสสะนคร (Tagare, 1950a: 214-215) และในพรหมปุราณะ (2.3.1-5) กล่าวว่า ท้าวหิมาวัตตกแต่งสถานที่สำหรับการแต่งงานด้วยรัศนะหลากชนิด รวมถึงต้นไม้อดดาววัลย์ และเหล่าเทพก็ยังได้บันดาลให้เกิดความงดงามแพรวพราวตามพลังอำนาจของตนเอง (Bhatt, 1955b: 766)

จากรายละเอียดจะเห็นถึงความคล้ายคลึงกันในการพรรณารายละเอียดการประดับตกแต่งสถานที่จัดงานแต่งงานในเมืองโอชธิปรัสสะของท้าวหิมาวัต

2. พรรณนาขบวนแห่พระศิวะผู้เป็นเจ้าบ่าว

ในกุมารสัมภวะ (37-55) ระบุรายละเอียดว่า พระศิวะประทับบนโคนันทิ เสด็จดำเนินไป มีเสียงกึกก้องของดนตรีอันเป็นมงคลที่เหล่าคณะบรรเลง และในขบวนเสด็จมีเทพหลายองค์ตามเสด็จด้วย เช่น พระสัปตมาตฤ พระมหากาลีเทวี พระอาทิตย์ พระแม่คงคา พระพรหม พระวิษณุ ท้าวโลกบาลมีพระอินทร์เป็นประมุข และสัปตฤษี เป็นต้น ในขณะเดียวกันท้าวหิมาวัตก็ได้ไปต้อนรับพร้อมกับขบวนช้างที่ขึ้นประทับโดยเหล่าพระประยูรญาติ และขบวนของเหล่าเทพและเหล่าบรรพตก็ได้มีเสียงกึกก้องดังกังวานไปไกล ดำเนินไปถึงประตูเมือง จากนั้นประตูเมืองก็เปิดต้อนรับทั้งสองฝ่ายพร้อมกัน

ในศิวปุราณะ (2.40.1-57) ระบุว่า หลังจากที่พระศิวะรับสั่งให้หัวหน้าของเหล่าคณะจำนวนมากมาประชุมพร้อมกันแล้ว เหล่าเทพมีพระพรหม พระวิษณุและพระอินทร์ เป็นต้น จึงมาพร้อมกัน ณ ขบวนแห่ พร้อมกับมีดนตรีบรรเลงตลอดทาง แล้วดำเนินไปยังเมืองของท้าวหิมวัต (Shastri, 1951: 639-643)

ในสกันทปุราณะ (1.1.24.15-25) กล่าวถึงขบวนแห่พระศิวะอย่างกระชับว่า ขบวนแห่ราชรถนั้นยิ่งใหญ่ประดับประดาด้วยอัญมณี รายล้อมไปด้วยช้างและม้าทั้งสองฝั่ง และวิศวกรรมาเทพก็ได้จัดสรรให้เหล่าเทพอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม เมื่อพระศิวะเข้าไปยังมณฑลสำหรับพิธีแต่งงาน ท้าวหิมวัตก็ออกมาต้อนรับพร้อมหมู่ญาติ (Tagare, 1950a: 215-216) และในสกันทปุราณะ (1.2.26.26-60) พรรณนาไว้ทำนองเดียวกันว่า หลังจากพระศิวะขึ้นประทับบนโคนันที โดยมีพระวิษณุคอยประคอง จึงเสด็จดำเนินไป พร้อมกับมีเสียงดนตรีบรรเลงและเสียงอวยชัยตลอดทาง ในขณะที่พระพรหมและพระวิษณุต่างก็ประทับอยู่บนพาหนะของตนเอง เหล่าเทพจำนวนมากก็ได้ติดตามขบวนแห่ไปด้วย เมื่อพระศิวะไปถึงเมืองของท้าวหิมวัต แล้วเข้าไปยังมณฑลพิธีแต่งงาน ขณะนั้นท้าวหิมวัตก็มีความตื่นเต้นและได้เริ่มสั่งการเพื่อดำเนินงาน (Tagare, 1950a: 221-224)

ในสกันทปุราณะ (2.7.9.48-52) ระบุว่า หลังจากที่เหล่าสัปตฤๅษีได้ไปสว่ขอพระนางปารวตีกับท้าวหิมวัตสำเร็จ แล้วกลับมาแจ้งข่าวให้พระศิวะทราบ ขณะนั้นก็ให้มีเหล่าเทพนำโดยพระวิษณุ ฝายเหล่าเทวีนำโดยพระลักษมี เป็นต้น ก็ได้เข้ามาร่วมขบวนกับพระศิวะผู้ประทับอยู่บนโคนันที มีเสียงบรรเลงดนตรีนานาชนิด พร้อมกันนั้นก็มีเหล่าฤๅษีรายมันตระไปด้วย ไม่นานขบวนแห่ก็ไปถึงเมืองของท้าวหิมวัต (Tagare, 1950c: 37-38)

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาข้างต้นจะพบว่า องค์ประกอบในกุมารสัมภาวะและปุราณะมีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก ทั้งการที่พระศิวะประทับอยู่บนโคนันที มีเหล่าเทพรายล้อมขบวนแห่ มีเสียงบรรเลงดนตรีตลอดทาง เมื่อถึงเมืองโอชธิปรัสสะ ก็มีท้าวหิมวัตพร้อมด้วยหมู่ญาติบริวารมากอยต้อนรับ เป็นต้น

สรรคที่ 8 อุมาสูตวรณนุ พรรณนาการร่วมอภิรมย์รักของพระนางอุมากับพระศิวะ

1. พระศิวะผลิตเพลินในการระเรงรัก

ในกุมารสัมภาวะ (8.95) หลังจากพรรณนาฉากการอภิรมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตีแล้ว กาลิทาสได้สรุปตอนท้ายกวีนิพนธ์ว่า เมื่อพระศิวะผลิตเพลินสนุกสนานในกามกริธากับพระนางปารวตินั้น ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันเท่า ๆ กัน ฤดูกาลได้ผ่านล่วงไปถึง 150 ฤดู (25 ปีมุขุขย์) เหมือนกับผ่านไปเพียงคืนเดียว พระองค์ไม่หมดความปรารถนาในการร่วมอภิรมย์ เปรียบเสมือนไฟในมหาสมุทรที่ไม่อ้อมด้วยกระแสน้ำของมหาสมุทร

ส่วนในสกันทปุราณะ (1.2.29.78-86) ระบุว่า เมื่อพระศิวะอยู่กับนางปารวตี ได้ร่วมภิรมย์รักกันอยู่ประมาณ 1000 ปี แต่กลับไม่มีบุตร เหล่าเทพจึงให้พระอัคนีไปตรวจดูกิจกรรมของพระศิวะ แล้วพระศิวะเห็นเข้าก็มอบน้ำอสุจิให้แก่พระอัคนี ดั่งเนื้อความในสกันทปุราณะว่า

จากนั้น พระตรีเนตรเมื่อเห็นพระนางปารวตี ก็ตรัสว่าเป็นสิ่งไม่เหมาะสม พระนางก็เลยกราบทูลอย่างนอบน้อมว่า “เป็นความจริง มิใช่เรื่องลวงหลอก ผู้หญิงเกิดมาจากส่วนของประภคติสมควรจะได้รับการตำหนิอย่างแน่นอน” พระหระตรีศกะพระนางผู้เบิกบานว่า “นางผู้โสกา บัดนี้เธอเป็นฝ่ายถูก หญิงทั้งหลายจะพ้นจากสาครคือภพชาติได้ ก็เพราะความโปรดปรานของปุรุชะ” “นางผู้ดงาม เราจะให้บุตรผู้จะทำให้เธอมีชื่อเสียงแก่เธอ” จากนั้น พระหระผู้เป็นแหล่งกำเนิดสิ่งอัศจรรย์นานาชนิดก็ได้อภิรมย์รักกับพระเทวี เมื่อผ่านไปได้หนึ่งพันปี เหล่าเทพมีใจเร่งรีบจึงรับสั่งให้พระอัคนีไปตรวจดูกิจกรรมของพระคังกระ พระอัคนีได้แปลงเป็นนกพิราบ ลวงหลอกยามเฝ้าประตู แล้วเข้าไปยังที่พำนักของพระหระ พระเทวีศะเมื่อทอดพระเนตรดูพระนางปารวตีผู้กำลังโน้มตัวลงอยู่ ก็ได้เห็นพระอัคนีเข้า จึงตรัสกะพระอัคนีว่าสิ่งที่พระนางทำไม่เหมาะสม “แน่เธอผู้เลวทราม น้ำอสุจิที่มีเดชานุภาพยอดเยี่ยมของเรา ได้ถูกนำมาจากแหล่งของมัน เธอจะรับมันไปหรือจะให้เราเผาเธอด้วยความโกรธ” พระอัคนีกลัวพระศิวะจึงรับเอาต่อหน้าของทวยเทพ เหล่าเทพก็ถูกทำให้งวยงและตื่นตื่นไปพร้อมพระอัคนี (Tagare, 1950: 242)

เนื้อเรื่องในสกันทปุราณะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในรามายณะ (1.34-36) ที่กล่าวว่า “เมื่อพระศิวะได้เข้าสู่พิธีวิวาห์กับพระนางปารวตีธิดาเจ้าแห่งขุนเขาแล้ว และพระองค์ได้อยู่ร่วมสังวาสกับพระนางถึง 100 ปี แต่พระองค์ก็ไม่ได้มีบุตร เหล่าเทพจึงประชุมกันจัดหาเทพผู้ที่จะสามารถรองรับพลังอำนาจของพระศิวะได้ ผนวกกับในขณะนั้นเหล่าเทพก็ได้เข้าไปอ้อนวอนพระพรหมให้ช่วยเหลือในการจัดหาแม่ทัพเพื่อปราบอสูร แต่ว่าขณะนั้นพระศิวะกับพระอุม่าบำเพ็ญตบะอยู่ ไม่สามารถจะให้กำเนิดบุตรได้...” (กฤษณา รักษมณี และคณะ, 2557: 53-55)

จากข้อความดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่ารายละเอียดการอยู่ร่วมอภิรมย์รักส่วนใหญ่อคล้ายกัน ส่วนรายละเอียดที่ต่างกันคือเรื่องการระบุงเวลา กล่าวคือในกุมารสัมภวะระบุงช่วงเวลาไว้ 150 ฤดู ซึ่งฤดูที่ปรากฏในวรรณคดีอินเดียโบราณปรากฏ 6 ฤดู เพราะฉะนั้น เมื่อนับให้ 1 ปีมีจำนวน 6 ฤดู ในจำนวน 150 ฤดูก็จะเท่ากับ 25 ปี (Kale, 1995: 383) ส่วนในสกันทปุราณะและรามายณะระบุงจำนวนปีที่ต่างกันออกไป คือ 1000 ปี และ 100 ปี

3.2.1.2 ลักษณะเฉพาะของเนื้อเรื่องในกุมารสัมภวะ

เมื่อทราบเนื้อเรื่องย่อๆ ที่มีโครงสร้างคล้ายกันและแตกต่างกับปุราณะดังรายละเอียดหัวข้อก่อนหน้าแล้ว ก็จะทำให้เข้าใจถึงเนื้อเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะที่ปรากฏเป็นลักษณะเด่นใน

กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภาวะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาเพื่อให้เห็นรายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ โดยแต่ละอย่าง ผู้วิจัยจะแบ่งอธิบายตามสรรคต่อไป

อนึ่ง เนื้อเรื่องกุมารสัมภาวะตอนใดที่ปรากฏซ้ำกันในคัมภีร์ปุราณะเพียงหนึ่งครั้งหรือน้อยกว่าสองครั้ง ผู้วิจัยจะถือว่าเนื้อเรื่องตอนนั้นเป็นเนื้อเรื่องเฉพาะของกุมารสัมภาวะ ด้วยข้อจำกัดด้านการกำหนดอายุของคัมภีร์ปุราณะและด้วยลักษณะการพรรณนาเนื้อเรื่องที่โดดเด่นของกุมารสัมภาวะ ไม่ปรากฏในหลายปุราณะ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยจำนวนบทหลายบท เช่นการพรรณนาความงามของธรรมชาติ ความงามไปจิตรของรูปร่างบุคคล หรือความรุ่งโรจน์แห่งราชธานี เป็นต้น ถึงกระนั้น ผู้วิจัยก็จะไม่ละเลยที่จะกล่าวถึงความเหมือนและความต่างของเนื้อเรื่องแต่ละตอนด้วยเช่นกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สรรคที่ 1 อุโมตปตติสะ (กำเนิดพระนางอุมา)

1. พรรณนาธรรมชาติบนภูเขาคิมาลัย

ในกุมารสัมภาวะ (1.1-18) กาลิทาสพรรณนารายละเอียดธรรมชาติบนภูเขาคิมาลัย พร้อมกับเปรียบเทียบความงามไว้อย่างโดดเด่น ยกตัวอย่างเช่น

ในทิสอูตร ได้มีราชาแห่งขุนเขานามว่าคิมาลัย ผู้เป็นจิตวิญญานแห่งทวยเทพ ตั้งตระหง่านดุจไม้บรรทัดสำหรับวัดปฐพี วางทอดระหว่างมหาสมุทรฝั่งตะวันออกกับฝั่งตะวันตก บนภูเขาคิมาลัยนั้นแม้หิมะก็ไม่อาจเป็นสิ่งทำลายความงามแห่งภูเขาคิมาลัยซึ่งเป็นแดนเกิดแห่งรัตนอันหาประมาณมิได้นั้น และมียอดเขาทั้งหลายแบกรับสินแร่ที่มีค่ามากมาย (ที่เปล่งประกาย) ประหนึ่งว่าเป็นแสงสนธยาที่ปรากฏไม่ไขว่เวลา มีสีสะท้อนไปกระทบก้อนเมฆทั้งหลาย ซึ่งก่อให้เกิดเป็นเครื่องประดับที่ส่องแสงวาววับสำหรับนางอัปสรทั้งหลาย

ณ คิมาลัยนั้น มีเปลือกของต้นไม้กฐระ มีสีแดงเหมือนกับลายที่เป็นจุดบนตัวช้าง ที่มีลักษณะเหมือนตัวหนังสือที่ขีดเขียนไว้ด้วยสีจากแร่ธาตุ กลายเป็นอุปกรณ์สำหรับการเขียนจดหมายรักของเหล่าภรรยาพวกภริยาธร ภูเขานั้นทำให้ช่องว่างระหว่างต้นไม้เต็มด้วยลมที่พัดออกมาจากปากถ้ำ ประหนึ่งว่าปรารถนาจะเข้าร่วมเปล่งเสียงขับร้องกับเหล่ากนิษฐทั้งหลายที่กำลังขับขานด้วยเสียงอันสูง

บนภูเขาคิมาลัยนั้น กลิ่นซึ่งเกิดจากน้ำนม(คือยางต้นไม้)ที่ไหลออกจากต้นสรละ (ต้นซีดาร์)ที่โขลงช้างภูไท เพื่อกำจัดอาการคันที่แกำม ทำให้ยอดเขาทั้งหลายหอมฟุ้ง มีเหล่าจามรีคอยประกาศความเป็น “เจ้าแห่งขุนเขา” ให้มีความหมายชัดเจนขึ้น ด้วยพัศควาลวีชนีที่มีสีขาวดั่งแสงจันทร์ที่งดงามแผ่ขยายเพราะการกวัดแกว่งทางช้างโน้นข้างนี้ เป็นต้น

จากตัวอย่างเป็นการพรรณนาความงดงามของธรรมชาติ ต้นไม้ ภูเขา สัตว์ป่า เป็นต้น ที่อยู่บนภูเขาหิมาลัย

2. พรรณนาความงามพระนางปารวตี

ในกุมารสัมภวะ (1.25-49) กาลิทาสพรรณนารายละเอียดความงามโสภานในอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายพระนางปารวตีอย่างละเอียดลออ เนื่องจากพระนางเป็นนางเอกหรือนായിกาของเรื่อง ดังนี้

พระนางปารวตีผู้ถือกำเนิดขึ้นมา (เยาว์วัย) อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยวข้างขึ้น เมื่อเจริญเติบโตขึ้นทุกวัน ได้ทำให้อวัยวะในร่างกายสวยงามสมบูรณ์ อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยวทำให้เสียอื่น ๆ ที่มีแสงสว่างที่ซ่อนอยู่ภายในปรากฏความงามเต็มดวง เหล่าประยูรญาติเรียกนางผู้เป็นที่รักใคร่แห่งวงศ์วานด้วยชื่อตามวงศ์สกุลว่า “ปารวตี” ภายหลังเมื่อถูกมารดาห้ามจากการบำเพ็ญตบะด้วยคำว่า “อุมา” นางผู้มีดวงหน้าสวยงามจึงได้รับการขนานนามว่า “อุมา”

เพราะอาศัยนางปารวตินั้น ท้าวหิมวัตจึงบริสุทธิ์และงดงาม เปรียบเหมือนประทีปจะสว่างไสวและงดงามก็ด้วยอาศัยเปลวไฟที่มีรัศมีรุ่งเรือง ประดุจหนทางแห่งสวรรค์จะบริสุทธิ์หมดจดและสวยงาม ก็เพราะอาศัยแม่น้ำที่ไหลไปสามโลก (แม่น้ำคงคา) และเปรียบเสมือนบุคคลที่จะนับว่าเป็นผู้ฉลาดบริสุทธิ์และงดงามได้ ด้วยอาศัยคำพูดที่ตระเตรียมไว้ดีแล้ว

ในตอนเป็นเด็ก นางเฟลิดเฟลินยินดีอยู่กับแท่นบูชาที่สร้างที่ริมฝั่งแม่น้ำมันทาภิณี (แม่น้ำคงคา) บางครั้งก็เล่นสนุกสนานด้วยลูกบอลไม้และตุ๊กตาอยู่ในท่ามกลางเพื่อน รวากับกำลังดื่มตำราของกรีกา หลังจากผ่านพ้นความเป็นเด็กไป นางก็ถึงความเจริญวัย อันเป็นเครื่องประดับร่างกายที่บอบบาง แต่ไม่ต้องเสริมแต่ง อันเป็นสาเหตุแห่งความหลงใหล แต่ไม่เรียกว่าน้ำเมา (และ) อันเป็นอาวุธของกามเทพ แต่เหนือยิ่งกว่าดอกไม้ เรือนร่างของนางมีความงดงามทั้ง ๔ ส่วน ปรากฏชัดด้วยวัยสาวแรกรุ่ง เหมือนภาพจิตรกรรมที่ค่อย ๆ ปรากฏชัดขึ้นด้วยพู่กันของจิตรกร และเหมือนดอกบัวที่แย้มบานด้วยแสงของดวงอาทิตย์

เพราะการเยื้องย่าง สองเท้าของนางเป็นเหมือนกับกำลังค้ายสีแดงออกด้วยรัศมีที่เปล่งออกมาจากหัวแม่เท้าและเล็บเท้าที่ชูขึ้น จึงนำความงามคือดอกบัวที่เกิดบนพื้นอันมั่นคงมาประดับไว้บนแผ่นดิน ขณะที่กำลังเยื้องย่างไปด้วยลีลาที่สวยงาม นางปารวตีผู้มีร่างกายน้อมลงเพราะน้ำหนักของถัน เป็นเหมือนกับถูกสอนโดยพญาหงส์ ในทางกลับกัน พญาหงส์ก็เหมือนกับปรารถนาจะเรียนรู้คำแนะนำจากนาง และเหมือนกับอยากเรียนดนตรีจากกำไลข้อเท้าของนาง

พระพรหม หลังจากได้สร้างขาทั้งสองของนางที่สวยงาม กลมกลึง สมส่วน และไม่ยาวเกินไปแล้ว ก็เป็นเหมือนกับพยายามที่จะสร้างความงดงามแก่นาง ด้วยการเนรมิตอวัยวะส่วนอื่น ๆ ที่เหลือด้วย ในโลกนี้วงพญาช่างทั้งหลาย แม้จะได้รูปลักษณะที่ใหญ่ แต่ก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่

จะนำมาเปรียบกับชาวอ่อนของนางปารวตี เพราะวงข้างมีความหยาบกระด้างที่หนึ่ง อนึ่ง ต้นกล้วยพิเศษทั้งหลาย แม้จะมีรูปลักษณะที่กลมกลึง ก็ยังอยู่นอกเหนือจากการเปรียบกับชาวอ่อน เพราะว่าต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นชืดอย่างเดียว

ที่ตั้งแห่งคุณสมบัติที่เปรียบตั้งทองที่มีความงามอันพึงอนุমানได้ด้วยคำที่กล่าวมาของนางปารวตีผู้หาตำหนิได้นั้น พระคริสตะจะทรงยกขึ้นสู่ตักที่ไม่มีหญิงอื่นใดคู่ควร (ยกเว้นจากนาง) ในภายหลัง แถวแห่งชนอ่อนที่บาง ๆ ที่อยู่ภายในช่องสะดือที่ลึกของนางปารวตี เปล่งประกายผ่านปมขมวดผ้านุ่งออกมา ปรากฏเหมือนรัศมีของแก้วมณีสีน้ำเงินที่ประดับอยู่ตรงกลางหัวเข็มขัดนางปารวตีผู้ยังเยาว์วัย ผู้มีเอบางเหมือนแท่นบูชา มีร่องรอยที่งดงาม 3 รอยบริเวณสะเอว โดยส่วนตรงกลาง เหมือนบันไดที่คนหนุ่มสาวสร้างไว้เพื่อให้กามเทพปีนป่ายขึ้นไป คู่แห่งอันที่มีสีขาวนวลของนางปารวตีผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว มีลักษณะอวบอ้วนเปียดชิดกันจนหาช่องมิได้ขนาดที่ว่าจะเอาเส้นใยของสายบัวมาสอดตลอดช่องตรงกลางของคู่กันที่มีหัวสีคล้ำนั้น ก็ทำไม่ได้ ข้าพเจ้าคิดว่า “แขนทั้งสองของนางปารวตีงามหยดย้อยยิ่งกว่าดอกศิริระเสียวอีก เมื่อมันถูกกามเทพทำให้เป็นบ่วงคล้องที่คอของพระศิวะ”

จากตัวอย่างเป็นการพรรณนารายละเอียดความงดงามของพระนางปารวตีในขณะที่ยังเป็นกุมาริกา ทำให้เห็นภาพความงามหยดย้อยในทุกส่วนของร่างกายพระนาง

เนื้อความในศิวปุราณะ (2.2.7.1-24) มีความคล้ายคลึงกับในกุมารสัมภวะเป็นอย่างมาก พรรณนาความงดงามของพระนางปารวตีไว้ว่า พระนางอุมาผู้มีความรุ่งเรืองอย่างยิ่ง มีรูปร่างเป็นเด็กอยู่ต่อหน้านางเมนา แล้วร้องให้ รวากับอาศัยแนวทางของโลก ในสถานที่นั้นเพราะเดชของพระนางที่แผ่ชานออกไปรอบ ๆ บนที่บรรทม ตะเกียงทั้งหลายในเวลากลางคืนได้ลุกไหม้ห้องโถงหญิงสาวทั้งหมดที่อยู่ภายในบ้าน ต่างพากันยินดีปรีดา หลังจากได้ยินเสียงร้องของเด็กที่น่าเพลิดเพลินและมุ่งหน้ามาหาด้วยความปลาบปลื้มและตื่นเต้น เมื่อเห็นธิดามีลักษณะเช่นนั้นคือรุ่งเรืองสว่างไสวด้วยสีคล้ำเหมือนกลีบดอกนิลบล นำเพลิดเพลินใจยิ่ง ท้าวหิมวัตจึงเกิดความปรารถนาขึ้น พระนางศิวาเทวีได้เจริญวัยขึ้น ณ พระราชวัง เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคาเต็มเปี่ยมในฤดูฝน และประดุจรัศมีพระจันทร์รุ่งเรืองเต็มทีในฤดูใบไม้ผลิ พระนางกาลิเทวีมีร่างกายงดงาม รุ่งเรืองนำทัศนาศาสตร์ไว้ซึ่งส่วนของร่างกายที่น่าพิงใจในทุกวัน เหมือนกับเสี้ยวพระจันทร์ที่มีเสี้ยวเติบโตขึ้นในทุกวัน ฉะนั้น เหล่าญาติจึงเรียกพระนางเป็นที่รักของเหล่าญาติ ประกอบด้วยความประพตติที่งดงามและคุณทั้งหลายด้วยชื่อตามวงศ์สกุลว่า “ปารวตี” และพระนางกาลิกาจึงถูกมารดาห้ามปรามจากการบำเพ็ญตบะว่า “อุมา” จากนั้นพระนางผู้มีใบหน้างดงามจึงได้รับขนานพระนามว่า “อุมา” ในโลก ถึงแม้ท้าวหิมวัตจะมีธิดาแล้ว แต่ก็ยังมีสายตาที่มองไปยังพระนางปารวตีอย่างไม่เคยรู้จักอ้อม แท้จริง ในฤดูใบไม้ผลิ แม้จะมีดอกไม้ที่เบ่งบานเป็นอันมาก แต่ฝูงผึ้งก็ยังคงบินมุ่งไปยังดอกมะม่วง

ท้าวหิมวัตต์ได้เป็นบริสุทธ์และงดงามได้ก็เพราะพระนางปารวตี เหมือนกับนักปราชญ์จะเป็นผู้บริสุทธ์และงดงามได้ก็ด้วยถ้อยคำที่ตกแต่งอย่างดี เสมือนหนึ่งประทีปภายในบ้านจะได้รับการยกย่องก็ด้วยเปลวไฟที่รุ่งเรืองเป็นอย่างมาก และปานประหนึ่งหนทางแห่งความดีจะได้รับการยกย่องก็ด้วยพระแม่คงคา เพราะฉะนั้น ท้าวหิมวัตต์จึงได้รับการสรรเสริญ เพราะพระนางปารวตี ในขณะที่ทรงพระเยาว์ พระนางปารวตีได้เล่นเปล็ดเปล็นตุ๊กตาไม้อยู่ท่ามกลางหญิงสหาย ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา และในคราวเล่าเรียน พระศิวาเทวีได้เคยเล่าเรียนเอาความรู้เก่า ๆ จากครูผู้ชำนาญด้วยจิตใจที่แน่วแน่ และด้วยความยินดี ความรู้ในอดีตชาติทั้งหมดได้กลับมาปรากฏแก่พระนาง เปรียบเหมือนฝูงหงส์ได้กลับมายังแม่น้ำคงคาในฤดูใบไม้ผลิ และเปรียบเสมือนแสงสว่างที่เกิดเองได้มาปรากฏยังพืชสมุนไพรวในเวลากลางคืน (Shastri, 1951: 499-501)

เมื่อเปรียบเทียบข้อความพรรณนาในกุมารสัมภวะกับศิวปุราณะ จะพบว่ามียุทธศาสตร์ของการพรรณนาส่วนต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการพรรณนาอวัยวะหรือองค์ประกอบภายนอกส่วนอื่น ๆ ก็ตาม

สรรคที่ 2 พุทธสาक्षाตการะ (เทพเข้าเฝ้าพระพรหม)

1. พรรณนาอำนาจของตารกาสูร

ในกุมารสัมภวะ (2.30-52) กาลิหาสได้พรรณนาให้เหล่าเทพบอกเล่าเรื่องราวอำนาจของตารกาสูรผ่านการกราบทูลแด่พระพรหม ดังนี้

พระพลหัตถ์สบัติประนมมือกราบทูลพระพรหมผู้มีดวงตาเพียงสอง แต่มีอำนาจเหนือกว่าดวงตานิรันดร์อันเป็นดวงตาของพระอินทร์ ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า ‘ตำแหน่งของพวกข้าพระองค์ได้ถูกศัตรูทั้งหลายทำลายแล้ว’ นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงอำนาจ พระองค์ผู้มีอาตมันแทรกอยู่ทุกหนทุกแห่ง จักไม่ทรงทราบได้อย่างไร มหาอสูรชื่อว่าตารกาสูรผู้ถือกำเนิดขึ้นจากพรที่ได้รับจากพระองค์ ได้เกิดมาเพื่อความระทมทุกข์ของชาวโลกทั้งหลาย ปานประหนึ่งธุมเกตุ (ดาวหาง) ฉะนั้น ในเมืองของตารกาสูร พระอาทิตย์ได้แผ่รัศมีไปประมาณเพียงแค่ทำให้ดอกบัวในสระน้ำแบ่งบานเท่านั้น พระจันทร์เองก็ไปคอยรับใช้ตารกาสูรนั้นด้วยเสี้ยวทั้งหมดตลอดเวลา เก็บไว้แต่เพียงเสี้ยวที่เป็นปิ่นมณีประดับอยู่บนเศียรของพระศิวะเท่านั้น สายลมก็มีกระแสที่ถูกขัดขวางเพราะกลัวว่าจะไปขโมยเอาดอกไม้ในสวน จึงไม่พัดแรงมากไปกว่าลมที่เกิดจากพัดใบตาลที่บริเวณข้าง ๆ ตารกาสูร ฤดูทั้งหลายหลังจากเก็บดอกไม้ทั้งหลายเสร็จแล้ว ก็ละทิ้งการให้บริการแก่สาธุการะ ได้เข้าไปคอยรับใช้ตารกาสูรผู้เหมือนกับเป็นเจ้าของอุทยาน มหาสมุทรก็ต้องลำบากรอคอยรัตนะจนกว่ารัตนะเหล่านั้นจะสุกปลั่งภายในน้ำ เพื่อให้เหมาะจะนำมาเป็นเครื่อง

สรรคที่ 3 มทนทาหะ (การเผาไหม้เทพ)

1. พรรณนารูปทรงพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะ

ในกุมารสัมภวะ (3.44-50) กาลิทาสได้พรรณนาให้เห็นรายละเอียดของรูปร่างพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะอยู่ที่อาศรม ดังนี้

กามเทพนั้นมีร่างใกล้เคียงถูกทำลาย มองเห็นพระตรีเนตรกำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะใกล้ต้นเทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) ปลูกด้วยหนังเสือ มีกายส่วนหนามันคง ตั้งตรง และผึ่งผาย อยู่ในท่าปรอรั้งกาสนะ มีไหล่ทั้งสองลาดลงเล็กน้อย เพราะพระหัตถ์ทั้งสองหงายขึ้น จึงปรากฏเหมือนดอกบัวบานบนกลางพระเพลา มีมุ่นมวยผมพันไว้ด้วยงู มีสายลูกประคำที่ทำจากลูกกรูรหักษะพันเป็นสองสาย ห้อยลงมาจากพระกรรณ ห่มหนังกวางสีดำที่ถูกมัดเป็นปม ปรากฏว่ามีความดำมากขึ้นเพราะอยู่ใกล้รัศมีแห่งพระศอ ผู้ทรงจ้องมองปลายพระนาสิกอย่างมั่นคง ด้วยพระเนตรที่มีนัยน์ตานิ่งเปล่งประกายเล็กน้อย เว้นจากการขมวดคิ้วตามปกติวิสัย มีแถวขนตาไม่ขยับและมีสายพระเนตรทอดลงต่ำ เพราะลมที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในของพระองค์หยุดนิ่ง พระศิวะจึงเป็นเสมือนก้อนเมฆที่อุ้มน้ำไม่ส่งเสียงคำรามเพื่อโปรยฝน เปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ไร้คลื่น เปรียบดังเปลวประทีปที่สงบนิ่งในที่ที่ปราศจากลม พระศิวะผู้ทำให้รัศมีที่นุ่มนวลยิ่งกว่าใยบัวของพระจันทร์อ่อน ๆ จืดจางลงด้วยแสงสว่างที่รุ่งเรืองเปล่งประกายออกมาจากพระเศียร โดยมีพระเนตรที่อยู่บนพระนลาฏเป็นเครื่องนำทาง หลังจากได้ทำพระทัย (มนัส) ที่มีการทำงานผ่านทางทวารทั้งเก้าให้ดับลงในพระหฤทัย (หทัย) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิแล้ว จึงทรงเพ่งอาตมมันซึ่งเหล่าผู้รู้เฝ้าตระรู้งว่าเป็นพรหมอันสูงสุด (อักษร) ในตัวพระองค์

จากตัวอย่างเป็นการพรรณนารายละเอียดรูปร่างของพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะ ซึ่งกาลิทาสบรรยายส่วนต่าง ๆ อย่างละเอียดและเห็นภาพชัดเจน

2. กามเทพเห็นความงามพระนางปารวตี

ในกุมารสัมภวะ (3.53-58) กาลิทาสได้บรรยายความงามของพระนางปารวตี ซึ่งเมื่อกามเทพเห็นเข้าจึงเกิดความฮึกเหิมในการทำภารกิจพิชิตพระศิวะให้อยู่ภายใต้อำนาจลูกศรของตนเองอีกครั้ง ดังนี้

พระนางปารวตีประดับอาภรณ์คือดอกไม้ในฤดูใบไม้ผลิมีดอกอโศกที่ทำให้ปัทมราค (ทับทิม) อับเฉา มีดอกกรรณิการ์ที่แย่งความสุขไสของทองคำไป มีดอกสินธุวาระเปล่งประกายเหมือนกับสร้อยมุกดา มีร่างกายโน้มลงเล็กน้อยเพราะน้ำหนักของถันสองข้าง นุ่งพัสดราภรณ์สีแดงคล้ายกับสีของพระอาทิตย์ยามเช้า เยื้องย่างไป ปรากฏเหมือนเถาวัลย์ที่โน้มลงเพราะพวงของดอกไม้ที่เบ่งบานเอนไหวไปมา พระนางได้จุดดิ่งเข็มขัดที่ทำด้วยพวกดอกไม้ที่ตกจากสะโพกครั้งแล้วครั้งเล่า

เหมือนกับกามเทพผู้รู้จักตำแหน่งได้จัดวางสายธนูสายที่สองในตำแหน่งที่เหมาะสม พระนางมีสายตาที่ไม่หยุดนิ่งเพราะความกลัว ได้ใช้ดอกบัวปิดโล่ฝั่งดำที่บินวนอยู่ด้านล่างริมฝีปากอันเป็นจุดจลพิมพะ และที่กระหายมากยิ่งขึ้นเพราะลมหายใจออกมีกลิ่นหอมเนื่อง ๆ

กามเทพครั้นเห็นพระนางปารวตีมือวิยวะทุกส่วนไม่มีที่ติ แม้แต่นางรติกียังต้องเขินอาย จึงหวังความสำเร็จในหน้าที่ของตนที่จะกระทำต่อพระศิวะผู้ควบคุมอินทรียี่ได้อีกครั้ง

จากตัวอย่างเป็นการพรรณนาเหตุการณ์ตอนที่กามเทพเห็นรายละเอียดความงดงามของร่างกายและเครื่องประดับส่วนต่าง ๆ ของพระนางปารวตี

สรรคที่ 4 รติวิลาปะ (การคร่ำครวญของนางรติ)

1. สาเหตุที่กามเทพถูกเผา

ในกุมารสัมภวะ (4.39-45) กาลิทาสได้เพิ่มรายละเอียดสาเหตุของการที่กามเทพถูกเผาเข้ามาด้วย โดยผ่านการพูดบอประโลมของภุตตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏตัวให้เห็น ดังนี้

เสียงพุดที่แทรกขึ้นมาในอากาศ ได้บอประโลมนางรติผู้พร้อมที่จะสละร่างกายเหมือนกับฝนท่าแรกช่วยบรรเทาปลาที่กำลังหมดหวังเพราะสระน้ำแห้งว่า แนะนำภรรยาของกามเทพภัสตาของเธอจักห่างหายจากเธอไม่นานนักหรอก ขอเธอจงฟังดูเถิดว่า ด้วยกรรมอะไร สามีของเธอจึงถูกเผาในกองไฟอันเกิดจากดวงตาของพระศิวะ พระประชาบดีถูกกามเทพกระตุ้นอินทรียี่ จึงได้ทำ ความกำหนดในลูกสาวของตน ครั้นนั้นเมื่อพระพรหมชมกิริยาอาการอันแปลกประหลาดแล้ว จึงได้สาปกามเทพ เขาจึงได้เสวยผลแห่งการกระทำนั้น เมื่อใดพระหระถูกกระทำให้มีใจจดจ่อต่อพระนางปารวตีด้วยตะบะ แล้วจักแต่งงานกับพระนาง เมื่อนั้นพระองค์ผู้ได้รับความสุข ก็จักรวมกามเทพเข้ากับร่างของพระองค์ แม่นางผู้โศภา ฉะนั้น เธอจงรักษาร่างกายที่จะไปอยู่ร่วมกับสามีในอนาคตเถิด แท้จริงแล้ว แม่น้ำที่มีน้ำถูกดื่มไปโดยพระอาทิตย์ย่อมได้อยู่ร่วมกับห้วงน้ำอีกครั้ง เมื่อถึงคราวฤดูฝน

ภุตตนหนึ่งที่ไม่ปรากฏร่างให้เห็นได้ทำให้ความคิดที่จะแสวงหาความตายของนางรติให้เบาบางลง ด้วยประการฉะนี้ และเพราะสิ่งนั้นเป็นปัจจัย วสันตเทพจึงปลอมโยนนางด้วยคำพุดที่มีใจความอันประกอบด้วยความรู้สึกดี

จากตัวอย่าง กาลิทาสนำเอาสาเหตุของการที่กามเทพถูกเผาจากเทพปกรณัมส่วนอื่น ๆ เข้ามาพรรณนาไว้เป็นเครื่องคลายความสงสัยว่าเหตุกามเทพจึงถูกพระศิวะเผา

สรรคที่ 6 อุมมาปรทานะ (การมอบตัวพระนางอุมมา)

1. พรรณนาสัปตฤษี

ในกุมารสัมภวะ (6.3-11) กาลิทาสได้พรรณนารายละเอียดของเหล่าสัปตฤษีผู้เป็นตัวแทนของพระศิวะในการไปสู่ขอพระนางปารวตีกับท้าวหิมวัต ดังนี้

พระศิวะเมื่อให้คำสัญญาว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้น” และลาจากพระนางอุมมาอย่างยากลำบาก แล้วจึงระลึกถึงสัปตฤษีผู้มีรัศมีรุ่งเรือง ผู้มีตบะเป็นทรัพย์ เมื่อทำให้ท้องฟ้าเปล่งประกายด้วยมณฑลรัศมีแล้วจึงมาปรากฏต่อหน้าพระประภ (พระศิวะ) พร้อมด้วยนางอรุณธตี ทันทิ

ฤษีเหล่านั้น ได้สรองสนานในสายธารแห่งแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ ที่มีกลิ่นพุดดอกมันทาระที่เกิดบนริมฝั่งแม่น้ำ และมีกลิ่นหอมจากน้ำมันของช้างประจำทิศ สวมสายยัชโญปวีตทำด้วยแก้วมุกดา นุ่งผ้าเปลือกไม้ทำด้วยทอง มีลูกประคำทำด้วยรัตนะ จึงปรากฏเหมือนต้นกัลปพฤกษ์ทั้งหลายมาอาศัยคนผู้เป็นนักบวช ผู้ซึ่งพระผู้มีรัศมีตั้งพัน (พระอาทิตย์) ได้มองดูอย่างนอบน้อม หลังจากที่ได้จอดพักม้าไว้เบื้องล่างและลดธงลงมา ผู้ซึ่งได้ไปพักผ่อนบนเขี้ยวของพญาหมูป่า (ในวราหาวตารของพระวิษณุ) พร้อมด้วยพระภุมิณีที่ถูกยกขึ้นจากน้ำอันมีเถาวัลย์ติดอยู่ที่เขี้ยวเป็นแขน ในเวลาที่จักรวาลประลัย ผู้ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้สร้างในยุคแรก โดยเหล่านักปราชญ์ผู้รู้ประวัติศาสตร์ เพราะเป็นผู้กระทำการสร้างสิ่งที่เหลือต่อจากพระพรหม ผู้ซึ่งแม้จะได้ส่วยผลแห่งการบำเพ็ญตบะอันบริสุทธิ์หมดจดที่ได้บำเพ็ญมาแต่ปางก่อนและมีผลสมบุรณ์แล้วในปัจจุบัน แต่ก็ยังบำเพ็ญตบะต่อไปอยู่ พร้อมด้วยนางอรุณธตีผู้บริสุทธิ์ อยู่ท่ามกลางแห่งฤษีเหล่านั้น มีสายตาที่มองไปยังเท้าของฤษีสิขฐะ ปรากฏรุ่งเรืองอย่างมารวกับเป็นความสำเร็จแห่งตบะที่ปรากฏต่อหน้าของฤษีเหล่านั้น จากตัวอย่างเป็นการพรรณนารายละเอียดของรูปลักษณะและการกระทำของสัปตฤษี

2. พรรณนาเมืองโอชธิปรัสถะ

ในกุมารสัมภวะ (6.37-46) ปรากฏการพรรณนาเมืองโอชธิปรัสถะราชธานีที่ประทับของท้าวหิมวัตว่า เมืองโอชธิปรัสถะเป็นเหมือนกับย้ายเอาเมืองอลกาของท้าวกุพระซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทรัพย์และความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเมืองที่หนาแน่นเหมือนกับย้ายชาวสวรรค์จำนวนมากอาศัยอยู่ แวดล้อมด้วยสายน้ำแห่งแม่น้ำคงคา มีพีชสมุนไพร์ที่โชติช่วงอยู่ภายในกำแพงเมือง มีกำแพงทำด้วยหินแก้วมณีขนาดใหญ่ แม้จะป้องกันไว้อย่างดี ก็ยังงดงามดึงดูดใจ มีฝูงช้างที่เอาชนะความหวาดกลัวต่อสิงห์ มีฝูงม้าที่กำเนิดจากสายพันธุ์พิละซึ่งเป็นม้าของพระอินทร์ มีผู้ขายคือพวกยักษ์และกินนรมีผู้หญิงคือเหล่าเทพธิดาที่อาศัยอยู่ในป่า มีเสียงกลองมรณะบรรเลงออกมาจากการตีด้วยมือ ภายในที่อยู่อาศัยทั้งหลายที่มีก้อนเมฆลอยอยู่บนหลังคา ซึ่งทำให้เกิดความสนเท่ห์ว่าเป็นเสียงฟ้าร้องหรือเสียงกลอง มีความงามแห่งตรงปตาคะที่ติดอยู่บนเสาบ้าน เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เพราะมี

เหมือนหุบเขาหิมาลัย ที่มียอดเขาสีขาวงามเป็นหอคอยสีขาว เมื่อนั้นเต็มไปด้วยฝูงชนผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์สินมากมาย เหมือนภูเขามันทรที่เต็มไปด้วยกิงนร เป็นเมืองที่เนืองแน่นไปด้วยช่าง ม้า และรถราวกับเป็นจุดศูนย์รวมของความสุขสมบูรณ์ทั้งหลาย เมื่อนั้นเป็นต้นไม้สำหรับที่พำนักของคนทั้งหลาย ส่วนพระราชาทรงมีจริยาวัตรตรงงาม มีระเบียบวินัยดี ทรงมีพระอนุชาทั้งหลายคอยถวายเป็นการช่วยเหลือในทรงปกครองเมืองนั้น เหมือนกับพระอินทรเทพปกครองสวรรค์โดยมีเหล่าพระมรุตเทพคอยถวายเป็นการช่วยเหลือ (สำเนียง เลื่อมใส, 2543: 8-11)

สรรคที่ 7 อุมาริณยะ (การแต่งงานของพระอุมาริ)

1. พรรณนาการตกแต่งร่างกายพระนางปารวตีและพระคิเว

ในกุมารสัมภวะ (7.7-21) กาลิทาสได้พรรณนาการตกแต่งประดับประดาพระนางปารวตีก่อนเข้าพิธีวิวาห์ มีตัวอย่างดังนี้

พระนางได้ประดับเครื่องแต่งกายที่สวมใส่แล้ว ซึ่งมีความงามมากขึ้นเพราะประดับด้วยใบอ่อนของหญ้าทิวรากับเมล็ดพืชสีขาว มีผ้าไหมไปจนถึงสะดือ และมีลูกศรถือไว้ในมือ พระนางผู้ยังเยาว์ ผู้อยู่ใกล้กับลูกศรใหม่ในช่วงเริ่มต้นก่อนพิธีวิวาห์ เปล่งปลั่งรุ่งเรือง เหมือนกับวงพระจันทร์มีรัศมีเพิ่มขึ้นเพราะแสงของพระอาทิตย์ หลังจากช่างแรมสิ้นสุดลง

หญิงสาวทั้งหลายได้พาพระนางปารวตีผู้มีน้ำมนบนเรือนร่าง นำออกไปด้วยผงโลธรผู้มีตัวทาบาง ๆ ด้วยผงกาเลยะแห่งบางๆ แล้วนุ่งผ้าที่เหมาะสมแก่การทรงสนาน เข้าไปห้องที่มีเสาสีต้นได้ทรงสนานพระนางด้วยน้ำที่เทจากหม้อทองคำ เคล้าไปด้วยเสียงดนตรี ในห้องที่มีเสาสีต้นนั้น ที่มีพื้นประดับด้วยแก้วไพฑูรย์และมีผลแห่งแก้วมุกดาที่ประดับเรียงรายไว้อย่างสวยงาม

พระนางผู้มีเรือนร่างบริสุทธิ์หมดจดด้วยการทรงสนานด้วยน้ำมณฑล ทรงพัสดราที่สะอาดหมดจดเหมาะสำหรับเข้าไปหาเจ้าบ่าว รุ่งเรืองราวกับผืนพสุธาที่ถูกประพรมด้วยน้ำฝนที่ตกลงมา และมีดอกกาสะแพรวพราวสะพรั่งไปทั่วบริเวณ และหญิงทั้งหลายก็ได้พาพระนางออกจากที่นั่นไปยังท่ามกลางของเวทอันเป็นมณฑล ซึ่งมีเพดาน ที่ประกอบด้วยเสาที่ทำด้วยแก้วมณีสีต้น และมีอาสนะจัดแต่งไว้แล้ว เมื่อให้พระนางผู้มีร่างกายบอบบางนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ณ ที่นั่นแล้ว หญิงทั้งหลายก็พากันนั่งลงเบื้องหน้าของพระนาง ขณะที่สายตาของพวกนางถูกความงามตามธรรมชาติของพระนางดึงดูดไป จึงชะงักงันไปชั่วครู่ โดยที่เครื่องประดับจะยังคงค้างอยู่ในมือ หญิงคนหนึ่งในวันนั้นได้รับชมของพระนาง ซึ่งมีความเปี่ยมขึ้นถูกกำจัดออกไปด้วยควันธูป มีดอกไม้แซมอยู่ภายใน พร้อมกับมาลัยดอกมธุกะสีเหลือง และแซมด้วยหญ้าทิวร่า เพื่อทำให้มวยผมงามตามพวกนางประดับเรือนร่างของพระนางเคารีที่ประพรมด้วยน้ำหอมอคุรุ ซึ่งแต่งแต้มด้วยสีที่ทำจากหรดาล ดังนั้น พระนางจึงดำรงอยู่ที่นั่นก้าวล่วงความงามของแม่น้ำคงคาที่มีริมฝั่งที่เป็นทรายถูกทำให้เด่นเป็นสีเหลืองโดยนกจักรวากะ

ส่วนในกุมารสัมภวะ (7.30-36) กาลิทาสได้พรรณนาถึงการเปลี่ยนเครื่องประดับของ พระศิวะที่เหล่าพระมาตฤได้เก็บไว้เพื่อพระองค์โดยเฉพาะ ดังนี้

ในเวลานั้น เครื่องประดับที่เหมาะสมกับพิธีแต่งงานที่พระศิวะจะแต่งงานครั้งแรกกับ พระนางสตีนั้น ได้ถูกเหล่าพระมาตฤเก็บรักษาเอาไว้ที่ภูเขาไกลาศด้วยความเอาใจใส่ ก็เพื่อพระภวะ

เมื่อพระศิวะได้สัมผัสเฉพาะความงามแห่งเครื่องประดับที่เป็นมงคลเพราะความ เคารพต่อพระมาตฤเหล่านั้นเท่านั้น เครื่องแต่งกายเดิมของพระองค์ก็ได้กลายเป็นเครื่องประดับต่าง ๆ อันเป็นที่ต้องการของเจ้าบ่าว คือ

ขี้เถ้านั่นเองได้กลายเป็นสีของร่างกายที่ขาว หัวกะโหลกเองได้กลายเป็นความงาม บนเคียรที่สดใส และในส่วนของชายผ้าแห่งหนึ่งข้างเอง ได้กลายเป็นสภาพเป็นผ้าไหมอันมีลวดลาย สวยงามซึ่งเขียนด้วยโรจนะ(เป็นรูปหงส์) ดวงตาของพระองค์ ซึ่งเปล่งประกายอยู่ระหว่างหน้าผาก และที่มียันต์ตาเป็นสีน้ำตาลสดใสเปล่งปลั่งอยู่ภายในนั่นเอง ได้ปรากฏอยู่ใกล้ ๆ กับเครื่องหมาย ดิลกะซึ่งทาด้วยหรดาล มีเพียงร่างของพญางูทั้งหลายเท่านั้นได้เปลี่ยนไปเป็นเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ในตำแหน่งที่เหมาะสม ส่วนความมั่งคั่งของรัตนะบนพังกัยยังประดับอยู่ที่เดิม

ด้วยเหตุดังนี้ พระองค์ผู้ทรงเป็นแดนเกิดเพียงหนึ่งเดียวของสิ่งที่น่าอัศจรรย์ทั้งหลาย ผู้ทรงสร้างเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ที่รู้จักกันดีด้วยอำนาจ ทรงมองเห็นภาพสะท้อนของตนเองบน ดาบที่เหล่าคณะผู้อยู่ใกล้นำมา

จะเห็นว่าสำหรับการตกแต่งประดับร่างกายของพระนางปารวตีนั้น มีหญิงสาว ทั้งหลายคอยช่วยเหลือ ในขณะที่การตกแต่งประดับร่างกายของพระศิวะ กาลิทาสพรรณนาให้เป็นไป ด้วยอำนาจของพระองค์เอง

2. พรรณนาหญิงสาวในโอษธิปรีสถนครอยากจะเห็นพระศิวะในขบวนเสด็จ

ในกุมารสัมภวะ (7.56-69) กล่าวว่า เวลานั้นสาวงามทั้งหลายในเมืองปรารณจะ เห็นพระศิวะ จึงพากันละทิ้งการงานอื่น ๆ ของตน แล้วไปยืนอยู่ตามแถวแห่งปราสาท กล่าวคือหญิง สาวบางคนไม่คิดถึงการรัทมวยผมที่มีพวงมาลัยหลุดลง ขณะที่รีบไปยังหน้าต่าง ทั้ง ๆ ที่มีอัยกุ่มมวย ผมอยู่ บางคนดึงเท้าของคนที่อยู่ข้างหน้าที่สาวใช้กำลังประคองไว้ขณะกำลังทาเท้าด้วยสีน้ำครึ่ง มีน้ำ ครึ่งสีแดงยังไม่แห้ง ละทิ้งการเดินที่ตรงตาม พร้อมกับประทับรอยเท้าที่มีสีน้ำครึ่งแดงไปจนถึงหน้าต่าง บางคนแต่งแต่มีตาข้างขวาด้วยเครื่องทาตาเสร็จแล้ว แต่ตาข้างซ้ายแต่งยังไม่เสร็จ ก็รีบลุกไปยังกรอบ หน้าต่างอย่างนั้นเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่ในมือยังถือดินสอสำหรับทาตาอยู่ คนหนึ่งมีสายตามองลอดช่อง หน้าต่าง ไม่ได้เห็นชายผ้าที่หลุดออกเพราะรีบลุกเดินไป แต่ยังยืนจับผ้าที่หลุดออกด้วยมือที่มีรัศมีของ

กำไลสะท้อนแสงไปจนถึงสะดือ บางคนมีเข็มขัดที่สวมใส่ได้เพียงครั้งเดียว ก็ลุกขึ้นอย่างเร่งรีบ มีแก้วหลุดออกจากสายทุก ๆ อย่างก้าวที่เธอก้าวไปไม่ตี เวลานั้นจึงเหลือแต่เพียงสายร้อยเข็มขัดติดแนบอยู่บนหัวแม่เท้า ช่องหน้าต่างทั้งหลายเต็มไปด้วยใบหน้าที่มีกลิ่นของเมรัยอบอวลอยู่ภายในและมีดวงตากลิ้งกลอกไปมาของหญิงสาวเหล่านั้นผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็นพระศิวะ ในกาลนั้นพระศิวะเสด็จดำเนินไปสู่ถนนวนลวงที่มีทางขึ้นไปข้างบนประดับประดาด้วยธง พลางทำให้ยอดแห่งปราสาททั้งหลายมีความรุ่งโรจน์เป็นสองเท่าเพราะประกายแสงของเสี้ยวพระจันทร์ แม้จะเป็นเวลากลางวันก็ตาม หญิงสาวทั้งหลายได้ดูตมิมพระศิวะผู้เป็นสิ่งที่มองเห็นเพียงสิ่งเดียวด้วยดวงตาทั้งหลาย โดยไม่สนใจสิ่งอื่น ๆ เลย พลางสนทนากันว่า “พระนางอปรธนาแม่จะบอบบาง ก็ยังได้บำเพ็ญตบะซึ่งประพฤติได้ยากเพื่อพระศิวะนั้นจนสำเร็จ” พระศิวะพอได้ฟังการสนทนาที่ไพเราะเสนาะหูของพวกหญิงสาวชาวเมืองโอชธิปรีสถะตั้งนั้นแล้ว ก็เข้าไปยังที่อยู่ของท้าวหิมวัต

ส่วนในศิวปุราณะ (2.3.45.25-43) ระบุไว้คล้ายกันว่า ขณะนั้นเหล่าสตรีชาวเมืองมากมายก็พากันทิ้งศรัทธาของตัวเองมารวมตัวกันอยากจะได้เห็นพระศิวะ กล่าวคือหญิงสาวบางคนกำลังอาบน้ำ ยังเต็มไปด้วยผงสำหรับอาบอยู่ ก็ตื่นตื่นอยากจะได้เห็นพระคังกระผู้เป็นสวามีของพระคิริขา บางคนกำลังปรนนิบัติสามี และอยู่กับเพื่อน ก็ละทิ้งมาออกมาดูพระศัมภูที่ที่พัดขนจามรียังอยู่ในมือ บางคนก็ละทิ้งลูกน้อยที่กำลังตมิมน้ำนมอยู่ ซึ่งยังไม่อิ่ม จึงไปดูพระคังกระ เพราะต้องการจะได้เห็นบางคนยังคงรัดสายเข็มขัดอยู่ ก็ไปพร้อมสายเข็มขัดที่ยังรัดไม่เสร็จนั้น บางคนก็นุ่งผ้ารุ่มร่ามไปจากที่นั้น บางคนละทิ้งสามีผู้กำลังรอกินข้าว ไปดูพระสวามีของพระศิวา ด้วยความปลื้มปิติ ด้วยความกระหาย และด้วยความตื่นเต้น บางคนกำลังเขียนตา ยังคงถือเครื่องแต่งแต่่มอยู่ พอเขียนขอบตาได้ข้างเดียว ก็รีบไปดูพระสวามีของพระศิวะคลุสสุดา บางคนกำลังย้อมเท้าทั้งสองด้วยสีแดง แต่พอได้ยินเสียงป่าวประกาศ ก็ละทิ้งการย้อมเท้า แล้วมุ่งหน้าไปเพื่อจะดู หญิงทั้งหลาย ได้ละทิ้งสิ่งที่ตัวเองต้องทำต่าง ๆ ข้างต้น แล้วไปรวมกันอยู่ พอได้เห็นพระคังกระผู้โฉมงาม ก็เกิดความหลงใหลทันที จากนั้นหญิงสาวเหล่านั้น ผู้เสียใจเพราะความรัก ก็กลับมารื่นเริงเพราะได้เห็นพระศิวะ แต่เก็บอาการนั้นไว้ในใจ แล้วพากันกล่าวแสดงความยินดี ดังนี้ “พระนางปารวตีได้บำเพ็ญตบะเพื่อพระศิวะจนสำเร็จ พระนางศิวาช่างโชคดี พระนางได้พระศิวะเป็นพระสวามี นับว่าทำสิ่งที่ปรารถนาสำเร็จแล้ว” (Shastri, 1951: 666-668)

เนื้อเรื่องตอนพรรณนาภาพเคลื่อนไหวของหญิงสาวในโอชธิปรีสถนครอยากจะได้เห็นพระศิวะในขบวนเสด็จ มีความสอดคล้องกันกับเนื้อเรื่องในมหากาวยะพุทธจริต (3.13-24) ของท่านอัครโฆษ²⁷ ที่ปรากฏเนื้อเรื่องตอนพระกุมารเสด็จออกไปประพาสภายนอกพระราชวัง แล้วเหล่าสตรีบนปราสาทต่างพากันตื่นตื่นอยากจะได้เห็นพระกุมารว่า

²⁷ ดูเพิ่มเติมที่ สำเนียง เลื่อมใส (2547: 44-46)

ลำดับนั้น หญิงทั้งหลายเมื่อทราบข่าวจากคนใช้ว่า “ได้ยินว่าพระกุมารกำลังเสด็จ” ครั้นได้รับอนุญาตจากผู้ที่ตนเคารพแล้ว จึงพากันไปที่ระเบียงบ้านเพราะความอยากเห็น คือบางคน ถูกขัดขวางเพราะเข็มขัดหลุด บางคนมีตาเลือนลอยเพราะถูกปลุกให้ตื่นขณะนอนหลับ บางคนกำลังสวมเครื่องประดับขณะได้ยินข่าว เมื่อควบคุมตนไม่ได้เพราะความตื่นเต้นจึงพากันเดินขวักไขว่ หญิงเหล่านั้น ต่างทำให้นักที่อาศัยอยู่ในบ้านแตกตื่นด้วยเสียงดังจากชั้นบันไดของปราสาท ด้วยเสียงดังจากเข็มขัด ด้วยเสียงดังจากกำไลข้อเท้า และฉูดฉาดความเร็วของกันและกัน บางคนแม้จะมีความรีบร้อนและตื่นเต้นกระวนกระวาย แต่สะโพกที่ใหญ่โตและถันที่เต่งตึงก็ได้ถ่วงการไปเอาไว้เพราะความหนัก บางคนแม้จะสามารถไปได้เร็ว แต่ก็ชะลอการไปเร็วไว้ ไม่ยอมเดินเร็ว เนื่องจากต้องคอยปกปิดเครื่องประดับที่ติดไว้ในที่ลับ จึงไม่กล้า(ไปเร็ว)เพราะความละอาย ครั้นนั้น เมื่อหญิงเหล่านั้นรวมเป็นกลุ่มเพราะเบียดกันไปเบียดกันมา มีต่างหูแกว่งไปแกว่งมาเพราะการกระทบกัน และมีเครื่องประดับส่งเสียงดัง ความอื้ออึงอลหม่านจึงเกิดขึ้นที่หน้าต่างทั้งหลาย ใบหน้าที่เหมือนดอกบัวของหญิงทั้งหลายที่โผล่ออกมาทางหน้าต่างและมีต่างหูกระทบกันไปมาได้ปรากฏเหมือนดอกบัวทั้งหลายที่ติดอยู่บนปราสาท จากนั้นเมืองทั้งดงงามด้วยตึกสูง ๆ ที่มีอาคารตกใจด้วยหญิงทั้งหลาย และมีหน้าต่างถูกเปิดออกด้วยความตื่นเต้น ทุกด้านจึงปรากฏเหมือนกับท้องฟ้าที่มีวิมานเต็มไปด้วยนางอัปสร ใบหน้าของหญิงผู้สูงส่งทั้งหลายผู้มีต่างหูแนบชิดติดที่แก้มของกันและกันเพราะความแคบของหน้าต่าง ได้ปรากฏเหมือนกลุ่มดอกบัวที่มัดไว้ด้วยกัน หญิงเหล่านั้นขณะมองดูพระกุมารผู้อยู่บนท้องถนน ปรากฏเหมือนอยากจะลงไปสู่พื้นดิน ส่วนคนที่ทั้งหลายที่เงยหน้าขึ้นมองพระกุมาร ปรากฏเหมือนอยากจะไปสู่สวรรค์ หญิงเหล่านั้นครั้งเห็นพระราชกุมารรุ่งเรืองด้วยความงามและความสง่า จึงกล่าวเบา ๆ ด้วยใจที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่เพราะมีความรู้สึกเป็นอย่างอื่นว่า “พระชายาของพระกุมารนั้นช่างโชคดีแท้” หญิงเหล่านั้นเมื่อคิดว่า ได้ยินว่าพระกุมารผู้มีพระพาทายาวและล้ำสัน และมีความงามดุจงามเทพที่เห็นประจักษ์แก่สายตาพระองค์นี้จะสละราชสมบัติออกไปประพตัตถิธรรม” จึงแสดงความเคารพในพระองค์ (สำเนียง เลื่อมใส, 2547: 44-46)

เนื้อเรื่องที่ความคล้ายคลึงกันข้างต้น จึงเหมือนกับว่ากาลิทาสอาจจะได้รับอิทธิพลจากกวีนิพนธ์ของท่านอัสควโมซ (Gurner, 1927: 347-367; Keith, 1993: 91) แต่หากมองในด้านกลวิธีการประพันธ์ลักษณะนี้ ก็คล้ายคลึงกับตอนที่หนุมานไปยังกรุงลงกาเพื่อตามหานางสีดา (5.3.23-34, 5.4.1-6) ในรามายณะ สุนทรภาคณธ์ ว่า

ในเวลานั้นเมืองลงกาสว่างไสวด้วยคฤหาสน์งามของรากษส ประดับงามวิจิตรราวกับหมู่เมฆสีขาว หนุมานผู้ทำงานแทนกบิราชาเพื่อพระราม เดินพระเวนไปและได้เห็นเมืองที่วิจิตรแล้ว รู้สึกเพลิดเพลิน ได้ยินเสียงดนตรีไพเราะอ่อนหวานของสตรีผู้รัญจวนใจ ชับกลุ่มร่าเริงกับนางอัปสรในสวรรค์ ได้ยินเสียงกรุ่งกรังของสายสะอึงแอมและกำไลข้อเท้า เสียงฝีเท้าย่ำบันไดดังมาจากคฤหาสน์ เสียงตบมือและเสียงซุบซิบดังมาจากตรงนั้นตรงนี้ หนุมานเห็นเหล่านักพรตรากษสกำลังท่องบ่น

พระเวท และเหล่ารากลักษกำลังร้องสรรเสริญราวณะ รากลักษบางตนเตรียมยัญพิธี บางตนมุ่นผมอย่างชฎิล บางตนโกนผม บางตนครองหนังโค บางตนเปลือย บางตนถือมัตถัญญาคา บางตนถือเครื่องบูชาไฟ บางตนถือตะลุมพุกและค้อน บางตนถือไม้ปฏัก ฯลฯ บางตนสวมมาลัย บางตนทาตัวด้วยน้ำมัน บางตนประดับวราภรณ์ บางตนทรงพลังถือสายวัชระ มหากบี่เห็นปราสาทราชวังก้องกังวานด้วยเสียงสวรรค์และงดงามราวสวรรค์ของพระอินทร์

ครั้นแล้วมหากบี่ก็เห็นจันทร์กระจ่างรัศมีโชติช่วงทรงกลดอยู่กลางท้องฟ้า มีรัศมีเย็นทำให้น้ำในสาครสูงขึ้น และส่องสว่างแก่มวลสัตว์ทำให้โลกสิ้นทุกข์ แสงโชติช่วงที่สาดสู่โลกสะท้อนภูเขามันทะเลและทอแสงลงในน้ำสะท้อนกอบัวบุษกร ทำให้เห็นศากรดูงามเจิดจ้ามากยิ่งขึ้น เหมือนหงส์ในกรงเงิน เหมือนราชสีห์ในถ้ำบนเขามันทะเล เหมือนวีรบุรุษทรงช้างงามสง่า คือดวงจันทร์ที่ส่องสว่างกลางอัมพรนั้น (กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2557: 472-473)

3. พรรณนาระเบียบพิธีกรรมขณะแต่งงาน

ในกุมารสัมภวะ (7.74-81) กาลิธาสดได้พรรณนารายละเอียดของพิธีกรรมในการแต่งงานของพระศิวะกับพระนางปารวตี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระศิวะเมื่ออยู่ร่วมกับพระนางผู้มีความมั่งคั่งแห่งไบหน่าที่รุ่งเรืองเหมือนพระจันทร์ที่แจ่มกระจ่าง จึงมีพระเนตรเบิกบานเหมือนดอกบัวที่เบ่งบาน มีพระทัยสดใสเหมือนน้ำที่ใสสะอาด เปรียบเหมือนโลกในฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง) ดวงตาของคู่เจ้าบ่าวและเจ้าสาวทั้งสองนั้นกระตือรือร้นเพื่อจะพบซึ่งกันและกัน แต่กลับหวั่นไหวเมื่อได้พบกัน พอสบตากันนิดหน่อยก็ต้องหลบตากัน และขณะนั้นก็แสดงอาการขวยเขินเพราะความเอียงอาย พระศิวะจับมือที่มีนิ้วสีแดงของพระนางปารวตีผู้บิดาคือท้าวหิมวัตทรงนำมามอบให้ มือของพระนางนั้นเหมือนกับหน่อของกามเทพ ผู้ชุกช่อนร่างกายของตนไว้ในสรีระของพระนางอุม่าเพราะกลัวต่อพระหระ ได้งอกขึ้นมาใหม่ ในขณะที่พระนางอุม่าทรงปรากฏมีอาภรณ์ขลุ่ย และพระศิวะทรงมีองคฺลีเปียกชุ่ม เพราะการจับมือกันของทั้งสอง การกระทำของกามเทพ จึงเป็นราวกับว่าถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน เพราะว่าคู่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวอื่น ๆ เมื่อประกอบพิธีแต่งงานกัน ยังทำให้ความงามเบ่งบานอย่างยอดเยี่ยม เพราะการอยู่ร่วมกันของทั้งคู่ในกาลนั้น จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงความงามของคู่แห่งพระนางปารวตีและพระศิวะนั้น

ด้วยการเดินประทักษิณรอบกองไฟที่โชติช่วง ทั้งคู่ก็นั่งจึงทรงรุ่งเรืองเหมือนกลางวันและกลางคืนมาอยู่ร่วมกันและกัน เวียนรอบอยู่ข้าง ๆ เขาพระสุเมรุ ฉะนั้น

บุโรหิต (พราหมณ์ผู้ทำพิธี) ได้นำคู่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวนั้นผู้กำลังหลับตาสัมผัสกันและกันเวียนรอบกองไฟ 3 รอบแล้ว จึงให้เจ้าสาวโปรยข้าวตอกลงในไฟที่กำลังลุกโพลงจากไม้สมิท

พระนางปารวดีน้อมใบหน้าลงไปทางคว้นข้าวตอก มีกลิ่นหอมนำปรารถนาตามคำแนะนำของบุโรหิต คว้นนั้นมีเปลวที่เคลื่อนคล้อยไปยังบริเวณแก้มของพระนาง แล้วกลายมาเป็นดอกบัวประดับห้อยอยู่ครู่หนึ่ง เพราะการได้รับคว้นตามธรรมเนียมประเพณี ใบหน้าของเจ้าสาวนั้นได้มีรอยกลม ๆ ที่เปื่อยแฉะและมีสีแดงเล็กน้อย มีตาทั้งสองมีสีของเครื่องทาทาสีดำที่เปล่งประกายออก และมีข้าววาระซึ่งประดับเป็นตุ้มหูก้อย ๆ แห่งเหยี่ยวลง

พราหมณ์ได้พูดกับเจ้าสาวว่า “ลูกเอ๋ย ไฟนี้เป็นพยานในพิธีวิวาห์ของเธอ เธอพึงประพฤติปฏิบัติโดยธรรมกับพระศิวะผู้เป็นพระสวามี โดยปราศจากการโต้แย้งใด ๆ” พระนางปารวดีก็ได้ตีมูลค่าคำสอนของพราหมณ์นั้นที่แผ่ซ่านโสตประสาทไปจนถึงขอบพระเนตร เปรียบเหมือนกับแผ่นดินที่ร้อนอบอ้าวอย่างแรงกล้าได้ซึมซับเอาน้ำฝนแรกที่มาจากพระอินทร์ในฤดูร้อน

เมื่อเจ้าบ่าวผู้เป็นนิรันดร์ตรงดงามนำมอง ได้ชวนเจ้าสาวเพื่อพรรณาดูดวงดาว พระนางจึงแหงนหน้าขึ้นมอง แล้วพูดตอบด้วยเสียงตะกุกตะกักว่า “เห็นแล้ว” เพราะคอแห้งเนื่องจากความเขินอาย

พระมารดาและบิดาของเหล่าประชานั้นมีพิธีแต่งงานที่ประกอบเรียบร้อยแล้วโดยบุโรหิตผู้รู้พิธีอย่างนั้น ได้นอบน้อมต่อพระปิตามหะ (พระพรหม) ผู้ประทับอยู่บนอาสนะดอกบัว

จะเห็นว่าเป็นการบรรยายองค์ประกอบขั้นตอนของการแต่งงานเริ่มตั้งแต่ท้าวหิมวัตมอบมือของพระนางปารวดีให้กับพระศิวะ การเดินประทักษิณรอบกองไฟ เจ้าสาวโปรยข้าวตอกลงในไฟ การน้อมใบหน้าลงไปทางคว้นข้าวตอก และการรับคำสอนของพราหมณ์ผู้ทำพิธี

สูตรคดี 8 อุมาสูตวรณนม (พรรณนาการภริมย์รักของพระนางอูมา)

1. พรรณนาการเริ่มภริมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวดีที่เมืองโอชธิปรัสสะ ในกุมารสัมภวะ (8.1-20) กาลิทาสได้พรรณนาการเริ่มภริมย์รักระหว่างพระศิวะกับพระนางปารวดีที่เรือนหอในเมืองโอชธิปรัสสะ ดังนี้

หลังจากพิธีแต่งงาน เนื่องจากว่าพระนางปารวดีได้รับทั้งความรักและความกลัวต่อพระองค์ ความสุขที่เกิดขึ้นจากความรักอันน่าปรารถนาต่อพระหระ จึงเป็นที่น่ารื่นเริง

เมื่อพระศิวะพูดด้วย พระนางก็ไม่ได้ตอบ ปรารถนาจะออกไปจากที่นั่น จึงได้ถือผ้าขึ้นไปนอนบนแท่นบรรทมโดยหันหน้าไปอีกทาง ถึงกระนั้นพระนางก็ยังเป็นที่ยินดีต่อพระปนาकिन

เมื่อพระสวามีของพระนางแกล้งหลับ พระนางปารวดีได้ทอดสายตาไปมองพระพักตร์ของพระศิวะเพราะความอยากรู้อยากเห็น แต่เมื่อพระองค์ลืมหันตาขึ้นพร้อมกับยิ้ม นางก็รีบหลับตาลงราวกับสายฟ้าแลบ พระนางได้ปิดพระกรของพระศังกระที่วางไว้ใกล้กับสะดือ ด้วยอาการสั่นสะท้าน ครั้นแล้วผ้าไหมของพระนางที่มีขมวดเหน็บไว้ก็หลุดลุ่ยไปเอง

ในที่ลับ พระนางผู้มีผ้าถูกเปลื้องออก ได้ใช้ผ้าพระหัตถ์ทั้งสองปิดพระเนตรทั้งสองของพระศิวะ แต่พระเนตรดวงที่สามบนพระนลาฏก็ยังจดจ้องอยู่ พระนางจึงมีความพยายามที่ล้มเหลวและขาดที่พึ่ง แต่ความรักของพระศิวะก็ยังมีต่อพระชายาเหมือนเดิม ถึงแม้ว่าจะเป็นความรักที่ยากลำบากและยากที่จะได้รับการตอบสนอง เมื่อพระนางไม่ยอมมอบริมฝีปากล่างให้ในการจูบและปล่อยมือหลวมในขณะที่พระองค์กอดรัดอย่างแน่น พระนางปารวตีทนต่อการจูบโดยไม่กักริมฝีปากล่าง ทนต่อเล็บที่ไม่ทำให้เกิดบาดแผลและทนต่อการร่วมรักอย่างทะนุถนอมของพระสวามี นอกจากนี้ พระนางไม่สามารถจะทนได้

หลังจากที่พระศิวะทำให้หญิงผู้เป็นที่รักโอนอ่อนผ่อนตามอย่างยากลำบากด้วยเวลาสองสามวัน พระนางเมื่อได้รู้รสแห่งความรัก จึงสลัดทิ้งซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ในยามร่วมอภิรมย์ พระนางสวมกอดพระสวามีผู้เป็นที่รักจนแนบชิดพระอุระ ไม่ได้หันหน้าทีพระสวามีปรารถนา (จะจุมพิต) ไปทางอื่น แต่ก็ยังห้ามพระหัตถ์ของพระองค์ที่สอดส่ายไปหาเข็มขัดของพระนางหน่อยหนึ่ง

วันเวลาล่วงไปได้ไม่นาน ความรักของพระนางปารวตีและพระศิวะที่อาศัยกันและกันก็ไต่กองงามขึ้น เห็นได้จากการแสดงความรักต่อกัน อันไม่มีสิ่งที่ไม่น่าพอใจปรากฏให้เห็น เต็มไปด้วยการพูดจาอ่อนหวาน และการไม่อาจจะทนได้เมื่อพลัดพรากจากกันเพียงชั่วขณะ

พระศิวะ เมื่อจะอนุเคราะห์กามเทพด้วยการเสพสุขตามวิธีที่ทำให้เกิดความสุขทางอินทรีย์ด้วยอาการอย่างนี้ จึงประทับอยู่ที่มณฑลเศียรของท้าวหิมวัตกับพระนางอุมาเพียงหนึ่งเดือน

จะเห็นว่าเป็นการบรรยายภาพการเริ่มอภิรมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตี

2. การอภิรมย์รักในสถานที่ต่าง ๆ

ในกุมารสัมภวะ (8.21-28) กาลิทาสได้พรรณนาการอภิรมย์รักในสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้ หลังจากได้ขออนุญาตต่อท้าวหิมวัตผู้กำลังทุกข์ตรมเพราะการพลัดพรากจากธิดา พระศิวะจึงได้เที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ โดยอาศัยโคนันทีผู้มีความเร็วที่ไม่อาจจะประมาณได้

ณ ภูเขาสุเมรุ: พระศิวะผู้มีพาหนะเร็วเหมือนดั่งลม ครั้นเสด็จไปถึงเขาพระสุเมรุ ทรงเคล้าคลึงกันของพระนางปารวตีที่อยู่เบื้องหน้า ทรงมีความกระตือรือร้นที่จะร่วมอภิรมย์ จึงได้เสวยสุขกับพระนางบนแท่นบรรทมที่ปูลาดด้วยใบไม้ทองคำที่เด็ดมา ตลอดทั้งคืน

ณ เนินเขามันทระ: พระองค์ผู้ทรงเป็นฝั่งบนดอกบัวคือใบหน้าของพระนางปารวตี ทรงประทับอยู่บนเนินเขามันทระอันมีแผ่นดินที่ถูกทำให้เป็นรอยด้วยกำไลของพระวิษณุ และเป็นที่ยอมรับหยดน้ำอันบริสุทธิ์

ณ ภูเขาไกลาศ: เมื่อพระนางปารวตีใช้พระพาหาที่อ่อนนุ่มกอดรัดพระศอกของพระองค์เพราะกลัวต่อเสียงคำรามของราวณะ พระศิวะก็ได้ประทับอยู่บนภูเขาไกลาศของท้าวภูเพระ ชมแสงจันทร์ที่สว่างสดใส

ณ ภูเขาเฉลยะ: ครั้งหนึ่ง เมื่อพระศิวะกำลังเล่นกามกรिताอยู่บนภูเขาเฉลยะ สายลมที่พัดจากทางทิศใต้ อันเหมือนกับเป็นผู้ทำการยกย่อง ซึ่งพัดกึ่งก้านของต้นจันทน์ และระคนด้วยเกสรของดอกกล้วยงะ ได้ช่วยกำจัดความเหน้อยล้าในกามกรिताของพระชายาผู้เป็นที่รัก

ณ แม่น้ำคางคาบนสวรรค์: พระนางอุมาทรงใช้ดอกบัวทองตีพระสวามี และทรงหลับตาเพราะน้ำที่สาดมาจากมือของพระองค์ มีเข็มขัดอีกชั้นหนึ่งคือแหวนแห่งปลา ได้ทรงเล่นน้ำในแม่น้ำคางคาบนสวรรค์ (ชลกรรिता)

ณ สวนนันทนะ: พระตรีเนตรประดับพระนางปารวตีด้วยดอกปาริชาติที่สวนนันทนะ ซึ่งปกติใช้ประดับผมของพระนางศจีธิตาทำวูปุโลมัน เหล่านางอัปสรทั้งหลายจึงพากันมองดูด้วยความอิจฉาอยู่นาน

ณ ภูเขาคันทมาทน์: พระคังกระ พร้อมกับพระชายาครันได้สวையความสุขบนสวรรค์และบนภาคพื้นอย่างนั้นแล้ว เมื่อพระอาทิตย์กำลังเป็นสีแดงเวลาเย็น จึงได้กลับไปสู่ภูเขาคันทมาทน์

จะเห็นว่ากาลีทาสได้บรรยายภาพการอภิรมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตีในหลายสถานที่ประกอบด้วย ภูเขาสุเมรุ เนินเขามันตระ ภูเขาโกลาศ ภูเขาเฉลยะ คางคาบนสวรรค์ สวนนันทนะ และภูเขาคันทมาทน์

3. พรรณนาช่วงเวลาพลบค่ำหรือสนธยา

ในกุมารสัมภวะ (8.30-55) กาลีทาสได้บรรยายรายละเอียดภาพธรรมชาติที่ปรากฏในช่วงเวลาพลบค่ำอย่างงดงามผ่านการพุดจาของพระศิวะกับพระนางปารวตี ดังนี้

“พระอาทิตย์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแห่งกลางวันนั้น รวากับได้ย้ายความงามแห่งดอกบัวไปไว้ที่ดวงตาทั้งสองของเจ้าซึ่งมีส่วนที่สามตรงมุมเป็นสีแดง แล้วเก็บเอาเวลากลางวันไป รวากับพระประชาบดีได้เก็บเอาจักรวาลไว้ในเวลาจักรวาลถูกทำลาย ครั้นเมื่อพระอาทิตย์ผู้กำลังคล้อยต่ำลง ทำให้การสัมผัสแห่งรัศมีของตนกับละอองน้ำหมดไป กระแสน้ำแห่งบิดาของเธอเหล่านี้ ก็ถึงความว่างเปล่าจากเส้นโค้งแห่งสายรุ้ง ที่สระน้ำ ความห่างเหินเพียงเล็กน้อยก็ได้กลายเป็นความห่างเหินมากสำหรับนกจักรวาละทั้งคูที่กำลังร้องคร่ำครวญและหมดหวังเพราะการพลัดพราก ซึ่งได้สลัดก้านบัวที่ตนกัดไว้ทิ้งไป และมีหมุนครอบรอบ ๆ เพื่อที่จะมองหาคู่ของตน ท้องฟ้าซึ่งปรากฏความมืดทางทิศตะวันออก ได้กลายเป็นเหมือนกับสระน้ำที่มีโคลนตมปรากฏออกมา และเนื่องจากพระอาทิตย์ได้นำเอาน้ำคือแสงไปด้วย จึงปรากฏเหมือนสระที่มีน้ำเหลือเพียงเล็กน้อย ดอกบัวแม้จะหุบกลีบเข้า แต่ก็ยังเหลือช่องไว้หน่อยหนึ่ง ค้างอยู่ชั่วขณะ รวากับว่า เพื่อจะเปิดช่องให้แก่ฝั่งที่ต้องการจะเข้าไปอยู่ข้างในด้วยความยินดี ทิศตะวันตกซึ่งเป็นทิศของพระวรุณ ประดับด้วยพระอาทิตย์สีแดงมีรัศมีจืดจางที่แผ่ออกไปเป็นวงกว้าง จึงปรากฏเหมือนหญิงสาวประดับด้วยติลกะของดอกพันธุ์ชิวะที่มีเกสรเหล่าผู้ติดตามของพระอาทิตย์หลายพัน ผู้ที่มีความร้อนแห่งรัศมีของพระอาทิตย์ ต่างพากันยกย่อง

สรรเสริญพระอาทิตย์ผู้แผ่ความรุ่งเรืองออกไปเป็นไฟ ด้วยเสียงสวดมนตร์ที่มีทำนองเป็นที่ประทับใจของม้าที่กำลังลากรถ พระอาทิตย์นั้น ครั้นฝากกลางวันไว้ในมหาสมุทร แล้วจึงอัสดงไปพร้อมด้วยม้าทั้งหลายที่มีคอโน้มลง มีดวงตาที่ถูกกระทบด้วยขนจามรีที่ประดับอยู่บนหู และมีขนแผงคอพับลง เพราะถูกทับด้วยแอก เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ท้องฟ้าก็ประหนึ่งว่าหลับไหล อำนาจที่ยิ่งใหญ่ย่อมมีความไปเช่นนี้แล อำนาจที่ยิ่งใหญ่นั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมรุ่งเรืองไปมากเพียงใด มันก็ย่อมตกไปเพื่อความจางหายมากเพียงนั้นแล”

จะเห็นว่าเป็นการบรรยายภาพความงามในช่วงเวลาพลบค่ำและธรรมชาติที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นอย่างงดงาม

4. พรรณนาอาศรมและดาบส

ในกุมารสัมภวะ (8.38-39, 47) กาลิทาสได้บรรยายภาพรายละเอียดของอาศรมและดาบสในช่วงเวลาพลบค่ำ ดังนี้

มีอาศรมทั้งหลาย ซึ่งกว้างมากมายเข้าไปยังลานแห่งกุฎิที่มุงด้วยใบไม้ มีต้นไม้เล็ก ๆ ที่มีรากเปียกชุ่มด้วยหยดน้ำ มีวัชที่เลี้ยงไว้เพื่อประกอบพิธีบูชากำลังเดินเข้ามา และมีกองไฟได้ถูกจุดขึ้น ย่อมทรงไว้ซึ่งความงดงาม มีดอกบัวแม้จะหุบกลีบเข้า แต่ก็ยังเหลือช่องไว้หน่อยหนึ่ง ค้างอยู่ชั่วขณะ รวกับว่า เพื่อจะเปิดช่องให้แก่สิ่งที่ต้องการจะเข้าไปอยู่ข้างในด้วยความยินดี ในยามพลบค่ำเหล่าดาบสทั้งหลายเหล่านี้ผู้รู้พิธีกรรมที่เหมาะสม ได้ยกสันเท้าขึ้นจากพื้น ยืนด้วยปลายนิ้วเท้า ทำพิธีบูชาด้วยการกอบน้ำที่บริสุทธิ์ด้วยมือ สวดสรรเสริญพรหมันด้วยความเคารพส่วนตัว เพื่อความหมดจด

เนื้อเรื่องส่วนนี้คล้ายกับเนื้อเรื่องในรามายณะ (3.1.1-8) ซึ่งบรรยายรายละเอียดความงดงามของอาศรม ตอนพระรามเข้าไปในป่าทันทกะว่า เมื่อเข้าไปในป่าใหญ่ทันทกะ พระรามผู้กล้าหาญมองเห็นบริเวณอาศรมของพวกดาบส อาศรมนี้มีหญ้ากุสะและผ้าเปลือกไม้อยู่ทั่วไป ตกแต่งด้วยความเรืองรองของความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวท เป็นที่พึ่งของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย มีบริเวณลานที่ทำความสะอาดอยู่เสมอ มีหมუნางอัปสรมาบูชาและพ่อนรำประจำ งดงามเรืองรองด้วยที่บูชาไฟที่กว้างขวางด้วยทัพพีและเครื่องมือประกอบพิธีต่าง ๆ ด้วยหนังกวาง หญ้ากุสะ ด้วยเชื้อฟืน ด้วยหม้อน้ำ และผลไม้รากไม้ทั้งหลาย อาศรมนี้ศักดิ์สิทธิ์เพราะมีการบวงสรวงและการบูชาไฟ มีเสียงกึกก้องของเสียงท่องมนตร์พระเวท แวดล้อมด้วยดอกไม้ป่าและสระที่ดารดาษด้วยดอกบัว งดงามด้วยเหล่าฤๅษีผู้เปี่ยมบุญผู้งดเว้นอาหาร มีเสียงอุโฆษจากการสวดบูชาพระพรหม และงดงามด้วยเหล่าพราหมณ์มหาภาคผู้รู้พรหมเวท (กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2557: 258)

5. พรรณนาแสงพระจันทร์ยามค่ำ

ในกุมารสัมภวะ (8.56-76) กาลิทาสได้บรรยายรายละเอียดภาพธรรมชาติของการปรากฏขึ้นแห่งมณฑลพระจันทร์ในช่วงเวลากลางคืนอย่างงดงามผ่านการพุดจาของพระศิวะกับพระนางปารวตี ดังนี้

“ดวงตาทั้งหลายไม่สามารถมองเห็นได้ทั้งเบื้องบน ทั้งเบื้องล่าง ทั้งรอบ ทั้งเบื้องหน้า ทั้งเบื้องหลัง ในเวลากลางคืน โลกใบนี้ถูกห่อหุ้มด้วยไยคือความมืด เหมือนกับสัตว์ที่อยู่ในครรภ์ ถูกห่อหุ้มด้วยรก ทั้งสิ่งที่บริสุทธิ์และสิ่งที่มัวหมอง ทั้งสิ่งที่ตั้งอยู่กับที่และสิ่งที่เคลื่อนที่ได้ ทั้งสิ่งที่คดงอและสิ่งที่มีคุณสมบัติแห่งความตรง ทั้งหมดนั้นแลถูกความมืดทำให้เสมอกัน ช่างน่าสลดใจแท้ความยิ่งใหญ่ของความมืดได้ทำความแตกต่างกันของสิ่งต่าง ๆ ไปหมดสิ้น

พระจันทร์กำลังขึ้นมาเพื่อขจัดความมืดในเวลากลางคืน เป็นแน่ แน่ นางผู้มีใบหน้าเหมือนดอกบัว ใบหน้าของทิศตะวันออกเป็นเหมือนกับคลุ่มด้วยเกสรของดอกโกตกะ กลางคืนซึ่งมีพระจันทร์ที่มีรูปร่างซ่อนอยู่ข้างหลังภูเขามันตระ พร้อมด้วยดวงดาว ปรากฏเหมือนกับเธอที่ห้อมล้อมด้วยหญิงสาวผู้เป็นที่รัก มีฉันทคอยฟังคำพูดของเธออยู่ข้างหลัง

ทิศตะวันออก เมื่อถูกรাত্রีกระตุ้นเตือน จึงคายมณฑลแห่งพระจันทร์ ที่ถูกปิดบังไว้จนกระทั่งเวลากลางวันหมดไป เหมือนกับคายความลับออกมา และมีแสงจันทร์อ่อน ๆ เหมือนรอยยิ้มปรากฏให้เห็นก่อน

คูลี พระจันทร์ซึ่งมีแสงแวววาวเหมือนกับผลผลินี่สุก มีอยู่ทั้งบนท้องฟ้าและอยู่ในน้ำด้วยเงาสะทอน กำลังเลียนแบบคู่แห่งนกจักรวาคะที่อยู่ห่างไกลจากกันเพราะความพลัดพราก รัศมีทั้งหลายของพระจันทร์ผู้เป็นเจ้าของแห่งพิชสมุนไพร์ที่โผล่ขึ้นมาใหม่ ๆ ซึ่งมีแสงนวลเหมือนหน่ออ่อนของข้าวยวะ สามารถจะใช้ปลายเล็บเด็ดมาประดับที่หูของเธอได้

ปารวตีเอ๋ย คูลี พื้นผิวของท้องฟ้าซึ่งมีความมืดถูกกำจัดออกไปครึ่งหนึ่งด้วยรัศมีของพระจันทร์ใหม่ ๆ ปรากฏเหมือนกับสระน้ำมานสะที่ถูกทำให้ขุ่นเพราะมีช่างมาลงอาบ ได้กลับมาใสบริสุทธิ์ พระจันทร์นี้ หลังจากได้ละทิ้งสภาพที่มีสีแดงแล้ว จึงได้กลายเป็นมณฑลที่ขาวบริสุทธิ์ผุดผ่อง ภูเขาหิมาลัยได้ปลุกนกยูงทั้งหลายเหล่านี้ที่กำลังหลับอยู่บนต้นไม้บนไหล่เขาให้ตื่นขึ้นผิดเวลา ด้วยหยดน้ำบนหินจันทร์กานตะ (หินพระจันทร์) ที่แผ่ขยายเป็นวงกว้างเพราะรัศมีของพระจันทร์ ดอกบัวกุ่มุทนี้ ราวกับว่าไม่สามารถจะทนรับกระแสแห่งแสงพระจันทร์เอาไว้ได้ จึงคืบคินในรูปของการแบ่งบาน(ของดอก) (และ)ทันใดนั้น ก็ผลิบานออกจนกระทั่งถึงก้านบัว พร้อมกับมีเสียงหึ่ง ๆ ของผึ้งเปล่งออกมา ส่วนของแสงจันทร์เหล่านี้ ที่ส่องลงมาผ่านใบไม้ อันเป็นแสงที่นุ่มนวลเหมือนดอกไม้ที่สอดส่องลงมาใต้ต้นไม้ทั้งหลาย สามารถจะใช้นิ้วมือประคองขึ้นมารัดผมของเธอได้

พระจันทร์เมื่ออยู่ร่วมกับดวงดาวที่เปล่งแสงระยิบระยับ ช่างเหมือนกับสามีที่อยู่ร่วมกับภรรยาที่แต่งงานใหม่ ๆ มีอาการตัวสั่นเพราะความกลัว แน่ นางผู้มีสายตาทอดยาวไปยังดวง

จันทร์ แสงจันทร์กำลังสุกสกาบ เหมือนเกิดขึ้นมาจากแก้วทั้งสองของเธอซึ่งมีสีขาวเหมือนก้านของ
หย้าศระที่เป้งบานเมื่อแก่เต็มที่ และที่สดใสเพราะการกระทบกับแสงสะท้อนของพระจันทร์”

จะเห็นว่าเป็นการพรรณนารายละเอียดของความงดงามในการปรากฏขึ้นแห่ง
พระจันทร์ในเวลาค่ำ

สรุปการเปรียบเทียบเนื้อเรื่องย่อในกุมารสัมภวะกับปุราณะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่องย่อในกุมารสัมภวะกับปุราณะ ผู้วิจัยสรุปได้ 3 ประเด็น
ได้แก่ 1) การลำดับโครงเรื่องในกุมารสัมภวะกับปุราณะ 2) ลักษณะที่คล้ายและแตกต่างในกุมาร
สัมภวะกับปุราณะ และ 3) ลักษณะเฉพาะของเนื้อเรื่องในกุมารสัมภวะและความสัมพันธ์กับกวีนิพนธ์
เรื่องอื่น ๆ ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. การลำดับโครงเรื่องในกุมารสัมภวะกับปุราณะ

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างการดำเนินเรื่องหรือการลำดับเนื้อเรื่องในปุราณะกับกุมาร-
สัมภวะ พบว่าโครงเรื่องในปุราณะส่วนใหญ่จะเริ่มต้นด้วยการเล่าถึงพิธีบูชาญูของท้าวทักษะบิดาของ
พระนางสตี หลังจากนั้นจึงเล่าเหตุการณ์พระนางสตีเผาตัวเองและพระศิวะทำลายพิธีบูชาญู แล้วเล่า
ถึงเหตุการณ์ที่เหล่าเทพฤคตารกาสูรรบกวนอย่างยากลำบากจึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลขอความช่วยเหลือ
จากพระพรหม เมื่อได้รับคำแนะนำจึงเข้าไปหาท้าวหิมวัต แนะนำให้ท้าวหิมวัตแต่งงานกับพระนาง
เมนาเพื่อประโยชน์สูงสุดของทวยเทพ จากนั้นพระนางปารวตีจึงถือกำเนิดขึ้น แต่ว่าโครงเรื่องใน
กุมารสัมภวะ กาลิทาสได้พรรณานองค้ประกอบสำคัญในเรื่องก่อน กล่าวคือธรรมชาติบนภูเขามิมาลัย
เพื่อบ่งบอกสถานที่หลักที่เรื่องราวต่าง ๆ จะเกิดขึ้น การกำเนิดพระนางปารวตีเพื่อบ่งบอกว่าบุคคล
ผู้เป็นองค์ประกอบสำคัญในเรื่อง แล้วจึงเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทวยเทพฤคตารกาสูรรบกวนจนนำไปสู่การ
โน้มน้าวพระศิวะให้หลงรักในพระนางปารวตีเป็นลำดับต่อมา

2. ลักษณะของเนื้อหาที่คล้ายและแตกต่างในกุมารสัมภวะกับปุราณะ

ในประเด็นของลักษณะที่คล้ายและแตกต่างกันที่ปรากฏในกุมารสัมภวะนั้น พบรายละเอียด
การพรรณนาดังนี้

- (1) พระนางสตีโกรธเคืองบิดาและเผาตัวเอง (2) ท้าวหิมาลัยแต่งงานกับพระนางเมนา
- (3) กำเนิดพระนางปารวตี (4) พรรณนาเหตุการณ์ตอนปารวตีกำเนิด (5) พระนางปารวตีปรนินับดี
- พระศิวะ (6) ตารกาสูรรบกวนเหล่าเทพ และเหล่าเทพขอให้พระพรหมช่วยเหลือ (7) พระอินทร์มอบ
- ภารกิจการแก่มเทพ (8) พรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดู (9) พระศิวะเฝ้ากามเทพเป็นเจ้าถ่าน
- (10) นางรติคร่ำครวญเพราะสูญเสียกามเทพผู้เป็นสามี (11) พระนางปารวตีบำเพ็ญตบะหวังผลคือ

พระศิวะ (12) พรรณนารายละเอียดการบำเพ็ญตบะ (13) การทดลองของพระศิวะ (14) พระนางปารวตีให้พระบิดาเป็นผู้อนุญาตการแต่งงาน (15) พระศิวะมอบหมายให้สัปตฤๅษีไปสู่ขอพระนางปารวตีขอแทน (16) การจัดเตรียมงานวิวาห์ (17) พรรณนาขบวนแห่พระศิวะผู้เป็นเจ้าบ่าว และ (18) พระศิวะเปล็ดเปล็นในการระเรึงรัก

3. ลักษณะเฉพาะของเนื้อเรื่องในกุมารสัมภาวะและความสัมพันธ์กับกวีนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ

ส่วนในประเด็นของลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในกุมารสัมภาวะนั้น พบรายละเอียดการพรรณนาดังนี้ (1) พรรณนาธรรมชาติบนภูเขาคิมาลัย (2) พรรณนาความงามพระนางปารวตี (3) พรรณนาอำนาจของตารกาสูร (4) เทพองค์สำคัญพ่ายแพ้กองทัพตารกาสูร (5) พรรณนารูปทรงพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะ (6) กามเทพเห็นความงามพระนางปารวตี (7) สาเหตุที่กามเทพถูกเผา (8) เสี่ยงปลอบโยนจากภู่ไร่ตัวตน (9) พรรณนาสัปตฤๅษี (10) พรรณนาเมืองโอชธิปรีสธะ (11) พรรณนาการตกแต่งร่างกายพระนางปารวตีและพระศิวะ (12) พรรณนาเหล่าหญิงสาวชาวเมืองโอชธิปรีสธะอยากจะได้พระศิวะในขบวนเสด็จ (13) พรรณนาระเบียบพิธีกรรมขณะแต่งงาน (14) เหล่าเทพขอให้พระศิวะคืนชีพกามเทพ (15) พรรณนาการเริ่มอภิรมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตีที่เมืองโอชธิปรีสธะ (16) การอภิรมย์รักในสถานที่ต่าง ๆ (17) พรรณนาช่วงเวลาพลบค่ำหรือสนธยา (18) พรรณนาอาศรมและดาบส และ (19) พรรณนาแสงพระจันทร์ยามค่ำ และพบว่าเนื้อหาบางตอนในกุมารสัมภาวะมีความสัมพันธ์กับกวีนิพนธ์ประเภทอิติหาสะเรื่องรามายณะและกวีนิพนธ์มหากาพย์เรื่องพุทธจรีตและเสานทรนันทะของท่านอัครโฆษ ดังรายละเอียดที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

เมื่อเปรียบเทียบแล้วจะเห็นว่า ในกุมารสัมภาวะส่วนเนื้อหาที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ มักจะเป็นโครงเรื่องหลักที่สำคัญ ส่วนเนื้อเรื่องที่ปรากฏเฉพาะในกุมารสัมภาวะมักจะเป็นเนื้อเรื่องที่มีลักษณะโดดเด่นด้วยวิธีการพรรณนารายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ให้มีความงดงามเห็นภาพชัดเจน

3.2.2 รูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา

ในส่วนของรูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา ผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็น 6 ประเด็น ได้แก่ 1) ลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภวะ 2) รูปแบบฉันทลักษณ์ 3) ศิลปะการหลีกคำในกุมาร-สัมภวะ 4) การใช้คำขยายประโยคสำหรับพรรณนารายละเอียด 5) การนำธรรมชาติมาพรรณนาในบทประพันธ์ และ 6) กลวิธีการเล่าคล้ายบทละคร มีรายละเอียดดังนี้

3.2.2.1 ลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภวะ

ประเด็นลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภวะ มีรายละเอียดค่อนข้างมาก ผู้วิจัยจึงแยกประเด็นนำเสนอ ดังนี้

1. วรรณคดีสันสกฤตที่มีลักษณะมหากาพย์

วรรณคดีสันสกฤตที่มีลักษณะการประพันธ์ตรงตามข้อกำหนดของลักษณะแห่งมหากาพย์และใช้โวหารในการประพันธ์ที่ตีเชื่อมจนได้รับการยกย่องมาแต่โบราณว่าเป็น “มหากาพย์” มี 5 เรื่อง ได้แก่

1. รฆวงศ์ ของกาลิทาส ได้รับงานขึ้นเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 (เวลาดังกล่าวนี้ไม่แน่นอน) กล่าวถึงประวัติและวงศ์ของพระราม ทั้งบรรพบุรุษและผู้สืบสันตติวงศ์ของพระองค์ มีทั้งหมด 19 สรรค โดยสรรคที่ 1-9 พรรณนาถึงบรรพบุรุษ 4 องค์ คือ พระเจ้าทิลิปะ พระเจ้ารฆุ พระเจ้าอชเช และพระเจ้าทศรธ สรรคที่ 10-15 พรรณนาเรื่องราวของพระรามของฤๅษีวาลมิกิ แต่พระนามของผู้สืบสันตติวงศ์ของพระรามนั้นไม่ตรงกับเรื่องรามายณะของฤๅษีวาลมิกิ ไปตรงกับพระนามในวิษณุปุราณะ และสรรคที่ 16-17 พรรณนาถึงชีวประวัติของพระราชาผู้สืบสันตติวงศ์ 24 พระองค์ ซึ่งครอบครองเมืองอโยธยาและจบลงด้วยการสวรรคตของพระเจ้าอัคนิวรรณะผู้หมกมุ่นในราคะ (Macdonell, 1905: 327)

2. กุมารสมภพ ของกาลิทาส ได้รับงานขึ้นเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 กล่าวถึงเรื่องราวความรักของพระศิวะและพระนางปารวตี (พระนางอูมา) จนถึงเรื่องการทำกำเนิดของพระกุมาร เพื่อปราบตาราการศูรค์ที่มีพลังอำนาจยิ่งของเทพเจ้าทั้งหลาย

3. ศิคุपालวธะ ของมาฆะ ได้รับงานขึ้นเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 6 ประกอบด้วย 20 สรรค กล่าวถึงเรื่องราวของพระฤๅษีสังหารพระเจ้าศิคุपालะ กษัตริย์แห่งเจทิ ในขณะที่ทำพิธีราชสูยะ ซึ่งเป็นเรื่องในมหากาพย์ (บรรพที่ 2) จากบทประพันธ์นี้จะเห็นได้ชัดว่า ผู้รจนามีความชาญฉลาดในด้านการเมืองอย่างยิ่ง เพราะเป็นงานนิพนธ์ของมาฆะ บางครั้งจะมีชื่อว่า มาฆากาพย์

4. กิราตาชุนิยะ ของภารวิ ได้รับงานขึ้นเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 ประกอบด้วย 18 สรรค กล่าวถึงเรื่องที่มีมาในมหากาพย์ ตอนอรชุนต้องการจะได้ศรจากพระศิวะ พระศิวะได้แปลงร่างเป็นนายพราน (กิราตะ) และทดลองพลังความสามารถของอรชุน โดยการต่อสู้กัน หากจะกล่าวให้สั้น

เข้าก็คือ กิราตาชุนียะ กล่าวถึงการสู้รบกันระหว่างอรชุนกับพระศิวะ บทประพันธ์ในเรื่องนี้ เพียบพร้อมไปด้วยศัพท์พาลังการ มีความงามทั้งอรรถและพยัญชนะ ผู้รจนาได้บรรยายเรื่องการบ้าน การเมืองและยุทธวิธี เป็นต้น ด้วยความรอบรู้และฉลาด

5. ไนษจริต ของศรีหรรษะ ได้รจนารวบรวมขึ้นเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 ประกอบด้วย 60 สรรค แต่ปัจจุบันเหลืออยู่จริงเพียง 22 สรรค กล่าวถึงชีวประวัติของพระนลตั้งแต่ต้นจนถึงอภิเษก กับนางทมยันตี เป็นเรื่องที่แต่งมาจาก นโลปาชยาน อันเป็นส่วนหนึ่งในมหาภารตะ ในมหาภารตะ ดั้งเดิมกล่าวเรื่องนี้ตามรูปแบบธรรมดา แต่ในไนษจริต เนื่องจากผู้รจนามีความรู้ทางศาสตร์ต่าง ๆ มาก จึงได้บรรจุไวยากรณ์ และปรัชญาเข้าไปเป็นอันมาก อันเป็นการปรับปรุงให้เป็นมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ และเขียนในรูปแบบที่ยากขึ้น ต้องมีรรถาธิบายเพื่อความเข้าใจความหมายนั้น ๆ ด้วย ดังนั้น บทกวีนิพนธ์นี้จึงได้ชื่อว่า “ศาสตรกาพย์” ด้วย (จำลอง สารพัตนิก, 2546: 66-71)

แท้จริงแล้ว ยังมีกาพย์อีกเรื่องหนึ่งที่นักวิชาการกล่าวว่าเป็นมหากาพย์เรื่องที่ 6 คือ รวณวระ หรือภักฎีกาพย์ ของภักฎีกู ได้รจนารวบรวมขึ้นเมื่อประมาณ ค.ศ. 604 ประกอบด้วย 22 สรรค เนื่องจากเป็นกาพย์ที่ภักฎีกูเป็นผู้รจนา จึงเรียกชื่อว่า ภักฎีกาพย์ กล่าวถึงเรื่องพระรามตั้งแต่ต้นจนถึงครองราชย์ หลังจากเสด็จกลับมาจากเมืองลังกา บทประพันธ์นี้เป็นตัวอย่างของการแสดง กฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ด้วย (จำลอง สารพัตนิก, 2546: 68) เดิมทีเดียว วรรณคดีที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นมหากาพย์มีเพียง 5 เรื่อง แต่ไม่มีชื่อ ภักฎีกาพย์ แม้กาพย์เรื่องนี้จะมีลักษณะตรงตามข้อกำหนดลักษณะมหากาพย์ของทันทิน กล่าวคือเป็นเรื่องของพระรามผู้เป็นทั้งกษัตริย์และเทพเจ้า คือพระนารายณ์อวตาร เป็นผู้สง่างามและมีปัญญาทั้งมีฝีมือในการรบเป็นเลิศ สามารถมีชัยชนะต่อราวณะจอมอสูรแห่งลังกาได้ เรื่องรสก็ไม่ด้อยไปกว่าเรื่องอื่น ๆ มีวีรสเป็นรสเด่น กวีบรรยายและพรรณนาการรบระหว่างกองทัพพระรามและราวณะได้ถึงสามสรรค (สรรคที่ 14, 15, 17) ศฤงคารรสที่เด่นเป็นความรักของผู้ที่อยู่ห่างกันที่พลัดพรากจากกัน (วิประลัมภะ) มีการพรรณนายาว ๆ บางแห่ง เช่น ป่าไม้ในฤดูใบไม้ร่วง (สรรคที่ 2) ภูเขาเมहनทรและมหาสมุทรที่พระรามจะข้ามไปลังกา (สรรคที่ 10) วิธีชีวิตของชาวลังกายามเช้า (สรรคที่ 11) เป็นต้น (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560: 100)

นักวิชาการทางวรรณคดีหลายท่านให้ความเห็นว่าเหมาะสมที่จะเรียกภักฎีกาพย์ เป็น “มหากาพย์” แต่กลับไม่ได้รับการยกย่องเท่ามหากาพย์เรื่องรชวงศ์ของกาลิทาส (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560: 95 เช่น Macdonell (1905: 330) กล่าวว่า มหากาพย์นั้นมีอยู่ 6 เรื่องด้วยกัน คือรวมเอารวณวระหรือภักฎีกาพย์เข้าด้วย เพราะกาพย์ทั้ง 6 เรื่องนั้น มีความงดงามทางโวหารการประพันธ์ตรงตามข้อกำหนดของความเป็นมหากาพย์ของทันทิน และ Winternitz (1963: 77-78) กล่าวถึงภักฎีกาพย์ว่า ความงดงามทางโวหารในการประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องภักฎีกาพย์ เพียงพอที่จะยกย่องภักฎีกาพย์ไว้ในฐานะเป็นงานนิพนธ์ที่สูงค่าและรวมเข้าในบรรดาวรรณคดีสันสกฤตยุคคลาสสิก และสมควรอย่างยิ่งกับชื่อ “มหากาพย์” แต่ในทางตรงกันข้าม อาจจะ

เป็นเพราะว่าทฤษฎีให้ความสำคัญกับการให้ตัวอย่างทางไวยากรณ์ตามอรรถกถาอักษรธานียของปาณินิมากเกินไป การพรรณนาเนื้อความที่มีจึงไม่ครอบคลุมภาวะทั้งเรื่อง ประกอบการคำนึงถึงไวยากรณ์มากเกินไปทำให้ความไพเราะไม่มีมากเท่าที่ควร จึงทำให้ทฤษฎีภาวะไม่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “มหากาพย์” (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2560: 100)

นอกจากนั้น ก็ยังมีวรรณคดีสันสกฤตที่มีลักษณะการประพันธ์ตรงตามข้อกำหนดของลักษณะมหากาพย์ เช่น มหากาพย์พุทธจรีตและมหากาพย์เสานทรนันทะที่ประพันธ์โดยอัสวโฆษ ราวคริสต์ศตวรรษที่ 1 ซึ่งถือกันว่าเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทมหากาพย์สองเรื่องแรก ทั้งยังประกอบด้วยข้อกำหนดตรงตามหลักของอสังการศาสตร์ (Bhuyan, 1985: 84) ซึ่งได้รับการประพันธ์ก่อนวรรณคดีสันสกฤตมหากาพย์ที่ได้รับการยกย่องทั้ง 5 เรื่องข้างต้น จึงเป็นไปได้อย่างยิ่งที่กาลิทาสราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 จะต้องเข้าใจเรื่องลักษณะของมหากาพย์มาก่อนที่จะประพันธ์กุมารสัมภาวะและรชวงศ์

2. ทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาพย์

ในส่วนของทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาพย์ ยังมีคัมภีร์วิษณุธรรมโมตตรปุราณะที่ปรากฏเกี่ยวกับอสังการต่าง ๆ รวมถึงลักษณะของมหากาพย์ ซึ่งการกำหนดอายุของวิษณุธรรมโมตตรปุราณะ นักวิชาการสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ก่อนกาวยาทรศะของทัณฑินและกาวยาลังการของภามะกล่าวคือ Kramrisch (1928: 333) สันนิษฐานว่าวิษณุธรรมโมตตรปุราณะอยู่ราว ค.ศ. 330-335 ในขณะที่ Hazra (1958: 212) สันนิษฐานว่าวิษณุธรรมโมตตรปุราณะน่าจะไม่มีอายุไม่ต่ำกว่าคริสต์ศักราช 400 และไม่เกินคริสต์ศักราช 500 (ค.ศ. 400-500) เช่นเดียวกับ Bühler (1890: 408) ที่สันนิษฐานว่าวิษณุธรรมโมตตรปุราณะน่าจะไม่มีอายุอยู่ก่อน ค.ศ. 500 แต่มีเพียง Kane (1961: 72) ที่สันนิษฐานว่าวิษณุธรรมโมตตรปุราณะมีอายุราว ค.ศ. 575-650 และ Winternitz (1927: 158) ที่สันนิษฐานว่าวิษณุธรรมโมตตรปุราณะมีอายุราว ค.ศ. 628-1000 ถึงกระนั้น แม้วิษณุธรรมโมตตรปุราณะจะมีอายุราว ค.ศ. 628 ก็ยังนับว่าเป็นคัมภีร์ปุราณะที่ปรากฏกณเฑาะของลักษณะมหากาพย์ที่เก่ากว่ากาวยาทรศะของทัณฑินและกาวยาลังการของภามะที่มีอายุราว ค.ศ. 650-700 และมีองค์ประกอบหลายประการที่คล้ายคลึงกันในรายละเอียดด้านอสังการ ดังนั้น ทัณฑินและภามะอาจจะเคยรู้จักลักษณะมหากาพย์มาก่อนที่จะประพันธ์ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (Shah, 1969: 21; Tubb, 1979: 52-60)

วรรณคดีประเภทมหากาพย์ เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง และมีลักษณะสำคัญพิเศษคือ มีเนื้อเรื่องมาจากเรื่องเล่าหรือนิทานมาแต่โบราณ ไม่ใช่เรื่องที่ประพันธ์ขึ้นเอง และแตกต่างจากงานนิพนธ์ประเภทคัมภีร์ทางศาสนา เช่น พระเวท พระไตรปิฎก แตกต่างไปจากคัมภีร์ประเภทศาสตร์ เช่น อรรถศาสตร์ ชโยติษศาสตร์ เป็นต้น แต่มหากาพย์เป็นงานประพันธ์ที่ต้องมีขอบเขตอยู่

ในลักษณะของมหากาวยะ (จำลอง สารพัตนีก, 2546: 64) แต่ไม่สามารถจะทราบได้ว่าทฤษฎีลักษณะมหากาวยะปรากฏเมื่อไหร่ และไม่ปรากฏลักษณะมหากาวยะมาตั้งแต่สมัยพระเวท แต่ว่าคัมภีร์อิติहाสะและปุราณะมักกล่าวถึงเรื่องราวของวีรบุรุษอยู่เสมอ ซึ่งอาจจะใกล้เคียงกับโครงสร้างของวรรณคดีประเภทมหากาวยะ (Raja, 1962: 120) เพราะฉะนั้น จึงปรากฏมีการกำหนดลักษณะและโครงสร้างการประพันธ์ของมหากาวยะในคัมภีร์วิษณุธรรมโถตรปุราณะ ซึ่งนับเป็นคัมภีร์ที่ได้รับการประพันธ์ก่อนทฤษฎีวรรณคดีกาวยาทรศะของทัณฑินและกาวยาลังการของภามหะ

อย่างไรก็ตาม ผู้ประพันธ์คัมภีร์วิษณุธรรมโถตรปุราณะ รวมถึงทัณฑินและภามหะ จะต้องเคยทราบถึงลักษณะของมหากาวยะมาก่อนอย่างแน่นอน (Shah, 1969: 21) จึงได้มีการพัฒนาทฤษฎีเรื่องลักษณะมหากาวยะให้มีรายละเอียดมากขึ้นต่อมา เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์ลักษณะมหากาวยะตามทฤษฎีที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณุธรรมโถตรปุราณะและกาวยาทรศะของทัณฑิน พร้อมกับเพื่อให้เห็นพัฒนาการของทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต²⁸ จึงจะนำทฤษฎีลักษณะมหากาวยะจากสาहितย-ทรพณะของวิศวานถมากล่าวถึงและวิเคราะห์ประกอบด้วย ดังนี้



²⁸ คัมภีร์ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่ปรากฏลักษณะมหากาวยะมีประมาณ 10 เล่ม ได้แก่ (1) คัมภีร์วิษณุธรรมโถตรปุราณะ ราว ค.ศ. 575-650, (2) กาวยาทรศะของทัณฑิน ราว ค.ศ. 660-680, (3) กาวยาลังการของภามหะ ราว ค.ศ. 700, (4) กาวยาลังการของรุทรภู ราว ค.ศ. 825-850, (5) สรัสวตีกัณฐาภรณ์และศฤงคารประกาศะของโกษะ ราว ค.ศ. 1005-1054, (6) อัคนิปุราณะ หลังจาก ค.ศ. 700, (7) กาวยานุศาสนะของเหมจันทร ราว ค.ศ. 1140, (8) กาวยานุศาสนะของวาคภัญญะ ราว ค.ศ. 1400, (9) สาहितยทรพณะของวิศวานถ ราว ค.ศ. 1300-1384 และ (10) ปรตาศุทธิยะของวิศวานถ ราว ค.ศ. 1400 (Bhuyan, 1985: 75-77)

ตารางที่ 17 ตารางเปรียบเทียบวิทยุว่าด้วยลักษณะมหากาพย์

วิษณุธรรมโมตตรอุปุราณะ	กาวยาทรรคชะของพัฒนา	สาทิทยทรรปนณะของวิศวานาณะ
<p>ธรรมารุณกาณโฆภาษาโน้ ศาสตรา สยาทุปะเทศกม</p> <p>ปุระไวราชริตตี สหสิริธรรมกามารุณสาธกม (15.1)</p> <p>โฆเกษสย ยตโรปะนยาส อิติหาสะ ส อัจยเต</p> <p>ตเวท กาวยมิตยูกตี โฉปะเทศวินา กฤตม (15.2)</p> <p>เอกสย จิริตาเวท ตถา กาวยั ปุริกิริติตม</p> <p>นิพพะเฮา ยตโร ราเชนทรร นายกปริตินายเกา (15.3)</p> <p>ปุรยาโณทยตสัปะระษยทุยูกตี ตเวท ตู</p> <p>นายกาธยทุโยปะตี มหากาวยั ตพิชเยเต (15.4)</p> <p>วรรณเยจจ มหากาวเย เทตปะตตนาปะการุณาน</p> <p>กฤตวทึ นินนาคาสุโจจ ตถา นาริศจจ ปารุณิ (15.5)</p> <p>วรรณนีเยา ตัถเวาตตร นายกั ปุริติ นายเกา</p> <p>นายโยโก ธรรมวิชัยี สตัด้า ปณถานมาศุริตตะ (15.6)</p> <p>ตถา จ โลกวิชัยี วิชเยเยะ ปุริตินายเกะ</p> <p>ปุริตินายกาตสตุ วกตวโย เนตตรสย ตู (15.7)</p> <p>นายกสย มหาราช มรรณั โนว วรรณเยเต</p> <p>สศริสย วสย วยาตสว(ะ) ปุราปะตี ตสย วรรณเยเต (15.8)</p>	<p>สรุคพนัโธ มหากาวยุมุจยเต ตสย ลักษณะม</p> <p>อาศิรณมสกุริยา วสตุนิรเทศ วาปี ตณมุขม (1.14)</p> <p>อิติหาสะโกถุณมุติตราทวา สหาศระยม</p> <p>จตุรวรรคผลายตตี จตุโรทาทตนายกม (1.15)</p> <p>นศรารุณไวศรตตจจนทรรโกทยวรณณะ</p> <p>อุท्यानสสิลกีรตีพามรุปะนโรตตสัโจะ (1.16)</p> <p>วิปริลมนโฆวิวาไทศจ กุมารโทยวรณณะ</p> <p>มนตรรทุปุระยณานิยามกาณยทุโยปะตี (1.17)</p> <p>อลงกฤตมสภกษิปะตี รสกาณนิรนตรรม</p> <p>สรุคเรณิติวสิตตีโรณะ สรวยูกตีตะ สสุสนธิกัชะ (1.18)</p> <p>สรวตตร กิณนกวฤตตนาไตรูปะเตม โลกธาณเชนม</p> <p>กาวยุม กสิปะตตรสถายี ซายเต สทลงกฤติ (1.19)</p> <p>นญนปะยตตร โยะ โกะติพิงโกชะ กาวยุม น พุชยติ</p> <p>ยทุปะตตะชุ สมปะติตริวารายติ ตพิวิทะ (1.20)</p> <p>คุณตะ ปุราคุปะนยสย นายกั เตณ วิทวิชาม</p> <p>นิรากรณมิตเยช มาระคะ ปุรากฤติสุทรร (1.21)</p>	<p>สรุคพนัโธ มหากาวยั ตัไตรโก นายเกะ สุระ (6.315)</p> <p>สทวิศะ กษตริโย วาปี ธิโรทาทตคณานิวิตะ</p> <p>เอกวิศกาวา กุปะชะ กุละชา พทโโว'ปิ วา (6.316)</p> <p>ศังคการวิริศานตนาณโฆ'ังคี รส อิชยเต</p> <p>องคานิ สรว'ปะ รสะชะ สรวะ นาฎกสนชยะ (6.317)</p> <p>อิติหาสะทวั วฤตตมเนยทวา สชชนาศรยม</p> <p>จตุวารสตสย วรคาะ สยสตะเชเวกั จ ผลั กเวต (6.318)</p> <p>อาทเภา นมสกุริยาศิรวา วสตุนิรเทศ เอว วา</p> <p>กวจินนิททา ขลาทินี สตัด้า จ คุณกีรตณม (6.319)</p> <p>เอกฤตมเยชะ ปทุโยระวสาเน'นยวฤตตตะเกะ</p> <p>นาติสวลปะปา นาติพิริชชะ สรคคะ อชฎาธิกา อิท (6.320)</p> <p>นาณาวฤตตมเยชะ กวาปี สรคคะ กศจจน ทฤคยเต</p> <p>สรคคะเนเต กวาปี สรคคสย กถายะ สุนัน กเวต (6.321)</p> <p>สนชยาสุระเนยทรรชนิปุระโทษทวานตวาสรอะ</p> <p>ปุราตรรมธยาทมนเฎคยาไศลตรตุนสาครอะ (6.322)</p>

ตารางที่ 17 ตารางเปรียบเทียบทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาพย์ (ต่อ)

วิชณูธรรมไตรปิฎก	กายภาพรศะของตีณตีณ	สัทิตยพรรบณะของวิศวนาถะ
<p>ฉนัเท วิริหิตั คพทศาสตรวิโรธิ จ กษณากษรปทนายาสมคสีลจนาวิติม (15.9) ตสมทพุทธลพิษวากยารณมทปริสทธิธาภิธานวต กายพพนัธ น กรตุยั ปุนรุกัต จ ยทภเวต (15.10) วิสมเย จาภยสุยายำ ภยโตคกตวราสุ จ ทรเช จ วิปสา กรตุยยา ปุนรุกัต น ตทวิทุะ (15.11) ทุตวากเย ตถา สวปน การยคตยา ตทาคเต ปุนรวจนิรเทเช ปุนรุกัต จ ตทวิทุะ (15.12) สลัศยั น วกตุยั ปริติชญารหิตั ตถา ปุรวาปริวิรุทั จ ยจจ โลกวิครหิตม (15.13) ศฤงคารทาสยกรณนาเรทริวิรภยานโกะ พิภตสทกตุตคานตารวไยะ รไสะ การยั สมณวิติม (15.14) กายั กลาเกาศลสิปริยุกัต ฐรเมณ จารเณน ตโถปปนนม ฐรเมณ ยุกตสย จ นายกสย การยั ตถา จาภยุทธานตเมว (15.15) (Shar, 1990: 40-41)</p>	<p>วิศริยศรุตาทานิ วรณยิตวา ริโปริปิ ตชชยานนายโกิตฤษกถนั จ ธิโนติ นะ (1.22) (Belvalkar, 1492: 2)</p>	<p>สมโณควิปรรลเมภา จ มุนิสวครปุราราชวาระ รณปรัยโกเณปยมมตฺรปุตโรทยาทยะ (6.323) วรณนียา ยถายีคั สางโคปงคาก อมี อีห กเวรวุถตตสย วา นามนา นายกสยเตตรสย วา(6.324) นามสย สริโคปาทยกถยา สรคนาม ตุ (6.325) (Kane, 1923: 207-208)</p>

ตารางที่ 18 คำแปลทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาวยะ

วิษณุธรรมโมตร-อุปปุราณะ	กายาทรศระของทัณติน	สาเหตุยพรพระของวิศวานาณะ
<p>คัมภีร์ประเภทศาสตรสังสสอนเกี่ยวกับ ธรรม อรรถ กาม และโมกษะ คัมภีร์ที่ พรรณนาเกี่ยวกับการกระทำของบรรพบุรุษที่ เต็มไปด้วยธรรม อรรถ กาม และโมกษะ เรียกว่า อิติहासะ ส่วนบทประพันธ์ที่ไม่ได้สัง สอนเรื่อง ธรรม อรรถ กาม และโมกษะ อย่าง ตรงไปตรงมา เรียกว่า กายาเย (1-2) ข้าแต่ พระองค์ผู้เป็นจอมราชา การกระทำของคนใด คนหนึ่งเนบพประพันธ์ ก็ได้รับการยกย่องว่า เป็นกาวยะเช่นกัน ซึ่งเป็นบทประพันธ์ที่มีตัว ละครหลักคือพระเอก (นายก) และตัวร้าย (ปรตินายก) และพรรณนาถึงทัพ การสัง หุตในสงคราม การรบ และชัยชนะของพระเอก ได้รับการขนานนามว่าเป็น มหากาวยะ (3-4) ข้าแต่ พระราชานามมหากาวยะ มีการพรรณนาเมือง หลวง ชนบท พระราชา ฤดูแล้ง แม่น้ำ และหญิงสาว</p>	<p>ลักษณะของมหากาวยะ คือ ประพันธ์ เป็นสรรค เริ่มต้นด้วยบทสวดอ่อนนวลสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ ชี้แนะว่าเนื้อเรื่องต่อไปจะกล่าวถึง อะไร (14) เนื้อเรื่องจะต้อนำมาจากนิทาน หรือเรื่องเล่าต่อมาแต่โบราณ ไม่ใช่เรื่องแต่งขึ้น เอง เช่น จากอิติहासะ กถา หรือเรื่องราวที่ดี งามอื่น ๆ ที่ได้ยินได้ฟังมา มีจุดมุ่งหมายของ ชีวิต 4 ประการ คือ กาม อรรถ ธรรม และ โมกษะ พระเอกของเรื่องจะต้องเป็นคนชั้นสูง และมีความเฉลียวฉลาด (15) ต้องมีการ พรรณนาถึงเมือง ทะเล ภูเขา ฤดูแล้ง พระเจ้าจันทร์ และพระอาทิตย์ขึ้นและตก พรรณนาการเล่นสนุกสนานในสวนหรือในน้ำ พรรณนาการดื่ม การเลี้ยงฉลองเกี่ยวกับความ รัก (16) พรรณนาการแยกจากกัน การแต่งงาน และการให้กำเนิดบุตรชาย การประชุมสภา</p>	<p>มหากาวยะ คือ การประพันธ์เป็น สรรค ในมหากาวยะนั้น จะต้องมิพระเอกสัก หนึ่งคน จะเป็นเทพหรือกษัตริย์ ผู้ดำรงอยู่ใน วงศ์บริสุทธี เพียบพร้อมด้วยคุณคือฉลาดและ เป็นคนชั้นสูงตามกำเนิด หรืออาจจะมีพระเอก หลายคนที่เป็นกษัตริย์ แต่เกิดในวงศ์ตระกูล เดียวกันก็ได้ (315 - 316) ควรจะมีรสหนึ่งเป็น พื้น โดยอาจจะเป็นศตยการรส วีรส หรือ ศานตรส รสอื่นทั้งหมดเป็นเพียงรสรอง และ ประกอบด้วยการเชื่อมโยง(สนธิ)ทางการละคร ทั้งหมด (317) โครงเรื่องจะต้องมีเค้าโครงมา จากตำนาน เช่น อิติहासะ หรือเรื่องราวของ วีรบุรุษ ผู้เป็นคนชั้นสูง ควรจะพรรณนาถึง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต 4 ประการ และผล ของปุรุชาการอย่างใดอย่างหนึ่ง (318)</p>

ตารางที่ 18 คำแปลทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาব্যะ (ต่อ)

วิษณูธรรมโมตตร-อุปฺปราณะ	กายาพรศระของทัณติน	สัทิตยพรบณะของวิคฺวานณะ
<p>รวมถึงพระเอกและตัวร้ายก็ควรพรรณานาในนั้นด้วย กล่าวคือพระเอกจะต้องเป็นคนมีคุณธรรมและจะต้องได้รับชัยชนะด้วยการกระทำที่ซอซธรรม (5-6) ส่วนตัวร้ายจะต้องเป็นผู้มีชัยชนะเหนือโลก เฉลียวฉลาด และต้องพรรณานาให้ประตินายกะได้รับควาพ่ายแพ้เท่านั้น ห้ามพรรณานาว่าพระเอกพ่ายแพ้ (7) ข้าแต่มหาราช ความตายของพระเอกไม่ควรรพรรณานาถึง แต่สามารถพรรณานาได้ก็ต่อเมื่อพระเอกไปสวรรคตพร้อมทั้งร่างกาย (8) หากปราศจากฉันท มหากาบายะก็จัดเป็นศัตยะ (คือต้องประพันธ์เป็นฉันท) มหากาบายะ จะต้องไม่มีความบกพร่องทางไวยากรณ์ ไม่มีการใช้คำที่ออกเสียงได้ยาก เมื่อพูดถึงสิ่งลามกต้องพรรณานาให้มีความหมายแฝงนัย มีความหมายที่ยากจะเตาได้ ต้องประกอบด้วยถ้อยคำที่ไม่ธรรมดา</p>	<p>พรรณานาเกี่ยวกับราชทูต การศึกษา สงคราม พรรณนาการมีชัยชนะของพระเอกแม่ข้าศึกจะมีความเก้งก้าง (17) เป็นเรื่องที่ไม่สันทเกินไป ประกอบด้วยรสทางวรรณคดี (Sentiments) และภาวะ (Emotions) ต่าง ๆ โดยสมบูรณ์ การสืบต่อเรื่อง (สนธิ) ที่ดี ฉันทที่ใช้มีความงดงาม แต่ละสรรคไม่ยกเว้นไป (18) ตอนจบสรรคต้องเปลี่ยนฉันท (จำลอง สारपत्तिक, 2546: 64-65) กายะจะต้องก่อให้เกิดความปรำปรำมทยแก่โลกและระดับตกแต่อย่างงดงาม ตั้งแต่ต้นจนจบการประพันธ์ (19) ถ้าคุณสมบัตินั้นบางประการขาดไป กายะจะตองไม่ปรากฏ โทษในการประพันธ์ เพราะว่าจะถ้าการระบวนการประพันธ์ที่สมบูรณ์พร้อม จึงจะก่อให้เกิดความยินดีแก่ผู้มีความรู้ (20)</p>	<p>ในการเริ่มงานนิพนธ์ จะต้องมีการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบทบอบน้อม หรือการกล่าวถึงโคจรเรื่อง บางกรณีอาจพรรณานาโดยดีเทียบเหล่าคนชั่วเป็นต้น และสรรเสริญคุณของเหล่าคนดี (319) งานนิพนธ์จะต้องมีสรรคอย่างน้อยที่สุด 8 สรรค ไม่ควรให้ยาวเกินไปหรือสั้นเกินไป ใช้ฉันทชนิดเดียวไปตลอดทั้งสรรค แต่ว่าตอนท้ายของสรรคต้องเปลี่ยนฉันท (320) บางครั้งสรรคหนึ่งสรรคอาจจะประกอบด้วยฉันทหลายชนิด แต่ในตอนท้ายของฉันทจะต้องซ่อนเร้นเรื่องราวตอนจบไว้ที่สรรคสุดท้าย (321) การพรรณานาถึงเวลาพลบค่ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์ เวลากลางคืน ความมืดมิด เวลากลางวัน ตอนเช้า ตอนบ่าย การกล่าวสรรค ภูเขา ฤดูกาล ป่าไม้ ทะเล ความรักของการพรากจากกัน และความรักรักของการอยู่ใต้อยู่ร่วมกัน</p>

ตารางที่ 18 คำแปลทฤษฎีว่าด้วยลักษณะมหากาบายะ (ต่อ)

วิษณูธรรมโมตตร-อุปฺปฺราณะ	กายาพฺรหฺมคฺคหฺมของพัฒนิน	สาทิทยทฺรปฺนคฺคหฺมของวิคฺคมาณะ
<p>แต่ไม่ควรรบประพันธ์ให้มีปุนฺรภคฺติ (คือการกล่าวซ้ำๆ ซากๆ) แต่สามารถพรรณนาได้ในเมื่อมีความอัครจริย ความหยาบตรงแวง ความกลัว ความทุกข์ ความรีบร้อน และความสับสนาน แต่ถ้าว้อยคำถูกกล่าวซ้ำในการพูดของทูต การพูดในความฝัน และการพูดกับบุคคลผู้มาเพื่อธุระก็สามารถจะใช้ปุนฺรภคฺติได้ (11-12) ไม่ควรกล่าวคลุมเครือจนไม่สามารถจะรับรู้ได้ ไม่ควรให้มีข้อบกพร่องตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ควรให้ชาวโลกตีความได้ (13) มหากาบายะจะต้องประกอบด้วยรส ได้แก่ ศฤงคารรส หาสยรส กรณารส เราทรรส วิริสรส ฌยานกรส พิกัถสรส อัฏฐกรส และศานตรส (14) กายะที่เพียบพร้อมไปด้วยวรรณศิลป์และทักษะจะสามารถทำให้เข้าใจในธรรมและอรรถได้ และบทบาทพระเอกผู้ประกอบด้วยธรรมจะนำให้(ผู้อ่าน) ถึงความรุ่งเรือง (15)</p>	<p>เมื่อพรรณนาถึงคุณงามความดีของพระเอกแล้ว จากนั้นจึงพรรณนามากำจัดศัตรูของพระเอก อันเป็นลักษณะที่สวयงามตามธรรมชาติ (21) ครั้นได้พรรณนาแม้วงศ์ตระกูล ความกล้าหาญ และความฉลาดสามารถ เป็นต้น ของฝ่ายศัตรูแล้ว จากนั้นจึงพรรณนาถึงความประเสริฐของพระเอกที่เหนือกว่าศัตรู ด้วยชัยชนะที่สูงส่งกว่าโดยวงศ์ตระกูล ความกล้าหาญ และความฉลาดสามารถ เป็นต้นนั้น จึงจะก่อให้เกิดความยินดีแก่เราทั้งหลาย (22)</p>	<p>ฤษี สวรรค์ เมือง การบุชายัญ การสู้รบ การเดินทัพ การแต่งงาน การเตรียมการในสงคราม การกำเนิดบุตรชาย และอื่น ๆ ที่จัดสรรไว้อย่างลงตัว ด้วยการจัดหมวดหมู่และการจัดแจงแยกย่อยรายละเอียด (322 - 324 ab.) การตั้งชื่อจะต้องตั้งตามกวีผู้ประพันธ์ โคร่งเรื่อง พระเอกในเรื่อง หรือตัวละครอื่น (ที่มีความสำคัญ) แต่ไว้ในแต่ละสรรคจะต้องตั้งชื่อตามสาระสำคัญของเนื้อเรื่องในสรรคนั้น ๆ (324 - 325 ab.)</p>

เมื่อพิจารณาทฤษฎีว่าด้วยมหากาพย์ข้างต้น จะเห็นว่า นักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่มีอายุหลังทศตวรรษได้ผลิตซ้ำรายละเอียดเกี่ยวกับมหากาพย์จากกาวยาทรศะของทศตวรรษ รว. ค.ศ. 660-680 เป็นส่วนมาก แต่มีส่วนที่ปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (Bhuyan, 1985: 150) เหมือนกับสาहितยทรศะ รว. ค.ศ. 1300-1384 ที่มีความแตกต่างจากกาวยาทรศะเพียงเล็กน้อย แม้ว่าจะผ่านเวลามาถึง 600-700 ปีแล้วก็ตาม

จากการประมวลลักษณะของมหากาพย์ข้างต้น ผู้วิจัยจัดเป็นกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์ได้ 6 กลุ่ม คือ 1) เนื้อเรื่อง 2) การประพันธ์ 3) ตัวละคร 4) การพรรณนารายละเอียด 5) รส และ 6) การใช้ภาษาและอรรถาธิบาย มีรายละเอียดดังนี้

1. เนื้อเรื่อง

- 1.1 เริ่มต้นเรื่องด้วยบทสวดอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบทนอบน้อม
- 1.2 กล่าวถึงโครงเรื่องหรือการเปิดเรื่อง
- 1.3 เนื้อเรื่องนำมาจากนิทานหรือเรื่องเล่าต่อมาแต่โบราณ เช่น อติหาสะ เป็นต้น
- 1.4 เนื้อเรื่องประกอบด้วยปुरुชาณะหรือจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการ คือ อรรถะ กามะ ธรรมะและโมกษะ หรือประกอบด้วยผลของปुरुชาณะอย่างใดอย่างหนึ่ง

2. การประพันธ์

- 2.1 การประพันธ์เป็นสรรค
- 2.2 จบสรรคต้องเปลี่ยนฉันท
- 2.3 การสืบต่อเรื่องดี

3. ตัวละคร

พระเอกจะต้องเป็นคนชั้นสูงและมีความเฉลียวฉลาด จะต้องเป็นคนที่กำลังหาญ อาจจะเป็นเทพหรือกษัตริย์ผู้ดำรงอยู่ในวงศ์สูงส่ง หรือมีพระเอกหลายคนที่เป็นกษัตริย์ แต่เกิดในวงศ์ตระกูลเดียวกันก็ได้ พระเอกจะต้องเป็นคนมีคุณธรรมและได้รับชัยชนะด้วยการกระทำที่ชอบธรรม ส่วนปรปักษ์จะต้องเป็นผู้มีชัยชนะเหนือโลกและต้องพรรณนาให้ปรปักษ์พ่ายแพ้เท่านั้น ห้ามพรรณนาว่าพระเอกพ่ายแพ้ ไม่ควรพรรณนาความตายของพระเอก

4. การพรรณนารายละเอียด

มหากาพย์จะต้องมีการพรรณนาเมืองหลวง ชนบท พระราชา ฤดูกาล ภูเขา แม่น้ำ หญิงสาว ความรักของการพรากจากกัน และความรักของการอยู่ได้อย่างร่วมกัน การแต่งงาน เป็นต้น

5. รส

มหากาพย์จะต้องประกอบด้วยรส ได้แก่ ศฤงคารรส หาสยรส กรุณารส เราทรรส วีรรส ฌยานกรส พิภตสรส อัทฤตสรส และศานตรส หรือมีรสอย่างหนึ่งเป็นรสหลัก ส่วนรสอื่นทั้งหมดเป็นเพียงรสรอง

6. การใช้ภาษาและอลังการ

6.1 ฉันทที่ใช้มีความงดงาม

6.2 กาพย์จะต้องเพียบพร้อมไปด้วยวรรณศิลป์

3. การวิเคราะห์ลักษณะมหากาพย์ในกุมารสัมภาวะ

เนื่องจากวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะเป็นหนึ่งในวรรณคดีมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยมทั้ง 5 เรื่อง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างลักษณะของมหากาพย์ในกุมารสัมภาวะ โดยใช้ทฤษฎีที่ปรากฏในคัมภีร์วิษณูธรรมโฆตรอุปปุราณะ กายาทรรศะและสาहितยทรรปณะ รวมทั้งได้แบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) เนื้อเรื่อง 2) การประพันธ์ 3) ตัวละคร 4) การพรรณนารายละเอียด 5) รสวรรณคดี และ 6) การใช้ภาษาและโวหาร

3.1 เนื้อเรื่อง

3.1.1 เริ่มต้นเรื่องด้วยบทสวดอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบทนอบน้อม

อาศิสู นมสกุรียา หรือ มงคลาจรณม เป็นคำที่ใช้เรียกประณามบทอันเป็นบทเริ่มต้นคำประพันธ์ด้วยการน้อมไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ มีมาตั้งแต่วรรณกรรมสันสกฤตสมัยพระเวท (พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 85) โดยเหล่าพราหมณาจารย์จะแต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าและขอพรในขณะที่ประกอบพิธีบูชา (พระมหาสาโยธู ศรีอ่อน, 2550: 9) นอกจากนี้ ยังสืบทอดมาถึงวรรณคดียุคหลังหรืองานประพันธ์ประเภทต่าง ๆ เช่น จารึก ที่มักพบคำว่า สิทธิม ในจารึกปรากฏตโปราณ เป็นต้น ซึ่งนักไวยากรณ์อย่างปตัญชลีที่ประพันธ์คัมภีร์มาหาภาษาเยก็ให้ความสำคัญของการเริ่มต้นงานประพันธ์ด้วยนมสกุรียาเช่นกัน ดังบทว่า

มงคลาทีนิ มงคลมธยานิ มงคลานตานิ ทิ ศาสตฺรานิ ปฺรณฺเต วีรปุรุษานิ จ

ภวานฺตยาเยษฺมตฺปุรุษานิ จาธเยตารศฺจ มงคลยุกฺตา ยถา สยฺริติ ฯ (มาหาภา., 1.3.1)

ศาสตรทั้งหลายที่มีมงคลาจรณะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ย่อมขจร
ขยายไป ทำให้อาจหาญ และคงอยู่ยืนยาว และเหล่าชนผู้ศึกษางานศาสตร์นั้น
ก็จะประกอบด้วยความเป็นมงคลด้วยเช่นกัน (Minkowski, 2008: 22)

ดังตัวอย่างในมหากาพย์เรื่องรฆูวงศ์ของกาลิทาส ดังนี้

วาทกรรมวิภว สัมภวเตา วาทกรรมปริตตเตย ฯ

ชคตะ ปิตเรว วนเท ปารวตีปรเมศวเร ฯ (รณ., 1.1)

ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระแม่เจ้าปารวตีกับพระปรเมศว (พระคิเว) ผู้เป็นพระมารดาและพระบิดาของโลก ผู้มีพระวรกายร่วมกัน เหมือนถ้อยคำและความหมาย เพื่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงถ้อยคำและความหมาย

ถึงกระนั้น ก็ยังปรากฏว่ามีคัมภีร์ประเภทศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ไวยากรณ์ของปาณินิ ที่ไม่ได้เริ่มต้นด้วยการนอบน้อมเทพเจ้า แต่มีคำที่มีความหมายบ่งบอกถึงความเป็นมงคล คือคำว่า วฤทธิ ที่เป็นคำขึ้นต้นของสูตรแรกว่า “วฤทธิราโทย” เพราะคำว่า วฤทธิ มีความหมายว่า ความเจริญรุ่งเรือง รุ่งโรจน์ หรือความสมบูรณ์พร้อม เป็นต้น (Minkowski, 2008: 22) หรือในพหุสูตรของสังกรจารย์ ก็ปรากฏเพียงคำว่า อถ แม้กระทั่งในกิริตารชุนีเยของภารวิ หรือในศิคุปาลวระของมาฆะ ก็ปรากฏคำว่า ศรี ที่หมายถึงพระลักษมี หรือทรัพย์สมบัติ เป็นต้น (Amer, 2013: 7) เพียงเท่านั้นก็จัดว่าเป็นการแสดงความเป็นมงคลก่อนเริ่มต้นงานประพันธ์

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะก็ไม่ปรากฏการอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบทธนอบน้อมโดยตรง แต่ปรากฏคำว่า อสติ เป็นคำแรกในบทที่ 1 ที่ใช้เปิดเรื่องด้วยการพรรณนาถึงความยิ่งใหญ่ของภูเขาหิมาลัย ซึ่งนารายณปัดิตะผู้เป็นอรรถกถาจารย์ให้ความเห็นไว้ในอรรถกถาของกุมารสัมภวะ โดยนับเอาคำว่า อสติ เป็นคำมงคลศักดิ์สิทธิ์ โดยได้ให้คำอธิบายไว้ว่า

นनु ปรเมศวโร หยตฺร นายกะ ฯ ตนนิรเทศภาเว กถมตฺร วสตุนิรเทศะ ฯ
 อจฺยเต ฯ อตฺร ปตาทกา วฤตฺตนายกภูตสย หิมวโต นิรเทศาทวสตุนิรเทศะ ฯ กถา
 ศรีริ หิ วสตุศพเทโนจฺยเต ฯ ตตฺร ปรธานภูตตวานนายโก’ปิ วสตุ นิรเทศม ฯ
 นายกาสตุ ปรธานนายกปตาทกานายกปรตินายกเกเทน ตริวิธะ ฯ ตตฺร ชงฆณา
 จารยะ กถายำ ปรธานภูตสย นายกสย นิรเทโส วสตุนิรเทศ อิตฺยุกวา “ศฺริยะ
 ปติชะ ศรีมติ ศาสติตุ ชคท” อิตฺยาทิสฺลคมุทาทฤตวาน ฯ โภชราชสตุ หยศรีวเว
 กาวเย “อาสิทฺไทตโย หยศรีว” อิตฺยาทิสฺลคมุทาทฤตย ปรตินายกนิรเทศสยาปิ
 วสตุนิรเทศวมุทวานิติ ยุกตมตฺร ปตาทกานายกนิรเทศสยาปิ วสตุนิรเทศตว-
 มิตฺยลมนเนน ฯ

แท้จริง ในกุมารสัมภวะ พระปรเมศว (พระคิเว) เป็นนายกะหรือพระเอกเพียงพระองค์เดียว ฯ เมื่อไม่กล่าวถึงพระคิเว วสตุนิรเทศ หรือการเปิดเรื่องจะมีได้อย่างไร ฯ ข้าพเจ้าจะเฉลยต่อไป ฯ ในกุมารสัมภวะปรากฏมีวสตุนิรเทศเพราะการ

กล่าวถึงท้าวหิมาลัยผู้เป็นพระรอง ๆ แท้จริง คัมภีร์ว่า วสตุ เป็นการกล่าวถึงโครงเรื่อง ๆ แม้พระเอกผู้เป็นตัวละครหลัก ก็จัดเป็นวสตุ หรือโครงเรื่อง ๆ แต่ว่าพระเอกก็แยกย่อยได้ 3 ประเภท คือ 1) ปุราณนายก หมายถึง พระเอก 2) ปตาทกานายก หมายถึง พระรอง 3) ปุรตินายก หมายถึง ตัวร้าย ๆ ในประเด็นนี้ ฝั่งฆณาจารย์กล่าวว่า การกล่าวถึงพระเอก ก็จัดเป็น วสตุ นิรเทศ แล้วยกตัวอย่างในมหากาพย์เรื่องกิราตารชุนีเยว่า “ศรียะ ปติยะ คริมติ ศาสติ์ ชคท” เป็นต้น ๆ ส่วนในมหากาพย์เรื่องหยครีวณะของพระเจ้าโกชะ ที่เริ่มต้นว่า “อาสิทโทตโย หยครีว” เป็นต้น ก็เป็นวสตุ นิรเทศที่กล่าวถึงตัวร้ายก่อน ส่วนในกุมารสัมภวะมีการกล่าวถึงพระรองก่อน จึงจัดเป็นวสตุ นิรเทศเช่นเดียวกัน ๆ พอละ ด้วยการอธิบายเพียงเท่านี้ ๆ

เมื่อกกล่าวถึงการพรรณนาเปิดเรื่องหรือวสตุ นิรเทศในกุมารสัมภวะที่พรรณนาพระรองหรือปตาทกานายกก่อน แล้วนารายณ์ป็นขิตจึงอธิบายเกี่ยวกับบมัสกรียาหรือมังคลาจรณะต่อไปว่า

น จ วสตุ นิรเทศมาตโรปรกรเมษุ กาวเยษุ กวิภี ฉิษญาจารลิตุโธ มงคลา-
 จาระ สมุปรกษิต อิติ ศงกนิยม ๆ ตตราปิ มานสสย วาจิกสย วา ปรมศวรสย
 นมสการสย ไตรงคิกฤตตวาท ๆ องคิกฤตตเว จ เตชะ ฉิษญตวเมว ปรมานม ๆ
 ไกคจิตตุ โครตฤชชานุครหาย สวครนณษุ นิเวศยต อิตเยว วิเศษะ ๆ

อิห ตู มหากวีราทาวสตีปทปรโยคาคตเตโนว ปรมารุสสตะ ปรมาทมน
 เอว ปุรติปาทนาทเทวตาทมโน หิมวตะ ปุรติปาทนาจ ฉิษปุตยอุหปรีสมाप-
 ตยาทิปรโยชนั ฉิษญาจารลิตุหมิษญเทวตาสมรณาทมกั มงคลมปิ กฤตวาเนเวตย-
 วเสยม ๆ

ไม่น่าสงสัยว่า ในกวีนิพนธ์ทั้งหลายที่เริ่มต้นด้วยวสตุ นิรเทศ เหล่ากวีได้
 ละเลยการเริ่มต้นด้วยมังคลาจารย์ แล้วระบุดึงความสำเร็จแห่งการประพฤติที่
 ประเสริฐแทน ๆ เพราะว่าแม้ในกวีนิพนธ์ทั้งหลาย เหล่ากวีได้ให้ความสำคัญกับการ
 นอบน้อมต่อพระปรมศวรทั้งทางใจและทางวาจา ๆ และในการให้ความสำคัญ
 ความศักดิ์สิทธิ์ประเสริฐเท่านั้นเป็นประมาณ ๆ ความต่างคือ กวีบางพวกได้ประพันธ์
 ความนอบน้อมลงในตำราของตนเพื่ออนุเคราะห์ต่อผู้ศึกษา ๆ

ส่วนในกุมารสัมภวะนี้ มหากวี(กาลิทาล)ได้ใช้คำว่า “อสุติ” (แปลว่า ย่อมมี,
 มีอยู่) ในการเริ่มต้น เป็นการระบุดึงตัวตนอันสูงส่งที่มีความหมายอันประเสริฐ และ
 ได้ระบุดึงท้าวหิมาลัยผู้เป็นจิตวิญญานของทวยเทพหรือผู้เป็นเทพที่สูงส่ง เท่านั้น
 นับว่า กวีได้ระบุดึงความเป็นมงคล ที่มีการประพฤติที่ประเสริฐและเป็นการระลึกถึง

เทพที่ต้นปรารภนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการจัดอุปสรรค สำหรับบรรณาผลงานให้
เสร็จสรรพ (Śāstri, 1913-14: 1-4; Tubb, 1979: 113-114)

ส่วนอรุณศิรินาถผู้แต่งอรรถกถาอธิบายกุมารสัมภวะ ยังกล่าวไว้ในอรรถกถาชื่อว่า
ประกาศีกาว่า

อิห ตู หิมวัตกิริยานมมงคลมปยาจาริตเมว ฯ (ประกาศีกา, 1)

ในกุมารสัมภวะนี้ เพียงเพราะได้พรรณนาสรรเสริญภูเขาหิมาลัย
ก็ชื่อว่าได้กระทำมงคลาจรณะเช่นกัน (Śāstri, 1913-14: 2)

ในความหมายของนารายณ์บัณฑิต เพียงคำว่า อสติ ก็จัดเป็นคำที่เป็นมงคลศักดิ์สิทธิ์
แล้ว และตามความหมายของอรุณศิรินาถระบุว่า ในกุมารสัมภวะเพียงกล่าวถึงท้าวหิมาลัยผู้เป็นเทพ
สูงส่ง ก็จัดว่าเป็นการแสดงความนอบน้อมเช่นกัน ดังนั้น แม้วากวีจะไม่ได้กล่าวถึงการนอบน้อมต่อ
เหล่าเทพเจ้าโดยตรงก็ตาม แต่ความหมายที่แฝงอยู่ในตัวบทและบริบทของกวีนิพนธ์ก็สะท้อนให้
เห็นความประสงค์จะนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน

อนึ่ง ในการเริ่มต้นพรหมสูตรของคังกราจารย์ ก็ไม่ปรากฏบทนอบน้อมทวยเทพหรือ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเพียงคำว่า “อถ” (แปลว่า ถัดจากนั้น, ต่อมา) ในคำว่า “อถาโต พรหมชิขญาสา”
(พรหมสูตร, 1.1.1) เท่านั้น จึงทำให้เกิดข้อกังขาว่าคังกราจารย์ไม่ได้นอบน้อมทวยเทพหรือสิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์ แต่ต่อมาก็มีอรรถาธิบายให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า “อถ” ว่าเป็นถ้อยคำมงคล ดังในภามตี
ของวาจสปติ มิศระ ดังนี้

โอมการศจากศพทศจ ทวาเวเตา พรหมณะ ปุรา ฯ

กณฐั ภิตตวา วินิรยาเตา ตสมานมางคติกาวุภา ฯ (ภามตี, 1.1.1)

เสียง “โอม” และคำว่า “อถ” ทั้งสอง เปล่งก้องออกมาจากลำคอของพระ
พรหมในบรรพกาล เพราะฉะนั้น ทั้งสองคำจึงเป็นคำที่ประกอบด้วยความเป็นมงคล
(Minkowski, 2008: 13; Amer, A., 2013: 4-5)

เมื่อเทียบเคียงเสียงแรกของคำว่า โอม อถ และ อสติ ทั้งสามคำ เสียงที่จะถูกเปล่ง
ออกมาจากลำคอเป็นอันดับแรก ก็คือเสียง “อ” นั่นเอง การนิยามของวาจสปติ มิศระ จึงอาจจะเป็น
ข้อสนับสนุนความเป็นมงคลในคำว่า อสติ คำขึ้นต้นบทแรกของกุมารสัมภวะได้

ยังมีกวีนิพนธ์หลายเรื่องซึ่งประกอบด้วยลักษณะมหากาพย์ที่ไม่ได้ปรากฏการนอบน้อมหรืออ่อนนวลสิ่งศักดิ์สิทธิ์เลย เช่น มหากาพย์พุทธจริต เสานทรนันทะ กิราตารชุนีเย ศิสุपालวระ และภักฎิกาวะ เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ไอภษวาก อิกษวากุสมปรภาวะ
 ศาเกยษวศเกยษุ วิศุทฐวฤตตะ ฯ
 ปริยะะ ศรจจนทร อิว ปฺรชานำ
 ศุทโธทโน นาม พญว ราชำ ฯ (พุทธ., 1.1)

ในบรรดาเจ้าศากยะทั้งหลายผู้ไม่มีใครสามารถเอาชนะ ได้มีพระราชามีพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ศุทโธทนะ ทรงเป็นเชื้อสายแห่งราชวงศ์อิกษวากุ ทรงมีพระราชอำนาจเสมอกับพระเจ้าอิกษวากุ ทรงมีพระจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ และทรงเป็นที่รักของประชาราษฎร์ ดุจพระจันทร์ในฤดูครีท(ฤดูใบไม้ร่วง) (สำเนียง เลื่อมใส, 2547: 1)

เคาตมะ กปิโล นาม มุนิรฐรมภฤตำ วระ ฯ
 พญว ตปสี ศรานตะ กากษิวานิวิ เคาตมะ ฯ (เสานทร., 1.1)

ได้มีพระมุนีตนหนึ่งนามว่ากปิละเคาตมะ เป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดาผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้ประพฤติเคร่งครัดอยู่ในตบะ เหมือนดังพระมุนีนามว่า กากษิวัดเคาตมะ (สำเนียง เลื่อมใส, 2543: 1)

ศริยะะ กุฐณามธิปสย ปาลนี
 ปฺรชาสุ วฤตตี ยมยุงกต เวทิตุม ฯ
 ส วารณิลิงคี วิทินะ สมายเยา
 ยุธิษฐิรี ไทวตวเน วเนจระ ฯ (กิราต., 1.1)

เมื่อได้มอบหมายให้ไปสืบทราบพฤติการณ์ของกษัตริย์แห่งกุรุ (ทุโรยธน์) ที่มีต่อประชาราษฎร์ที่จะช่วยดำรงไว้ซึ่งสิริราชสมบัติ กิราตะผู้พร้อมด้วยศิวิลิ่งค์ เมื่อทราบ(ความดังกล่าว)แล้ว จึงกลับมาเฝ้ายุธิษฐิระ ณ ไทวตวัน (สุรศักดิ์ แยม่อม, 2562: 175)

ศริยะะ ปติะ ศฺริมติ ศาสิตุํ ชคช-
 ชคนนิวาโส วสุเทวสทมนิ ฯ
 วสนททรศาวตฺรณตมมพราท-
 ธิรณยครภางคภุํ มุนี ทริะ ฯ (ศิสุ., 1.1)

พระหริ (พระวิษณุ) พระสวามีของพระศรี (พระลักษมี) เพื่อปกป้องโลก จึงได้ดำรงอยู่ในโลก ณ ภายในราชมณเฑียรของวสุทเวะ พระองค์ได้เห็นพระมุนีผู้อยู่ในทรีณยครรรภ์ ลงมาจากระหว่างท้องฟ้า (Cappeller, 1912: 81)

อภุณนฤโป วิพุสสขะ ปรรนตปะ

ศุรุตานวิโต ทศรถ อิตฺยฺทาหฤตตะ ฯ

คุโณรฺวรํ ภูวนทิตฺตจฺจนเลน ยํ

สนาตนะ ปิตรมฺปาคมตฺสวยมฺ ฯ (ภักฺกฺวิ., 1.1)

ได้มีพระราชทานนามว่าทศรถ ผู้เป็นสหายของทวยเทพ แมตเฝ้าศัตฺรุเพียบพร้อมด้วยศุติ เป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย ผู้ซึ่งพระวิษณุทรงปรารถนาประโยชน์ต่อโลก จึงได้ยอมรับให้เป็นพระบิดาด้วยพระองค์เอง (Leonardi, 1972: 1)

จากตัวอย่างทั้งหมด ไม่ปรากฏการนอบน้อมหรืออ่อนน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างใด เพราะฉะนั้น แม้ว่าจะไม่ปรากฏคำอ่อนน้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยตรง แต่เราก็ได้ทำให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นมงคลและความประเสริฐผ่านการพรรณนาถึงสิ่งหรือบุคคลที่ประเสริฐ ที่จะมอบความเป็นมงคล และที่จะก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เช่นในพุทธจริตของอศฺวโฆษได้พรรณนาถึงพระเจ้าศุทโธทนะ ผู้เป็นพระราชผู้ประเสริฐ ในเสานทรนันทะได้พรรณนาถึงพระฤชีกปิละเคาตมะผู้ศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การนับถือ ในกิริตารชุนียะของภารวิและศิคุปาลวระของมาฆะได้พรรณนาเริ่มต้นด้วยคำว่า ศฺริซึ่งก่อให้เกิดความเป็นมงคลเมื่อผู้ฟังได้ยินถ้อยคำที่มีความหมายที่ดีงามและเป็นมงคล และในภักฺกฺวิ-กาวะยะของภักฺกฺวิได้พรรณนาถึงท้าวทศรถผู้ประเสริฐเพราะพระวิษณุทรงเลือกพระองค์เป็นพระบิดา เป็นต้น

3.1.2 กล่าวถึงโครงเรื่องหรือการเปิดเรื่อง

วสฺตุนิรเทศ หรือการพรรณนาโครงเรื่อง เป็นที่นิยมของเหล่ากวีที่ใช้ประพันธ์ผลงานด้วยการผูกโยงเรื่องราวที่เป็นฉากสำคัญในเรื่องหรือวางบทบาทของตัวละครที่สำคัญไว้เพื่อโยงเข้าเนื้อเรื่องในบทต่อไป ความนิยมในลักษณะนี้ปรากฏในวรรณคดียุคก่อนกาลิทาส เช่น มหาภารตะ มหากาวะยะพุทธจริต หรือมหากาวะยะเสานทรนันทะ เป็นต้น หรือแม้แต่กวีนิพนธ์ยุคหลังกาลิทาส ก็ยังคงความนิยมไว้เช่นกัน เช่นในมหาภารตะ ศกุนตโลปายาน เริ่มด้วยการกล่าวถึงต้นวงศ์เการวะ เมื่อพระเจ้าชนเมชยะปรารถนาจะทราบเรื่องราวต้นราชวงศ์เการวะของตน ฤชิวไต้มปายนะจึงได้บอกเล่าเรื่องราวโดยเริ่มต้นด้วยการพรรณนาท้าวทุษะยันต์ว่า

ไวศมปายน อูวาจ ฯ

เปารวณำ วศกโร ทุษณโต นาม วีรยวาน ฯ

ปฤถิยาศจตุรนต์ายา โคปตา ภรตสตุตม ฯ

จตุรภาคี ภูวะ กฤตสนิ ส ภูงกเต มนุเชศวระ ฯ

สมุทรวารณำศจาปี เทศาน ส สมิตีชยะ ฯ

อา เมลจฉาภูวิกาน สรวาน ส ภูงกเต रिปุมรทนะ ฯ

รตนากรสมุทรวานตำศ จาตุรวิรณยชนาวฤตาน ฯ

น วรณสักรกโร นาฤษยกรกฤชชนะ ฯ

น ปาปกฤต กศจิท อาสีตตสมิน ราชนิ ศาสติ ฯ (มหา., 1.62.3-6)

ฤชีไวศมปายนะกล่าววว่า

โอ้พระองค์ผู้ประเสริฐในวงศ์พระภรต พระราชาผู้กล้าหาญพระนามว่าทุษ
ยันต์ ทรงเป็นผู้ก่อตั้งราชวงศ์เปารวะ ทรงปกครองแผ่นดินอันมีมหาสมุทรทั้งสี่ด้าน
เป็นขอบเขต พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในมนุษย์ ผู้เสวยราชย์เหนือภูมิภาคทั้งสี่ทิศทั้งปวง
ยังเป็นผู้มีชัยชนะเหนือประเทศทั้งหลายที่มีมหาสมุทรรายรอบอีกด้วย พระองค์ผู้
ปราบศัตรูนั้น ทรงปกครองแผ่นดินทั้งปวงอันมีเมลจฉะเป็นต้น อันเต็มไปด้วยแร่
รัตนะ มีมหาสมุทรเป็นที่สุด และหนาแน่นไปด้วยประชาชนทั้งสี่วรรณะ ครั้นเมื่อ
พระราชพาพระองค์นั้นทรงปกครองอยู่ ไม่มีผู้ใดกระทำการปะปนวรรณะ (วรรณ
สังกร) ไม่มีผู้ใดในทำความชั่วร้าย(เพราะเหตุแห่งความน่าสงสาร) และไม่มีผู้ใดกระทำ
บาป (สุปริชญา จัปใจ, 2564: 20-21)

หรือแม้กระทั่งในข้อความตอนเริ่มต้นเรื่องของนโลปายาน (มหาภารตะ, 3.50.1)
ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

พฤททศว อูวาจ ฯ

อาสีทราชา นโล นาม วีรเสนสุโต พลี ฯ

อุปพนโน คุณริษโฏ รุปวาน อศวโกวิทะ ฯ

อติษฐนมนุเชนทรวณำ มุรุณิ เทวปติรยธา ฯ

อุปรยุปริ สรวะชามาทิตย อิว เตชสา ฯ (มหา., 3.50.1-2)

ฤชีพฤททศวะกล่าววว่า

ได้มีพระราชพาพระนามว่านละ พระราชโอรสของพระเจ้าวีรเสนะ ทรงกำลัง
ทรงบรรลุนิคมสมบัติทั้งหลายตามที่ทรงประสงค์ ทรงมีรูปโฉมสง่างาม ปราดเปรื่อง

ในเรื่องม้า ทรงดำรงอยู่เหนือเศียรเกล้าของเหล่าพระราช เหมือนกับพระอินทร์
ทรงมีอำนาจเหนือทุกสิ่งด้วยพระเดชานุภาพ เหมือนกับพระอาทิตย์

วิธีการประพันธ์ในมหากาพย์มีความคล้ายคลึงกับการเรื่องต้นเรื่องของวรรณคดี
ประเภทมหากาพย์หลายเรื่องในสมัยหลัง เช่นมหากาพย์พุทธจริต (1.1-9) ที่พรรณนาพระเจ้า
ศุทโธทนะและความมั่งคั่งของพระนางมหายา และการแต่งงานอันน่าเพลิดเพลิน การกำเนิด
เจ้าชายสรวารณสีหะ การฝึนและการทรงครรรค์ของพระนางมหายา การเสด็จประพาสป่า เป็นต้น
หรือในมหากาพย์เสานทรนันทะ (1.1-4) ที่พรรณนาฤๅษีกปิละเคาตมะ โดยเปรียบเทียบกับมหาฤๅษี
ผู้ประเสริฐทั้งหลายมีฤๅษีกาศยปะ เป็นอาทิ หรือในกิตราตารชุนีเยของภารวิ (1.1-3) และศิคุปาลวระ
ของมาฆะ (1.1-5) และภักฎิกาวะ (1.1-14) ก็มีลักษณะพรรณนาถึงตัวละครที่สำคัญในตอนเริ่มเรื่อง
เฉกเช่นเดียวกัน ราวกับว่ากวีสมัยหลัง รวมถึงกาลิทาสได้หยิบยืมวิธีการประพันธ์มาพัฒนาในผลงาน
ของตัวเอง (Boccali, 2008: 186-191; Amer, A., 2013: 4)

กาลิทาสเองก็ได้พรรณนาถึงภูเขานิมาลัยให้มีความยิ่งใหญ่ ศักดิ์สิทธิ์และรุ่มรวยไป
ด้วยความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง เพื่อใช้เป็นฉากหลักของวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ โดยได้พรรณนาถึง
ภูเขานิมาลัยจำนวน 18 บทติดต่อกัน เพื่อเป็นการเปิดเรื่องและเพื่อบ่งบอกว่าสถานที่ที่เรื่องราวจะ
ดำเนินต่อไป ดังตัวอย่างในบทที่ 1.1-5

1.1 ในทิศอุดร มีราชาแห่งขุนเขานามว่านิมาลัย ผู้เป็นจิตวิญญานแห่งทวย
เทพ ตั้งตระหง่านคูดุไม้บรรทัดสำหรับวัดปลูพี วางทอดระหว่างมหาสมุทรฝั่ง
ตะวันออกกับฝั่งตะวันตก

1.2 ในขณะที่ภูเขาสูงเมรุผู้สามารถจะรังสรรค์ภูเขานิมาลัยให้เป็นลูกแก้วแล้ว
รีดนม ได้ดำรงตนเป็นผู้รีดนมอยู่ (แม้)ภูเขาทังมวลก็ได้รีดเอาแผ่นดิน(คือรีดนมวัว)
ตามคำแนะนำของท้าวปฤถุ รวมทั้งรีดนะที่สดใสและพีชสมุนไพรรที่เป็นโอสถ
มากมาย

1.3 แม้หิมะก็ไม่อาจเป็นสิ่งทำลายความมั่งคั่งแห่งภูเขานิมาลัยซึ่งเป็นแดน
เกิดแห่งรัตนอันหาประมาณมิได้นั้น แท้จริง เมื่อคุณที่ดีทั้งหลายอยู่รวมกันแล้ว
โทษหนึ่งเดียวย่อมจืดจางไป ดุจร่องรอย(บนดวงจันทร์) จมหายไปไนรัศมีทั้งหลาย
ของดวงจันทร์

1.4 และภูเขานิมาลัยนั้นมียอดเขาทั้งหลายแบกรับสินแร่ที่มีค่ามากมาย (ที่
เปล่งประกาย) ประหนึ่งว่าเป็นแสงสนธยาที่ปรากฏไม่ถูกกาล ที่มีสีสะท้อนไป
กระทบก้อนเมฆทั้งหลาย ซึ่งก่อให้เกิดเป็นเครื่องประดับที่ส่องแสงวาววับสำหรับนาง
อัปสรทั้งหลาย

1.5 เหล่าลัทธิทั้งหลาย หลังจากได้อาศัยร่มเงาที่เคลื่อนไปภายใต้ก้อนเมฆที่กำลังล่องลอยไปตามเขต(ภูเขา)แล้ว เมื่อลำบากเพราะหยาดฝน(ที่ตกลงมา) จึงเข้าไปอาศัยยอดภูเขาหิมาลัยที่มีแสงแดดสาดส่อง

3.1.3 เนื้อเรื่องนำมาจากนิทานหรือเรื่องเล่าต่อมาแต่โบราณ เช่น อติหาสะ เป็นต้น กาลิทาสนำเนื้อเรื่องของกุมารสัมภาวะมาจากเรื่องราวของพระศิวะทรงอภิเษกสมรสกับพระนางปารวตีธิดาของภูเขาหิมาลัยซึ่งเป็นเรื่องที่โด่งดังมากในยุคนุราณะ ถึงแม้จะไม่พบปุราณะที่เป็นแหล่งที่มาชัดเจนก็ตาม และกาลิทาสยังได้นำกลวิธีการประพันธ์มาพัฒนาจากอติหาสะอย่างรามายณะและมหาภารตะอีกด้วย ดังที่ได้นำเสนอในหัวข้อว่าด้วยการเปรียบเทียบเนื้อหาของกุมารสัมภาวะกับคัมภีร์ปุราณะข้างต้น

3.1.4 เนื้อเรื่องประกอบด้วยปุรุชาณะหรือจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการ คือ อรรถะ กามะ ธรรมะและโมกษะ หรือประกอบด้วยผลของปุรุชาณะอย่างใดอย่างหนึ่ง

วรรณคดีประเภทปุราณะเป็นวรรณคดีที่พรรณนาถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับปุรุชาณะอยู่แล้ว เพราะเป็นวรรณกรรมทางศาสนาอันดูทั้งไศวนิกายและไวษณวนิกาย (Winternitz, 1927: 517) นอกจากนั้น ยังมีความคล้ายคลึงกับวรรณคดีประเภทมหากาพย์ เช่น มหาภารตะ เป็นต้น เพราะเป็นคัมภีร์บันทึกองค์ความรู้และเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีการกำเนิดจักรวาล จักรวาลวิทยา วงศาวทยาของเทพเจ้า รวมทั้งกษัตริย์และวีรบุรุษต่าง ๆ (สถิตย์ ไชยปัญญา, 2563: 106-109)

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะได้รับการประพันธ์โดยอาศัยโครงเรื่องมาจากปุราณะ จึงปรากฏเนื้อหาที่มุ่งเน้นถึงปุรุชาณะอยู่ด้วย เพราะฉะนั้น นารายณ์บัณฑิตจึงกล่าวไว้ในตอนท้ายของอรรถกถาอธิบายกุมารสัมภาวะว่า

อสมิน กาวเย มหากวีนา เทวโยสฺตปศฺจรณปรดิปาทเนน ตปสฺส สกล-
 ปุรุชารุธสาธนตุวํ ปรดิปาทิตม ๗ “มหาชนปริภาวะ สมุสนาศาย ภวตีติ
 วุยตุปาทยิตุํ กามทหนวฤตตานต อปุวรณิตะ ๗ “สรุโวปการกษมํ คารุทสฺถเมว
 ปรมํ เศรย อิติ ทรุศยิตุํ วิวาทวณนํ กฤตม ๗ เทวสย ภกฺตวศฺยตํ ปรดิปาทยิ-
 ตุมษฏมฺสเรเค เทวยา อานุฤตติะ ปรดิปาทิตา ๗ อิตถมสมิน กาวเย พทวะ
 ปุรุชารธา มหากวีนา ปรดิ-ปาทิตา อิตฺยุนิยมิติ สรุवं สมงฺคลม ๗ (วิวรรณะ, 8.91)
 (Śāstri, 1914: 329)

ในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะนี้ มหาภิกษุได้แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญตบะสำเร็จด้วยปुरुษารณะทั้งสิ้น โดยการกล่าวถึงการบำเพ็ญตบะของพระคิวัและพระนางปารวตี ๗ เพื่อจะสอนว่าการดูหมิ่นบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศสถานเดียว กาลิทาสจึงพรรณนาให้พระคิวัเผลอตามเทพเป็นจุม ๗ เพื่อแสดงให้เห็นว่าชีวิตการอยู่ครองเรือนนั้นก็เป็ประโยชน์อย่างยิ่งต่อทุกผู้ทุกนาม และเป็นสิ่งที่น่าปรารถนามากที่สุด กาลิทาสจึงพรรณนาถึงการแต่งงาน ๗ เพื่อแสดงให้เห็นว่าเทพก็พึงพอใจในบุคคลผู้ภักดี กาลิทาสจึงพรรณนาการที่พระคิวัยินดีต่อพระปารวตีเทวีในสรรคที่ 8 ๗ เพราะฉะนั้น พึงกล่าวได้ว่า มหาภิกษุได้แสดงให้เห็นปुरुษารณะหลายประการไว้ในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะนี้ ๗ ถ้อยคำทั้งหมดดังกล่าวนับเป็นมงคลดี ๗

แม้การยบยัณตีจะให้กล่าวไว้อย่างรวบรัดตั้งข้างต้นว่ากาลิทาสพรรณนาโดยมุ่งถึงปुरुษารณะทุกประเภทก็ตาม แต่ว่าสิ่งสามารถเห็นได้ชัดเจนกว่าคือ ในกุมารสัมภวะ แม้กาลิทาสจะพรรณนาเกี่ยวกับเรื่องราวความเป็นไปของเทพ แต่ภายในเนื้อเรื่องกลับเต็มไปด้วยความเกี่ยวพันกับโลกมนุษย์ เช่น กริยาอาการที่แสดงออกของตัวละคร หรือพิธีกรรมพิธีการที่เหมือนกับชาวโลก เป็นต้น ดังนั้น เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของปुरुษารณะทั้งสี่ประการ ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึงความหมายและความสัมพันธ์ระหว่างกันของปुरुษารณะพอให้เห็นภาพต่อไป

ปुरुษารณะทั้งสี่ประการ ประกอบด้วย 1) อรรถะ หมายถึง การดำเนินชีวิตทางโลก ทรัพย์สมบัติ หรือโลกียวิสัยทั้งปวง 2) กามะ หมายถึง ความรัก ความปรารถนา ความต้องการ หรือ กามารมณ์ทั้งหลาย 3) ธรรมะ หมายถึง หลักธรรม หรือการประกอบคุณงามความดีตามคติความเชื่อของศาสนา และ 4) โมกษะ หมายถึง ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในโลก

บรรดาปुरुษารณะทั้งสี่ประการข้างต้นนั้น มีความสัมพันธ์ระหว่างกันคือ 1) อรรถะกับ กามะมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากอรรถะเป็นสาเหตุที่จะทำให้กามะสำเร็จขึ้นได้ ยกตัวอย่างเช่น ทรัพย์สมบัติ(อรรถะ)สามารถทำให้ผู้ครอบครองเกิดความยินดีปรีดา(กามะ) 2) ธรรมะและโมกษะมีความสัมพันธ์กัน เพราะว่าธรรมะเป็นสาเหตุที่จะทำให้เกิดโมกษะได้ ยกตัวอย่างเช่น หลักธรรมทางศาสนา (ธรรมะ)สามารถทำให้ผู้ประพฤติบรรลุดุธรรมและหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในโลก (โมกษะ) เป็นต้น (Nagaraja Rao, 1970: 14-15; Sharma, 1999: 226)

ตารางที่ 19 ตารางแสดงความสัมพันธ์ของปुरुชาณะ

สาธนะ/สาธยะ	โลกีย-ปुरुชาณะ	โลกุตตร-ปुरुชาณะ
สาเหตุ (สาธนะ)	อรรณะ	ธรรมะ
ผลลัพธ์ (สาธยะ)	กามะ	โมกษะ

(ปรับปรุงจาก Sharma, 1999: 228)

ในกุมารสัมภวะ เป้าหมายสูงสุดของกวีนิพนธ์คือการที่พระศิวะกับพระนางปารวตีได้อภิเษกสมรสและอิทธิมย์ร่วมรักกันอย่างสำราญ ซึ่งราวกับว่ากาลิทาสประสงค์บรรจงร้อยเรียงกวีนิพนธ์ให้ขึ้นไปตามแบบแผนของโลกียวิสัยเพื่อจะก่อให้เกิดความปราโมทย์ต่อผู้ฟังหรือผู้อ่านกวีนิพนธ์ทั้งหลาย หรืออาจจะเพราะว่าพระศิวะและพระนางปารวตีผู้เป็นตัวละครเอกของเรื่องเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นประจักษ์ต้นเค้าของธรรมะและโมกษะ หรือเป็นสิ่งที่เลิศเลออยู่เหนือการหลุดพ้นแล้ว ดังนั้น กาลิทาสจึงอาจจะเลือกเพียงจุดมุ่งหมายของชีวิตสองประการคืออรรณะและกามะมาร้อยเรียงเป็นเป้าหมายหลักในกวีนิพนธ์ ก็เป็นไปได้

อนึ่ง เมื่อเป้าหมายหลักของการประพันธ์วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะคืออรรณะและกามะ จึงทำให้มีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องของกวีนิพนธ์ที่จะต้องดำเนินคล้อยตามเป้าหมายหลัก จึงปรากฏมีรสทางวรรณคดีกล่าวคือศฤงคารรสที่เป็นรสหลักในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อว่าด้วยมหากาพย์จะต้องประกอบด้วยรสทางวรรณคดีต่อไป

3.2 การประพันธ์

3.2.1 ประพันธ์เป็นสรรค มีจำนวน 8 สรรคขึ้นไป เนื้อเรื่องไม่ยาวมากนัก และการตั้งชื่อเรื่องจะต้องตั้งตามชื่อกวีผู้ประพันธ์ โคร่งเรื่อง พระเอกในเรื่อง หรือตัวละครอื่นที่มีความสำคัญ ทว่าในส่วนของแต่ละสรรคนั้น จะต้องตั้งชื่อตามสาระสำคัญของเนื้อเรื่องในสรรคนั้น ๆ หรืออาจจะใช้ชื่อตามคำที่กวีชอบ เทพที่กวีเคารพนับถือและคำที่เป็นมงคล

1. การประพันธ์เป็นสรรค

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะประพันธ์เป็นสรรคตามลักษณะมหากาพย์และแต่ละสรรคก็ตั้งชื่อตามเนื้อหาของบทประพันธ์เป็นหลัก โดยแบ่งออกเป็น 8 สรรค ดังนี้

สรรคที่	ชื่อของสรรค	เนื้อหา
1	อุโมตฺตปตฺติ	พรรณนาถึงการกำเนิดของพระอุมา และธรรมชาติ บนภูเขาหิมาลัย
2	พฺรหฺมสากุชาตการะ	พรรณนาถึงการที่เหล่าเทพเข้าเฝ้าพระพรหม เนื่องจากถูกตาราการุสรวบจน
3	มทนทหนะ	พรรณนาถึงความงามของฤๅษีสันต์ และกามเทพถูกเผาด้วยดวงตาที่สามของพระศิวะ
4	รติวิลาปะ	พรรณนาถึงการรำพึงรำพันของนางรติผู้เป็นชายา ของพระกามเทพ
5	ตปะผลโยทยะ	พรรณนาถึงผลแห่งตบะของพระนางปารวตีที่สำเร็จ และพระนางได้รับผลแห่งตบะนั้น
6	อุม่าปฺรทานม	พรรณนาถึงพระอุมาขอให้พระศิวะไปขอตนแต่งงาน กับบิดาคือท้าวหิมวัต
7	อุม่าปฺริณยะ	พรรณนาถึงพิธีแต่งงานของพระศิวะกับพระอุมา
8	อุม่าสุตฺวรณนม	พรรณนาถึงการอภิรมย์รักของพระศิวะกับพระนางอุมา

2. จบสรรคต้องเปลี่ยนฉันท

ในมหากาพย์ เมื่อจบเรื่องราวในแต่ละสรรคจะต้องมีการเปลี่ยนฉันท
บางครั้งสรรคหนึ่งสรรคอาจจะประกอบด้วยฉันทหลายชนิด ในตอนท้ายของสรรคจะต้องเกริ่น
เรื่องราวต่อไปไว้ที่ฉันทสุดท้าย

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะทั้ง 8 สรรค กาลิทาสใช้ฉันททั้งสิ้น 8 ชนิด และ
ในทุกสรรคมีการเปลี่ยนฉันทเสมอตามลักษณะที่กำหนดไว้ ดังนี้

สรรคที่	ฉันทที่ใช้พรรณนา	ฉันทที่ใช้ปิดท้ายสรรค
1	อุปชาติ บทที่ 1-59	มาลินี บทที่ 60
2	อนุชฎุภ บทที่ 1-63	มาลินี บทที่ 64
3	อุปชาติ บทที่ 1-74	วสันตติลกา บทที่ 75 มาลินี บทที่ 76
4	วิโยคินี บทที่ 1-44	วสันตติลกา บทที่ 45 ปุชปีตากรา บทที่ 46
5	วัมศัสถะ บทที่ 1-84	วสันตติลกา บทที่ 85-86
6	อนุชฎุภ บทที่ 1-94	ปุชปีตากรา บทที่ 95

สรรคที่	ฉันทที่ใช้พรรณนา	ฉันทที่ใช้ปิดท้ายสรรค
7	อุปชาติ บทที่ 1-93	มาลินี บทที่ 94-95
8	รโถธตา บทที่ 1-90	มาลินี บทที่ 91

จะเห็นว่า นอกจากฉันทที่ใช้ในการพรรณนาเรื่องราวภายในของแต่ละสรรค ผู้ประพันธ์ยังได้ใช้ฉันทในการปิดท้ายของแต่ละสรรค กล่าวคือใช้มาลินีฉันทปิดท้ายเนื้อความของสรรคที่ 1, 2, 3, 7, และ 8 ใช้สันตติกาฉันทปิดท้ายเนื้อความของสรรคที่ 3, 4, และ 5 และใช้ปุชปีตาคาราฉันทปิดท้ายเนื้อความของสรรคที่ 4 และ 6

เมื่อพิจารณาการใช้ฉันทของกาลิทาสกับกวีก่อนกาลิทาสอย่างอัครโฆษแล้ว พบว่ากาลิทาสเปลี่ยนฉันทสำหรับประพันธ์ท้องเรื่องทุกครั้ง ในขณะที่อัครโฆษประพันธ์ท้องเรื่องด้วยฉันทชนิดเดียวด้วยการประพันธ์ต่อเนื่องกันหลายสรรค กล่าวคือ มหากาวะเสานทรนันทะ ในสรรคที่ 4-7 และ 16-18 ใช้อุปชาติฉันท สรรคที่ 11-15 ใช้อนุชฎฉันท ส่วนมหากาวะพุทธจรีต ในสรรคที่ 1-3 และ 9-11 ใช้อุปชาติฉันท (Tubb, 1979: 112)

ทั้งนี้ ยังมีการเกริ่นเรื่องราวที่จะดำเนินต่อไปในฉันทสุดท้ายของแต่ละสรรค ยกตัวอย่างเช่น ในสรรคที่ 2 บทสุดท้ายพรรณารูปโฉมของพระกามเทพไว้อย่างงดงาม เป็นการเกริ่นนำว่าในสรรคต่อไป กามเทพจะต้องเป็นตัวละครในเรื่องอย่างแน่นอน ดังนี้

2.64 ลำดับนั้น เทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) นั้น ผู้มีลูกธนูคือดอกมะม่วงอ่อนที่ฝากไว้ในมือของท้าวมธู (ฤดูใบไม้ผลิ) ผู้เป็นสหาย เมื่อสวมคล้องธนูอันมีปลายคันธนูงามเหมือนคิ้วโค้งของหญิงสาวผู้งามวิไลไว้ที่คอซึ่งเป็นที่วางกำไลของนางรติ (นางรติทอด) แล้วจึงได้ประคองอัญชลีเข้าไปหาพระผู้มีการบูชาบร้อย (พระอินทร์)

ในสรรคที่ 6 บทสุดท้ายพรรณารายเรื่องราวหลังจากที่เหล่าฤๅษีมาเข้าเฝ้าขอให้พระศิวะแต่งงานกับพระนางปารวตีเสร็จแล้ว เกริ่นเรื่องราวที่จะเกิดขึ้นต่อไปคือพระศิวะปรารถนาที่จะได้อยู่กับพระนางปารวตีจนแทบจะอดกลั้นไม่ไหว ว่า

6.95 ฝ่ายพระปศุบัติ (พระศิวะ) เล่า เมื่อปรารถนาจะอยู่ร่วมกับบิดาแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) จึงผ่านวันเหล่านั้นไปอย่างยากลำบาก ผู้ที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้คนใดแล้ว จะไม่ถูกภาวะ(ความรู้สึก)เหล่านี้ทำให้ผิดแผก เพราะแม้แต่พระศิวะผู้มีความสามารถจะควบคุมอินทรีย์ได้นั้น ยังถูกภาวะเหล่านี้กระทบกระทั่ง

ในสรรคที่ 7 สองบทสุดท้ายพรรณาทอนพระศิวะพาพระนางปารวตีเข้าสู่เรือนหอในตอนท้ายของสรรค เป็นการบอกเป็นนัยว่าสรรคต่อไปจะเป็นเรื่องราวพรรณนาการอภิรมย์รักอย่างหวานชื่นของคู่อุปถัมภ์ ดังตัวอย่างว่า

7.94 ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคีรประดับด้วยพระจันทร์ (พระคิเว) ส่งหมู่แห่งเทพทั้งหลายนั้นไปแล้ว จึงโอบกอดพระธิดาของเจ้าแห่งขุนเขา (ปารวตี) ด้วยมือ ได้มายังเรือนหอสำหรับวิวาห์ ซึ่งตกแต่งไปด้วยหม้อทองคำ ประดับประดาด้วยความงดงามอย่างประณีต (ด้วยดอกไม้เป็นต้น) มีที่นอนจัดแจงไว้บนพื้น

7.95 ณ เรือนหอสำหรับวิวาห์นั้น ขณะที่พระนางเคารี (พระนางปารวตี) ผู้ดั่งงามเพราะความเขินอายเนื่องจากเพิ่งแต่งงานใหม่ ผู้มีเอียงหน้าหลบหนี (แม้ว่า) พระองค์จะทำให้หันมามอง กล่าวคำพูดกับหญิงสหายผู้เคยนอนร่วมกันอย่างตะกุกตะกัก พระอีศะ (พระคิเว) ก็ทำให้พระนางหัวเราะออกมาอย่างมีเสียง ด้วยท่าทางที่น่าขันแห่งใบหน้าของเหล่าปรมณะ(เหล่าคณะ)

3. การสืบต่อเรื่องดี

การสืบต่อเรื่องดี หมายถึง การวางโครงเรื่องให้เชื่อมโยงกันอย่างแนบสนิท ขณะเดียวกันก็เป็นการนำเนื้อเรื่องซ่อนไว้ภายในเรื่องเพื่อแนะนำให้เห็นสิ่งที่จะเกิดต่อไป ดังนั้น ก่อนจะกล่าวถึงหลักการสนธิทางการละคร จะนำเสนอให้เห็นการวางเค้าโครงเรื่องในกุมารสัมภวะที่คล้ายคลึงกับการวางเค้าโครงเรื่องทางการละครทั้ง 5 ประการตามนาฏยศาสตร์ของภรตมุณี (21.6-13) ดังนี้

ลัสาเร ผลยาเค ตู วยาปาระ การณสุย ยะ ฯ

ตลยานุปุรวยา วิชฌเยยา ปณจาวสธา ปรัโยกตถุเก ฯ (นาฏย., 21.6)

ปรารมภคจ ปรัยตณคจ ตถา ปราบเตศจ ลัภวะ ฯ

นียตา จ ผลปราปติะ ผลโยคคจ ปณจมะ ฯ (นาฏย., 21.7)

ว่าตามลำดับความพยายามของตัวละครหลักที่มุ่งไปยังผลที่จะได้รับเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ประพันธ์ควรรู้จักอวสธาทั้ง 5 ประการ (ลำดับในฉากทั้ง 5 ประการ)

ลำดับในฉาก 5 ประการ ได้แก่ 1) ปรารมภะ (การเริ่มต้น) 2) ปรัยตนะ (การพยายาม) 3) ปราปติสัมภวะ (ความเป็นไปได้ที่จะบรรลุผล) 4) นียตาผลปราปติ (ความแน่นอนที่จะได้บรรลุผล) 5) ผลโยคะ (การได้บรรลุผล)

เอาตสุภยมาตรพนธสุตฺย พหุพิชสย นีพธยเต ฯ

มหตะ ผลโยคสย ส ผลารมภ อิษยเต ฯ (นาฏย., 21.8)

การละครที่ประพันธ์เพื่อให้เกิดความอยากรู้ถึงการบรรลุผลที่ยิ่งใหญ่ โดยระบุถึงพีชะหรือเมล็ดพันธุ์(ที่จะก่อให้เกิดผล) เรียกว่า อารัมภะ (ปรารัมภะ, ผลารัมภะ; การเริ่มต้น)

อุปศยตะ ผลปราปดี วุยาปาโร ยะ ผลํ ปฺรติ ฯ

ปรี เจตสุภยคณนํ ส ปฺรยตนะ ปฺรกีรติตะ ฯ (นาฏย., 21.9)

ความพยายามที่มุ่งหมายผลลัพธ์ของตัวละครหลักผู้ยังไม่เห็นการวิธิการที่จะได้รับผลลัพธ์ ผนวกกับตัวละครต้องการจะรู้ผลลัพธ์ให้ได้ด้วย เรียกว่า **ปรยัตนะ** (ความพยายาม)

อิษตปราปติรยทา กาจิตผลสย ปริกฤษเต ฯ

ภาวมาเตรณ ตุ ปฺราหุวิชิษญาะ ปฺราปติสมภววม ฯ (นาฏย., 21.10)

เมื่อตัวละครหลักได้ผลลัพธ์บางประการที่แสดงผ่านอาการเพียงความรู้สึก (ภาวะ) เรียกว่า **ปราปติสัมภวะ** (ความเป็นไปได้ที่จะบรรลุผล)

นียตํ ตุ ผลปราปติ ยทา ภาวเนน ปศยติ ฯ

นียตํ ตํ ผลปราปติ สคณนํ ปริกฤษเต ฯ (นาฏย., 21.11)

เมื่อตัวละครทราบด้วยความรู้สึก (ภาวะ) ว่าจะได้ผลลัพธ์อย่างแน่นอน เรียกว่า **นียตาผลปราปติ** (ความแน่นอนที่จะได้บรรลุผล)

อภิเปรตํ สมครํ จ ปฺรติรูปํ กฺริยาผลม ฯ

อิติวุฤตเต ภเวทยสฺมิน ฝลโยคะ ปฺรกีรติตะ ฯ (นาฏย., 21.12)

ผลลัพธ์ของบทบาทตัวละครที่เหมาะสมตามมุ่งหมายและสมบูรณ์พร้อม ซึ่งอยู่ตอนท้ายของการละคร ชื่อว่า **ฝลโยคะ** (การได้ผลลัพธ์)

สรวสโยว หิ การยสย ปฺรารพตสย ผลารุธิกะ ฯ

เอตาสตวนุกรเมโณว ปญจาวสฺธา ภวนติ หิ ฯ (นาฏย., 21.13)

ลำดับฉากทั้ง 5 ประการตามลำดับนั้น ย่อมมีในทุกบทบาทของตัวละคร ตามที่ผู้ประพันธ์ซึ่งต้องการผลลัพธ์ได้เริ่มบรรจบประพันธ์

ตามทฤษฎีการละครในนาฏยศาสตร์ข้างต้น จะพบว่าลำดับฉากในเรื่องหรือว่าอวัสธา จำแนกออกเป็น 5 ประการ ได้แก่ 1) ปฺรารมภะ หมายถึงการเริ่มต้น 2) ปฺรยัตนะ หมายถึงการพยายาม 3) ปฺราปติสัมภวะ หมายถึง ความเป็นไปได้ที่จะบรรลุผล 4) นียตาผลปราปติ หมายถึง ความแน่นอนที่จะได้บรรลุผล และ 5) ฝลโยคะ หมายถึงการได้บรรลุผลตามที่ปรารถนา

เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องกุมารสัมภวะแล้ว จึงพบว่ากาลิทาสได้วางเค้าโครงลำดับเนื้อเรื่องของกุมารสัมภวะตามหลักการอวัสธาไว้ดังนี้

1. อารัมภะ หมายถึง การเริ่มต้นหรือสาเหตุแรกที่จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในท้ายที่สุด โดยกำหนดว่าควรเริ่มด้วยการให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและพูดถึงพีชะหรือเมล็ดพันธุ์แรกเริ่มที่จะก่อให้เกิดผล ในกุมารสัมภวะปรากฏพีชะแรกเริ่มในตอนที่ทำวหิมวัตตอนุญาตพระนางปารวตีเข้าไปปรนนิบัติพระศิวะ และเป็นการเริ่มต้นที่ทำให้พระนางพยายามจะปรนนิบัติพระศิวะในฐานะเป็นพระสวามีของตน ดังตัวอย่างในบทที่ 1.58-60 ว่า

1.58 พระผู้เป็นที่พึงแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) ครั้นได้บูชาพระศิวะผู้เป็นที่เคารพบูชาของทวยเทพ ผู้มีคุณสูงส่งหาที่เปรียบมิได้นั้น ด้วยเครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร แล้วจึงสั่งธิดาผู้ฝึกฝนจิตใจดีแล้ว พร้อมทั้งหญิงสหาย เพื่อคอยรับใช้พระศิวะ

1.59 พระศิวะ (พระศิวะ) ได้อนุญาตให้นางปารวตีเป็นผู้คอยรับใช้ แม้ว่าจะเป็นผู้อุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมาธิก็ตาม เพราะว่า จิตใจของคนเหล่าใดไม่หวั่นไหว ในเมื่อมีเหตุการณ์ที่ผิดแผกเกิดขึ้น คนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจมั่นคง

1.60 นางปารวตีผู้มีผมนงงาม ถึงจะเก็บดอกไม้สำหรับบูชา ปิดกวาดเวทด้วยความขยัน และตักน้ำและนำหญ้ากุงะที่ใช้ประกอบพิธีอยู่เป็นประจำ คอยรับใช้พระศิวะ (พระศิวะ) อยู่ทุกวัน แต่ก็หายเหน็ดเหนื่อย เพราะแสงจันทร์ที่อยู่บนพระเศียรของพระศิวะนั้น

อนึ่ง พีชะหรือเมล็ดพันธุ์แรกเริ่มอยู่ตอนที่ (กุมาร.1.50) ฤๅษินารทะเข้าไปมาพบกับพระนางปารวตี จึงกล่าวทำนายว่า “นางจักเป็นชายาผู้เดียวผู้จะแบ่งเอาร่างกายครึ่งหนึ่งของพระหระมาไว้ด้วยความรัก” นับเป็นการบอกพระนางโดยอ้อมและบอกพระบิดาของพระนางไม่ให้หาชายอื่นมาแต่งงานกับพระนาง เพราะพระศิวะพระองค์เดียวเท่านั้นจะเป็นพระสวามีของพระนาง

2. ปรยัตนะ หมายถึง การพยายามของตัวละครหลัก หรือตอนที่ตัวละครยังไม่พบผลลัพธ์ แต่มีความพยายามอย่างมากที่จะพบผลลัพธ์นั้นให้ได้ แต่ไว้ในกุมารสัมภวะ กาลิทาสไม่ได้บรรยายละเอียดเกี่ยวกับปรยัตนะไว้ พรรณนาไว้เพียงในตอนท้ายสรรคที่ 1 ว่านางปารวตีได้ปรนนิบัติพระศิวะด้วยการเก็บดอกไม้สำหรับบูชา ปิดกวาดเวทด้วยความขยัน และตักน้ำและนำหญ้ากุงะที่ใช้ประกอบพิธีอยู่เป็นประจำ คอยรับใช้พระศิวะอยู่ทุกวัน จากนั้นเรื่องราวก็ตัดไปตอนที่เหล่าเทพเข้าไปเฝ้าพระพรหม บทบาทที่พระนางปารวตีจะปรากฏอีกครั้งคือในสรรคที่ 3

3. ปราปติสัมภวะ หมายถึง ความเป็นไปได้ที่จะบรรลุผล หรือการพรรณนาให้ตัวละครอยู่ในภาวะที่ใกล้จะได้รับสิ่งที่ตนปรารถนา ในกุมารสัมภวะ กาลิทาสพรรณนาให้พระศิวะอวยพรแก่พระนางปารวตีขณะที่พระอูมาได้ทำการนอบน้อมต่อพระองค์ว่า “ขอให้เจ้าได้พระสวามีที่ไม่สนใจต่อหญิงอื่นเกิด” แล้วกาลิทาสก็พรรณนาไว้ในบทเดียวกันนั่นเองว่า “แท้จริงแล้ว ไม่

ว่าในกาลไหน ๆ ถ้อยคำของพระผู้ทรงเป็นอีศวระย่อมไม่มีความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากที่ตรัสไว้” เป็นการยืนยันสิ่งที่จะเกิดขึ้นภายภาคหน้าว่า ต่อไปพระนางจะได้สามีที่ไม่เคยนอกใจเลย ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกันนั้น

4. นียตาผลปรายติ หมายถึง ความแน่นอนที่จะได้บรรลุผล หรือการพรรณนาให้เห็นว่าตัวละครหลักที่ผ่านความพยายามมาแล้วจะได้ผลลัพธ์ตามที่ปรารถนาไว้หรือตามที่ควรจะเป็นอย่างแน่นอน ซึ่งในกุมารสัมภวะ ปรากฏหลังจากที่พระศิวะได้ทดสอบพระนางโดยจำแลงกายเป็นพรหมจารินเข้าไปทดลองความแน่วแน่ของพระนางปารวตี แล้วเมื่อทราบความตั้งใจมั่นของพระนางจึงยอมรับพระนางเป็นพระชายา ด้วยตรัสว่า “แฉะนางผู้มีร่างกายอ่อนนุ่ม นับแต่วันนี้ไปฉันเป็นทาสของเธอที่ถูกเธอซื้อด้วยราคาของตบะ” ทันใดนั้นพระนางปารวตีก็คลายจากความเมื่อยล้าอันเกิดจากการบำเพ็ญตบะ เพราะความอ่อนล้าทั้งปวงย่อมมอบความสดชื่นให้อีกครั้งเพราะผลสำเร็จจึงเป็นสิ่งที่ยืนยันว่า พระศิวะทรงรับพระนางเป็นพระชายาแล้ว

5. ผลโยคะ หมายถึง การได้บรรลุผลตามที่ปรารถนา หรือการพรรณนาให้ตัวละครได้บรรลุผลตามสิ่งที่ตนได้ตั้งใจไว้ ในกุมารสัมภวะ ปรากฏผลลัพธ์ที่พระนางปารวตีได้รับในตอนท้ายคือสรรคที่ 8 ซึ่งเป็นบทที่พรรณนาถึงการอภิรมย์ร่วมรักกันของพระนางกับพระสวามิฉันเอง แต่ถึงกระนั้น ในสรรคที่ 6-7 ก็นับเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของพิธีแต่งงานแล้ว ก็นับเป็นสิ่งที่การันตีได้เช่นเดียวกันว่า ผลลัพธ์ของตัวละครคือพระนางปารวตีได้รับผลตามที่ตนตั้งใจไว้แล้ว

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบตามทฤษฎีจะเห็นว่า ในกุมารสัมภวะมีการเชื่อมโยงเนื้อเรื่องได้อย่างดี ปรากฏตามหลักทฤษฎีแทบจะทุกประการ นอกจากอวัธสาหรือลำดับฉากแล้ว ยังมีการประพันธ์โดยใช้หลักสนธิทางการละครตามนาฏยศาสตร์ของภรตมุณี (21.36-43) ดังนี้

मुखं प्रतिमुखं ज्ञाव क्रुगो विमरुत् एव ज ॥

ตถา निरुवर्णं जेति नाग्गेक प्लब्ज सन्नय ॥ (นาฏย., 21.36)

สนธิ 5 ประการในการละคร ได้แก่ 1) मुखे เกิดเปิดเรื่อง 2) प्रतिमुखे การดำเนินเรื่อง 3) क्ररुगे ภาวะที่ค่อย ๆ ปรากฏชัดเจนขึ้น 4) विमरुत् การไตร่ตรอง 5) निरुवर्णे บทสรุป

यत्त्र पिचस्मुत्पत्तिरुनारुत्तरस्मग्वा ॥

กาवये ศรีरानुकตา ตनुमुखं ปิริกริติตม ॥ (นาฏย., 21.38)

ส่วนของบทละครคือการเกิดขึ้นของพีช (เมล็ดพันธุ์) ที่เป็นแหล่งกำเนิดของอรรณะและรส คล้อยตามโครงเรื่องในกวีนิพนธ์ เรียกว่า मुख (การเปิดเรื่อง)

พีชสโยทฆาณัน ยตฺร ทฤษฏณษณุมิว กวจิต ๑

มุขนยสตสย สรวตฺร ตทไว ปฺรติมุขํ สุมถตม ๓ (นาฎย., 21.39)

การเปิดเผยให้เห็นพีชะจากช่วงเวลาหนึ่งถึงอีกช่วงเวลา ซึ่งถูกวางไว้ในทุก
ตอนของการเปิดเนื้อเรื่องตอนใหม่ บางครั้งก็อาจจะปรากฏ บางครั้งก็ไม่ปรากฏ
เรียกว่า *ปฺรติมุขะ* (การดำเนินเรื่องย้อนลำดับ)

อุทภทสตสย พีชสย ปฺราปฺติรปฺราปฺติเรว วา ๑

ปฺนศฺจานเวษณํ ยตฺร ส ครภ อิติ สํชญิตะ ๓ (นาฎย., 21.40)

การแตกขยายของพีชะ การได้รับพีชะ การไม่ได้รับพีชะ และการค้นหาพีชะ
อีกรอบ เรียกว่า *ครรภะ* (การแตกขยายของหน่ออ่อน หรือภาวะที่ค่อย ๆ ปรากฏชัด)

ครภนิรภินพิซารโถ วิโลภนภุโต'ถวา ๑

โกฺรธวยสนโซ วาปี ส วิมรศ อิติ สุมถตะ ๓ (นาฎย., 21.41)

การหยุดไต่ตรงใหม่ โดยมีเป้าหมายคือให้พีชะแตกขยายเป็นหน่ออ่อน
(ครรภะ) หรือที่มีสาเหตุมาจากความเข้วยวนใจ ความโกรธหรือความเศร้าโศก
เรียกว่า *วิมรศะ* (การใคร่ครวญทบทวนอีกครั้ง)

สฺมานยนมฺรณานํ มุขาทยานํ สพีชินาม ๑

นนานาภาโวตฺตราณํ ยทภเวณนิรฺวณฺณํ ตฺ ตต ๓ (นาฎย., 21.42)

การนำอรรถะทั้งหลายมีมุขะเป็นต้น พร้อมทั้งพีชะ มารวมเข้าด้วยกัน เมื่อทุกอย่าง
รวมกันแล้วเกิดภาวะหรือผลลัพธ์ต่าง ๆ จึงเรียกว่า *นิรฺวณฺณะ* (บทสรุป)

เอเต ตฺ สนฺธโย ชญฺเวยา นาฎกสย ปฺรโยกตฺถภิกะ ๑

ตถา ปฺรกรณาสยาปี เศษานํ จ นิโพธต ๓ (นาฎย., 21.43)

นักประพันธ์ทั้งหลายควรรู้จักสนธิเหล่านี้สำหรับบทละคร รวมถึงสำหรับ
การปกรณะหรือว่ากวีนิพนธ์ประเภทอื่น ก็พึงรู้เช่นเดียวกัน

หลักการสนธิทางการละครในนาฏยศาสตร์ จำแนกออกเป็น 5 ประการ
ได้แก่ 1) มุขะ หมายถึง เกิดเปิดเรื่อง 2) ปฺรติมุขะ หมายถึง การดำเนินเรื่องย้อนลำดับ 3) ครรภะ
หมายถึง ภาวะที่ปรากฏชัดเจนขึ้นอย่างช้า ๆ 4) วิมรศะ หมายถึง การคิดทบทวนใหม่ 5) นิรฺวณฺณะ
หมายถึง บทสรุป

เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องกุมารสัมภวะแล้ว จึงพบว่ากาลิทาสได้วางเค้าโครง
ลำดับเนื้อเรื่องของกุมารสัมภวะตามหลักการสนธิทางการละครไว้ดังนี้

1. **मुख** หมายถึง เกิดเปิดเรื่อง หรือการเริ่มต้นของสาเหตุแรกที่จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในท้ายที่สุด มีเนื้อหาเช่นเดียวกับหัวข้ออารัมภในอภิสถาประการที่ 1 ที่กล่าวไว้ข้างต้น

2. **प्रतिमुख** หมายถึง การดำเนินเรื่องย้อนลำดับ หรือการเปิดเผยให้พีชะ (เมล็ดพันธุ์ที่จะงอกเงยเป็นผล) ปรากฏอยู่ในตอนเปิดเนื้อเรื่องใหม่ของแต่ละตอน ซึ่งบางครั้งพีชะก็ปรากฏ บางครั้งพีชะก็ไม่ปรากฏ ในกุมารสัมภวะปรากฏการเปิดเผยให้พีชะอีกครั้ง แม้ว่าจะเป็น การเปิดเนื้อเรื่องตอนใหม่แล้ว กล่าวคือในสรรคที่ 2.57-61 พรรณนาถึงเหล่าเทพเข้าเฝ้าพระพรหม เพื่อขอความช่วยเหลือ ในตอนท้ายของสรรคพระพรหมได้เปิดเผยวิธีที่จะเอาชนะตารกาสูร พระองค์ได้กล่าวถึงพีชะคือพระนางปารวตีและพระศิวะว่า

2.57 “นอกจากส่วนแห่งน้ำสมภพของพระผู้มีพระคอสลิล้ำ (พระศิวะ) ที่หลั่งออกมา ใครเล่าจะพึงต้านทานตารกาสูรผู้เชี่ยวชาญในการรบในหมู่นักรบได้”

2.58 “ก็พระศิวะนั้นเป็นแสงสว่างอันสูงสุด (เป็นปรมาตมัน) ที่ดำรงอยู่เหนือเขตแดนของความมืด (ตโมคณ) และเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจสูงสุดที่เราและพระวิษณุไม่อาจจะประมาณได้”

2.59 “ท่านทั้งหลายจงพยายามใช้ความงามของพระนางอุมาคูดิงพระทัยของคัมภ (พระศิวะ) อันหนักแน่นด้วยการควบคุมตนเอง (สมาธิ) เหมือนใช้แม่เหล็กดึงดูดโลหะ

2.60 “มีสองคนเท่านั้น คือ พระนางอุมาคูดิงผู้เป็นมเหสีของพระคัมภ (พระศิวะ) หรือไม่ก็ร่างที่เป็นน้ำของเรา จึงจะสามารถรองรับพีชะของพระศิวะและของเราที่วางไว้แล้ว”

รวมถึงสรรคที่ 3.52-64 ซึ่งเป็นสรรคที่พรรณนาถึงพระอินทร์กับกามเทพ ในตอนเปิดเนื้อเรื่อง จากนั้นในตอนท้ายของสรรคจึงปรากฏการนำพีชะมาเล่าซ้ำอีกครั้ง ดังตัวอย่างว่า

3.52 ลำดับนั้น ธิดาของจอมแห่งบรรพต (พระนางปารวตี) ผู้มีเทวดาสองตนที่อาศัยอยู่ในป่าเป็นเพื่อนคอยติดตาม ได้ปรากฏขึ้นด้วยความงามแห่งเรือนร่าง เหมือนกับจะช่วยปลุกความกล้าหาญของกามเทพที่กำลังจะมอดดับให้กลับคืนมา

3.53 พระนางปารวตี ประดับอาภรณ์คือดอกไม้ในฤดูวสันต์ (ฤดูใบไม้ผลิ) อันมีดอกโคศที่ทำให้ชุ่มรมราศ (ทับทิม) อับเฉา มีดอกกรรณิการ์ที่แยงความสุขไสของทองคำไป (และ) มีดอกสินธุวาระเปล่งประกายเหมือนกับสร้อยมุกดา

3.54 พระนางปารวตีมีร่างกายโน้มลงเล็กน้อยเพราะ(น้ำหนักของ) ถิ่นสองข้าง นุ่งพัสดราภรณ์สีแดงคล้ายกับสีของพระอาทิตย์ยามเช้า เยื้องย่างไป (ปรากฏ)เหมือนแถววัลย์ที่โน้มลงเพราะพวงของดอกไม้ที่เบ่งบานเอนไหวไปมา

3. ครรณะ หมายถึง ภาวะที่ปรากฏชัดเจนขึ้นอย่างช้า ๆ เพราะว่าพีชจะมีการขยายตัวแตกหน่ออ่อนงอกขึ้นมา ในกุมารสัมภาวะ ปรากฏในตอนที่กำลังแกมเทพแมงครจะยิงพระศิวะ ในขณะที่นั่นสิ่งที่เป็นความมุ่งหวังคือพระศิวะถูกศรจากเทพสัมผัสแล้วตกหลุมรักในพระนางปารวตี แต่ว่าเรื่องราวจำต้องหยุดชะงัก เพราะตอนนั้นพระศิวะได้ข่มอินทรีย์ของพระองค์ไว้ แล้วมองหาสาเหตุที่ทำให้เกิดความหวั่นไหวจึงพบกามเทพเข้าในทันใด ดังตัวอย่างว่า

3.66 เพราะความรักต่อผู้ศรัทธา พระตรีเนตร(พระศิวะ) ย่างกราย เข้าไปใกล้ข้าง เพื่อจะรับเอา(ลูกประจำ) ครั้นแล้วเทพผู้มีธนูดอกไม้(กามเทพ) ก็ได้ พาดลูกศรชื่อว่าลัมโหมณะที่ไม่เคยพลาดเป้าหมายก่อนไว้บนธนู

3.67 ฝ่ายพระหระที่ความมั่นคงถูกทำให้สั่นไหวเล็กน้อย เหมือน น้ำทะเลหนุนในเวลาพระจันทร์ขึ้น ทรงทอดพระเนตรไปที่ใบหน้าของพระนางอุมาที่มีริมฝีปากกลางคล้ายผลพิมพะ (ทับทิม)

3.68 แม้พระธิดาแห่งขุนเขา ก็ได้ยื่นขวยเงิน เปิดเผยความรู้สึก ออกมา ผ่านทางอวัยวะของร่างกายที่คล้ายกับดอกกัทัมพะ (กระทุ่ม) ที่บานใหม่ๆ กำลังลั่นระริก โดยมีใบหน้าที่ตั้งงามยิ่งขึ้นเพราะสายตาที่ส่ายไปมา

3.69 ที่นั่น พระตรีเนตร (พระศิวะ) หลังจากข่มความหวั่นไหวแห่ง อินทรี้อย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการ ควบคุมตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตของพระองค์หวั่นไหว จึงทรง ทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ โดยรอบ

4. วิมรรตะ หมายถึง การคิดทบทวนใหม่ หรือการหยุดไตร่ตรองเพื่อให้พีชแตกขยายมาจากหน่ออ่อน(ครรณะ) หรือที่มีสาเหตุมาจากความเฝ้าชวนใจ ความโกรธหรือความ เศร้าโศก ในกุมารสัมภาวะปรากฏการคิดทบทวนใหม่ในสรรคที่ 5 ตอนที่พระนางปารวตีคิดทบทวนถึง ความไร้ประโยชน์ในความงมงายของตนเอง แล้วแสวงหาวิธีใหม่ที่จะให้เกิดผลสำเร็จ ดังตัวอย่างว่า

5.1 เมื่อพระปيناกิน (พระศิวะ) เฝ้าเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) ต่อหน้า พระนางปารวตีจึงได้กลายเป็นผู้ลึ้นหวัง จึงนึกคิดเตียนความงามของตน เพราะว่าความงามจะมีผลคือความโชคดี ก็ต่อเมื่อชายคนรักชื่นชม

5.2 พระนางเข้าสมาธิแล้ว จึงปรารถนาที่จะทำให้ความงามของตน มีผลด้วยตะบะ พระนางจะได้สิ่งทั้งสอง คือความรักอันมีประการอย่างนั้น และสามีผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้น ด้วยวิธีอื่น ได้อย่างไรเล่า ?

5. นิรทณะ หมายถึง บทสรุป หรือการรวมสารัตถะทั้งหมดเริ่มตั้งแต่मुख (การเริ่มต้นเรื่อง) เป็นต้น พร้อมทั้งพีชะเข้าด้วยกัน เมื่อทุกอย่างรวมกันแล้วจึงเกิดรสต่าง ๆ

เมื่อผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มาจนครบตามลำดับเนื้อเรื่องแล้ว ประการสุดท้ายคือบทสรุป ในกุมารสัมภวะสรรคที่ 8 ก็ปรากฏบทสรุปที่ประกอบด้วยศฤงคารรสที่หวานชื่น ดังตัวอย่างในบทสุดท้ายของกุมารสัมภวะว่า

8.91 เมื่อพระคัมภ (พระคิเว) เพลิดเพลินสนุกสนานในกามกริชา กับพระนางปารวตีนั้น ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันเท่า ๆ กัน ฤตุกาลได้ผ่านล่วง ไปถึง 150 ฤตุกาล เหมือนกับผ่านไปเพียงคืนเดียว พระองค์ไม่หมดความปรารถนา ในการร่วมอภิรมย์ เปรียบเสมือนไฟในมหาสมุทร ก็ไม่ไหม้ด้วยกระแสน้ำของ มหาสมุทร ฉะนั้น

นอกจากลำดับโครงเรื่อง (อวัสธา) หรือการเชื่อมโยงเนื้อเรื่อง (สนธิ) ตามที่ได้กล่าวถึงไปแล้วข้างต้น ในนาฏยศาสตร์ของกรตมุณียังปรากฏรายละเอียดปลีกย่อยของหลักการสนธิทางการละครและการแบ่งเค้าโครงเรื่องส่วนอื่น ๆ อีกด้วย (ดูเพิ่มที่ Ghosh, 1951: 381-400; Tubb, 1979: 161-185)

3.3 ลักษณะตัวละคร

ตัวละครในประเด็นนี้หมายถึงตัวละครที่มีข้อกำหนดตามลักษณะมหากาพย์ ได้แก่ ตัวละครเอกของเรื่อง ซึ่งมีลักษณะเป็นคนชั้นสูงและมีความเฉลียวฉลาด จะต้องเป็นคนที่กล้าหาญ อาจจะเป็นเทพหรือกษัตริย์ผู้ดำรงอยู่ในวงศ์บริสุทธิ์ หรือมีพระเอกหลายคนที่เป็นกษัตริย์ แต่เกิดในวงศ์ตระกูลเดียวกันก็ได้ พระเอกจะต้องเป็นคนมีคุณธรรมและได้รับชัยชนะด้วยการกระทำที่ชอบธรรม ส่วนปรปักษ์จะต้องเป็นผู้มีชัยชนะเหนือโลกและต้องพรณนาให้ปรปักษ์พ่ายแพ้เท่านั้น ห้ามพรณนาว่าพระเอกพ่ายแพ้ ไม่ควรพรณนาความตายของพระเอก แต่ถ้ามีการพรณนาถึงความตายของพระเอก จะต้องพรณนาให้เข้าถึงสวรรค์

มนโฑ์ศน์อันเป็นอุตมคติที่มีต่อตัวละครเอกเป็นแนวคิดดั้งเดิมในชนบกวินิพนธ์ สันสกฤตและเป็นแบบแผนสำหรับการประพันธ์วรรณคดีทุกประเภท ซึ่งลักษณะของตัวละครเอกที่ปรากฏในนาฏยศาสตร์ของภรตมุณี อธิบายที่ 24 ดังนี้²⁹

ลักษณะที่ 1 นายกะ (พระเอก)

อตร จตวาร์ เอว สยรูนายกะ ปรีกิริติตา ๗

มธยโมตมปรกฤเตา นานาลกษณลกษิตา ๗ (นาฏย., 24.16)

ในบรรดาตัวละคร นายกะ(พระเอก) มี 4 จำพวกเท่านั้นทั้งในระดับสูงสุด และระดับกลาง สามารถกำหนดรู้ด้วยลักษณะที่แตกต่างกัน คือ

อิโรทตา อิรลิตา อิโรทตาสตไถว จ ๗

อิรปรศานตกาศไจว นายกะ ปรีกิริติตา ๗ (นาฏย., 24.17)

นายกะประกอบด้วย 4 ประเภท คือ (1) อิโรทตตะ คือนายกะที่กล้าหาญ³⁰และมีความดุดัน (2) อิรลิตตะ คือนายกะที่กล้าหาญและมีจิตใจที่อ่อนโยน (3) อิโรทตตะ คือนายกะที่กล้าหาญและสูงส่ง (4) อิรปรศานตตะ คือนายกะที่กล้าหาญและมีความสงบ³¹

เทวา อิโรทตา ขณูยาสะ สยริอิรลิตา นฤปาสะ ๗

เสนาปติรมายศจ อิโรทตเตา ปรีกิริติตา ๗

อิรปรศานตา วิขณูยา พราหมณา วาณิสตธา ๗ นาฏย., 24.18-19

เทพเจ้าทั้งหลายเป็นนายกะที่กล้าหาญและมีความดุดัน พระราชาทั้งหลายเป็นนายกะที่กล้าหาญและมีจิตใจที่อ่อนโยน แม่ทัพอำมาตย์ราชมนตรีเป็นนายกะที่กล้าหาญและมีความสูงส่ง เหล่าพราหมณ์และพ่อค้าวาณิชเป็นนายกะที่กล้าหาญและมีความสงบ

²⁹ ดูรายละเอียดของลักษณะตัวละครอื่น ๆ เพิ่มเติมที่ Gosh (1951: 527-529)

³⁰ นาฏยศาสตร์ฉบับของ Gosh แปลคำว่า “อิโร” ว่า “The self-controlled” หมายถึง ผู้ฉลาดควบคุมตน แต่ผู้วิจัยเลือกจะแปลว่า “ผู้กล้าหาญ” ตามความคุ้นเคยและน่าจะเหมาะสมกับความเป็นตัวละครเอก

³¹ ตัวอย่างของนายกะหรือพระเอกในวรรณคดีสันสกฤตที่ประกอบด้วยลักษณะทั้ง 4 ประการ ได้แก่ (1) นายกะที่ประกอบด้วยลักษณะของอิโรทตตะคือพระรามในรามายณะ (2) นายกะที่ประกอบด้วยลักษณะของอิโรทตตะคือภีมะในมหาภารตะ (ภีมะเป็นหนึ่งในบรรดาพระเอกทั้ง 5 คน) (3) นายกะที่ประกอบด้วยลักษณะของอิรลิตตะคือพระเจ้าอุทยนะในบทละครเรื่องสวัปนาสวาทตตา (พระเจ้าอุทยนะเป็นพระเอก) และ (4) นายกะที่ประกอบด้วยลักษณะของอิรปรศานตตะคือจาร์ทตตะในบทละครเรื่องมฤจฉกฏิก้า (พราหมณ์จาร์ทตตะเป็นพระเอก)

เมื่อพิจารณาลักษณะของนายกะหรือพระเอกตามทฤษฎีว่าด้วยลักษณะตัวละครตามหลักนาฏยศาสตร์ข้างต้น อาจจะสามารถได้ว่า พระศิวะที่เป็นนายกะในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ ประกอบด้วยคุณสมบัติหรือคุณลักษณะทั้ง 4 ประการ ได้แก่ (1) อีโรทตะ คือนายกะที่กล้าหาญและมีความดุตัน (2) อีรลิตตะ คือนายกะที่กล้าหาญและมีจิตใจที่อ่อนโยน (3) อีโรทาทตะ คือนายกะที่กล้าหาญและสูงส่ง และ (4) อีรประศานตะ คือนายกะที่กล้าหาญและมีความสงบ ซึ่งจะยกตัวอย่างอธิบายต่อไป

1. อีโรทตะ หมายถึง นายกะที่กล้าหาญและมีความดุตัน ประกอบด้วยความโกรธเป็นต้น ซึ่งลักษณะของอีโรทตะปรากฏในตอนที่พระศิวะทรงโกรธที่กามเทพเข้ามาบรรพวนการบำเพ็ญตบะของพระองค์ ปรากฏในบทที่ 3.69-72 ว่า

3.69 ที่นั่น พระตรีเนตร (พระศิวะ) หลังจากข่มความหวั่นไหวแห่งอินทรีย์อย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตของพระองค์หวั่นไหว จึงทรงทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ โดยรอบ

3.70 พระองค์ ทรงเห็นเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) ผู้มีกำมื่อวางไว้ที่มุมตา เบื้องขวา มีไหลโน้มนลง มีเท้าข้างซ้ายย่อลง พร้อมจะยิงด้วยคันธนูอันสวยงามที่ถูกดึงมาจนเป็นวงกลม

3.71 ทันใดนั้น ไฟที่ลุกโชนและมีเปลวที่โชติช่วง ก็พุ่งออกจากพระเนตรที่สามของพระองค์ ผู้มีความโกรธเกิดขึ้นเพราะถูกรบกวนในการบำเพ็ญตบะ และมีดวงพักตร์ที่น่าสะพรึงกลัวเนื่องจากพระองค์ทรงขมวดพระขนง

3.72 ขณะที่มารุตเทพทั้งหลายเปล่งเสียงไปทั่วห้องฟ้าว่า “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้า ขอจงระงับ ขอจงระงับความโกรธของพระองค์ด้วยเถิด” ทันใดนั้น ไฟจากพระเนตรของพระองค์นั้น ก็ได้ทำให้พระมทนะ (กามเทพ) กลายเป็นเศษเสี้ยวถ่านเสียแล้ว

โดยปกติ พระศิวะมักจะมีลักษณะพิโรธอยู่เสมอ จึงได้รับขนานพระนามว่า รุทระ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงปรากฏสมพ้องตรงกับลักษณะของนายกะประการที่ 1 คือ อีโรทตะ

2. อีรลิตตะ หมายถึง นายกะที่กล้าหาญและมีจิตใจที่อ่อนโยน อ่อนหวาน หรือความโรแมนติกอยู่ภายในจิตใจ เป็นต้น ซึ่งลักษณะของอีรลิตตะปรากฏในตอนที่พระศิวะทรงยอมรับพระนางปารวตีเป็นพระชายาและตอนที่พระองค์อภิมรณรักกันกับพระนางอย่างไม่รู้จักอึด ดั่งตัวอย่าง

5.86 ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระวจนะ (พระคิวัระ) กล่าวว่า “นางผู้มีร่างกายอ่อนนุ่ม นับแต่วันนี้ไป ฉันทเป็นทาสของเธอที่ถูกเธอซื้อด้วยตะบะ” ทันใดนั้น นางปารวดีก็คลายจากความเมื่อยล้าอันเกิดจากการบำเพ็ญตะบะ เพราะว่า ความอ่อนล้ายอมมอบความสดชื่นให้อีกครั้ง เพราะผลสำเร็จ

การที่พระองค์ตรัสว่ายอมเป็นทาสรักของพระนางปารวดีนั้น แสดงถึงความอ่อนโยนภายในหทัยของพระองค์ที่ลดสถานภาพของตนลงมายอมรับความรักของพระนางปารวดีและเป็นการตรัสถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานอย่างยิ่ง

3. **อิโรทาทตะ** หมายถึง นายกะที่กล้าหาญและมีความสูงส่ง ซึ่งในกุมารสัมภวะ พระคิวัระ เป็นพระเอกของเรื่องที่สูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรม และสามารถควบคุมจิตใจของตนได้ เพราะทรงเป็นพระอิศวระ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ได้รับการนับถือว่าทรงสูงส่งที่สุด ดังปรากฏในบทที่ 6.75-78 ดังนี้

6.75 “เทพเจ้าพระองค์ใด ทรงไว้ซึ่งคำว่า อิศวระ พร้อมด้วยจันทร์เสี้ยวอันสูงส่ง ผู้ประกอบด้วยคุณมี อณิมา เป็นต้น อันไม่ทั่วไปแก่บุรุษอื่น”

6.76 “พระองค์ทรงคำจูนจักรวาลนี้ไว้ด้วยร่างของพระองค์ (อัญมูรติ) มีฤทธิเป็นต้น ซึ่งแต่ละอย่างก็มีกำลังที่พระองค์ทรงกำหนดไว้แล้ว เหมือนกับม้าทั้งหลายประดับประดาไปบนถนน”

6.77 “พระองค์คือผู้อาศัยอยู่ในแห่งเกษตร (จิตใจ) ที่เหล่าโยคีพากันแสวงหา (และ) พระองค์ทรงมีที่อยู่ที่ไม่ต้องกลัวต่อการเกิดใหม่ ซึ่งเหล่านักบวชผู้ฉลาดพากันพูดถึง”

6.78 “พระองค์คือพระคัมภี (พระคิวัระ) นั่นเอง ทรงเป็นสักขีพยานแห่งการกระทำของชาวโลก เป็นผู้ประทานพรแก่ชาวโลก) ได้ขอธิดาของท่านต่อหน้าด้วยคำพูดที่ฝากพวกเรานำมา”

ลักษณะของพระคิวัระที่ปรากฏในตัวอย่างข้างต้น แสดงถึงความสูงส่งของพระคิวัระ กล่าวคือเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติที่ไม่มีใครเหมือน ทรงจักรวาลไว้ เป็นปรมาตมอันสูงสุดที่เหล่าโยคีแสวงหา และเป็นสักขีพยานของการกระทำทั้งปวง

4. **ธีรประศานตะ** หมายถึง นายกะที่กล้าหาญและมีความสงบ เยือกเย็น เป็นต้น ซึ่งพระคิวัระทรงเป็นโยคี บำเพ็ญตะบะอยู่เนื่องนิตย์ ซึ่งลักษณะของธีรประศานตะปรากฏในตอนที่พระองค์บำเพ็ญตะบะ ดังตัวอย่างบทที่ 3.44-3.50 ดังนี้

3.44 กามเทพนั้น ผู้มีร่างโกลีจะถูการทำลาย มองเห็นพระตรีเนตร (พระคิเว) ผู้กำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะโกลีต้นเทวทารุ (ต้นสน หิมาลัย) อันปลาดด้วยหนังเสือ

3.45 (พระคิเว) มีกายส่วนหน้ามั่นคง ตั้งตรง และผิวงาย อยู่ในท่า ประยงค์กาสนะ มีไหล่ทั้งสองลาดลงเล็กน้อย เพราะพระหัตถ์ทั้งสองหงายขึ้น จึงปรากฏเหมือนดอกบัวบานบนกลางพระเพลา

3.46 (พระคิเว) มีนุ่นมวยผมพันไว้ด้วยงู มีสายลูกประคำที่ทำจากลูก รุทรักษะพันเป็นสองสาย ห้อยลงมาจากพระกรรณ ห่มหนังกวาสีดำที่ผูกมัดเป็น ปม ปรากฏว่ามีความดำมากขึ้นเพราะอยู่ใกล้รัศมีแห่งพระคอ (ของพระองค์)

3.47 (พระคิเว) ผู้ทรงจ้องมอง(ปลาย)พระนาสิกอย่างมั่นคง ด้วย พระเนตรที่มีนัยน์ตานิ้งเปล่งประกายเล็กน้อย เว้นจากการขมวดคิ้วตามปกติวิสัย มีแพขนตาไม่ขยับ (และ) มีสายพระเนตรทอดลงต่ำ

3.48 เพราะลมที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในของพระองค์หยุดนิ่ง (พระคิเว) จึงเป็นเสมือนก้อนเมฆที่อุ้มน้ำไม่ส่งเสียงคำรามเพื่อไปรยฝน เปรียบเหมือน มหาสมุทรที่ไร้คลื่น เปรียบดังเปลวประทีปที่สงบนิ่งในที่ที่ปราศจากลม

3.49 พระคิเวผู้ทำให้รัศมีที่นุ่มนวลยิ่งกว่าใยบัวของพระจันทร์อ่อนๆ จิตจางลง ด้วยแสงสว่างที่รุ่งเรืองอันเปล่งประกายออกมาจากพระเศียร โดยมี พระเนตรที่อยู่บนพระนลาฏเป็นเครื่องนำทาง

3.50 (พระคิเว) หลังจากได้ทำพระทัย (มนัส) ที่มีการทำงานผ่านทาง ทวารทั้งเก้าให้ดับลงในพระหฤทัย (หทัย) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิแล้ว จึงทรงเพ่ง อาตมมัน ซึ่งผู้รู้เกศตระทั้งหลายรู้ว่าเป็นพรหมอันสูงสุด (อักษระ) ในตัวพระองค์

ลักษณะของพระคิเวที่ปรากฏในตัวอย่างข้างต้น แสดงถึงความสงบภายในจิตใจของ พระองค์ พร้อมกับแผ่ขยายชานออกจนรับรู้ได้จากภายนอก จึงแสดงให้เห็นถึงลักษณะธีรประศานตะ ที่ปรากฏเฉพาะในพระองค์ด้วย

ลักษณะที่ 2 นايิกา (นางเอก)

ทิวยา จ นฤปปตนิ จ กุสสตรี คณิกา ตถา ฯ นาฎย., 24.23

เอตาสตุ นايิกา ขณฺเวยยา นานาปรกฤตติลกษณะ ฯ

ธีรา จ ลลิตา จ สยาพุททาตตา นิภฤตา ตถา ฯ นาฎย., 24.24

นายิกา (นางเอก) พึงทราบว่าเป็นชนเหล่านี้คือ เทพยดา ราชเทวี กุลสตรี และนางคณิกา มีประเภทและลักษณะที่แตกต่างกัน คือ (1) เป็นผู้กล้าหาญ (2) เป็นผู้มีจิตใจที่อ่อนโยน (3) เป็นผู้สูงส่ง และ (4) เป็นผู้มีความเอียงอาย

ทิวา ราชางคณาไสว คุโณรยุกตา ภาวนติ ทิ ฯ

อุทาดตา นิภุตตา ไจว ภาเวตตุ กุลชางคณา ฯ นาฎย., 24.25

เหล่าเทพยดาและราชเทวี เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ(ทั้ง 4 ประการ) ส่วนเหล่ากุลสตรีควรเป็นผู้มีใจสูงส่งและมีความเอียงอาย

พระนางปารวตีผู้เป็นนายิกาในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ ก็ประกอบด้วยคุณสมบัติ หรือคุณลักษณะทั้ง 4 ประการ เช่นเดียวกัน ได้แก่ (1) อีรา เป็นผู้กล้าหาญ (2) ลลิตา เป็นผู้มีจิตใจที่อ่อนโยน (3) อุทาดตา เป็นผู้สูงส่ง และ (4) นิภุตตา เป็นผู้มีความเอียงอาย ซึ่งจะอธิบายต่อไป

1. อีรา หมายถึง นายิกาที่ประกอบด้วยความกล้าหาญความตั้งมั่น ซึ่งในกุมารสัมภวะ พระนางปารวตีเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยด้วยความกล้าหาญประเภทธรรมวิระ กล่าวคือความกล้าหาญที่พระนางได้ตั้งมั่นประพฤติธรรมเพื่อให้ตนเองได้รับผลของตบะ ดังตัวอย่างบทที่ 5.18³²

5.18 เมื่อพระนางเห็นว่าผลที่ตั้งความปรารถนาเอาไว้ไม่อาจสำเร็จได้ ด้วยการบำเพ็ญตบะอย่างเดิมเพียงเท่านั้น จึงได้บากบั่นเพื่อจะประพฤติบำเพ็ญตบะที่ยิ่งยวด(กว่าเดิม) โดยไม่คำนึงถึงความบอบบางแห่งร่างกายของตัวเองเลย

2. ลลิตา หมายถึง นายิกาที่มีความอ่อนหวาน อ่อนโยน ซึ่งในกุมารสัมภวะ พระนางปารวตีเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะของสตรีตามขนบวรรณคดีสันสกฤตอย่างแท้จริง เนื่องจากประกอบด้วยความอ่อนโยนภายนอก เพราะมีทรวดทรงที่งดงามบอบบาง และประกอบด้วยความอ่อนโยนภายใน เพราะมีความเป็นกุลสตรีผู้ทรงธรรมอยู่ภายในจิตใจ ดังตัวอย่างการพรรณนาถึงความงดงามของพระนางปารวตี ในสรรคที่ 1 ดังนี้

1.32 เรือนร่างของนางมีความงดงามทั้ง 4 ส่วน ปรากฏชัดด้วยวัยสาว แกร่งรื่น เหมือนภาพจิตรกรรมที่ค่อย ๆ ปรากฏชัดขึ้นด้วยพู่กัน(ของจิตรกร) และเหมือนดอกบัวที่แย้มบานด้วยแสงของดวงอาทิตย์

³² สามารถดูรายละเอียดตัวอย่างความกล้าหาญที่จะประพฤติธรรมของพระนางปารวตี เพิ่มเติมที่ การวิเคราะห์ลักษณะมหากาวยะในกุมารสัมภวะ ในหัวข้อสรรคคติ เกี่ยวกับวีรรส

1.35 พระพรหม หลังจากได้สร้างขาทั้งสองของนางที่สวยงาม กลมกลิ้ง ลมส่วน และไม่ยาวเกินไปแล้ว ก็เป็นเหมือนกับพยายามที่จะสร้างความงดงามแก่นาง ด้วยการเนรมิตอวัยวะส่วนอื่น ๆ ที่เหลือด้วย

1.36 ในโลกนี้ วงพญาช่างทั้งหลาย แม้จะได้รูปลักษณะที่ใหญ่ แต่ก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่จะนำมาเปรียบกับขาอ่อนของนางปารวตี เพราะวงช่างมีความหยาบกระด้างที่หนึ่ง (อนึ่ง) ต้นกล้วยพิเศษทั้งหลาย แม้จะมีรูปลักษณะที่กลมกลิ้ง ก็ยังอยู่นอกเหนือจากการเปรียบกับขาอ่อน เพราะว่าต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นชืดอย่างเดียว

1.38 แถวแห่งขนอ่อนที่บาง ๆ ที่อยู่ภายในช่องสะดือที่ลึกของนางปารวตีนั้น เปล่งประกายผ่านปมขมวดผ้านุ่ง (บริเวณสะดือ) ออกมา ปรากฏเหมือนรัศมีของแก้วมณีสีน้ำเงินที่ประดับอยู่ตรงกลางหัวเข็มขัดของนาง

1.39 นางปารวตีผู้ยิ่งเยาว์วัย ผู้มีเอวบาง(ส่วนกลางของร่างกาย)เหมือนแท่นบูชา มีร่องรอยที่งดงาม 3 รอย (บริเวณสะดือ) โดยส่วนตรงกลาง เหมือนบันไดที่คนหนุ่มสาวสร้างไว้เพื่อให้กามเทพขึ้นไป

1.40 คู่แห่งถันที่มีสีขาวนวลของนางปารวตีผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว มีลักษณะอวบอ้วนเปียดชิดกัน (จนหาช่องมิได้) ขนาดที่ว่า จะเอาเส้นใยของสายบัวมาสอดตลอดช่องตรงกลางของถันที่มีหัวสีคล้ำนั้น ก็ทำไม่ได้

1.45 เมื่อนางปารวตี ผู้มีวาจาอ่อนหวานเปล่งถ้อยคำ ด้วยน้ำเสียงที่เหมือนกับการไหลไปแห่งน้ำอมฤต แม้นกตุเหว่าทั้งหลาย ก็กลายเป็นผู้มีเสียงร้องไม่น่าฟัง ดูจเหมือนเครื่องดนตรีที่มีได้ปรับแต่ง เมื่อบรรเลง ก็ก่อให้เกิดเสียงน่ารำคาญต่อผู้ฟัง

1.47 พระอนงค์(กามเทพ) เมื่อได้เห็นความงามอันน่าหลงใหลแห่งคิ้วทั้งสองที่มีรอยเส้นยาวๆ ที่เหมือนกับถูกเนรมิตขึ้นโดยการเขียนด้วยดินสอสีดำของนางปารวตีนั้น ถึงกับละทิ้งความมัวเมาในความงามแห่งคิ้วของตน

ลักษณะของพระนางปารวตีมีความอ่อนโยนอ่อนหวาน มีความน่าหลงใหลในอวัยวะทุกส่วนของร่างกาย ทั้งหมดล้วนตรงกับลักษณะของนางเอกประเภทลลิตาข้างต้น

3. อุทาดตา หมายถึง นายิกาที่ประกอบด้วยความสูงส่ง ซึ่งพระนางปารวตีมีความสูงส่งมาก่อนจะถือกำเนิด เพราะทรงเคยเป็นพระนางสตีธาของท้าวทักษะมาก่อนที่จะถือกำเนิดเป็นเทพยดา ธิดาของท้าวหิมวัตกับพระนางเมนาผู้มีความสูงส่ง ดังตัวอย่างตอนกำเนิดของพระนาง ในบทที่ 1.21-28 ดังนี้

1.21 ลำดับต่อมา ธิดาของท้าวทักษะ นามว่า สตี ผู้เป็นชายาคนแรกแห่ง พระภาวะ (พระศิวะ) เมื่อได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากบิดา นางผู้เป็นหญิง ใจกล้า จึงยอมสละร่างกาย(ของตน)ด้วยการประกอบพิธีโยคะ แล้วเข้าไปอาศัย พระมเหสีของท้าวไศละ (พระนางเมนา) นั้น ในการเกิดใหม่

1.22 พระนาง(สตี) ผู้มีคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้มาถือกำเนิดในพระนาง เมนา ผู้มีพระทัยตั้งมั่น ผู้ไม่เหน็ดเหนื่อยจากการประกอบคุณงามความดี โดยอาศัยเจ้าแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) เปรียบเหมือนความเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้น โดยอาศัยคุณคือความเพียรพยายามในหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง

1.23 วันที่พระนางถือกำเนิด เป็นวันที่ทิศทั้งหลายสว่างสดใส เป็นวันที่มี ลายลมพัดโดยไม่มีฝุ่น (และ) เป็นวันที่มีหยาดฝนดอกไม้โปรยปรายลงมา ท่ามกลางเสียงสังข์ ก่อให้เกิดความลุ่มแก่สรรพสิ่งที่มีวิญญาณทั้งเคลื่อนที่ไม่ได้ และเคลื่อนที่ได้

1.26 ประยูรญาติทั้งหลายเรียกนางผู้เป็นที่รักใคร่แห่งวงศ์วาน ด้วยชื่อ ตามวงศ์สกุลว่า “ปารวตี” ต่อมาภายหลัง เมื่อถูกมารดาห้ามจากการบำเพ็ญตบะ ด้วยคำว่า “อุ มา” นางผู้มีดวงหน้าสวยงามจึงได้รับการขนานนามว่า “อุมา”

1.27 ดวงตาของท้าวหิมวัตผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน แม้มิบุตรแล้ว ก็ไม่เคย อิมใน(การมองดู)บุตรนั้นเลย แท้จริง แถวของผึ้งที่เกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นบน ต้นมะม่วง(ในดอกมะม่วง) ในวสันตฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ) ที่มีดอกไม้มากมาย ก็ไม่เคย อิมใน(การดูคน้ำหวานจากดอก)ต้นมะม่วงเลย

1.28 เพราะนางปารวตีนั้น ท้าวหิมวัตจึงบริสุทธิ์และงดงาม เปรียบ เหมือนประทีปจะสว่างไสวและงดงามก็ด้วยเปลวไฟที่มีรัศมีรุ่งเรือง ประดุจ หนทางแห่งสวรรค์จะบริสุทธิ์หมดจดและสวยงาม ก็เพราะอาศัยแม่น้ำที่ไหลไป สยามโลก (แม่น้ำคงคา) และเปรียบเสมือนบุคคลที่จะนับว่าเป็นผู้ฉลาด บริสุทธิ์ และงดงามได้ ด้วยคำพูดที่ตระเตรียมไว้ดีแล้ว

ลักษณะความสูงส่งของพระนางที่แต่ก่อนเคยเป็นพระนางสตีแล้วมาอาศัยถือกำเนิด ในพระนางเมนากับท้าวหิมวัตนั้น ทำให้พระนางดำรงอยู่ในสถานะที่สูงส่งกว่าบรรดาพระประยูรญาติ ทั้งหมด

4. นิဂฤตา หมายถึง นายิกาผู้มีความเอียงอายขวยเขิน ซึ่งพระนางปารวตีมีลักษณะ เอียงอายขวยเขินอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นเสมือนหญิงกุลสตรี ดังปรากฏในสรรคที่ 8 ตอนที่พระนางร่วม อภิรมย์รักกับพระศิวะหลังจากเข้าพิธีวิวาห์ใหม่ ๆ ดังนี้

8.2 เมื่อพระคิเวพูดด้วย พระนางก็ไม่ได้ตอบ บรรณานาจะออกไป(จากที่ตรงนั้น) จึงได้ถือผ้าขึ้นไปนอนบนแท่นบรรทมโดยหันหน้าไปอีกทาง(นอนหันหลังให้) แม้ถึงกระนั้น พระนางก็ยังเป็นที่ยินดีต่อพระปيناกิน (พระคิเว)

8.3 เมื่อพระสวามีของพระนางแก้งหลับ พระนางปารวตีได้ทอดสายตาไปมองพระพักตร์ของพระคิเวเพราะความอยากรู้อยากเห็น แต่เมื่อพระองค์ล้มตาศื้นพร้อมกับยิม นางก็รีบหลับตาลงราวกับสายฟ้าแลบฉะนั้น

8.4 พระนางได้ปิดพระกรของพระคังกระ (พระคิเว) ที่วางไว้ใกล้ ๆ กับสะดือ ด้วยอาการสิ้นสะท้าน ครั้นแล้วผ้าไหมของพระนางที่มีขมวดเหน็บไว้ก็หลุดลุ่ยไปเอง

8.5 เมื่ออยู่ต่อหน้าพระสวามี พระนางรู้สึกเขินอาย จนล้มคำพูดที่หญิงสหายแนะนำไว้ว่า “เพื่อนเอ๋ย เธอจงปรนนิบัติพระคังกระในที่ลับอย่างนี้ โดยไม่ต้องกลัว”

8.6 เมื่อพระผู้ทำลายกามเทพ (พระคิเว) ทรงพยายามสอบถามพระนางแม้ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นสาระเพื่อให้การสนทนาคำเนินไป พระนางปารวตีเหลียวมองพระองค์แล้ว ก็ได้ให้คำตอบด้วยการพยักหน้า(เท่านั้น)

8.7 ในที่ลับ พระนางผู้มีผ้าถูกเปลือ่งออก ได้ใช้ผ้าพระหัตถ์ทั้งสองปิดพระเนตรทั้งสองของพระผู้ถือตรีศูล (พระคิเว) แต่พระเนตร(ดวงที่สามของพระองค์)บนพระนลาฏก็ยังจ้องอยู่ พระนางจึงมีความพยายามที่ล้มเหลวและขาดที่พึ่ง

จากตัวอย่างบทประพันธ์ แสดงให้เห็นภาพที่พระนางปารวตีมีความเอียงอายขวยเขิน ในขณะที่กำลังร่วมอภิรมย์รักกับพระคิเว

ลักษณะของตัวละครเอก กล่าวคือนายกะและนายิกา ในกุมารสัมภวะดังตัวอย่างที่นำมาอธิบายข้างต้น ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของตัวละครเอกตามทฤษฎีในนาฏยศาสตร์ของภรตมุนีนั่น สะท้อนให้เห็นว่า กาลิทาสอาจตั้งใจประพันธ์ให้ตัวละครเอกเพียงพร้อมด้วยคุณลักษณะพิเศษทั้งหมด จึงทำให้ตัวละครมีความงดงามในมิติที่หลากหลายในบทบาทที่แตกต่างกัน

3.4 การพรรณนารายละเอียด

มหากาพย์จะต้องมีการพรรณนาเมืองหลวง ชนบท พระราชา ฤคกาล ภูเขา แม่น้ำ หญิงสาว ความรักของการพรากจากกัน และความรักของการอยู่ได้อยู่ร่วมกัน การแต่งงาน การตีมีสังสรรค์ การกำเนิดบุตรชาย ฤษี สวรรค์ เมือง และการบูชาโยธู เป็นต้น

วรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะปรากฏการพรรณนารายละเอียดต่าง ๆ ตรงตามลักษณะของมหากาพย์ ดังนี้

การพรรณนารายละเอียดของเมืองโอชธิปรัสถะที่เป็นเมืองหลวงของท้าวหิมวัต (บทที่ 6.36-45) ความงามของพระศิวะ (บทที่ 3.44-50 และ 6.75-78) การปรากฏตนของวสันตเทพ (วสันตฤๅ) ซึ่งส่งผลให้ธรรมชาติแวดล้อมเกิดความงดงาม (บทที่ 3.24-39) ความงดงามของพระนางปารวตีขณะที่กำลังเจริญวัย (บทที่ 1.31-49) และขณะที่ประดับเครื่องประดับตกแต่งก่อนจะเข้าสู่พิธีวิวาห์ (บทที่ 7.7-21) รวมถึงรายละเอียดของหญิงสาวแต่ละคนผู้ต้องการจะเห็นพระศิวะขณะเสด็จอยู่ในพระนคร (บทที่ 7.56-62) ความทุกข์ระทมของนางรติเพราะได้พลัดพรากจากพระกามเทพ ผู้ถูกพระศิวะใช้พระเนตรที่สามแผดเผาเป็นจุณ (บทที่ 4.1-38) การอยู่ได้อภิรมย์และอยู่ร่วมกันของพระศิวะและพระนางปารวตี (บทที่ 8.1-28) พิธีการแต่งงานของพระศิวะและพระนางปารวตี (บทที่ 7.22-55) ลักษณะของเหล่าสัปตฤๅ (บทที่ 6.3-12) ความงดงามของเวลาพลบค่ำหรือยามสนธยา (บทที่ 8.29-47) และความงดงามของรัศมีพระจันทร์ (บทที่ 8.58-74) เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 1

การพรรณนาถึงเมืองโอชธิปรัสถะว่ามีความเจริญรุ่งเรือง แวดล้อมไปด้วยแม่น้ำคงคา มากมายไปด้วยเหล่าเทพ ยักษ์และกินนร มีการบรรเลงอีกทีกไปด้วยเสียงกลองมรุชะ เป็นต้น ดังนี้

6.37 “(เมืองโอชธิปรัสถะนั้น) เป็นเหมือนกับย้ายเอาเมืองอลกา (ของท้าว กุพระ) ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทรัพย์และความเจริญรุ่งเรือง และเป็นเมืองที่หนาแน่น เหมือนกับย้ายชาวสวรรค์จำนวนมากมาอาศัยอยู่”

6.38 (เมืองโอชธิปรัสถะนั้น) แวดล้อมด้วยสายน้ำแห่งแม่น้ำคงคา มีพืช สมุนไพรที่โชติช่วงอยู่ในกำแพงเมือง มีกำแพงทำด้วยหินแก้วมณีขนาดใหญ่ แม้ จะป้องกันไว้อย่างดี ก็ยังงดงามดึงดูดใจ

6.39 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีฝูงช้างที่เอาชนะความหวาดกลัวต่อสิ่งที่มี ฝูงม้าที่กำเนิดจากสายพันธุ์พิละ (ม้าของพระอินทร์) มีผู้ขายคือพวกยักษ์และกินนร มี ผู้หญิงคือเหล่าเทพธิดาที่อาศัยอยู่ในป่า

6.40 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีเสียงกลองมรุชะบรรเลงออกมาจากการตี ด้วยมือ ภายในที่อยู่อาศัยทั้งหลายที่มีก้อนเมฆลอยอยู่บนหลังคา ซึ่งทำให้เกิดความ สนทน่หว่า เป็นเสียงฟ้าร้อง(หรือเสียงกลอง)

6.41 ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีความงามแห่งธงปตาคะที่ติดอยู่บนเสาบ้าน เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เพราะมีต้นกล้วยพฤษ์ที่ผ้าปลิวสะบัดบนกิ่ง

6.42 ในเมืองโอซธิปรัสถะนั้น บนหลังคาอาคารที่ทำด้วยแก้วผลึก (เรือนโถง) ซึ่งมีบริเวณที่จัดไว้สำหรับดื่ม มีแสงสะท้อนของดาวทั้งหลายในเวลากลางวัน กลายเป็นดอกไม้โปรยปราย(อยู่ทั่วบริเวณ)

จากตัวอย่างผู้ประพันธ์ได้พรรณารายละเอียดที่มีอยู่ภายในเมืองหลวงว่ามีความงดงามน่าดึงดูดใจ เจริญรุ่งเรืองราวกับเมืองอลกาของท้าวฤๅษะที่อุดมไปด้วยสมบัติมากมาย รวมถึงพรรณนาเหล่าข้า ม้า ผู้คน ที่อยู่อาศัยภายในเมืองหลวง ประดับประดาไปด้วยธงทิวมากมาย

ตัวอย่างที่ 2

การพรรณนาถึงฤดูกาล เมื่อวสันตเทพปรากฏกาย(วสันตฤดูปรากฏขึ้นโดยไม่ถูกฤดูกาล) จนทำให้เกิดความรักแผ่ไปยังสิ่งต่าง ๆ ในบริเวณป่า ดังนี้

3.24 ในป่านั้น ท้าวมธุ (วสันตฤดู) ผู้ไม่เกื้อกูลต่อการบำเพ็ญตบะของนักพรตผู้กำลังฝึกฝนตนเอง ได้ปรากฏกายขึ้นเป็นความภาคภูมิใจของเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ)

3.25 เมื่อพระผู้มีรัศมีร้อน (พระอาทิตย์) เคลื่อนคล้อยไปยังทิศที่ได้รับการคุ้มครองโดยท้าวฤๅษะ (ทิศเหนือ) นอกฤดูกาล ทิศใต้ก็ได้พบนลมที่มีกลิ่นหอมออกจากปาก (ลมโชยมาทางทิศใต้) เหมือนกับลมหายใจของคนที่มีความทุกข์ ฉะนั้น

3.26 “ในกาลนั้น ต้นอโคกได้ผลิดอกทั้งหลายพร้อมทั้งใบอ่อนออกจากลำต้น โดยไม่ต้องรอให้หญิงสาวสวยใช้เท้าที่มีเสียงกรังกริ่งของกำไลข้อเท้ามาสัมผัส”

3.28 ดอกกรรณิการ แม้จะมีสีสันโดดเด่นสวยงาม แต่ก็ทำให้จิตใจกระวนกระวายได้ ทั้งที่ไม่มีกลิ่นหอม โดยส่วนใหญ่แล้ว พระผู้สร้างจักรวาล (พระพรหม) ก็มักจะไม่ค่อยใส่ใจในการทำให้คุณสมบัติ(ของสิ่งต่าง ๆ) ให้สมบูรณ์

3.29 ทันใดนั้น ดอกปลาตะกั้งหลายที่มีลักษณะโค้งเหมือนพระจันทร์เสี้ยว (ข้างขึ้น) เพราะยังไม่บาน (และ) ที่มีแดงสด ปรากฏเหมือนรอยเล็บสีแดงของหญิงสาว ชาวป่าที่อยู่ร่วมกับคนรัก

3.30 ความงามแห่งท้าวมธุ (วสันตฤดู) เมื่อได้แสดงเครื่องหมายติลกะ (ในรูปของดอกติลกะ) ที่วิจิตรงดงามด้วยแป้งเจิมสีดำคือมิ่งที่เกาะอยู่บนใบหน้า (หน้าผาก) จึงได้แต่งแต้มริมฝีปากคือใบมะม่วงอ่อน ด้วยสีแดงคือแสงพระอาทิตย์ยามอรุณ

3.31 เหล่ามฤคะทั้งหลาย ที่มีสายตาถูกละอองเงสรของพวงดอกต้นปียาละ
บดบัง ต่างวิ่งเล่นทวนกระแสลมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า โดยมีใบไม้ร่วงหล่น
กระทบตัวเสียงดังกรอกแกรก

3.32 นกคู้เหว่าตัวผู้ที่มีคอสีแดงปนเหลืองเพราะจิกกินใบอ่อนของต้นมะม่วง
ได้ส่งเสียงร้องอย่างไรเพราะ เสียงนั้นได้กลายเป็นคำสั่งของพระสมร (กามเทพ) ในอันที่
จะทำลายความถือตัวของหญิงสาวผู้เย่อหยิ่ง

จากตัวอย่างผู้ประพันธ์ได้พรรณารายละเอียดให้เห็นถึงความงดงามของวสันตฤดูที่
มีลมหอมหวานพัดมาจากทางทิศใต้ ดอกไม้ดอกบานสะพรั่งไปทั่วป่า เหล่าสัตว์วิ่งเล่นทวนกระแส
ลมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า และนกคู้เหว่าได้ร้องอย่างไรเพราะเป็นตัวแทนของเสียงพระ
กามเทพ

ตัวอย่างที่ 3

การพรรณารายละเอียดของเหล่าหญิงสาวที่ต่างพากันปรารถนาจะเห็นพระศิวะผู้
กำลังเสด็จอยู่ในเมืองโอชธิปรัสสะ ดังนี้

7.56 ในเวลานั้น สาวงามทั้งหลายในเมืองผู้ปรารถนาจะเห็นพระผู้เป็นใหญ่
(พระศิวะ) จึงพากันละทิ้งงานอื่น ๆ ของตน ไปอยู่ตามแถวแห่งปราสาทด้วยตนเอง

7.57 หญิงสาวบางคน โดยไม่คิดถึงการรัถมวยผมที่มีพวงมาลัยหลุดลง ขณะ
ที่รีบไปยังหน้าต่าง ทั้ง ๆ ที่มีข้อมวยผมอยู่

7.58 หญิงสาวบางคน ดึงเท้า(ของนาง)ที่อยู่ข้างหน้า ที่สาวใช้กำลังประคองไว้
(ขณะกำลังทาเท้าด้วยสีน้ำครั่ง) ซึ่งมีน้ำครั่งสีแดงยังไม่แห้ง ละทิ้งการเดินทาง
พร้อมกับประทับรอยเท้าที่มีสีน้ำครั่งแดงไปจนถึงหน้าต่าง

7.59 หญิงสาวบางคน แต่งแต้มตาข้างขวาด้วยเครื่องทาตาเสร็จแล้ว แต่ตาข้าง
ซ้ายแต่งยังไม่เสร็จ ก็รีบลุกไปยังกรอบหน้าต่างอย่างนั้นเหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่ในมือยังมี
ดินสอ(สำหรับทาตา)อยู่

7.60 หญิงสาวคนหนึ่งผู้มีสายตามองลอดช่องหน้าต่าง ไม่ได้เห็นใบชายผ้าที่
หลุดออกเพราะรีบลุกเดินไป แต่ยังยืนจับผ้านั้นไว้ด้วยมือที่มีรัศมีของกำไลสะท้อนแสง
ไปจนถึงสะดือ

7.61 เข็มขัดที่สวมใส่ได้เพียงครึ่งเดียวของหญิงสาวคนหนึ่งที่ถูกขึ้นอย่างเร่งรีบ
มีแก้วหลุดออกจากสายทุก ๆ อย่างก้าวที่เธอก้าวไปไม่ตี เวลานั้นจึงเหลือแต่เพียงสาย
ร้อยเข็มขัดติดแนบอยู่บนหัวแม่เท้า

7.62 ช่องหน้าต่างทั้งหลายเต็มไปด้วยใบหน้าที่มีกลิ่นของเมรัยอบวอนอยู่ ภายในและมีผึ้งคือดวงตากลิ้งลอกไปมา ของหญิงสาวเหล่านั้นผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเห็น(พระศิวะ) จึงเป็นเหมือนมีดอกบัวเป็นเครื่องประดับ (อยู่ที่หน้าต่าง)

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าผู้ประพันธ์ใส่ใจรายละเอียดของหญิงสาวชาววังที่ต่างพากัน รีบร้อนออกมาดูพระศิวะโดยไม่สนใจที่จะรัดมวยผมที่หลุดลุ่ย ไม่สนใจทำที่สีย้อมเท้ายังไม่แห้ง และไม่สนใจส่ายเข็มขัดที่สวมใส่ได้เพียงครั้งเดียว เป็นต้น นับเป็นการใส่ใจถึงความงดงามของหญิงสาวเหล่านั้นอย่างละเอียดละเมียดละไมไปด้วยภาพพจน์ที่เด่นชัด

รายละเอียดที่ไม่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะก็มีเช่นเดียวกัน ได้แก่ การประชุมสภา การส่งทูต การศึกสงคราม การมีชัยชนะของพระเอก การล่าสัตว์ การเล่นสนุกสนาน ในสวนหรือในน้ำ การเลี้ยงฉลองเกี่ยวกับความรัก การให้กำเนิดบุตรชาย ชัยชนะของพระเอก การเดินทัพ การเตรียมการในสงคราม เป็นต้น อาจเป็นเพราะกุมารสัมภวะเน้นไปที่การพรรณนาถึง การแต่งงานของพระศิวะและพระนางปารวตีเป็นส่วนใหญ่ในทั้งหมด 8 สรรค ดังนั้น รายละเอียดส่วนอื่น ๆ จึงไม่ได้ปรากฏภายในเนื้อเรื่อง แต่หากยอมรับว่าผลงานของกาลิทาสมีทั้งหมด 17 สรรค ก็อาจจะมีรายละเอียดส่วนอื่น ๆ ครบถ้วนก็เป็นได้ เช่น การกำเนิดบุตรชาย การเดินทัพ การต่อสู้ในสงคราม และการได้รับชัยชนะ เป็นต้น

ถึงกระนั้น วรรณคดีประเภทมหากาพย์ทุกเรื่องอาจจะไม่มีการพรรณนา รายละเอียดทั้งหมดก็ได้ เพราะแม้ว่าไม่ประกอบด้วยรายละเอียดบางอย่าง ก็ยังคงจัดเป็นมหากาพย์ แท้จริงแล้ว กวีย่อมมีอิสระแห่งกวีที่จะเลือกสรรทุกสิ่งทุกอย่างมาพรรณนาด้วยตัวเอง (Bhuyan, 1985: 156)

3.5 รสวรรณคดี

มหากาพย์จะต้องประกอบด้วยรส ได้แก่ ศฤงคารรส หาสยรส กุณารส เราทรรส วีรรส ภยานกรส พิภตสรส อัทฤตรส และศานตรส หรือมีรสอย่างหนึ่งเป็นรสหลัก โดยอาจจะเป็น ศฤงคารรส วีรรส หรือศานตรส ส่วนรสอื่นทั้งหมดเป็นเพียงรสรอง

ในหัวข้อว่าด้วยรส มีส่วนเกี่ยวข้องกับปุรุชาณะหรือจุดมุ่งหมายสำคัญในชีวิตคือ ธรรมะ อรรถะ กามะและโมกษะ เพราะมักจะมีส่วนที่ส่งผลต่อการประพันธ์ให้เกิดรสที่แตกต่างกันไป (Bhuyan, 1985: 156) เพราะฉะนั้น ในมหากาพย์เรื่องหนึ่งอาจจะมีรสหลักเพียงหนึ่งรส (อังคีรส) รสที่เหลือเป็นเพียงรสที่คอยเสริมให้รสหลักในมหากาพย์มีความสมบูรณ์โดดเด่นมากยิ่งขึ้น เพราะว่า กวีที่มีความสามารถจะแสดงรสเอกเป็นแก่นเรื่องหลัก และมีรสอื่น ๆ ผลัดกันเข้ามาเสริมแก่นเรื่องนี้ ให้เด่นชัดขึ้น (Keith, 1970: 325; กุสุมา รักษมณี, 2549: 149)

ในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะเองก็มีเป้าหมายมุ่งเน้นการพรรณนาถึงกามะ กล่าวคือ เรื่องราวความรักและการแต่งงานของพระศิวะและพระอุมาเป็นหลัก ดังนั้น รสที่เป็นหลักในวรรณคดีเรื่องนี้จึงเป็นศฤงคารรส และมีรสเสริมที่ถูกพรรณนาในองค์ประกอบของเนื้อเรื่องในตำแหน่งที่เหมาะสม

3.5.1 หลักการว่าด้วยทฤษฎีสันสกฤต³³

มีองค์ประกอบสำคัญคือ 1) ภาวะ 2) วิภาวะ 3) อนุภาวะ และ 4) สาทตวิภาวะ

1) ภาวะ หมายถึงสภาวะที่เกิดขึ้นแก่จิตใจและร่างกายมนุษย์ เป็นอารมณ์ของกวีที่ถ่ายทอดออกมาสู่ผู้ชมโดยผ่านการแสดงของตัวละคร ซึ่งนาฏยศาสตร์อธิบายความหมายของภาวะว่า

“ศัพท์ว่าภาวะนี้มาจาก ภู ธาตุแปลว่าภริยาหรือการกระทำ อันได้อยู่ภายในใจของกวี อันจะต้องให้ปรากฏออกมา โดยการแสดงด้วยคำพูดอวัยะ สีหน้าและปฏิกริยา อันนั้นท่านเรียกว่าภาวะ” (นาฏย., 7.3)

ภาวะที่เกิดขึ้นในใจของกวี มี 2 ประเภทคือ 1) สถายิภาวะ และ 2) วยภิจาริภาวะ

1. สถายิภาวะ หมายถึงพื้นอารมณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติสามัญแก่มนุษย์ มีความรัก ความโกรธ ความขบขัน ความสงสาร เป็นต้น โดยแบ่งออกเป็น 8 ประเภทคือความรัก (รติ) ความขบขัน (หาสะ) ความทุกข์โศก (โศกะ) ความโกรธ (โกรธะ) ความมุ่งมั่น (อุตสาหะ) ความน่ากลัว (ภยะ) ความน่ารังเกียจ (ซุกุปสา) และความน่าพิศวง (วิสมยะ)

2. วยภิจาริภาวะ หมายถึงภาวะเสริมหรือภาวะที่เป็นตัวเปลี่ยนแปลง อาจเกิดขึ้นเพื่อหนุนสถายิภาวะให้เด่นเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ชมได้ง่ายขึ้น แต่ในบางกรณีก็อาจกลายเป็นตัวแปรที่ทำให้ผู้ชมได้รับรสอารมณ์ต่างไปจากพื้นอารมณ์ของกวี

สถายิภาวะเป็นพื้นอารมณ์ของมนุษย์ทุกรูปทุกนาม โดยมีระดับแตกต่างกันไป ส่วนวยภิจาริภาวะเป็นอารมณ์หรือภาวะที่อาจเกิดแก่มนุษย์บางคนบางครั้งบางคราว เมื่อใดที่กวีผู้แต่งบทละครมีสถายิภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในใจแล้วถ่ายทอดออกมาสู่บทบาทของตัวละครหรือสถานการณ์ ฯลฯ และผู้แสดงจำลองภาวะนั้นออกมาสู่สายตาผู้ดู สถายิภาวะซึ่งนอนเนื่องอยู่ในใจผู้ดู

³³ ผู้วิจัยใช้หลักการทฤษฎีสันสกฤตตามกฤษณา รักษมณี (2549: 115-192) เป็นหลัก ทุกครั้งในการระบุถึงความหมายแห่งองค์ประกอบของรส

และเป็นภาวะที่ตรงกับกวี ก็จะถูกเร้าทำให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์เรียกว่า รส การเกิดรสขึ้นในใจของผู้ดูขึ้นอยู่กับสภาวะต่าง ๆ (กุสุมา รักษมณี, 2549: 119-121) ดังนี้

ตารางที่ 20 ตารางแสดงภาวะและรส

สภาวะ	รส
รติ (ความรัก)	ศฤงคารรส
หาสะ (ความขบขัน)	หาสยรส
โศกะ (ความทุกข์โศก)	กรณารส
โกรธะ (ความโกรธ)	เราทรรส
อุตสาหะ (ความมุ่งมั่น)	วีรรส
ภยะ (ความน่ากลัว)	ภยานกรส
ชุกุปสา (ความน่ารังเกียจ)	พีภัตสรส
วิสมยะ (ความน่าพิศวง)	อัทฤตรส
ศรมะ (ความสงบ)	ศานตะ

(ปรับปรุงจาก Tubb, 1979: 189)

จากตารางจะเห็นว่า ความรักทำให้เกิดรสซาบซึ้งในความรัก (ศฤงคารรส) ความขบขันทำให้เกิดรสสนุกสนาน (หาสยรส) ความทุกข์โศกทำให้เกิดรสสงสาร (กรณารส) ความโกรธทำให้เกิดรสแค้นเคือง (เราทรรส) ความมุ่งมั่นทำให้เกิดรสชื่นชม (วีรรส) ความน่ากลัวทำให้เกิดรสเกรงกลัว (ภยานกรส) ความน่ารังเกียจทำให้เกิดรสรำคาญขยะแขยง (พีภัตสรส) และความน่าพิศวงทำให้เกิดรสอัศจรรย์ใจ (อัทฤตรส) (กุสุมา รักษมณี, 2549: 121)

แต่ภาวะต่าง ๆ จะเป็นทีประจักษ์ได้ก็ต้องอาศัยเหตุของภาวะ (วิภาวะ) และผลของภาวะ (อนุภาวะ) ซึ่งหมายรู้ได้ด้วยการแสดงของตัวละครด้วยถ้อยท่าทางและปฏิกิริยา (สาตตวิภาวะ) ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบมีความหมายดังนี้

1. วิภาวะ หรือเหตุของภาวะ หมายถึงเหตุการณ์ บุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ ที่กวีกำหนดไว้ในเนื้อเรื่องให้เป็นสาเหตุทำให้เกิดภาวะต่าง ๆ ขึ้นแก่ตัวละครในเรื่อง เช่น คื่นเดือนเพ็ญ กลิ่นดอกไม้ การประดับตกแต่งร่างกาย นับเป็นวิภาวะของความรัก (รติ) เป็นต้น

วิภาวะอาจแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ต้นเหตุ (อาลัมพะ) และเหตุเสริม (อุททิปนะ) ตัวอย่างเช่น ความรักระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาว ต้นเหตุสำคัญก็คือชายหนุ่มและหญิงสาวทั้งสองเองจึงเป็นวิภาวะที่เรียกว่าอาลัมพะ ส่วนบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น พี่เลี้ยงผู้เป็นสื่อ ฉากในสวนดอกไม้ การนัดพบในคืนเดือนเพ็ญ เป็นเหตุเสริมให้ความรักของทั้งสองเพิ่มพูนขึ้นจึงเป็นวิภาวะที่เรียกว่าอุททิปนะ

2. อนุภาวะ หรือผลของภาวะ หมายถึงการแสดงออกของตัวละครด้วยคำพูดหรืออาการปฏิบัติให้รู้ว่าเกิดภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแก่ตัวละครนั้น เช่น เกี้ยวพาราสี แสร้งตัดพ้อต่อว่า ยิ้มแย้มเอียงอาย เป็นอนุภาวะของความรัก เป็นต้น ผู้ชมจะได้รับรู้ภาวะที่เกิดขึ้นแก่ตัวละครมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับสิ่งที่กวีกำหนดอนุภาวะไว้ในเรื่องและขึ้นอยู่กับการแสดงออกของผู้แสดงด้วย

3. สาตตวิภาวะ หรือปฏิภิกิริยา หมายถึงการแสดงออกที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นปฏิภิกิริยาที่ห้ามไม่ได้ เมื่อเราโกรธจัด ตัวจะสั่นหรือหน้าจะแดง ปฏิภิกิริยาตัวสั่นหรือหน้าแดงนี้ เป็นสิ่งที่เราควบคุมมิให้เกิดไม่ได้ ต่างกับกิริยาหุ่นหันพลันแล่นกระต๊อบเท้าหรือเงือดเงือมือ ซึ่งเราอาจจะบังคับ

สาตตวิภาวะตามทฤษฎีการละครมี 8 ลักษณะคือ ตะลึงงัน เหงื่อออก ขนลุก เสียงเปลี่ยน ตัวสั่น สีหน้าเปลี่ยน น้ำตาไหล และเป็นลม (กุสุมา รัชชมนี, 2549: 122-123)

จากคำอธิบายข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบและขั้นตอนของการเกิดรสได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 21 ตารางแสดงองค์ประกอบและขั้นตอนของการเกิดรส เรียงจากซ้ายไปขวา

สาเหตุ ➤		ผลที่เกิดจากสาเหตุ ➤		ผลสืบเนื่อง	
วิภาวะ ➤		สถายิภาวะ ➤		อนุภาวะ	สาตตวิภาวะ
อาลัมพะ คือ ตัวละครหลัก / ตัวละครรอง	อุททิปนะ คือ สภาพแวดล้อม ที่เป็นตัวเสริม	รติ (ความรัก)		ยิ้มแย้ม เอียงอาย ฯลฯ	ตะลึงงัน
		หยาสะ (ความขบขัน)		อาการหัวเราะ เยาะเย้ย	เหงื่อออก
		โศกะ (ความทุกข์โศก)		ร้องไห้ รำพึงรำพัน ฯลฯ	ขนลุก

สาเหตุ ➤		ผลที่เกิดจากสาเหตุ ➤	ผลสืบเนื่อง	
วิภาวะ ➤		สภาวะ ➤	อนุภาวะ	สาเหตุวิภาวะ
ทำพฤติกรรม ร่วมกัน	พฤติกรรมของ ตัวละคร	โกรธ (ความโกรธ)	หายใจแรง สายตาไม่พอใจ	เสียงเปลี่ยน
		อึดสาหัส (ความมุ่งมั่น)	อาการอึดเข็ม มีพลัง ฯลฯ	ตัวสั้น
		ภยะ (ความน่ากลัว)	อาการร้องไห้ ตัวสั้น ฯลฯ	สีหน้าเปลี่ยน
		ซุกุปสา (ความน่ารังเกียจ)	หน้าตาบูดบึ้ง ฯลฯ	น้ำตาไหล
		วิสมยะ (ความน่าพิศวง)	ดวงตาเบิกกว้าง	เป็นลม
		ศรมะ (ความสงบ)	อาการสงบนิ่ง	(นิ่ง)

จากตารางข้างต้นแสดงว่า ก่อนที่ผู้ชมหรือสหายจะได้รับรสต่าง ๆ ได้นั้น จะต้องมียุติธรรมองค์ประกอบร่วมกันหลายประการและต้องผ่านขั้นตอนจาก (1) สาเหตุคือวิภาวะที่ประกอบด้วยตัวละครหลักและสภาพแวดล้อมสนับสนุน (2) ผลที่เกิดจากสาเหตุคือสภาวะเป็นอารมณ์ที่เกิดแก่ตัวละคร และ (3) ผลสืบเนื่องคืออนุภาวะและสาเหตุวิภาวะอาการที่เกิดขึ้นกับตัวละครหลังจากเกิดอารมณ์ต่าง ๆ จากนั้นจึงเป็นขั้นตอนต่อไปคือ (4) ผู้ชมหรือสหาย เมื่อชมหรือรับรู้เหตุการณ์ผ่านการชมละคร อ่านหรือการฟัง ก็อาจจะได้รับรสต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นภายใน โดยมีเงื่อนไขคือจะต้องเป็นผู้มีอารมณ์ร่วมไปกับเหตุการณ์นั้น ๆ ด้วย ซึ่งทางวรรณคดีสันสกฤตเรียกว่า สหาย นั่นเอง

3.5.2 รสวรรณคดีที่โดดเด่นในกุมารสัมภาวะ

ผู้วิจัยไม่ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของสภาวะการเกิดรสอย่างละเอียดลออ แต่จะขอ ยกตัวอย่างการปรากฏรสพอให้เห็นภาพเท่านั้น ดังต่อไปนี้

1. **ศฤงคารรส** คือความซาบซึ้งในความรักเกิดจากความรัก 2 ประเภทคือ

1) สัมโภคะ (ความรักของผู้ที่ได้อยู่ด้วยกัน) และ 2) วิประลัมภะ (ความรักของผู้ที่อยู่ห่างจากกัน)

1.1 **สัมโภคะ** ความรักแบบสัมโภคะมีเหตุของภาวะ (วิภาวะ) คือการอยู่กับผู้ที่ถูกตาต้องใจ การอยู่ในบ้านเรือนหรือสถานที่ที่สวยงาม การอยู่ในฤดูกาลที่เอื้อต่อการแสดงความรัก เช่น ฤดูใบไม้ผลิ การแต่งตัวงดงาม การลูบไล้ด้วยของหอม และประดับด้วยมาลัย การเที่ยวชมสวนหรือเล่นสนุกสนาน การดูหรือฟังสิ่งที่เจริญหูเจริญตาเป็นต้น ในการแสดงผลของภาวะ (อนุภาวะ) ได้แก่ พุดจาอ่อนหวานจริตกิริยาแช่มช้อยขม้ายชายตา ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นต้น (กุสุมา รัชชมนี, 2549: 124-125)

ในกุมารสัมภวะปรากฏความรักแบบสัมภวะ ในสรรคที่ 8 ดังตัวอย่างหลังจากพิธี
วิวาห์มงคลจบลงแล้ว พระศิวะกับพระนางปารวตีก็เข้าเรือนหอภิรมย์ร่วมรักกันอย่างหวานชื่น ดังนี้

8.13 (หลังจากที่) พระผู้มั่นคง (พระศิวะ) ได้ทำให้หญิงผู้เป็นที่รักโอนอ่อน
ผ่อนตามอย่างยากลำบากด้วยเวลาสองสามวัน พระนางเมื่อได้รู้รสแห่งความรัก จึง
ลัดทิ้งซึ่งภาวะที่เป็นทุกข์ในยามร่วมภิรมย์

8.14 พระนางสวมกอดพระสวามีผู้เป็นที่รักจนแนบชิดพระอุระ ไม่ได้หัน
หน้าที่พระสวามีปรารถนา(จะจุมพิต)ไปทางอื่น แต่ก็ยังห้ามพระหัตถ์ของพระองค์ที่
ลอดล่ายไปหาเข็มขัด(ของพระนาง)อยู่หน่อยหนึ่ง

8.15 วัน(เวลาได้ล่วงไป)ไม่นาน ความรักของพระนางปารวตีและพระศิวะที่
อาศัยกันและกัน ก็ไต่กองงามขึ้น เห็นได้จากการแสดงความรักต่อกัน อันไม่มีสิ่งที่ไม่
น่าพอใจปรากฏให้เห็น เต็มไปด้วยการพูดจาอ่อนหวาน และการไม่อาจจะทนได้เมื่อ
พลัดพรากจากกันเพียงชั่วขณะ

8.16 พระนางปารวตีผู้เป็นภรรยาเหมาะสมกับพระศิวะผู้เป็นสามีผู้
เช่นเดียวกับตน ฉันทิ พระศิวะผู้เป็นสามีก็เหมาะสมกับพระนางปารวตีผู้เป็นภรรยา
ฉันทิ แท้จริง พระแม่คงค้าย่อมไม่พรากจากห้วงมหาสมุทร แม้มหาสมุทรเองก็มี
ความเปล็ดเปล็นอย่างยิ่งเพราะน้ำจากปากของพระแม่คงคา

8.17 ทักษะอันใดที่เหมาะสมแก่หญิงสาว ซึ่งพระนางได้เรียนรู้ เมื่อเป็นศิษย์ของ
พระคังกระ (พระศิวะ) ผู้คอยบอกสอนเรื่องการล้างวาสในที่ลับ ทักษะนั้นนั้นแลเป็น
สิ่ง(เดียวกันกับ)ที่พระนางมอบถวายแก่พระองค์โดยใช้เป็นครุฑทักษิณา

8.18 พระนางอัมพิกา (พระนางปารวตี) ผู้มีใบอ่อนคือฝ่ามือที่ล้น(พระสวามี)
เพราะความเจ็บปวด จึงทำให้ริมฝีปากกลางที่เพิ่งถูกปล่อยจากการขบกัดของพระศิวะ
ให้ผ่อนคลาย ด้วยเลี้ยวพระจันทร์ที่เย็นบนพระเศียรของพระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ)
ในชั่วขณะ

8.19 เมื่อพระเนตรที่เกิดบนพระนลาฏระคายเคืองเพราะแป้งฝุ่น(บนผมของ
พระนางปารวตี)ในขณะที่จุมพิตกัน พระคังกระ (พระศิวะ) จึงมอบ(พระเนตรดวงนั้น)
ให้แก่ลมที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระนางปารวตีที่มีกลิ่นหอมเหมือนดอกบัวที่ฟุ้ง
กระจาย

8.20 พระผู้มีวิวเป็นธง (พระศิวะ) เมื่ออนุเคราะห์กามเทพ ด้วยการเสพลุช
ตามวิธีที่ทำให้เกิดความสุขทางอินทรีย์ด้วยอาการอย่างนี้ เสด็จประทับอยู่ที่

มณเฑียรของพระผู้เป็นจอมแห่งภูเขา (ท้าวหิมวัต) พร้อมกับพระนางอุมา เพียงหนึ่งเดือน

8.22 พระศิวะผู้ฉลาด ผู้มีพาหนะเร็วเหมือนดั่งลม ครั้นเสด็จไปถึงเขาพระสุเมรุ ทรงเคล้าคลึงถิ่นของพระนางปารวตีที่อยู่เบื้องหน้า ทรงมีความกระตือรือร้นที่จะร่วมอภิรมย์ แล้วจึงได้เสวยสุขกับพระนางบนแท่นบรรทมที่ปูลาดด้วยใบไม้ทองคำที่เด็ดมา ตลอดทั้งคืน

1.2 วิประลัมภะ ความรักแบบวิประลัมภะมีเหตุของภาวะคือการพลัดพรากจากกัน ในการแสดงผลของภาวะ ได้แก่ ท่าทางหมองคล้ำตายอยาก สงสัย วิตกกังวล กระสับกระส่าย พร่ำรำพันเป็นต้น (กุสุมา รักษมณี, 2549: 125)

ในกุมารสัมภวะปรากฏความรักแบบวิประลัมภะ ในสรรคที่ 3 ตอนที่กามเทพถูกพระศิวะใช้ดวงตาที่ 3 แผลเผาจนกลายเป็นเถ้าถ่าน ทำให้นางรติพลัดพรากจากกามเทพ ดังนี้

3.73 นางรติได้เป็นเหมือนกับถูกช่วยเหลือไว้ชั่วคราว เพราะโมหะ(ความงุนงง)อันเกิดขึ้นจากความสับสนอย่างยิ่ง ทำให้ความเป็นไปแห่งอินทรีย์ระงับลง และเพราะยังไม่รู้ถึงความพินาศแห่งสามีของตน

3.75 ฝ่ายพระธิดาแห่งท้าวหิมวัต เห็นว่าความปรารถนาของพระบิดาผู้สูงส่ง และความงามแห่งเรือนร่างที่มีอานุภาพของนางกลับเปล่าประโยชน์ไป และรู้ว่ามิหญิงสหายของตนอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ก็เกิดความละอายเป็นอย่างยิ่ง จากนั้น นางผู้สิ้นหวัง จึงกลับไปยังที่อยู่ด้วยความลำบากใจ

4.1 ลำดับนั้น พระชายาของกามเทพ (นางรติ) ผู้เต็มไปด้วยความมีนงและหมดเรี่ยวแรง ถูกปลุกให้ตื่นโดยเคราะห์กรรมที่ประสงค์จะให้นางถึงความเป็นหญิงหม้ายคนใหม่ที่เจ็บปวดทรมานยากจะอดทนได้

4.2 นางได้ลืมนตาทั้งสองขึ้นมองไปยังความพินาศควอดวายที่เพิ่งเกิดขึ้นอย่างจืดจ๋อ แต่ก็ยังไม่รู้ว่าผู้เป็นที่รักซึ่งเป็นที่ที่ดวงตาทั้งคู่(ของนาง)มองดูไม่รู้ลึกล้ำได้ทำลายไปหมดสิ้นแล้ว

2. กรุณารส คือความสงสารเป็นรสที่เกิดจากการได้รับรู้ความทุกข์โศกซึ่งมี 3 อย่าง คือ ความทุกข์โศกที่เกิดจากความอยุติธรรมเกิดจากความเสื่อมทรัพย์และเกิดจากเหตุวิบัติ โดยอาจมีภาวะเสริมคือความไม่แยแส ความเหนื่อยอ่อน ความวิตก ความโหยหาความตื่นตระหนก ความหลง

ความอ่อนเพลีย ความสิ้นหวัง ความอับจน ความป่วยไข้ ความเฉยชา ความบ้าคลั่ง ความสิ้นสติความพรันพรียง ความเกียจคร้านความตาย ฯลฯ ภาวะของความทุกข์โศก คือ การพลัดพรากจากคนรักโดยไม่มีโอกาสกลับมาพบกัน ทรัพย์สินสมบัติเสียหาย ถูกข่มขู่ ถูกฆ่า ถูกลงโทษ กักขังจองจำถูกจองเวร ประสบเคราะห์กรรม ตกทุกข์ได้ยากเป็นต้น อนุภาวะของความทุกข์โศกพึงแสดงออกด้วยการร้องไห้คร่ำครวญ แต่การร้องไห้นั้นเป็นลักษณะของคนชั้นต่ำและสตรีเท่านั้น สำหรับคนชั้นสูงและชั้นกลางเมื่อประสบทุกข์โศกจะต้องกลั้นไว้ในใจไม่ร้องไห้คร่ำครวญ นอกจากนั้นอาจมีอนุภาวะอื่นเช่นการทอดถอนใจทุ่มทอดตัวตืออกซกหัว ฯลฯ หรือมีปฏิกริยา (สาตตวิภาวะ) เช่น นิ่งตะลึงงันตัวสั่นสีหน้าเปลี่ยน น้ำตาไหลเสียงเปลี่ยน เป็นต้น (กุสุมา รัชมณี, 2549: 126)

ในกุมารสัมภวาปรากฏการใช้กรรมารส ในสรรคที่ 4 ตอนหลังจากที่กามเทพถูกเผา เป็นเจ้าถ่านแล้ว นางรติก็เศร้าโศกคร่ำครวญถึงกามเทพอย่างทุกข์ทรมานใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

4.1 ลำดับนั้น พระชายาของกามเทพ (นางรติ) ผู้เต็มไปด้วยความมึนงและหมดเรี่ยวแรง ถูกปลุกให้ตื่นโดยเคราะห์กรรมที่ประสงค์จะให้นางถึงความเป็นหญิงหม้ายคนใหม่ที่เจ็บปวดทรมานยากจะอดทนได้

4.2 นางได้ลืมนดาทั้งสองขึ้นมองไปยังความพินาศควอดวายที่เพิ่งเกิดขึ้นอย่างจืดจ๋อ แต่ก็ยังไม่รู้ว่าผู้เป็นที่รักซึ่งเป็นที่ที่ดวงตาทั้งคู่(ของนาง)มองดูไม่รู้ลิกอ้อมได้ทำลายไปหมดสิ้นแล้ว

4.2 หลังจากพูดว่า “โธผู้เป็นที่พึ่งแห่งชีวิตของข้า ท่านยังมีชีวิตอยู่ไหม” แล้วนางก็มองเห็นเจ้าถ่านที่เกิดจากไฟแห่งความโกรธของพระหระ มีรูปรตรงเหมือนบุรุษเหลืออยู่บนพื้นดินเท่านั้น”

4.4 ที่นั่นแล นางจึงระทมทุกข์ขึ้นอีกครั้ง มีหน้าอกเปื้อนด้วยฝุ่นเพราะสัมผัสกับพื้น ได้มีฝมสยายออก ร้องคร่ำครวญ เหมือนกับจะทำให้พื้นป่าเกิดความทุกข์ใจไปด้วย

4.5 “ร่างกายของท่าน ซึ่งเป็นตัวอย่างแห่งร่างกายของคนผู้งดงามทั้งหลาย เพราะเหตุที่มีความงดงาม นั้น ได้กลายเป็นสภาวะเช่นนี้เสียแล้วหนอ แต่ฉันก็จะไม่ทุกข์ระทมหรือ เพราะผู้หญิงทั้งหลายจะต้องมีจิตใจเข้มแข็งสิ”

4.6 “(ยอตรัก) ท่านได้หมดรักไปชั่วขณะ แล้วทอดทิ้งข้า ผู้มีชีวิตเกี่ยวพันกับท่าน หนีไปแห่งหนใดหนอ ท่านช่างเป็นราวกับกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก พอได้ทำให้เขื่อนแตกแล้ว ก็ละทิ้งดอกบัว หลากไหลไป ฉะนั้น”

4.7 “(ยอตรัก) ท่านไม่เคยทำสิ่งที่ไม่น่ารักแก่ฉัน และฉันก็ไม่ได้ทำสิ่งที่น่ารังเกียจแก่ท่าน ทำไมจึงไร้เหตุผลเช่นนี้ ท่านจะไม่ยอมให้รติที่กำลังพัวพันได้เห็นท่านเลยหรือ?”

4.8 “ข้าแต่พระสมร (กามเทพ) ท่านยังจำการผูกมัดด้วยสายเข็มขัดของฉันเมื่อท่านเรียกชื่อฉันผิด ได้หรือไม่? หรือท่านยังจำการกระทบ(ใบหน้าของท่าน)ด้วยดอกบัวที่ทำให้เป็นเครื่องประดับที่หู(ของฉัน) ซึ่งทำให้ตาของท่านเจ็บเพราะเกสรที่หล่นออกมา ได้ไหม?”

4.9 “คำที่ท่านกล่าวออกมาว่า “เจ้าอยู่ในหทัยข้าเสมอ” ซึ่งทำให้ฉันชอบใจนั้น ฉันรู้แล้วว่าคำนั้นเป็นคำลวงหลอก ถ้าคำของท่านนี้ไม่ใช่คำที่ไม่เป็นจริง เหตุใดเล่าท่านจึงไร้ตัวตน (อนงค์) แล้วรติจะไม่ถูกทำร้ายหรือ?”

4.10 “ฉันเองก็จักดำเนินตามหนทางของท่านผู้กำลังเดินทางไปสู่โลกหน้า เพราะโลกนี้ถูกโชคชะตาลวงหลอก แท้จริงแล้ว ความสุขของผู้มีจิตใจทั้งหลาย ย่อมขึ้นอยู่กับท่าน”

3. เราทรรส คือความแค้นเคืองเป็นรสที่เกิดจากการรับรู้ความโกรธตัวละครผู้มี ความโกรธเป็นเจ้าเรือนมักได้แก่รากษส ทานพ คนฉุนเฉียวเป็นต้น อาจมีภาวะเสริมคือ ความตื่นตระหนกความแค้น ความหวั่นไหว ฯลฯ ภาวะของความโกรธ ได้แก่ การพูดใส่ความ พูดให้เจ็บใจ ดูหมิ่นกล่าวเท็จ อาฆาตจองเวร กล่าวคำหยาบ ชมชู้ อิจฉาริษยา ทะเลาะทุ่มเถียงต่อสู้อย่างรุนแรง ฯลฯ ภาวะของความโกรธ ได้แก่ การเขียนดัดดีฉีกบิบบขวางทำให้เลือดตก ฯลฯ และอาจมีปฏิกิริยาคือ เหงื่อออกขนลุกตัวสั่นเสียงเปลี่ยนเป็นต้น เนื่องจากความโกรธนั้นมีหลายอย่าง ได้แก่ ความโกรธที่เกิดจากศัตรู เกิดจากผู้ใหญ่ เกิดจากเพื่อนรัก เกิดจากคนรับใช้ และเกิดขึ้นเอง การแสดงความโกรธจึงมีต่างกันไปด้วยเช่น เมื่อผู้ใหญ่ทำให้โกรธผู้แสดงจึงก้มหน้าเล็กน้อยมีน้ำตาคลอเข้าอัดอั้นตันใจ ฯลฯ แต่เมื่อคนรับใช้ทำให้โกรธอาจขึ้นิ้วตวาดถลึงตา เป็นต้น (กุสุมา รัชชมนี, 2549: 126)

ในกุมารสัมภวะปรากฏการใช้เราทรรส ในสรรคที่ 3 ตอนที่พระศิวะโกรธต่อกามเทพ เพราะเป็นตัวขัดขวางการบำเพ็ญตบะของพระองค์ แล้วพระองค์จึงแผดเมากามเทพ ดังนี้

3.69 ที่นั่น พระตรีเนตร (พระศิวะ) หลังจากชมความหวั่นไหวแห่งอินทรี้อย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตใจของพระองค์หวั่นไหว จึงทรงทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ โดยรอบ

3.70 พระองค์ ทรงเห็นเทพผู้เกิดแต่ใจ (กามเทพ) ผู้มีกำมือวางไว้ที่มุมตา เบื้องขวา มีไล่น้ำมันลง มีเท้าข้างซ้ายย่อลง พร้อมจะยิงด้วยคันธนูอันสวยงามที่ถูกดึง มาจนเป็นวงกลม

3.71 ทันใดนั้น ไฟที่ลุกโชนและมีเปลวที่โชติช่วง ก็พุ่งออกจากดวงตาที่สาม ของพระองค์ ผู้มีความโกรธเกิดขึ้นเพราะถูกรบกวนในการบำเพ็ญตบะ และมีใบหน้า ที่น่ากลัวเนื่องจากการขมวดคิ้วของพระองค์

3.72 ขณะที่มารุตเทพทั้งหลายเปล่งเสียงไปทั่วท้องฟ้าว่า “ข้าแต่พระผู้เป็น เจ้า ขอจงระงับ ขอจงระงับความโกรธของพระองค์ด้วยเถิด” ทันใดนั้น ไฟจากพระ เนตรของพระองค์นั้น ก็ได้ทำให้พระมทนะ (กามเทพ) กลายเป็นเศษเถ้าถ่านเสียแล้ว

3.74 พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งตบะ เมื่อได้ทำลายกามเทพผู้เป็นอุปสรรคต่อการ บำเพ็ญตบะของพระองค์อย่างรวดเร็ว เหมือนกับสายฟ้าทำลายต้นไม้เจ้าป่า เมื่อ ประรณานจะหลีกหนีจากหมู่สตรี พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งสัตว์ จึงได้อันตรธานไป พร้อมด้วยบริวาร

4. วีรรส คือความชื่นชม เป็นรสที่เกิดจากการรับรู้ความมุ่งมั่นในการแสดงความกล้าหาญอันเป็นคุณลักษณะของคนชั้นสูง ความกล้าหาญมี 3 อย่างคือ กล้าให้ (ทานวีระ) กล้าประพฤติธรรมหรือหน้าที่ (ธรรมวีระ) และกล้ารบ (รณวีระ) อาจมีภาวะเสริมคือ ความมั่นคง ความพิริยพิเคราะห์ความจองหอง ความตื่นตระหนก ความรุนแรง ความแค้น ความระลึกได้ ฯลฯ ภาวะของความมุ่งมั่น ได้แก่ การเอาชนะศัตรู การบังคับอินทรีย์ของตนได้ การแสดงพละกำลัง ฯลฯ อนุภาวะของความมุ่งมั่น ได้แก่ ท่าที่มั่นคงเฉลียวฉลาดในการงานเข้มแข็ง ชะมักเข้มแข็ง พุดจาแข็งขัน เป็นต้น (กุสุมา รัชชมนี, 2549: 127)

ในกุมารสัมภาวะปรากฏวีรรส ประเภทธรรมวีระ คือความกล้าหาญที่จะประพฤติธรรมของพระนางปารวตี เพื่อให้ตนได้รับผลของตบะ ในสรรคที่ 5 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

5.8 พระนางผู้มีการตัดสินใจที่ไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อถอดเครื่องประดับสร้อยที่มีสายแกว่งไปแกว่งมาทำให้กระแจจันท์(บนหน้าอก)ถูกลบเลื่อน แล้วจึงครองผ้าเปลือกไม้ที่มีสีน้ำตาลอ่อนเหมือนสีพระอาทิตย์ยามเช้า แนบชิดกับลำตัว แต่ก็ยังถูก ถิ่นทั้งคู่ที่ชูตั้งขัดขวาง(การแนบชิดของผ้ากับลำตัว)

5.9 ใบหน้าของพระนางได้กลายเป็นใบหน้าที่งดงามด้วยมวยผมที่มุ่นเป็นชฎา เหมือนกับใบหน้าที่เคยงดงามด้วยผมที่ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ ฉะนั้น ดอกบัว มิใช่จะงดงามเพราะแถวแห่งผิวง่าเท่านั้น แต่ยังคงงามเพราะมีตะไคร่น้ำระคนอยู่ด้วย

5.10 เพื่อการบำเพ็ญตบะ พระนางได้รัดสายเข็มขัดที่ทำจากหญ้ามูชะที่ฝืน เป็นสามเกลียว ที่ทำให้เกิดอาการขนลุกอยู่ตลอดเวลา สายเข็มขัดที่รัดอย่างแน่นหนาเป็นครั้งแรกนั้นได้ทำให้บริเวณที่รองรับสายเข็มขัด(สะเอว)ของพระนาง กลายเป็นสีแดง

5.11 พระนางทำให้มือเว้นจาก(การทำ)ริมฝีปากกลางที่มีสีแดงจัดจาง และทำให้มือเว้นจากลูกบอลที่กลายเป็นสีแดงเพราะเขื่อนสีที่ทาบนหน้าอก มาเป็นมือที่มี นิ้วบาทเจ็บเพราะการถอนหน่อของหญ้ากุงคะ และเป็นมือที่คุ้นเคยกับการนับ ลูกประคำ

5.12 พระนาง (แต่ก่อน)เคยมีความทุกข์เพียงเพราะดอกไม้ที่ประดับอยู่บนผม ของตนหลุดออก ขณะนอนกลิ้งอยู่บนแท่นบรรทมอันมีค่ามาก (แต่บัดนี้)กลับนั่งและนอนอยู่บนผืนดินอันว่างเปล่าอย่างเดียว โดยมีเถาว์วัลย์คือแขนเป็นหมอนรอง

5.13 พระนางผู้ดำรงมั่นในการบำเพ็ญตบะนั้น ได้ละทิ้งสิ่งทั้งสอง คือ การจذبจ้องสายตาชมความงามของเถาว์วัลย์ที่เอนไหว และการสอดส่ายสายตามองหาแม่ กวางทั้งหลาย เหมือนกับจะฝากสิ่งทั้งสองเอาไว้ เพื่อรอนำมาใช้ใหม่

5.14 พระนางผู้ไม่ย่อหย่อนในการใส่ใจดูแล ได้ทำให้ต้นไม้เล็ก ๆ ทั้งหลาย เจริญเติบโตขึ้นเอง ด้วยน้ำนมที่ไหลออกมาจากเต้านมที่เหมือนกับหมอนน้ำ และ ความใส่ใจดูแลต่อสิ่งที่เกิดมาครั้งแรกทั้งหลายเหล่านั้นของพระนาง แม้พระคุษะ (พระสกันทะ) ก็ไม่อาจจะปฏิเสธความรักเพียงดั่งบุตร

5.18 เมื่อพระนางเห็นว่าผลที่ตั้งความปรารถนาเอาไว้ไม่อาจสำเร็จได้ ด้วยการบำเพ็ญตบะอย่างเดิมเพียงเท่านั้น จึงได้บากบั่นเพื่อจะประพฤติบำเพ็ญตบะที่ยิ่งยวด(กว่าเดิม) โดยไม่คำนึงถึงความบอบบางแห่งร่างกายของตัวเองเลย

5. ภายนอก คือความเกรงกลัวเป็นรสที่เกิดจากการรับรู้ความน่ากลัวซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภทคือเกิดจากการหลอกลวง เกิดจากการลงโทษ และเกิดจากการข่มขู่ อาจมีภาวะเสริมคือความ สงสัย ความหลง ความอับจน ความตื่นตระหนก ความเฉยชา ความพรั่นพรึง ความสิ้นสติ ความตาย ฯลฯ วิภาวะของความน่ากลัว ได้แก่ การได้ยินเสียงผิดปกติ การเห็นภูตผีปีศาจหรือสัตว์ร้าย การอยู่คนเดียว การไปในป่าเปลี่ยวรกร้าง การทำผิด ฯลฯ อนุภาวะของความน่ากลัว ได้แก่ การวิงหนี

การส่งเสียงร้องเป็นต้น และอาจมีปฏิกริยาเช่น อาการตะลึงงัน เหงื่อออก ขนลุก ตัวสั่น สีหน้าเปลี่ยนเสียงเปลี่ยน น้ำตาไหลหรือเป็นลม (กุสุมา รักษมณี, 2549: 127)

ในกุมารสัมภวะปรากฏการใช้ภยานกรส ในสรรคที่ 3 ตอนที่กามเทพเข้าไปยังอาศรมของพระศิวะแล้วมองเห็นพระองค์ผู้บำเพ็ญพรต ทำให้กามเทพกลัวจนเกิดอาการมือสั่น ดังนี้

3.50 (พระศิวะ) หลังจากได้ทำพระทัย (มันส์) ที่มีการทำงานผ่านทางทวารทั้งเก้าให้ดับลงในพระหฤทัย (หทัย) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิแล้ว จึงทรงเพ่งอาตมัน ซึ่งผู้รู้เกษตระทั้งหลายรู้ว่าเป็นพรหมอันสูงสุด (อักษร) ในตัวพระองค์

3.51 พระสมร (กามเทพ) ขณะมองดูพระตรีเนตร ผู้ไม่มีสิ่งใดรบกวนแม้แต่ในพระทัย ผู้ประทับอยู่อย่างนั้น จากที่ไม่ไกล ก็เกิดอาการมือสั่นเพราะความกลัว จนไม่ได้สังเกตว่าลูกศรและธนูหล่นจากมือของตน

6. พิภตสรส คือความเบื่อรำคาญขยะแขยง เป็นรสที่เกิดจากการรับรู้ความน่าเบื่อ น่ารังเกียจซึ่งมี 2 ประเภทคือ เกิดจากสิ่งน่ารังเกียจที่ไม่สกปรก เช่น เลือด และสิ่งน่ารังเกียจที่สกปรก เช่น อุจจาระ หนอง อาจมีภาวะเสริมคือ ความสิ้นสติ ความตื่นตระหนก ความหลง ความป่วยไข้ ความตาย เป็นต้น ภาวะของความน่าเบื่อที่น่ารังเกียจ ได้แก่ สิ่งที่ไม่สบอารมณ์หรือไม่ต้องประสงค์สิ่งชวนสลัดใจ สิ่งสกปรก เป็นต้น อนุภาวะของความน่าเบื่อที่น่ารังเกียจคือ การทำท่าทางขยะแขยง นิ้วหน้าอาเจียน ถ่มน้ำลาย ตัวสั่น เป็นต้น (กุสุมา รักษมณี, 2549: 127)

ในกุมารสัมภวะปรากฏการใช้พิภตสรส ในสรรคที่ 3 ตอนที่พระศิวะรู้สึกเบื่อหน่ายเหล่าสตรีที่อยู่ต่อหน้าพระองค์ขณะบำเพ็ญตบะ จึงปรารถนาจะหลีกหนี หลังจากเหตุการณ์เฆมากามเทพ ดังนี้

3.74 พระศิวะผู้เป็นเจ้าของแห่งตบะ เมื่อได้ทำลายกามเทพผู้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญตบะของพระองค์อย่างรวดเร็ว เหมือนกับสายฟ้าทำลายต้นไม้เจ้าป่า เมื่อปรารถนาจะหลีกหนีจากหมู่สตรี พระองค์ผู้เป็นเจ้าของสัตว์ จึงได้อันตรธานไปพร้อมด้วยบริวาร

7. ศานตรส คือความสงบใจ เป็นรสที่เกิดจากการได้รับรู้ความสงบ ศานตรสเป็นความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุขไม่เกลียดไม่ริษยา ประกอบด้วยความตั้งมั่นแห่งใจที่กั้นกระแสนุณอินทรีย์ทั้ง 5 (คือการรับรู้ด้วยตาหูจมูกลิ้นกาย) และกั้นกระแสนุณอินทรีย์ทั้ง 5 (คือมือเท้าปากท้องอวัยวะสืบพันธุ์ซึ่งเป็นอินทรีย์ที่กระทำ) ศานตรสจึงเป็นความสุขและประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ศานตรส

ประกอบด้วยเหตุแห่งเนื้อความตัตตวญาณ (รู้ความจริงอันถ่องแท้) ซึ่งเกิดในโมกษะ และในการตรัสรู้
 อาตมมันที่สั่งสอนกันเพื่อประโยชน์สุดท้ายคือนิพพาน (กุสุมา รักษาณีนี, 2549: 128)

ในกุมารสัมภวะปรากฏการใช้ศานตรส ในสรรคที่ 3 ตอนที่พระศิวะกำลังบำเพ็ญ
 ตบะอยู่ และกาลิทาสได้บรรยายภาพของพระศิวะอยู่ในอาการที่สงบเยือกเย็นอย่างเห็นได้ชัด ดังนี้

3.44 กามเทพนั้น ผู้มีร่างโกลีจะถูกล่ามลาย มองเห็นพระตรีเนตร (พระศิวะ)
 ผู้กำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะโกลีต้นเทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) อันปู
 ลาดด้วยหนังเสือ

3.45 (พระศิวะ) มีกายส่วนหนามันคง ตั้งตรง และผิ้วพาย อยู่ในท่าปรารถน
 กาลสนะ มีไต่ทั้งสองลาดลงเล็กน้อย เพราะพระหัตถ์ทั้งสองหงายขึ้น จึงปรากฏ
 เหมือนดอกบัวบานบนกลางพระเพลา

3.46 (พระศิวะ) มีมุ่นมวยผมพันไว้ด้วยงู มีสายลูกประคำที่ทำจากลูกกรูท
 รักษาพันเป็นสองสาย ห้อยลงมาจากพระกรรณ ห่มหนังกวางสีด้าที่ถูมัดเป็นปม
 ปรากฏว่ามีความดำมากขึ้นเพราะอยู่ใกล้รัศมีแห่งพระศอ (ของพระองค์)

3.47 (พระศิวะ) ผู้ทรงจ้องมอง(ปลาย)พระนาสิกอย่างมันคง ด้วยพระเนตรที่
 มีนัยน์ตานิ้งเปล่งประกายเล็กน้อย เว้นจากการขมวดคิ้วตามปกติวิสัย มีแถวขนตาไม่
 ขยับ (และ) มีสายพระเนตรทอดลงต่ำ

3.48 เพราะลมที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในของพระองค์หุดนึ่ง (พระศิวะ) จึงเป็น
 เสมือนก้อนเมฆที่อุ่มน้ำไม่ส่งเสียงคำรามเพื่อโปรยฝน เปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ไร้
 คลื่น เปรียบดังเปลวประทีปที่สงบนิ่งในที่ที่ปราศจากลม

3.49 พระศิวะผู้ทำให้รัศมีที่นุ่มนวลยิ่งกว่าไยบัวของพระจันทร์อ่อนๆ จืดจาง
 ลง ด้วยแสงสว่างที่รุ่งเรืองอันเปล่งประกายออกมาจากพระเศียร โดยมีพระเนตรที่
 อยู่บนพระนลาฏเป็นเครื่องนำทาง

3.50 (พระศิวะ) หลังจากได้ทำพระทัย (มนัส) ที่มีการทำงานผ่านทางทวารทั้ง
 เก้าให้ดับลงในพระหฤทัย (หทัย) ด้วยอำนาจแห่งสมาธิแล้ว จึงทรงเพ่งอาตมมัน ซึ่งผู้รู้
 เกษตระทั้งหลายรู้ว่าเป็นพรหมอันสูงสุด (อักษระ) ในตัวพระองค์

จากความหมายของรสแต่ละชนิดและตัวอย่างกวีนิพนธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า
 กาลิทาสได้ประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะให้เพียบพร้อมไปด้วยภาวะแห่งรสต่าง ๆ ไปตลอด
 ทั้งเรื่อง โดยมีรสหลักอันเป็นเป้าหมายสูงสุดแห่งรสในกุมารสัมภวะเป็นศฤงคารรส ส่วนรส
 นอกจากนั้นเป็นเพียงรสรองหรือรสที่เสริมแต่งให้กวีนิพนธ์ดูมีชีวิตชีวามากยิ่งขึ้น

3.6 การร้อยเรียงภาษาและโวหาร

ในหัวข้อว่าด้วยเรื่องการร้อยเรียงภาษาและโวหาร ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การร้อยเรียงบทประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ และการประดับตกแต่งด้วยวรรณศิลป์

3.6.1 การร้อยเรียงบทประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ ในมหากาพย์จะต้องใช้ฉันทลักษณ์ที่มีความงดงาม

ในกุมารสัมภวะ กาลิทาสประพันธ์กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะด้วยฉันทลักษณ์ 8 ชนิด คือ 1) อุปชาติฉันท 2) อนุษฏุฉันท (โคลก) 3) วัมศสฉันท 4) วสันตติลกาฉันท 5) มาลินีฉันท 6) วิโยคินีฉันท (ไวตาลีฉันท) 7) โรโธตาฉันท และ 8) ปุષปีตาคราฉันท³⁴ ซึ่งเกษมณพระผู้ประพันธ์สุวฤตตติล (ยอดแห่งฉันทวรรณพุดทั้งดงาม) ได้วิจารณ์การใช้ฉันทแต่ละชนิดของกวีที่นิยมใช้ในบริบทที่มีความหมายต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกวีนิพนธ์ของกาลิทาสมักถูกยกมาเป็นตัวอย่างในผลงานตนเองอยู่บ่อยครั้งด้วย ดังนี้

1. อุปชาติฉันท

ความเหมาะสมของการใช้อุปชาติฉันทตามความเห็นของเกษมณพระแสดงทรรศนะไว้ว่าอุปชาติฉันทเหมาะแก่การพรรณนาความงามของนางเอกผู้สูงส่งในฐานะเป็นตัวเร่งเร้าความรักหรือพรรณนาองค์ประกอบของสิ่งที่สามารถกระตุ้นรักได้ เช่น วสันตฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ) (สุวฤตต. 3.17) และก่อให้เกิดความงามความมีเสน่ห์แห่งอุทยานที่เต็มไปด้วยดอกมะลิที่มีคุณค่าเลิศล้ำซึ่งสร้างความน่าพิศวงได้ (สุวฤตต.3.30) (ปราณี หาพาณิชย์, 2542: 95; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 98) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสใช้ฉันทประเภทนี้ในสรรคที่ 1 ด้วยการพรรณนาความงามของพระนางปารวตีผู้เป็นนางเอกผู้สูงส่งในฐานะเป็นตัวเร่งเร้ารัก ในสรรคที่ 3 โดยเป็นการพรรณนาองค์ประกอบของสิ่งที่สามารถกระตุ้นรักได้ เช่น วสันตฤดู ส่วนในสรรคที่ 7 ด้วยการพรรณนาถึงการจัดเตรียมพิธีวิวาห์และความงามของพระศิวะกับพระนางปารวตี

2. อนุษฏุฉันท (โคลก)

ความเหมาะสมของการใช้ออนุษฏุฉันท เกษมณพระแสดงทรรศนะไว้ว่าฉันทชนิดนี้ควรใช้ในบทประพันธ์ที่คล้ายคลึงกับปุราณะ ซึ่งเน้นเรื่องความแจ่มชัดที่แทรกสาระคำสอนเป็นสำคัญ (สุวฤตต.3.9) ผู้ที่มีความรู้จึงนิยมใช้ในตอนต้นของสรรคพันธะ (หรือมหากาพย์ในราชสำนัก) ในการย่อจากเรื่องราวพิสดาร หรือในเรื่องราวที่มุ่งสอนความสงบสุข (สุวฤตต.3.16) กวีพึงใช้ประพันธ์ในงานเขียนที่เน้นความหมายให้ชัดเจน (สุวฤตต.3.6) (ปราณี หาพาณิชย์, 2542: 95; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 94-95) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาส

³⁴ องค์ประกอบของฉันทลักษณ์แต่ละชนิด จะกล่าวถึงในหัวข้อว่าด้วยรูปแบบฉันทลักษณ์

ใช้ฉันทประเภทนี้ในสรรคที่ 2 เป็นการพรรณนาถึงเหล่าเทพเจ้าเฝ้าพระพรหม และในสรรคที่ 6 เป็นการพรรณนาการให้เหล่าสัปตฤๅษีเข้าไปสู่ขอพระนางปารวดีกับท้าวหิมวัตผู้เป็นบิดา

3. วัมศัสดฉันท

ความเหมาะสมของการใช้วัมศัสดฉันท เกษเมณฑระแสดงพรรณณะไว้ว่าเหมาะสมสำหรับพรรณนานโยบายที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย (สุวฤตต.3.18) (ปราณี พาพานิช, 2542: 95) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสใช้ฉันทประเภทนี้ในสรรคที่ 5 พรรณนาตอนพระนางปารวดีตั้งใจแน่วแน่ในการบำเพ็ญตบะ เพื่อให้ได้ผลแห่งตบะคือพระศิวะ

4. วสันตติลกาฉันท

ความเหมาะสมของการใช้วสันตติลกาฉันท เกษเมณฑระแสดงพรรณณะไว้ว่าวสันตติลกาฉันทย่อมงดงามเมื่อใช้พรรณนารสแห่งความกล้าหาญรวมกับรสโหดร้าย (สุวฤตต.3.19) (ปราณี พาพานิช, 2542: 96; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 103) ทว่าการใช้วสันตติลกาฉันทในกุมารสัมภวะสำหรับพรรณนาปิดท้ายสรรคที่ 3, 4, และ 5 กลับไม่ได้สอดคล้องกับความหมายของเกษเมณฑระ กล่าวคือสรรคที่ 3 เป็นการพรรณนาถึงความสิ้นหวังของพระนางปารวดี หลังจากเหตุการณ์ที่กามเทพถูกเผา สรรคที่ 4 เป็นการพรรณนาถึงกุตตนหนึ่งและวสันตเทพที่ได้คอยปลอบโยนนางรติผู้เพิ่งจะสูญเสียสามี และสรรคที่ 5 เป็นการพรรณนาถึงขณะที่พระนางปารวดีเกิดอาการสั่นเทาไม่สามารถขยับได้ แล้วจากนั้นพระศิวะก็เข้าไปโอบกอดประครองพระนางไว้ ไม่ปรากฏการใช้พรรณนารสแห่งความกล้าหาญรวมกับรสโหดร้ายในกวีนิพนธ์เลย อาจจะเป็นเพราะว่าเป็นเพียงการปิดสรรค กวีจึงไม่ได้ตั้งใจให้เกิดความหมายตามความนิยม ก็เป็นไปได้

5. มาลินีฉันท

ความเหมาะสมของการใช้มาลินีฉันท เกษเมณฑระแสดงพรรณณะไว้ว่ากวีควรใช้มาลินีฉันทซึ่งมีจังหวะเร็ว ในช่วงจบแต่ละตอน (สรรค) โดยยกตัวอย่างจากกุมารสัมภวะ (สุวฤตต.3.19) (ปราณี พาพานิช, 2542: 96; พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 105) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสมักจะใช้ฉันทประเภทนี้ในการพรรณนาปิดท้ายสรรคที่ 1, 2, 7 และ 8

6. วิโยคินีฉันท (ไวตาลีฉันท)

ความเหมาะสมของการใช้วิโยคินีฉันท (ไวตาลีฉันท) คือเหมาะสำหรับการพรรณนาถึงความรักแบบการพลัดพรากจากกัน (วิประลัมภะ) ในศฤงคารรส (Sastri, 1961: 387; ธวัชชัย ดุยสุจริต, 2554: 50) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสใช้ฉันทประเภทนี้ในสรรคที่ 4 ด้วยการพรรณนาถึงนางรติร้องไห้คร่ำครวญถึงกามเทพผู้เป็นสามีที่ถูกพระศิวะแผดเผา

7. รโถทตาฉันท

ความเหมาะสมของการใช้รโถทตาฉันท เกษเมณฑระแสดงพรรณนาไว้ว่า เหมาะกับการพรรณนางองค์ประกอบเสริมที่เป็นตัวเร่งเร้ารัก เช่นใช้พรรณนาธรรมชาติยามพระจันทร์ขึ้นเป็นต้น (สุฤตต.3.19) (ปราณี พาพานิช, 2542: 95) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสใช้ฉันทประเภทนี้ในสรรคที่ 8 ด้วยการพรรณนาถึงการอภิมย์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตีอย่างหวานชื่น

8. ปุષปีตาคราฉันท

ความเหมาะสมของการใช้ปุષปีตาคราฉันท คือเหมาะสำหรับการพรรณนาถึงอารมณ์เศร้าโศกหรืออารมณ์น่าเห็นใจ (Sastri, 1961: 387; ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2554: 49) สอดคล้องกับการประพันธ์ในกุมารสัมภวะที่กาลิทาสใช้ฉันทประเภทนี้ในการพรรณนาปิดท้ายสรรคที่ 4 ด้วยการพรรณนาถึงความเศร้าโศกน่าเห็นใจในนางรติผู้สูญเสียสามี และพรรณนาปิดท้ายสรรคที่ 6 ด้วยการพรรณนาพระศิวะผู้ร่อยคอยปรารณาจะพบพระนางปารวตี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผ่านมาไปอย่างยากเย็นสำหรับพระองค์

6.2 การประดับตกแต่งด้วยวรรณศิลป์ ในมหากาพย์จะต้องเพียบพร้อมไปด้วยวรรณศิลป์ประดับตกแต่งอย่างงดงามตั้งแต่ต้นจนจบการประพันธ์

ในกุมารสัมภวะปรากฏการประดับตกแต่งบทประพันธ์ด้วยอঙ্กการหลายประเภททั้งศัพทาลังการ (อঙ্กการทางเสียง) และอรรถาลังการ (อঙ্กการทางความหมาย)

ตัวอย่างที่ 1 อรรถาลังการ (อঙ্กการทางความหมาย) ประเภทยติเรกะ

นาเคนทรหสตาสตวจิ กรกศตวา-

เทกานตไตตยาตททลิวิเศษะ ฯ

ลพฐวาปี โลเก ปริณาทิ รูป

ชาตาสตทुरुโรรูปมานพาหยาะ ฯ 1.36

1.36 ในโลกนี้ วงพญาช่างทั้งหลาย แม้จะรู้ปลัักษณ์ที่ใหญ่ แต่ก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่จะนำมาเปรียบกับขาอ่อนของนางปารวตี เพราะวงช่างมีความหยาบกระด้างที่หนึ่ง (อนึ่ง) ต้นกล้วยพิเศษทั้งหลาย แม้จะมีรูปปลัักษณ์ที่กลมกลึง ก็ยังอยู่นอกเหนือจากการเปรียบกับขาอ่อน เพราะว่าต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นชืดอย่างเดียว

ตัวอย่างที่ 2 อรรถาสังการ (อสังการทางความหมาย) ประเภทรูปกะ

ปตฺรานตลคฺไนรชฺลพิณฑุชาไล-

รากฤษฏฺมุกตาผลชาลโคทม ๗

ตโยรฺปรุยายตนาลทณ๗-

มาตตต ลกษฺมิะ กมลาตปตฺรม ๗ 7.89

7.89 พระลักษมีได้กัณฑ์ร่มคือดอกบัว ที่มีด้ามคือก้านบัวที่ยาว ที่งดงามด้วย
ตาข่ายของผลแก้วมุกดาที่ห้อยย้อยคือหยดน้ำทั้งหลายที่ติดอยู่บนกลีบบัว ณ เบื้องบน
ของเจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสอง



3.2.2.2 รูปแบบฉันทลักษณ์

กุมารสัมภวะเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยร้อยกรองล้วน ซึ่งวรรณคดีประเภทนี้เรียกว่า คัทยะ วรรณคดีร้อยกรองแต่ละเรื่องจะต้องอาศัยฉันทลักษณ์สำหรับการประพันธ์

โดยทั่วไปฉันทลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) วรรณวฤตตะ และ 2) มาตราวฤตตะ ฉันทลักษณ์ทุกประเภทนับเป็น 1 บท มีจำนวน 4 บาท แต่ละบาทกำหนดด้วยคณะและมาตรา เพื่อช่วยต่อการบังคับใช้ในการประพันธ์ โดยคณะฉันทลักษณ์วรรณคดีกำหนดด้วยพยางค์และลหุ คณะละ 3 พยางค์ มีทั้งสิ้น 8 คณะ ส่วนฉันทลักษณ์มาตราพยางค์กำหนดด้วยช่วงเวลาการออกเสียง คือพยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงสั้นนับเป็น 1 มาตรา ส่วนพยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงยาวหรือสระเสียงสั้นตามด้วยพยัญชนะซ้อน นับเป็น 2 มาตรา (ปราณี พาพานิช, 2542: 74) และส่วนใหญ่นิยมใช้สัญลักษณ์ U แทน ลหุ (เสียงเบา) และสัญลักษณ์ — แทน ครุ (เสียงหนัก) มีรูปแบบสัญลักษณ์ที่ใช้กำหนดพยางค์ในแต่ละคณะฉันทลักษณ์³⁵ โดยมีการประกอบถ้อยคำเพื่อให้จำง่ายว่า “ยมาตาราชภานสลค” (Charles, 1869: 28; พรชัย พะทินรัมย์, 2558: 317) โดยจำแนกได้ดังนี้

ย คณะ	ใช้สัญลักษณ์	U — —	ลหุ ครุ ครุ	เช่น ยมาตา
ม คณะ	”	— — —	ครุ ครุ ครุ	เช่น มาตารา
ต คณะ	”	— — U	ครุ ครุ ลหุ	เช่น ตาราช
ร คณะ	”	— U —	ครุ ลหุ ครุ	เช่น ราชภา
ช คณะ	”	U — U	ลหุ ครุ ลหุ	เช่น ชภาน
ภ คณะ	”	— U U	ครุ ลหุ ลหุ	เช่น ภานส
น คณะ	”	U U U	ลหุ ลหุ ลหุ	เช่น นสล
ส คณะ	”	U U —	ลหุ ลหุ ครุ	เช่น สคล
ล	”	U	ลหุ	เช่น ล
ค	”	—	ครุ	เช่น ค

การแบ่งประเภทฉันทลักษณ์ในตำราฉันทลักษณ์สันสกฤตแต่ละเล่มไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เพื่อให้เข้าใจง่ายผู้วิจัยจึงนำการแบ่งประเภทของฉันทลักษณ์ในวฤตตรัตนการของเกทาทภักฐะ ที่แบ่งประเภทฉันทลักษณ์สันสกฤตไว้ได้เข้าใจง่ายที่สุดมาใช้แบ่งประเภทและวิเคราะห์

วฤตตรัตนการของเกทาทภักฐะ แบ่งฉันทลักษณ์ออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) มาตราวฤตตะ (มาตราวฤตตะ) 2) สมวฤตตะ (สมวฤตตะ) 3) อรรธสมวฤตตะ (อรรธสมวฤตตะ) และ 4) วิชมวฤตตะ

³⁵ สัญลักษณ์ที่ใช้ในฉันทลักษณ์ในตำแหน่งที่เป็นได้ทั้งพยางค์ครุและลหุ ผู้วิจัยใช้สัญลักษณ์ U แทน

(วิชฌมวฤตต) แต่ว่าในกุมารสัมภวะ กาลิทาสใช้เพียงฉันท์ประเภทสมวฤตตะและอรรธสมวฤตตะในการประพันธ์เท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดของฉันท์แต่ละชนิดต่อไป

1. สมวฤตตะ ฉันท์ประเภทนี้มีจำนวนพยางค์เท่ากันในทุกบาท ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทสมวฤตตะ โดยเรียงจากฉันท์ที่มีพยางค์น้อยไปหามาก ดังนี้

1.1 อนุษฎฺฐฉันท์ หรือโคลก (8 พยางค์)

อนุษฎฺฐฉันท์หรือโคลกมีพัฒนาการมาจากอนุษฎฺฐฉันท์ในสมัยพระเวท ลักษณะทั่วไปที่สามารถพบได้ในวรรณคดีแบบแผนคือมีจำนวนพยางค์ 8 พยางค์ และในแต่ละบทพยางค์ที่ 6 เป็นเสียงคุรุ และพยางค์ที่ 5 เป็นเสียงลฺหุ และพยางค์ที่ 7 ในบาทที่ 2 และ 4 เป็นเสียงลฺหุ ส่วนในบาทที่ 1 และ 3 เป็นเสียงคุรุ³⁶

อนึ่ง โคลกที่จัดอยู่ในกลุ่มอนุษฎฺฐฉันท์ยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ปถยาวัคฺตรฉันท์ และวิปฺลาฉันท์ โดยแต่ละชนิดมีข้อกำหนดแตกต่างกัน ดังนี้

1.1.1 ปถยาวัคฺตรฉันท์ มีข้อกำหนดคือบังคับพยางค์ที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และ 3 ด้วย ย คณะ และพยางค์ที่ 5-6-7 ของบาทที่ 2 และ 4 ด้วย ช คณะ³⁷ ส่วนพยางค์ที่เหลือไม่มีการบังคับ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

๒ ๒ ๒ ๒ ๒ — — ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ — ๒ ๒
 ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ — — ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ ๒ — ๒ ๒

ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทนี้ทั้งหมด จำนวน 157 บท ในสรรคที่ 2 บทที่ 1-63 และสรรคที่ 6 บทที่ 1-94 (ยกเว้นบทที่เป็นวิปฺลาฉันท์จำนวน 35 บท) มีตัวอย่างดังนี้

ตสมินฺวิปรกฤตตะ กาลเ ตารเกณ ทิเวกสะ ฯ
 ตฺราสาทํ ปุโรธาย ฐาม สวายนฺวิ ยยุะ ฯ 2.1

1.1.2 วิปฺลาฉันท์ (8 พยางค์) มีข้อกำหนดตามคณะฉันท์ที่ลงท้ายของบาทที่ 1 และ 3 บาทใดบาทหนึ่ง คือ เมื่อมี ภ คณะลงท้ายพยางค์ที่ 4 ของบาท จะมีชื่อว่า ภ-วิปฺลาฉันท์³⁸

³⁶ โคลเก ษษฐฺ คฺรุ เชญฺยํ สรวตฺร ลฺหุ ปณจมนฺ |

ทฺวิจตฺตะปาทโยรรุสวํ สปตฺมํ ทิรณฺมนยโยะ ||

³⁷ วกฺตฺรํ นาทฺยานนเสสา สยตตามพฺเรโย’นุษฎฺฐิกิ ขยาดม

ยฺโชรฺเชน สริทฺภรตฺตะ ปถยวากฺตฺรํ ปฺรกีรติตม. วฤตต.2.21

³⁸ เภนาพฺธิโต ภาทฺวิปฺลา. วฤตต.2.27

เมื่อมี ร คณะลงท้าย ก็จะมีชื่อว่า ร-วิปูลาฉันท³⁹ เมื่อมี น คณะลงท้าย ก็จะมีชื่อว่า น-วิปูลาฉันท⁴⁰ เป็นต้น ในวิปูลาฉันทชื่ออื่น ๆ ก็ใช้นิยามเดียวกันนี้

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภทนี้จำนวน 35 บท ในสรรคที่ 2 บทที่ 7, 10, 11, 14, 15, 17, 24, 25, 27, 28, 31, 36, 48, 54, 55, 56, 62 และสรรคที่ 6 บทที่ 4, 6, 8, 9, 17, 22, 29, 30, 37, 47, 50, 62, 67, 69, 82, 83 และ 92

โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มตามลักษณะคือ ม-วิปูลาฉันท, น-วิปูลาฉันท, ภ-วิปูลาฉันท และ ช-วิปูลาฉันท มีรายละเอียดดังนี้

1.1.2.1 ม-วิปูลาฉันท มีข้อกำหนดคือบังคับพยัญชนะที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และ 3 (อาจจะอยู่ในบาทใดบาทหนึ่งก็ได้) ด้วย ม คณะ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 บังคับพยัญชนะที่ 5-6-7 ด้วย ช คณะ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

มมมม — — — ม มมมมม — มม
 มมมม — — — ม มมมมม — มม

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภทนี้จำนวน 12 บท คือสรรคที่ 2 บทที่ 7, 15, 17, 36, 48, 54, 55, และสรรคที่ 6 บทที่ 6, 29, 62, 67, 69 มีตัวอย่างดังนี้

ส্পตสยเต วะ กาโม'ยั กาละ กศจิตฺปฺรติภุชฺชิตา ม ฯ
 น ตวสย สิทธา ยาสยามิ สรควยาปารมาตมฺนา ฯ 2.54

1.1.2.2 น-วิปูลาฉันท มีข้อกำหนดคือบังคับพยัญชนะที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และ 3 (อาจจะอยู่ในบาทใดบาทหนึ่งก็ได้) ด้วย น คณะ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 บังคับพยัญชนะที่ 5-6-7 ด้วย ช คณะ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

นmmmmmmmm นmmmm — mm
 นmmmmmmmm นmmmm — mm

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภทนี้จำนวน 14 บทคือ สรรคที่ 2 บทที่ 11, 14, 24, 31, 62 และสรรคที่ 6 บทที่ 8, 9, 17, 22, 30, 37, 47, 50, 83 มีตัวอย่างดังนี้

³⁹ อิตถมนยา รศจตุรธาต. วฤตต.2.28

⁴⁰ โนม'มพุเชศุเจนวิปูลา. วฤตต.2.29

อุณนเตน สฤติติมตา ฐรมุทวหตา ภูวะ ฯ
เตน โยชิตส์พนธ์ วิตต มามปยวณจิตม ฯ 6.30

1.1.2.3 ก-วิปุลฉันท์ มีข้อกำหนดคือบังคับพยางค์ที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และ 3 (อาจจะอยู่ในบาทใดบาทหนึ่งก็ได้) ด้วย ก คณะ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 บังคับพยางค์ที่ 5-6-7 ด้วย ช คณะ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

UUUU — UU UUUUU — UU

UUUU — UU UUUUU — UU

ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทนี้จำนวน 7 บทคือ สรรคที่ 2 บทที่ 25, 27, 28 และสรรคที่ 6 บทที่ 4, 17, 89, 92 มีตัวอย่างดังนี้

ยททยกษณ ชคตำ วยมาโรปีตาสตุวยา ฯ

มโนรลสยาวิษย์ มโนวิษยมาตมนะ ฯ 6.17

1.1.2.4 ข-วิปุลฉันท์ มีข้อกำหนดคือบังคับพยางค์ที่ 5-6-7 ของบาทที่ 1 และ 3 (อาจจะอยู่ในบาทใดบาทหนึ่งก็ได้) ด้วย ช คณะ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 บังคับพยางค์ที่ 5-6-7 ด้วย ช คณะ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

UUUUU — UU UUUUU — UU

UUUUU — UU UUUUU — UU

ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทนี้จำนวน 2 บท คือ สรรคที่ 2 บทที่ 10, 56 มีตัวอย่างดังนี้

อาตมานมาตมนา เวตลี สฤชสยาตมานมาตมนา ฯ

อาตมนา กฤตตินา จ ตวมาตมนเยว ปรลียเส ฯ 2.10

1.2 อุปชาติฉันท์ (11 พยางค์)

อุปชาติฉันท์ จัดอยู่ในกลุ่มของตรีษฎุฉันท์ เป็นการผสมกันระหว่างฉันท์ที่มีพยางค์เท่ากัน โดยมากใช้อินทวิษราฉันท์ผสมกับอุปนทวิษราฉันท์ แต่ก็สามารถนำฉันท์อื่นที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันผสมกันได้⁴¹ และไม่มีกำหนดว่าฉันท์ชนิดไหนควรวางไว้บาทที่เท่าไร กล่าวคือ

⁴¹ อนนตโรทรีตลภษณาชา ปาเทา ยทียาอุปชาติสตา.

สามารถประพันธ์ได้อย่างอิสระ อุปชาติฉันท์ที่พบในกุมารสัมภวะเป็นการผสมกันระหว่างอินทวรัชาฉันท์ผสมกับอุปนทวรัชาฉันท์เท่านั้น โดยฉันท์ทั้งสองประเภทมีข้อกำหนดที่แตกต่างกัน ดังนี้

1.2.1 อินทวรัชาฉันท์ (11 พยางค์) จัดอยู่ในกลุ่มของตรีชฎกฉันท์ ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 44 พยางค์ และในแต่ละบาทมี 11 พยางค์เท่ากันในทุกบาท มีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย ต, ต, ช คณะ และตามด้วย คุรุ สองครั้ง⁴² เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

— — U — — U U — U — —

1.2.2 อุปนทวรัชาฉันท์ (11 พยางค์) จัดอยู่ในกลุ่มของตรีชฎกฉันท์ ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 44 พยางค์ และในแต่ละบาทมี 11 พยางค์เท่ากันในทุกบาท มีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย ช, ต, ช คณะ และตามด้วย คุรุ สองครั้ง⁴³ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

U — U — — U U — U — —

ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทนี้จำนวน 226 บท คือ สรรคที่ 1 บทที่ 1-59, สรรคที่ 3 บทที่ 1-74 และสรรคที่ 7 บทที่ 1-93 มีตัวอย่างดังนี้

อินทรวชรา. อสตุตตรสยา ทิติ เทวตตมา
 อุปนทวชรา. หิมาลโย นาม นคาธิราชะ ฯ
 อินทรวชรา. ปุรวาปเรา ไตยนิธี วคาหุ
 อุปนทวชรา. สลิตะ ปฤถิวยา อิว มาณทณตชะ ฯ 1.1

1.3 รโถทตาฉันท์ (11 พยางค์)

รโถทตาฉันท์ จัดอยู่ในกลุ่มของตรีชฎกฉันท์ ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 44 พยางค์ และในแต่ละบาทมี 11 พยางค์เท่ากันในทุกบาท และมีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย ร, น, ร คณะ และตามด้วย ลฆุ และ คุรุ⁴⁴ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

อิตถ์ กิลานยาสวปี มิศริตาสู วทนติ (สมรณติ) ชาตชีวิทเมว นาม. วฤตต.3.30-31

⁴² สยาทินทรวชรา ยทิ เตา ชเคา คชะ. วฤตต.3.28

⁴³ อุปนทวชรา ชตชาสโต เคา. วฤตต.3.29

⁴⁴ รานนราวิท รโถทตา ลเคา. วฤตต.3.38

— U — U U U — U — U —
 — U — U U U — U — U — ๗
 — U — U U U — U — U —
 — U — U U U — U — U — ๗

มีตัวอย่างดังนี้

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภนี้จำนวน 90 บท คือ สรรคที่ 8 บทที่ 1-90

ศิษย์ดำ นิรุโณปเทศินะ
 ศักรสย รหสี ปุรปนญา ๗
 ศิกษิต์ ยวติโนปุมิ ตยา
 ยตตเทว ครุทกษิณีกฤตม ๗ 8.17

1.4 วัมศัสดฉันท (12 พยางค์)

วัมศัสดฉันท จัดอยู่ในกลุ่มของชคตฉันท ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 48 พยางค์ ในแต่ละบาทมี 12 พยางค์เท่ากัน และมีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย ช, ต, ซ, ร คณะ⁴⁵ เขียนผังได้ดังนี้

U — U — — U U — U — U —
 U — U — — U U — U — U — ๗
 U — U — — U U — U — U —
 U — U — — U U — U — U — ๗

มีตัวอย่างดังนี้

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภนี้จำนวน 84 บท คือ สรรคที่ 5 บทที่ 1-84

ตถา สมกษั ทหตา มโนภาวิ
 ปินากินา ภคณมโนรธา สตี ๗
 นินินท รูปิ หฤทเยน ปารวตี
 ปรีเยชฺ เสาภาคยผลา หิ จารุตา ๗ 5.1

⁴⁵ ชเตา ตู วัศสุถมทีริตฺ ชเวรา. วฤตต.46

1.5 วสันตติกาฉันท (14 พยางค์)

วสันตติกาฉันท จัดอยู่ในกลุ่มของศักรวิฉันท ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 56 พยางค์ ในแต่ละบาทมี 15 พยางค์เท่ากันในทุกบาท และมีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย ต, ฎ, ช, ฌ คณะ และตามด้วย คุรุ สองครั้ง⁴⁶ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

— — U — U U U — U U — U — —
 — — U — U U U — U U — U — — ๗
 — — U — U U U — U U — U — —
 — — U — U U U — U U — U — — ๗

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภทนี้จำนวน 4 บท คือ บทที่ 3.75, 4.45 และ 5.85-86 มีตัวอย่างดังนี้

อิติล รัสเตะ กิมปิ ภูตมทฤศยุรูป
 มนุทีจการ มรณวยวสายพุทธิมิ ๗
 ตตปรตยยาจจ กุสุมายุรพนุเรนนา-
 มาศวาสยตสุจริตารุณไปทรวโจภิ ๗ 4.45

1.6 มาลินีฉันท (15 พยางค์)

มาลินีฉันท จัดอยู่ในกลุ่มของอติศักรวิฉันท ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 60 พยางค์ ในแต่ละบาทมี 15 พยางค์เท่ากันในทุกบาท และมีข้อบังคับคือต้องประกอบด้วย น, ฌ, ม, ย, ฌ คณะ มีช่วงจังหวะหยุด (ยติ) อยู่ที่พยางค์ที่ 8 และ 7⁴⁷ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

U U U U U U — — — U — — — U — —
 U U U U U U — — — U — — — U — — ๗
 U U U U U U — — — U — — — U — —
 U U U U U U — — — U — — — U — — ๗

ในกุมารสัมภวะพบฉันทประเภทนี้จำนวน 6 บท คือ บทที่ 1.60, 2.64, 3.76, 7.94-95 และ 8.91 มีตัวอย่างดังนี้

⁴⁶ อุกตา วสันตติกา ตภษา ชเคา คะ. ๖๑๓.๗๙

⁴⁷ นนมายยุเตย มาลินี ภาคิโลโกะ. ๖๑๓.๘๗

อถ ส ลลิตโยชิตภุรุตตจารุศรฤงค์
 รติวलयปทางเก จาปมาสชย กณฐเฐ ฯ
 สหจรมฐสตนยสตุจตุตงกูราสตุระ
 ศตมขมุปตสเถ ปฺราณชลิเะ ปุชฺปะธฺนฺวา ฯ 2.64

2. อรรธสมวฤตตะ ฉัณฑ์ประเภทนี้มีการกำหนดจำนวนพยางค์ครูและลक्षต่างกันในแต่ละบาท กล่าวคือบาทที่ 1 เหมือนกันกับบาทที่ 3 และบาทที่ 2 เหมือนกันกับบาทที่ 4 ในกุมารสัมภวะพบฉัณฑ์ประเภทอรรธสมวฤตตะ ดังนี้

2.1 วิโยคินีฉัณฑ์ (10-11 พยางค์)

วิโยคินีฉัณฑ์ หรือสุนทรินีฉัณฑ์ ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 42 พยางค์ ในแต่ละบาทมีพยางค์ครูและลक्षไม่เท่ากัน บาทที่ 1 และ 3 จึงมีเพียง 10 พยางค์ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 มี 11 พยางค์และมีข้อกำหนดคือในวิสมบาท คือบาทที่ 1 และ 3 ประกอบด้วย ส, ส, ช คณะและตามด้วยครู ส่วนในสมบาท คือบาทที่ 2 และ 4 ประกอบด้วย ส, ภ, ร คณะและตามด้วย ลक्षและครู⁴⁸ เขียนเป็นผังได้ ดังนี้

U U — U U — U — U U U U — — U U U — U — U ฯ
 U U — U U — U — U U U U — — U U U — U — U ฯ

ในกุมารสัมภวะพบฉัณฑ์ประเภทนี้จำนวน 44 บท คือ สรรคที่ 4 บทที่ 1-40 มีตัวอย่างดังนี้

อถ โหมปฺรายณฺนา สติ วิวศฺวา กามวฐูรวิโพธิตา ฯ
 วิธินา ปฺรติปาทยิษฺยตา นวไวธฺวยมสฺหยเวทนม ฯ 4.1

2.2 ปุชฺปะิตาคราฉัณฑ์ (12-13 พยางค์)

ปุชฺปะิตาคราฉัณฑ์ ในหนึ่งบทมีทั้งหมด 50 พยางค์ ในแต่ละบาทมีพยางค์ครูและลक्षไม่เท่ากัน บาทที่ 1 และ 3 จึงมีเพียง 12 พยางค์ ส่วนบาทที่ 2 และ 4 มี 13 พยางค์ และมีข้อกำหนดคือในวิสมบาท คือบาทที่ 1 และ 3 ประกอบด้วย น, น, ร, ย คณะ ส่วนในสมบาท คือบาทที่ 2 และ 4 ประกอบด้วย น, ช, ช, ร คณะและตายด้วยครู⁴⁹ เขียนเป็นผังได้ดังนี้

⁴⁸ วิษเม สสชา คุรุะ สเม สภราโล'ถ คุรุรวิโยคินี.

⁴⁹ อยฺชิ นยฺคุเรมโต ยกาโร

U U U U U U — U — U — —

U U U U — U U — U — U — — ๖

U U U U U U — U — U — —

U U U U — U U — U — U — — ๗

ในกุมารสัมภวะพบฉันท์ประเภทนี้จำนวน 1 บท คือ สรรคที่ 4 บทที่ 46 และสรรคที่ 6 บทที่ 95 มีตัวอย่างดังนี้

อถ มทนวุธรูปปลวานต์

วยสนกฤศา ปริपालย่ำพภูว ๖

ศคิน อิว ทิวาตนสย เลขา

กิริณปริกษยธูสรุา พรโทษม ๗ 4.46

ส่วนฉันท์ประเภท **มาตราวฤตตะ** ที่กำหนดด้วยมาตราในทุกบาท และฉันท์ประเภท **วิษมวฤตตะ** ที่มีการกำหนดพยางค์ครุและลหุต่างกันในทุกบาท ทั้งสองประเภทนี้ไม่พบในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภวะ สรรคที่ 1-8

จึงสรุปได้ว่า กาลิหาสใช้ฉันท์ลักษณะสำหรับการประพันธ์กุมารสัมภวะในสรรคที่ 1-8 จำนวน 8 ชนิด รวมทั้งหมด 613 บท คือ ฉันท์ประเภทสมวฤตตะ 6 ชนิด ได้แก่ อนุษฎฺฐฉันท์ (157 บท) อุปชาติฉันท์ (226 บท) รโถทธตาฉันท์ (90 บท) วัมศัสถฉันท์ (84 บท) วสันตติลกาฉันท์ (4 บท) มาลินีฉันท์ (5 บท) และฉันท์ประเภทอรรธสมวฤตตะ 2 ชนิด ได้แก่ วิโยคินีฉันท์ (44 บท) และปุษปีตาคาราฉันท์ (2 บท)

ตารางที่ 22 แสดงความถี่ของฉันท์ในกุมารสัมภวะ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย

ประเภทฉันท์	ชื่อฉันท์	กวีนิพนธ์บทที่	ความถี่	ร้อยละ
สมวฤตตะ	อุปชาติ	1.1-59, 3.1-74, 7.1-93	226	36.87
	อนุษฎฺฐ	2.1-63, 6.1-94	157	25.61
	รโถทธตา	8.1-90	90	14.68
	วัมศัสถ	5.1-84	84	13.70

ตารางที่ 22 แสดงความถี่ของฉันทิในกมุรสมัภาวะ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย (ต่อ)

ประเภทฉันทิ	ชื่อฉันทิ	กวีนิพนธ์บทที่	ความถี่	ร้อยละ
อรรธสมวฤตตะ	วิโยคินี	4.1-44	44	7.17
สมวฤตตะ	มาลินี	1.60, 2.64, 3.76, 7.94-95, 8.91	6	0.97
	วสันตติลกา	3.75, 4.45, 5.85-86	4	0.65
อรรธสมวฤตตะ	ปุชปีตาคธา	4.46, 6.95	2	0.32
รวมฉันทิทั้ง 8 ชนิด เป็นจำนวน			613	บท

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยพบการนิยมใช้ฉันทิของกาลิทาสสำหรับการประพันธ์วรรณคดีเรื่องกมุรสมัภาวะในแต่ละส่วน ดังนี้

ประการที่ 1 กาลิทาสนิยมใช้ฉันทิประเภทสมวฤตตะ จำนวน 6 ชนิด รวมทั้งสิ้น 567 บท คิดเป็น 92.48 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งนิยมใช้มากกว่าฉันทิประเภทอรรธสมวฤตตะ จำนวน 2 ชนิด รวมทั้งสิ้น 46 บท คิดเป็น 7.49 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

ประการที่ 2 กาลิทาสนิยมใช้อุปชาติฉันทิ จำนวน 226 บท คิดเป็น 36.87 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งนิยมใช้มากกว่าฉันทิชนิดอื่น ๆ รองลงมาเป็นอนุชฎฉันทิ จำนวน 157 บท คิดเป็น 25.61 เปอร์เซ็นต์ รโถธตฉันทิ จำนวน 90 บท คิดเป็น 14.68 เปอร์เซ็นต์ วมศัศฉันทิ จำนวน 84 บท คิดเป็น 13.70 เปอร์เซ็นต์ และวิโยคินีฉันทิ จำนวน 44 บท คิดเป็น 7.17 เปอร์เซ็นต์ ส่วนฉันทิอื่นนอกจากนี้ ได้แก่ มาลินีฉันทิ จำนวน 6 บท คิดเป็น 0.97 เปอร์เซ็นต์ วสันตติลกาฉันทิ จำนวน 4 บท คิดเป็น 0.65 เปอร์เซ็นต์และปุชปีตาคธาฉันทิ จำนวน 2 บท คิดเป็น 0.32 เปอร์เซ็นต์ กาลิทาสใช้เพียงเพื่อพรรณนาปิตสรรคตอนจบเท่านั้น จึงมีจำนวนที่น้อยกว่าฉันทิประเภทอื่นที่ใช้พรรณนาเนื้อหาหลัก

ประการที่ 3 กาลิทาสนิยมใช้ฉันทิชนิดเดียวสำหรับการพรรณนาเนื้อหาของเรื่องในแต่ละตอนหรือสรรคที่ 1-8 กล่าวคือสรรคที่ 1 ใช้อุปชาติฉันทิ สรรคที่ 2 ใช้อนุชฎฉันทิ สรรคที่ 3 ใช้อุปชาติฉันทิ สรรคที่ 4 ใช้วิโยคินีฉันทิ สรรคที่ 5 ใช้วมศัศฉันทิ สรรคที่ 6 ใช้อนุชฎฉันทิ สรรคที่ 7 ใช้อุปชาติฉันทิ และสรรคที่ 8 ใช้รโถธตฉันทิ และเนื้อหาเหล่านั้นล้วนมีความสอดคล้องกันตลอดทั้งตอน ทั้งด้านเนื้อเรื่องที่ดำเนินไปอย่างเห็นภาพชัดเจนและตรงตามชื่อของแต่ละตอน ด้านอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครที่กาลิทาสจงใจพรรณนาให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงความรู้สึกผ่านกริยาอาการคำพูดและความนึกคิดต่าง ๆ รวมถึงรายละเอียดส่วนอื่น ๆ เช่น การพรรณนาธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นไปในทิศทางเดียวกันตั้งแต่ต้นจนกระทั่งจบการพรรณนาในแต่ละสรรค

3.2.2.3 ศิลปะการหลากคำในกฤตกรรม

ตัวละครที่โดดเด่นในกวีนิพนธ์เรื่องกฤตกรรมไม่ได้มีเพียงตัวละครเอก หรือที่เรียกในทางวรรณคดีสั้นสกฤตว่านายกะและนายิกา เท่านั้น แต่ยังมีตัวละครที่เป็นพระรอง หรือที่เรียกว่าอุปนายกและอุปนายิกา ตัวละครที่โดดเด่นในกวีนิพนธ์เรื่องนี้จึงได้แก่ พระศิวะ พระนางปารวตี และ ท้าวหิมวัต ส่วนตัวละครเหล่านี้ เช่น พระพรหม พระอินทร์ กามเทพ เป็นต้น ไม่ได้ถูกกล่าวถึงมาก เพราะฉะนั้น นอกจากการใช้สรรพนามแทนตัวละครเมื่อมีการกล่าวถึงตัวละครบ่อยครั้งแล้ว กวีมักจะใช้คำไวพจน์ (synonym) และสมญานาม (epithet, antonomasia)⁵⁰ ของชื่อตัวละครมาประพันธ์ไว้ในกวีนิพนธ์แทนชื่อหลัก หรือเรียกกลวิธีนี้ว่าการหลากคำ จึงทำให้กวีนิพนธ์ประดับประดาไปด้วยความไพจิตรผ่านการเลือกสรรคำใช้ถ้อยคำของกวี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ประสงค์จะศึกษาเรื่องการหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์ของตัวละครที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องกฤตกรรม โดยศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ตัวละครเอกคือ **พระศิวะ** จะศึกษาใน 3 ลักษณะ คือ 1) พระนามที่เป็นคำหลัก 2) พระนามที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ และ 3) พระนามที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อหา, **พระนางปารวตี** จะศึกษาพระนามที่สอดคล้องกับบทบาทในเรื่อง คือ 1) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต 2) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของผู้เป็นเลิศในการบำเพ็ญตบะ และ 3) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของกุลสตรี และ **ท้าวหิมวัต** จะศึกษาใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) พระนามที่ใช้คำเหมือนภูเขาทั่วไป 2) พระนามที่ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นภูเขาหิมาลัย และ 3) พระนามที่ใช้คำบ่งบอกชัดเจนว่าเป็นจอมราชันแห่งขุนเขา

การหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์ จัดเป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำเพื่อลดการใช้คำที่ซ้ำซ้อน ไม่ให้เกิดคำซ้ำซาก ทำให้ภาษาไพเราะ สละสลวย และทำให้เกิดความน่าสนใจแก่ผู้อ่าน (พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2563: 116) มีการพัฒนามาจากคัมภีร์โบราณซึ่งได้ปรากฏชื่อของเทพองค์สำคัญต่าง ๆ เช่น คัมภีร์พระเวท คัมภีร์ปุราณะ และมหากาพย์มหาภารตะ เป็นต้น และเนื้อหามักจะเป็นการกล่าวชื่อหลายชื่อในบทเดียวหรือหลายบทพร้อมกัน

⁵⁰ ไวพจน์ (synonym) หมายถึง คำที่เขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก เช่น มนุษย์กับคน โคกับวัว บ้านกับเรือน รอกกับคอย ปากกับตบ, คำพ้องความ กี่ว่า, (ป. เวจจน): (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ในกฤตกรรม มีตัวอย่างเช่น พระศิวะมีคำไวพจน์คือพระหระ เป็นต้น ส่วนสมญานามหรือสมัญญานามในทางวรรณคดีมีความหมาย 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) Epithet คือ นามฉายา คุณศัพท์หรือวลี ที่บ่งบอกลักษณะของบุคคลและวัตถุสิ่งของ ในทางวรรณคดี กลวิธีการใช้คำจำพวกนี้ช่วยเสริมให้กวีนิพนธ์มีความงดงามแตกต่างจากภาษาพูดธรรมดา (2) Antonomasia คือ คำหรือวลีที่สร้างขึ้นมาแทนชื่อเพื่อยกย่องบุคคล หรือใช้บ่งบอกลักษณะของบุคคลนั้น ๆ (Britannica, 2020: online) ในกฤตกรรม มีตัวอย่างเช่น พระศิวะมีสมญานามคือพระตรีเนตร พระผู้มีวิวเป็นสัญลักษณ์ และพระผู้ตัดทรงพระจันทร์เสี้ยว เป็นต้น อนึ่ง ในงานวิจัยนี้ ไม่ได้แยกประเภทอธิบายแต่จะอธิบายคำไวพจน์และสมญานามไปพร้อมกัน

การกล่าวชื่อเทพเจ้าหลายครั้งปรากฏในคัมภีร์พระเวท มีตัวอย่างในพระคัมภีร์ฤคเวท สัมหิตา มณฑลที่ 1 สุกตะที่ 29 ฤจที่ 2 ดังนี้

คิปรินวาชานำ ปเต ศิวีสตว ทंसนา ฯ

อา ตู น อินทร คंसย โคษาศุเวชุ ศุภริษุ สหเสรษุ ตูวิมษ ฯ (ฤ.ส.1.29.2)

“ข้าแต่อินทรเทพ ผู้มีกรามงาม ผู้ทรงมหิทธานุภาพ ผู้เป็นบดีแห่งวาชะ (เครื่องเช่นสรวง)ทั้งหลาย ความอนุเคราะห์เกื้อกูลของท่าน (ย่อมปรากฏมีอยู่ในกาลทุกเมื่อ) ข้าแต่พระตุวิมษะ (พระผู้มีทรัพย์นับคณา) ขอท่านจงยังปวงข้าพเจ้าทั้งหลายให้เกษมสุขอยู่ท่ามกลางเหล่าโคและเหล่าม้าทั้งหนึ่งพันอันงามสง่าเถิด” (Griffith, 1889: 49; มัลติโว จี สังเมฆ, แปลเป็นภาษาไทย)

จากตัวอย่าง จะเห็นว่ามีอาการอันอ่อนน้อมด้วยการเรียกชื่อพระอินทร์ข้าหลายครั้ง โดยใช้ในรูปแบบคำขยายของคำว่า อินทร (อินทรเทพ) ได้แก่ คิปริน (ผู้มีกรามงาม), ศิวีส (ผู้ทรงมหิทธานุภาพ), วาชานำ ปเต (ผู้เป็นบดีแห่งวาชะ (เครื่องเช่นสรวง)ทั้งหลาย), ตูวิมษ (พระผู้มีทรัพย์นับคณา) ซึ่งทำให้ทราบได้ว่าในสมัยพระเวทมีการใช้วิธีการเรียกชื่อเทพเจ้า ๆ ด้วยความหมายที่หลากหลายมาแล้ว ก่อนที่จะมาปรากฏอีกครั้งในคัมภีร์อื่น ๆ ในยุคหลัง เช่น คัมภีร์ปุราณะ เป็นต้น

เมื่อวรรณคดีได้มีการพัฒนามาถึงยุคหลัง จึงมีการกำหนดว่า กาวยะจะต้องไม่มีความบกพร่องทางไวยากรณ์ ไม่มีการใช้คำที่ออกเสียงได้ยาก เมื่อพูดถึงสิ่งลามกต้องพรรณนาให้มีความหมายแฝงนัยยากจะเดาได้ ต้องประกอบด้วยถ้อยคำที่ไม่ธรรมดาเกินไป ไม่ควรประพันธ์ให้มีการกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่า (ปุนรูกติ) แต่ที่สามารถพรรณนาได้ในเมื่อมีความอัศจรรย์ ความหวาดระแวง ความกลัว ความทุกข์ ความริบร้อนและความสนุกสนาน หรือถ้าถ้อยคำถูกกล่าวซ้ำในการพูดของพูดการพูดในความฝันและการพูดกับบุคคลผู้มาเพื่อธูระ ก็สามารถจะใช้ปุนรูกติได้⁵¹ (Shar, 1990: 40) เพราะฉะนั้น ภายหลังกวีจึงปรับใช้คำไวพจน์เป็นการหลีกคำเพื่อนำไปร้อยเรียงไว้ในตำแหน่งที่

⁵¹ ตสมาทพฺรลภษยวากยารมทปฺรลิตฺธาภิธานวต

กาวยพณัน กรตวยํ ปุนรูกตํ จ ยทภเวต (วิชฺณูธฺรโมตฺตรปฺราณ 3.17.10)

วิสมเย จาภยสุยายํ ภยโสภิตวราสุ จ

หฺรเช จ วิปสา กรตวยา ปุนรูกตํ น ตทวิหุ (วิชฺณูธฺรโมตฺตรปฺราณ 3.17.11)

ทุตวากเย ตถา สุวปเน การยคตยา ตทาคเต

ปุนรวจนนิรเทเช ปุนรูกตํ จ ตทวิหุ (วิชฺณูธฺรโมตฺตรปฺราณ 3.17.12)

อนึ่ง ปุนรูกติ ในประเด็นศึกษานี้หมายถึงการกล่าวข้อความที่มีความหมายเดิมซ้ำซากทั่วไป ไม่เกี่ยวกับการกล่าวซ้ำคำของปุนรูกติหรือปุนรูกตวาทาส ซึ่งจัดอยู่ในประเภทศัพท์หลังการ (อสังการทางเสียง)

หลากหลายของบทประพันธ์ จึงทำให้บทประพันธ์มีความงดงามแปลกใหม่และน่าตื่นตื้นเต้นสำหรับผู้ฟัง และผู้อ่านมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังลดการใช้คำซ้ำซากในตำแหน่งเดิมตามข้อกำหนดอีกด้วย

ในกวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะ ผู้วิจัยพบการหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์กับตัวละครเอกกล่าวคือพระเอกกับนางเอก ได้แก่ พระศิวะและพระนางปารวตี รวมทั้งตัวละครรองอื่น ได้แก่ ท้าวหิมวัต ด้วยลักษณะที่หลากหลาย ดังนี้

1. การหลากคำในพระนามของพระศิวะ

พระนามของพระศิวะปรากฏในกวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องกุมารสัมภวะจำนวน 54 พระนาม ซึ่งแบ่งเป็นพระนามหลัก 37 พระนาม และพระนามที่กวีผู้กวีคิดขึ้นใหม่ 17 พระนาม ซึ่งแต่ละพระนามมีความหมายแตกต่างกันไป กาลิदाสได้นำพระนามเหล่านั้นมาร้อยเรียงในกวีนิพนธ์ เพื่อให้เกิดความไม่ซ้ำซากในการเรียกชื่อเดิมซ้ำ ๆ จัดเป็นการหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์ ซึ่งการใช้พระนามของพระศิวะสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) พระนามที่เป็นคำหลัก 2) พระนามที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ และ 3) พระนามที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อหา

1. พระนามที่เป็นคำหลัก

พระนามของพระศิวะอันเป็นที่ทราบดีอยู่แล้ว ปรากฏในคัมภีร์เก่าแก่โบราณต่าง ๆ โดยเฉพาะในคิเวศหัตสรนาม อนุศาสนบรรพ ในมหาภารตะ หรือส่วนอื่นของมหาภารตะ รวมถึงในรามายณะและลึงคปุราณะ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 23 ตารางแสดงการเปรียบเทียบพระนามพระศิวะกับคัมภีร์อื่น ๆ

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภวะ	คิเวศหัตสรนาม และคัมภีร์อื่น ๆ
ภว	พระภาวะ	1.21, 3.15, 3.40, 3.63, 7.30	คิเว. 13.17.30
หฺร	พระหฺระ	1.50, 2.34, 3.10, 3.64, 3.67, 4.40, 7.22, 7.35, 7.44, 7.54, 8.1, 8.81	คิเว. 13.17.41, 66, 112, 117
ปศุบัติ	พระผู้เป็นเจ้าของปศุสัตว์	1.53, 6.95	คิเว. 13.17.76, 132
อษฏุมูรติ	พระผู้มีมูรติทั้งแปด	1.57, 7.76, 7.87	ลึงค. 1.41, 1.98, 2.13, 2.53

ตารางที่ 23 ตารางแสดงการเปรียบเทียบพระนามพระศิวะกับคัมภีร์อื่น ๆ (ต่อ)

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภวะ	คิวดัทสนาม และคัมภีร์อื่น ๆ
เทวเทว	พระผู้เป็นจอมแห่งทวยเทพ	1.52	มหา. 1.30, 1.212, 1.298 ลึงค. 1.92, 1.101, 1.102
เทว	พระเทวะ	2.58, 6.24, 7.38, 7.42, 7.51, 7.67	คิวด. 13.17.96, 161
ศมภู	พระผู้เป็นพ่อเกิดแห่งความสุข	2.59, 3.58, 5.66, 6.13, 8.91	มหา. 1.1, 2.3, 2.211, 5.189, 13.14, 13.116
สถานู	พระผู้มั่นคง	3.17, 3.23, 3.34, 8.12	คิวด. 13.17.30
ภูตปติ	พระผู้เป็นจอมแห่งภูต	3.43	คิวด. 13.17.110
ตปสวิน	พระผู้บำเพ็ญตบะ	3.65, 3.74	คิวด. 13.17.33
ศูลิน	พระผู้ทรงตรีศูล	3.57, 6.94, 8.7, 8.18, 8.79	มหา. 8.24, 12.47, 13.1, 13.14, 14.8, 14.13
ตรีโลจน	พระตรีเนตร	3.66, 5.72, 6.89	ราม. 1.74, ลึงค. 1.22
วฤษภธวช	พระผู้มีวัวเป็นธง	3.62	มหา. 5.188, 7.172, 13.76, 3.221, 3.80, 7.57, 3.42, 12.278
รุทร	พระผู้แผดเสียงร้องคำราม, ผู้ดุร้าย	3.76	คิวด. 13.17.46
ปินากิน	พระปินากิน, ผู้ทรงตรีศูล	5.1, 5.56, 5.71, 5.77, 8.2	มหา. 3.42, 7.69, 7.172, 13.15, 14.8
ปุราริ	พระผู้เป็นศัตรูกับเมือง(ทั้งสาม)	5.54	ลึงค. 1.98, 1.96
นีลกณฐ	พระผู้มีพระคอสีคล้ำ	5.57, 8.12	คิวด. 13.17.40
จนทรเศขร	พระผู้มีพระจันทร์ประดับ บนพระเศียร	5.58	ลึงค. 1.76
ชคตปติ	พระผู้เป็นใหญ่ในโลก	5.59	คิวด. 13.17.151
มเหศวร	พระมเหศวระ	5.65	คิวด. 13.17.48, 104, 143
ตรีเนตร	พระตรีเนตร	5.69, 7.69	มหา. 7.57, 3.170 ลึงค. 2.11, 2.50

ตารางที่ 23 ตารางแสดงการเปรียบเทียบพระนามพระศิวะกับคัมภีร์อื่น ๆ (ต่อ)

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภวะ	คิวดัทสนาม และคัมภีร์อื่น ๆ
วิศวมูรติ	พระผู้มีร่างกายเป็นจักรวาล	5.78	มหา. 6.11, 6.61, 12.325
จนทรเมาลี	พระผู้มีพระโมลีประดับด้วยพระจันทร์	5.86	ลึงค. 1.98
วิศวาत्मน	พระผู้เป็นอาตมันแห่งจักรวาล	6.1, 6.88	มหา. 7.57, 12.43, 12.47
สมุทรศาสน	พระผู้ฆ่ากามเทพ	6.3	ลึงค. 1.98
ปรภุ	พระผู้เป็นแหล่งกำเนิด(สรรพสิ่ง)	6.4, 8.8	คิวด. 13.17.30, 31
อิศวร	พระอิศวระ	6.12, 7.31, 8.80	คิวด. 13.17.72
ศรว	พระศรวะ	6.14	มหา. 12.86, 12.349
ชคทคुरु	พระผู้เป็นครูแห่งโลก	6.15, 8.24	ลึงค. 1.10, 1.13, 1.27, 1.36, 1.69, 1.71, 1.98
วิรูปากษ	พระผู้มีพระเนตรพิสดาร	6.21	คิวด. 13.17.36
ปรเมศวร	พระปรเมศวร	6.25	มหา. 13.14, 6.61 ลึงค. 1.17, 2.26, 2.49
ศูลภฤต	พระผู้ทรงตรีศูล	7.40	มหา. 12.149, 6.58, 8.24
อิสาน	พระผู้เป็นใหญ่	7.56	คิวด. 13.17.72, 146
คิวด	พระศิวะ	7.74, 7.83	คิวด. 13.17.100, 153
ภควต	พระภควัน	7.93	คิวด. 13.17.32, 126, 150, 155, 163, 167, 168
อิส	พระผู้เป็นใหญ่	7.95	มหา. 1.30, 1.148, 13.86 ลึงค. 1.38, 1.41, 1.88, 1.98
คักร	พระคังกระ	8.4, 8.5, 8.17, 8.19, 8.28, 8.77	คิวด. 13.17.80, 99

จากข้อมูลพระนามที่เป็นคำหลักของพระศิวะทั้ง 37 พระนามที่ปรากฏในกวีนิพนธ์สันสกฤต เรื่องกุมารสัมภวะข้างต้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคิวดัทสนาม อนุศาสนบรรพ ในมหาภารตะ และคัมภีร์อื่น ๆ ได้แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพที่กวีผู้ประพันธ์ได้นำคำไวพจน์พระนามของพระศิวะที่ปรากฏในคัมภีร์เก่าแก่ซึ่งมีจำนวนมากมาใช้สำหรับการประพันธ์และร้อยเรียงคำไวพจน์แต่ละคำไว้ใน

ตำแหน่งต่าง ๆ ของบทประพันธ์ได้อย่างลงตัว ดังตัวอย่างที่ได้พรรณนาถึงพระศิวะจำนวนหลายบท และปรากฏพระนามที่ใช้เป็นการหลากคำอย่างต่อเนื่องกันไปนี้

ตำ วิกษย สรวาวยวานวหุอำ
 รเตรปี หรีปทมาทธานาม ๆ
 ชิเตนหริเย **คูลินิ** ปุษปะจาปะ
 สวการยสิทธิี ปุนราศศ์เส ฯ 3.57

3.57 เทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) ครั้นเห็นพระนางปารวตีผู้มีอวัยวะ
 ทุกส่วนไม่มีที่ติ แม้แต่นางรตีกียังต้องเขินอาย จึงหวังความสำเร็จในหน้าที่ของตน
 (ที่จะทำ)ต่อ**พระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ)** ผู้ควบคุมอินทรีได้ อีกครั้ง

ภวิษยตะ ปตยुरुมา จ **ศโภะ**
 สมาสสาท ปรัตติหารภูมิมิ ๆ
 โยคาตส จานตะ ปรมาทมส์ชญ
 ทฤษฏววา ปร์ โขยติรุปรารราม ฯ 3.58

3.58 อนึ่ง พระนางอูมาได้เข้าไปยังประตูทางเข้า(ที่อยู่) ของ**พระผู้เป็นพ่อ**
เกิดแห่งความสุข (พระศัมภุ / พระศิวะ) ผู้จะเป็นพระสวามีในอนาคต และ
 (ในขณะเดียวกันนั้น) พระศิวะเองก็ได้เห็นแสงสว่างอันสูงสุดภายในที่รู้กันว่า
 ปรมาทมัน จึงหยุดจากการบำเพ็ญสมาธิ

ตโต ฤษุงคาริปะเตะ ฒณาไคร-
 ณะ กถิจิทรฤตภูมิภาคะ ๆ
 ศโนะ กฤตปฺราณวิมุक्तिริศะ
 ปฺรยงกพนธั นิพิทัง พิเกท ฯ 3.59

3.59 จากนั้น **พระอิศะ (พระศิวะ)** ผู้ทรงใช้ส่วนปลายแห่งพังพานแห่งพญา
 งู (เศษนาค) แบกรับโลกไว้ด้วยความยากลำบากอยู่เบื้องล่าง จึงค่อย ๆ ปล่อยลม
 หายใจออกมา แล้วคลายออกจากการนั่งสมาธิในท่าปรอรัยงกาสนะ

ตสยาะ สสิภยอำ ปฺรณิปาตปุรว
 สวหสตุลนะ ศิศิริตยยสย ๆ
 วยกีรยต **ตรยมพก**ปาทมุเล
 ปุษโปยจจะ ปฺลลวงกภินนะ ฯ 3.61

3.61 หลังจากได้ทำความนอบน้อมเสร็จแล้ว หญิงสหายทั้งสองของนางปารวตี จึงได้โปรยกำดอกไม้ของฤดูใบไม้ผลิที่ต้นเก็บมาด้วยมือ ที่ระคนไปด้วยเศษใบ ลงไปแทบพระบาทของ**พระตรีเนตร (พระศิวะ)**

อุม่าปี นีลาลกมธยโสภี
วิสุรียสนตี นวกรณิการม ฯ
จการ กรณจุตปลลเวน
มูรธนา ปฺรณามํ **วฤษภธวชาย** ฯ 3.62

3.62 แม้พระอุมาก็ได้ทำการนอบน้อมต่อ**พระผู้มีวิ้วเป็นธง (พระศิวะ)** ด้วยเศียรเกล้า ที่มีใบไม้อ่อนหลุดออกจากหู ขณะเดียวกันก็ทำให้ดอกกรรณิการัสตที่งดงามอยู่กลางมวยผมหลุดร่วงลงมาด้วย

อนนยภาชํ ปติมาปฺนุหิติ
สา ตถยเมวามิหิตา **ภเวณ** ฯ
น หิศวรเวยาหฤตยะ กทาจิ-
ตฺปุษณนติ โลเก วิปริตมรณม ฯ 3.63

3.63 **พระภวะ (พระศิวะ)** ตรัสกับพระนางอย่างนี้ว่า “ขอให้เจ้าได้พระสวามีที่ไม่สนใจต่อหญิงอื่นเกิด” แท้จริง ไม่ว่าในกาลไหนๆ ถ้อยคำของพระผู้ทรงเป็นอิศวระ ย่อมไม่ส่งเสริมความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากที่ตรัส ในโลก

กามสตุ พาณาวสร์ ปฺรตีกษย
ปตงควทวิหฺนิมุขํ วิวิกษุชะ ฯ
อุมาสมกษํ **หฺรพทลทกษยชะ**
ศฺราสนขฺยํ มุหฺรามมฺรศ ฯ 3.64

3.64 ฝ่ายกามเทพ ครั้นมองเห็นโอกาสเหมาะที่จะแผลงศร เป็นเหมือนกับปรารถนาจะเข้ากองไฟ คล้ายแมลงเม่าอยากจะบินเข้ากองไฟ จึงได้จับสายธนูซ้ำแล้วซ้ำอีก โดยมีตาจดจ้องไปที่**พระหระ (พระศิวะ)** ขณะพระนางอุมามาปรากฏตัวขึ้น

อโถปนินเย **คิริศาย** เคารี
ตปฺสฺวิเน ตามมฺรฺจา กรณ ฯ
วิศยิตฺตา ภาณุมโต มยฺไช-
รฺมนทากินีปฺษุกรพิชมาลาม ฯ 3.65

3.65 ลำดับนั้น พระนางเคารีได้น้อมเข้าไปถวายพวงลูกประคำที่ทำด้วย
เม็ดบัวจากแม่น้ำมณฑาทากินี (คงคา) ที่ตากแห้งแล้วด้วยแสงสว่างแห่งพระอาทิตย์
ด้วยมือที่มีสิ่งดงามคล้ายทองแดง แก่**พระคิริสะ (พระศิวะ)** ผู้ทรงบำเพ็ญตบะ

ปฤติครหิตุ์ ปรมณิปรียตวา-
ตตริโลจนสุตามุปจกรเม จ ฯ
สโมหน นาม จ ปุชฺชนวา
ธนุษยโมหฺ สมธตต พาณม ฯ 3.66

3.66 เพราะความรักต่อผู้ศรัทธา **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** อย่างกรายเข้าไป
ใกล้นาง เพื่อจะรับเอา(ลูกประคำ) ครั้นแล้วเทพผู้มีธนูดอกไม้(กามเทพ) จึงได้พาด
ลูกศรที่ไม่เคยพลาดเป้ามามาก่อน ชื่อว่า สโมหนะ บนธนู

หรัสตุ กิจิตฺปรีรูปฺตโรรย-
ศจนฺโทรทयरมก อิวามฺพุราศิ ฯ
อุมามุเข พิมพผลาธโรษฐ
วยาปารยามาส วิโลจนานิ ฯ 3.67

3.67 ฝ่าย**พระหระ (พระศิวะ)** ที่ความมั่นคงถูกทำให้สั่นไหวเล็กน้อย
เหมือนน้ำทะเลหนุนในเวลาพระจันทร์ขึ้น ทรงทอดพระเนตรไปที่ใบหน้าของ
พระนางอุมามีริมฝีปากกลางคล้ายผลพิมพะ (ทับทิม)

อเถนทรียกโษภมฺยคมเนตระ
ปนฺรวศิตวาทพลวนนิกฤทย ฯ
เหตุ สวเจโตวิกฤเตรทิตฤกษุ-
รทิตามฺปานเตษุ สสรช ทฤษฏิม ฯ 3.69

3.69 ที่นั่น **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** หลังจากข่มความหวั่นไหวแห่งอินทรี
อย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุม
ตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตของพระองค์หวั่นไหว จึงทรงทอดพระเนตรไป
ยังทิศต่าง ๆ โดยรอบ

จะเห็นว่า กาลิทาสได้ใช้พระนามของพระศิวะพรรณนาด้วยวิธีการหลากคำอย่างต่อเนื่องกัน
ในหลายบท กล่าวคือ

บทที่ 3.57	ใช้คำว่า	ศูลิน	พระผู้ทรงตรีศูล
บทที่ 3.58	ใช้คำว่า	ศมฤ	พระศัมฤ/ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข
บทที่ 3.59	ใช้คำว่า	อีศ	พระอีศะ
บทที่ 3.61	ใช้คำว่า	ศรยมพก	พระตรีเนตร/ผู้มีพระเนตรสามดวง
บทที่ 3.62	ใช้คำว่า	วฤษภรฺวช	พระผู้มีวิวเป็นธง
บทที่ 3.63	ใช้คำว่า	ภว	พระภาวะ
บทที่ 3.64, 67	ใช้คำว่า	หฺร	พระหระ
บทที่ 3.66	ใช้คำว่า	ตรีโลจน	พระตรีเนตร/ผู้มีพระเนตรสามดวง
บทที่ 3.65	ใช้คำว่า	คิริศ	พระผู้ประทับอยู่บนภูเขา
บทที่ 3.69	ใช้คำว่า	อโยคฺมเนตร	พระตรีเนตร/ผู้มีพระเนตรสามดวง

2. พระนามที่กวีผูกคำขึ้นใหม่

พระนามของพระศิวะที่อาจจะมีความหมายเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว แต่กวี
ผูกคำศัพท์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับคณะฉันทาที่ใช้ในการประพันธ์บ้าง กวีจึงใจที่จะใช้สลาใน
การประพันธ์เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่บ้าง จึงทำให้เกิดกระบวนการสร้างคำขึ้นใหม่ เช่นคำว่า **จนฺทร**
เศขร (พระผู้มีพระเศียรประดับด้วยพระจันทร์) กวีใช้เป็น **ตาราริขณฺตาริน** (พระผู้ทรงไว้ซึ่งเสี้ยว
ของเทพผู้เป็นเจ้าของดาวดวงดาวทั้งหลาย (พระจันทร์)) เป็นต้น ซึ่งพบการใช้พระนามที่ผูกขึ้นใหม่
จำนวน 17 พระนาม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 24 ตารางแสดงการเปรียบเทียบการสร้างสรรคพระนามพระศิวะ

ประเภท	ศิวสัทสนาม และคัมภีร์อื่น ๆ	กุมารสัมภาวะ	คำแปล
พระนาม ที่แสดงความยิ่งใหญ่	ปรยตาดมฺน, สมยตาดมฺน (ศิว. 13.17.135)	ยตาดมฺน (3.16)	พระผู้ควบคุมพระทัยแน่วแน่
	ชคทคฺรุ (ลึงค. 1.10)	วิศฺวคฺรุ (6.83)	พระผู้เป็นบิดาแห่งจักรวาล
พระนาม ที่แสดงอัตลักษณ์	หิมวทคิริสมศฺรย (ศิว. 13.17.106)	คิริศ (1.37, 1.59, 5.3)	พระผู้ประทับอยู่บนภูเขา
	นีลกณฺฐ (ศิว. 13.17.40)	นีลโลหิต (2.57) คิติกณฺฐ (2.61, 6.81)	พระผู้มีพระคอสีคล้ำ ”
	ปินากธฤก (ศิว.13.17.72, 133)	ปินากปาณิ (3.10, 5.53)	พระผู้มีพระหัตถ์ทรงตรีศูล

ตารางที่ 24 ตารางแสดงการเปรียบเทียบการสร้างสรรคพระนามพระศิวะ (ต่อ)

ประเภท	ศิวสัทสนาม และคัมภีร์อื่น ๆ	กุมารสัมภาวะ	คำแปล
พระนาม ที่แสดงอัตลักษณ์	วฤษภางกาค (ศิว.13.17.124)	วฤษางก (3.14, 7.29)	พระผู้มีวิวเป็นสัญลักษณ์
	วฤษวาทน (ศิว.13.17.39)	ปุงควเกตุ (7.77)	”
	วฤษเกตุ (ศิว. 13.17.87)	วฤษธวช (8.20)	”
		วฤษราชเกตน (5.84)	พระผู้มีพญาวิวเป็นสัญลักษณ์
ตรีโลจน (ลิงค.1.22, 98)		ตริยมพก (3.44, 3.61)	พระตรีเนตร, พระผู้มีดวงตาทั้งสาม
		อยุคมเนตร (3.69)	”
		อยุคมโลจน (8.27)	”
จนทุรเมาลี (ลิงค. 1.98)		ศคิเมาลี (5.60)	พระผู้มีพระโมลี/พระเศียร
	จนทุรเศชช (ลิงค. 1.76)	อินทุเมาลี (7.63, 7.94)	ประดับด้วยพระจันทร์
มทนทาท (ลิงค. 1.101)		ตวราชิปขนพธาริน (7.48)	พระผู้พัดทรงเสี้ยวพระจันทร์
	กามศาสน (ศิว. 13.17.87)	อนนคศาสน (8.6)	พระผู้ทำลายพระอนงค์ (กามเทพ)

จากตารางเปรียบเทียบการสร้างพระนามของพระศิวะใหม่ พบว่านอกจากพระนามที่เป็นคำหลัก กวียังนิยมสร้างสรรคพระนามให้มีความแปลกใหม่ด้วยเช่นกัน แต่ยังคงรักษาความหมายเดิมของพระนามหลักไว้ไม่ให้คลาดเคลื่อน และพระนามที่ได้รับการสร้างใหม่ในกุมารสัมภาวะมักจะเป็นพระนามที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของพระองค์เป็นส่วนใหญ่ และปรากฏวิธีการประกอบคำด้วยการคงส่วนหลักของความหมายในคำที่เป็นชื่อไว้ทั้งหมด เพียงแต่กาลิทาสใช้คำไวพจน์ของคำนั้น ๆ เข้ามาประกอบแทนที่ ดังนั้น คำที่ได้จากการสร้างใหม่จึงมีความหมายเดิม เพียงแต่รูปคำเปลี่ยนไปเท่านั้น ดังนี้

1. **คิริศ** บ่งบอกว่าพระศิวะประทับอยู่บนภูเขา เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **หิมวท** **คิริสมศรย** ซึ่งหมายความว่าพระศิวะเป็นผู้ประทับอยู่บนภูเขาคิริมาลัย โดยคงคำหลักคือ **คิริ-** (ภูเขา) และสมาสกับคำว่า **-ศ** (อาศัยอยู่) ซึ่งมาจาก **คี** ธาตุ แปลว่า **นอน, อาศัยอยู่** (Apte, 1890: 660)
2. **คิติกณฐ** บ่งบอกว่าพระศิวะมีพระศอสีคัล้า เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **นิลกณฐ** โดยคงคำหลักคือ **กณฐ** (คอ) ไว้ แล้วนำคำที่มีความหมายว่าสีคัล้า คือ **คิติ, นิล** มาสมาสเข้าด้วยกัน
3. **ปินากปาณิ** บ่งบอกว่าพระองค์มีตรีศูลเป็นอาวุธในพระหัตถ์ เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **ปินากธฤก** โดยคงคำหลักคือ **ปินาก** (ตรีศูล) ไว้ แล้วสมาสกับคำว่า **ปาณิ** (มือ)

4. **วฤษางก, ปุงควเกตุ, วฤษธวช, วฤษราชเกตน** บ่งบอกว่าพระองค์มีโคนันทีเป็นสัญลักษณ์หรือพาหนะ เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **วฤษภางก, วฤษวาทน, วฤษเกตุ** โดยคงคำหลักคือ **วฤษ, วฤษราช, วฤษภ** (โค, พญาโค) ไว้ และสมาสกับคำว่า **-องก, -เกตุ, -เกตน, -ธวช, -วาทน** (เครื่องหมาย, สัญลักษณ์ และพาหนะ)

5. **ตริยมพก, อยุมเนตร, อยุมโลจน** บ่งบอกว่าพระองค์มีพระเนตรสามดวง เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **ตริโลจน, ตรินเนตร** โดยคงคำว่า **-โลจน, -เนตร** (ดวงตา) ไว้ แล้วนำไปสมาสต่อท้ายคำว่า **ตริ-** (สาม) หรือ **อยุม-** (แปลว่า ไม่คู่ หมายถึง คี่ ซึ่งในที่นี้หมายถึง จำนวนสาม)

6. **ศศิเมาลี, อินทุเมาลี, ตาราริพณฑธาริน** บ่งบอกว่าพระองค์มีพระเศียรประดับด้วยพระจันทร์เสี้ยวเสมอ เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **จนทรเมาลี, จนทรเศขร** โดยคงคำว่า **-เมาลี** (พระเศียร) ไว้ แล้วนำไปต่อท้ายคำที่มีความหมายว่าพระจันทร์ คือ **ศศิ-, อินทุ-, จนทร-** บ้าง หรือโดยการผูกคำใหม่ เช่น **ตาราริพณฑธาริน** แปลว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งเสี้ยวแห่งเทพผู้เป็นใหญ่ในบรรดาดวงดารา(พระจันทร์) บ้าง

7. **อนงคศาสน** บ่งบอกว่าพระองค์เป็นผู้เผ่าทำลายพระอนงค์หรือกามเทพ เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นมาใช้แทนคำว่า **มทนทาท, กามศาสน** โดยคงคำที่มีความหมายว่า เผ่าหรือทำลาย ไว้คือ **-ศาสน, -ทาท** แล้วนำไปสมาสท้ายคำที่หมายถึงกามเทพคือ **อนงค-, กาม-, มทน-** ตัวอย่างการใช้คำหลักและคำที่สร้างขึ้นใหม่

ตัวอย่างที่ 1 การใช้พระนามหลักทั่วไป

ยพา พุโระ สรวคตสตุวมุจยเส
น เวตสิ ภาวสถิมิมิ กถิ ชนม ๑
อิติ สวหสโตลลิติตตจ มุคธยา

รหสยपालภยต **จนทรเศขระ** ๓ 5.58

ตัวอย่างที่ 2 การใช้พระนามที่สร้างขึ้นใหม่

วิศวาวสุปราครหโระ ปรววิโณะ
สงคียมานตริปราวทานะ ๑
อธวานมธวานตวิการลงขย-

สตุตตาร **ตาราริพณฑธารี** ๓ 7.48

จากตัวอย่างข้างต้นจะพบว่า ในบทที่ 5.58 ตำแหน่งบาทสุดท้ายของวัมศัณฉันท์ กาลิทาสใช้พระนามหลักของพระศิวะ คือ **จนทรเศขร** (พระผู้มีพระจันทร์บนพระเศียร) ส่วนในบทที่ 7.48 ตำแหน่งบาทสุดท้ายของอุปชาติฉันท์ กาลิทาสใช้พระนามที่มาจากคำขึ้นใหม่ของพระศิวะ คือ **ตาราธิปณฑธารี** (พระผู้ตัดทรงเสี้ยวแห่งจอมดารา) แต่ยังคงความหมายเดิมของพระนามหลักอยู่คือพระศิวะมีเสี้ยวพระจันทร์ประดับอยู่บนพระเศียร

อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างของการผูกร้อยเรียงคำศัพท์ในบทร้อยกรองได้อย่างดี เพราะจากพระนามหลักซึ่งมีเพียง 5 พยางค์ (จน-ทร-เศ-ข-ร) กาลิทาสผูกคำศัพท์มาทดแทนถึง 8 พยางค์ (ตา-รา-ธิ-ป-ณฑ-ท-ธา-รี) และไม่ผิดจากข้อกำหนดของฉันทลักษณ์ คือ ในบทที่ 7.48 ตำแหน่งบาทสุดท้ายของอุปชาติฉันท์ เป็นอนุเพนทรวีชรา (11 พยางค์) มีข้อกำหนดด้วยคณะคือต้องประกอบด้วย ช, ต, ช คณะ และตามด้วย **ครุ** สองครั้ง เขียนสรุปเป็นตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 25 ตัวอย่างการกำหนดคณะในอนุเพนทรวีชราฉันท์

คณะ	ช คณะ		ต คณะ			ช คณะ		ครุ สองครั้ง		
พยางค์	ล	ครุ	ล	ครุ	ครุ	ล	ล	ครุ	ล	ครุ
สัญลักษณ์ใช้แทน	U	—	U	—	—	U	U	—	U	—
ตัวอย่าง	ต	ตา	ร	ตา	รา	ธิ	ป	ณฑ	ท	ธา

อนึ่ง จากตัวอย่างพระนามว่า **ตาราธิปณฑธารี** ที่กาลิทาสเลือกใช้ในตำแหน่งของบาทสุดท้ายในบทนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความงามทางเสียง กล่าวคือศัพทาลังการ (อลังการทางเสียง) ประเภทอนุปราสะ (การซ้ำเสียงพยัญชนะ) อยู่ด้วย คือประกอบด้วยเฉกานุปราสะ (การซ้ำเสียงพยัญชนะที่เหมือนกัน) ในตำแหน่งของพยางค์ที่ **ตารา / ตารา** และประกอบด้วยศรุตยอนุปราสะ (การซ้ำเสียงพยัญชนะในวรรคที่มีฐานกรณ์คล้ายกัน) ระหว่างคำว่า **ตารา** กับ **ธา** หรือระหว่างคำว่า **ตตารา** กับ **-ท ธา** อีกด้วย

ดังนั้น การสร้างพระนามด้วยการประดิษฐ์คำใหม่จึงอาจจะมีได้เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านฉันทลักษณ์และกวีจึงใจประดับประดาบทนิพนธ์ให้งดงามไปด้วยอลังการทางเสียง

3. พระนามที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อหา

การที่กวีพรรณนาชื่อของตัวละครไว้ในแต่ละตำแหน่งของบทประพันธ์ จะมีความหมายเฉพาะบ้าง มีความหมายเกี่ยวเนื่องกับเนื้อหาของเรื่องในตอนนั้น ๆ บ้าง สามารถจำแนก

ลักษณะได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) พระนามทั่วไป 2) พระนามที่แสดงถึงความเป็นใหญ่ 3) พระนามที่แสดงถึงอัตลักษณ์ และ 4) พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กวีกำลังเล่า ดังนี้

3.1 พระนามทั่วไป คือเป็นพระนามสามัญซึ่งเป็นที่รู้จักดีอยู่แล้ว ประกอบด้วย **คิวิ** (พระคิวิะ), **หระ** (พระหระ), **ภว** (พระภวะ), **เทว** (พระเทวะ), **ศรว** (พระศรวะ), **คักร** (พระคักระ), **ภควต** (พระภควัน)

3.2 พระนามที่แสดงถึงความเป็นใหญ่ของพระคิวิะทั้งในสถานะเป็นผู้ยิ่งใหญ่แห่งจักรวาล ผู้เป็นบิดาแห่งจักรวาล เป็นพระปรเมศวร หรือเป็นจอมแห่งภูต เป็นต้น ประกอบด้วย **ปคุปติ** (พระผู้เป็นเจ้าของแห่งปศุสัตว์), **อษฏมูรติ** (พระผู้มีมูรติทั้งแปด), **เทวเทว** (พระผู้เป็นจอมแห่งทวยเทพ), **ศมภู** (พระผู้เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข), **ชคตปติ** (พระผู้เป็นใหญ่ในโลก), **มเหศวร** (พระมเหศวระ), **วิศวามูรติ** (พระผู้มีร่างกายเป็นจักรวาล), **วิศวาत्मน** (พระผู้เป็นอาตมันแห่งจักรวาล), **ปรภ** (พระผู้มีอำนาจเหนือ), **อิศวร** (พระอิศวระ), **ชคทคฺรุ** (พระผู้เป็นครูแห่งโลก), **วิศวคฺรุ** (พระผู้เป็นบิดาแห่งจักรวาล), **ปรเมศวร** (พระปรเมศวร), **อิสาน** (พระผู้เป็นใหญ่), **อิส** (พระผู้เป็นใหญ่), **ภูตปติ** (พระผู้เป็นจอมแห่งภูต)

นอกจากพระนามที่ทั่วไปแล้ว พระนามเหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถานะความยิ่งใหญ่ของพระคิวิะ เพราะในเนื้อเรื่องพระองค์เป็นพระปรเมศวร พระองค์เดียว รongลงมาเป็นพระวิษณุและพระพรหม แสดงให้เห็นว่า กวีอาจจะเป็นผู้นับถือไสวณิกาย เพราะความหมายเหล่านี้สะท้อนถึงแนวคิดของผู้ประพันธ์ที่มีต่อเทพเจ้าที่ตนนับถือว่าเป็นผู้สูงสุดหาผู้ใดเปรียบได้

3.3 พระนามที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพระคิวิะ โดยจะสามารถมองเห็นได้ด้วยสภาพภายนอก เช่น พระคิวิะประทับอยู่บนภูเขาคูหา ผู้บำเพ็ญตบะอย่างยอดเยี่ยม ทรงตรีศูล มีพระเนตรสามดวง มีโคนันทีเป็นพาหนะ ประดับพระเศียรด้วยพระจันทร์เสี้ยว และเป็นผู้ทำลายกามเทพ เป็นต้น ประกอบด้วย **คิริศ** (พระผู้ประทับอยู่บนภูเขาคูหา), **สถาณ** (พระผู้มั่นคง), **ตปสฺวิ** (พระผู้บำเพ็ญตบะ), **ยตาत्मน** (พระผู้ควบคุมพระทัยแน่วแน่), **ตรีโลจน**, **ตรีเนตร**, **ตรียมพก**, **อยุคมเนตร**, **อยุคม-โลจน** (พระตรีเนตร), **วิรูปากษ** (พระผู้มีพระเนตรพิสดาร), **วฤษภว**, **วฤษางก**, **ปุงควเกตุ**, **วฤษภว**, **วฤษราชเกตน** (พระผู้มีวิ้วเป็นธง), **รพ** (พระผู้แผดเสียงร้องคำราม หรือผู้ดุร้าย), **ศูลิน**, **ศูลภฤต**, **ปินากิน**, **ปินากปาณิน** (พระผู้ทรงตรีศูล), **ปวาริ** (พระผู้เป็นศัตรูกับเมืองทั้งสาม), **นิลภณฐ**, **นิลโลहित**, **คิตภณฐ** (พระผู้มีพระศอสีคล้ำ), **จนทรเศขร**, **ศคิเมาลี**, **อินทุเมาลี**, **ตาราธิบณทธาริน**, **จนทรเมาลี** (พระผู้มีพระจันทร์ประดับบนพระเศียร), **สมรศาสน**, **อนงคศาสน** (พระผู้ฆ่ากามเทพ)

ตัวอย่างพระนามที่สะท้อนอัตลักษณ์ของพระศิวะ

เมื่อกวีประสงคฺจะพรรณนาภาพความงามของพระศิวะ มักจะใช้พระนามที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่จะช่วยสะท้อนความงามหล่อเหลาของพระศิวะอันจะส่งผลให้เกิดความรักต่อผู้พบเห็นหรือนึกถึงออกมาได้อย่างชัดเจน และสิ่งที่จะสะท้อนความงาม ก็คือ พระจันทร์เสี้ยว โดยกวีได้นำพระนามที่ประกอบด้วยพระจันทร์เสี้ยวมาประพันธ์ไว้ในกวีนิพนธ์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ปรากฏในบทที่ 5.58, 5.86, 7.48, 7.63 และ 7.94 โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

5.58 “อนึ่ง นางผู้ไร้เดียงสายังได้วาดรูปเขาผู้มีพระจันทร์บนพระเศียร (พระศิวะ) ด้วยมือของตน แล้วบ่นอยู่ในที่ลับว่า “ในเมื่อผู้รู้ทั้งหลายต่างพากันกล่าวว่าพระองค์ดำรงอยู่ในทุกหนทุกแห่ง แล้วพระองค์ไม่รู้ว่าคนผู้นี้กำลังตกอยู่ในความรักได้อย่างไร?”

7.63 ในกาลนั้น พระผู้มีพระเศียรประดับด้วยพระจันทร์ (พระศิวะ) เสด็จดำเนินไปสู่ถนนวนหลวงที่มีทางขึ้นไปข้างบนประดับประดาด้วยธง พลางทำให้ยอดแห่งปราสาททั้งหลายมีความรุ่งโรจน์เป็นสองเท่าเพราะประกายแสงของ(เสี้ยว)พระจันทร์ แม้จะเป็นเวลากลางวันก็ตาม

จะพบว่าเมื่อกวีกล่าวถึงสิ่งที่จะสะท้อนความงามของพระศิวะออกมา เป็นการเพิ่มให้เกิดความรักต่อผู้จ้องมองหรือพบเห็นมากยิ่งขึ้น กวีมักนิยมใช้พระจันทร์เสี้ยวที่ประดับอยู่บนพระเศียรของพระศิวะเป็นองค์ประกอบในการสะท้อนความรักและความงามออกมา ซึ่งในบทที่ 5.58 กวีพรรณนาว่า พระนางปารวตีกำลังคิดถึงคานิงหาพระศิวะ แล้ววาดภาพพระศิวะที่มีพระจันทร์ประดับอยู่บนเศียร พลางบนรำพึงรำพันออกมา อยู่ด้วยความคิดถึงว่า “พระองค์ไม่รู้ว่าคนผู้นี้กำลังตกอยู่ในความรักได้อย่างไร” เป็นการแสดงออกของพระนางปารวตีผู้หลงรักพระศิวะ และมีสิ่งที่กระตุ้นให้ตัวละครหรือผู้อ่านเห็นภาพอัตลักษณ์ที่สะท้อนความงามของพระศิวะออกมา ก็คือพระจันทร์เสี้ยว ส่วนในบทที่ 7.63 กวีพรรณนาให้เห็นภาพพระศิวะที่กำลังเสด็จดำเนินไปสู่ถนนวนหลวงที่ประดับประดาด้วยธง พลางทำให้ยอดแห่งปราสาททั้งหลายมีความงามรุ่งโรจน์ทวีคูณขึ้นเพราะประกายแสงของเสี้ยวพระจันทร์ แม้ขณะนั้นจะเป็นเวลากลางวัน เพียงเสี้ยวพระจันทร์ก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความงามได้มากเพียงนั้น สอดคล้องกับบทที่ 7.35 ที่กาลิทาสพรรณนาไว้ว่า

7.35 พระหระจะประดับจุกงามณีอีกทำไมเล่า ในเมื่อพระองค์ก็มีพระเมาลีประดับด้วยพระจันทร์ แม้ไม่ปรากฏเด่นเพราะมีเพียงเสี้ยวเดียว แต่ก็เปล่งรัศมีเป็นประกายที่สดใสอยู่ตลอดเวลา แม้ในเวลากลางวัน

แม้ว่ากวีจะไม่ได้พรรณนาความงามของพระศิวะอย่างตรงไปตรงมา แต่สิ่งที่แฝงความหมายอยู่ก็คือพระจันทร์บนพระเศียรของพระศิวะนั้นเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งสูงส่ง เป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มพูนความมั่งคั่งให้เกิดขึ้นแก่พระศิวะเอง สภาพแวดล้อมโดยรอบ หรือช่วยกระตุ้นให้เกิดความรักต่อผู้พบเห็น

3.4 พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กวีกำลังเล่า

พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กวีกำลังเล่า นั้น สามารถแบ่งลักษณะออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในเรื่อง และ 2) พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ดังนี้

3.4.1 พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในเรื่อง
เมื่อกวีกำลังพรรณนาเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อไป มักจะใช้พระนามของพระเอกที่บ่งบอกเป็นความหมายแฝงว่าเหตุการณ์เช่นไรกำลังจะเกิดขึ้น ลักษณะเช่นนี้ปรากฏเด่นชัดในบทที่ 3.44, 3.51, 3.66, 3.69 และ 3.71 เป็นต้น โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

3.44 กามเทพนั้น ผู้มีร่างโกลีจะถูกทำลาย มองเห็น **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** ผู้กำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะโกลีต้นเทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) อันปลาดด้วยหนังสือ

3.51 พระสมร (กามเทพ) ขณะมองดู **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** ผู้ไม่มีสิ่งใดรบกวนแม้แต่ในพระทัย ผู้ประทับอยู่อย่างนั้น จากที่ไม่โกล ก็เกิดอาการมือสั่น เพราะความกลัว จนไม่ได้สังเกตว่าลูกศรและธนูหล่นจากมือของตน

3.66 เพราะความรักต่อผู้ศรัทธา **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** ย่างกรายเข้าไปโกลีนาง เพื่อจะรับเอา (ลูกประจำ) ครั้นแล้วเทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) จึงได้พาดลูกศรที่ไม่เคยพลาดเป๋ามาก่อน ชื่อว่า สัมโมหณะ บนธนู

3.69 ที่นั่น **พระตรีเนตร (พระศิวะ)** หลังจากชมความหวานไหวแห่งอินทรี้อย่างเต็มความสามารถอีกครั้ง เพราะความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมตนเองแล้ว เมื่อจะหาสาเหตุที่ทำให้จิตของพระองค์หวานไหว จึงทรงทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ

3.71 ทันใดนั้น ไฟที่ลุกโชนและมีเปลวที่โชติช่วง ก็พุ่งออกจากดวงตาที่สาม (ตรีเนตร) ของพระองค์ ผู้มีความโกรธเกิดขึ้นเพราะถูกรบกวนในการบำเพ็ญตบะ และมีใบหน้าที่น่ากลัวเนื่องจากการขมวดคิ้วของพระองค์

จะเห็นว่าก่อนเหตุการณ์ที่พระศิวะจะแผดเผาเกมเทพให้เป็นขี้เถ้าด้วยดวงตาที่สามนั้น กวีได้โปรยปรายคำศัพท์ที่เป็นพระนามของพระศิวะที่เกี่ยวข้องกับดวงตาที่สามของพระองค์ คำว่า **ตรีเนตร, ตรีโลจน** แปลว่า **พระตรีเนตร, ดวงตาที่สาม** เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นคือพระศิวะจะใช้ดวงตาที่สามเผาเกมเทพให้เป็นเถ้าธุลี เกมเทพจึงกลายเป็นผู้ไร้ตัวตนคือพระอนงค์ไป จากนั้นกาลิทาสจึงพรรณนาเหตุการณ์อันสำคัญของเรื่องในบทสุดท้าย ซึ่งก็คือพระศิวะได้แผดเผาเกมเทพให้เป็นเถ้าถ่านด้วยพระเนตรที่สามนั่นเอง

3.4.2 พระนามที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น
เมื่อพรรณนาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น กาลิทาสใช้พระนามที่สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ เช่นกัน เช่น ความโกรธของพระศิวะ เป็นต้น ลักษณะนี้ปรากฏในบทที่ 3.76 ดังนี้

3.76 ทันใดนั้น ท้าวหิมวัตได้ใช้แขนทั้งสองข้างอุ้มเอาธิดาผู้นางสงสาร ผู้กำลังหลับตาเพราะกลัวต่อความโกรธของพระรุทร (พระศิวะ) แล้วดำเนินไปตามทางด้วยร่างกายที่เหยียดยาวเพราะความเร็ว ประหนึ่งข้างของเทวดาประคองดอกบัวซึ่งติดอยู่ที่ง่า เดินไปตามทาง ฉะนั้น

จากตัวอย่างจะเห็นว่า เมื่อกวีพรรณนาถึงความโกรธของพระศิวะ อันเป็นอาการที่มักเกิดขึ้นเมื่อพระองค์อยู่ในรูปของพระรุทร ซึ่งคำว่า **รุทร** เองก็เป็นพระนามที่เก่าแก่ของพระศิวะปรากฏตั้งแต่สมัยพระเวท หมายถึง ผู้แผดเสียงร้องคำรามหรือดุร้าย เป็นต้น

2. การหลាក់คำในพระนามของพระนางปารวตี

การใช้คำไวพจน์พระนามของพระนางปารวตี กวีวางบทบาทของพระนางให้อยู่ในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัตเป็นหลัก เพราะฉะนั้น พระนามส่วนใหญ่ของพระนาง กวีจึงใช้ในลักษณะไม่มากนัก โดยมากจะมีลักษณะที่เหมาะสมกับบทบาทของพระนางเท่านั้น แบ่งเป็น 3 บทบาท คือ 1) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต 2) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของผู้เป็นเลิศในการบำเพ็ญตบะ และ 3) พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของกุลสตรี โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต

พระนามของพระนางปารวตีในกุมารสัมภวะส่วนใหญ่จะปรากฏใช้ในลักษณะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต ดังนี้

พระนามว่า ปารวตี ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 1.26, 4.42, 5.1, 5.31, 5.36, 6.14, 6.28, 6.84, 8.3, 8.6, 8.9, 8.19, 8.22, 8.23, 8.50, 8.64, 8.78 และ 8.83 โดยเป็นพระนามที่ได้รับขนานตั้งแต่กำเนิด โดยหมู่ญาติของพระนางได้ขนานชื่อนี้ตามวงศานวงศ์เรื่อยมา และบ่งบอกถึงลักษณะบทบาทภายนอกคือพระนางเป็นพระธิดาของท้าวหิมวัต เป็นพระนามที่มาจากคำว่า ปรวต (ภูเขา) ลง อิณ ปัจจัยไนต์ทิต (Secondary Suffix) หมายถึง ผู้เป็นเหล่ากอของภูเขา, ผู้กำเนิดมาจากภูเขา หรือธิดาของภูเขา(หิมาลัย)

พระนามว่า ปารวตี ยังเป็นพระนามหลัก ที่กวีใช้เป็นต้นแบบสำหรับผูกคำขึ้นมาใหม่โดยไม่ละทิ้งความหมายเดิมของพระนามหลักอยู่ ด้วยการสร้างคำให้มีการพ้องความหมายใช้เป็นคำไวพจน์ของคำว่า ปารวตี และมีคำแปลเช่นเดียวกัน คือ *พระธิดาของภูเขา* ซึ่งเป็นบทบาทหลักของพระนางในกวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องกุมาร-สัมภวะ มีรายละเอียดการสร้างคำด้วยการใช้วิธีสมาส ดังนี้

ตารางที่ 26 ตารางแสดงการสร้างคำที่เป็นพระนามของพระนางปารวตี

พระนามหลัก	พระนามที่สร้างใหม่	การแยกคำ		ประเภทสมาส	หมายเหตุ
ปารวตี	ปรวตราชปุตรี (1.48)	ปรวตราช	ปุตรี	ษษฐี ตตปบุษ	
	นเคนทรกนยา (3.17)	นเคนทร	กนยา		
	สถาวรราชกนยา (3.52)	สถาวรราช	กนยา		
	อทริสุตา (6.95)	อทริ	สุตา		
	กษิธิธรรปติกนยา (7.94)	กษิธิธรร	กนยา		
	ไศลราชทุหิตูร (8.1)	ไศลราช	ทุหิตูร		
	ไศลราชตนยา (8.49)	ไศลราช	ตนยา		
	อเทรสตนยา (5.63)	อเทรส	ตนยา		อลุกตสมาส ⁵²

จากพระนามของพระนางปารวตีที่มีการใช้ถึง 26 ครั้งข้างต้น กาลิทาสพรรณนาให้พระนางอยู่ในสถานะธิดาของท้าวหิมวัตอย่างชัดเจน โดยใช้วิธีการสมาสเป็นส่วนใหญ่ คือใช้คำว่า -**ปุตรี**, -**กนยา**, -**ตนยา**, -**สุตา** และ -**ทุหิตูร** ซึ่งมีความหมายว่า ลูกสาว, ธิดา ไปสมาสต่อท้าย

⁵² ดูเพิ่มเติมที่ Kale, M.R. (2016: 128-129)

คำว่า **ปรวตราช-**, **นเคนทร-**, **สถาวรราช-**, **กษัตริธรรปติ-**, **ไศลราช-** ซึ่งแปลว่า เจ้าแห่งภูเขา, ผู้เป็นใหญ่ในบรรดาภูเขา, จอมแห่งขุนเขา และ อทริ- ที่แปลว่า ภูเขา แต่ก็สามารถจะทราบได้ว่าเป็นท้าวหิมวัต และนอกจากจะแสดงความเป็นธิดาคือพระนางปารวตีแล้ว ยังแสดงความยิ่งใหญ่ของท้าวหิมวัตด้วย

2. พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของผู้เป็นเลิศในการบำเพ็ญตบะ

พระนามที่สอดคล้องกับการปฏิบัติของพระนางปารวตี ซึ่งได้รับขนานพระนามขึ้นเพราะการกระทำของพระนางเอง และเนื่องจากพระนามของพระนางปารวตีมีจำนวนไม่มาก ผู้วิจัยจะอธิบายความสอดคล้องกับบทบาทของแต่ละพระนาม ดังนี้

พระนามว่า อูมา ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 1.26, 1.43, 2.59, 3.58, 3.62, 3.64, 3.67, 5.32, 5.62, 6.3, 6.82, 7.4, 7.24, 7.28, 7.76, 7.77, 8.20, 8.26, 8.88 โดยเป็นพระนามที่ไม่ได้ตั้งใจขนานให้แต่แรก เพราะเป็นพระนามที่เกิดขึ้นเพราะพระนางปารวตีบำเพ็ญตบะมากเกินไป พระนางเมนาผู้มารดาจึงห้ามด้วยคำว่า “**อู มา**” แปลว่า “อย่าเลยแม่” อยู่บ่อยครั้ง ดังนั้น คำนี้จึงถูกใช้เรียกพระนางอยู่เสมอจนเสมือนหนึ่งเป็นพระนาม (Mani, 1975: 577) ซึ่งในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ปรากฏเนื้อความตอนนี้อยู่ในบทที่ 1.26 ว่า

ตำ ปารวตีตยาภิขเนน นามนา
 พนธูปริยัม พนธูชโน ชุหาว ฯ
อู เมติ มาตรา ตปโส นิชิทธา
 ปศจาทุมาชยาม์ สุมุชชี ชคาม ฯ 1.26

1.26 ประยูรญาติทั้งหลายเรียกนางผู้เป็นที่รักใคร่แห่งวงศ์วาน ด้วยชื่อตามวงศ์สกุลว่า “**ปารวตี**” ต่อมาภายหลัง เมื่อถูกมารดาห้ามจากการบำเพ็ญตบะด้วยคำว่า “**อู มา**” พระนางผู้มีดวงหน้าสวยงามจึงได้รับการขนานนามว่า “**อูมา**”

พระนามว่า เคารี ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 5.7, 5.50, 6.1, 7.15, 7.95 เป็นพระนามที่กาลีทาสใช้เมื่อพรรณนาถึงพระนางปารวตีเมื่อได้รับอนุญาตจากบิดา ผู้พึงพอใจในความตั้งมั่นที่เหมาะสมของพระนาง แล้วพระนางปารวตีจึงได้ไปสู้อยอดเขาที่เต็มไปด้วยนกยูง เพื่อต้องการจะบำเพ็ญตบะให้ร่างกายกลายเป็นสีขาว จากที่แต่เดิมเป็นสีดำคล้ายไพลิน และพระนางประทับบำเพ็ญตบะอยู่บนยอดเขาจนครบ 100 ปี จากนั้นเมื่อพระพรหมทราบเรื่องจึงได้ประทานพรแก่พระนางให้มีความขาวกระจ่าง เพราะความขาวนั้นพระนางจึงได้ถูกเรียกว่า พระนางเคารี (Mani,

1975: 577-578) และต่อมาภายหลังยอดเขาที่พระนางไปบำเพ็ญตบะก็เป็นที่รู้จักโดยชื่อว่า เคารี ด้วยเช่นกัน ซึ่งในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ปรากฏเนื้อความตอนนี้อยู่ในบทที่ 5.7 ว่า

อถานุรูปาภินิเวศโตชฌณา
 กฤตตามนุชฌณา คุรุณา ครีเยสา ฯ
 พรชาสุ ปศจาตปรถิตํ ตทาขยยา
 ชคาม เคารี ศิขริ ศิขณทิมต ฯ 5.7

5.7 ลำดับนั้น พระนางเคารี (ปารวตี) เมื่อได้รับอนุญาตจากบิดาผู้เป็นใหญ่ ผู้พึงพอใจในความตั้งมั่นที่เหมาะสมของพระนาง (พระนาง) จึงได้ปล่อยยอดเขาที่เต็มไปด้วยนกยูง ซึ่งต่อมาภายหลังกลายเป็นที่รู้จักในหมู่คนทั้งหลายโดยชื่อว่า เคารี

พระนามว่า อปรณา ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 5.28, 7.65 เป็นพระนามที่มีความหมายมาจากการที่พระนางปารวตีปฏิเสธที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยวิธีการที่เรียกว่า อปรณา กล่าวคือแม่ไข่ม้วนที่หล่นลงจากตัวเองก็จะไม่นำมากินประทังชีวิต (Apte, 1990: 146; Williams, 1999: 51) ซึ่งถือว่าเป็นการบำเพ็ญตบะขั้นสูงสุดที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง ดังนั้น จึงได้รับการขนานนามว่า อปรณา แปลว่า ผู้มีได้อาศัยไข่ม้วนเลี้ยงชีวิต ซึ่งในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ปรากฏเนื้อความตอนนี้อยู่ในบทที่ 5.28 และ 7.65 ดังนี้

สุยวีศิริณทรมปรณวฤตติตา
 ปรา หิ กาษฐา ตปสสตุยา ปุณะ ฯ
 ตทปยปากีรณมตะ ปริยวทา
 วทนตยปรณติ จ ตา ปุราวิทะ ฯ 5.28

5.28 แท้จริง การมีชีวิตอยู่ด้วยไข่ม้วนที่หล่นลงจากตัวเองเป็นการบำเพ็ญตบะขั้นสูงสุดที่เคร่งครัดอย่างยิ่ง แต่พระนางก็ปฏิเสธที่จะกระทำสิ่งนั้น ดังนั้น นักปราชญ์ผู้รู้ประวัติศาสตร์จึงขนานนามพระนางผู้มีวาจาไพเราะว่า “อปรณา (ผู้มีได้อาศัยไข่ม้วนเลี้ยงชีวิต)”

สุถาเน ตโป ทุศจรเมตทรถ-
มปรณยา เปลยาปิ ตปตม ฯ
 ยา ทาสยมปยสย ลเมต นารี
 सा स्यात्कृत्तारुता गिमतङ्कस्याम ॥ 7.65

7.65 (ชาวเมืองกล่าวกันว่า) “นางอปรณา (ปารวตี) แม่ผู้ขอบบาง ได้บำเพ็ญตบะซึ่งประพฤติได้ยากเพื่อพระคิวงนั้น ในสถานะที่เหมาะสม แม้หญิงสาวผู้ได้รับ

ความเป็นทาสของพระคิวกี้อย่างบรรลุความสำเร็จ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงหญิงผู้นอนอยู่
บนตักของพระองค์”

3. พระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของกุลสตรี

บทบาทอย่างหนึ่งของพระนางปารวตีที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องกุมาร
สัมภวะคือ พระนางเปรียบเสมือนตัวแทนผู้หญิงที่มีความงามสมบูรณ์แบบ ดังในบทที่ 1.49 ว่า

สรุโฆปมาทรวุสมุจเยน
ยธาปรเทศ์ วินิเวศิตน ๓
สา นิรมิตา วิศุสสุธา ปฺรยตนา-
เทกสเสานทรยทิทฤกษเยว ๓ 1.49

1.49 พระนางปารวตีนั้น พระพรหมได้เนรมิตขึ้นด้วยความพยายามอัน
ยิ่งใหญ่ เหมือนกับว่าปรารถนาจะเห็นความงามรวมอยู่ในที่เดียวกัน โดยรวมเอาสิ่งที่มี
คุณสมบัติดีดังที่อุปมาไว้แล้วทุกประการ มาจัดวางในตำแหน่งที่เหมาะสม

ดังนั้น กาลิทาสจึงพรรณนาพระนางปารวตีให้มีคุณลักษณะที่ดั่งงามทุกอย่างในความเป็นหญิง
สาวผู้เป็นตัวแทนของความงดงาม อ่อนช้อย บอบบาง เป็นต้น ดังนี้

พระนามว่า ภวานี ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 7.84 เมื่อกาลิทาส
พรรณนาถึงบทบาทที่พระนางปารวตีเป็นเจ้าของที่กำลังตั้งใจฟังคำสอนของพราหมณ์ในขณะที่กำลัง
เข้าพิธีวิวาห์กับพระคิวกี พระนางจรรู้สึกซาบซ่านอยู่ในโสตประสาทไปจนถึงขอบพระเนตร ซึ่งใน
กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ปรากฏเนื้อความตอนนี้อยู่ในบทที่ 7.83-84

วรุ์ ทฺวิชะ ปฺราห ตฺไวษ วตเส
วหฺนฺรฺวิวาทํ ปฺรติ กรฺมสากุชี ๓
ศิเวน ภฺรตฺรา สห ธรฺมจฺรยา
การฺยา ตฺวยา มุกฺตฺวิจฺจารเยติ ๓ 7.83

7.83 พราหมณ์ ได้พูดกับเจ้าสาวว่า “ลูกเอ๋ย ไฟนี้เป็นพยานในพิธีวิวาห์ของ
เธอ เธอพึงประพฤติปฏิบัติโดยธรรมกับพระคิวกีผู้เป็นพระสวามี โดยปราศจากการ
โต้แย้ง”

อาโจนานันต์ ศรวณ วิตตย

ปีติ์ คุโรสตทวงนั ภวานยา ฯ

นิทาฆกาโลลพณตาปเยว

มาเหนทรมมะทะ ปุรณัม ปุถุถียา ฯ 7.84

7.84 พระภวานี (ปารวตี) ได้ดื่มด่ำคำสอนของพราหมณ์นั้นที่แม่ชานโลต
ประสาทไปจนถึงขอบพระเนตร เปรียบเหมือนกับแผ่นดินที่ร้อนอบอ้าวอย่างแรงกล้า
ได้ซึมซับเอาน้ำฝนแรกที่มาจากพระอินทร์ในฤดูร้อน

พระนามว่า อัมพิกา ปรากฏใช้ในกุมารสัมภวะ บทที่ 6.90, 8.18, 8.77
ซึ่งกาลีทาสมักจะใช้เมื่อพรรณนาให้พระนางปารวตีมีรูปลักษณะที่บอบบางเหมือนกับหญิงทั่วไป เช่น

ทษฏมุกตมธโรชฐมมพิกา

เวทนาวิธุตหสตปลลวา ฯ

คีตเลน นีรวาปยตฤษณั

เมาลีจนทรศกเลน ศุลินะ ฯ 8.18

8.18 พระนางอัมพิกา (ปารวตี) ผู้มีใบอ่อนคือฝ่ามือที่ลั่น(พระสวามี)เพราะ
ความเจ็บปวด จึงทำให้ริมฝีปากล่างที่เพิ่งถูกปล่อยจากการขบกัดของพระศิวะ
ให้ผ่อนคลาย ด้วยเสี้ยวพระจันทร์ที่เย็นบนพระเศียรของพระผู้ทรงตรีศูล (พระศิวะ)
ในชั่วขณะ

มานยภกติริถ วา สชีชนะ

เสวยตามิทมนงคทีปกม ฯ

อิตยทารมภิชาย ศักร-

สตามปายยต ปานมมพิกาม ฯ 8.77

8.77 “หรือว่า หญิงสหายของเธอ ย่อมเป็นผู้รักก็อย่างยิ่ง(ต่อเธอ) (ดังนั้น)
เธอจึงดื่มน้ำเมานี้ที่จะกระตุ้นความรักให้เปิดเผย” พระคังกระ (พระศิวะ) เมื่อกล่าว
อย่างโอบอ้อมารี แล้วจึงให้พระนางอัมพิกา (ปารวตี) นั้นดื่มน้ำเมา

จะพบว่า พระนามของพระนางปารวตีนั้น มีความสอดคล้องกับบทบาทของพระนางในกุมาร
สัมภวะ ได้แก่ บทบาทในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต บทบาทของผู้เป็นเลิศในการบำเพ็ญตบะ และ
บทบาทของกุลสตรีเป็นหลัก

3. การหลากคำในพระนามของท้าวหิมวัต

การใช้คำไวพจน์พระนามของท้าวหิมวัต สามารถแบ่งลักษณะออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้คำเหมือนภูเขาทั่วไป 2) ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นภูเขาหิมาลัย และ 3) ใช้คำบ่งบอกชัดเจนว่าเป็นจอมราชันแห่งขุนเขา ดังนี้

1. การใช้คำเหมือนภูเขาทั่วไป

กวีเลือกใช้คำที่หมายถึงภูเขาทั่วไปมาใช้พรรณนาถึงท้าวหิมวัต แต่ผู้อ่านก็สามารถรู้ได้ว่าเป็นคำที่บ่งบอกถึงท้าวหิมวัตหรือภูเขาหิมาลัยได้ เพราะเข้าใจเนื้อหาของเรื่องดี

ตารางที่ 27 ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำเหมือนภูเขาทั่วไป

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภาวะ
มทิภฤต	ภูเขา, ผู้ทรงแผ่นดินไว้	1.27
อหริ	ภูเขา, หิน	1.52, 3.76, 6.95, 7.29
ไศล	ภูเขา, สิ่งที่ทำมาจากหิน	3.60, 3.68, 6.85, 7.76
มทิธร	ภูเขา, ผู้ทรงแผ่นดินไว้	5.37, 6.89
ภูธร	ภูเขา, ผู้ทรงแผ่นดินไว้	6.65
คิริ	ภูเขา	6.90, 7.5, 7.71
สถานุมต	ภูเขา, มีสันเขา	7.2
ภูมิธ	ภูเขา, ผู้ทรงแผ่นดินไว้	7.54
นค	ภูเขา	7.72

จากพระนามข้างต้นนั้น เป็นเพียงคำทั่วไปที่หมายถึง ภูเขา แต่กาลีทาสนำมาใช้เป็นพระนามในการระบุถึงท้าวหิมวัตหรือภูเขาหิมาลัยทั้งสิ้น

อนึ่ง พระนามเหล่านี้เป็นคำที่มีความสั่นกระชับเหมาะกับการใช้ประพันธ์ในกวีนิพนธ์ กาลีทาสจึงใช้ถ้อยคำเหล่านี้ และผู้ฟังหรือผู้อ่านย่อมทราบดีว่าเมื่อกวีกล่าวถึงคำเหล่านี้จะหมายถึงท้าวหิมวัต

2. ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นภูเขาหิมาลัย

กวีเลือกใช้คำที่ระบุถึงภูเขาหิมาลัยโดยตรง ทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความสับสน

ตารางที่ 28 ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นภูเขาหิมาลัย

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภาวะ
หิมาลัย	ภูเขาหิมาลัย, ท้าวหิมวัต	1.1, 6.29, 6.64, 6.94, 7.69
หิมาทริ	ภูเขาหิมาลัย, ท้าวหิมวัต	3.16
หิมวัต	ภูเขาหิมาลัย, ท้าวหิมวัต	6.33, 6.47, 6.51, 7.1, 8.21

3. ใช้คำบ่งบอกชัดเจนว่าเป็นจอมราชันแห่งขุนเขา

กวีใช้คำที่เป็นการบ่งบอกว่าท้าวหิมวัตหรือภูเขาหิมาลัยเป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าบรรดาขุนเขาทั้งปวง

ตารางที่ 29 ตารางแสดงพระนามของท้าวหิมวัตที่ใช้คำบ่งบอกว่าเป็นจอมแห่งขุนเขา

พระนาม	คำแปล	กุมารสัมภาวะ
นคาริราช	ผู้เป็นอธิราชในบรรดาขุนเขา	1.1
ภูธรานามธิป	ผู้เป็นอธิบดีในบรรดาขุนเขา	1.22
อหุรินาถ	ผู้เป็นที่พึ่งพิงของเหล่าขุนเขา	1.58
ภูฤตตำ นาด	ผู้เป็นที่พึ่งพิงของเหล่าขุนเขา	6.1
ภูธเรศวร	ผู้ยิ่งใหญ่ในบรรดาขุนเขา	6.53
นเคนทร	ผู้เป็นใหญ่ในบรรดาขุนเขา	7.50
ศิริจักรวรตินุ	ผู้เป็นจักรพรรดิแห่งขุนเขา	7.52
ไศลราช	ผู้เป็นราชาแห่งขุนเขา	7.68, 8.1, 8.20, 8.49
อหุริปติ	ผู้เป็นเจ้าของแห่งขุนเขา	7.70
คิริราช	ผู้เป็นราชาแห่งขุนเขา	1.3
ไศลธาธิปติ	ผู้เป็นอธิบดีในบรรดาขุนเขา	1.7
ภูธรราช	ผู้เป็นราชาแห่งขุนเขา	1.19
ไศลธาธิราช	ผู้เป็นอธิราชในบรรดาขุนเขา	5.85
กษัตริธรรปติ	ผู้เป็นเจ้าของแห่งขุนเขา	7.94
ปรวตราช	ผู้เป็นราชาแห่งบรรพต	1.48
สถาวรรราช	ผู้เป็นราชาแห่งขุนเขา	3.52

จากการใช้พระนามของท้าวหิมาวัตข้างต้นจะเห็นว่า กาลิทาสยกบทบาทของ ท้าวหิมาวัตหรือภูเขาคิมาลัยให้เป็นจอมราชันแห่งขุนเขา เป็นการแสดงความยิ่งใหญ่ ความเป็นเจ้าของ และความเป็นที่พึ่งพิงของท้าวหิมาวัต โดยใช้คำว่า -อิธราช, -จกัรวรุติน, -อิธิป, -นาถ, -อิศวรร, -ราช, -ปติ มาสมาสต่อท้ายคำว่า นค-, ภูธร-, อทริ-, ภูฤฤต-, คิริ-, ไศล-, กษัตริธ-, ปรวต-, สถาวร- ซึ่ง แปลว่า ภูเขา ทั้งสิ้น

การหลากคำทำให้กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัสมวะไพเราะงดงามและน่าฟังใจ เพราะอุดมไปด้วย วรรณศิลป์ในการประพันธ์และทำให้เกิดความเพลิดเพลินต่อผู้ฟังหรือผู้อ่าน สมกับที่ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นมหากาพย์ยอดเยี่ยมแห่งวรรณคดีสันสกฤต กาลิทาสมีความพิถีพิถันในการเลือกสรรใช้พระนาม หรือคำเรียกชื่อสำหรับการพรรณนาด้วยวิธีการหลากคำในกวีนิพนธ์ได้อย่างลงตัวและเหมาะสมกับ บทบาทของตัวละครในแต่ละเหตุการณ์ ทำให้คำที่นำมาร้อยเรียงมีความเป็นวรรณศิลป์มากยิ่งขึ้น นับเป็นการประกาศให้ทราบถึงอัจฉริยภาพของกวีอีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน



3.2.2.4 การใช้คำขยายประโยคสำหรับพรรณนารายละเอียด

การใช้คำสรรพนามเหมาะสำหรับการไม่ต้องกล่าวคำที่ได้กล่าวมาแล้วซ้ำอีก เป็นการลดการใช้คำเดิมซ้ำซาก ช่วยเสริมสร้างให้บทประพันธ์มีความกระชับ ไม่เยิ่นเย้อและไม่น่าเบื่อสำหรับผู้อ่าน

สำหรับการใช้คำสรรพนามนั้น นอกจากวิธีการขยายความโดยใช้สรรพนาม ตท เข้ามาช่วยในกรณีที่กวีประสงค์จะขยายความเพื่อพรรณนารายละเอียดของสิ่ง ๆ หนึ่ง เช่น สถานที่ บุคคล และธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อให้เห็นภาพอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นแล้ว กวียังมักจะใช้วิธีการเชื่อมความระหว่างประโยคกับประโยคหรือระหว่างบทกับบท ซึ่งเป็นการพรรณนารายละเอียดจำนวนหลายบทในคราวเดียว โดยการใช้สรรพนาม ยท และการใช้กลุ่มคำซึ่งมีวิภक्तिเดียวกันกับคำหลักที่กวีต้องการจะขยายความ มาขยายเชื่อมโยงประโยค ซึ่งวิธีทั้งสามนี้ยังพบว่าเป็นการนิยมใช้ในวรรณคดี สันสกฤตยุคก่อนกาลิทาสอีกด้วย เช่น ในมหากาพย์เรื่องเสานทรนันทะของท่านอศฺวโฆษก็พบว่า มีลีลาการประพันธ์ในลักษณะนี้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในสรรคที่ 1 และ 2 ซึ่งได้พรรณนารายละเอียดของฤๅษีกบิลเคาตมะ อาศรม เมืองกบิลวาสตุและพระกุมารนันทะ⁵³ เป็นต้น จึงจัดเป็นลีลาการประพันธ์ที่มีความโดดเด่นในวรรณคดีสันสกฤตอีกประการหนึ่ง

แม้ในกุมารสัมภวะก็ปรากฏลีลาการประพันธ์เช่นนี้เป็นจำนวนมาก สามารถสรุปวิธีที่ กาลิทาสใช้พรรณนาได้ 3 วิธี ได้แก่ 1) การใช้สรรพนาม ยท ขยายความ 2) การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ และ 3) การใช้คำที่มีวิภक्तिเหมือนกับคำหลักมาขยายความ

1. การใช้สรรพนาม ยท ขยายความ คือการที่กวีใช้คำสรรพนาม ยท มาประพันธ์เชื่อมความขยายด้านหลังของประโยคหรือคำที่กวีต้องการจะพรรณนาขยายซึ่งโดยปกติมักจะอยู่ข้างหน้า ในกุมารสัมภวะพบทั้งสิ้นจำนวน 30 บท กล่าวคือในบทที่ 1.1-18, 6.39-46 และ 6.75-78 มีตัวอย่างการใช้คำขยายชนิดนี้ ดังนี้

ตารางที่ 30 ตัวอย่างการใช้สรรพนาม ยท ขยายความ

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
เต จากาศมสฺติคฺยามมุตฺตปฺตย ปรมฺรชฺยะ ฯ อาเสทฺุโรชธิปฺรสถฺถิ มนสา สมรฺหฺสะ ฯ 6.36	แลฤๅษีผู้ประเสริฐเหล่านั้น เหาะขึ้นสู่อากาศอันมีสีดำเมื่อบรรเทา ดาบ (เหล็กดำ) ไปถึงเมืองโอชธิปฺรสถะรวดเร็วตั้งใจ
ชิตสฺสีหฺยา นาคา ยตฺรธาสุวา พิลโยนยะ ฯ ยฺกษฺา กิปฺรุชฺา เปารา โยชิตฺ วนเทวดา ฯ 6.39	ในเมืองโอชธิปฺรสถะนั้น มีฝูงช้างที่เอาชนะความหวาดกลัวต่อ สิงห์ มีฝูงม้าที่กำเนิดจากสายพันธุ์พิละ (ม้าของพระอินทร์) มีผู้ชายคือ พวักยักษและกินนร มีผู้หญิงคือเหล่าเทพธิดาที่อาศัยอยู่ในป่า

⁵³ ดูเพิ่มเติมที่ สำเนียง เลื่อมใส (2543)

ตารางที่ 30 ตัวอย่างการใช้สรรพนาม ยท ขยายความ (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
ศิขราสกุตเมฆานำ วุชชยนเต ยตร เวศมนาม ฯ อนุครชิตสนทิตฺธาะ กรโณรมุขสุวณะ ฯ 6.40	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีเสียงกลองมฺุระชะบรรเลงออกมาจากการตีด้วยมือ ภายในที่อยู่อาศัยทั้งหลายที่มีก้อนเมฆลอยอยู่บนหลังคา ซึ่งทำให้เกิดความสนเท่ห์ว่าเป็นเสียงฟ้าร้อง(หรือเสียงกลอง) ?
ยตร กลปทุรุไมเรว วิโลลวิภูปาตุโกะ ฯ คฤหยนตรปตาทาศรีรเปาราทรนิรมิตา ฯ 6.41	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น มีความงามแห่งธงปตาทะที่ติดอยู่บนเสาด้านบ้าน เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เพราะมีต้นกัลปพฤกษ์ที่มีผ้าปลิวสะบัดอยู่บนกิ่งนั่นเอง
ยตร สผฏิกหรมเยษุ นกตมาปานภูมิษุ ฯ โชยติษำ ปฺรติพิมพานิ ปฺราปนฺนวยุตฺยูปหารตาม ฯ 6.42	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น บนหลังคาอาคารที่ทำด้วยแก้วผลึก (เรือนโถง) ซึ่งมีบริเวณที่จัดไว้สำหรับตีม มีแสงสะท้อนของดาวทั้งหลายในเวลากลางคืน กลายเป็นดอกไม้โปรยปราย(อยู่ทั่วบริเวณ)
ยตรราชธิปฺรกาเศน นกตํ ทฺรศิตฺสจฺจระ ฯ อนภิชญาสตมิสรานำ ทฺรทฺธิเนชฺวภิสาริกาะ ฯ 6.43	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น แสงสว่างของพีชสมุนไพรมันได้ส่องทางในเวลากลางคืน หญิงสาวผู้เจ้าชู้ที่ออกไปหาชายคนรัก จึงไม่รู้ถึงความมืด แม้จะเป็นวันที่มีเมฆหมอกปกคลุมก็ตาม
เยาวนานตํ วโย ยสฺมินฺนทานตะกะ กุสุมายฺุธาต ฯ รติเททสมุตฺปนนา นิทฺรา สํชญาวิปฺรยยะ ฯ 6.44	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น วัยของผู้คนสิ้นสุดที่วัยหนุ่มสาว (ไม่แก่) ไม่มีผู้ทำลาอื่น นอกจากเทพผู้มีดอกไม้เป็นอาวุธ (กามเทพ) และมีการนอนหลับอันเกิดจากความเหน็ดเหนื่อยในการร่วมรักจนไม่ได้สติ
ภฺรูกฺเททิกะ สกมโปษฺุโฐรฺลลิตฺถกฺลิตฺรชฺไนะ ฯ ยตร โกโปะ กฤตตะ สฺตรินฺนามาปฺรสาทฺรณินะ ปฺรียายะ ฯ 6.45	ในเมืองโอชธิปรัสถะนั้น ชายคนรักทั้งหลายถูกทำให้เป็นผู้ต้องง้อองต่อหญิงสาวด้วยความโกรธ(ของพวกนาง) ที่(แสดงออกด้วย)คิ้วขมวด มีอาการปากสั่น และซึ้นวที่น่ารัก
สนฺตานกตรฺจฺฉายาสฺปตฺวิทฺยธฺราธวคฺม ฯ ยสฺย โฉปวนํ พาหุย์ คนธวทฺคนธมาทนม ฯ 6.46	และสวนที่อยู่ภายนอกของเมืองโอชธิปรัสถะนั้น คือภูเขาคันธมาทน์ที่มีกลิ่นหอม ซึ่งมีร่มของต้นสันตทานกะที่พวกนักเดินทางคือวิทยากรมาอาศัยหลับนอน

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่ากาลิทาสใช้สรรพนาม ยท มาขยายคำว่า **โอชธิปรัสถ์** ซึ่งเป็นคำหลักที่กวีต้องการให้เห็นถึงรายละเอียดและความงดงามที่มีอยู่ในเมืองนั้น โดยได้ใช้คำที่อยู่ในรูปแจกวินกัทธิแล้ว ได้แก่ **ยตร, ยสฺมิน, ยสฺย** มาขยายนั่นเอง

2. การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ คือการที่กวีใช้คำสรรพนาม ตท มาประพันธ์ เชื่อมความขยายด้านหลังของประโยคหรือคำที่กวีต้องการจะพรรณนาขยายซึ่งโดยปกติมักจะอยู่ ข้างหน้า เช่นเดียวกับการขยายด้วยการใช้สรรพนาม ยท ขยายนั่นเอง

ในกุมารสัมภวะพบทั้งสิ้นจำนวน 67 บท กล่าวคือในบทที่ 1.21-26, 1.28-51, 5.7-29, 7.5-22 และ 8.87-91 มีตัวอย่างการใช้คำขยายชนิดนี้ ดังนี้

ตารางที่ 31 การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
อถาวมาเนน ปิตุะ ปฺรยุกตา ทกษสฺย กนฺยา ภาวปุรวปตฺนึ ฯ สตี สตี โยคฺวิสุภฺษณฺเทหา ตํ ชนมฺเนน ไสฺลวธูํ ปฺรเปเท ฯ 1.21	ลำดับต่อมา ธิดาของท้าวทักษะ นามว่า สตี ผู้เป็นชายาคนแรก แห่งพระภวะ (พระศิวะ) เมื่อได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยามจากบิดา นางผู้เป็นหญิงใจกล้า จึงยอมสละร่างกาย(ของตน)ด้วยการประกอบ พิธียศะ แล้วเข้าไปอาศัยพระมเหสีของท้าวไศละ (พระนางเมนา) นั้น ในการเกิดใหม่
สา ภูธราณามธิเปน ตสฺยํ สมาธิมตฺยามุทปาที ภาวฺยา ฯ สมฺยกฺปฺรโยคาทปฺริกฺษตาเยํ นีตาวิโวตฺสาหคฺุณฺเนน สํปตฺ ฯ 1.22	พระนาง(สตี) ผู้มีคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้ถือกำเนิดในพระนาง เมนา ผู้มีพระทัยตั้งมั่น ผู้ไม่เหน็ดเหนื่อยจากการประกอบคุณงาม ความดี โดยอาศัยเจ้าแห่งขุนเขา (ท้าวหิมวัต) เปรียบเหมือนความ รุ่งเรืองเกิดขึ้น โดยอาศัยคุณคือความพยายามในหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง
ปฺรสนฺนทิกฺกปาศฺุวิวิทฺวาตํ ศงฺขสฺวนานนฺตรปฺุชฺปวฺลฺษณฺฎิ ฯ ศรีริณฺา สฺถาวรชงฺคฺมานํ สฺุชฺย ตชฺชนมฺทินํ พฺภูว ฯ 1.23	วันที่พระนางถือกำเนิด เป็นวันที่ทิศทั้งหลายสว่างสดใส เป็นวันที่ มีสายลมพัดโดยไม่มีฝุ่น (และ) เป็นวันที่มีหยาดฝนดอกไม้โปรยปราย ลงมาท่ามกลางเสียงสังข์ ก่อให้เกิดความสุขแก่สรรพสิ่งที่มีวิญญาณทั้ง เคลื่อนที่ไม่ได้และเคลื่อนที่ได้
ตยา พุทิตฺรา สฺุตรํ สฺุวิตรี สฺุมฺรตฺปฺรภามณฺทลฺยา จกาเส ฯ วิทฺุรณฺุมิรฺนวเมฆศพฺทา- พุทฺทินฺยา รตนศลาเกว ฯ 1.24	พระนางเมนาผู้เป็นมารดาทรงรุ่งเรืองอย่างยิ่ง เพราะพระธิดานั้น ผู้มีรัศมีมณฑลเปล่งประกายสดใส เปรียบเหมือนแผ่นดินซึ่งเต็มไปด้วย แก้วไพฑูรย์เปล่งประกายรุ่งเรือง เพราะรัศมีแห่งรัตนะที่สะท้อนแสง ขึ้น เนื่องจากเสียงคำรามของก้อนเมฆที่รวมตัวใหม่ ๆ

ตารางที่ 31 การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
ทีเน ทีเน สา ปวีรุธมานา ลพโทยา จานทรุมสิว เลขา ฯ บุโปษ ลาวณยมนานวิเศษ- ญโชยตสนานตราณิว กลานตราณิ ฯ 1.25	พระนาง ผู้ถือกำเนิดขึ้นมา (เยาว์วัย) อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยว (ข้างขึ้น) เมื่อเจริญเติบโตขึ้นทุกวัน ๆ ได้ทำให้อวัยวะในร่างกายสวยงามสมบูรณ์ อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยวทำให้เสี้ยวอื่น ๆ ที่มีแสงสว่างอยู่ใน(ช่อ)อยู่ภายใน) ปรากฏความงามเต็มดวง
ตำ ปารวตีตยาภิขเนน นามนา พนรุปรียา พนรุชโน ชุหาว ฯ อุ เมติ มาตรา ตปโส นิชิตธา ปศจาทุมาขยา สุมุชี ชคาม ฯ 1.26	ประยูรญาติทั้งหลายเรียก พระนาง ผู้เป็นที่รักใคร่แห่งวงศ์วาน ด้วยชื่อตามวงศ์สกุลว่า “ปารวตี” ต่อมาภายหลัง เมื่อถูกมารดาห้ามจากการบำเพ็ญตบะด้วยคำว่า “อุ มา” นางผู้มีดวงหน้าสวยงามจึงได้รับการขนานนามว่า “อุมา”

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่ากาลิทาสใช้สรรพนาม **ตท** มาขยายคำว่า **ทกษสฺย** **กนยา** ซึ่งเป็นคำหลักที่กวีต้องการให้เห็นถึงรายละเอียดของความเป็นไปที่เกิดขึ้นกับพระนาง โดยใช้คำที่อยู่ในรูปแจกวีภักติแล้ว ได้แก่ **สา, ตช-**(คำสมาส), **ตยา, ตำ** มาขยาย

3. การใช้คำที่มีวิภักติเหมือนกับคำหลักมาขยายความ คือคือการที่กวีใช้คำที่แจกวีภักติเช่นเดียวกับคำหลักคือคำที่กวีต้องการจะพรรณนาขยายซึ่งโดยปกติมักจะอยู่ข้างหน้าเช่นเดียวกับสองวิธีข้างต้น

ในกุมารสัมภวะพบทั้งสิ้นจำนวน 24 บท กล่าวคือในบทที่ 3.44-50, 3.52-57 และ 6.3-11 มีตัวอย่างการใช้คำขยายชนิดนี้ ดังนี้

ตารางที่ 32 ตัวอย่างการใช้คำที่มีวิภักติเหมือนกับคำหลักมาขยายความ

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
ส เทวทารุทรมเวทิกายำ ศารทูลจรมวยวธานวตยาม ฯ อาสินมาสนนศรีรปาด- สตรียมพกั สยมินั ททรศ ฯ 3.44	กามเทพนั้น ผู้มีร่างใกล้จะถูกทำลาย มองเห็น พระตรีเนตร (พระคิเว) ผู้กำลังบำเพ็ญพรตประทับนั่งบนแท่นอาสนะใกล้ต้นเทวทารุ อันปูลาดด้วยหนังเสือ

ตารางที่ 32 ตัวอย่างการใช้คำที่มีวิภक्तिเหมือนกับคำหลักมาขยายความ (ต่อ)

ภาษาต้นฉบับ	คำแปล
ปรยงกพนธสทธิรูปรวกาย- มฤชวายุต สนนมิโตภยัสสม ฯ อุตตทานปาณิหวิยสนนิเวศา- ตปรพุลลราชิวมิวางมธเย ฯ 3.45	(พระคิเว) ผู้มีกายส่วนหน้ามั่นคง ตั้งตรง และผิ้งพาย อยู่ในท่าปรยงกาสนะ มีไหล่ทั้งสองลาดลงเล็กน้อย เพราะพระหัตถ์ทั้งสองหงายขึ้น จึงปรากฏเหมือนดอกบัวบานบนกลางพระเพลา
ภุชงคโมนนทชฎากลาปี กรณาวสกต ฑวิคณาภษสุตรม ฯ กณฐปรภาสงควิเศษนีลา ภฤษณตวจ ครนถิมตี ฑธานม ฯ 3.46	(พระคิเว) ผู้มีมุ่นมวยผมพันไว้ด้วยงู มีสายลูกประคำที่ทำจากลูกกรูทรีกษะพันเป็นสองสาย ห้อยลงมาจากพระกรรณ ห่มหนังกวางสีดำที่ถุกมัดเป็นปม ปรากฏว่ามีความดำมากขึ้นเพราะอยู่ใกล้รัศมีแห่งพระศอ (ของพระองค์)
กัจจิตปรภาสคตมิโตครตาไร- รภรุวิกรียายำ วิรดปรสงโคะ ฯ เนไตรวิสุปนทิตปกษมมาไล- รภษยีกฤตขราณมโธมยุโยะ ฯ 3.47	(พระคิเว) ผู้ทรงจ้องมอง(ปลาย)พระนาสิกอย่างมั่นคง ด้วยพระเนตรที่มีนัยน์ตานิ้งเปล่งประกายเล็กน้อย เว้นจากการขมวดคิ้วตามปกติวิสัย มีแถวขนตาไม่ขยับ (และ) มีสายพระเนตรทอดลงต่ำ
อวฤษฐีสรมภมิวามพวาท- มปามีวารณนตตรงคม ฯ อนตศจราณำ มรุตำ นิโรธาน นิวัตนิษกมปมิว ปรทีปม ฯ 3.48	(พระคิเว) ผู้เป็นเสมือนก้อนเมฆที่อุ้มน้ำไม่ส่งเสียงคำรามเพื่อไปรยฝน เปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ไร้คลื่น เปรียบดังเปลวประทีปที่สงบนิ่งในที่ที่ปราศจากลม เพราะว่าลมที่เคลื่อนไหวอยู่ภายในของพระองค์หยุดนิ่ง

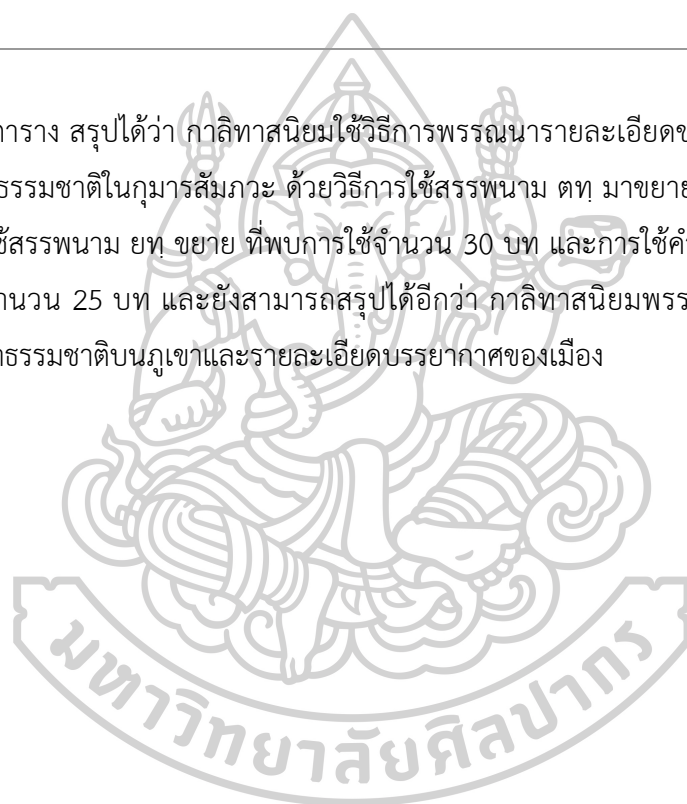
จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่ากาลิทาสใช้คำที่มีวิภक्तिเดียวกันกับคำว่า **ตรียมพกั (พระตรีเนตร)** ซึ่งเป็นคำหลักที่กวีต้องการให้เห็นถึงรายละเอียดว่าพระองค์ทรงอยู่ในสมาธิและมีลักษณะท่าทางน่าเกรงกลัวต่อกามเทพเช่นไรบ้าง กล่าวคือทุกคำที่นำมาขยายนั้นเป็นทวิติยาวิภक्तिหรือวิภक्तिที่สองนั่นเอง

การใช้สรรพนาม ยหุ ขยายความ การใช้สรรพนาม ตหุ ขยายความ และการใช้คำที่มีวิภक्तिเหมือนกับคำหลักมาขยายความนั้น สามารถสรุปจำนวนและประเภทที่พรรณนาถึงได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 33 ตารางสรุปการใช้คำขยายสำหรับการพรรณนารายละเอียด

วิธีการขยาย	สิ่งที่พรรณนาถึง			จำนวน บท
	บุคคล	ภูเขา	เมือง	
1. การใช้สรรพนาม ยหฺ ขยาย	6.75-78	1.1-18	6.39-46	30
2. การใช้สรรพนาม ตหฺ ขยาย	1.21-51, 5.7-29, 7.5-22, 8.87-91	-	-	77
3. การใช้คำที่มีวิภक्तिเดียวกันขยาย	3.44-50, 3.52-57, 6.3-11	-	6.36-38	25
รวมทั้งสิ้นจำนวน				132 บท

จากตาราง สรุปได้ว่า กาลิทาสนิยมใช้วิธีการพรรณนารายละเอียดของตัวละคร บรรยายภาคของเมืองและธรรมชาติในกุมารสัมภวะ ด้วยวิธีการใช้สรรพนาม ตหฺ มาขยาย จำนวน 77 บท ซึ่งพบมากกว่าการใช้สรรพนาม ยหฺ ขยาย ที่พบการใช้จำนวน 30 บท และการใช้คำที่มีวิภक्तिเดียวกันขยายที่พบการใช้จำนวน 25 บท และยังสามารถสรุปได้อีกว่า กาลิทาสนิยมพรรณนารายละเอียดขยายบุคคลมากกว่าธรรมชาติบนภูเขาและรายละเอียดบรรยายภาคของเมือง



3.2.2.5 การนำธรรมชาติมาพรรณนาในบทประพันธ์

กาลิทาสได้รับยกย่องว่าเป็นกวีผู้เชี่ยวชาญในด้านการพรรณนาธรรมชาติได้อย่างละเอียดละไม ชัดเจนและสมจริง ซึ่งคำว่า “ธรรมชาติ” ในนิยามนี้หมายถึง สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ดังนั้น ในประเด็นศึกษานี้จึงหมายถึงเพียงธรรมชาติภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่อยู่นอกเหนือจากตัวบุคคลหรือพฤติกรรมของบุคคล ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว ท้องฟ้า สายฟ้า มวลเมฆ สายฝน สายรุ้ง สายลม แสงแดด ทะเล มหาสมุทร ระลอกคลื่น ภูเขา ลำธาร ป่าไม้ ต้นไม้ ดอกไม้และสัตว์ป่า เป็นอาทิ

ในประเด็นการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) การพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา 2) การนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นโวหาร 3) การพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคลาธิษฐาน มีรายละเอียดในแต่ละสรรค ดังนี้

1. การพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา

การที่กวีมองเห็นหรือนึกคิดถึงธรรมชาติในลักษณะเช่นไร ก็พรรณนาไปตามลักษณะเช่นนั้น จัดเป็นการพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา โดยไม่มีจินตนาการของกวีเข้าไปเจือปนมากมายนัก⁵⁴

ในกุมารสัมภวะพบการพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมาในแต่ละสรรค ดังนี้

สรรคที่ 1 บทที่ 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 23, 44, 48, 54, 55, 56, 61

สรรคที่ 2 บทที่ 20, 33, 35, 41, 42, 47, 50

สรรคที่ 3 บทที่ 8, 26, 28, 29, 31, 32, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 55, 56, 61, 62, 65

สรรคที่ 4 บทที่ 8, 11, 14, 15, 16, 18, 33, 35, 38, 43

สรรคที่ 5 บทที่ 5, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 34, 37, 44, 48, 68, 71, 80

สรรคที่ 6 บทที่ 5, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 84

สรรคที่ 7 บทที่ 7, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 23, 63, 85

⁵⁴ การพรรณนาธรรมชาติในลักษณะนี้ ภายหลังจากนิยามความหมายว่าเป็นอสังการชนิด “ชาติ” และต่อมาถูกพัฒนาทฤษฎีเป็นอสังการชนิด “สวภาโวक्ति” แต่ว่าในประเด็นการศึกษานี้ผู้วิจัยได้แยกย่อยการพรรณนาธรรมชาติที่มีส่วนเป็นอุปไมย(สิ่งที่ถูกเปรียบ)ในบทประพันธ์ซึ่งเป็นการพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา ออกจากส่วนที่เป็นอุปมา(สิ่งที่นำมาเปรียบ)ซึ่งจัดเป็นโวหาร ในบทเดียวกัน ดังนั้น หลายบทไม่ได้จัดเป็นอสังการชนิดชาติ หรือ สวภาโวक्ति โปรดดูรายละเอียด สวภาโวक्ति ในบทที่ 4 การศึกษาวิเคราะห์อสังการในกุมารสัมภวะ

สรรคที่ 8 บทที่ 25, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45,
53, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72,
73, 74, 84, 85, 86

มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

พาเลนพุกรณยวิภาศภาวา-
ทพฤษะ ปลาศานยติโลหิตานี ฯ
สทโย วสนเตน สภาคทานำ
นขกษตานีว วนสถลีนาม ฯ 3.29

3.29 ทันไदनัน ดอกปลาศะทั้งหลาย ที่มีลักษณะโค้งเหมือนพระจันทร์เสี้ยว
เพราะยังไม่แบ่งบาน (และ)ที่มีสีแดงสด ก็ปรากฏเหมือนรอยเล็บสีแดงของหญิงสาว
ชาวป่าที่อยู่ร่วมกับคนรัก

ตัวอย่างที่ 2

มฤคาะ ปิยาลทรมมณชรินำ
รชะกโณรวินิตทฤษฏีปาตาะ ฯ
มโททรตาะ ปรตยนิล วิเจอร์-
รวนสถลีรัมรปตรโมกษาะ ฯ 3.31

3.31 เหล่ามฤคะทั้งหลายที่มีสายตาถูกละอองเกสรของพวงดอกต้นปิยาละ
บดบัง ต่างวิ่งเล่นทวนกระแสดมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า โดยมีใบไม้ร่วงหล่น
กระทบตัวเสียดังกรอกแกรก

จะเห็นว่า กาลิทาสได้พรรณนาธรรมชาติของต้นไม้ ดอกไม้และสัตว์ป่า ให้เห็นลักษณะของสิ่ง
เหล่านั้นอย่างชัดเจน กล่าวคือลักษณะของดอกปลาศะซึ่งมีลักษณะโค้งเช่นเดียวกับเสี้ยวจันทร์ มีสี
แดงกำ และยังให้จินตนาการต่อไปอีกว่าเหมือนกับรอยเล็บของหญิงสาวเวลาหยกร่างกายของชายคน
รักในขณะร่วมรักกัน และพรรณนาธรรมชาติของสัตว์ป่าที่มักจะวิ่งเล่นในป่า จากตัวอย่างคือกวางป่า
ทั้งหลายพากันวิ่งเล่นทวนกระแสดมอย่างสนุกสนาน ในขณะที่พวงดอกของต้นปิยาละได้บดบังสายตา
และมีใบไม้ในป่าร่วงหล่นลงมากกระทบกับตัวจนเกิดเสียดังกรอกแกรกเกรียวกราว

2. การนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นอุปมาโวหาร

การพรรณนาธรรมชาติโดยใช้ความงามทางด้านอภิปรัชญาเข้ามาเป็นส่วนสำหรับช่วยให้พรรณนาสิ่งต่าง ๆ ได้เพริศแพร้วพิจิตรงดงามมากยิ่งขึ้น จัดเป็นการนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นโวหาร ยกตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบดวงตาของหญิงสาวว่าเหมือนดอกบัว เปรียบเทียบแขนของหญิงสาวว่าเหมือนเกลาดาววัลย์ และการนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพชัดขึ้น เป็นต้น

ในกฤตกรรมพบการนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นโวหารในแต่ละสรรค ดังนี้

สรรคที่ 1 บทที่ 3, 4, 11, 13, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 51

สรรคที่ 2 บทที่ 2, 19, 21, 22, 25, 29, 32, 48, 53, 55

สรรคที่ 3 บทที่ 6, 18, 22, 29, 45, 48, 49, 53, 54, 56, 67, 68, 74, 76

สรรคที่ 4 บทที่ 4, 6, 20, 27, 31, 34, 36, 39, 44, 46

สรรคที่ 5 บทที่ 8, 9, 19, 27, 29, 35, 47, 48, 52, 74, 85

สรรคที่ 6 บทที่ 2, 6, 27, 49, 51, 54, 68, 76

สรรคที่ 7 บทที่ 8, 20, 21, 26, 38, 39, 41, 42, 43, 49, 52, 53, 62, 70, 73, 74, 79, 84, 89

สรรคที่ 8 บทที่ 3, 18, 19, 22, 30, 34, 35, 36, 37, 40, 45, 46, 51, 53, 58, 61, 62, 63, 64, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 82, 91

มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ทีเน ทีเน สา ปวีรุธมานา

ลพโรทยา จานุทุมรสิว เลขา ฯ

บุโปษ ลาวณมยานวิเศษ-

ณโชยตสนานตราณีว กลานตราณี ฯ 1.25

1.25 นางปารวตีผู้ถือกำเนิดขึ้นมา (เยาว์วัย) อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยว (ข้างขึ้น) เมื่อเจริญเติบโตขึ้นทุกวัน ๆ ได้ทำให้อวัยวะในร่างกายสวยงามสมบูรณ์ อุปมาเหมือนพระจันทร์เสี้ยวทำให้เสี้ยวอื่น ๆ ที่มีแสงสว่างอยู่ภายใน (ซ่อนอยู่ภายใน) ปรากฏความงามเต็มดวง

ตัวอย่างที่ 2

ทรสตุ กิจิตปริลุปตโรธย-
 ศจนโทรทยารมก อิวามพุราคะ ฯ
 อุมามุเข พิมพผลาธโรษฐ
 วยาปารยามาส วิโลจนานิ ฯ 3.67

3.67 ฝ่ายพระหระที่ความมั่นคงถูกทำให้สั้นไหวเล็กน้อย เปรียบเสมือน
 น้ำทะเลหนุนในเวลาพระจันทร์ขึ้น ทรงทอดพระเนตรไปที่ใบหน้าของพระนางอุมา
 ที่มีริมฝีปากกลางคล้ายผลพิมพะ (ทับทิม)

กาลิทาสได้พรรณนาโดยการนำบทอุปมาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเข้ามาเป็นเครื่อง
 เปรียบเทียบกับสิ่งที่กำลังกล่าวถึงอยู่ ทำให้เห็นความงดงามและความชัดเจนของสิ่งที่กล่าวถึงและสิ่งที่
 นำมาเปรียบว่ามีลักษณะโดดเด่นคล้ายกันมากน้อยเพียงไร

ตัวอย่างที่ 1 กาลิทาสได้เปรียบเทียบพระนางปารวตีผู้ได้ถือกำเนิดขึ้นมา กำลังเจริญวัย
 ว่าเป็นเหมือนพระจันทร์เสี้ยว เมื่อพระนางเจริญเติบโตขึ้นทุกวัน ๆ ก็ได้ทำให้อวัยวะในร่างกายงดงาม
 ขึ้น และยังเปรียบกับพระจันทร์เสี้ยวที่ได้ทำให้เสี้ยวอื่นค่อย ๆ ปรากฏความงามออกมาจนเต็มดวง

ตัวอย่างที่ 2 กาลิทาสได้พรรณนาให้เห็นว่า ในขณะที่พระศิวะกำลังบำเพ็ญตบะอยู่ ได้ถูก
 สภาวะภายนอกครอบงวนจนกระทั่งเกิดอาการสั้นไหวในหทัยเล็กน้อย โดยเปรียบเสมือนระดับของน้ำ
 ทะเลที่หนุนสูงขึ้นในเวลาพระจันทร์ขึ้น น้ำก็ย่อมเกิดอาการกระเพื่อมและกระทบชายฝั่งเล็กน้อย
 เช่นกัน และพระศิวะก็ทอดพระเนตรไปที่ใบหน้าของพระนางปารวตีผู้มีริมฝีปากกลางซึ่งมีรูปร่างราวกับ
 เป็นผลพิมพะหรือผลทับทิม เพราะมีสีแดงสุกปลั่ง

3. การพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคคลวัต

การที่กวีพรรณนาให้ธรรมชาติอยู่ในสถานะเป็นเทพที่มีตัวตนขึ้นมาเหมือนบุคคล
 ทั่วไปก็ดี การพรรณนาให้สิ่งที่อยู่ในธรรมชาติมีความรู้สึกร่วมไปบทประพันธ์ก็ดี จัดเป็นการพรรณนา
 ธรรมชาติในรูปบุคลาธิษฐานหรือบุคคลวัต

ในกุมารสัมภวะพบการพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคลาธิษฐานในแต่ละสรรค ดังนี้

สรรคที่ 1 บทที่ 2, 17, 18, 19, 27, 58

สรรคที่ 2 บทที่ 24, 25, 33, 34, 36, 37, 38, 43, 44, 64

สรรคที่ 3 บทที่ 10, 21, 23, 25, 27, 30, 34, 41

สรรคที่ 4 บทที่ 13, 23, 24, 25, 45

สรรคที่ 6 บทที่ 7, 19

สรรคที่ 7 บทที่ 42

สรรคที่ 8 บทที่ 16, 31, 41, 52, 58, 83

มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1

ยี่ สรวุไศลาละ ปริกฤษย วตส์

เมเรา สติเต โทครธิ โทททกษะ ฯ

ภาสวณติ รตนานิ มมหาษธิศจ

ปถุญปทิสฐา ทุทุหุรริตริม ฯ 1.2

1.2 ในขณะที่ภูเขาสุมะรุผู้สามารถจะรังสรรค์ภูเขาหิมาลัยให้เป็นลูกวัวแล้ว
ริตนัม ได้ดำรงตนเป็นผู้ริตนมอยู่ (แม้)ภูเขาทั้งมวลก็ได้ริตเอาแผ่นดินตามคำแนะนำ
ของท้าวปถุญ รวมทั้งริตนะที่สไลและพีชสมุนไพรรที่เป็นโอสถมากมาย

ตัวอย่างที่ 2

อวคมย กถิกถตฺ วปะ ปริยพนโรสทว นิษฝโลหทยะ ฯ

พหุเล'ปิ คเต นิศาการสตุณฑา ทุชมนงค โมกษยติ ฯ 4.13

4.13 “ท่านผู้ไร้ร่าง (อนงค์) พระจันทร์ เมื่อรู้ว่าร่างกายของท่านผู้เป็นเพื่อน
รักกลายเป็นเพียงตำนาน ก็คงโผล่ขึ้นมาอย่างไร้ประโยชน์ ถึงแม้ปักษ์ข้างแรมจะผ่าน
ผ่านไป ก็คงจะละทิ้งความผ่ายผอมของตนได้อย่างลำบาก”

กาลิทาสได้พรรณนาธรรมชาติ ซึ่งจากตัวอย่างได้แก่ ภูเขาสุมะรุ ภูเขาหิมาลัย ปถุญวี
หรือพื้นดิน รวมถึงดวงจันทร์ ให้อยู่ในรูปของบุคคล เพราะว่าเรื่องกุมารสัมภวะเป็นเรื่องราวของเทพ
เจ้าเป็นหลัก และชาวอินเดียในสมัยก่อนมีความเชื่อว่าทุกอย่างล้วนเป็นเทพเจ้าและต่อมาได้มีตัวตน
เป็นบุคลาธิษฐานขึ้นในยุคคัมภีร์ปุราณะหรือราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 นั่นเอง

ตัวอย่างที่ 1 จะเห็นว่า กาลิทาสพรรณนาเนื้อความส่วนนี้ตามตำนานของทวยเทพที่
ได้ริตเอาริตนะจากพื้นดินตามคำแนะนำของท้าวปถุญ โดยพรรณนาให้ภูเขาสุมะรุผู้ฉลาดในการริตนัม
ได้เนรมิตให้ภูเขาหิมาลัยเป็นลูกวัวแล้วริตนัมจากภูเขาหิมาลัย รวมทั้งภูเขาอื่น ๆ ก็ได้ริตเอาริตนะที่
สไลและพีชสมุนไพรรที่เป็นโอสถมากมายมาจากแผ่นดินตามคำแนะนำของท้าวปถุญเช่นเดียวกัน

ตัวอย่างที่ 2 กาลิทาสได้พรรณนาให้พระจันทร์หรือดวงจันทร์มีตัวตนและมีความรู้สึกร่วมในบทประพันธ์ กล่าวคือถ้าหากพระจันทร์ได้รับรู้ว่าร่างกายของกามเทพผู้เป็นเพื่อนรักกลายเป็นเพียงตำนานหรือละเอียดยุติเป็นจณไปแล้ว ก็คงจะโผล่ขึ้นมาดูเพราะเกิดความห่วงใยต่อเพื่อนรักทันทีแม้ว่าจะยังไม่ถึงเวลาก็ตาม และต่อให้ปีกข้างแรมจะผ่านไปแล้ว พระจันทร์ก็คงจะยังซุบซอมอยู่เหมือนกับว่ายังอยู่ในปีกข้างแรมอยู่ เพราะได้เกิดความทุกข์ระทมจากการสูญเสียเพื่อนรักของตนไปนั่นเอง

สรุปได้ว่า เมื่อปรากฏการนำเอาธรรมชาติมาใช้สำหรับพรรณนาบทประพันธ์ในกวมารสภาวะ กาลิทาสมักจะใช้วิธีการพรรณนา 3 วิธีการ ได้แก่ 1) การพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมาตามที่ธรรมชาติปรากฏอยู่เบื้องหน้าประจักษ์แก่สายตาหรือว่าอาจจะนึกคิดเอาด้วยจินตนาการ แต่ว่าจะไม่มีการเจือปนของความงามวิจิตรพิสดารทางด้านอสังการศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องมากนักหรืออาจจะไม่เกี่ยวข้องเลย 2) การนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นอุปมาโวหาร ตามหลักการของขนบกวีนิพนธ์ซึ่งกวีต้องการจะก่อให้เกิดความไพเราะเพราะพริ้งมากกว่าธรรมชาติที่เป็นอยู่ มักจะมีความหมายเปรียบเทียบและความหมายแฝงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จึงทำให้การพรรณนาธรรมชาติมีส่วนเป็นโวหารที่งดงามโดดเด่นมากยิ่งขึ้น และ 3) การพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคคลวัต ตามความเชื่อว่าทุกอย่างเป็นเทพเจ้า มีรูปร่าง มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิดเช่นเดียวกับมนุษย์ แต่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ จึงทำให้สิ่งต่าง ๆ ในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติกลายเป็นบุคลาธิษฐานขึ้นมา ทำให้บทประพันธ์มีชีวิตชีวาขึ้นมาและเป็นที่บันเทิงใจไม่น่าเบื่อแก่ผู้อ่าน

3.2.2.6 กลวิธีการเล่าเรื่องคล้ายบทละคร

กาลิทาสมีความเข้าใจในหลักการแห่งนาฏยศาสตร์เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการพรรณนาถึงวฤตติ สนธิ รากะและรส ในกุมารสัมภวะบทที่ 7.91 ว่า

เตา สธิษุ วุญชิตวฤตติเกท

รสถานตเรษุ ปฺรติพทุธราคม ฯ

อพศยตามปฺสรสำ มุหฺรต

ปฺรโยคมาทฺย ลลิตางคหารม ฯ กุมาร., 7.91

7.91 เจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสองได้ชมการแสดง(ปรโยค)ของนางอัปสรทั้งหลาย ที่มีความแตกต่างของท่าทาง(วฤตติ)อย่างชัดเจนในการสืบทอดเรื่อง(สนธิ) มีศฤงคารรส(รากะ)ที่เกี่ยวข้องกับรส(รส)เหล่านี้ ๆ และมีท่าทางที่สวยงามน่าหลงใหล เพียงชั่วครู่ในตอนต้น

จากบทข้างต้นปรากฏการกล่าวถึงศัพท์ทางการละคร 5 ศัพท์ คือ 1) ปรโยค หมายถึง การแสดงละคร 2) วฤตติ หมายถึง ท่าทางต่าง ๆ ในการละคร 3) สนธิ หมายถึง การสืบทอดลำดับเรื่องราวในการละคร 4) รากะ หมายถึง ศฤงคารรส และ 5) รส หมายถึง รสทั้ง 8 ประการตามหลักนาฏยศาสตร์ และยังทำให้เชื่อมโยงไปถึงการที่กาลิทาสเข้าใจเหตุการณ์การกำเนิดของนาฏยศาสตร์ ดังที่พบบทประพันธ์ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เหล่าเทพพากันเข้าไปหานางอัปสรคืออูรวตีและจิตรเลขา ในบทละครเรื่องวิกิรโมรวคิยัมว่า

มุณินา ภรเตน ยะ ปฺรโยโค

ภวติษวษฏฺรสาครโย นิยุกตะ

ลลิตาภินยํ ตมทฺย ภรตา

มรุตํ ทฤชฏฺมฺนนะ สโลกปาละ ฯ วิกิรโม., 2.18

(เหล่าเทพกล่าวว่า) “อินทรเทพพร้อมด้วยท้าวโลกบาลต่างปรารถนาจะดูการแสดงละคร ที่พระภรตมุณีได้สอนสั่งพวกเธอ อันเป็นแหล่งกำเนิดรสทั้ง 8 ประการ และมีท่าทางที่งดงาม ในบัดนี้” (Kale, 1915: 54)

นอกจากผลงานกวีนิพนธ์มหากาพย์ทั้งสองคือกุมารสัมภวะและรชฏวงศ์ กาลิทาสยังมีความชำนาญและมีชื่อเสียงในด้านการประพันธ์บทละครสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทละครเรื่องอภิขยานตลัมและวิกิรโมรวคิยัม ดังนั้น จึงอาจจะเป็นสาเหตุที่กลืนอายุระเบียบวิธีการประพันธ์บทละครยังมาปรากฏอยู่ในวรรณคดีมหากาพย์ด้วย

กลวิธีการประพันธ์บทละครที่ปรากฏในกุมารสัมภวะนั้น ได้แก่ “อากาศภษิตม” หมายถึง “คำพูดหรือเสียงที่แว่วอยู่ในอากาศ” เป็นวิธีที่กวีใช้พรรณนาเมื่อเปิดเรื่องขององค์ในบทละครบ้าง เมื่อมีเสียงคำพูดแทรกกระหว่างเรื่องบ้าง ซึ่งเป็นคำพูดปริศนาที่ลอยอยู่ในอากาศโต้ตอบกับการกระทำของตัวละครในเรื่อง ส่วนทฤษฎีปรากฏอยู่ในนาฏยศาสตร์ของภรตมุนี, ทศรูปกะของธัญชยะ และสาहितยทรรปณะของวิศวานถ โดยมีความเหมือนและความแตกต่างกันดังนี้

ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ของภรตมุนี ตอนว่าด้วยทศรูปหรือวิธีการเล่นละคร 10 รูปแบบ มีรายละเอียดเกี่ยวกับอากาศภษิตะปรากฏในอรรถายะที่ 18 บทที่ 108, 109 ดังนี้

อาตมานุกตคัสตี ปรัสศรยวรณนาวิเศษสตุ ฯ

วิวิธาศรโย ทิ ภาโณ วิชฌยีสตเวทหราชยศจ ฯ นาฏย., 18.108

ปรวจนมาตมสัสถึ ปรัสติวงไนรุตตโมตตมครถิตะ ฯ

อากาศปฤษกถิตตรงควิกาไรรณไนยศุใจจ ฯ นาฏย., 18.109

“การละครชื่อว่า ภาณะ สามารถแสดงโดยใช้ตัวละครคนเดียวได้ และมีวิธีการเล่าเรื่องสองแบบคือการเล่าถึงความรู้สึกของตัวเอง และการอธิบายการกระทำของคนอื่น รวมถึงคำพูดของคนอื่นที่พูดกับตัวละคร และตัวละครก็ควรตอบกลับ ขณะสนทนากับคนที่พูดอยู่ในอากาศ(หรือห้องฟ้า) พร้อมกับเคลื่อนไหวร่างกาย”

ในคัมภีร์ทศรูปกะของธัญชยะ ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับอากาศภษิตะในอรรถายะที่ 1 บทที่ 67 ดังนี้

กั วรวิษเยวมิตยาทิ วินา ปาตรึ พรวิติ ยต ฯ

ศรุตเววานุกตมปเยกสตุตตสยาทากาศภษิตั ฯ ทศ., 1.67

“การที่เมื่อตัวละครอยู่คนเดียว ไม่มีตัวละครอื่น(บนเวที)ด้วย กล่าววว่า “ท่านพูดเช่นนั้นหรือ” หรือทำท่าที่ราวกับว่าได้ยินบางอย่าง(อยู่ในอากาศ) ทั้งที่ไม่มีใครกล่าวอะไร ลักษณะเช่นนี้จัดเป็นอากาศภษิตะ”

ส่วนในสาहितยทรรปณะของวิศวานถ ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับอากาศภษิตะในปริเฉทที่ 6 บทที่ 140 ดังนี้

กั พรวิษิติ ยนนาฏเย วินา ปาตรึ ปฤษุชยเต ฯ

ศรุตเววานุกตมปฤษุถึ ตตสยาทากาศภษิตั ฯ สาहितย., 6.140

“ในการแสดงละคร ตัวละครพูดว่า “ท่านพูดหรือ” โดยไม่มีตัวละครอื่น
นอกจากนั้น(บนเวที) และทำท่าที่ราวกับว่าได้ยินเนื้อความซึ่งไม่มีผู้ใดกล่าว ลักษณะ
นี้จัดเป็นอากาษาศาษิตะ”

จากทฤษฎีการละครทั้งสามข้างต้น จะเห็นว่ามีลักษณะร่วมไปในทิศทางเดียวกัน
กล่าวคือการทำตัวละครอยู่บนเวทีคนเดียว ไม่มีตัวละครอื่นอยู่ด้วย แล้วทำท่าที่เหมือนได้ยินเสียง
บางอย่างในอากาศหรือบนท้องฟ้า อาจจะแสดงท่าที่แขนมองขึ้นไปข้างบน แล้วตอบรับเสียงที่ได้ยิน

กลวิธีการประพันธ์ในลักษณะนี้ก่อนจะมีอิทธิพลต่อบทละคร ก็ได้ปรากฏใน
ศกุนตโลปาชยาน มหาภารตะ ตอนที่ท้าวทุษยันต์ฟังคำพูดของนางศกุนตลาจบแล้ว ก็ได้มีเสียงที่
ไร้ตัวตนบอกกับท้าวทุษยันต์ ดังนี้

ไวศมปายน อุวาจ

เอตาวทุกตวา ราชานัน์ ปริติษฐุต ศกุนตลา ฯ

อถานตริภษาท ทุษยนต์ วาคูวาจาตริริณี ฯ

ถตวิภิปุโรหิตาจารย์ไยรมนตริภิศจ วถตฺ ตทา ฯ มหา., 1.74.109-110

ไวศมปายนะกล่าววว่า

เมื่อกล่าวคำทั้งหมดนี้ต่อภักษัตริย์แล้ว ศกุนตลา ก็หันหลังให้ จากนั้นได้มีเสียง
จากท้องฟ้าอันปราศจากรูปร่าง กล่าวกับภักษัตริย์ทุษยันต์ซึ่งนั่งล้อมรอบด้วยอำมาตย์
มนตรี พราหมณ์ปุโรหิต และพราหมณ์ฤตวิษของพระองค์

ในทางวรรณคดี กลวิธีดังกล่าวเป็นการอธิบายเพื่อคลี่คลายปมของเรื่อง
(denouement) ที่ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาให้มีเกิดความเคลือบแคลงสงสัย มีความซับซ้อนหรือมีเหตุ
เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิด ดังนั้น เพื่อจะอธิบายสาเหตุที่มีความซับซ้อนนั้นให้กระจ่าง จึงมักจะกล่าว
อธิบายคลี่คลายปมเรื่องไว้ตอนท้าย ดังตัวอย่างศกุนตโลปาชยาน ในมหาภารตะ ตอนที่ท้าวทุษยันต์
หมดหนทางที่จะแก้ตัวกับศกุนตลา เนื่องจากพระองค์ไม่ยอมรับศกุนตลาและลูก กวีจึงสร้างตัวแปร
สำคัญเพิ่มเข้ามา กล่าวคือเสียงภูตไร้ตัวตนหรือเสียงจากสวรรค์เพื่อมาอธิบายต่อสมาคมนั้นว่า
ท้าวทุษยันต์เป็นบิดาของบุตรแห่งนางศกุนตลาจริง ผู้คนในสมาคมนั้นจึงจะยอมรับนางศกุนตลาและบุตร
ของนางว่ากำเนิดมาจากท้าวทุษยันต์จริง

กาฬิทาสอาจจะใช้กลวิธีดังกล่าวมาประพันธ์บทละครเรื่องอภิชยานศกุนตลัม
ในลักษณะที่แตกต่างกัน ดังปรากฏในองก์ที่ 3 ตอนนางปริยัมวทาผู้เป็นหญิงสหายของศกุนตลาจะนำ
สิ่งของไปให้ศกุนตลา ดังนี้

ยาวทิมาเนเวทิสัตรณารณั ทรภานฤตวิคฤย อุปรหามิ ฯ ปริกรมยาวโลกย จ ฯ อากาเศ ฯ ปริยัวเท กสยเทมฐีรานุเลปนั มฤณาลวนติ จ นลินีปตรณินิ นิยนิติ ฯ ศรุติมณินิย ฯ ก็ พรวีชิ ฯ อาตปลงฆนาทพลทสวสุธา ศกุนตลา ตสยาะ ศรีร-
 นิรฺวปาณาเยติ ฯ ตฺรหิ ยตนาทุปรจฺรยตาม ฯ สว ขลฺล ภาควตะ กณฺวสย กุลปเตฺรจ-
 ฉฺวสิตม ฯ อหฺมปิ ตาวทไเวตานิ กั ศานตฺยทกมสฺโย เคาตมิทสฺเต วิสฺรุชฺยิชฺยามิ ฯ
 (Williams, 1876: 96-97)

ปริยัมวาทพุดว่า “ฉันจะนำหญ้าทรระนะนี้ไปให้พวกพราหมณ์ผู้ประกอบพิธี
 ตอนนีละ เพื่อใช้ปูลาดรอบ ๆ เวท (แท่นก่อไฟพิธี)”

(เดินไปรอบ ๆ แล้วมองหา ฯ มีเสียงแว่วมาในอากาศว่า) “นี่ปริยัมวาท
 เธอจะนำเครื่องลูบไล้(เครื่องสำอาง) ที่ทำจากหญ้าอุศิระนี้และใบบัวที่มีก้านไปให้ใคร”

(แสดงท่าทางการได้ยินเสียง) เธอพูดอะไรนะ ฯ (เธอพูดอย่างนี้ใช้ใหม่ว่า)
 “ศกุนตลามีสุขภาพไม่ดีเลย เพราะโดนแดดอย่างแรง นี่ก็เพื่อให้ร่างกายของนาง
 เย็นลง ดังนั้น นางจะต้องได้รับการดูแลอย่างเต็มความสามารถ เพราะนางเป็นเหมือน
 ลมหายใจของท่านเจ้าสำนักที่เคารพ คือ ฤชีกัณวะ เลยเชียวหละ ฉันเองก็จะส่งน้ำที่
 เป็นยาเย็นฝากท่านเคาตมิถือไปให้นางด้วยเช่นกัน” (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, ผู้แปล)

ส่วนในกุมารสัมภวะ พบว่ากาลิทาสได้นำกลวิธีการดังกล่าวมาใช้สำหรับพรรณนา
 ด้วยเช่นกัน ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 4 บทที่ 39-46 ตอนที่นางรติกำลังร้องคร่ำครวญถึงกามเทพอย่าง
 โดดเดี่ยว ดังนี้

4.39 เสียงพุดที่แทรกขึ้นมาในอากาศ ได้ปลอบประโลมนางรติผู้พร้อมที่
 จะสละร่างกาย เหมือนกับห่าฝนแรกช่วยบรรเทาปลาที่กำลังหมดหวังเพราะสระน้ำที่
 แห้งแล้ง ดังนี้

4.40 “แน่ภรรยาของเทพผู้มีอาวุธดอกไม้ (นางรติ) พระภักดาของเธอ
 จักห่างหายจากเธอไม่นานนักหรอก ขอเธอจงฟังดูเถิดว่า ด้วยกรรมอะไร สามีของเธอ
 จึงถึงความเป็นแมลงเม่า (ถูกเผา) ในกองไฟที่เกิดจากดวงตาของพระหระ (พระศิวะ)”

4.41 “พระประชาบดี (พระพรหม) ถูกกามเทพกระตุ้นอินทรีย์ จึงได้ทำ
 ความกำหนัดในลูกสาวของตน ครั้งนั้น เมื่อพระพรหมช่มกริยาอาการอันแปลก
 ประหลาดได้แล้ว จึงได้สาปกามเทพ เขาจึงได้เสวยผลแห่งการกระทำนั้น”

4.42 “เมื่อใดพระหระถูกกระทำให้มีใจจดจ่อต่อพระนางปารวตี
 ด้วยตบะ แล้วจักแต่งงานกับพระนาง เมื่อนั้นพระองค์ได้รับความสุข จักรวมกามเทพ
 เข้ากับร่างของพระองค์”

4.43 “อนึ่ง พระพรหมผู้อันพระประชาบดีผู้มีธรรมร้องขอ จึงได้กล่าว ถ้อยคำที่ทำให้คำสาปต่อกามเทพสิ้นสุด ด้วยประการฉะนี้ แท้จริงแล้ว ผู้สามารถ ควบคุมตนได้ (ผู้มีฤทธิ์) และเมฆทั้งหลาย ย่อมเป็นที่กำเนิดของสองสิ่ง คือความโกรธ เคืองกับความเมตตา (สำหรับผู้มีอำนาจควบคุมตน) และคือสายฟ้ากับน้ำฝน (สำหรับ ก้อนเมฆ)”

4.44 “แม่นางผู้โคภา ฉะนั้น เธอจงรักษาร่างกายที่จะได้อยู่ร่วมกับสามี ในอนาคตเกิด แท้จริงแล้ว แม่น้ำที่มีน้ำถูกดื่มไปโดยพระอาทิตย์ (เหือดแห้ง) ย่อมได้ อยู่ร่วมกับห้วงน้ำอีกครั้ง เมื่อถึงคราวฤดูฝน”

4.45 ภูตตนหนึ่งที่ไม่ปรากฏร่างให้เห็นได้ทำให้ความคิดที่จะแสวงหา ความตายของนางรติให้เบาบางลง ด้วยประการฉะนี้ และเพราะลึกลงเป็นปัจจัย สหายของเทพผู้มีอาวุธดอกไม้ (वलันตเทพ) จึงปลอมโยนนางด้วยคำพูดทั้งหลายที่มี ใจความอันประกอบด้วยความรู้สึกที่ดี

4.46 ลำดับนั้น ชายาของพระมทนนะ (ชายาของกามเทพ) มีฝ่ายผอม เพราะความทุกข์ จึงได้รอคอยความสิ้นแห่งความโศคราย เปรียบเหมือนวง พระจันทร์ที่ปรากฏในตอนกลางวัน ที่จืดจางเพราะหมดรัศมี กำลังรอคอยเวลา กลางคืนอยู่ ฉะนั้น

กาลิทาสได้นำเอากลวิธีการประพันธ์ข้างต้นมาใช้กับวรรณคดีประเภทมหากาพย์ โดยพรรณนาตอนที่นางรติกำลังคร่ำครวญอยู่ลำพังถึงกามเทพผู้เป็นสามีของตนเองซึ่งถูกแผดเผาเป็น จุลนปด้วยพระเนตรที่สามของพระศิวะ หลังจากนางรติคร่ำครวญอยู่พักใหญ่ ท้าวมธุเกิดความสงสาร จึงได้ปรากฏตัว เมื่อนางเห็นท้าวมธุเข้าก็ยิ่งเกิดความระทมทุกข์มากกว่าเดิม จากตรงนี้ไปกาลิทาส พรรณนาให้ผู้อ่านมองเห็นเพียงภาพของนางรติที่กำลังโศกเศร้าคร่ำครวญอยู่ผู้เดียว แล้วจึงพรรณนา ให้มีเสียงของภูตไร้ตัวตนที่ลอยอยู่ในอากาศมาปลอมโยนบรรเทาให้นางรติเกิดความสบายใจ ทำให้ ความคิดที่ต้องการจะตายของนางเบาบางลง และจากนั้นพระมธุจึงสามารถปลอมโยนนางด้วยคำพูดที่ ทำให้นางเกิดความรู้สึกดีขึ้นมากกว่าเดิมได้

แต่ในกุมารสัมภวะมีข้อแตกต่างจากทฤษฎีบทละครคือ (1) ตัวละครในฉากนี้ปรากฏ พระมธุขึ้นมาจึงมีตัวละครเพิ่มมาเป็นสองตัวละครในบริบท แต่ว่าได้รับการพรรณนาถึงราวกับว่า ไม่ปรากฏตัวอยู่ตรงนั้น และ (2) นางรติไม่ได้ตอบโต้ถ้อยคำของภูตด้วยการแสดงท่าทีหรือกล่าวตอบ รับแต่ประการใด ทว่ากาลิทาสได้พรรณนาให้นางรติเกิดความรู้สึกสบายใจเมื่อได้ยินถ้อยคำปลอมโยน นั้นแทน

อย่างไรก็ตาม การที่กาลิทาสใช้กลวิธีการประพันธ์แบบนี้มาใช้นั้น ก็นับเป็นการสร้างสรรค์วรรณคดีให้มีความน่าตื่นเต้นมากขึ้น และเป็นการอธิบายเพื่อคลี่คลายปมเรื่อง กล่าวคือการอธิบายสาเหตุของการที่กามเทพจะต้องถูกพระศิวะแผดเผาจนเป็นเถ้าถ่าน นั่นเอง



บทที่ 4

อสังการที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะ

สำหรับบทที่ 4 ผู้วิจัยจะศึกษาอสังการที่ปรากฏในกุมารสัมภาวะ สรรคที่ 1-8 เนื่องจากอสังการเป็นองค์ประกอบสำคัญในการประพันธ์กวีนิพนธ์สันสกฤต โดยแบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ประการ ได้แก่ 1) อรรถาสังการ และ 2) ศัพท์าสังการ มีรายละเอียดดังนี้

อสังการ เป็นคำสันสกฤตมาจาก อลม + กฤ ธาตุ + ฆณ ปัจจัย แปลว่า การประดับตกแต่งหรือเครื่องประดับซึ่งหมายถึงเครื่องประดับทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ในทางกวี อสังการ คือเครื่องเสริมแต่งที่ทำให้บทกวีมีความสวยงาม มีรสชาติ มีความน่าอัศจรรย์ ทำให้กวีนิพนธ์แตกต่างไปจากชาวสารธรรมดา (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2530: 8) ทำให้มีถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งซึ่งเป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ (กุสุมา รักษมณี, 2549: 26) ที่จะช่วยเสริมคุณค่าและสุนทรียะให้แก่เนื้อเรื่องเป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่วรรณคดีประเภทกาพย์จะขาดไม่ได้โดยคำประพันธ์ในกาพย์ถือว่าพรรณนาโวหารและบทอุปมาอุปไมยเป็นอสังการที่สำคัญที่สุด (ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, 2541: 67) และการใช้โวหารหรือศิลปะการใช้ถ้อยคำล้วนทำให้อารมณ์และความนึกคิดในวรรณคดีเรื่องที่แต่งเด่นชัดขึ้นมา กวีที่มีความสามารถในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด และจินตนาการ ออกมาได้อย่างมีสุนทรียภาพจนทำให้ผู้อ่านอิมเมจประทับใจในสุนทรียรส (กุสุมา รักษมณี, 2547: 20)

อสังการแบ่งออก 2 ประการคือ 1. อรรถาสังการ หมายถึง อสังการที่มุ่งเน้นความงามทางด้านความหมายในกวีนิพนธ์ และ 2. ศัพท์าสังการ หมายถึง อสังการที่มุ่งเน้นความงามทางด้านเสียงในกวีนิพนธ์

ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาทฤษฎีอสังการจากสาहितยทรัพย์ของวิศวานถและทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตเล่มอื่นบ้างแล้วแต่กรณี ซึ่งมีหัวข้อการศึกษาดังนี้

4.1 อรรถาสังการ อสังการด้านความหมายในกวีนิพนธ์

4.2 ศัพท์าสังการ อสังการด้านเสียงในกวีนิพนธ์

4.1 อรรถาঙ্การ (อঙ্การด้านความหมาย)

อรรถาঙ্การ หมายถึง การประดับตกแต่งกวีนิพนธ์บทประพันธ์ให้มีความงดงามด้วยการใช้ความหมายที่หลากหลาย เช่น ความหมายที่บ่งบอกถึงการเปรียบเทียบ ความหมายที่ทำให้เกิดจินตนาการ ความหมายที่แฝงนัยชวนให้ขบคิด หรือความหมายที่มีความซับซ้อนซ่อนเร้น เป็นต้น

ในสาहितยทรรปณะของวิศวานาถปราชญ์อรรถาঙ্การทั้งสิ้น 77 ชนิด⁵⁵ ดังนี้

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาঙ্การแต่ละประเภท

ลำดับ	ชื่ออঙ্การ	ความหมาย
1.	อุปมา (Simile)	การเปรียบเทียบระหว่างสองสิ่งหรือหลายสิ่ง
2.	อนนวยะ (Self-comparison)	การเปรียบตัวเองกับตัวเอง เพราะไม่มีสิ่งอื่นเปรียบเทียบ
3.	อุปเมโยปมา (Reciprocal Comparison)	การเปรียบเทียบอุปมานะและอุปเมยะสลับกันไปมา 2 ทาง
4.	สมรณม (Reminiscence)	การรับรู้สิ่งที่คล้ายคลึงกัน แล้วทำให้ระลึกถึงสิ่งที่เคยรับรู้มา
5.	รูปกม (Metaphor)	การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง
6.	ปริณาม (Commutation)	ความเหมือนกันระหว่างสองสิ่งที่มีการแปรสภาพเหมือนกัน
7.	สนเทท (Doubt)	ความสงสัยว่าสิ่งหนึ่งน่าจะเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง
8.	ภรานติมาน (Error)	ความสับสนเนื่องจากสิ่งที่พบเห็นมีความคล้ายคลึงกัน
9.	อุลเลข (Representation)	การพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยลักษณะที่หลากหลาย เนื่องจากรับรู้ลักษณะเหล่านั้นมาไม่เหมือนกัน
10.	อปหุนติ (Concealment)	การพรรณนาปกปิดสิ่งที่มีอยู่ โดยกล่าวถึงสิ่งไม่มีอยู่แทน
11.	นิศจย (Certainty)	การกล่าวถึงความมั่นใจว่าเป็นสิ่งนั้นแน่นอน เนื่องจากมีความเหมือนกันระหว่างสองสิ่ง
12.	อุตเปรุกษา (Poetical Fancy)	การพรรณนาด้วยการใช้พลังแห่งจินตนาการ
13.	อติศโยกติ (Hyperbole)	การพรรณนาเกินจริง
14.	ตุลยโยคิตา (Equal Pairing)	การเปรียบเทียบเป็นคู่ แต่มักจะพรรณนาให้สิ่งหนึ่งเด่นกว่า
15.	ทีปุก (Illuminator)	การพรรณนาด้วยข้อความที่มีส่วนขยายเพียงหนึ่ง แต่มีกริยาหลายตัว หรือมีข้อความที่มีส่วนขยายหลายตัว แต่มีกริยาเพียงตัวเดียว

⁵⁵ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับความหมาย การจำแนกประเภท ตัวอย่างและคำอธิบายของอรรถาঙ্การแต่ละประเภท เพิ่มเติมได้ที่ Kane (1995)

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาঙ্การแต่ละประเภท (ต่อ)

ลำดับ	ชื่ออঙ্การ	ความหมาย
16.		ปรติวสตุปมา (Typical Comparison)
17.		ทฤษฏานต (Exemplification)
18.	นิตรศนา (Illustration)	การเปรียบเทียบสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับการกระทำหรือสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์
19.	วยุติเรก (Contrast, Dissimilitude)	การเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง
20.	สโหฤติ (Connected Description)	การกล่าวด้วยถ้อยคำเพียงคำเดียวสื่อถึงการกระทำของสิ่ง 2 สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน
21.	วิโนฤติ (Speech of Absence)	การกล่าวถึงสิ่งที่ขาดเหลือว่าควรมี
22.	สมาโสฤติ (Speech of Brevity)	การเปรียบเทียบโดยกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่สามารถจะกล่าวออกมาได้อย่างตรงไปตรงมา
23.	ปริกร (Insinuator, The significant)	การพรรณนาถึงรายละเอียดคุณลักษณะของตัวละครอย่างเหมาะสม
24.	เศลษ (Paronomasia)	การกล่าวให้แฝงไปด้วยความหมายหลายแบบ
25.	อปรสตุตปรศสา (Indirect Description)	สรรเสริญโดยอ้อม และสิ่งที่ต้องการสรรเสริญมิได้ถูกกล่าวถึง
26.	วยาซสตุติษะ (Artful Praise)	การกล่าวตำหนิ แต่มีความประสงค์จะยกย่อง
27.	ปรยาโยฤตม (Periphrasis)	การกล่าวโดยอ้อม แสดงเจตนาหนึ่ง แต่มีเจตนาหนึ่งแฝงอยู่
28.	อรฤานตรนยาษะ (Corroboration)	การหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวไปแล้ว
29.	กาวยลิ่งคม (Poetical Cause)	การแสดงเหตุผลแบบกวีนิพนธ์
30.	อนูมามม (Inference)	การพิสูจน์หรือคาดคะเนด้วยเหตุผล
31.	เหตุษะ (Cause)	การอธิบายถึงสาเหตุ
32.	อนุกูลม (Favourable)	การกล่าวถึงสิ่งที่เคยไม่น่าพึงพอใจ กลายเป็นที่น่าพึงพอใจ
33.	อาฤेष (Paralepsis)	การปฏิเสธที่จะกล่าวถึง เนื่องจากมีความพิเศษเกินจะพรรณนา
34.	วิกาวนา (Peculiar Causation)	การกล่าวถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่ไม่มีสาเหตุ
35.	วิเศโษฤติษะ (Peculiar Allegation)	การกล่าวถึงเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรมี เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาঙ্การแต่ละประเภท (ต่อ)

ลำดับ	ชื่ออঙ্การ	ความหมาย
36.	วิโรธะ (Contradiction)	การกล่าวถึงลักษณะหรือการกระทำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ
37.	อสงคต๊ะ (Disconnection)	การกล่าวถึงความไม่สอดคล้องกันระหว่างสถานที่เกิดของสาเหตุและสถานที่เกิดของผลลัพธ์
38.	วิษมม (Incongruity)	การกล่าวถึงความไม่สอดคล้องกันของสาเหตุและผลลัพธ์
39.	สมม (Equal)	การกล่าวยกย่องสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของสิ่งนั้น ๆ
40.	วิจิตรม (Strange)	การกล่าวถึงความมหัศจรรย์หรือดงามแพรวไพลิตร
41.	อติภม (Exceeding)	การกล่าวถึงความยิ่งใหญ่โอฬารเกินธรรมดา
42.	อนโยนยม (Reciprocal)	การกล่าวถึงสองสิ่งทำสิ่งเดียวกันและส่งผลต่อกันเอง
43.	วิเศษะ (Extraordinary)	การกล่าวถึงความพิเศษอย่างยิ่งต่าง ๆ ของบางสิ่งบางอย่าง
44.	วูยาฆาต (Frustration)	กล่าวถึงการได้รับผลที่ตรงกันข้ามกันของตัวละคร
45.	การณมาลา (Garland of Causes)	พวงมาลาแห่งสาเหตุ หรือการกล่าวถึงสิ่งที่เคยเป็นผลได้กลายมาเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งเป็นลำดับๆ ไป
46.	มาลาทีปกม (Serial Illuminator)	การพรรณนาด้วยข้อความที่มีส่วนขยายหลายตัว แต่มีกริยาหรือคำที่ทำหน้าที่แทนกริยาเพียงตัวเดียว
47.	เอกาวลี (Necklace)	การพรรณนาให้มีความหมายร้อยเรียงกัน
48.	สาร (Climax)	การพรรณนาแต่ละสิ่งที่เป็นองค์ประกอบรายล้อมอย่างซ้ำ ๆ แล้วบรรยายตอนสำคัญเป็นลำดับสุดท้าย
49.	ยถาสงขยม (Relative Order)	การกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่เคยกล่าวถึงไว้แล้วในคำประพันธ์บทเดียวกัน
50.	ปรุยาเยะ (Sequence)	การบรรยายลักษณะของสิ่งหนึ่ง ให้มีผลเกิดขึ้นสืบเนื่องกัน
51.	ปริวุตต๊ะ (Barter)	การสลับสับเปลี่ยนระหว่างสิ่งที่มีคุณลักษณะเหมือนกัน
52.	ปริสงขยา (Special Mention)	การกล่าวระบุถึงสิ่ง ๆ เดียว แต่บรรยายเน้นย้ำด้วยเหตุการณ์หลายอย่าง เพื่อตอกย้ำสิ่ง ๆ นั้น

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาสังการแต่ละประเภท (ต่อ)

ลำดับ	ชื่ออสังการ	ความหมาย
53.	อุตุตรม (Reply)	การพรรณนาด้วยการถามตอบ อาจจะถามและตอบเลย หรือว่าจะกล่าวถึงคำถามหลายคำถาม แล้วจึงตอบครั้งเดียว ด้วยคำตอบหลายคำตอบก็ได้
54.	อรรถาปตติะ (Presumption or Necessary Conclusion)	การพรรณนาคุณวิเศษของสิ่งหนึ่งอย่างยิ่งใหญ่ พร้อมกันนั้นก็พรรณนาความต่ำต้อยของอีกสิ่งหนึ่ง
55.	วิกल्पะ (Alternative)	การกล่าวพรรณนาสิ่งสองสิ่งที่มีคุณลักษณะเหมือนกัน โดยให้มีการระบุเพียงอย่างเดียว
56.	สมุจจยะ (Conjunction)	การกล่าวถึงสาเหตุ คุณสมบัติ หรือการกระทำ หลายอย่าง เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยมีผลลัพธ์เป็นสิ่งเดียวกัน
57.	สมาธิะ (Facilitation)	กล่าวถึงความสำเร็จอย่างง่ายดาย เนื่องจากมีบางสิ่งเข้ามาช่วยเหลือโดยบังเอิญ
58.	ปรตยนิคม (Rivalry)	การพรรณนาเหตุการณ์ที่คน ๆ หนึ่งไม่สามารถเอาชนะ ปรปักษ์ศัตรูของตัวเองได้ จึงไปทำลายอีกคนหนึ่งที่ใกล้ชิดกับ ปรปักษ์แทน เป็นการแสดงความแค้นแค้นและยิ่งใหญ่ของศัตรู
59.	ปรตีปม (The Converse)	การกล่าวถึงลักษณะของสิ่งที่จะถูกนำมาเปรียบเทียบ (คือควรเป็นอุปมา) แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่ต้องไปเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นแทน (คือกลายเป็นอุปไมย) จึงทำให้เกิดการลดทอน คุณค่าในตัว เนื่องจากกวีต้องการทำให้อุปไมยมีคุณลักษณะ โดดเด่นมากกว่าอุปมา หรือต้องการทำให้อุปมามีคุณลักษณะ ต่ำกว่าอุปมานั่นเอง
60.	มีลิตม (Lost)	การกล่าวถึงสิ่งสองสิ่งที่มีคุณลักษณะเหมือนกัน แต่ว่าสิ่งหนึ่ง ถูกคุณลักษณะของอีกสิ่งหนึ่งกลบกลืน เพราะเหนือกว่า จร ทำให้อีกสิ่งหนึ่งเศร้าหมองไป
61.	สามานยม (Sameness)	การกล่าวถึงสิ่งสองสิ่งที่มีคุณลักษณะเหมือนกัน โดยทั้งสอง สิ่งมีความเหมือนกันจนแยกไม่ออก

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาঙ্การแต่ละประเภท (ต่อ)

ลำดับ	ชื่ออঙ্การ	ความหมาย
62.	ตทคุณะ (Borrower)	การกล่าวถึงสิ่งสองสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดกัน และสิ่งหนึ่งได้รับเอาหรือยืมเอาคุณสมบัติของอีกสิ่งหนึ่งมา เพราะว่าเป็นคุณลักษณะที่โดดเด่นกว่าของตน
63.	อตทคุณะ (Non - borrower)	การกล่าวถึงสิ่งสองสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดกัน แต่สิ่งหนึ่งไม่ได้รับเอาหรือยืมเอาคุณสมบัติของอีกสิ่งหนึ่งมา เนื่องจากเหตุผลบางประการ
64.	สุกษมม (Subtle)	การพรรณนาถึงรายละเอียดกริยาท่าทางของตัวละครที่แสดงออกมาอย่างแยบยล เพื่อให้อีกคนได้รับรู้สิ่งที่ตนต้องการ
65.	วยาโชกติะ (Dissembler)	การกล่าวถึงการปกปิดอำพรางบางสิ่งด้วยเล่ห์เพทุบาย แม้ว่าสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้นจะชัดเจนก็ตาม
66.	สวภาโวक्ति (Natural Description)	การพรรณนาถึงรายละเอียดของธรรมชาติอย่างตรงตามความเป็นจริง
67.	ภาวิกรม (Vision)	การกล่าวถึงภาพเหตุการณ์ทั้งที่เคยเกิดขึ้นในอดีตและอนาคต ได้ปรากฏกระทบกับจิตใจ ราวกับว่าเป็นภาพเหตุการณ์ปัจจุบัน
68.	อุทาทตม (The Exalted)	การพรรณนาคุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่โอฬารเกินจริงกว่าธรรมดา ทั้งภายในและภายนอก ของตัวละคร
69.	รสวต (Impassioned)	ในข้อความที่ปรากฏมีทั้งรสหลักและรสรองเป็นสิ่งที่คอยสนับสนุนกันและกัน เช่น ศฤงคารรสเป็นรสหลัก และมีกรุณารสเป็นรสรอง กรณีนี้จัดเป็น รสวต
70.	เปรยสุ (Devoted)	เมื่อมีการกล่าวถึงภาวะหรืออารมณ์ที่มีปกติตามธรรมชาติ ได้กลายเป็นตัวสนับสนุนบางสิ่งหรือตัวละครบางตัว กรณีนี้จัดเป็น เปรยสุ
71.	อูรชสูวิ (Impetuous)	เมื่อมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ของรสและภาวะอย่างหุนหัน เร่งรีบและไม่เหมาะสม กรณีนี้จัดเป็น อูรชสูวิ

ตารางที่ 34 ตารางแสดงจำนวนและความหมายของอรรถาลังการแต่ละประเภท (ต่อ)

ลำดับ	ชื่ออรรถาลังการ	ความหมาย
72.	สมาहितม (Allayment)	การกล่าวถึงการยอมแพ้หรือการยอมสงบระงับอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (ภาวะปรสม หรือ ภาวะศานติ) เช่น เมื่อพระราชาสมาถระงับความโอหังหยิ่งผยองในหมู่ศัตรู จึงเป็นช่องทางสนับสนุนศฤงคารซึ่งเป็นรหัสหลักของเรื่องให้เกิดขึ้นได้
73.	ภาโวทยะ (Excitement of a mood)	เมื่อมีการกล่าวถึงภาวะหรืออารมณ์ที่มีปกติตามธรรมชาติว่า กำลังเกิดขึ้น กำลังเป็นไปอยู่ (ไม่ใช่เกิดขึ้นเรียบร้อยแล้ว) เป็นตัวสนับสนุนบางสิ่งบางอย่าง กรณีนี้จัดเป็น ภาโวทยะ
74.	ภาวสนธิะ (Conjunction of moods)	เมื่อมีการกล่าวถึงภาวะสองภาวะเกิดขึ้นพร้อมกัน เช่น พระนางปารวตีมีความตั้งใจเฝ้ารอยคอยพระศิวะเกิดขึ้นพร้อมความเขินอาย กรณีนี้จัดเป็น ภาวสนธิ
75.	ภาวศพละ (Commixture of moods)	เมื่อมีการกล่าวถึงความปนเปกันของภาวะหลายภาวะที่เกิดขึ้นพร้อมกัน กรณีนี้จัดเป็น ภาวศพละ
76.	สัมสฤงษฏฐิ (Conjunction)	เมื่อในข้อความหรือโคลก กวีพรรณนาด้วยการใช้อรรถาลังการหลากหลายชนิด แต่หากอรรถาลังการเหล่านั้นแตกต่างประเภทกัน ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกันโดยความหมาย จัดเป็น สัมสฤงษฏฐิ
77.	สังกร (Commixture)	เมื่อในข้อความหรือโคลก กวีพรรณนาด้วยการใช้อรรถาลังการหลากหลายชนิด และอรรถาลังการเหล่านั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยความหมายอย่างแยกไม่ได้ จัดเป็น สังกร

จากทฤษฎีอรรถาลังการในสาहितยทรรปณะของวิศวานาถทั้ง 77 ชนิดข้างต้น เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาอรรถาลังการในกุมารสัมภวะพบว่า กาลิทาสีใช้อรรถาลังการในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะจำนวน 44 ประเภท⁵⁶ โดยจัดเป็นกลุ่มตามประเภทของอรรถาลังการแต่ละชนิด⁵⁷ ได้ดังนี้

⁵⁶ อันที่จริง การกำหนดประเภทของอรรถาลังการในกวีนิพนธ์เป็นสิ่งที่ยากจะระบุได้ว่าในกวีนิพนธ์เรื่องหนึ่งปรากฏอรรถาลังการกี่ประเภท เนื่องจากการกำหนดทฤษฎีของนักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตมีความแตกต่างกัน รวมถึงการตีความตัวบทกวีนิพนธ์แต่ละบทของนักศึกษาวรรณคดีสันสกฤตก็มีความแตกต่างกัน หากจะเหมือนก็เหมือนกันแต่เพียงอรรถาลังการประเภทที่มีความหมายชัดเจนอยู่แล้วเท่านั้น ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงไม่อาจกำหนดจำนวนของอรรถาลังการได้อย่างแน่ชัด เพียงแต่ระบุจำนวนเท่าที่ค้นพบเพื่อง่ายสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

- กลุ่มที่ 1 แสดงความหมายเปรียบเทียบ
 กลุ่มที่ 2 แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความ
 กลุ่มที่ 3 แสดงความหมายหลายระดับ
 กลุ่มที่ 4 แสดงความหมายในรูปพลังของจินตนาการ
 กลุ่มที่ 5 แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความที่พรรณนา
 กลุ่มที่ 6 แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน
 กลุ่มที่ 7 แสดงความหมายโดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ
 กลุ่มที่ 8 แสดงความหมายโดยการรวมอรรถการหลายประเภทเข้าด้วยกันในบทเดียวกัน

มีรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 35 ตารางแสดงการจัดกลุ่มของอรรถการที่ปรากฏในกวมารสัมภาวะ

ที่	การจัดกลุ่มอรรถการตามความหมาย	ประเภทของอรรถการที่ปรากฏในกวมารสัมภาวะ
1.	อรรถการที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ	(1) อุปมา (2) รูปกะ (3) วยติเรกะ (4) ตูลยโยคิตา (5) สมรณะ (6) สันเทห (7) ภรานติมาน (8) ปรตวิสต์ตูปมา (9) ทฤษฏานตะ (10) นิทรศนา (11) ปริณามะ
2.	อรรถการที่แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความ	(1) สวภาโวคติ (2) ปริกกร (3) ปรรยายะ (4) อันโยนยะ (5) อรรธาปัตติ (6) ปรีวฤตติ (7) อุตตระ
3.	อรรถการที่แสดงความหมายหลายระดับ	(1) เศลชะ (2) อาเกษปะ (3) สม่โสคติ (4) ปรรยาโยกตะ (5) ปรตปะ (6) ปัตยนิกะ (7) วิโรธะ (8) วิษมะ
4.	อรรถการที่แสดงความหมายในรูปพลังของจินตนาการ	(1) อุตเปรกษา (2) อติโสยคติ (3) อปริสตตประคังสา (4) วิเศษชะ (5) วิเศโสคติ
5.	อรรถการที่แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความ	(1) อรรณตรันยาสะ (2) ทีปะกะ (3) สโหคติ (4) อุทาตตะ (5) สมุจยชะ
6.	อรรถการที่แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน	(1) กายลึงคะ (2) เหตุ (3) วิภาวนา (4) อนุมานะ
7.	อรรถการที่แสดงความหมายโดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ	(1) ยถาสังขชะ
8.	อรรถการที่แสดงความหมายโดยการรวมอรรถการหลายประเภทเข้าด้วยกัน	(1) สัมสฤษฏี (2) สังกร

⁵⁷ ผู้วิจัยได้ปรับปรุงการแบ่งประเภทของอรรถการจากแนวคิดของ นิพัทธ์ แยมเดช (2558: 244-245) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวทางการจำแนกพรรณนาอรรถการได้เหมาะสมที่สุด

เมื่อแบ่งกลุ่มอรรถการเป็นหมวดหมู่ที่เหมาะสมตามความหมายแล้ว จากนั้นผู้วิจัยจะได้อธิบายความหมายและวิเคราะห์อรรถการแต่ละประเภทที่ปรากฏในกุมารสัมภวะต่อไป

กลุ่มที่ 1 อรรถการที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ

อรรถการที่แสดงความหมายเปรียบเทียบในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 11 ประเภท ได้แก่ 1) อุปมา 2) รูปกะ 3) วยติเรกะ 4) ตุลยโยคิตา 5) สมรณะ 6) สันเทท 7) ภรานติมาน 8) ปรวตีวัสตุปมา 9) ทฤษฏานตะ 10) นิทรศนา และ 11) ปริณามะ โดยแต่ละประเภทมีความหมายบ่งถึงการเปรียบเทียบด้วยลักษณะเฉพาะ ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. อุปมา

อุปมาอรรถการ ได้แก่ อรรถการที่กวีนำเอาลักษณะที่เหมือนกันระหว่างอุปมาและอุปไมย ด้วยการใส่ “ปรตยย” “อวยย” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายว่า เหมือน เป็นต้น และด้วยการใช้การสร้างคำสมาส (ป.ส. ศาสตรี, 2550: 31) หรือว่า อรรถการที่กวีนำสิ่งทีประสงคจะแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความหมายเปรียบเทียบ (กุสุมา รักษมณี, 2549: 28)

ในส่วนของประเภทอุปมา ผู้วิจัยใครจะนำเสนอประเภทต่าง ๆ ของอุปมาอรรถการในสาहितยทรรปณะของวิศวานถเป็นหลัก จากนั้นจึงจะจำแนกอธิบายอุปมาที่พบในกุมารสัมภวะภายหลัง และเนื่องจากอุปมาเป็นอรรถการประเภทที่กาลิทาสใช้ในบทประพันธ์บ่อยที่สุด ผู้วิจัยจึงใครจะวิเคราะห์อุปมาที่ปรากฏในกุมารสัมภวะด้วยวิธีการจำแนกประเภทวิเคราะห์อย่างละเอียด ดังนี้

1.1 อุปมาอรรถการในสาहितยทรรปณะของวิศวานถ

อุปมาอรรถการในสาहितยทรรปณะของวิศวานถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทที่ 1 มีชื่อว่า ปุโรณปมา หมายถึงอุปมาที่มีองค์ประกอบครบทั้งสี่ส่วน และประเภทที่ 2 มีชื่อว่า ลุปะโตปมา หมายถึงอุปมาที่ไม่มีองค์ประกอบครบทั้งสี่ส่วน และยังจำแนกแยกย่อยประเภทออกได้เป็น 27 ชนิด ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอต่อไปนี้

ประเภทที่ 1 ปุโรณปมา

ได้แก่ อุปมาที่สมบูรณ์ โดยอุปมาชนิดนี้จะต้องมีองค์ประกอบที่ครบทั้ง 4 ส่วนคือ

1) **อุปมานม** คือที่นำมาเปรียบเทียบ 2) **อุปเมยม** คือคำที่ถูกเปรียบเทียบ 3) **เอาปมยวาจิปทม** คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบได้แก่คำว่า ดุจ ดุจดั่ง ประดุจ เพียง เพียงดั่ง เหมือน กล ฉก ฉกเช่น

เสมอ ปาน ครุวนาดุจ ฉันโต-ฉันนั้น 4) **सामान्यธรรมะ** คือคำที่แสดงคุณสมบัติทั่วไปของคำเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น

मुखं गमलमिव सुन्धरम् ॥

ใบหน้าดงามเหมือนดอกบัว

मुखं เป็นอุปเมยะ, **गमलं** เป็นอุปมานะ, **इव** เป็นเอาปมยวาจิปท, **सुन्धरम्** เป็น सामान्यธรรม

อุปมาประเภทปุรณา ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เศราตี (Direct) และ อารุที (Indirect)

1. เศราตี หมายถึง การเปรียบเทียบโดยใช้คำที่เป็นเครื่องหมายของการเปรียบเทียบ เช่น ยथा इव वा หรือ वदु पञ्जय เป็นการเปรียบเทียบกันโดยตรงระหว่างสิ่งทั้งสองอย่างไม่อ้อมค้อม แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่

1.1 ตฤทิตคา เศราตี ปุรณา คือการใช้คำที่เป็นเครื่องหมายของการเปรียบเทียบ คือ वदु पञ्जय เป็นต้น ในคำที่สำเร็จมาจากวิธีการของการสร้างคำชั้นที่สองหรือตฤทิต เช่น

सैरगममोगुरुहनमुखस्य गुमगाविव सुदना पिना ॥

หุถุยั มทยติ วหนั ตว **ศรทินุทฤษยา** พาเล ॥

กลิ่นหอมของปาก *เสมือนกับกลิ่นหอมของดอกบัว*

ด้านมทั้งสองอวบอมราวกับคนไถน้ำ

ไอ้ทรามวัย ใบหน้าของเธอทำให้หัวใจ(ข้า)หลงไหล

ประคุดพระจันทร์ในฤดูใบไม้ผลิ

จะเห็นว่า ในโคลกที่ยกมาข้างต้นนี้ ปรากฏตฤทิตคา เศราตี ในคำว่า อมโอรุหุท ซึ่งเป็นคำที่สำเร็จมาจากการสร้างคำด้วยปञ्जयตฤทิต คือ คำว่า อมโอรุหุท กับ वदु पञ्जय และ จะสังเกตได้ว่าอุปมาที่กวีได้ประพันธ์ขึ้นนี้เป็นการอุปมาที่ครบองค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง คือ มีคำว่า मुख เป็นอุปเมยะ, อมโอรุหุท เป็นอุปมานะ, सैरगम เป็น सामान्यธรรม และมีคำว่า वदु เป็นเอาปมยวาจิปท

1.2 สมาสคา เศราตี ปุรณา คือการใช้คำที่เป็นเครื่องหมายของการเปรียบเทียบ สมาสกับค่านามที่เป็นอุปมานะ ตัวอย่างตามโคลกที่ได้แสดงไว้ข้างต้น เช่น

กุ่มภาวิวิ⁵⁸ สุตเนา ปินา ฯ

เต้านมทั้งสองอวบอุมราวกับคนโชน้ำ

จะเห็นว่า คำว่า กุ่มภาวิวิ ที่ปรากฏปรากฏในโคลงนั้น เป็นคำสมาส ซึ่งดูคล้ายกับคำสนธิ แต่เป็นสมาสระหว่างคำว่า กุ่มภา กับ อิว ซึ่งเป็นการสมาสกันโดยไม่ได้ลบลวิภक्ति ของศัพท์หน้า จึงได้รูปเป็น กุ่มภาวิวิ และสามารถกำหนดได้ว่า คำว่า สุตน เป็นเป็นอุปเมยะ, กุ่มภ เป็นอุปมานะ, ปิน เป็นสามานยธรรม และคำว่า อิว ที่มาสอยู่กัคำว่า กุ่มภ เป็นเอาปมยวาจิปท

1.3 วากยคา เศราตี ปูรณา คือการใช้คำที่เป็นเครื่องหมายของการเปรียบเทียบระหว่างประโยคที่เป็นอุปมานะ และประโยคที่เป็นอุปเมยะ เช่น

หฤทัย มทยติ วทนํ ตว ศรทินทฺรยธา พาเล ฯ

ไอ้ทรมวย ไบหน้าของเธอทำให้หัวใจ(ข้า)หลงไหล

ประคุดพระจันทร์ในอุโบไม้อผลิ

จะเห็นว่า ตัวอย่างที่ยกมาปรากฏวากยคา เศราตี หรือก็คือการเปรียบเทียบกันของทั้งสองประโยค คือประโยค หฤทัย มทยติ วทนํ ตว กับประโยค ศรทินทฺร (หฤทัย มทยติ) โดยมีคำว่า ยธา เป็นเครื่องหมายสำหรับเปรียบเทียบ และปรากฏครบองค์ประกอบ ทั้ง 4 ชนิดอย่างชัดเจน คือคำว่า ตว วทนํ เป็นอุปเมยะ, ศรทินทฺ เป็นอุปมานะ, หฤทัย มทยติ เป็นสามานยธรรม และคำว่า ยธา เป็นเอาปมยวาจิปท

2. อารุณี หมายถึง การเปรียบเทียบโดยใช้คำที่มีคุณลักษณะในการเปรียบเทียบ (Attribute words) เช่น สมาน ตูลย หรือ วต ปัจจัยที่ใช้ในความหมายของคำว่า ตูลย เป็นต้น เป็นการเปรียบเทียบโดยอ้อม กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งมีความคล้ายคลึงกับบางสิ่งเท่านั้น ไม่ได้เหมือนกันเสียทีเดียว ซึ่งแตกต่างจากการเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมาเหมือนเศราตี แบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่

⁵⁸ คำว่า กุ่มภาวิวิ นักไวยากรณ์สันสกฤตถือว่าเป็นคำสมาสไม่ลบลวิภक्ति โดยเรียกสมาสประเภทนี้ว่า เกลวลสมาส นิตยสมาส หรือ สุป-สุป-สมาส ซึ่งพัฒนามาจากสูตรไวยากรณ์ของปาณินิ สูตรที่ 2.1.4 ว่า “[สุป] สห สุปา” ที่มีวฤตติอธิบายสูตรในลขุสัทธานตเกมุที คำอธิบายที่ 964 ว่า “สุป สุปา สห วา สมสยเต...” และมีคำอธิบายที่ 965 ต่อไปว่า “อิเวน สห समाโส विकृत्यलोपसจ् १ वाक्रुणा इव वाक्रुणाविव १ इति เกลวลสมาสะ प्रलम्भे ७” ทั้งนี้ คำว่า วาครุणाวิวิ ก็ยังปรากฏในบทประพันธ์ของเรื่องรชวงค์ บทที่ 1.1 และมีอธิบายไว้ เช่นเดียวกันว่า “วาครุणाวิเวเตยกํ ปทม १ इवेन सห समासो विकृत्यलोपसज् पुरुवत्पुरुगुदिस्वरत्वं जेति वक्तव्यम् १ एवमन्यतरापि तदुष्णव्यम् १” (ดูความหมายของเกลวลสมาสเพิ่มเติมที่ Tubb, 2007: 88-89)

2.1 ทพิตคา อารถิ ปุรณา คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อมด้วยการใช้
ปัจจัยตพิต ตัวอย่างเช่น

มธุระ สุธาวทระ ปลลวตุลโย'ติเปลวะ ปาณิះ ๑
จกิตมถคโลจนากฎำ สทถคิ จปเล จ โลจนเ ตสยะะ ๓
ริมฝิปากล่ำงของนาง หวานปานสุธาทิพย
ฝำมือบอบบางประคจไปไม้แรกผลิ
และดวงตาทั้งสองลอกแลกเสม็ดนดวงตาของมถคที่หว่าดกแล้ว

จากตัวอย่าง จะเห็นว่า คำว่า **สุธาวต** ในประโยคที่ว่า มธุระ สุธาวทระ นั้น
เป็นการใช้คำที่ประกอบด้วยปัจจัยตพิต คือคำว่า สุธา กับ วต ปัจจัย มีความหมายเหมือนกับ ตุลย
ศัพท์ แปลว่า คล้าย, เสมือน, เสมอด้วย เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมา
เท่าที่ควร และในประโยคนี้ยังประกอบด้วยองค์ประกอบทั้ง 4 อย่างคือคำว่า อธระ เป็นอุปเมยะ, สุธา
เป็นอุปมานะ, วต ปัจจัย เป็นเอาปมยวาจิปท และ มธุระ เป็นสामานยธรรม

2.2 สมาสคา อารถิ ปุรณา คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อมด้วยการใช้คำที่
ประกอบด้วยวิธีสมาส ตัวอย่างเช่น

ปลลวตุลโย'ติเปลวะ ปาณิះ ๑
ฝำมือของนางบอบบางประคจไปไม้แรกผลิ

จะพบว่า คำว่า **ปลลวตุลโย** เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า ปลลว กับคำว่า
ตุลย ซึ่งเป็นศัพท์ที่บ่งบอกคุณลักษณะว่า เหมือน หรือคล้าย ทั้งในประโยคนี้ปรากฏองค์ประกอบ
ครบถ้วนคือ คำว่า ปาณิះ เป็นอุปเมยะ, ปลลว เป็นอุปมานะ, ตุลย เป็นเอาปมยวาจิปท และ
อติเปลวะ เป็นสामานยธรรมของอุปเมยะและอุปมานะทั้งสองอย่าง

2.3 วากยคา อารถิ ปุรณา คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อม ที่ปรากฏ
ในประโยค ตัวอย่างเช่น

จกิตมถคโลจนากฎำ สทถคิ จปเล จ โลจนเ ตสยะะ ๓
และดวงตาทั้งสองของนางลอกแลกเสม็ดนดวงตาของมถคที่หว่าดกแล้ว

จะเห็นว่า ปรากฏคำว่า สทถคิ เป็นองค์ประกอบหลักในระหว่างพากย์ หรือ
ประโยค มีลักษณะคล้ายกับเครื่องหมายการเปรียบเทียบอย่าง ยถา-ตถา เป็นต้น และจะพบว่า
ตสยะะ โลจนเ เป็นอุปเมยะ, จกิตมถคโลจนากฎำ เป็นอุปมานะ, สทถคิ เป็นเอาปมยวาจิปท และ
จปเล เป็นสामานยธรรมของอุปเมยะและอุปมานะทั้งสองอย่าง

ประเภทที่ 2 รูปโตปมา

ได้แก่ อุปมาที่มีองค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง มีอุปเมยะ อุปมานะ เอมปัมยวาจิปท และ สamaanยธรรม ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกลบออกไป หรือไม่ครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง และลุปตา หรือลุปโตปมา แบ่งออกได้ 8 ประเภท และแต่ละประเภทยังแยกย่อยออกไปอีก รวมเป็น 21 ชนิด ดังนี้

1.2.1 ธรรมลุปตา คืออุปมาที่ลบสamaanยธรรมที่เป็นส่วนทำให้ทราบ ลักษณะของความเหมือนกันระหว่างอุปเมยะและอุปมานะออกไป แบ่งออกได้อีก 10 ชนิด และมีชื่อ ตามลักษณะขององค์ประกอบที่ปรากฏ ได้แก่ 1) วากยคา เศราตี 2) สมาสคา เศราตี 3) วากยธา อารถี 4) สมาสคา อารถี 5) ตทธิตคา อารถี 6) กรมกยจ 7) อจารกยจ 8) กยง 9) กรมณมุล 10) กรตถณมุล

1.2.1.1 วากยคา เศราตี คือ การเปรียบเทียบระหว่างสองสิ่งใน ประโยค แต่ลบสamaanยธรรมออก ตัวอย่างเช่น

มุขมินทฤษฎธา ปาณิฉะ ปลลเวณ สมะ ปรีเย ฯ

วากะ สุธา อิเวาษฐุสเด พิมพตุลโย มโน'ศมวต ฯ

ยอครักเอ่ย ไบหน้าของเธอเปรียบเหมือนพระจันทร์

ฝ่ามือของเธอเสมอปานใบไม้แรกผลิ

ถ้อยคำของเธอประหนึ่งน้ำทิพย์

ริมฝีปากของเธอราวกับผลพิมพะ

แต่ใจกลับเป็นประดุจหิน

ในประโยคที่ว่า มุขมินทฤษฎธา เป็นการเปรียบเทียบกันระหว่าง ไบหน้า กับพระจันทร์ โดยไม่ได้บอกลักษณะร่วมของทั้งสองอย่าง และองค์ประกอบที่เหลืออยู่คือ มุข เป็นอุปเมยะ, อินทฺะ เป็นอุปมานะ และ ยธา เป็นเออมยวาจิปท

1.2.1.2 สมาสคา เศราตี คือ การเปรียบเทียบระหว่างสองสิ่ง ด้วยคำสมาสระหว่างอุปมานะกับคำที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงการเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น

วากะ สุธา อิว ฯ

ถ้อยคำของเธอปานประหนึ่งน้ำทิพย์

ในประโยคนี้ ปรากฏคำสมาสระหว่างคำว่า สุธาสุ กับคำว่า อิว ซึ่งเป็นเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงการเปรียบเทียบ จัดเป็นสมาสที่ไม่มีการลบบวักติ จึงได้รูปเป็น สุธา

อิว อันเนื่องมาจากเกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการสนธิกันภายในคำนั้น และและองค์ประกอบที่เหลืออยู่คือ วาจะ เป็นอุปเมยะ, สุธา เป็นอุปมานะ และ อิว ศัพท์ที่สมาสอยู่กับคำว่า สุธา นั้น เป็นเอาปัมยวาจิปท

1.2.1.3 วากยถา อารุถิ คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อมระหว่างสองสิ่ง ในประโยค แต่ลบสमानยธรรมที่บ่งบอกลักษณะของอุปเมยะและอุปมานะออกไป ตัวอย่างเช่น

ปาณิฉะ ปลลเวณ สมะ ๑

ฝ่ามือ(ของเธอ)เสมอปานใบไม้แรกผลิ

ในประโยคนี้ ปรากฏคำว่า สมะ เป็นคำที่บ่งบอกถึงการเปรียบเทียบด้วยอุปมาประเภทเอารุถิ หรือเป็นการเปรียบเทียบอย่างอ้อมค้อมไม่ตรงไปตรงมา และเป็นคำที่เป็นองค์ประกอบหลักในประโยค เพราะหากขาดไปความหมายในประโยคก็จะแปลไม่ได้ ความ เพราะฉะนั้น **ปาณิฉะ ปลลเวณ สมะ** จึงแปลว่า *ฝ่ามือ(ของเธอ)เสมอปานใบไม้แรกผลิ* ทว่าไม่ปรากฏสमानยธรรมของทั้งสองอย่าง ปรากฏแต่เพียงคำว่า ปาณิฉะ เป็นอุปเมยะ, ปลลเวณ เป็นอุปมานะ และ สมะ เป็นเอาปัมยวาจิปท

1.2.1.4 สมาสคา อารุถิ คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อมระหว่างสองสิ่ง ด้วยการใช้คำสมาสระหว่างอุปมานะและคำที่เป็นเครื่องหมายในการเปรียบเทียบตามลักษณะของอารุถิ เช่น สม สมาน ตุลย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

โษษฐุเต พิมพตุลโย ปรีเย ๑

ยอดรัก ริมฝีปากของเธอราวกับผลพิมพะ

ในประโยคนี้ ปรากฏการใช้คำสมาสระหว่างคำว่า **พิมพ** กับคำว่า **ตุลย** เครื่องหมายในการเปรียบเทียบตามลักษณะของอารุถิ สำเร็จรูปเป็น **พิมพตุลย** แปลว่า *ราวกับผลพิมพะ* และคำว่า โษษฐุเต เป็นอุปเมยะ, พิมพ เป็นอุปมานะ และคำว่า ตุลย เป็นเอาปัมยวาจิปท

1.2.1.5 ตทิตคา อารุถิ คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อมระหว่างสองสิ่ง โดยคำที่เป็นอุปมานะจะเป็นคำที่มาจากวิธีการลงปัจจัยของตทิต ตัวอย่างเช่น

มโน'ศมวต ๑

แต่ใจกลับเป็นประดุจหิน

จะเห็นว่า ในประโยคนี้ ปรากฏการใช้คำที่มาจากวิธีการลงปัจจัยของศัพท์ิต คือคำว่า อศมวต เป็นการลง วต ปัจจัย กับคำว่า อศม ซึ่งเป็นอุปมานะ แต่ วต ปัจจัยในอุปมาประเภทอาร์ถิจะไม่ใช้การเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมา เป็นเพียงบอกความเหมือนประมาณว่าสิ่งนี้คล้ายกับสิ่งนั้น และคำว่า มนะ เป็นอุปเมยะ, อศม เป็นอุปมานะ และ วต ปัจจัย เป็นเอาปัมยวาจิปท

1.2.1.6 กรมกยจ คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำนามที่เป็นอุปมานะ ประกอบกับ กยจ ปัจจัย ที่มีความหมายว่า ประพจน์เพียงดัง..., ประพจน์เหมือนกับ... ยกตัวอย่างเช่น คำว่า **ปุตริยติ** แปลว่า ประพจน์เพียงดังบุตร มีความหมายเช่นเดียวกันกับคำว่า **ปุตริมิวจรติ** และในประโยคที่ว่า **ตวิ เปาร์ ชน สุตียสิ** แปลว่า ท่านย่อมประพจน์กับชนชาวเมืองประดุงเป็นลูก (ของตน) มีความหมายเช่นเดียวกันกับคำว่า **สุตมิว อจรติ**

1.2.1.7 อาธารกยจ คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำนามที่เป็นอุปมานะ ประกอบกับ กยจ ปัจจัย ที่มีความหมายว่า ประพจน์เพียงดัง..., ประพจน์เหมือนกับ... มีลักษณะคล้ายกับ กรมกยจ ต่างกันเพียง อาธารกยจ จะใช้ประกอบกับคำนามซึ่งเป็นอุปมานะที่มีความหมายตามวิภักติที่ 7 เท่านั้น ยกตัวอย่างเช่นในประโยคที่ว่า **ปราสาทียติ กญฺยํ ภิกษุ** แปลว่า **ภิกษุประพจน์ในกฐิราวกับว่าอยู่ในปราสาท** มีความหมายเช่นเดียวกับประโยคที่ว่า **ปราสาท อิว อจรติ กญฺยํ ภิกษุ** และในประโยคที่ว่า **อนตะปุริยสิ รณษุ** แปลว่า **ท่านย่อมประพจน์ในสนามรบปานประหนึ่งว่าอยู่ในภายในพระนคร** มีความหมายเช่นเดียวกับประโยคที่ว่า **อนตะปุเร อิว รณษุ อจรติ**

1.2.1.8 กยง คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำนามที่เป็นอุปมานะ ประกอบกับ กยจ ปัจจัย ที่มีความหมายว่า ประพจน์เพียงดัง..., ประพจน์เหมือนกับ... มีลักษณะคล้ายกับ กรมกยจ และอาธารกยจ ต่างกันเพียง กยง ปัจจัย ใช้ประกอบกับคำนามซึ่งเป็นอุปมานะที่มีความหมายตามวิภักติที่ 1 เท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น **กฤษณายเต** แปลว่า **ย่อมประพจน์ราวกับเป็นพระกฤษณะ** มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **กฤษณ อิว อจรติ** และในประโยคที่ว่า **ตว สทธารมณียเต ศรีระ** แปลว่า **ทรัพย์สมบัติย่อมประพจน์ราวกับเป็นภรรยาของท่านทุกเมื่อ** มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **รมณิ อิว อจรติ**

1.2.1.9 กรมณมุล คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำนามที่เป็นอุปมานะ ซึ่งจะต้องมีความหมายในวิภักติที่ 2 หรือที่ 1 ก็ได้ นำมาสมาสกับธาตุที่ประกอบด้วย **ณมุล** (อม)

ปัจจัย ซึ่งเป็นการลงปัจจัยกับธาตุ เพื่อให้มีความหมายซ้ำซ้อนกับกริยาหลักในประโยค แสดงถึงอาการที่เกิดซ้ำซ้อนกัน หรือที่รู้จักในชื่อว่า กริยาวิเศษณ์ หรือกริยาวิเสส มีรูปศัพท์ลงท้ายด้วย อมฺ เสมอ ยกตัวอย่างเช่น

ในคำว่า **อชกนาลิ นษฏะ** แปลว่า **ฉิบหาย ฉิบหายเหมือนพระเจ้าอชกะ** จะเห็นว่า **ณฺมฺล** (อม) ปัจจัย ลงกับ **นศฺ ธาตุ** ได้รูปเป็น **นาคิ** และสมาสกับคำว่า **อชก** ซึ่งเป็นคำนามที่ใช้เป็นอุปมานะและมีความหมายในวิภक्तिที่ 1

และในประโยคที่ว่า **ทฤษฏะ ปริยาสริมฤตตฤติทศฺ** แปลว่า **ได้ถูกหญิงคนรกทั้งหลายเห็น เห็นเหมือนเป็น(พระจันทร์)ที่มีแสงสว่างเป็นน้ำอมฤต** จะเห็นว่า คำว่า **อมฤตตฤติทศฺ** มีความหมายว่า “เหมือนกับ” เช่นเดียวกับคำว่า **อมฤตตฤติมิว ทฤษฏา**

1.2.1.10 กรตุณฺมฺล คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำนามที่เป็นอุปมานะ ซึ่งจะต้องมีความหมายในวิภक्तिที่ 1 เท่านั้น นำมาสมาสกับธาตุที่ประกอบด้วย **ณฺมฺล** (อม) ปัจจัย ยกตัวอย่างเช่น

ในประโยคที่ว่า **อินฺทฺรสนฺจารมฺตร ภูวิ สลฺยจฺรลฺลิต ภูษิตฺต** แปลว่า **ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่ในปฐพี ท่านย่อมท่องเที่ยวไปในโลกนี้ ท้ายไปปรารภกับพระอินทร์** จะเห็นว่า คำว่า **สนฺจารม** ในคำว่า **อินฺทฺรสนฺจารม** เป็น จรฺ ธาตุที่ลง ณฺมฺล (อม) ปัจจัย จากนั้นนำมาสมาสกับคำนามที่มีความหมายอยู่ในวิภक्तिที่ 1 ในคำนี้จึงมีความหมายเหมือนคำว่า **อินฺทฺร อิว จริตฺวา**

1.2.2 อุปมานลฺปฺตา คืออุปมาที่ลบลูปมานะอันเป็นองค์ประกอบหลักในการอุปมา เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า อุปเมยะ มีความเหมือนกับอุปมานะอะไร แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ 1) วากยคา อุปมานลฺปฺตา 2) สมาสคา อุปมานลฺปฺตา

1.2.2.1 วากยคา อุปมานลฺปฺตา คือ อุปมาที่ลบลูปมานะออกจากประโยค ยกตัวอย่างเช่น

ตสฺยา มุเชน สทฺฤคฺ รมฺยํ นาสฺเต น วา นยฺนตฺลฺยมฺ ๑

ไม่มีอะไรน่าเฟลิดเฟลีนเหมือนกับในหน้าของนาง

หรือไม่มีอะไรจะน่าอภิมายใจปานดวงตาของนาง

จะเห็นว่าประโยคข้างต้นมีอุปมานะถูกลบออกไปจากประโยคเหลือเพียง **มุเชน** เป็นอุปเมยะ, **สทฺฤคฺ** เป็นเอาปมยวาจิปท และ **รมฺยํ** เป็น सामานยธรรม

1.2.2.2 **สมาสคา อุปมานลุปตา** คือ อุปมาที่ลบอุปมานะออกจากประโยคประกอบด้วยคำสมาส ยกตัวอย่างเช่น **น วา นยนต์ลย์ รมย์** แปลว่า **หรือไม่มีอะไรจะนำอภิมย์ใจปานดวงตาของนาง**

1.2.3 **วาจกลุปตา** คืออุปมาที่ลบวาจหรือเอาปมยววจิปท ซึ่งเป็นบทที่บ่งถึงการเปรียบเทียบ เช่นคำว่า **อิ ว ยถา วต ตลย สมาน สม** เป็นต้น ออกไปจากประโยค แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ 1) **สมาสคา วาจกลุปตา** 2) **กวิป วาจกลุปตา**

1.2.3.1 **สมาสคา วาจกลุปตา** คือ อุปมาที่ลบวาจหรือเอาปมยววจิปทออก ปรากฏเป็นถ้อยคำที่อยู่ในคำสมาสระหว่างบทอุปมานะและสามัญธรรม ตัวอย่างเช่น

วทน์ มฤคศาวากษยาะ สุธากรมโนหรม ฯ

ใบหน้าของหญิงสาวผู้มีดวงตาสีเหลืองแดงดุจดวงตาของมฤค

ย่อมนำรื่นรมใจปานประหนึ่งสร้างมาจากน้าอมฤค

แม้ว่า จะไม่ปรากฏเอาปมยววจิปท คือ **อิ ว ศัพท** ก็ตาม ในคำว่า **มฤคศาวากษยาะ** และ **สุธากรมโนหรม** ก็ต้องเติมเข้ามาในเวลาแปลเช่นกัน เมื่อแยกคำออกจากกัน จะได้รูปเป็น **มฤคสย อิ ว ศาวากษยาะ** และ **สุธากร อิ ว มโนหรม**

1.2.3.2 **กวิป วาจกลุปตา** คือ อุปมาที่ลบวาจหรือเอาปมยววจิปท ในที่นี้คือ **กวิป** ปัจจย ซึ่งมีคำแปลว่า **ประพฤติเป็น...** และเมื่อลงกับค่านามแล้ว ตัวปัจจยจะหายไป ยกตัวอย่างเช่น

ครทฤติ ศรุตีปรัษ วยกต นินทนมหัทมนำ ปุระตะ ฯ

เขาย่อมประพฤติเป็นลา ร้องส่งเสียงกระดังกระดากหู

ต่อหน้าท่านผู้ใหญ่

จะเห็นว่า **ครทฤติ** เป็นบทกริยาที่สร้างมาจากการลง **กวิป** ปัจจย ซึ่งมีความหมายว่า **ประพฤติเป็น...** และปัจจย **กวิป** เมื่อลงแล้ว ย่อมหายไป ไม่สามารถจะมีเครื่องหมายบ่งบอกได้เหมือนอย่าง กยจ ปัจจยที่มีเครื่องหมายบ่งบอกคือ **อาย, อีย** ปรากฏในคำด้วย ส่วน **กวิป** ปัจจยจะสังเกตได้จากการนำปัจจยไปประกอบกับค่านาม แล้วลงวิภักติกิริยาภายหลัง เพราะฉะนั้น ในคำว่า **ครทฤติ** จึงนับว่า **เอาปมยววจิปท** หายไปนั่นเอง

1.2.4 ฐโหมปมานลุปตา คืออุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมและอุปมานะ เหลือเพียงอุปเมยะและเอาปัมยวาจิปท ในประโยค แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1.2.4.1 วากยคา ฐโหมปมานลุปตา คือ อุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมและอุปมานะออกจากส่วนสำคัญของประโยค ยกตัวอย่างเช่น

ตสยา มุเขน สทฤคฺ์ โลเก นาสุเต น วา นยนตุลยม ฯ
 ไม่มีอะไรในโลกเหมือนกับในหน้าของนาง
 หรือไม่มีอะไรในโลกเช่นกับดวงตาของนาง

ในประโยคที่ว่า มุเขน สทฤคฺ์ โลเก นาสุเต ไม่ปรากฏสามานยธรรมที่เป็นคำบ่งบอกถึงลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปเมยะ ทั้งยังไม่ปรากฏอุปมานะอีกด้วย จึงเหลือเพียง มุเขน เป็นอุปเมยะ และ สทฤคฺ์ เป็นเอาปัมยวาจิปท เท่านั้น

1.2.4.2 สมาสคา ฐโหมปมานลุปตา คือ อุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมและอุปมานะออกจากส่วนสำคัญของประโยค และมีอุปเมยะสมาสอยู่กับเอาปัมยวาจิปท ยกตัวอย่างเช่น น วา นยนตุลยม แปลว่า หรือไม่มีอะไรในโลกเช่นกับดวงตาของนาง จะเห็นว่า คำว่า นยน ซึ่งเป็นอุปเมยะ สมาสอยู่กับคำว่า ตูลยม ซึ่งเป็นเอาปัมยวาจิปท เท่านั้น ไม่ปรากฏสามานยธรรมที่เป็นคำบ่งบอกถึงลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปเมยะ ทั้งยังไม่ปรากฏอุปมานะ

1.2.5 ฐรมวจากลุปตา คืออุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมที่เป็นคำบ่งบอกถึงลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปเมยะ และลบเอาปัมยวาจกออกจากส่วนของประโยค แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

1.2.5.1 กุวิป ฐรมวจากลุปตา คือ อุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมและเอาปัมยวาจิปทออก โดยการลงปัจจัย กุวิป ยกตัวอย่างเช่น วิธวติ มุขาพชมสยาะ แปลว่า ดอกบัวที่เหมือนใบหน้าของนาง เปล่งประกายราวกับพระจันทร์ จะพบว่า วิธวติ เป็นคำที่ลง กุวิป ปัจจัย แต่ยังคงความหมายของการเปรียบเทียบอยู่อย่างเดิม

1.2.5.2 สมาสคา ฐรมวจากลุปตา คือ อุปมาที่ลบทั้งสามานยธรรมและเอาปัมยวาจิปทออก โดยเป็นคำสมาสกันระหว่างอุปมานะและอุปเมยะ ยกตัวอย่างเช่น มุขาพชมสยาะ แปลว่า ดอกบัวที่เหมือนใบหน้าของนาง จะเห็นว่า มุขาพชม แปลว่า ดอกบัวเหมือนใบหน้า เป็นคำสมาสกันระหว่างคำว่า มุข ที่เป็นอุปมานะ กับคำว่า อาพช ที่ เป็นอุปเมยะ แต่มีความหมายเปรียบเทียบที่ไม่ปรากฏแทรกอยู่ตรงกลางเหมือนเดิม

1.2.6 **อุปเมยลุปตา** คืออุปมาที่ลบบอุปเมยะ มีชนิดเดียว คือการลบบอุปเมยะ ออกไปเพราะว่าใช้ปัจจัย กยจ ร่วมกับอุปมานะ ยกตัวอย่างเช่น

อรชาติ-วิกฺรมาโลก-วิกฺสว-วิโลจนะ ฯ

กฤปาโณทฺคร-โทรฺทฺทฺทฺทฺ ๓ สหสฺรายูธียติ ๗

เขามิดวงตาชำเลื่องมองไปยังสายตาที่กล้าหาญของคัศฺตรู

มีแขนเงื้อมตาบขึ้น ประพฤติตนราวกับมีอาวุธตั้งพัน

ในคำว่า **สหสฺรายูธียติ** มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า **สหสฺรายุธิมิ** **อาตมานํ อจรติ** จะเห็นว่ามีเพียงคำว่า สหสฺรายุธม เป็นอุปมานะ และ กยจ ปัจจัยที่ลงมาเพื่อเป็น เอาปมยวาจิปท ส่วน อาตมานม ที่เป็นอุปเมยะในประโยคนี้ถูกลบออกไป

1.2.7 **ธโรปเมยลุปตา** คืออุปมาที่ลบบทั้งสามานยธรรมและอุปเมยะ เช่น

ยสฺลิตี ปฺรสรฺติ ภาวตะ กษิโรทียนฺติ สาคฺราจะ สรวะ ฯ

เมื่อเกียรติยศของท่านจรจายขยายไป

มหาสมุทรทั้งมวลก็ประพฤติกรรมตัวเองเป็นเหมือนเกษียรสมุทร

ในประโยคข้างต้น ปรากฏเพียงอุปมานะ คือคำว่า **กษิโรท**, เอาปมยวาจิปท คือ **กยจ** ปัจจัย ส่วนที่ถูกลบออกไป คือ **อาตมานม** ซึ่งเป็นอุปเมยะ และสามานยธรรม ซึ่งคอย บ่งบอกคุณลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปเมยะ

1.2.8 **ตรีโลปา** คืออุปมาที่ลบบทั้งสามอย่าง คือ อุปมานะ เอาปมยวาจิปท และสามานยธรรม เหลือแต่อุปเมยะเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เช่น **ราชเต มฤคโลจนา** แปลว่า **นางมีดวงตาลอกแลกเหมือนดวงตาของมฤค ย่อมงดงาม** จะเห็นว่า เป็นการเปรียบเทียบเฉพาะ ดวงตาของทั้งสองสิ่ง คือของหญิงสาวกับของมฤค เพราะฉะนั้น ถ้าจะกำหนดให้เห็นทุกองค์ประกอบ จะได้เป็น **มฤคโลจเน อิว จณฺจเล โลจเน ยสฺยาะ** ส่วนในคำว่า **มฤคโลจนา** นี้ไม่ปรากฏอุปมานะ (มฤคโลจน) สามานยธรรม (จณฺจล) และเอาปมยวาจิปท (อิว) อยู่เลย ปรากฏแต่เพียงคำว่า **โลจนา** ที่เป็นอุปเมยะในประโยคเท่านั้น

1.2 อุปมาหลังการที่ปรากฏในกุมารสัมภวะ

จากอุปมาหลังการในสาहितยทรรปณะทั้ง 27 ชนิด เมื่อผู้วิจัยสำรวจข้อมูลในกุมารสัมภวะสรรคที่ 1-8 พบว่าปรากฏการใช้ข้อหลังการประเภทอุปมาด้วยกัน 6 ลักษณะ คือ 1) อุปมาประเภทเศราตีปุโรณปมา 2) อารถิ ปุโรณปมา 3) วาจิกลุปโตปมา 4) ธรรมลุปโตปมา 5) วาจิกธรรมลุปโตปมา และ 6) มาโลปมา ส่วนความหมายและรายละเอียดของอุปมาแต่ละลักษณะมีดังต่อไปนี้

1. อุปมาลังการชนิด เศราตีปุโรณปมา

หมายถึง อุปมาลังการที่สมบูรณ์ อุปมาชนิดนี้จะต้องมีองค์ประกอบที่ครบทั้ง 4 ส่วน คือ 1) **อุปมานม** คือที่นำมาเปรียบเทียบ 2) **อุปเมยม** คือคำที่ถูกเปรียบเทียบ 3) **เอาปมยวาจิปทม** คือคำที่แสดงการเปรียบเทียบ ได้แก่คำว่า ดุจ ดุจดั่ง ประดุจ เพียง เพียงดั่ง เหมือน กล แฉก แฉกเช่น เสมอ ปาน ครุวนาดุจ ฉันโต-ฉันนั้น 4) **สามัญธรรมะ** คือคำที่แสดงคุณสมบัติทั่วไปของคำเปรียบเทียบ

ในกุมารสัมภวะ อุปมาประเภทนี้ปรากฏการใช้คำที่เป็นเครื่องหมายการเปรียบเทียบระหว่างประโยคที่เป็นอุปมานะและประโยคที่เป็นอุปเมยะเป็นส่วนใหญ่ หรือการใช้คำว่า อิว, ยถา-ตถา เป็นต้น

ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในกุมารสัมภวะบทที่ 1.3, 1.12, 1.22, 1.24, 1.38, 2.2, 2.20, 2.25, 2.27, 2.32, 2.48, 2.51, 2.52, 3.6, 3.18, 3.29, 3.43, 3.45, 3.54, 3.67, 3.74, 3.76, 4.6, 4.39, 4.46, 5.9, 5.48, 5.52, 5.61, 5.85, 6.2, 6.27, 6.28, 6.48, 6.70, 6.76, 6.79, 7.8, 7.11, 7.39, 7.53, 7.71, 7.73, 7.79, 7.84, 8.40, 8.54, 8.59, 8.63, 8.64, 8.69, 8.73, 8.74, 8.78, 8.82 และ 8.91 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

เตชามาวีรภูทพุรหมา ปริมลานมุขศรियาม ฯ

สรสำ สุปตปทมานำ ปราตฺรฺทิติมานิว ฯ 2.2

2.2 พระพรหมได้ปรากฏพระองค์ต่อหน้าทวยเทพเหล่านั้นผู้มีความงาม
บนใบหน้าทีเจิดจ้า เหมือนพระอาทิตย์ได้ปรากฏขึ้นเบื้องหน้าสรวงน้ำทั้งหลายที่มี
ดอกบัวหลับไหล(ดอกบัวหุบ) ในยามเช้า

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบความรุ่งเรืองของพระพรหมเมื่ออยู่ต่อหน้าเหล่าเทพ
กับความรุ่งเรืองของพระอาทิตย์เมื่ออยู่ต่อหน้าดอกบัวที่ยังไม่เบ่งบานในตอนเช้า และจะพบว่า
องค์ประกอบของอุปมาทั้ง 4 อย่างปรากฏครบทุกอย่าง กล่าวคือ 1) พระพรหม เป็นอุปเมยะสิ่งที่ถูก
เปรียบเทียบ 2) พระอาทิตย์ เป็นอุปมานะสิ่งนำมาเปรียบเทียบ 3) การปรากฏต่อหน้า เป็นคุณสมบัติที่เป็น
ธรรมชาติร่วมกัน และ 4) อิว ศัพท์ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกความเปรียบเทียบ

ตัวอย่างที่ 2

สมทิวสนิคีถิ์ สงคินสตรฺ คีโกะ

ศตมคมทฤตุนำ สารธเมกา นิเศว ฯ

น ส สุรตสุเขภยศฉินนตฤษโณ พฎว

ขวลน อิว สมุทฺรานตฺรคตฺสตรฺชเลาโฆะ ฯ 8.91

8.91 เมื่อพระศัมภุ (พระศิวะ) เพลิดเพลินสนุกสนานในกามกริทากับนางปารวตีนั้น ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนเท่า ๆ กัน ฤตुकาลได้ผ่านล่วงไปถึง 150 ฤตुक เหมือนกับผ่านไปเพียงคืนเดียว พระองค์ไม่หมดความปรารถนาในการร่วมอภิรมย์ เปรียบเสมือนไฟในมหาสมุทร ก็ไม่อ้อมด้วยกระแสน้ำของมหาสมุทร ฉะนั้น

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบพระศิวะผู้เพลิดเพลินสนุกสนานในกามกริทาไม่เคยอ้อมในการร่วมอภิรมย์รักกับพระนางปารวตี โดยเปรียบเทียบกับไฟที่อยู่ภายใต้มหาสมุทรที่ไม่เคยอ้อมในกระแสของมหาสมุทรเลย และจะเห็นว่าองค์ประกอบของอุปมาทั้ง 4 อย่างปรากฏครบทุกอย่าง กล่าวคือ 1) พระศิวะ เป็นอุปมาของสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ 2) ไฟใต้มหาสมุทร เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ 3) อาการเสพไม่เคยอ้อม เป็นคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาติร่วมกัน และ 4) อิว ศัพท์ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกความเปรียบเทียบ

2. อุปมาหลังการชนิด อารถิปูโรณปมา

หมายถึง อุปมาหลังการที่สมบูรณ์ ที่ใช้การเปรียบเทียบด้วยคำที่มีคุณลักษณะในการเปรียบเทียบ (Attribute words) เช่น สมาน ตุลย หรือ วต ปัจจัยที่ใช้ในความหมายของคำว่า ตุลย เป็นต้น เป็นการเปรียบเทียบโดยอ้อม กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งมีความคล้ายคลึงกับบางสิ่งเท่านั้น ไม่ได้เหมือนกันเสียทีเดียว ซึ่งแตกต่างจากการเปรียบเทียบโดยตรงไปตรงมาเหมือนอย่างประเภทเศราตี

ในกุมารสัมภวะ อุปมาหลังการประเภทนี้ปรากฏมีใช้น้อย ในบทที่ 2.59, 3.64, 3.68 และ 8.51 เท่านั้น โดยมีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

อุมารูเปณ เต ยูย สัมสตีมิต มนะ ฯ

ศโรทรตธวมากรษมยสถานเตน โลหต ฯ 2.59

2.59 “ท่านทั้งหลายจงพยายามใช้ความงามของพระนางอุมาสุดถึงพระทัยของศัมภุ (พระศิวะ) อันหนักแน่นด้วยการควบคุมตนเอง (สมาธิ) เหมือนใช้แม่เหล็กดึงดูดโลหะ ฉะนั้น”

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบระหว่างการที่พระพรหมให้เหล่าเทพพยายามใช้พระนางปารวตีเป็นเครื่องมือให้พระศิวะหลงใหล กับการใช้แม่เหล็กดึงดูดโลหะมา และจะเห็นถึงองค์ประกอบของอุปมาทั้ง 4 อย่างปรากฏครบทุกอย่าง กล่าวคือ 1) พระฤทัยของพระศิวะ

เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ 2) โลหะ เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ 3) การดึงดูดสิ่งทั้งสอง เป็นคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาติร่วมกัน 4) วต ปัจฉัย เป็นเครื่องหมายบ่งบอกความเปรียบเทียบ

ตัวอย่างที่ 2

วิภูณวดี ไสลสุตปิ ภาว-
มงฺโคละ สฺมุรทพาลกทมพกลโปะ ฯ
สาจิกฤตา จารุตรเรน ตสเถา
มุเขน ปฺรยสฺตวิโลจเนน ฯ 3.68

3.68 แม้พระธิดาแห่งขุนเขา ก็ได้ยื่นช่วยเงิน เปิดเผยความรู้สึกออกมา ผ่านทางอวัยวะของร่างกายที่คล้ายกับดอกกัทัมพะ (กระท่อม) ที่บานใหม่ ๆ กำลังสั่นระริก โดยมีใบหน้าที่ยังคงงามยิ่งขึ้นเพราะสายตาที่สายไปมา

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบระหว่างอวัยวะของพระนางปารวดีที่มีอาการคล้ายกับดอกกระท่อมที่เพิ่งจะบาน และจะเห็นถึงองค์ประกอบของอุปมาทั้ง 4 อย่างปรากฏครบทุกอย่าง กล่าวคือ 1) อวัยวะของพระนางปารวดี เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ 2) ดอกกระท่อม เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ 3) ความอ่อนเยาว์และอาการสั่นระริกของอวัยวะและดอกกระท่อม เป็นคุณสมบัติที่เป็นธรรมชาติร่วมกัน 4) กลุ๊ป ศัพท์ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกความเปรียบเทียบ

3. อุปมาสังการชนิด วาจกลุ๊ปโตปมา

หมายถึง อุปมาที่มีองค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง มีอุปมาอุปไมย อุปมานะ เอมปัมยวาจิปท และสามานยธรรม ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกลบออกไป หรือไม่ครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง ดังนั้น วาจกลุ๊ปโตปมา จึงเป็นอุปมาสังการที่ไม่สมบูรณ์ ด้วยการลบคำที่บ่งบอกถึงการเปรียบเทียบ (วาจกะหรือเอาปัมยวาจิปท) เช่นคำว่า อิว ยถา วต ตุละย สมาน สม เป็นต้น ออกไปจากประโยคเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงปรากฏอุปมานะ สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ อุปมาอุปไมย สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ และสามานยธรรม ลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปมาอุปไมย

ในกุมารสัมภวะ อสังการประเภทนี้โดยส่วนมากปรากฏการใช้ประกอบเป็นคำสมาส ปรากฏในบทที่ 1.7, 1.13, 2.29, 2.64, 3.29, 3.54, 3.65, 4.27, 5.8, 5.19, 5.27, 5.29, 5.47, 6.36, 6.51, 6.54, 6.68, 7.20, 7.51, 7.74, 8.19, 8.22, 8.62, 8.74, 8.76 และ 8.82 และมีการใช้ในรูปแบบประโยคเป็นส่วนน้อยเพียง 1 บท คือบทที่ 3.13 เท่านั้น โดยมีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ธาตุตามราธระ ปรัาศุรเวทาทรุพทุททุษะ ฯ

ปรกฤตไยว คีโลรสกะ สุยุกโต หิมวานิติ ฯ 6.51

6.51 (ภูเขานั้น) มีริมฝีปากแดงเพราะแร่ธาตุ มีแขนที่ใหญ่เหมือนกับต้น
เทวทารุ (ต้นสนหิมาลัย) ที่สูงใหญ่ โดยปกติแล มีหน้าอกแข็งเหมือนศิลา จึงรู้ว่าเป็น
ท้าวหิมวัต

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบระหว่างส่วนต่าง ๆ ของท้าวหิมวัตกับธรรมชาติ
โดยแบ่งการเปรียบเทียบเป็น 2 ครั้ง กล่าวคือ

คำว่า “**ปรัาศุรเวทาทรุพทุททุษะ มีแขนที่ใหญ่เหมือนกับต้นเทวทารุที่สูงใหญ่**”
เป็นการเปรียบเทียบแขนของท้าวหิมวัตกับต้นสนหิมาลัย และพบว่ามืองค์ประกอบสำคัญอยู่
3 ประการ คือ 1) แขน เป็นอุปเมยะสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) ต้นเทวทารุ เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมาเปรียบ
3) ความสูงใหญ่ของแขนและต้นเทวทารุ เป็นสามัญธรรม ลักษณะร่วมกัน

ส่วนคำว่า “**คีโลรสกะ มีหน้าอกแข็งเหมือนศิลา**” เป็นการเปรียบเทียบหน้าอกของ
ท้าวหิมวัตกับหินศิลาที่กล้าแข็ง และพบว่ามืองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) หน้าอกของ
ท้าวหิมวัต เป็นอุปเมยะสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) หินศิลา เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมาเปรียบ 3) ความแข็งแรง
แข็งแรงของหน้าอกและหินศิลา เป็นสามัญธรรม ลักษณะร่วมกัน

ตัวอย่างที่ 2

ตยา ปรวฤทธานนจนทรกานตยา

ปรฝุลลจกษะกมุทะ กุมารยา ฯ

ปรสนนเจตะสลิละ คีโว’ภูต

สัฏฐขยมานะ สรเทว โลกะ ฯ 7.74

7.74 พระคิเวเมื่ออยู่ร่วมกับพระนางผู้มีความงดงามแห่งใบหน้าที่รุ่งเรือง
เหมือนพระจันทร์ที่แจ่มกระจ่าง จึงมีพระเนตรเบิกบานเหมือนดอกบัวที่เบ่งบาน
มีพระทัยสดใสเหมือนน้ำที่ใสสะอาด เปรียบเหมือนโลกในฤดูครีท (ฤดูใบไม้ร่วง)

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบระหว่างอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพระนางปารวตี
และพระคิเวกับธรรมชาติ เช่นเดียวกับตัวอย่างที่ 1 โดยแบ่งการเปรียบเทียบเป็น 3 ครั้ง กล่าวคือ

คำว่า “**ตยา ปรวฤทธานนจนทรกานตยา พระนางผู้มีความงดงามแห่งใบหน้า
ที่รุ่งเรืองเหมือนพระจันทร์ที่แจ่มกระจ่าง**” เป็นการเปรียบเทียบพระพักตร์ของพระนางปารวตีกับดวง
จันทร์ที่แจ่มกระจ่าง และพบว่ามืองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) ใบหน้าของพระนาง

เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) ดวงจันทร์ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่นำมาเปรียบ 3) ความรุ่งเรืองงดงามของใบหน้าและดวงจันทร์ เป็นสามัญธรรม ลักษณะร่วมกัน

คำว่า “ปรพุลลจกษะกมุทะ มีพระเนตรเบิกบานเหมือนดอกบัวที่เบ่งบาน” เป็นการเปรียบเทียบพระเนตรของพระศิวะกับดอกบัวที่เบ่งบาน และพบว่ามองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) ดวงเนตรของพระศิวะ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) ดอกบัว เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่นำมาเปรียบ 3) ความเบิกกว้างของดวงตาและความเบ่งบานของดอกบัว เป็นสามัญธรรม ลักษณะร่วมกัน

ส่วนคำว่า “ปรสนนเจตะสลิละ มีพระทัยสดใสเหมือนน้ำที่ใสสะอาด” เป็นการเปรียบเทียบพระหทัยของพระศิวะกับน้ำที่ใสสะอาดบริสุทธิ์หมดจด และพบว่ามองค์ประกอบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1) พระหทัยของพระศิวะ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) น้ำ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่นำมาเปรียบ 3) สภาพที่ใสสะอาดบริสุทธิ์หมดจดของทั้งสอง เป็นสามัญธรรมที่มีลักษณะร่วมกัน

ตัวอย่างที่ 3

อโวมิ เต สารมตะ ชลฺล ตฺวํ

การเย คุรุณยาตมสมํ นิโยกฺษเย ฯ

วฺยาทิสฺยเต ภูรฺรตามเวกฺษย

ภฺกษณฺน เทโหทฺวหนาย เศษฺ ๓ 3.13

3.13 “ข้าพเจ้า(พระอินทร์)รู้กำลังของท่าน(กามเทพ)เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้จึงขอแต่งตั้งท่านให้เป็นผู้เสมอด้วยข้าพเจ้าในการทำภารกิจที่แสนยาก (เหมือน) พระภกษณะ เมื่อรู้ชัดว่าพญานาคเศษสามารถจะรองรับโลกไว้ได้ จึงได้มอบหมายพญานาคเศษให้เป็นผู้รองรับร่างของพระองค์”

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการลบคำที่บ่งบอกการเปรียบเทียบ และอยู่ในรูปแบบประโยคสองประโยค ผู้อ่านหรือแปลจะต้องแปลคำที่ขาดหายไปเพิ่มเข้ามาเอง

ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญจึงมีเพียง 3 ประการ คือ 1) พระอินทร์ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) พระภกษณะ เป็นอุปมาอุปไมยสิ่งที่นำมาเปรียบ 3) การรับรู้ถึงความสามารถของกามเทพ และของพญานาค เป็นสามัญธรรมที่มีลักษณะร่วมกัน

4. อุปมาหลังการชนิด ธรรมลูปโตปมา

หมายถึง อุปมาที่มีองค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง ส่วนใดส่วนหนึ่งถูกลบออกไปหรือไม่ครบถ้วนทั้ง 4 อย่าง เหมือนอุปมาประเภทข้างต้น ดังนั้น ธรรมลูปโตปมา จึงเป็นอุปมาที่ลบสามัญธรรมที่เป็นส่วนทำให้ทราบลักษณะของความเหมือนกันระหว่างอุปมาและอุปมาออกไป

ในกุมารสัมภวะ อลังการประเพณีนี้มีจำนวนน้อย โดยมากปรากฏใช้ประกอบเป็น คำสมาส ในบทที่ 1.45, 2.19, 2.36, 2.42, 3.22, 4.5 และ 4.25 เท่านั้น

ตัวอย่างที่ 1

ตเถติ เศษามิว ภรตุราชญา-

มาทาย มุรุธนา มทนะ ปฺรตสฺเส ๗

โอรราวตาสฺมาลนกรฺกเศน

หลฺสฺเตน ปฺลฺปฺรศฺ ตทงคฺมินฺทฺระ ๗ 3.22

3.22 พระมทนะ (กามเทพ) เมื่อน้อมรับคำสั่งของผู้เป็นนายอันประจูดัง พวงดอกไม้ไว้เหนือเศียร ด้วยคำว่า ขอรับ ดังนี้แล้ว จึงออกเดินทาง ส่วนพระอินทร์ ก็ได้ใช้พระหัตถ์ที่หยาดกร้านเพราะทรงขับช้างโอราวัตแต่ละร่างของกามเทพ (เป็นการให้พร)

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบคำสั่งของผู้เป็นนายว่าเป็นเหมือนกับพวงมาลาที่ น้อมเกล้าไว้เหนือเศียร และในคำว่า “เศษามิว ภรตุราชญามาทาย” ก็ปรากฏองค์ประกอบเพียง 3 อย่างคือ 1) คำสั่งของผู้เป็นนาย เป็นอุปมาเยะสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) พวงมาลา เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมา เปรียบ 3) อิว ศัพท์ บ่งบอกความเปรียบเทียบ

ตัวอย่างที่ 2

อถ ไตะ ปรีเทวิตาภษโรรฺหฤทเย ทิครฺศโรริวาทะ ๗

รติมภฺยฺปตฺตฺมาตุรฺจา มฺรุราตฺมานมทฺรศฺยตฺปุระ ๗ 4.25

4.25 ลำดับนั้น ท้าวมธุ ผู้ถูกคำพูดที่นางรติคร่ำครวญรำพันอันเป็นเหมือน ลูกศรอาบยาพิษที่มุ่งแทงหัวใจ จึงได้ปรากฏกายขึ้นเบื้องหน้า เพื่อปลอบโยนนางรติ ผู้กำลังโศกเศร้าอาดูร

จากตัวอย่างเป็นพรรณนาตอนที่นางรติสูญเสียกามเทพและกำลังร้องไห้คร่ำครวญ คำพูดของนางจึงไปกระทบจิตใจของวสันตเทพ กวีจึงเปรียบเทียบคำพูดที่นางรติคร่ำครวญรำพันว่า เป็นเหมือนกับลูกศรอาบยาพิษ และในโคลงนี้ก็ปรากฏองค์ประกอบเพียง 3 อย่างคือ 1) คำพูดคร่ำ ครวญรำพันของนางรติ เป็นอุปมาเยะสิ่งที่ถูกเปรียบ 2) ลูกศรอาบยาพิษ เป็นอุปมานะสิ่งที่นำมา เปรียบ 3) อิว ศัพท์ บ่งบอกความเปรียบเทียบ

5. อุปมาหลังการชนิด ธรรมวาจกอุปโตปมา

หมายถึง อุปมาที่ลบบองค์ประกอบออก 2 อย่าง คือ 1) ลบบสामานยธรรมที่บ่งบอกถึงลักษณะร่วมกันของอุปมานะและอุปเมยะ และ 2) ลบบเอาปมยวาจิบทที่บ่งบอกความเปรียบเทียบออก จากส่วนของประโยค

ในกุมารสัมภวะ อุปมาหลังการชนิดนี้โดยส่วนใหญ่ ปรากฏเป็นคำสมาสกันระหว่างอุปมานะและอุปเมยะ ยกตัวอย่างเช่น **มุขาทุขมสยาะ** แปลว่า **ดอกบัวที่เหมือนใบหน้าของนาง** ดังที่ปรากฏในบทที่ 3.56, 3.67, 4.20, 5.14, 5.35, 5.72 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

สุคนธิเนศฺวาสววิฤทฺตฤชณฺ

พิมพาราสนจรฺ ทวิเรผม ๗

ปรตักษณฺ สํกรมโลลฤชณฺ-

รลิลารวินเทน นินวารยตฺ ๗ 3.56

3.56 พระนางมีสายตาที่ไม่หยุดนิ่งเพราะความกลัว ได้ใช้ดอกบัวปิดไล่มิ่งคำที่บินวนอยู่ริมฝีปากกลางอันเป็นดุจผลพิมพะ (ทับทิม) (และ) ที่กระหายนหายยิ่งขึ้นเพราะลมหายใจออกมีกลิ่นหอม เนื่อง ๆ

จากตัวอย่างเป็นตอนทีกามเทพและวสันตเทพปรากฏกาย ณ อาศรมของพระศิวะ ขณะนั้นพระนางปารวตีตกใจกลัว จึงเป็นที่มาของโคลกดังกล่าว และในโคลกนี้ ปรากฏการใช้ องค์ประกอบของอุปมาเพียง 2 อย่างเท่านั้นคือ 1) ริมฝีปากกลาง เป็นอุปเมยะสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ 2) ผลพิมพะหรือทับทิม เป็นอุปมานะสิ่งนำมาเปรียบเทียบ

6. อุปมาหลังการชนิด มาโลปมา

หมายถึง อุปมาหลังการที่มีอุปมานะสิ่งนำมาเปรียบเทียบหลายอย่าง แต่มีอุปเมยะสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบเพียงอย่างเดียว หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุปมาที่เหมือนกับพวงมาลา (Kane, 1995: 21; 102) ส่วนในอสังการศาสตร์ของวาคภักฐ์เรียกอสังการประเภทนี้ว่า อุปมานสมุจโยปมา หมายถึง อุปมาที่มีอุปมานะหลายตัวรวมอยู่ด้วยกัน (ป.ส. ศาสตรี, 2550: 80)

ในกุมารสัมภวะ ปรากฏอสังการชนิดนี้ในบทที่ 1.25, 1.28, 1.30, 1.32, 3.48, 7.21, 7.26 และ 8.63 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ปรภามหตยา คิขเยว ทีป-

สตริมารคเยว ตริติวสย มารคะ ๗

สัฏการวตเยว คิรา มณีษี

ตยา ส ปุตศจ วิภูษิตศจ ฯ 1.28

1.28 เพราะนางปารวตินั้น ท้าวหิมวัตจึงบริสุทธิ์และงดงาม **เปรียบเหมือน** ประทีปจะสว่างไสวและงดงามก็ด้วยเปลวไฟที่มีรัศมีรุ่งเรือง **ประดุจ**หนทางแห่ง สวรรค์จะบริสุทธิ์หมดจดและสวยงาม ก็เพราะอาศัยแม่น้ำที่ไหลไปสามโลก (แม่น้ำคงคา) **และเปรียบเสมือน**บุคคลที่จะนับว่าเป็นผู้ฉลาด บริสุทธิ์และงดงามได้ ด้วยคำพูดที่เตรียมไว้ดีแล้ว

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยคือพระบิดาของพระนางปารวตีที่มีความ รุ่งเรืองบริสุทธิ์งดงามมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีลูกสาวที่งดงามบริสุทธิ์ผุดผ่อง ด้วยการเปรียบเทียบกับ อุปมานะทั้ง 3 อย่างคือ 1) ประทีปที่ต้องอาศัยเปลวไฟที่โชติช่วง 2) หนทางสวรรค์ที่ต้องอาศัยแม่น้ำ คงคา และ 3) บุคคลที่ได้รับการยกย่องเนื่องจากคำพูดที่ร้อยเรียงอย่างดีก่อนจะเอ่ยปาก

ตัวอย่างที่ 2

ตำ หัสมาลาละ ครทิว คงคำ

มหาษธี นกตมิวาตมภาสะ ฯ

สุธิโรปะเทศามุปะเทศกาเล

ปรเปทิเร ปุราทคนชนมวิทยาสะ ฯ 1.30

1.30 ความรู้ทั้งหลายที่สืบมาจากอดีตชาติ ได้มาปรากฏแก่นางผู้มีใจหนัก แนน ในยามศึกษาเล่าเรียน **อุปมาเหมือน**ฝูงหงส์พากันมาสู่แม่น้ำคงคาในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง) (และ) **อุปมาเหมือน**แสงที่มีอยู่ในตัวปรากฏได้แก่ยาสมนไพรใน ห้วงเวลาค่ำคืน

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยคือความรู้ที่สืบมาจากอดีตชาติของ พระนางปารวตีที่มาปรากฏที่พระนางโดยไม่ต้องร่ำเรียน ด้วยการเปรียบเทียบกับอุปมานะ 2 อย่างคือ 1) ฝูงหงส์พากันมาสู่แม่น้ำคงคาในฤดูสารท 2) แสงสว่างที่ยาสมนไพรเปล่งประกายในยามค่ำคืน

ตัวอย่างที่ 3

สา สัภวทฤษิ กุสุไมรลเตว

ไชยติรภริทฤษทฤษิริว ตริยามา ฯ

สริทวิหงไคริว ลियมาโน-

รามุจยมานาภรณา จกาเส ฯ 7.21

7.21 พระนางเคารีผู้กำลังถูกประทับตกแต่งด้วยอาภรณ์ ได้รุ่งเรื่องสดใส
เปรียบเหมือนเถาว์วัลย์งดงามด้วยดอกไม้ที่กำลังชูช่อเบ่งบาน เปรียบเหมือน
กลางคืนสุกสกาด้วยดวงดาวที่ลอยอยู่เบื้องบน และเปรียบเหมือนแม่น้ำงดงาม
เพราะมีนกจักรวากะอาศัยอยู่

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยคือพระนางเคารีผู้กำลังถูกประทับตกแต่ง
ด้วยอาภรณ์ ด้วยการเปรียบเทียบกับอุปมานะ 3 อย่างคือ 1) เถาว์วัลย์งดงามด้วยดอกไม้ที่กำลังชูช่อ
เบ่งบาน 2) กลางคืนสุกสกาด้วยดวงดาวที่ลอยอยู่เบื้องบน และ 3) แม่น้ำงดงามเพราะมีนกจักร
วากะอาศัยอยู่

สรุปได้ว่า จากอุปมาหลังการในสาหิตยพรรณณะที่วิศวานาถจำแนกประเภทออกถึง 27
ชนิด และรวมมาโลปมาเข้าด้วยเป็น 28 ชนิดนั้น ในกุมารสัมภวะผู้วิจัยพบว่ามีการใช้อุปมาหลังการ
ด้วยลักษณะที่แตกต่างกันเพียง 6 ลักษณะเท่านั้น และจากการจำแนกวิเคราะห์ยังพบว่า อุปมา
หลังการชนิดเศราตีปุโรโณปมา ซึ่งเป็นอุปมาที่มีลักษณะทั่วไปเป็นที่รู้จักและรับรู้กันโดยมาก ปรากฏมีใช้
ในกุมารสัมภวะมากกว่าอุปมาประเภทอื่น ในขณะที่ วาจิลุปโตปมา ปรากฏมีใช้จำนวนมากเป็น
ลำดับถัดมา จากนั้น อุปมาหลังการชนิด อารถิปุโรโณปมา ธรรมลูปโตปมา และวาจิลุปโตปมา
รวมถึงอุปมาหลังการชนิดพิเศษอย่าง มาโลปมา ก็ปรากฏมีใช้เพียงจำนวนน้อย ซึ่งสิ่งที่ปรากฏเหล่านี้
สะท้อนให้เห็นว่า กาลิทาสนิยมใช้อุปมาหลังการชนิดที่ชัดเจน ตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อนแฝงนัยยะ
มากเกินไปและสามารถเข้าใจถึงความหมายของอุปมาที่ปรากฏในแต่ละบทได้โดยง่ายอีกด้วย

2. รูปกะ

รูปกาลังการ ได้แก่ อลังการที่กวีต้องการอธิบายสิ่งที่เป็นหลักเพิ่มเติม โดยมองว่าสิ่ง
ที่นำมาอธิบายเพิ่มเติมเป็นสิ่งเดียวกัน (Kane, 1995: 114) เป็นการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา
แต่กล่าวเสียใหม่ว่า สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์ ความหมายจึงลึกซึ้งกว่า
อุปมา เพราะมิใช่เพียงดวงหน้าเหมือนดวงจันทร์เท่านั้น แต่เป็นดวงจันทร์เลยทีเดียว จึงสามารถ
แทนที่ดวงจันทร์ได้ (กุสุมา รักษมณี, 2549: 28)

ในกุมารสัมภวะ ปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.1, 1.14, 2.42, 2.51, 2.52,
2.61, 2.64, 3.24, 3.27, 3.30, 3.39, 5.34, 5.74, 5.85, 6.6, 6.8, 6.54, 7.32, 7.38, 7.74, 7.89,
7.91, 8.18, 8.23, 8.37, 8.46, 8.56, 8.60 และ 8.70 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ลคนทวิเรผาณชนภกติจิตริ

มุเข มธุศรีสติลลั กปรกาศย ฯ

ราเคน พาลารุณโกมเลน

จตุปรวาโลษฐุมลยจการ ฯ 3.30

3.30 ความงามแห่งท้าวมธุ (วสันตฤดู) เมื่อได้แสดงเครื่องหมายติลกะ (ในรูปของดอกติลกะ) ที่วิจิตรงดงามด้วยแป้งเจิมสีดำคือผึ่งที่เกาะอยู่บนใบหน้า (หน้าผาก) จึงได้แต่งแต้มริมฝีปากคือใบมะม่วงอ่อน ด้วยสีแดงคือแสงพระอาทิตย์ยามอรุณ

จากตัวอย่างเป็นการแสดงการเปรียบเทียบในรูปแบบรูปกัลการ กล่าวคือ กวีมองว่าป่าไม้มีความงดงามในวสันตฤดูที่ได้เจิมเครื่องหมายติลกะที่อยู่ในรูปของผึ่ง ริมฝีปากที่อยู่ในรูปของใบมะม่วงอ่อน และสีแดงที่อยู่ในรูปของแสงแห่งดวงอาทิตย์ยามอรุณ

ตัวอย่างที่ 2

ปรยาปตบุษปลุตพกสตนากยะ

สบุตรปรวาโลษฐุมโนทรากยะ ฯ

ลตาวรุภยสูตรโว'ปยวาปุ-

รวินมรศาชาภุขพนธนานิ ฯ 3.39

3.39 ต้นไม้ทั้งหลายแล้ว ก็ได้รับการโอบกอดด้วยแขนคือกิ่งที่โน้มลง จากภรรยาคือลตาวัลย์ ผู้มีถิ่นคือช่อดอกไม้ที่ผสมส่วน ผู้เฝ้าชวนใจด้วยริมฝีปากคือใบไม้อ่อนที่สั่นระริก

จากตัวอย่างเป็นการแสดงการเปรียบเทียบในรูปแบบรูปกัลการ กล่าวคือ กวีมองว่าต้นไม้ทั้งหลายได้รับการโอบกอดด้วยแขนที่อยู่ในรูปของกิ่งไม้ จากภรรยาที่อยู่ในรูปของลตาวัลย์ ซึ่งมีเต้านที่อยู่ในรูปของช่อดอกไม้ที่ผสมส่วน และมีริมฝีปากที่อยู่ในรูปของใบไม้อ่อนที่สั่นระริก

ตัวอย่างที่ 3

ปตรานตลคฺโนรชลพินทุชาไล-

รากฤษฏุมุกตผลชาลโศภม ฯ

ตโยรุปรยายตนาลทณฯ-

มาตตต ลกษมิะ กมลาตปตรม ฯ 7.89

7.89 พระลักษมีได้กั้ร่มคือดอกบัว ที่มีด้ามคือก้านบัวที่ยาว ที่งดงามด้วยตาข่ายของผลแก้วมุกดาที่ห้อยย้อยคือหยดน้ำทั้งหลายที่ติดอยู่บนกลีบบัว เบื้องบนของเจ้าสาวและเจ้าบ่าวทั้งสอง

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนแห่งขบวนแต่งงานของพระศิวะ ปรากฏการแสดง การเปรียบเทียบในรูปแบบรูปกะ กล่าวคือพระลักษมีได้ถือธำมรงค์ที่อยู่ในรูปของดอกบัว มีด้ามของธำมรงค์ที่อยู่ในรูปของก้านบัวที่ยาว งดงามด้วยตาข่ายของผลแก้วมุกดาที่ห้อยย้อยที่อยู่ในรูปของหยดน้ำที่ติดอยู่บนกลีบบัว

3. วยติเรกะ

วยติเรกาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการเปรียบเทียบโดยมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งยอดเยี่ยมกว่า อีกสิ่งหนึ่ง (Kane, 1995: 172) เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่ง เหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง อาจเป็นอุปเมยะเหนือกว่าอุปมานะ หรือในทางกลับกันก็ได้ เช่น *ดวงหน้าของ นางงามผุดผ่องทุกเวลา แต่ดวงจันทร์งามเฉพาะเวลากลางคืนเท่านั้น* (กฤษณา รักษมณี, 2549: 29)

ในกุมารสัมภวะ ปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.36, 1.43, 1.45, 1.47, 1.58, 2.30, 2.42, 3.12, 3.43, 3.49, 3.58, 5.9, 5.13, 5.27, 5.29, 5.37, 5.56, 6.19, 6.59, 6.71, 6.72, 6.73, 7.15, 7.16 และ 8.76 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

จนทรุ คตา ปทมคุณานน ภูงกเต

ปทมาศริตา จานทรุสมสิมภิชยาม ฯ

อุมามุขิ ตุ ปรดิปทย โลลา

ทวิสัศรย้า ปริติมวาป ลกษมิะ ท 1.43

1.43 พระนางลักษมีผู้มีใจโลเล เมื่ออยู่บนพระจันทร์ ก็ไม่เปลิดเปลินกับ คุณค่าที่งดงามแห่งดอกบัว (และ) เมื่ออยู่บนดอกบัว ก็ไม่ยินดีกับรัศมีของแสงจันทร์ แต่เมื่อนางอยู่ต่อหน้าพระนางอูมา กลับได้รับความปีติยินดี เพราะมีทั้งสองอย่างอยู่ ด้วยกัน (คือพระจันทร์และดอกบัว)

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ที่เหมือนกัน กล่าวคือ ความงามของพระจันทร์ ดอกบัว และใบหน้าของพระนางปารวตี มีคุณสมบัติแห่งความงามเหมือนกัน แต่กวียกให้ใบหน้าของพระนางมีความงดงามกว่า โดยระบุว่าพระนางลักษมีขณะที่ประทับอยู่บน ดวงจันทร์ แล้วมองเห็นรัศมีดวงจันทร์กระทบกับดอกบัวก็กลับไม่เปลิดเปลิน และขณะที่ประทับอยู่ บนดอกบัว แล้วมองเห็นรัศมีที่ส่องแสงมาจากดวงจันทร์ก็ไม่เปลิดเปลินเช่นเดียวกัน แต่ในขณะที่ พระลักษมีอยู่ต่อหน้าพระนางปารวตีกลับเปลิดเปลินเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากบนใบหน้าพระนางปารวตี มีทั้งดวงจันทร์และดอกบัวอยู่ร่วมกัน

ตัวอย่างที่ 2

อโศกนิรุทรลิตปทมราค-
 มากฤษฏ์เหมธฤติกรณิการม ฯ
 มุกตากลลาปีกฤตสินธุวาริ
 วสนตปุษฺปาภรณ์ วหนตี ฯ 3.53

3.53 พระนางปารวตี ประดับอาภรณ์คือดอกไม้ในฤดูวสันต์ (ฤดูใบไม้ผลิ) อันมีดอกอโศกที่ทำให้ปทมราค (ทับทิม) อับเฉา มีดอกกรรณิการิที่แย่งความสุกใสของทองคำไป (และ) มีดอกสินธุวาระเปล่งประกายเหมือนกับสร้อยมุกดา

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ที่เหมือนกัน กล่าวคือ เครื่องประดับที่ทำจากดอกไม้ มีคุณสมบัติคล้ายกับอาภรณ์เครื่องประดับจริง ได้แก่ 1) ดอกอโศกมีสีแดงคล้ายกับปทมราคหรือทับทิม 2) ดอกกรรณิการิมีสีเหลืองทองเหมือนกับทองคำ 3) ดอกสินธุวาระมีสีเช่นเดียวกับสร้อยไข่มุก แต่ก็ยกให้เครื่องประดับดอกไม้ต่าง ๆ มีความงดงามกว่า โดยระบุว่า ดอกอโศกทำให้ปทมราค (ทับทิม) อับเฉา ดอกกรรณิการิแย่งความสุกใสของทองคำไป (และ) ดอกสินธุวาระเปล่งประกายเหมือนกับสร้อยมุกดา

ตัวอย่างที่ 3

อารุทเรสรสุคนธิ เต มุขิ
 รกตเมว นยนิ สุภาวตะ ฯ
 อตร ลพัธวสตริคุณานตริ
 กิ วิลาสินิ มธุระ กริษยติ ฯ 8.76

8.76 “แนะนำงามวิลาส ใบหน้าของเธอมีกลิ่นหอมเหมือนดอกไม้สด (และ) ดวงตาของเธอก็เป็นสีแดงตามธรรมชาติ น้ำเมาก็สามารถทำคุณสมบัติอะไรได้เหนือกว่านี้อีกเล่า ในเมื่อมันปรากฏอยู่บนใบหน้าของเธอแล้ว”

จากตัวอย่างคือตอนที่พระศิวะกับพระนางปารวตีกำลังดื่มเพื่อฉลองการอภิรมย์รัก โดยเป็นการเปรียบเทียบคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ที่เหมือนกัน กล่าวคือ 1) ใบหน้าของพระนางปารวตี มีกลิ่นหอมเหมือนดอกไม้สด 2) ดวงตาของพระนางก็เป็นสีแดงตามธรรมชาติ ก็จึงยกให้ใบหน้าของพระนางปารวตีมีความพิเศษกว่าสุราหรือน้ำเมา โดยระบุว่า น้ำเมาก็สามารถทำคุณสมบัติอะไรได้เหนือกว่านี้อีกเล่า ในเมื่อมันปรากฏอยู่บนใบหน้าทั้งหมดแล้ว

4. ตุลยโยคิตา

ตุลยโยคิตาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการเปรียบเทียบให้เห็นว่าสิ่งสองสิ่งหรือมากกว่านั้น มีคุณลักษณะหรือการกระทำที่ส่งผลได้เหมือนกัน แต่มีนัยว่าสิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ใครเล่าที่ได้สัมผัสความนุ่มละมุนของผิวนางแล้ว จะไม่รู้สีกว่ามะลิ รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วย กระด้างเกินไป ตามปกติ ดอกมะลิ รัศมีจันทร์ และผิวหยวกกล้วย เมื่อเราสัมผัสหรือมองดู เราจะรู้สึกเนียนมือ นวลตา กวีต้องการจะเทียบว่า ผิวนางนุ่มละมุนเหมือนสิ่งเหล่านี้ แต่กวียกให้เหนือกว่าสิ่งเหล่านี้ (กุสุมา รัชชมนี, 2549: 30-31)

ในกุมารสัมภวะ ปราภฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.2, 1.36, 2.11 และ 6.69 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

นาเคนทรหस्ताสตวจิ กรกศตวา-
เทกานตไศตยาดกทลิวีเสชาฯ ฯ

ลพธวาปี โลเก ปริณาหิ รูป

ชาตาสตทุรโวรूपมานพาหยาฯ ฯ 1.36

1.36 ในโลกนี้ งวงพญาช้างทั้งหลาย แม้จะได้รู้ปลัักษณ์ที่ใหญ่ แต่ก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่จะนำมาเปรียบกับขาอ่อนของนางปารวตี เพราะงวงช้างมีความหยาบกระด้างที่หนึ่ง (อนึ่ง) ต้นกล้วยพิเศษทั้งหลาย แม้จะมีรูปลักษณ์ที่กลมกลิ้งก็ยังไม่อยู่นอกเหนือจากการเปรียบกับขาอ่อน เพราะว่าต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นซีดอย่างเดียว

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่มีคุณลักษณะและการกระทำที่ส่งผลเหมือนกัน แต่มีสิ่งที่มีคุณสมบัติพิเศษกว่า กล่าวคือ 1) งวงพญาช้างแม้ว่าจะมีรูปลักษณ์ที่ใหญ่เหมือนกันกับขาอ่อนของพระนางปารวตี 2) ต้นกล้วยพิเศษแม้ว่าจะมีรูปลักษณ์ที่กลมกลิ้งสมส่วนเหมือนกันกับขาอ่อนของพระนาง แต่สิ่งทั้งสองก็อยู่นอกเหนือจากสิ่งที่จะนำมาเปรียบกับขาอ่อนของพระนาง เนื่องจากงวงช้างมีสัมผัสหยาบกระด้างและต้นกล้วยมีแต่เพียงความเย็นซีดอย่างเดียว

ตัวอย่างที่ 2

อจฉินนามสสนตานา สมุทฺโรรมยนิวาริตาฯ ฯ

ปุนนติ โลกานปฺณยตฺวาตฺกิริตฺยะ สริตศจ เต ฯ 6.69

6.69 “เกียรติยศและสายธารทั้งหลายของท่าน ที่ไหลไปอย่างไม่ขาดตอน และไม่มีมลทิน ไม่ถูกขัดขวางโดยคลื่นในมหาสมุทร ย่อมชำระชาวโลกให้บริสุทธิ์หมดจด เพราะความเป็นผู้บริสุทธิ์ (ของท่าน)”

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่มีคุณลักษณะและการกระทำที่ส่งผลเหมือนกัน กล่าวคือ เกียรติยศและสายธาร มีธรรมชาติที่ไม่อยู่กับที่ ทั้งสองจึงหลังไหลไปไม่ขาดสายและบริสุทธิ์หมดจด ชำระชาวโลกให้บริสุทธิ์หมดจดตามด้วย

5. สมรรถนะ

สมรรถนาลังการ หรือสมฤติ ได้แก่ อลังการที่กวีพรรณนาให้เกิดมีการรับรู้ถึงสิ่งที่คล้ายคลึงกัน แล้วทำให้เกิดความเข้าใจจากสิ่งที่เคยรับรู้มา โดยอาจจะเป็นความรู้ที่เกิดจากการจดจำได้ (สมฤติ) หรือที่เกิดจากการรับรู้อย่างอื่นที่นอกเหนือจากการจำได้ก็ได้ (อนุภว) (Kane, 1995: 112) และ Kane (1995: 113) ยังได้ตัวอย่างของสมรรถนาลังการที่ปรากฏในอุตตรธรรมจิตของภวภูติ บทที่ 5.4 ว่า

อดีตยิตสุราสุรปรภาวํ คิคฺคุมวโลกย ตไวว ตฺลยรูปม ฯ

กุกฺกิสฺตมขทวิขํ ปรมเถ ธตฺตณฺษํ รณฺนทวํ สมรามิ ฯ

“ขณะที่ข้ามองเห็นเด็กคนนี้มีพลังอำนาจเหนือเหล่าเทพและอสูร และมีรูปร่างคล้ายกับท่าน ข้าจึงระลึกถึงความเปลือยเปลือยสนุกสนานของพระธรรม(พระราม) ผู้ถือธนู กำลังมุ่งหน้าไปเพื่อทำลายพิธีบูชาบุญของบุตรแห่งกุกิกะ(วิศวามิตร)”

จากตัวอย่างเป็นการบอกถึงการจำได้ของตัวละครคือสุมันตระ ที่เคยเห็นพระความเปลือยเปลือยของพระรามก่อน พอเห็นภาพเหตุการณ์ที่ใกล้เคียงกันจึงทำให้ระลึกถึงสิ่งที่เคยพบเจอมา

อนึ่ง ตัวอย่างนี้จัดเป็น สมฤติ คือเป็นเพียงการจดจำได้เนื่องจากเคยรับรู้มาก่อน

ส่วนในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 6.3 เพียงบทเดียวเท่านั้น มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

ส ตเถติ ปฺรติชญาย วิสฺถุขย กถมปฺยุมาม ฯ

ถฺยิขโยติรมยาน สปต สฺสุมาร สฺมรศาสนะ ฯ 6.3

6.3 พระผู้ฆ่ากามเทพ (พระศิวะ) เมื่อให้คำสัญญาว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้น” และลาจากพระนางอุมาอย่างยากลำบาก แล้วจึงระลึกถึงลัปตฤษีผู้มีรัศมีรุ่งเรือง

จากตัวอย่างจะเห็นว่า เป็นการบ่งบอกการที่พระศิวะระลึกถึงสัปตฤกษ์ผู้มีรัศมีรุ่งเรือง เนื่องจากก่อนหน้านั้นพระนางปारวตีมอบหมายให้หญิงสาวไปบอกพระศิวะว่าให้พระองค์ไปสู่ขอพระนางกับพระบิดาเอง แล้วพระองค์ก็เข้าใจความหมายโดยทันทีเพราะว่าเคยได้เข้าสู่พิธีวิวาห์มาแล้วครั้งหนึ่ง จึงต้องการจะมอบหมายให้เหล่าฤกษ์ทั้ง 7 คนได้ไปทำหน้าที่สู่ขอพระนางปारวตีให้ตนเอง

อนึ่ง ตัวอย่างนี้จัดเป็น อนุภาวะ หมายถึง การเข้าใจองค์ประกอบโดยรวมของเหตุการณ์ว่าจะต้องทำอะไรก่อนและหลัง

6. สันเทหะ

สันเทหาลังการ หรือ สันเทหาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการเปรียบเทียบ โดยกล่าวถึงความเหมือนของสิ่ง 2 สิ่ง ที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความฉงนสงสัย เช่น *นี่คือดวงจันทร์หรือดวงพักตร์ของนางกันแน่หนอ* (กุสุมา รัชมนณี, 2549: 31) เป็นการจงใจพรรณนาให้เกิดความฉงนสงสัยของกวี เพราะต้องการจะชมบางสิ่งบางอย่าง

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.46, 5.2 และ 6.40 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

ปราวตนิโลตปลนิรุวิเศษ-
มธีรวีเปรกษิตมายตากษยา ฯ
ตยา คฤหิต์ นุ มฤคางคนาภย-
สโตโต คฤหิต์ นุ มฤคางคนาภี ฯ 1.46

1.46 การชำเลืองมองที่ไม่อยู่นิ่ง ซึ่งไม่ต่างจากดอกบัวขาบ(นิลอุบล)ที่ถูกลมพัดนั้น นางปारวตีผู้มีดวงตาเบิกกว้างได้รับเอามาจากแม่กวางทั้งหลาย หรือว่าแม่กวางทั้งหลายรับเอามาจากนางกันแน่ ?

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง เป็นการพรรณนาของกวีที่ต้องการแสดงความฉงนสงสัย กล่าวคือ การชำเลืองมองของพระนางปारวตีที่ไม่หยุดนิ่งนั้นคล้ายกับดอกบัว และความที่ดวงตาเคลื่อนไหวหลุกหลิกนั้น ทำให้เกิดความสงสัยว่าพระนางได้รับเอาดวงตามาจากแม่กวาง หรือว่าแม่กวางได้รับเอาดวงตาของพระนางกันแน่ ซึ่งเป็นการจงใจพรรณนาชมความงามของดวงตาพระนางปारวตีนั่นเอง

7. ภรานติมาน

ภรานติมานาลังการ ได้แก่ อลังการที่กวีพรรณนาให้ตัวละครเกิดความสับสน เนื่องจากพบเห็นสิ่งที่มีความคล้ายคลึงกัน (Kane, 1995: 129)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.4 และ 6.47 เท่านั้น มีตัวอย่าง และคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อด เต มุนโย ทิวายะ เปรุษย ไหมวตํ ปุรม ฯ

สวรคาภิสนธิสุกฤตํ วญจนามิว เมนิเร ฯ 6.47

6.47 ลำดับนั้น เหล่าพระมุนีผู้เป็นทิพย์นั้น พอได้เห็นเห็นเมืองของท้าว
หิมวัตแล้ว จึงพากันคิดว่า ตบะที่ตนบำเพ็ญเพื่อให้ได้สวรรค์เป็นเหมือนกับ
การหลอกลวง

จากตัวอย่างบทประพันธ์ กวีจึงใจพรรณนาให้ตัวละครเกิดความเข้าใจผิดไปจากเดิม กล่าวคือในบทประพันธ์เป็นตอนที่เหล่าสัปตฤๅษีได้ไปถึงราชธานีของท้าวหิมวัตแล้ว เกิดความสับสน คิดว่าเมืองของท้าวหิมวัตเป็นสวรรค์ จากนั้นจึงพากันเข้าใจผิดว่าการบำเพ็ญตบะเพื่อให้ได้สวรรค์เป็นเพียงการหลอกลวง เพราะตนสามารถมาถึงสวรรค์ได้โดยไม่ต้องอาศัยตบะนั้นเอง

8. ประติวัสตุปมา

ประติวัสตุปมาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการเปรียบเทียบด้วยข้อความ 2 ประโยค ในลักษณะคู่ขนานกัน และมีลักษณะการทำหน้าที่ที่คล้ายคลึงกัน เพื่อแสดงให้เห็นความเหมือนกัน ของอุปมานะและอุปเมยะ แม้ว่าจะไม่ปรากฏคำที่บ่งบอกความเปรียบเทียบว่า เหมือน หรือ คล้าย แต่ผู้ฟัง ก็หมายรู้ด้วยการอนุมาน เช่น ดวงจันทร์เป็นเลิศในสวรรค์ ดวงหน้าของนางเป็นเลิศในโลก (กฤษณา รักษ์มณี, 2549: 30)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 2.55, 3.13, 3.21, 4.43, 4.44, 5.4, 5.5, 5.9, 5.43, 5.44 และ 5.45 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

มรุศจ เต มนุฆถ สาหจรยา-

ทสวานุกุโตะปี สหาย เอว ฯ

สมิโรณ โนทยิตา ภเวติ

วยาทิสยเต เกน หุตาศนสย ฯ 3.21

3.21 “ไอ้ มันมละ อีกอย่างหนึ่ง ทำวมธุ (วสันตฤดู) แม้ไม่ถูกเรียกหา (แม้ยังไม่ใช้เวลา) ก็จะเป็นเพื่อนร่วมงานของท่าน เพราะความเป็นเพื่อนสนิทต่อกัน ใครจะสั่งลมว่า “ท่านจงพัดกระพือไฟให้ลูกโซน” ได้เล่า?”

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง กวีพรรณนาถึงความเป็นเพื่อนสนิทของกามเทพกับวสันตฤดูที่แต่ก่อนอยู่ด้วยกันตลอดเวลา เหมือนความรักที่ย่อมปรากฏคู่กับฤดูใบไม้ผลิเสมอ ไม่จำเป็นต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องเรียกหากัน แล้วนำมาเปรียบกับไฟและลมที่จะต้องปรากฏเคียงคู่กันเสมอ โดยไม่จำเป็นต้องรอฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือใครสั่งบังคับ และจะเห็นว่าในบทประพันธ์ไม่ปรากฏเครื่องหมายบ่งบอกการเปรียบเทียบ แต่ผู้อ่านจะต้องอนุมานและทราบด้วยตัวเอง

ตัวอย่างที่ 2

อิติ จาห ส ธรรมยาจิตะ สมรศาวาธิตา สรสวติมิ ฯ

อศเนรมฤตสย โฉภโยรวคินศจามพุธราศจ โยนยะ ฯ 4.43

4.43 “ก็แลพระพรหมเมื่อถูกธรรมร้องขอ จึงได้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้คำสาปต่อกามเทพสิ้นสุดด้วยประการฉะนี้ ผู้มีอำนาจและเมฆทั้งหลาย ย่อมเป็นที่กำเนิดของสองสิ่ง คือ ความโกรธเคืองกับความเมตตา (สำหรับผู้มีอำนาจ) คือสายฟ้ากับน้ำฝน (สำหรับก้อนเมฆ)”

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง กวีพรรณนาถึงพระพรหมผู้มีทั้งอำนาจและความเมตตา เหมือนกับผู้มีอำนาจที่มีทั้งความโกรธและความเมตตา และเหมือนกับเมฆฝนที่มีทั้งสายฟ้าและน้ำฝน และจะเห็นว่าในบทประพันธ์ไม่ปรากฏเครื่องหมายบ่งบอกการเปรียบเทียบเช่นเดียวกัน

9. ทฤษฎานตะ⁵⁹

ทฤษฎานตาลังการ ได้แก่ อลังการที่กวีได้นำตัวอย่างที่เป็นภาพสะท้อนอันเกิดขึ้นในความเป็นจริงมาอธิบายเพื่อให้สอดคล้องกับความจริงที่เกิดขึ้นในบทประพันธ์ (Kane, 1974: 166)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.27, 1.51, 4.33, 5.4, 5.73 และ 8.16 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

⁵⁹ อลังการประเภททฤษฎานตะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับอลังการประเภทอรรธานตรันยาสะอย่างมาก หากไม่พินิจพิจารณาอย่างดี ก็ยากที่จะจำแนกออกได้ สามารถดูอลังการประเภทอรรธานตรันยาสะที่อรรธาลังการกลุ่มที่ 5 อลังการที่แสดงความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความ

ตัวอย่างที่ 1

มณีภฤตะ ปุตรรวโต'ปิ ทฤษฏี-
 สุตสมินนปตเย น ชคาม ตฤปติม ฯ
 อนนตปุชปสย มโรรหิ จูเต
 ทวีเรพมมาลา สวิเศษสงคา ฯ 1.27

1.27 ดวงตาของท้าวหิมาวัตผู้เป็นใหญ่แห่งแผ่นดิน แม้มีบุตรแล้ว ก็ไม่เคย
 อิ่มใน(การมองดู)บุตรนั้นเลย แท้จริง แถวของผึ้งที่เกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่นบน
 ต้นมะม่วง(ในดอกมะม่วง) ในวสันตฤดู (ฤดูใบไม้ผลิ) ที่มีดอกไม้มากมาย ก็ไม่เคยอิ่ม
 ใน(การดูดน้ำหวานจากดอก)ต้นมะม่วงเลย

จากตัวอย่างบทประพันธ์ จะเห็นว่ามีการยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงมาอธิบาย
 เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่กำลังพบเจออยู่ กล่าวคือกวีพรรณนาว่าหลังจากพระนางปารวตีถือกำเนิด
 ท้าวหิมาวัตก็มีสายตามองดูธิดาอย่างไม่เคยอิ่ม โดยยกตัวอย่างจากธรรมชาติที่เกิดขึ้นคือ ผึ้งทั้งหลาย
 เมื่อดูดน้ำผึ้งมาถึง ก็ดูดน้ำหวานจากต้นมะม่วงอย่างไม่เคยอิ่มและไม่เคยเบื่อเลย

ตัวอย่างที่ 2

มณีษิตาสะ สนติ คฤหะ เทวตา-
 สุตปะ กว วตเส กว จ ตาวกั วปะ ฯ
 ปทึ สหต ภรมรสย เบลว
 ศิริษปุชปึ น ปุณะ ปตตริณะ ฯ 5.4

5.4 “ลูกเอ๋ย ในวิมานทั้งหลาย เหล่าเทพธิดาต่างก็มีใจปรารถนา(พระคิเว)
 เช่นเดียวกัน ตบะควรจะอยู่ตรงไหน และความงามของเจ้าควรจะอยู่ตรงไหน (จึงจะ
 เหมาะสม) เพราะใบไม้อ่อนยังสามารถทนต่อรอยเท้าของผึ้งได้ แต่ดอกคิริษะกลับ
 ไม่สามารถทนต่อรอยเท้าของนกได้เลย”

จากตัวอย่างบทประพันธ์ จะเห็นว่ามีการยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงมาอธิบาย
 เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่กำลังพบเจออยู่ กล่าวคือพระมารดาของพระนางปารวตีมีความหวังใต้อ
 พระธิดาเพราะพระนางเป็นหญิงอ่อนโยน จึงกล่าวห้ามปรามไม่ให้บำเพ็ญตบะ โดยยกตัวอย่างกับ
 ใบไม้อ่อนที่สามารถรองรับหรือทนต่อรอยเท้าของผึ้งได้ เพราะผึ้งเป็นแมลงตัวเล็ก แต่ดอกไม้
 ไม่สามารถจะทนต่อรอยเท้าของนกได้ เพราะนกเป็นสัตว์มีตัวใหญ่กว่าผึ้ง เช่นกันกับพระนางปารวตีที่
 เป็นคนอ่อนโยน พระมารดาจึงเป็นห่วงว่าหากไปบำเพ็ญตบะจะไม่สามารถอดทนได้

10. นิทรรศนา

นิทรรศนาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการเปรียบเทียบสิ่งใดสิ่งหนึ่งกับการกระทำหรือเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์ (กุสุมา รักษมณี, 2549: 30) โดยการกระทำหรืออุทาหรณ์ที่นำมาเปรียบเทียบอาจจะเป็นไปได้หรือเป็นไปไม่ได้ก็ตาม แต่จะมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบเสมอ (Kane, 1995: 168)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.4, 1.33, 1.46, 2.21, 2.23, 3.53, 4.40, 5.21, 5.27, 8.16 และ 8.46 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 เปรียบเทียบกับการกระทำ

อภยุนนตางคฺษฐนขปรภาภิ-
 รนิกษปณาทราคมิโวทฺธิรนเตา ๆ
 อาขหฺรตฺสฺตจฺจรณเภา ปฤถิวฺยํ
 สลลารวินฺทศฺรียมวฺยวสฺถาม ฯ 1.33

1.33 เพราะการเยื้องย่าง สองเท้าของนาง เป็นเหมือนกับกำลังกายออก
 ซึ่งสีแดง ด้วยรัศมีที่เปล่งออกมาจากหัวแม่เท้าและเล็บเท้าที่ชูขึ้น จึงนำความงามคือ
 ดอกบัวที่เกิดบนพื้นอันมั่นคงมา(ประดับ)ไว้บนแผ่นดิน

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการเปรียบเทียบเท้าทั้งสองกับการกระทำคือ เป็นเหมือนกับกำลังกายสีแดงออกมา เนื่องจากมีรัศมีเปล่งออกมาจากหัวแม่เท้าและเล็บเท้าที่ชูขึ้น

ตัวอย่างที่ 2 เปรียบเทียบกับการกระทำ

มุเขน สทา ปทมฺสฺคฺนฺธินา นินฺติ
 ปฺรเวปมานาธรรปตฺรโคภินา ๆ
 ตฺุซารวฤษฏิกษตปทมฺสฺปทำ
 สโรชสฺถานมิวากโรทปาม ฯ 5.27

5.27 ในเวลากลางคืน พระนางราวกับทำให้(ความงามแห่ง)ดอกบัว
 ในสายน้ำที่มีคุณสมบัติแห่งดอกบัวได้ถูกละอองหิมะทำลาย (ให้กลับคืนมา)
 ด้วยใบหน้า(ของพระนาง) ที่มีกลิ่นหอมเหมือนดอกบัว และสดใสด้วยกลีบคือ
 ริมฝีปากกลางที่กำลังสิ้น

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการเปรียบเทียบพระนางปารวตีกับการกระทำคือ เหมือนกับว่าทำให้ความงามแห่งดอกบัวในสายน้ำ เนื่องจากใบหน้าของพระนางเอง

ตัวอย่างที่ 3 เปรียบเทียบด้วยการยกอุทาหรณ์ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้

ก็ จายมริทุรวาระ ปาณา ปาสะ ปุระเจตสะ ฯ

มนตรณ ทตวิรยสย ผณโน ไทนยมาศริตะ ฯ 2.21

2.21 “เพราะเหตุไร ปวงที่อยู่ในมือของพระวรุณอันเป็นที่ครั้นคร้ามของคัทรูนี้ จึงกลายเป็นสิ่งไร้อำนาจ(ปรากฏเหมือน)งูที่มีฤทธิ์กล้าถูกปราบด้วยมนตร์ ?”

ยโม’ปิ วิลิขณภูมิ ทณเทนาศตमितตวิธา ฯ

กुरुเต’สมินนโมเข’ปิ นิรวาณาลาตลาหวม ฯ 2.23

2.23 “แม้พระยมผู้กำลังขีดเขียนพื้นดินด้วยไม้เท้าที่ปราศจากรัศมี ก็กระทำความอับแสงและความริบหรี่ให้แก่ไม้เท้าที่ไม่เคยเปล่าประโยชน์นั้น”

จากตัวอย่างบทประพันธ์ทั้ง 2 ตัวอย่าง เป็นการยกตัวอย่างที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้มาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์การต่อสู้ของเหล่าเทพและดารกาสูร

11. ปริณามะ

ปริณามาลังการ ได้แก่ อลังการที่พรรณนาถึงความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่งที่มี การทำหน้าที่หรือมีจุดร่วมที่คล้ายคลึงกัน (Kane, 1995: 123) เช่น *พิชสมุนไพรมีแสงสว่างคล้ายกับ ตะเกียงได้ส่องแสงสว่างให้เห็นยามราตรี* ซึ่งอาจจะมีเครื่องหมายเปรียบเทียบเป็นตัวคอยบ่งชี้หรือ อาจจะเป็นเพียงศัพท์ขยาย แต่ที่ต้องประกอบด้วยอุปมานะสิ่งที่น่าสนใจมาเปรียบเทียบ และทั้งอุปมานะ และอุปเมะสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบต้องทำหน้าที่ที่มีจุดร่วมคล้ายคลึงกัน

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.10, 1.14, 1.31, 1.41, 2.30 และ 6.42 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ยตราศุกาเกษปวิลชชิตานำ

ยทฤจฉายา กีปุรุษาจคนานาม ฯ

ทริศฤททวารวิลมพิพิมพา-

สุตริสุกรินโย ชลทา ภวนติ ฯ 1.14

1.14 บณภูเขาหิมาลัยนั้น มีเมฆทั้งหลายเป็นฝ้าม่านเปรียบประหนึ่งแขวน ปิดบังประตูทางเข้าถ้ำของเหล่าภรรยาकिनทรที่กำลังเขินอายเพราะอารมณ์หลุกหลุย โดยบังเอิญ

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการเปรียบเทียบระหว่าง “เมฆทั้งหลาย” ว่าเป็นเหมือนกับ “ฟ้าม่าน” และทั้ง 2 อย่างก็มีหน้าที่ที่กระทำคล้ายกันคือ “เป็นประหนึ่งว่ากำลังแขวนปิดบังประตูทางเข้าถ้ำ”

ตัวอย่างที่ 2

อสังฤต มณฑนมงคยษณู-

รนาสวาทย์ กรณ มทสย ฯ

กามสย ปุษปวยตริกตมสตร์

พาลยาตปรี สาถ วยะ ปุรเปเท ฯ 1.31

1.31 ต่อมา หลังจากผ่านพ้นความเป็นเด็กไป นางก็ถึงความเจริญวัย อันเป็นเครื่องประดับร่างกายที่แบบบาง แต่ไม่ต้องเสริมแต่ง อันเป็นสาเหตุแห่งความหลงใหล แต่ไม่เรียกว่าน้ำเมา (และ) อันเป็นอาวุธของกามเทพ แต่เหนือยิ่งกว่าดอกไม้

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการเปรียบเทียบระหว่าง “ความเจริญวัย” ว่าเป็นเหมือนกับ “เครื่องประดับ” “สาเหตุแห่งความหลงใหล” และ “อาวุธของกามเทพ” และทั้ง 3 อย่างก็มีหน้าที่ที่กระทำคล้ายกันกับความเจริญวัยคือ “อารมณ์ก็เป็นเครื่องประดับร่างกาย” “สาเหตุแห่งความหลงใหลก็ทำให้เกิดความมัวเมา” และ “อาวุธของกามเทพก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรักใคร่”

ตัวอย่างที่ 3

ศิรัชปุษปาธิกเสากุมารเยา

พาหุ ตที่ยาวิติ เม วิตรกะ ฯ

ปราชิตเนาปี กฤเตา หรสย

เยา กณฐปาเตา มกรธวเซน ฯ 1.41

1.41 ข้าพเจ้าคิดว่า “แขนทั้งสองของนางปารวตีงามหยดย้อยยิ่งกว่าดอกศิรัชเสียดีก เมื่อมันถูกเทพผู้มีธงเป็นรูปปลา (กามเทพ) ทำให้เป็นปวงคล้องที่พระคอของพระหระ (คิระ) แม้ว่าตนจะเป็นผู้ฟ่ายแพ้”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการเปรียบเทียบระหว่าง “แขนทั้งสองของพระนางปารวตี” ว่าเป็นเหมือนกับ “ปวง” และทั้ง 2 อย่างก็มีหน้าที่ที่กระทำคล้ายกันคือ “เป็นวัตถุที่คล้องอยู่ที่พระคอของพระคิระ”

สรุปอสังการทางความหมายกลุ่มที่ 1

อสังการที่แสดงความหมายเปรียบเทียบในกุมารสัมภวะที่พบว่าปรากฏมีทั้งหมด 11 ประเภท คือ 1) อุปมา 2) รูปกะ 3) วยติเรกะ 4) ตุลยโยคิตา 5) สมรณะ 6) สันเทท 7) ภารานติมาน 8) ปฏิวิสตูปมา 9) ทฤษฏานตะ 10) นิทรศนา และ 11) ปริณามะ ดังพรรณนามาแล้ว สะท้อนให้เห็นว่า กาลิทาสไม่ได้นิยมใช้เฉพาะอุปมาสำหรับการเปรียบเทียบ แต่ยังใช้การเปรียบเทียบที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น และความซับซ้อนนั้นยังทำให้กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะรุ่มรวยมากไปด้วยความหมายที่ประกอบด้วยการเปรียบเทียบหลากหลายชนิด

กลุ่มที่ 2 อสังการที่แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความ

อสังการที่แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ 1) สวภาโวคติ 2) ปริกกร 3) บรรยายะ 4) อันโยนยะ 5) อรรธปาตติ และ 6) ปริวฤตติ โดยแต่ละประเภทมีกลวิธีในการพรรณนาความอย่างเป็นลักษณะเฉพาะในแต่ละอสังการ ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สวภาโวคติ

สวภาโวคติยสังการหรือชาติ ได้แก่ การพรรณนากิริยาการกระทำหรือบุคลิกลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความพิเศษเฉพาะของสิ่งนั้นและมีรายละเอียดที่คนทั่วไปรับรู้ได้ยาก เพราะกวีต้องพรรณนารายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ อย่างแยบยล โดยอาจจะเป็นการพรรณนาเด็กหรือสัตว์ เป็นต้น ดังนั้น อสังการประเภทนี้จึงต้องมี 1) การพรรณนาที่ตรงตาม 2) การพรรณนากิริยาการกระทำและบุคลิกลักษณะของสิ่งต่าง ๆ 3) กิริยาการกระทำและบุคลิกลักษณะที่พรรณนาต้องมีความพิเศษไม่ธรรมดาเกินไป และ 4) การพรรณนาจะต้องมีความตรงไปตรงมา ไม่ใช่จินตนาการของกวีมากนัก (Kane, 1995: 305-306) สอดคล้องกับ กุสุมา รักษมณี (2549: 36) ที่ให้ความหมายของสวภาโวคติหรือชาติว่าเป็นการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกมากนัก อาจมีการใช้ภาพพจน์บ้างเล็กน้อย มักเป็นบทพรรณนาสัตว์หรือต้นไม้

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.56, 2.64, 3.31, 3.70, 4.23, 5.26, 6.7, 6.43, 6.45, 6.50, 6.91, 7.7, 7.9, 7.10, 7.13, 7.14, 7.19, 7.23, 7.24, 7.25, 7.57, 7.58, 7.59, 7.60, 7.61, 7.62, 7.75, 7.80, 7.81, 7.82, 8.3, 8.4, 8.7, 8.8, 8.9, 8.14, 8.18, 8.22, 8.24, 8.26, 8.32, 8.33, 8.38, 8.42, 8.47, 8.83, 8.87, 8.88, 8.89 และ 8.90 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ตุษารสงฆาตคิลาะ ชุราโคระ
สมุลลิตนทรูปกละ กุกุฆมาน ๗
ทฤษฏะ กถิจทควโยรวิวิโคณ-
รโธลลิตทวนิรูนนทา ๗ 1.56

1.56 โคนันทิ ขณะคฺยฺเขยฺคิลาทิมิหิมะปกคฺลุมด้วยปลายกิบเท้า พลาง
สงฺเสยฺรื่องที่นำยินดี เมื่อฝูงวัวทั้งหลายจ้องมองอยู่ด้วยความตกใจตื่น จึงได้ขับลือ
ลีหนาทที่ฝูงวัวทั้งหลายไม่อาจทนได้

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนากริยาการกระทำของโคนันทิ โดยมี
รายละเอียดของการกระทำคือ 1) คฺยฺเขยฺคิลาทิมิหิมะปกคฺลุมด้วยปลายกิบเท้า 2) สงฺเสยฺรื่องที่
นำยินดี และ 3) ในขณะที่ฝูงวัวจ้องมองอยู่ด้วยความตกใจตื่น ก็ได้ร้องขับลือลีหนาท

ตัวอย่างที่ 2

มฤคาะ ปิยาลทรมมณฺชริณำ
ระกะไณรวิฆนิตทฤษฏิปาตาะ ๗
มโฑทรตาะ ปรตยนิลฺ วิเจรฺ-
รจนสลลิตฺมรมปรตฺรโมกษาะ ๗ 3.31

3.31 เหล่ามฤคะทั้งหลาย ที่มีสายตาถูกละอองเกสรของพวงดอกของ
ต้นปิยาละบดบัง ต่างวิ่งเล่นทวนกระแสมอย่างสนุกสนานเมามันอยู่ในป่า โดยมี
ใบไม้ร่วงหล่นกระทบตัวเสียงดังกรอกแกรก

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนากริยาการกระทำของกวางทั้งหลายในป่า
และธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดคือ 1) กวางทั้งหลายมีสายตาถูกละอองเกสรของพวงดอกของต้น
ปิยาละบดบัง 2) กวางทั้งหลายวิ่งเล่นทวนกระแสมอย่างสนุกสนานเมามัน 3) ขณะวิ่งเล่น ก็มีใบไม้
ร่วงหล่นกระทบตัวกวางเกิดเสียงดังกรอกแกรก

ตัวอย่างที่ 3

อด ส ลลิตโยษิทภฺรุตตาจารุศฺรณฺจํ
รติวลยปทาเง จาปมาสชย กณฺฐเฐ ๗
สทจรมรฺฐสตนฺยสฺตจฺตางฺกูราสฺตระ
ศตมขมฺปตสฺเถ ปฺราณฺชลิละ ปุษฺปธฺนฺวา ๗ 2.64

2.64 ลำดับนั้น เทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) นั้น ผู้มีธนูคือดอกมะม่วงอ่อนที่ฝากไว้ในมือของท้าวมธ (ฤๅไนไม้ผลิ) ผู้เป็นสหาย เมื่อสวมคล้องธนูอันมีปลายคันธนูงามเหมือนคิ้วโก่งของหญิงสาวผู้งามวิไลไว้ที่คอซึ่งเป็นที่วางกำไลของนางรติ (นางรติทอด) แล้วจึงได้ประครองธนูชลีเข้าไปหาพระผู้มีการบูชาบร้อย (พระอินทร์)

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาบุคลิกลักษณะของกามเทพ โดยมีรายละเอียดคือ 1) กามเทพมีธนู 2) กามเทพสวมคล้องธนูอันมีปลายคันธนูงาม 3) กามเทพประครองธนูชลีเข้าไปหาพระอินทร์ และมีการพรรณนารายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ คือ 1) ธนูนั้นคือดอกมะม่วงอ่อนที่ฝากไว้กับวสันตฤๅไน 2) ธนูนั้นมีปลายคันธนูงามเหมือนคิ้วโก่งของหญิงสาวผู้งามวิไล 3) คอของกามเทพนั้นเป็นที่วางกำไลของนางรติผู้เป็นชายาของกามเทพ

จะเห็นว่า การพรรณนารายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ นั้น มีทั้งการพรรณนากิริยาการกระทำของตัวละครและการพรรณนาบุคลิกลักษณะของตัวละคร โดยกวีไม่นำจินตนาการและอสังการเข้าไปพรรณนาร่วมด้วยมากนัก

2. ปริกร

ปริกราลังการ ได้แก่ อสังการที่มีการพรรณนาด้วยการใช้คำบงบอกคุณลักษณะหรือคำคุณศัพท์ที่สำคัญของตัวละครมาขยายจำนวนมาอย่างเหมาะสม (Kane, 1995: 194) ซึ่งเป็นการพรรณนาเพื่อให้เห็นรายละเอียดของภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกัน

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.14, 1.23, 3.7, 3.62, 5.24, 5.78, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, 6.8, 6.9, 6.10, 6.37, 6.38, 6.51, 7.3, 7.11, 7.14, 7.18, 7.37, 7.48, 7.74, 7.75, 7.89, 7.91, 7.95, 8.9, 8.22, 8.38, 8.42, 8.47, 8.81, 8.83, 8.86, 8.88 และ 8.89 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

กาเมกปตนิวรัตหะชลีล่ำ
โลลั มนศจารุทยา ปรวิษฎาม ฯ
นิตมพินิมิจฉลิต มุกตลขข่ำ
กณฐ์ สวย์คราหนิษกตพาหุม ฯ 3.7

3.7 “สาวงามผู้มีสะโพกผึ่งผายคนใดเล่า ผู้มีท่าทางเศร้าสร้อยเพราะคำนึงถึงคำมั่นในการเป็นภรรยาผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี ผู้ทำให้พระองค์มีพระทัยโลเลด้วย

ความงดงาม ที่พระองค์ทรงปรารถนาจะให้นางมาสวมกอดที่คอของพระองค์ด้วยตนเองโดยละทิ้งความละอาย”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาด้วยการใช้คำขยายที่เหมาะสมกันเป็นลำดับ ๆ หลายครั้ง กล่าวคือ สวางาม 1) มีสะโพกผึ่งผาย 2) มีท่าทางเสร์้าสร้อยเพราะคำนึงถึงคำนันในการเป็นภรรยาผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี 3) ผู้ทำให้พระองค์มีพระทัยโลเลด้วยความงดงาม 4) ผู้สวมกอดที่คอของพระองค์ และ 5) ผู้ละทิ้งความละอาย

ตัวอย่างที่ 2

กฤษณจันทรมทโยะ กจครไ-

รุตปลารูปิตนขั สมตสรรม ฯ

ตสย ตจฉิทรเมขลาคุณั

ปารวตีรตมภูทตฤปตเย ฯ 8.83

8.83 ถึงแม้พระจันทร์จะเจ็บปวดเพราะเส้นผมของพระนางปารวตีกระทบอย่างรุนแรง มีรอยเล็บ(บนเรือนร่าง)ถูกทำให้ปรากฏขึ้นโดยมิได้ระวัง มีการบดขยี้กันอย่างเมามัน และมีสายรัดเข็มขัดของเธอขาดกระเด็น แต่การร่วมอภิรมย์กับพระนางปารวตี ก็ไม่ทำให้พระคิเวทรวงอิมหัน่า

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาด้วยการใช้คำขยายที่เหมาะสมกันเป็นลำดับ ๆ หลายครั้ง กล่าวคือ การร่วมอภิรมย์กับพระนางปารวตี มีรายละเอียดที่เกิดขึ้นคือ 1) มีพระจันทร์ที่เจ็บปวดเพราะเส้นผมของพระนางปารวตีกระทบอย่างรุนแรง 2) มีรอยเล็บบนเรือนร่างถูกทำให้ปรากฏขึ้นโดยมิได้ระวัง 3) มีการบดขยี้กันอย่างเมามัน และ 4) มีสายรัดเข็มขัดของเธอขาดกระเด็น

3. ปรยายะ

ปรยายาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาบรรยายภาพบางสิ่งบางอย่างที่เปลี่ยนจากตำแหน่งเดิม เช่น เมื่อก่อนเคยเป็นอยู่แบบนี้ ภายหลังได้เป็นอยู่อีกแบบหนึ่ง โดยมีข้อกำหนดคือ 1) สิ่ง ๆ เดียวอาจจะเปลี่ยนไปอยู่ในหลายตำแหน่ง หรือถูกทำให้เปลี่ยนไปอยู่ในหลายตำแหน่ง และ 2) สิ่งหลายสิ่งอาจจะเปลี่ยนไปรวมอยู่ที่ตำแหน่งเดียวกัน หรือถูกทำให้เปลี่ยนไปรวมอยู่ที่ตำแหน่งเดียวกัน (Kane, 1995: 267-268)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 4.14, 4.25, 5.11 และ 5.24 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 (ตามข้อกำหนดที่ 1)

สถิตาะ กษณั ปกษมสุ ตาทินารธระ

ปโยธโรตเสธนิปาตจฺรูณิตาะ ฯ

วลีษุ ตสฺยาะ สขลิตาะ ปฺรเปทฺติเร

จิเรณ นาทิ ปฺรธโมทพินทวะ ฯ 5.24

5.24 หยาดฝนหยดแรกที่ตกลงมา ตั้งอยู่ที่ขันทาของพระนางชั่วคราว แล้วหยดลงมากระทบริมฝีปากล่าง ตกลงแตกกระจายบนเนินหน้าถัน จากนั้นจึงไหลผ่านรอยตริวลี (เส้นรอยบนผิวหนังของสตรี) แล้วไหลลงสู่สะดืออย่างช้า ๆ

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาด้วยการบรรยายสิ่งบางสิ่งให้เคลื่อนที่หรือเปลี่ยนตำแหน่งไปเป็นลำดับ ๆ หลายตำแหน่ง ตามข้อกำหนดที่ 1 กล่าวคือ หยาดฝนหยดแรกที่ตกลงมา ได้เปลี่ยนตำแหน่งไปเรื่อย ๆ คือ 1) ได้ตั้งอยู่ที่ขันทาของพระนางชั่วคราว 2) แล้วหยดลงมากระทบกับริมฝีปากล่าง 3) ตกลงแตกกระจายบนเนินหน้าถัน 4) จากนั้นจึงไหลผ่านรอยตริวลี และ 5) แล้วจึงไหลลงสู่สะดืออย่างช้า ๆ

นอกจากนี้ บทประพันธ์ตัวอย่างข้างต้นยังมีความงดงามอย่างยิ่ง เพราะมีการบรรยายภาพเป็น 2 นัย คือระหว่างหยดน้ำที่ไหลไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายพระนางปารวตี เหมือนกับหยดน้ำที่ไหลจากภูเขาสู่แอ่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งกวีได้ใช้การบรรยายแบบคู่ขนาน เช่น เมื่อกล่าวถึงเนินอก ก็เปรียบได้กับภูเขา เมื่อกล่าวถึงนาภีหรือสะดือ ก็เปรียบได้กับแอ่งน้ำธรรมชาติ (สยาม ภัทรานุประวัติ, 2546: 165)

ตัวอย่างที่ 2 (ตามข้อกำหนดที่ 1)

วิสุทฺฐราคาราทรานนินฺวฺรติตะ

สตนางคราคารุณิตาจจ กนฺทกาท ฯ

กุคางกูราทานปริกษตางคฺลิตะ

กฤโต'กษสุตรปฺรณยิ ตยา กระ ฯ 5.11

5.11 พระนางทำให้มือเว้นจาก(การทา)ริมฝีปากล่างที่มีสีแดงจัดจาง และทำให้มือเว้นจากลูกบอลที่กลายเป็นสีแดงเพราะเปื้อนสีที่ทาบนหน้าอก มาเป็นมือที่มีนิ้วบดเจ็บเพราะการถอนหน่อของหญ้ากุกะ และเป็นมือที่คุ่นเคยกับการนบลูกประจำ

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาด้วยการบรรยายสิ่ง ๆ เดียวที่ถูกทำให้เปลี่ยนไปเป็นอีกแบบหนึ่ง ตามข้อกำหนดที่ 1 กล่าวคือ เมื่อก่อนพระนางปารวตีมีมือไว้สำหรับทา

ริมฝีปากและมีมือไว้เล่นลูกบอลเท่านั้น แต่บัดนี้พระนางบำเพ็ญตบะอยู่ในป่า จึงทำให้มือเปลี่ยนมาเป็นมือที่มีนิ้วขาดเจ็บเพราะการถอนหน่อของหญ้ากุสะและเป็นมือที่คุ้นเคยกับการนับลูกประจำแทน

4. อันโยนยะ

อันโยนยาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาถึงสิ่งสองสิ่งที่ทำสิ่งเดียวกันและส่งผลต่อกันเอง โดยมีข้อกำหนดคือ 1) สิ่งสองสิ่งต้องส่งผลกระทบต่อบางอย่างแก่กันและกัน และ 2) ผลกระทบนั้นต้องเป็นสิ่งเดียวกัน เช่น ราตรีและดวงจันทร์ทำให้เกิดความมืดมิดแก่กันและกัน เป็นต้น และเนื่องจากการที่สิ่งสองสิ่งจะส่งผลแบบเดียวกันแก่กันและกันเกิดขึ้นได้ยาก จึงจัดเป็นการพรรณนาความที่พิเศษกว่าธรรมดา (Kane, 1995: 255)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.42 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

กณฐุสย ตสยาะ สตนพนฐุสย

มุกตากลาปสย จ นิสตลสย ฯ

อนโยนยโศภาชนนาทพภูว

สาธารโณ ภูษณภูษยภาวะ ฯ 1.42

1.42 ภาวะของเครื่องประดับและสิ่งที่ถูกประดับ มีภาวะที่เสมอกัน เพราะว่ พระศอของพระนางตั้งแต่เนินถันขึ้นไปกับสร้อยคอแก้วมุกดาที่สวมอยู่รอบค่อนั้น ได้ก่อให้เกิดความมืดมิดแก่กันและกัน

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาถึงการส่งผลของพระศอของพระนางปารวตีกับสร้อยคอแก้วมุกดาที่พระนางสวมอยู่ได้ก่อให้เกิดความมืดมิดแก่กันและกัน

5. อรรถาปัตติ

อรรถาปัตติ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาคุณวิเศษหรือความสามารถของสิ่งหนึ่งอย่างยิ่งใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็พรรณนาความด้อยหรือความไร้สมรรถภาพของอีกสิ่งหนึ่งด้วย⁶⁰ (Kane, 1995: 279)

⁶⁰ ทันทปาปิگانยายะ อธิบายความหมายของอรรถาปัตติโดยเปรียบเทียบกับขนมและไม่เสียขนมไว้ว่า “เมื่อมีคนบอกว่า “ไม้ที่เสียอยู่กับขนมถูกหนูกัดกิน” ดังนั้น ขนมที่ติดอยู่กับไม้เสียก็จะต้องถูกกินไปด้วย แต่ว่า ไม้ที่เสียไว้นั้นมีความแข็งทนทานมาก และจะต้องถูกกัดกินด้วยความยากลำบาก ถ้ามันสามารถถูกกัดกินได้ก็ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงขนม (เพราะว่าขนมสามารถถูกกินได้ด้วยความสะดวกสบายแน่นอน)” ดู Kane (1995: 279)

ในกุมารสัมภวะปรากฏหลังการประเพณีในบทที่ 5.81, 6.95, 7.65 และ 8.63 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

วิวกษตา โทษมปี จยุตตามนา
 ตวโยกมิต์ ปฺรติ สาธู ภาษิตม ฯ
 ยมามนนตยาตมภูโวปี การณั
 กถั ส ลกษฺยปรภโว ภวิชฺยติ ฯ 5.81

5.81 “ท่านผู้มีใจเลือนลอย แม้ว่าปรารถนาจะกล่าวชี้โทษของพระศิวะ แต่ก็ยังพูดสิ่งที่ดีเลิศอย่างหนึ่งของพระองค์ออกมา ในเมื่อคนทั้งหลายกล่าวกันว่า พระศิวะเป็นแดนเกิดแม่แต่พระพรหม แล้วจะกำหนดรู้ที่กำเนิดของพระองค์ได้อย่างไร?”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่พระนางปารวตีถกเถียงกันกับพรหมณ์หนุ่ม (พระศิวะแปลงกายมาทดสอบความรักของพระนาง) โดยมีการกล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของพระศิวะที่เป็นแม่กระทั่งผู้ให้กำเนิดของพระพรหมที่นับว่าเป็นพระปิตุลาของจักรวาล เพราะฉะนั้น จึงไม่มีผู้ใดสามารถจะรู้แหล่งกำเนิดของพระศิวะได้เลย

ตัวอย่างที่ 2

ปศุปติรปี ตานยหานิ กฤจฺจฺรา-
 ทคมยทาทริสฺตาสมาคโมตกะ ฯ
 กมปรมวคั น วิปรกฺรุรฺย-
 รวิภุมปี ตั ยทมิ สฺปฤคฺชนฺติ ภาวาหะ ฯ 6.95

6.95 ฝ่ายพระปศุปติ (พระศิวะ) เล่า เมื่อปรารถนาจะอยู่ร่วมกับธิดาแห่งขุนเขา (พระนางปารวตี) จึงทำให้วันเหล่านั้นผ่านไปอย่างยากลำบาก ผู้ที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้คนใดเล่า จะไม่ถูกภาวะ(ความรู้สึก)เหล่านี้ทำให้ผิดแผก เพราะแม้แต่พระศิวะผู้สามารถจะควบคุมอินทรีย์ได้นั้น ยังถูกภาวะเหล่านี้กระทบกระทั่ง

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนหลังจากที่พระศิวะได้อดทนรอคอยวันที่จะได้แต่งงานกับพระนางปารวตี ซึ่งแต่ละวันผ่านไปด้วยความลำบาก โดยกล่าวถึงความสามารถของพระศิวะผู้ที่สามารถควบคุมอินทรีย์ได้นั้นยังถูกภาวะอารมณ์ต่าง ๆ กระทบกระทั่ง เพราะฉะนั้น ไม่

จำเป็นต้องกล่าวถึงคนที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ เพราะคนจำพวกนี้ย่อมต้องถูกอารมณ์ต่าง ๆ กระทบกระทั้งอย่างแน่นอน

6. ปริวิตติ

ปริวิตติ ได้แก่ อสังการที่พรรณนาถึงการแลกเปลี่ยนหรือสลับเปลี่ยนบางสิ่งที่มีคุณลักษณะอย่างหนึ่ง แลกเปลี่ยนกับสิ่งที่มีคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่ง จะมีคุณลักษณะที่เสมอกัน ต้อยกว่าเดิม หรือดีกว่าเดิมก็ได้ เช่น *หญิงสาวได้มอบดอกไม้ให้กับชายคนรัก เพื่อแลกกับการได้ครอบครองหัวใจของเขา* (Kane, 1995: 270)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.34, 5.8 และ 5.44 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

สา ราชทีไธริว สนนตางคิ
คเตชฺ ลีลาณจิตวิกรเมชฺ ฯ
วณียต ปรัตยูปเทศลพโร-
ราทิตสุภีรณูปุสสิณชิตานิ ฯ 1.34

1.34 ขณะที่กำลังเยื้องย่างไปด้วยลีลาที่สวยงาม นางปารวดีผู้มีร่างกายน้อมลง(เพราะน้ำหนักของถัน) เป็นเหมือนกับถูกสอนโดยพญาหงส์ (ในทางกลับกันพญาหงส์ก็เหมือนกับ)ปรารถนาจะเรียนรู้ค่านำเนาะนำ(จากนาง) (และเหมือนกับ)อยากเรียนดนตรีจากกำไลข้อเท้า(ของนาง)

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาการแลกเปลี่ยนบางสิ่งที่มีคุณลักษณะเสมอกันระหว่างพระนางปารวดีกับพญาหงส์ กล่าวคือพระนางปารวดีกำลังเยื้องย่างไปด้วยลีลาที่สวยงามและมีร่างกายน้อมลงเหมือนกับถูกสอนโดยพญาหงส์ ในขณะที่เดียวกันพญาหงส์ก็เยื้องย่างไปด้วยลีลาที่สวยงามเช่นเดียวกัน และเหมือนกับต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเล่นดนตรีกำไลข้อเท้าจากพระนาง

ตัวอย่างที่ 2

วิมุจย สา ทารมหารุณนิศุจยา
วิโลยษฏฺฐิปรัวิลุปตจนฺทม ฯ
พพนธ พาลารุณพกรุ วลกลล
ปโยธโรตเสธวิศิรณสัหติ ฯ 5.8

5.8 พระนางผู้มีการตัดสินใจที่ไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อถอดเครื่องประดับสร้อย ที่มีสายแกว่งไปแกว่งมาทำให้กระจ่างจันทน์(บนหน้าอก)ถูกลบเลือน แล้วจึงครอง ผ้าเปลือกไม้ที่มีสีน้ำตาลอ่อนเหมือนสีพระอาทิตย์ยามเช้า แนบชิดกับลำตัว แต่ก็ยัง ถูกถันทั้งคู่ที่ชูตั้งขัดขวาง(การแนบชิดของผ้ากับลำตัว)

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาการสลับเปลี่ยนบางสิ่งที่มีคุณลักษณะดี และด้อยกว่ากันระหว่างเครื่องประดับสร้อยที่มีค่ากับผ้าเปลือกไม้ที่ไร้ราคา

สรุปอรรถาธิบายทางความหมายกลุ่มที่ 2

อรรถาธิบายที่แสดงความหมายในการบรรยายหรือพรรณนาความในกุ่มารสัมภวะมีทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ 1) สวภาโวคติ 2) ปริกัร 3) บรรยายะ 4) อันโชนยะ 5) อรรธปาตติ และ 6) ปวิรุตติ ดังพรรณนามาแล้ว สะท้อนให้เห็นว่า กาลิหาสใช้กลวิธีในการพรรณนาความหรือบรรยายในลักษณะที่หลากหลาย เช่น ใช้อรรถาธิบายประเภทสวภาโวคติ เมื่อต้องการพรรณนารายละเอียดของธรรมชาติ ใช้ อรรถาธิบายประเภทปริกัร เมื่อต้องการพรรณนารายละเอียดของตัวละครด้วยการใช้คำขยาย ใช้อรรถาธิบาย ประเภทอันโชนยะ เมื่อต้องการพรรณนาสิ่งที่มีความเหมือนกันและส่งผลให้แก่กันและกัน เป็นต้น ทำให้การพรรณนาเนื้อเรื่องไม่จืดชืด มีมิติในการบรรยายสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกซึ้ง

กลุ่มที่ 3 อรรถาธิบายที่แสดงความหมายหลายระดับ

อรรถาธิบายที่แสดงความหมายหลายระดับในกุ่มารสัมภวะมีทั้งหมด 8 ประเภท ได้แก่ 1) เศลชะ 2) อาเกษปะ 3) สสมาโสภิติ 4) บรรยายโยกตะ 5) ประตีปะ 6) ปัตยนิกะ 7) วิโรธะ และ 8) วิชมะ โดยแต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เศลชะ

เศลชาอรรถาธิบาย⁶¹ ได้แก่ อรรถาธิบายที่มีการพรรณนาความให้มีมากกว่าหนึ่งความหมาย ด้วยการใช้อรรถาธิบายที่ตามปกติรับรู้กันเพียงความหมายเดียว (Kane, 1995: 196) สอดคล้องกับที่ กุสุมา

⁶¹ ความแตกต่างของ เศลชะ ในศัพท์พจนานุกรมและอรรถาธิบาย คือในศัพท์พจนานุกรม เศลชะ มีลักษณะเน้นไปที่เสียงของพยัญชนะที่ใช้ในบทประพันธ์ ซึ่งการเลือกพยัญชนะที่มีเสียงหนัก เป็นต้นมาใช้ จะทำให้บทประพันธ์ มีความไพเราะมากยิ่งขึ้น ส่วนในอรรถาธิบาย เศลชะ มีลักษณะเป็นการใช้อรรถาธิบายคำเดียวหรืออาจจะหลายคำ ในบทประพันธ์ และแต่ละคำที่กวีเลือกมาใช้จะมีความหมายได้ 2 ความหมายหรือมากกว่านั้น ทำให้บทประพันธ์ มีความหมายได้หลายทาง

รักษมณี (2549: 31) ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการเล่นคำด้วยการใช้คำเดียวที่มี 2 ความหมายหรือมากกว่านั้น อาจเป็นคำพ้องรูปหรือพ้องเสียงก็ได้ เช่น กษิติ แปลว่า แผ่นดินหรือการทำลายก็ได้

ในกุมารสัมภวะปรากฏอรรถกถาการประเพณีในบทที่ 1.58 และ 8.43 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

อนรุษยมรุษเยณ ตมทรีนาละ

สวรคาถาสามรจิตมรจยิตวา ฯ

อาราธนายาสย สขีสเมต่า

สมาทเทศ ปุรยต่า ตนุชาม ฯ 1.58

1.58 พระผู้เป็นที่พึ่งแห่งขุนเขา (ท้าวทิมวัต) ครั้นได้บูชาพระคิเวผู้เป็นที่เคารพบูชาของทวยเทพ ผู้มีคุณสูงส่งหาที่เปรียบมิได้นั้น ด้วยเครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร แล้วจึงสั่งธิดาผู้ฝึกฝนจิตใจดีแล้ว พร้อมทั้งหญิงสหาย เพื่อคอยรับใช้พระคิเว

จากตัวอย่างบทประพันธ์จะเห็นว่า มีการใช้คำที่สามารถแปลได้ 2 ความหมาย คือ คำว่า “อนรุษย” ที่แปลว่า “ผู้มีคุณสูงส่งหาที่เปรียบมิได้” กับ “อรุษย” ที่แปลว่า “เครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร” โดยคำว่า “อนรุษย” สามารถแปลอีกความหมายเป็น “ผู้ไม่มีเครื่องบูชาที่มีค่าคู่ควร” ก็ได้

ตัวอย่างที่ 2

ขั ปุรสุปตมิว สัสถิตะ รเวา

เตชโส มหต อีทลคี คติะ ฯ

ตตปุรกาศยติ ยาวทุดถิต์

มีลนาย ขลุ ตาวตคจยตม ฯ 8.43

8.43 “เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ท้องฟ้าก็ประหนึ่งว่าหลับไหล อำนาจที่ยิ่งใหญ่ย่อมมีความไปเช่นนั้นแล อำนาจที่ยิ่งใหญ่นั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมรุ่งเรืองไปมากเพียงใด มันก็ย่อมตกไปเพื่อความจางหายมากเพียงนั้นแล”

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง มีการใช้คำว่า “เตชโส” ที่จะแปลว่า “อำนาจ” หรือ “แสงสว่าง” ก็ได้ หากแปลบทนี้ให้มีอีกความหมายหนึ่งก็จะได้คำแปลว่า

“เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ท้องฟ้าก็ประหนึ่งว่าหลับไหล แสงสว่างที่มากมายย่อมมีความไปเช่นนั้นแล แสงสว่างที่มากมายนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมรุ่งเรืองไปมากเพียงใด มันก็ย่อมมลายจางหายมากเพียงนั้นแล”

2. อากษะปะ

อากษะปาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการปฏิเสธที่จะกล่าวถึงบางสิ่งอย่างชัดเจน เนื่องจากต้องการจะสื่อความพิเศษของอีกอย่าง (Kane, 1995: 231) สอดคล้องกับที่ กุสุมา รักษมณี (2549: 35) ให้ความหมายไว้ว่าเป็นการกล่าวปฏิเสธ แต่เจตนาที่แท้จริงไม่ใช่ต้องการปฏิเสธ

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.57, 6.18, 6.21, 6.31, 6.63, 6.65, 7.16, 7.35, 7.78 และ 8.44 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ลคนทวิเรผิ ปรีถุย ปทม์

สเมฆเลขั ศคินศจ พิมพม ฯ

ตทานนศรีรลโกะ ปรีถิโธ-

ศจิจเฉท สาทุศยถาปรสงคม ฯ 7.16

7.16 เพราะงามเกินกว่าดอกบัวที่ยังมีฝิ่งเกาะอยู่ และงามเกินกว่าวงพระจันทร์ที่ยังมีเส้นของเมฆประดับ ความงามบนใบหน้าของพระนาง ที่มีความงามของเส้นผมอันประดับประดาแล้ว จึงตัดโอกาสที่จะกล่าวเปรียบเทียบ(กับสิ่งเหล่านั้น)

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง กวีละเลยที่จะกล่าวถึงการเปรียบเทียบ เนื่องจากใบหน้าของพระนางปารวตีมีความงดงามโคกามากยิ่งกว่าดอกบัว เพราะดอกบัวมีฝิ่งติดเป็นจุดต่างด้อยด้วย และงดงามยิ่งกว่าวงพระจันทร์ที่ยังมีเส้นของเมฆเป็นสิ่งประดับแสงสว่างอยู่ ดังนั้น จากตัวอย่างบทประพันธ์จึงเป็นการปฏิเสธที่จะกล่าวถึงบางสิ่ง เพราะประสงค์จะยกย่องบางอย่าง นั่นเอง

ตัวอย่างที่ 2

ปรยุกตปาณิศรทณั ยทนย-

ทวธูว์รึ ปุษยติ กานติมครยาม ฯ

สำนิจโยคาทนโยสุตทานี°

กี กถยเต ศรีรุภยสย ตสย ฯ 7.78

7.78 เพราะว่า คู่เจ้าสาวและเจ้าป่าวอื่น ๆ เมื่อประกอบพิธีแต่งงานกัน ยังทำให้ความงามเบ่งบานอย่างยอดเยี่ยม เพราะการอยู่ร่วมกันของทั้งคู่ในกาลนั้น จึงไม่จำเป็นต้องพูดถึงความงามของคู่(แห่ง)พระนางปารวตีและพระคิวนั้น

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง กวีละเลยที่จะกล่าวถึงความงามของพระนางปารวตีและพระคิวะ เพราะถึงอย่างไร เมื่อเข้าพิธีแต่งงาน ทั้งสองก็ต้องมีความงดงามพรรณรายมากกว่าคู่เจ้าสาว

และเจ้าบ่าวอื่น ๆ อย่างแน่นอน ดังนั้น จากตัวอย่างบทประพันธ์จึงเป็นการปฏิเสธที่จะกล่าวถึงบางสิ่ง เพราะประสงค์จะยกย่องบางอย่างเช่นเดียวกับตัวอย่างข้างต้น

3. समासक्ति

สมาสक्ति⁶² ได้แก่ อลงการที่มีการนำเอาความประพจน์หรือลักษณะนิสัยที่เหมือนกันของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจจะเป็นกริยาการกระทำ เพศหรือคุณลักษณะร่วมกัน มาอธิบายอีกสิ่งหนึ่ง (Kane, 1995: 179) กล่าวคือเป็นการกล่าวถึงสิ่งหนึ่ง แต่หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งไม่อาจกล่าวออกมาได้ตรง ๆ เช่น ดอกอโศกไหวระริก เมื่อหม่อมมรดุน้ำหวานจากเกสร กวีกล่าวถึงอโศก แต่หมายถึงหญิงสาว และภรรยาหมายถึงชายหนุ่ม (กุสุมา รักษมณี, 1995: 31)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลงการประเภทนี้ในบทที่ 1.2, 3.25, 3.29, 3.30, 5.41 และ 8.65 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

พาเลนทวุกรานยวิภาศภาวา-
ทพพะ ปลาศานยติโลหิตานี ฯ
สทโย วสนเตน สภาคทานำ
นขกษตานีว วนสกลีนาม ฯ 3.29

3.29 ทันทใดนั้น ดอกปลาสะทั้งหลายที่มีลักษณะโค้งเหมือนพระจันทร์เสี้ยว (ข้างขึ้น) เพราะยังไม่บาน (และ) ที่มีแดงสด ปรากฏเหมือนรอยเล็บสีแดงของหญิงสาวชาวป่าที่อยู่กับคนรัก

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง มีการกล่าวถึงอลงการประเภทสมาสक्ति ในลักษณะของการประพันธ์แบบอุปมา⁶³ แม้ในบทประพันธ์จะมีความหมายเป็นการพรรณนาถึงธรรมชาติในฤดูใบไม้ผลิ คือดอกปลาสะทั้งหลายที่ปรากฏเหมือนรอยเล็บสีแดง แต่กวีจึงใจกล่าวถึงการเสพอภิมย์รักกันระหว่างชายหญิงในป่าซึ่งมีการใช้เล็บจิกผิวหนังกันจนเกิดมีรอยเล็บสีแดง ดังที่กวีใช้เป็นเครื่องเปรียบเทียบนั่นเอง

⁶² ในบทกวีนิพนธ์ของไทย สมาสक्तिมีความหมายเช่นเดียวกับบทอัศจรรย์ ดูเพิ่มเติมที่ Raksamani, Kusuma. (2008). 'Miracle Scene': The Sanskrit Figure of Speech 'Samasokti' in Thai Literary Convention.

⁶³ อลงการประเภทสมาสक्तिสามารถประพันธ์ขึ้นได้หลายวิธี เช่น ผ่านการประพันธ์แบบเคลษะอุปมาหรืออุปกะเป็นต้น ในส่วนของความหมายอลงการต่าง ๆ ยังคงเดิม เพียงแต่เพิ่มเติมความหมายที่กวีตั้งใจซ่อนเร้นไว้เป็นชั้นที่ 2 ดูคำอธิบายเพิ่มเติมที่ Kane (1995: 180-182)

4. พรรษาโยกตะ

พรรษาโยกตะ ได้แก่ อลังการที่มีการพูดอย่างอ้อมค้อม ในเมื่อจะปกปิดความจริง และเมื่อมีบางสิ่งที่จะต้องเปิดเผย (Kane, 1995: 210) ซึ่งเป็นการพรรณนาโดยอ้อม แสดงเจตนาหนึ่ง แต่มีเจตนาอื่นแอบแฝงอยู่ โดยมากมักเป็นเจตนาไม่ดี (กุสุมา รักษาภรณ์, 1995: 35)

ในกฤตกรรมสารภาพการประเพณีในบทที่ 3.21 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

มธุศจ เต มนุญถ สาหจรรยา-

ทสวานุกโต'ปี สหาย เอว ฯ

สมิโรณ โนนยิตา ภาเวติ

วยาทศยเต เกน หุตาศนสย ฯ 3.21

3.21 “โอ้ มัณมละ อีกอย่างหนึ่ง ท้าวมธุ (वलันตฤดู) แม้ไม่ถูกเรียกหา (แม้ยังไม่ใช้เวลา) ก็จะเป็นเพื่อนร่วมงานของท่าน เพราะความเป็นเพื่อนสนิทต่อกัน ใครจะสงสัยว่า “ท่านจงพัคกระไฟให้ลูกโซน” ได้แล้ว ?”

จากตัวอย่าง เป็นตอนที่นางรติคร่ำครวญถึงกามเทพ แล้วได้พูดถึงवलันตเทพว่าเมื่อก่อนไม่เคยห่างจากกัน แต่ความหมายที่แท้จริงคือนางรติต้องการให้वलันตเทพปรากฏตัว

5. ประตีปะ

ประตีปะลังการ ได้แก่ อลังการที่กวีต้องการจะยกย่องอุปเมยะ (สิ่งที่เดิมที่จะต้องถูกเปรียบเทียบกับอุปมานะ) แต่ไปกล่าวถึงเฉพาะอุปมานะ (สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ) ในลักษณะที่ต่ำกว่าอุปเมยะ⁶⁴ โดยมีข้อกำหนดคือ 1) สิ่งที่เคยเป็นหลักในการนำมาเปรียบเทียบ (อุปมานะ) ได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (อุปเมยะ) เอง และ 2) สิ่งที่เคยเป็นหลักในการนำมาเปรียบเทียบ (อุปมานะ) ถูกตัดทิ้งไป เพราะไม่มีความจำเป็น (Kane, 1995: 292-293) ดังนั้น อลังการประตีปะจึงเป็นอลังการที่ยกย่องอุปเมยะ

ในกฤตกรรมสารภาพการประเพณีในบทที่ 1.44 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

⁶⁴ โดยปกติ อุปมานะมักจะมีคุณสมบัติพิเศษกว่าอุปเมยะ ดังนั้น เวลาที่กวีต้องการเปรียบเทียบบางสิ่ง จึงนำเฉพาะสิ่งที่ดีเลิศมาเปรียบเทียบ แต่โดยความหมายแล้ว สิ่งที้นำมาเปรียบเทียบมักจะดีกว่าสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบเสมอ

ตัวอย่าง

ปุษฺปิ ปุรวาโลปหิตํ ยถิ สยา-
 นมุกตาผลํ วา สมุฏฺวิทุรมฺสฺตม ๑
 ตโต'นุภุรฺยาทวิศทสฺย ตสฺยา-
 สตามเรฯฐฺปรฺยสฺตรฺจจะ สฺมิตสฺย ๗ 1.44

1.44 ถ้าจะฟังมีดอกไม้วางอยู่บนใบแรกผลิ หรือมีผลแห่งแก้วมุกดาวางอยู่บนประการังที่เปล่งประกายแพรวพราว เมื่อนั้น ดอกไม้และแก้วมุกดาที่ฟังเสียงแบบรอยยิ้มของนางที่อ่อนละมุน(และ)ที่มีความงามแผ่ชานอกจากริมฝีปากสีแดง

จากบทประพันธ์ตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าสิ่งที่เคยเป็นหลักในการนำมาเปรียบเทียบ (อุปมานะ) ได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ(อุปเมยะ)แทน กล่าวคือดอกไม้และแก้วมุกดาที่ต้องนำมาเปรียบเทียบกับรอยยิ้มของพระนางปารวตี แต่กลับพรรณนาในทางกลับกัน ด้วยการเปรียบเทียบดอกไม้และแก้วมุกดากับคุณลักษณะของรอยยิ้มพระนาง ซึ่งโดยปกติจะต้องเปรียบเทียบรอยยิ้มของพระนางกับคุณลักษณะของดอกไม้และแก้วมุกดา

6. ปัตยนิกะ

ปัตยานีกาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาเหตุการณ์ที่คน ๆ หนึ่งไม่สามารถเอาชนะปรัภักษ์ศัตรูของตัวเองได้ จึงไปทำลายอีกคนหนึ่งทีใกล้ชิดกับปรัภักษ์ศัตรูแทน เป็นการแสดงความเก่งกาจและยิ่งใหญ่ของศัตรู (Kane, 1995: 291)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 5.54 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อสหฺยหฺงการนิวฺรตฺติเต ปุรา
 ปุราริมฺปุราปฺตมฺมุขะ คิสิมฺมุขะ ๑
 อิมํ หฤทิ วุยฺยตปฺตมกฺษิโณ-
 ทฺวิศฺริณฺมฺรฺเตรฺปิ ปุษฺปฺรณวฺนะ ๗ 5.54

5.54 “ในกาลก่อนโน้น ลูกศรของเทพผู้มีธนูดอกไม้ (กามเทพ) ผู้มีร่างกายแหลกสลาย มุ่งหน้าไปที่พระผู้เป็นศัตรูแห่งเมือง(ทั้งสาม) (พระคิวะ) ยังไม่ถึงเป้าหมาย แต่ได้ย้อนกลับมาด้วยเสียงดังหึ่ง ๆ ที่ไม่อาจจะทน(ฟัง)ได้ แล้วตกกระทบลงที่หัวใจของพระนางอย่างแรง”

จากบทประพันธ์ตัวอย่างข้างต้น เป็นการกล่าวทวนระลึกถึงตอนที่กามเทพจะยิงลูกศรใส่พระศิวะ แต่ลูกศรกลับไม่สามารถทำลายพระศิวะได้ แล้วไปตกกระทบลงที่หัวใจของพระนางปารวตีแทน จึงกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้พระนางหลงใหลในพระศิวะ

7. วิโรธะ

วิโรธาลังการ หรือวิโรธภาษาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการกล่าวถึงลักษณะหรือการกระทำของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ขัดแย้งกับที่ควรเป็นตามธรรมชาติ เช่น *ลมที่พัดจากยอดเขามัลเยเป็นไฟป่า แสงจันทร์ร้อนแรง เสียงหึ่ง ๆ ของภมรทำให้หัวใจสลาย* (กุสุมา รักขมณี, 1995: 34) ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันระหว่างชาติ(กำเนิด) คุณ(ลักษณะ) กริยา(การกระทำ) และทรัพย์(คุณสมบัติ) ของสิ่งต่าง ๆ (Kane, 1995: 240)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.57, 2.2, 2.9, 2.41, 5.12, 5.18 และ 5.77 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

เตชามาวิรูปุทพรมหา ปริมลานมุขศรियาม ฯ

สรล่ำ สุปตปทมานำ ปราตฺรทีธิติมานิว ฯ 2.2

*2.2 พระพรมได้ปรากฏพระองค์ต่อหน้าทวยเทพเหล่านั้นผู้มีความงาม
บนใบหน้าที่จิตจาง เหมือนพระอาทิตย์ได้ปรากฏขึ้นเบื้องหน้าสระน้ำทั้งหลายที่มี
ดอกบัวหลับใหล(ดอกบัวหุบ) ในยามเช้า*

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการพรรณนาสภาพของธรรมชาติที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง กล่าวคือ ในความเป็นจริงเมื่อดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นในเวลาเช้า ดอกบัวจะต้องเบ่งบาน เพราะสัมผัสกับแสงดวงอาทิตย์ แต่กวีพรรณนาให้เกิดความขัดแย้ง เพราะต้องการจะสรรเสริญดวงอาทิตย์ที่มีรัศมีเจิดจรัสอย่างยิ่ง จนทำให้ดอกบัวดูเหมือนกำลังหลับใหลทั้ง ๆ ที่เบ่งบานอยู่ โดยไปเปรียบเทียบกับพระพรมที่มีพระรัศมีเปล่งประกายรุ่งเรืองจนทำให้เหล่าเทพทั้ง ๆ ที่มีความมั่งคั่งอยู่ กลับกลายเป็นผู้มีใบหน้าที่หม่นหมองไป

8. วิษมะ

วิษมาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการกล่าวถึงความไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกันของสองสิ่งหรือหลายสิ่ง เนื่องจากคุณลักษณะหรือการกระทำของสิ่งนั้น ๆ ไม่สอดคล้องกันและอยู่ร่วมกันไม่ได้ (Kane, 1995: 247)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 5.4, 5.64, 5.66, 5.67, 5.68, 5.69, 5.70, 5.73 และ 5.81 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

ตวเมว ตาวตปริจินตย สวย์

กทาจเทเต ยทิ โยคมรหตะ ฯ

วรุทกุลล์ กลหส์ลภษณั

คชาชินั โสณิตพินทุวรุชิ จ ฯ 5.67

5.67 “ตัวเธอเองคิดรอบคอบดีแล้วหรือ ของสองสิ่งคือ ผ้าไหมของเจ้าสาว
ที่ปักรูปหงส์สวยงาม กับหนังช้างที่เปื้อนด้วยหยดเลือด นั้น ควรจะนำมาใช้ร่วมกัน
ได้เมื่อไหร่กันเล่า ?”

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการกล่าวถึงความไม่เหมาะสมกันและไม่ควรจะอยู่
ร่วมกันระหว่างผ้าไหมของเจ้าสาวที่ปักรูปหงส์สวยงาม กับหนังช้างที่เปื้อนด้วยหยดเลือด

สรุปอสังการทางความหมายกลุ่มที่ 3

อสังการที่แสดงความหมายหลายระดับในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 8 ประเภท ได้แก่
1) เศลษะ 2) อาเกษปะ 3) สสมาโสภติ 4) ปรรยาโยกตะ 5) ประตีปะ 6) ปัตยนิกะ 7) วิโรธะ และ
8) วิษมะ โดยแต่ละประเภทมีความหมายที่มีชั้นเชิง ไม่ได้กล่าวตรงไปตรงมา ต้องใช้ความพิถีพิถันใน
การอ่านแปล เช่น อสังการประเภทสมาโสภติที่แสดงความอีกประการหนึ่ง แต่ต้องมองลึกเข้าไปถึงสิ่ง
ที่กวีต้องการจะสื่อสาร และอสังการประเภทวิโรธะที่แสดงความหมายไปในทางขัดแย้งกับความเป็น
จริงของสิ่งต่าง ๆ ที่กวีพรรณนาถึง เป็นต้น จึงนับเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่มีความงดงาม
ในการประพันธ์กวีนิพนธ์สันสกฤตให้เป็นที่น่าสนใจ

กลุ่มที่ 4 อสังการที่แสดงความหมายในรูปพลังของจินตนาการ

อสังการที่แสดงความหมายในรูปพลังของจินตนาการในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 5 ประเภท
ได้แก่ 1) อุตเปรกษา 2) อติโคยกติ 3) อปรัสตุตประคังสา 4) วิเศษะ และ 5) วิเศโขภติ
โดยแต่ละประเภทเน้นแสดงเนื้อความที่เหนือความเป็นจริงตามลักษณะเฉพาะในแต่ละอสังการ
ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. อุตเปรกษา

อุตเปรกษาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาด้วยการจินตนาการถึงสิ่งหนึ่ง ภายใต้อลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง (Kane, 1995: 141) สอดคล้องกับ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2530: 11) ที่ให้ความหมายไว้ว่า เป็นจินตนาการแบบกวีที่มองเห็นวัตถุอย่างหนึ่งเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง เนื่องจาก วัตถุสองอย่างนั้นมีลักษณะร่วมกัน และสอดคล้องกับ กุสุมา รักษมณี (2549: 30) ที่ให้ความหมายว่าเป็นการกล่าวโดยแสดงจินตนาการให้เกินจริงว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะประหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง ตัวอย่างเช่น *ไฟทำตัวประหนึ่งเป็นดอกทองกวาวแดงฉานอยู่บนยอดไม้ ฯลฯ*

อุตเปรกษา โดยสามัญนิยามตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 ประการ⁶⁵ คือ 1) วัสดุ อุตเปรกษา 2) เหตุ อุตเปรกษา และ 3) ผล อุตเปรกษา ซึ่งแต่ละชนิด จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2530: 11-12) ได้อธิบายความหมายตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตแต่ละชนิดไว้ดังนี้

1) วัสดุ อุตเปรกษา คือการจินตนาการของกวีที่มองเห็นวัตถุอย่างหนึ่งว่ามีลักษณะอย่างนั้นอย่างนี้ ทั้งๆ ที่วัตถุนั้นไม่เป็นเช่นนั้น

2) เหตุ อุตเปรกษา คือการจินตนาการของกวีที่มองเห็นสิ่งที่ไม่ใช่สาเหตุอันแท้จริงว่าเป็นสาเหตุ

3) ผล อุตเปรกษา คือการจินตนาการของกวีที่มองเห็นวัตถุบางสิ่งว่ามีผลเพื่ออีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งความจริงไม่เป็นเช่นนั้น

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.1, 1.4, 1.8, 1.29, 1.33, 1.34, 1.35, 1.39, 1.41, 1.45, 1.46, 1.47, 1.49, 2.22, 2.24, 2.47, 2.49, 3.25, 3.27, 3.29, 3.42, 3.55, 3.73, 4.4, 4.15, 4.26, 4.34, 5.13, 5.19, 5.25, 5.27, 5.30, 5.41, 6.6, 6.11, 6.37, 6.49, 6.55, 6.57, 6.58, 6.61, 6.64, 6.66, 7.2, 7.3, 7.4, 7.37, 7.38, 7.39, 7.41, 7.43, 7.42, 7.49, 7.50, 7.52, 7.62, 7.64, 7.67, 7.70, 7.76, 7.77, 8.3, 8.23, 8.25, 8.26, 8.30, 8.34, 8.35, 8.36, 8.37, 8.39, 8.42, 8.43, 8.45, 8.46, 8.53, 8.56, 8.58, 8.60, 8.63, 8.66, 8.68, 8.70, 8.72, 8.74, 8.83 และ 8.91 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

⁶⁵ การจำแนกชนิดในอลังการแต่ละประเภทนั้นขึ้นอยู่กับนักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต ดังนั้นในสาहितยทรรศปณะ วิศวนาถจึงจำแนกชนิดของอุตเปรกษาไว้ถึง 88 ชนิด โดยแยกประเภทเป็น 1) วาจยา อุตเปรกษา มีจำนวน 56 ชนิด และ 2) ประติยมนา อุตเปรกษา มีจำนวน 32 ชนิด จึงเป็นสิ่งที่ยากลำบาก หากจะแยกชนิดวิเคราะห์ตามสาहितยทรรศปณะ ผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์อุตเปรกษาตามชนิดที่นิยมจำแนกวิเคราะห์ กล่าวคือ อุตเปรกษา จำแนกเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) วัสดุ อุตเปรกษา 2) เหตุ อุตเปรกษา และ 3) ผล อุตเปรกษา ซึ่งจะได้วิเคราะห์ต่อไป

ตัวอย่างที่ 1 วัสดุอุปเปรกษา

ปทุมกานติมรุตริภาคโยะ

สักรมยย ตว เนตรโยริว ฯ

สักษเย ชคทิว ปรเชศวระ

สัหฺรตยหฺรสาวหฺรปติะ ฯ 8.30

8.30 “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแห่งกลางวัน (พระอาทิตย์) นั้น ราวกับได้ย้ายความงามแห่งดอกบัวไปไว้ที่ดวงตาทั้งสองของเจ้าซึ่งมีส่วนที่สามเป็นสีแดง (ตรงมุม) แล้วเก็บเอาเวลากลางวันไป ราวกับพระประชาบดี (พระพรหม) เก็บเอาจักรวาลไว้ในเวลาจักรวาลถูกทำลาย”

จากบทประพันธ์เป็นตัวอย่างของ วัสดุอุปเปรกษา ซึ่งเป็นการพรรณนาด้วยจินตนาการโดยการมองสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นแบบนี้แบบนี้ โดยกวีจินตนาการว่า การที่พระอาทิตย์ทำเหมือนกับนำเอาความงามของดอกบัวมาประดับไว้ที่ดวงตาของพระนางปารวตี แล้วเก็บเอาเวลากลางวันไป(อัสตงคต)นั้น เป็นประหนึ่งตอนที่พระพรหมเก็บเอาจักรวาลไว้ในเวลาจักรวาลถูกทำลาย

ตัวอย่างที่ 2 เหตุอุปเปรกษา

ปากภินนศรกาณฯเคารโย-

รูลสตปฺรติภฺตติปฺรติปฺตโยะ ฯ

โรหตีว ตว คณฯเลขโย-

ศจนฺหฺรพิมพินิตากฺษิ จนฺหฺริกา ฯ 8.74

8.74 “แม่นางผู้มีสายตาทอดยาวไปยังดวงจันทร์ แสงจันทร์กำลังสุกสกาวเหมือนเกิดขึ้นมาจากแก้มทั้งสองของเธอที่มีสีขาวเหมือนก้านของหญ้าสระที่เบ่งบานแก่เต็มที (และ) ที่สดใสเพราะการกระทบกับแสงสะท้อนของพระจันทร์”

จากบทประพันธ์เป็นตัวอย่างของ เหตุอุปเปรกษา เป็นการพรรณนาด้วยจินตนาการของกวีซึ่งมองเห็นสิ่งที่ไม่ใช่สาเหตุอันแท้จริงว่าเป็นสาเหตุ โดยกวีจินตนาการว่า แสงจันทร์กำลังสุกสกาวอยู่นั้น ราวกับว่ามีสาเหตุเกิดขึ้นมาจากแก้มทั้งสองของพระนางปารวตี เนื่องจากสิ่งทั้งสองมีลักษณะเหมือนกันคือ มีสีขาวเหมือนก้านของหญ้าสระที่เบ่งบานและสดใสเพราะการกระทบกับแสงสะท้อนของดวงจันทร์

ตัวอย่างที่ 3 ผลอุตเปรกษา
พทฺธโกศมปิ ติชฺฐติ กุษณํ
สาวเศชวิรวํ กุเศศยม ฯ
ชฎุพทาย วสตี ครุหิษยเต
ปริติปุรวมิว ทาตุมนตรม ฯ 8.39

8.39 “ดอกบัวแม้จะหุบกลีบเข้า แต่ก็ยังเหลือช่องไว้หน่อยหนึ่ง
 ค้างอยู่ชั่วขณะ รวากับว่าเพื่อจะเปิดช่องให้แก่ผึ้งที่ต้องการจะเข้าไปอยู่ข้างใน
 ด้วยความยินดี”

จากบทประพันธ์เป็นตัวอย่างของ ผลอุตเปรกษา เป็นการพรรณนาด้วยจินตนาการ
 ของกวีที่มองเห็นวัตถุบางสิ่งว่ามีผลเพื่ออีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งความจริงไม่เป็นเช่นนั้น โดยกวีจินตนาการว่า
 เมื่อถึงเวลาค้ำดอกบัวที่หุบกลีบเข้าและยังเหลือช่องไว้หน่อยหนึ่งค้างอยู่นั้น เป็นราวกับว่ามี
 จุดประสงค์เพื่อที่จะเปิดช่องไว้ให้แก่ผึ้งที่ต้องการจะเข้าไปอยู่ข้างในด้วยความยินดี

2. อติศโยกติ

อติศโยกติ ได้แก่ อสังการที่พรรณนาเกินจริง เป็นการกล่าวให้เกินจริงด้วยวิธีการ
 เดียวกับอุตเปรกษา แต่ไม่ใช้คำว่า ประหนึ่ง (อิว) (กุสุมา รัชฌณี, 2549: 30)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.40, 1.44, 1.47, 1.48, 2.24,
 4.13 และ 8.63 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

อนโยนยมุตปิทยทุตปลาภุชยะ
สตนทวยํ ปาณทุ ตถา ปุรวฤทรม ฯ
มธเย ยถา ศยามมุขสย ตสย
มฤณาลสูตรานตรมปยลภยม ฯ 1.40

1.40 คู่แห่งถันที่มีสีขาวนวลของนางปารวตีผู้มีดวงตาเหมือนดอกบัว
 มีลักษณะอวบอ้วนเบียดชิดกัน (จนหาช่องมิได้) ขนาดที่ว่า จะเอาเส้นใยของสายบัว
 มาสอดตลอดช่องตรงกลางของคู่ถันที่มีหัวสีคล้ำนั้น ก็ทำไม่ได้

จากตัวอย่างบทประพันธ์ พรรณนาการเบียดชิดกันของคู่แห่งถิ่นของพระนางปารวตี ขนาดที่ว่าไม่สามารถจะเอาเส้นใยของสายบัวมาสอดตลอดช่องตรงกลางได้ เป็นการพรรณนาที่เกินความเป็นจริงไป เนื่องจากกวีต้องการจะพรรณนาให้เห็นความงดงามของพระนางว่ามีทรวดทรงงดงามไฉฉาน

ตัวอย่างที่ 2

อวคมย กถิกถตุ วปุะ ปริยพนโรสทว นิษฝโลหยะ ฯ

พหุเล'ปี คเต นิสากรสตุณฑำ ทุะขมนงค โมกษยติ ฯ 4.13

4.13 “ท่านผู้ไร้ร่าง (อนงค์) พระจันทร์เมื่อรู้ว่าร่างกายของท่านผู้เป็นเพื่อน รักกลายเป็นเพียงตำนาน ก็คงโผล่ขึ้นมาอย่างไรประโยชน์ ถึงแม้ปีกข้างแรมจะ ผ่านพ้นไป ก็คงจะละทิ้งความผ่ายผอมของตนได้อย่างลำบาก”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการพรรณนาตอนที่กามเทพถูกเผา แล้วนางรติผู้เป็นชายากำลังคร่ำครวญพราห์เพื่อไปว่า หากดวงจันทร์รู้ว่ากามเทพถูกเผาเผาเป็นเถ้าถ่านไปแล้ว ก็คงจะไม่มี ความหมายที่จะโผล่ขึ้นมาทอแสงในยามค่ำคืน ทั้งยังจะซุบซอมเหมือนเวลาข้างแรมอยู่ตลอดไป ซึ่งเป็นการกล่าวเกินความเป็นจริงที่ไม่มีทางเกิดขึ้นได้เลย เนื่องจากกวีต้องการจะพรรณนาให้เห็น ความทุกข์ระทมอย่างยิ่งของนางรติผู้สูญเสียสามีผู้เป็นที่รักยิ่งแห่งดวงทหัย

3. อปรีสตุตประคังสา

อปรีสตุตประคังสาลังการ ได้แก่ อลังการที่กล่าวสรรเสริญโดยอ้อม สิ่งที่ต้องการสรรเสริญมิได้ถูกเอ่ยถึง (กุสุมา รักษมณี, 2549: 35) แต่สามารถเข้าใจว่าสิ่งที่ต้องการสรรเสริญจริง ๆ นั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.48, 2.61 และ 5.80 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ลขชา ทิรศจำ ยทิ เจตลิต สยา-

ทลศัย ปรวตราชปุตฺรยะ ฯ

ตฺ เกศปาศ์ ปุรสมิกษย กุรุยุ-

รพาลปรียตฺว์ คิถิลิ จมฺรยะ ฯ 1.48

1.48 ถ้าหากสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย จะพึงมีความละเอียดในใจละก็ จามรีทั้งหลาย เมื่อได้เห็นประจักษ์ชัดซึ่งมวยผมแห่งธิดาของราชาแห่งบรรพต (นางปารวตี) ก็คงจะทำให้ความรักในขนหางลดน้อยลงอย่างไม่ต้องสงสัย

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการกล่าวโดยอ้อมถึงจามรีซึ่งมีขนหางที่งดงาม มีสีขาวราวกับสีแห่งสังข์และเป็นสัตว์ที่รักหวงแหนในขนหางมาก เมื่อพวกจามรีได้เห็นมวยผมของพระนางปารวตีเข้า พวกมันก็คงจะมีความรักหวงแหนขนหางน้อยลง เนื่องจากพบเห็นสิ่งที่ดีงามกว่าขนหางของตน ถึงจะเป็นการพรรณนาโดยอ้อมถึงจามรี แต่ก็สามารถรู้ได้ว่ากวีต้องการพรรณนาชมความงดงามของมวยผมพระนางปารวตี

ตัวอย่างที่ 2

อสีปทสตุสย วฤเชณ คจฉตะ
 ปรีณินทิกวารณวาทโน วฤชา ฯ
 กโรติ ปาทาวุปกมย เมาลีนา
 วินิทรมนทรรโชรูณางคฺฐี ฯ 5.80

5.80 “พระอินทร์ผู้มีช้างประจำทิศตะวันตกมันเป็นพาหนะ ยังต้องใช้มวยผม (มงกุฎ) กัมลัมผัสพระบาททั้งสองของพระศิวะผู้ยากจน ผู้ทรงวัวเป็นพาหนะ แล้วทำให้นิ้วพระบาท(ของพระศิวะ)กลายเป็นสีแดงด้วยละอองของดอกมันทาระที่บ้านเต็มที”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการกล่าวโดยอ้อมถึงพระอินทร์ผู้มีช้างประจำทิศตะวันตกมันเป็นพาหนะ ว่ายังต้องใช้มงกุฎกัมลัมผัสพระยุคลบาทของพระศิวะผู้ยากจน และไปรยปรายดอกมันทาระสีแดงบนนิ้วพระบาท แต่กวีจึงใจให้รับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของพระศิวะ

4. วิเศษะ

วิเศษาลังการ ได้แก่ อลังการที่กล่าวถึงความพิเศษอย่างยิ่งต่าง ๆ ของบางสิ่งบางอย่าง โดยมีข้อกำหนดคือ 1) บางสิ่งบางอย่างนั้นที่เคยได้รับการช่วยเหลือ แต่บัดนี้สามารถทำสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากการช่วยเหลือ 2) บางสิ่งบางอย่างนั้นถูกกล่าวว่ามีค่าในหลายแห่ง และ 3) บางคนสามารถประสบผลสำเร็จบางอย่าง ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ (Kane, 1995: 255)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 2.15 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

ตฺวเมว หวฺย โทตา จ โภชฺย โภกฺตา จ ศาสฺวตะ ฯ
 เวทฺย จ เวทิตา จาลิ ธฺยตา ธฺเยยฺ จ ยตฺปรม ฯ 2.15

2.15 “พระองค์ผู้ทรงเป็นนิรันดร์นั้นแล เป็นทั้งเครื่องสังเวย และผู้ถวายเครื่องสังเวย (โหดฤ) เป็นทั้งเครื่องบริโภคน และผู้บริโภคน เป็นทั้งสิ่งที่ถูกรู้ และผู้รู้ เป็นทั้งสิ่งสูงสุดที่ควรฟัง (เข้ามาน) และเป็นทั้งผู้ฟัง (เข้ามาน)”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการกล่าวถึงความพิเศษของพระคิเวผู้สามารถเป็นได้ทุกอย่าง กล่าวคือเป็นทั้งเครื่องสังเวยและผู้ถวายเครื่องสังเวย เป็นทั้งเครื่องบริโภคนและผู้บริโภคน เป็นทั้งสิ่งที่ถูกรู้และผู้รู้ เป็นต้น

5. วิเศษกติ

วิเศษกติ ได้แก่ อสังการที่พรรณนาถึงการมีอยู่ของสาเหตุ แต่ไม่พรรณนาถึงผล (Kane, 1995: 237) เป็นการกล่าวถึงเฉพาะเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมี เพราะต้องการแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (กุสุมา รักษมณี, 1995: 33)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.10, 1.11, 1.36, 3.40 และ 5.55 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

วเนจรามำ วนิตาสขำนำ
ทริคฤโหดสงคณิษกตภาสะ ฯ
ภวนติ ยตเราชโรโย รชนยา-
มโตลปุระ สุตปรทีปะ ฯ 1.10

1.10 บณูเขหิมำลย์นััน พืชสมุนไพโรซึ่งมีแสงเปล่งประกายอยู่ภายในห้องโถงของถ้ำ ในเวลาค่ำคืน เป็นตุจประทีปที่สาดส่องในยามอภิรมย์รักกันสำหรับคนผู้อาศัยในป่าผู้อยู่ร่วมกับภรรยา (ถึงแม้ว่าจะ)ไม่ได้เติมน้ำมัน

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการพรรณนาถึงความพิเศษของดวงประทีปโคมไฟ ซึ่งอาจจะดูไม่เป็นความจริง กล่าวคือ ดวงประทีปโคมไฟ ที่มีสาเหตุจากการไม่ได้เติมน้ำมัน ผลที่ตามมาจะต้องไม่สามารถจุดให้เกิดไฟได้ แต่จากตัวอย่างข้างต้นกวีได้ละเลยที่จะกล่าวถึงผลลัพธ์ที่จะตามมาตามความเป็นจริง เพราะกวีต้องการจะยกย่องดวงประทีปโคมไฟด้วยการเปรียบเทียบกับพืชสมุนไพรมีแสงสว่างรุ่งเรืองในตัวเอง

ตัวอย่างที่ 2

อุทเวชยตยงคฺลุปารุขณิกาคา-

นมารุเค คีลฺลิตฺตหิมะปิ ยตฺร ฯ

น ทุรวหโศรณปิโยธรรตฺตา

ภินทติ มนฺทํ คตฺติมศฺวมุขเย ฯ 1.11

1.11 บณฺฑุเขหาหิมาลฺยํนํ เหล่าสตรียํทํหลายผู้มีหน้าเป็นม้่า ผู้มีความ
ลำบากเพราะทรงไว้ซึ่งสะโพกและเนินถันที่หนัก ย่อมไม่ละทิ้งการเดินทางที่เชื่องช้า
ในหนทาง แม้ที่เต็มไปด้วยหิมะที่แข็งเหมือนศิลา อันทำให้ส่วนแห่งนิ้วเท้าและสัน
เท้าเจ็บปวด

จากตัวอย่างบทประพันธ์ เป็นการพรรณนาถึงความพิเศษของเหล่ากษัตริย์ผู้มีหน้า
เป็นม้่า กล่าวคือ ความเป็นสตรีมักจะมีลักษณะอ่อนโยน หากได้รับบาดเจ็บหรือเหนื่อยล้าก็จะต้อง
หยุดพัก แต่กษัตริย์เหล่านี้ไม่เป็นเช่นนั้น ถึงแม้ว่าจะมีสาเหตุให้ล้มเลิกความพยายามตั้งมากมาย คือ
มีความลำบากเพราะทรงไว้ซึ่งสะโพกและเนินถันที่หนัก ก็ยังเดินทางต่อไปบนพื้นหิมะที่แข็งเหมือน
ศิลา ซึ่งทำให้นิ้วเท้าและสันเท้าเจ็บปวด

ดังนั้น จากตัวอย่างแม้จะมีสาเหตุที่จะทำให้เหล่ากษัตริย์ล้มเลิกการดำเนินทาง แต่ผล
ที่เป็นความล้มเลิกนั้นกลับไม่ได้ถูกกล่าวถึงเลย เพราะกวีต้องการที่จะยกย่องเหล่ากษัตริย์ แม้ว่าจะ
เผชิญกับความยากลำบากเพียงใดก็ตาม

กลุ่มที่ 5 อลังการที่แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความ

อลังการที่แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 5
ประเภท ได้แก่ 1) อรรถานตรันยาสะ 2) ทิปกะ 3) สโหคดี 4) อุทาทตะ และ 5) สมุจจยะ แต่ละ
ประเภทมีรายละเอียดที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. อรรถานตรันยาสะ

อรรถานตรันยาสาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีความหมายเป็นการยกหลักฐานมา
ยืนยันสิ่งที่กล่าวอ้างถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หรือยกกรณีเฉพาะมา
สนับสนุนหลักทั่วไปก็ได้ หลักทั่วไปที่นิยมยกมาอ้างมักเป็นคำพังเพยหรือสุภาษิต (กุสุมา รักษมณี,
2549: 33) มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มความหนักแน่นให้กับตัวบทกวีนิพนธ์ที่กวีกล่าวไปก่อนหน้า ทำให้เกิด
ความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

อรรถาณตรันยาสะในสาหิตยทรปณะ ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ⁶⁶ คือ
 1) การกล่าวยืนยันลักษณะทั่วไปด้วยกรณีเฉพาะ 2) การกล่าวยืนยันกรณีเฉพาะด้วยลักษณะทั่วไป
 3) การกล่าวยืนยันผลด้วยสาเหตุ และ 4) การกล่าวยืนยันสาเหตุด้วยผล (Kane, 1995: 214-216)

แต่เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว อรรถาณตรันยาสะจะมีอยู่ 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ
 1) การใช้ข้อความทั่วไปกล่าวยืนยัน และ 2) การใช้กรณีเฉพาะกล่าวยืนยัน ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนก
 ประเภทตามลักษณะ 2 ประการข้างต้น พบว่า

ลักษณะที่ 1 คือการใช้ข้อความทั่วไปกล่าวยืนยัน ปรากฏในกุมารสัมภวะบทที่
 1.52, 2.40, 3.1, 3.19, 3.40, 4.5, 4.28, 4.33, 5.5, 5.33, 5.39, 5.73, 5.76, 5.82, 5.86, 6.12,
 6.20, 6.29, 6.32, 6.85, 6.86, 8.43, 8.65 และ 8.66 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อิติ ฐรุเวจฉามนุศาสติ สุตํ
 ศศาก เมนา น นิยตุมฺหยาต ฯ
 ก อิปลิตารุสฺถิรนิศฺจยฺ มนะ
 ปยศจ นิมนนาภิมุขํ ปฺรตีปเยต ฯ 5.5

5.5 พระนางเมนาพร้าสอนธิดาผู้มีความตั้งใจอยู่อย่างนั้น แต่ก็ไม่อาจจะชัก
 นำนางออกจากความพยายามได้ ใครเล่าจะทำให้ใจที่ตั้งมั่นแน่วแน่เพื่อเป้าหมาย
 ที่ตนประสงค์หวนกลับ และใครเล่าจะทำให้น้ำที่กำลังไหลลงสู่พื้นย่นกลับคืนได้

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการใช้ข้อความทั่วไปกล่าวยืนยัน โดยไม่ได้ระบุเจาะจง
 เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง คือยกถ้อยคำมายืนยันในลักษณะการกล่าวทั่วไป

ลักษณะที่ 2 คือการใช้กรณีเฉพาะกล่าวยืนยัน ปรากฏในกุมารสัมภวะบทที่ 1.3,
 1.12, 2.55, 3.28, 3.63, 4.10, 4.26, 4.31, 4.43, 4.44, 5.1, 5.16, 5.31, 5.43, 5.45, 5.64, 5.75,
 5.83, 7.22, 7.93, 8.12 และ 8.57 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

⁶⁶ ประเภทของอรรถาณตรันยาสะ หากแยกย่อยลักษณะตามแนวคิดในกาวยาทรระของทัณจินและ
 สาหิตยทรปณะของวิศวานถ จะมี 8 ประการในลักษณะที่แตกต่างกัน ในขณะที่กาวยาลังการของภามหะและ
 กุลยานันทะของอัปยทิกษิตะ จำแนกออกเพียง 2 ประการในลักษณะที่เหมือนกัน ส่วนกาวยประภาสของมัมมภู
 จำแนกออกเป็น 4 ประการในลักษณะที่คล้ายกับภามหะและอัปยทิกษิตะ

ตัวอย่าง

วรรณปรกรุเช สติ กรณิการิ

ทุโนติ นิรคนธตยา สม เจตะ ฯ

ปราเยณ สามครยวิธา คุณานำ

ปรางมุขี วิควมฤชะ ปรวฤตติชะ ฯ 3.28

3.28 ดอกกรรณิการิ แม้จะมีสีสันโดดเด่นสวยงาม แต่ก็ทำให้จิตใจกระวนกระวายได้ ทั้งที่ไม่มีกลิ่นหอม โดยส่วนใหญ่ พระผู้สร้างจักรวาล (พระพรหม) ก็มักจะไม่ค่อยใส่ใจในการทำให้อุคนสมบัติ(ของสิ่งต่าง ๆ) ให้สมบูรณ์

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการใช้กรณีเฉพาะกล่าวยืนยัน โดยระบุชัดเจนว่าสิ่งใด ผู้ใด หรือเหตุการณ์ใด กล่าวคือกวีได้อ้างถึงเวลาพระพรหมสร้างจักรวาลก็ไม่ได้คำนึงถึงความสมบูรณ์ บริบูรณ์ของสรรพสิ่ง เพื่อจะยืนยันว่าที่ดอกกรรณิการิมีสีสันสวยงามแต่กลับไร้กลิ่นหอม นั้นเป็นเพราะความไม่ใส่ใจของพระพรหมนั่นเอง

2. ทิปกะ

ทิปกาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการกล่าวถึงส่วนขยายในประโยค และเชื่อมด้วยการใช้กริยาตัวเดียวกันหรือด้วยกริยาหลายตัว (Kane, 1995: 162) สอดคล้องกับ กุสุมา รักษมณี (2549: 32) ที่ให้ความหมายว่าเป็นการกล่าวด้วยข้อความที่มีส่วนขยายเพียงหนึ่ง แต่มีกริยาหลายตัว หรือมีกริยาเพียงตัวเดียว แต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง เช่น

เขำบันดลให้ทะเลสำมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ ดอกบัวมีฝูงภมร ฯลฯ

คำกริยา **บันดลให้** เป็นความหมายหลักของข้อความนี้ **ทะเลสำมีฝูงหงส์ ต้นไม้มีดอกไม้ และดอกบัวมีฝูงภมร** ล้วนมีความสัมพันธ์กับกริยา **บันดลให้**

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 2.60, 4.43, 5.5, 5.71, 6.57 และ 6.66 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ปรภามหตยา ศิขเยว ทิป-

สตริมารคเยว ตริติวสย มารคะ ฯ

สัสการวตเยว คิรา มณีชี

ตยา ส ปุตศจ วิภูษิตศจ ฯ 1.28

1.28 เพราะนางปารวตินั้น ท้าวหิมวัตจึง**ปริสฺทุธิ์แลงดงาม** เปรียบเหมือน ประทีปจะสว่างไสวแลงดงามก็ด้วยเปลวไฟที่มีรัศมีรุ่งเรือง ประดุจหนทาง แห่งสวรรค์จะ**ปริสฺทุธิ์หมจดดและสวยงาม** ก็เพราะอาศัยแม่น้ำที่ไหลไปสามโลก (แม่น้ำคงคา) และเปรียบเสมือนบุคคลที่จะนับว่าเป็นผู้ฉลาด **ปริสฺทุธิ์แลงดงาม** ได้ ก็ด้วยคำพูดที่ตระเตรียมไว้ดีแล้ว

จากบทประพันธ์ตัวอย่างเป็นการกล่าวถึงส่วนขยาย 3 ส่วนคือ “ประทีป หนทาง แห่งสวรรค์และบุคคล” ด้วยการเชื่อมโยงกับกริยาหรือคุณลักษณะเดียวกันคือ “**ปริสฺทุธิ์แลงดงาม**”

ตัวอย่างที่ 2

อิติ จาห ส ธรรมยาจิตะ สมรสาปาวธิตา สรสวติม ฯ

อศเนรมฤตสย โภภโยรวคินศจามพุทธราศจ โยนยะ ฯ 4.43

4.43 “ก็แล พระพรหมผู้ถูกธรรมร้องขอ จึงได้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้คำสาป ต่อกามเทพสิ้นสุด ด้วยประการฉะนี้ แท้จริงแล้ว **ผู้มีอำนาจและเมฆทั้งหลาย ย่อมเป็นที่กำเนิดของสองสิ่ง คือ ความโกรธเคืองกับความเมตตา (สำหรับผู้มี อำนาจ) คือสายฟ้ากับน้ำฝน (สำหรับก้อนเมฆ)**”

จากบทประพันธ์ตัวอย่างเป็นการกล่าวถึงส่วนขยายสองส่วนคือ “**ผู้มีอำนาจและ เมฆ**” ด้วยการเชื่อมกับกริยาหรือคุณลักษณะตัวเดียวคือ “**เป็นที่กำเนิด**” และส่วนขยายสองส่วนคือ “**ความโกรธเคืองกับความเมตตา และสายฟ้ากับน้ำฝน**” เชื่อมกับคุณลักษณะตัวเดียวคือ “**เป็นที่ กำเนิด**”

3. สโหกติ

สโหกติ ได้แก่ อสังการที่กล่าวเพียงครั้งเดียว แต่เชื่อมด้วยคำที่บ่งบอกถึงการ เชื่อมโยงกัน (สห สาธมฺ สากมฺ หรือ สมมฺ ที่แปลว่า พร้อมกับ) (Kane, 1995: 176) สอดคล้องกับ กุสุมา รัชชมนณี (2549: 31) ที่ให้ความหมายว่าเป็นกล่าวด้วยถ้อยคำเพียงคำเดียวถึงการกระทำของ สิ่งสองสิ่ง ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน เช่น **ความรักเบ่งบานพร้อมกับดอกบัว**

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 3.74, 4.22, 4.33, 4.37, 5.23, 6.4, 6.8, 6.75, 7.1, 7.49, 8.3, 8.20, 8.42, 8.59, 8.69, 8.82 และ 8.85 มีตัวอย่างและคำอธิบาย ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ศศิณา สห ยาคี เกามที สห เมเขน ตชิตปรัลียเต ฯ

ปรมทาะ ปติวรตุมคา อิติ ปติปนน์ หิ วิเจตไนรปิ ฯ 4.33

4.33 “แสงจันทร์ยังดับไปพร้อมกับดวงจันทร์ สายฟ้ายังหายไปพร้อมกับ
ก้อนเมฆ ภรรยาทั้งหลายก็ต้องดำเนินไปสู่ทางที่สามีไป (ประพฤติปติพรต)
แท้จริง แม้สิ่งที่ไม่มีความวิญญูณาก็ประพฤติกันเยี่ยงนี้”

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง เป็นการพรรณนาเพียงครั้งเดียว แต่สื่อถึงการกระทำ
เดียวกันของสองสิ่ง ซึ่งในบทประพันธ์นี้ได้กล่าวถึงแสงจันทร์ที่ดับไปพร้อมกับดวงจันทร์ และสายฟ้าที่
หายวับไปพร้อมกับก้อนเมฆ

ตัวอย่างที่ 2

ส วุยพฤษยต พุทธสโตไวจิตะ

ศาคกุมภกมลากโรละ สมม ฯ

มูรณนาปริคฤหิตโกสิโกะ

กินโรรัชาสี คิตมงคละ ฯ 8.85

8.85 ในยามรุ่งเช้า พระองค์ตื่นขึ้นมาพร้อมกับสระที่ดาตาศไปด้วย
ดอกบัวทอง ได้รับการสรรเสริญจากเหล่าบุคคลผู้ฉลาด มีบทเพลงที่เป็นมงคล
ได้รับการขับร้องโดยเหล่ากษัตริย์ผู้รับทำนองไคคิกะให้มีระดับเสียงที่สูงขึ้น

จากบทประพันธ์ตัวอย่าง เป็นการพรรณนาเพียงครั้งเดียว แต่สื่อถึงการกระทำ
เดียวกันของสองสิ่ง ซึ่งในบทประพันธ์นี้ได้กล่าวถึงพระศิวะทรงตื่นจากบรรทมขึ้นมาพร้อมกับสระที่
ดาตาศไปด้วยดอกบัวทอง

4. อุทาตตะ

อุทาตตาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการพรรณนาถึงความยิ่งใหญ่แห่งสมบัติและ
อัยาศัยที่ยิ่งใหญ่ไพศาลของบุคคลที่กวีต้องการจะพรรณนาถึง โดยอาจจะนำเอาคุณสมบัติของบุคคล
ที่ยิ่งใหญ่มาเป็นส่วนสนับสนุนคุณของบุคคลที่กวีพรรณนาถึง เพื่อเพิ่มความยิ่งใหญ่ของบุคคลนั้นก็ได้
(P.V. Kane, 1974: 312-313)

ในกุมารสัมภวะปรากฏในบทที่ 6.67, 6.68 และ 6.71 มีคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

สถานะ ต้วา สถาวราตมานัน วิษณุมาหุสตา ทิ เต ฯ

จราจรานา ภูตานา กุขิราธาตา คตะ ฯ 6.67

6.67 “คนทั้งหลายเรียกท่านว่าเป็นพระวิษณุ ในฐานะที่ท่านมีร่างกายมั่นคง (ไม่หวั่นไหว) เพราะท้องของท่านกลายเป็นที่รองรับทั้งสิ่งที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่เหล่าสัปตฤๅษีเข้าไปหาท้าวหิมวัต แล้วยกย่องด้วยการเทียบเคียงนำเอาคุณสมบัติของพระวิษณุผู้เป็นเทพหนึ่งในตรีมูรติมาบรรยายเป็นคุณสมบัติของท้าวหิมวัต ซึ่งโดยปกติแล้วไม่เป็นเช่นนั้น

ตัวอย่างที่ 2

คามธาสุตถถ นาคิ มถณาลมฤทธิะ ฝไณะ ฯ

อา รสาตลมูลาตตวมวาลมพิษยธา น เจต ฯ 6.68

6.68 “พญานาค (พญาเศษนาค) จักใช้พังพานที่อ่อนโยนราวกับใยบัวรองรับแผ่นดินไว้ได้อย่างไรเล่า ถ้าท่านไม่ได้ค้ำจุนแผ่นดินไว้ นับตั้งแต่กันบั้งแห่งพื้นบาดาล ?”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่เหล่าสัปตฤๅษีเข้าไปหาท้าวหิมวัต แล้วยกย่องด้วยการเทียบเคียงนำเอาคุณสมบัติของพญาเศษนาค ที่โดยปกติเป็นผู้คอยรองรับพื้นแผ่นดินไว้มาเป็นคุณสมบัติของท้าวหิมวัตที่ตั้งตระหง่านจรดมหาสมุทรทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เพื่อเสริมให้ท้าวหิมวัตกลายเป็นผู้มีคุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่

5. สมุจจยะ

สมุจจยาลังการ ได้แก่ การกล่าวถึงสาเหตุ คุณสมบัติ หรือการกระทำ หลายอย่าง เชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่มีผลลัพธ์ร่วมกัน (Kane, 1995: 285)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 3.20, 3.58, 3.66, 6.16, 6.22, 6.44, 7.2, 7.44, 7.71 และ 7.95 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

สุระะ สมมยรฤยิตาร เอเต

การุยิ ตระยานามปิ วิษณุปานาม ฯ

จาเปน เต กรม น จาคีหีสร์-

มโห พตาลี สปลุหนียวีริยะ ๓ 3.20

3.20 “ทวยเทพทั้งหลายเหล่านี้เป็นผู้ขอร้องท่าน ภารกิจนี้เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์แกโลกทั้งสาม และภารกิจที่กระทำโดยลูกศรของท่านจะไม่เป็นสิ่งโหดร้าย
เกินไป โอ้อัจฉริยะจริง ! ท่านช่างมีพลังอำนาจที่น่าอัศจรรย์”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่พระอินทร์กล่าวกับกามเทพถึงภารกิจที่จะทำให้
พระศิวะให้กำเนิดบุตรกับพระนางปารวตี โดยเป็นการรวมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเข้าด้วยกัน และ
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้นมีเป้าหมายเดียวกัน กล่าวคือเหตุการณ์ที่เหล่าเทพขอร้องกามเทพ
ภารกิจที่กำลังจะดำเนินการไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ และภารกิจที่ใช้ลูกศรของกามเทพไม่เป็นสิ่งโหดร้าย
ทุกอย่างล้วนมีเป้าหมายเดียวกันคือการทำให้พระศิวะเกิดมีความรักในพระนางปารวตี

สรุปอสังการทางความหมายกลุ่มที่ 5

อสังการที่แสดงความหมายความหนักแน่นหรือเน้นเนื้อความที่ปรากฏในกุมารสัมภวะมี 4
ประเภท ได้แก่ 1) อรรถานตรันยาสะ 2) ทิปกะ 3) สโหกติ 4) อุทาดตะ และ 5) สมุจยะ ซึ่งแต่ละ
อย่างมีความหมายเน้นเนื้อความเป็นหลัก เช่น อรรถานตรันยาสะมีความหมายถึงการนำข้อความ
หลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวไปก่อนหน้า เพื่อเน้นน้ำหนักให้กับตัวบทประพันธ์ ทำให้บทประพันธ์มี
ความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ทิปกะมีความหมายคล้ายกับเป็นประเทียบที่สาดส่องเปลวไสว เพราะมีกริยา
เป็นแกนหลักคอยเป็นเครื่องส่องความรุ่งเรืองให้กับส่วนขยายส่วนอื่น สโหกติมีความหมายถึงการ
กระทำร่วมกันของหลายสิ่งในประโยคเดียวกัน เป็นการเน้นอธิบายความให้กระชับหนักแน่นด้วยกลวิธี
การเพิ่มคำขยายที่บ่งบอกถึงการกระทำร่วมกันเข้ามา ทำให้เนื้อความไม่ยืดยาวกระชับมากยิ่งขึ้น
ส่วนสมุจยะเป็นการย่อเหตุการณ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันเข้ามาไว้ในบทประพันธ์ เพื่ออธิบายให้เห็น
ภาพเป้าหมายร่วมกัน เป็นต้น ดังนั้น อสังการเหล่านี้จึงทำให้เกิดความหมายที่หนักแน่นต่อกวีนิพนธ์

กลุ่มที่ 6 อสังการที่แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน

อสังการที่แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกันในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 4
ประเภท ได้แก่ 1) กาวยลึงคะ 2) เหตุ 3) วิภาวนะ และ 4) อนุมานะ โดยแต่ละประเภทมี
รายละเอียดต่อไปนี้

1. กายลึงคะ

กายลึงคาลังการ ได้แก่ อลังการที่แสดงเหตุผลให้มีชั้นเชิงแบบกวี ซึ่งเหตุผลนั้น อาจอยู่ในรูปประโยคหรือบทก็ได้⁶⁷ (Kane, 1995: 219)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.16, 1.17, 1.30, 1.48, 2.16, 2.26, 5.4, 5.65 และ 7.16 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

ลคนทวิเรผิ ปรีภุย ปทุม

สเมฆเลขิ ศคินศจ พิมพม ฯ

ตทานนศรีรไลกะ ปรลธิไร-

ศจิจเนท สาทฤศยกถาปรสจคม ฯ 7.16

7.16 เพราะงามเกินกว่าดอกบัวที่ยังมีฝิ่งเกาะอยู่ และงามเกินกว่าวงพระจันทร์ที่มีเส้นของเมฆประดับ ความงามบนใบหน้าของพระนาง ที่มีความงามของเส้นผมอันประดับประดาแล้ว จึงตัดโอกาสที่จะกล่าวเปรียบเทียบ(กับสิ่งเหล่านั้น)

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการกล่าวแสดงถึงสาเหตุที่ทำให้ความงามของพระนางปารวตีมีความงามยิ่งกว่าสิ่งอื่น โดยการแสดงข้อบกพร่องของสิ่งเหล่านั้นไว้ด้วย คือ ดอกบัวยังมีฝิ่งเกาะอยู่และวงพระจันทร์ที่มีเส้นของเมฆประดับ ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีคุณลักษณะที่ด้อยกว่าใบหน้าของพระนาง

2. เหตุ

เหตุ ได้แก่ อลังการที่กล่าวสาเหตุกับผลลัพธ์พร้อม ๆ กัน (Kane, 1995: 229)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.9, 1.52, 1.53, 1.60, 2.20, 2.25, 2.35, 2.40, 2.45, 2.55, 2.56, 3.5, 3.8, 3.17, 3.21, 3.22, 3.32, 3.33, 3.37, 3.48, 3.66, 3.69, 3.76, 4.25, 4.30, 4.45, 5.38, 6.25, 6.64, 6.69, 6.74, 6.80, 6.92, 7.21, 7.55, 7.63, 7.75, 8.10, 8.11, 8.50, 8.52, 8.67 และ 8.88 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

⁶⁷ อลังการประเภทกายลึงคะ ไม่ใช่เป็นเพียงการแสดงเหตุผลผ่านวิภักติที่ 3 หรือ 5 เหมือนกับ อลังการประเภทเหตุ (Kane, 1995: 220)

ตัวอย่าง

กโปลกณฑะ กริกริวิเนตุ
 วิฆณฺฏิตานำ สรลทฺรฺมาณาม ฯ
 ยตร สฺรฺตกษีรตยา ปฺรฺสฺตตะ
 สาณฺนิ คนฺธะ สฺรฺภิกโรติ ฯ 1.9

1.9 บนภูเขาหิมาลัยนั้น กลิ่นซึ่งเกิดจากน้ำนม(ยางต้นไม้)ที่ไหลออกจากต้น
 สรละ(ต้นซีดาร์)ที่โผลงข้างภูเข เพื่อกำจัดอาการคันที่แกำม ทำให้ยอดเขาทั้งหลาย
 หอมฟุ้ง

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นการกล่าวแสดงถึงสาเหตุและผลไปพร้อมกัน โดยมี
 สาเหตุคือโผลงข้างเอาแกำมภูเขต้นสรละเพื่อกำจัดอาการคัน จึงเกิดผลทำให้ยอดเขาทั้งหลายหอมฟุ้ง

3. วิภาวนะ

วิภาวนาลังการ ได้แก่ลังการที่กล่าวถึงผลโดยปราศจากเหตุ (Kane, 1995: 235)
 สอดคล้องกับ กุสุมา รัชฌมณี (2549: 34) ที่ให้ความหมายว่าเป็นการกล่าวถึงผลทั้ง ๆ ที่ไม่มีสาเหตุ
 เพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.5, 1.10, 1.31, 3.26, 6.54 และ
 8.8 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อปเมโฆทยํ วรฺชมทฤชฺญกุสุมํ ผลม ฯ
 อตรฺกิตฺตปนนํ โว ทฺรศนํ ปฺรติภาติ เม ฯ 6.54

6.54 “การเห็นพระคุณเจ้าทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิด ได้ปรากฏ
 แก่เรา ดุจสายฝนที่ปรากฏ ทั้งที่ปราศจากการตั้งขึ้นของมวลเมฆ ดุจผลไม้ที่ปรากฏ
 ทั้งที่ยังไม่มีดอกไม้ให้เห็น ฉะนั้น”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่เหล่าสัตตฤชีเข้าไปหาท้าวหิมวัต และได้รับการ
 ปฏิสันถารตั้งข้างต้น โดยกวีได้พรรณนาถึงผลที่เกิดขึ้นโดยไม่มีสาเหตุให้เกิด กล่าวคือการมาของฤชี
 อย่างไม่คาดคิด เปรียบเหมือนฝนตกโดยปราศจากเมฆ และการที่ต้นไม้ผลัดผลทั้งที่ไม่ออกดอก

4. อนุमानะ

อนุமானาลังการ ได้แก่ อลังการที่กล่าวถึงความรับรู้ที่สิ่งหนึ่งด้วยการคาดคะเนจากสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นการพิสูจน์หรือคาดคะเนด้วยเหตุและผล (Kane, 1995: 225-226)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 1.37, 1.41, 4.9, 5.38 และ 5.47 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อโห สติระ โภ'ปิ ตเวปฺลิตฺตํ ยฺวํ

จิราย กรฺโณตฺพลศฺนุยตฺมํ คเต ฯ

อุปกฺษเต ยะ ศลฺถลฺมพินิรฺชฎา

กโปลฺเทเต กลฺมาครฺปิงฺคละ ฯ 5.47

5.47 “โอ้ ชายหนุ่มคนใดหนอที่เธอปรารถนา จะอดทนได้ เมื่อเขาเห็นมวยผมสีเหลืองปนแดงราวกับปลายเมล็ดข้าวเปลือก ที่ยุ่งเหยิงและห้อยย้อยรุงรังลงมาถึงพวงแก้มที่ว่างเปล่าเพราะมิได้ตัดทรงดอกบัวมานาน ?”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่พระศิวะจำแลงกายเป็นพราหมณ์หนุ่มมาทดสอบความรักของพระนางปารวตี แล้วกล่าวกับพระนางจากการคาดคะเนว่าเมื่อมีชายหนุ่มมาพบเห็นนาง คงไม่มีผู้ใดสามารถทนมองดูได้ เพราะมีสาเหตุมาจากการแต่งตัวสำหรับบำเพ็ญตบะของพระนางที่มีมวยผมที่ยุ่งเหยิงและห้อยย้อยรุงรัง เป็นต้น

สรุปอลังการทางความหมายกลุ่มที่ 6

อลังการที่แสดงความหมายในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกันในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ 1) กวาลิงคะ 2) เหตุ 3) วิภาวนะ และ 4) อนุमानะ แต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะคือการพรรณนาด้วยเหตุและผล ซึ่งในการพรรณนานั้นมีกลวิธีการบอกเหตุผลต่างกัน เช่น กวาลิงคะ บอกเหตุผลอย่างมีชั้นเชิงของกวี เหตุ บอกเหตุและผลพร้อม ๆ กันในบทประพันธ์ วิภาวนา บอกผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นโดยปราศจากสาเหตุ และอนุमानะ บอกการรับรู้ผลลัพธ์ได้ด้วยการคาดคะเนจากสาเหตุต่าง ๆ ซึ่งอลังการเหล่านี้ทำให้กวีนิพนธ์มีความเป็นเหตุเป็นผล เสริมให้ผู้อ่านหรือผู้แปลกวีนิพนธ์ได้คิดวิเคราะห์และคาดคะเนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามไปด้วย

กลุ่มที่ 7 อลังการที่แสดงความหมายโดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ
 อลังการที่แสดงความหมายโดยการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับในกุมารสัมภวะมี
 เพียง 1 ประเภทเท่านั้น ได้แก่ 1) ยถาสังขยะ ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ยถาสังขยะ

ยถาสังขยาลังการ ได้แก่ อลังการที่มีการกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่
 เคยกล่าวถึงไว้แล้วในคำประพันธ์บทเดียวกัน เช่น

พระองค์สถิตอยู่ในบุคคล 3 จำพวก : ศັตรู นักปราชญ์ สตรี

ด้วยความกล้าหาญ ความถ่อมพระองค์ ความสง่างาม

ทรงกำราบให้สยบเพราะความทุกข์ทรมาน ความจงรัก และความหลงใหล

(กุสุมา รักษมณี, 2549: 32; Kane, 1995: 266)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอลังการประเภทนี้ในบทที่ 2.8 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

สวกาลปริมาณน วยสตราตรีทิวสย เต ฯ

เยา ตฺ สวปนาวโพธา เตา ภูตานำ ปฺรลโยทเยา ฯ 2.8

2.8 “อนึ่ง การหลับและการตื่นของพระองค์ผู้แบ่งกลางคืนและกลางวัน
 โดยการกำหนดเวลาของพระองค์เองนั้น จัดเป็น(เวลาแห่ง)การทำลายและการ
 สร้างสรรพลัง”

จากตัวอย่างบทประพันธ์เป็นตอนที่เหล่าเทพเข้าเฝ้าขอความช่วยเหลือจาก
 พระพรหม และมีการพรรณนาสรรเสริญพระองค์ด้วยการพรรณนาลำดับของสิ่งต่าง ๆ โดยเชื่อมโยง
 ให้เป็นลำดับกัน กล่าวคือบทประพันธ์นี้สะท้อนคติความเชื่อของชาวฮินดูที่ว่า พระพรหมนั้นเมื่อหลับ
 ก็จะนับเป็นเวลากลางคืน และเมื่อตื่น ก็จะนับเป็นกลางวัน นอกจากนั้นยังมีคติความเชื่อว่าการที่
 พระพรหมหลับนั้นเป็นเวลาที่จะจักรวาลจะต้องถูกทำลายเพื่อสร้างขึ้นมาใหม่ ส่วนการที่พระพรหมตื่นจาก
 บรรทมนั้นเป็นเวลาสำหรับการสร้างจักรวาลขึ้นมาใหม่ ซึ่ง Kale (1981: (255)) ให้คำอธิบายเพิ่มเติม
 ว่า การหลับและการตื่นของพระพรหม แต่ละอย่างจะเป็นไปในระยะเวลา 4 ยุค คือกฤตยุค เตรตยุค
 ทวาปรยุค และกลียุค ซึ่งในการหลับและการตื่นแต่ละครั้ง ยุคทั้ง 4 อย่างจะเกิดขึ้นเวียนรอบ 100
 รอบ และจะใช้เวลาเกิดขึ้นประมาณ 4,320,000 ปีมนุษย์

กลุ่มที่ 8 อสังการที่แสดงความหมายโดยการรวมอสังการหลายประเภทเข้าด้วยกัน

อสังการที่แสดงความหมายโดยการรวมอสังการหลายประเภทเข้าด้วยกันในกุมารสัมภวะมีทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ 1) สัมสฤษฏฐิ และ 2) สังกร โดยแต่ละประเภทมีแตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. สัมสฤษฏฐิ

สัมสฤษฏฐิ ได้แก่ อสังการที่กวีพรรณนาด้วยการใช้อสังการหลากหลายชนิดในข้อความหรือบทประพันธ์บทเดียวกัน ถ้าหากอสังการเหล่านั้นแตกต่างกันโดยประเภท ไม่มีความเกี่ยวเนื่องกันโดยความหมาย จัดเป็น สัมสฤษฏฐิ (Kane, 1995: 323)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.10 และ 6.54 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

อปเมโฆทยํ วรขมทฤษฏฐิ กุสุมํ ผลม ฯ

อตรุกิโตปพนนํ โว ทรศนํ ปรีติภาติ เม ฯ 6.54

6.54 “การเห็นพระคุณเจ้าทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดคิด ได้ปรากฏแก่เรา เป็น(ดูจ)สายฝนที่ปรากฏ ทั้งที่ปราศจากการตั้งขึ้นของมวลเมฆ เป็น(ดูจ)ผลไม้ที่ปรากฏ ทั้งที่ยังไม่มีดอกไม้ให้เห็น ฉะนั้น”

จากตัวอย่างบทประพันธ์ กวีใช้อสังการ 2 ประเภท คือ วิภาวนา และรูปกะ ในบทเดียวกัน และทั้งสองส่วนมีความงามจบในตัว ไม่มีส่วนเชื่อมโยงกับอสังการประเภทอื่น

2. สังกร

สังกรอสังการ ได้แก่ อสังการที่กวีพรรณนาด้วยการใช้อสังการหลากหลายชนิดในข้อความหรือบทประพันธ์บทเดียวกัน และอสังการเหล่านั้นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยความหมายอย่างแยกไม่ได้ จัดเป็น สังกร (Kane, 1995: 324)

ในกุมารสัมภวะปรากฏอสังการประเภทนี้ในบทที่ 1.46, 5.27 และ 8.65 มีตัวอย่างและคำอธิบายดังนี้

ตัวอย่าง

มุขเน สา ปทมสุคนธินา นิติ

ปรเวปมานาธรปตรโคภินา ฯ

ดูซารวฤกษ์ฤกษ์ตปทุมสัปดาห์

สโรชส์ธานมิวากโรทปาม ๓ 5.27

5.27 ในเวลากลางคืน พระนางราวกับทำให้(ความงามแห่ง)ดอกบัว
ในสายน้ำที่มีคุณสมบัติแห่งดอกบัวได้ถูกละอองหิมะทำลาย (ให้กลับคืนมา)
ด้วยใบหน้า(ของพระนาง) ที่มีกลิ่นหอมเหมือนดอกบัว และสดใสด้วยกลีบคือ
ริมฝีปากล่างที่กำลังลิ้น

จากตัวอย่างบทประพันธ์ กวีใช้ฉันทลักษณ์ 3 ประเภท คือ อุตเปรกษา อุปมา และ
รูปกะ ในบทเดียวกัน และทั้งสามส่วนมีความเชื่อมโยงกันและกัน หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไป
เนื้อความก็จะพรรณนาไม่จบอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ อุตเปรกษา ระบุว่าพระนางปารวตีราวกับว่าได้
ทำให้มีดอกบัวขึ้นมาใหม่อีกครั้งด้วยใบหน้าของพระนาง ซึ่งมีกลิ่นหอมอันมีคุณลักษณะเดียวกับ
ดอกบัว และมีกลีบบัวที่สดใสคือริมฝีปากของพระนางเอง

ในบทประพันธ์นี้หาตัดฉันทลักษณ์บางประการออก เนื้อความก็จะไม่เชื่อมโยงกันและ
กัน เพราะว่าขาดคุณสมบัติร่วมกันที่จะทำให้ประโยคสมบูรณ์นั่นเอง

สรุปองค์การทางความหมายกลุ่มที่ 8

องค์การที่แสดงความหมายโดยการรวมองค์การหลายประเภทเข้าด้วยกันในกumar สัมภวะที่
ประกอบด้วยองค์การ 2 ประเภท ได้แก่ 1) สัมผัสฤกษ์ และ 2) สักร นั้น สะท้อนให้เห็นว่า กวีมีความ
พิถีพิถันบรรจงร้อยเรียงบทประพันธ์ให้งดงามหลากหลายด้วยองค์การนาชนิดในบทเดียวกัน เน้น
ย้ำความงดงามทางภาษาของกวีและแสดงภูมิของกวีได้อย่างแจ่มชัด

สรุปอรรถาธิบายทั้ง 8 กลุ่ม

จากการจัดกลุ่มจำแนกศึกษาวิเคราะห์องค์การทั้ง 8 กลุ่มตามความหมายของทฤษฎีวรรณคดี
สันสกฤต ยิ่งสะท้อนให้เห็นภาพรวมของกวีนิพนธ์ที่ปรากฏประจักษ์แจ้งด้วยมิติที่หลากหลายใน
กวีนิพนธ์เรื่องกumar สัมภวะซึ่งกาลิธาสดับบรรจงร้อยเรียงออกมาให้ประกอบคุณค่าแห่งองค์การด้าน
ความหมายที่หลากหลายประการ ได้แก่ ความหมายเปรียบเทียบ การพรรณนาความ ความหมาย
หลายระดับ พลังของจินตนาการ ความหนักแน่นของเนื้อความ ลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกัน การ
แสดงเนื้อความเป็นลำดับกัน และการรวมองค์การหลายประเภทเข้าด้วยกัน โดยที่องค์การเหล่านี้ล้วน
เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้มีความโดดเด่นและทรงคุณค่ามหาศาล

4.2 ศัพท์หลังการ (อลังการทางเสียง)

ศัพท์หลังการ หรือ ศัพท์หลังการ เป็นศัพท์สมาสในภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า ศัพท์ ที่แปลว่า เสียง, ถ้อยคำ (Williams, 1964: 1052) และคำว่า อลังการ ที่แปลว่า การกระทำทำให้เพียงพอ, เครื่องประดับ, การประดับตกแต่ง (Williams, 1964: 94) ศัพท์หลังการ จึงหมายถึง การประดับตกแต่งคำประพันธ์ให้ไพเราะ น่าอ่าน น่าฟัง ด้วยเสียงหรือถ้อยคำ (วชิราภรณ์ วรรณดี, 2522: 38) เป็นวิธีแต่งคำประพันธ์ทำให้เสียงมีความไพเราะงดงามเพื่อความโดดเด่นของบทประพันธ์ ศัพท์หลังการในภาษาสันสกฤตมีลักษณะเป็นการซ้ำคำหรือซ้ำเสียงพยัญชนะในตำแหน่งต่าง ๆ ของบทประพันธ์ บางครั้งปรากฏอยู่ต้นบท กลางบท ท้ายบท หรือต้นบท กลางบท หรือท้ายบทเป็นต้น (ลลลนา ศิริเจริญ, 2525: 28)

ศัพท์หลังการแบ่งออกเป็นประเภทแตกต่างกันตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่มีหลากหลาย เช่น นาฏยศาสตร์ ตำราทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่พระภรตมุณีประพันธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 1 มีศัพท์หลังการเพียง 1 ชนิด คือ ยมก เท่านั้น และในสมัยต่อมา ได้มีนักวรรณคดีสันสกฤตประพันธ์ตำราเกี่ยวกับทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตมากมาย เช่น กวายนประกาศ ตำราทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตที่มีมมฐะประพันธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 11 ปรากฏศัพท์หลังการทั้งหมด 5 ชนิด ได้แก่ 1. อนุปราสะ (อนุปราสะ) 2. ยมก (ยมก) 3. วโกรกติ (วโกรกติ) 4. เศลชะ (เศลชะ) และ 5. จิตรชะ (จิตร) ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 14 วิศวนาถประพันธ์ตำราทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต ชื่อว่า สาหิตยทรรปณะ แบ่งศัพท์หลังการออกเป็น 6 ชนิด ได้แก่ 1. อนุปราสะ 2. ยมก 3. วโกรกติ 4. เศลชะ 5. จิตรชะ และ 6. ปุนรุกตวาทาสาสะ (ปุนรุกตวาทาสาสะ)⁶⁸ จะเห็นว่าศัพท์หลังการที่เพิ่มเข้ามา คือ ปุนรุกตวาทาสาสะ

1. อนุปราสะ⁶⁹

อนุปราสะ มาจากคำว่า อนุ - พร - อาส อนุ แปลว่า ข้างหลัง, ภายหลัง, ตาม, น้อย พร แปลว่า ทัว, ข้างหน้า, ก่อน อาส มาจาก อส ธาตุ แปลว่า โยน, วาง, ทอด อนุปราสะ จึงหมายถึงอลังการที่วางพยัญชนะข้างหลังตามพยัญชนะข้างหน้า หรือแปลว่า โยนตามไปข้างหน้า (ลลลนา ศิริเจริญ, 2525: 31) หรืออาจจะนิยามความหมายว่า อลังการที่มีอักษรล้วน (หลวงบวรบรรณรักษ์, 2552: 46) โดยทั่วไป อนุปราสะมีลักษณะสำคัญคือเป็นการสัมผัสเสียงพยัญชนะหรือ

⁶⁸ วิศวนาถกล่าวว่า ปุนรุกตวาทาสาสะ เป็นได้ทั้งศัพท์หลังการและอรรธาลังการ (Mitra, 1875: 333) แต่ว่าปุนรุกตวาทาสาสะเป็นอลังการที่ประดับตกแต่งด้วยการซ้ำคำที่แตกต่างกัน มีความหมายเพียงอย่างเดียว จึงน่าจะเป็นการเล่นคำในบทประพันธ์มากกว่าที่จะเน้นความหมาย และคำประเภทนี้ในภาษาไทยเรียกว่า คำซ้อน ได้แก่ การนำคำที่มีความหมายเหมือนกันมาซ้อนกัน (ลลลนา ศิริเจริญ, 2525: 181)

⁶⁹ ในกุมารสัมภวะ อนุปราสะมีความโดดเด่นกว่าอลังการทางเสียงทุกประเภท ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงใคร่จะศึกษาเฉพาะอนุปราสะเท่านั้น

การซ้ำเสียงในตำแหน่งต่าง ๆ ของบทประพันธ์ พยางค์ที่ซ้ำกันนั้น มีทั้งพยางค์เดี่ยว และ พยางค์สังโยค (นาวิน โภษกรณัฐ, 2560: 91) หรือกลุ่มพยางค์ อนุพราสะที่มีเสียงซ้ำกันใน ตำแหน่งต่าง ๆ ย่อมทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะอันจะนำมาซึ่งรสทางวรรณคดีในที่สุด

อนุพราสะตามความหมายของ มัมมภูจะ หมายถึง “การซ้ำอักษรตัวเดียวกันโดยให้ ความสำคัญที่ความเหมือนกันของพยางค์แต่ละเสียง แม้พยางค์นั้นจะผสมด้วยสระต่างกัน” และได้แบ่งอนุพราสะไว้เพียง 2 ชนิด คือ 1) เอกอนุพราสะ 2) วฤตตยอนุพราสะ (Dwivedi, 1970: 347-349) ในขณะที่ วิศวนาล ได้ให้ความหมายของอนุพราสะไว้คล้ายกันว่า “อนุพราสะ คือการซ้ำ พยางค์ที่เหมือนกัน แม้ว่าจะมีสระที่ต่างกันก็ตาม” และแบ่งอนุพราสะออกเป็น 5 ชนิด คือ 1) เอกอนุพราสะ 2) วฤตตยอนุพราสะ 3) ศรุตยอนุพราสะ 4) อันตยานุพราสะ และ 5) ลาฎานุพราสะ ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์ด้วยวิธีการยกตัวอย่างอธิบายศัพท์พาลังการแต่ละชนิดต่อไป⁷⁰

1.1 เอกอนุพราสะ

เอกอนุพราสะ มาจากคำว่า เอก ที่แปลว่า ผู้ฉลาด และคำว่าอนุพราสะ แปลตาม รูปศัพท์มีความหมายว่า อนุพราสะของผู้ฉลาด หรืออนุพราสะที่ผู้ฉลาดมักใช้กัน (Mitra, 1875: 335) เป็นอนุพราสะชนิดที่ปรากฏการซ้ำกลุ่มพยางค์หนึ่งครั้ง พยางค์ที่ซ้ำนั้นต้องเรียงลำดับเหมือนกัน อาจจะเป็นพยางค์เดี่ยวประสมสระ หรือพยางค์สังโยคก็ได้ (นาวิน โภษกรณัฐ, 2560: 111) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในสาहितยทรรปณะว่า

อาทาย วกุลคนธานนธิกรวน ปเท ปเท ภรรมาณ ฯ
 อยเมติ มนุทมนุท กาวรี-วาริ-ปาวนะ ปวนะ ฯ 10.634

จากตัวอย่างจะพบว่า เอกอนุพราสะปรากฏหลายกลุ่มเสียงด้วยกัน ได้แก่

- 1) คู่เสียง /นธ/ ในบทว่า คนธานนธิ เป็นคู่เสียงพยางค์สังโยค
- 2) คู่เสียง /ม นุท/ ในบทว่า มนุทมนุท เป็นคู่เสียงพยางค์เดี่ยวประสมสระและพยางค์สังโยค
- 3) คู่เสียง /ว ร/ ในบทว่า กาวรีวาริ เป็นคู่เสียงพยางค์เดี่ยวประสมสระ
- 4) คู่เสียง /ป ว น/ ในบทว่า ปาวนะ ปวนะ เป็นคู่เสียงของพยางค์เดี่ยวประสมสระ

⁷⁰ เนื่องจากอนุพราสะบางชนิดเป็นเรื่องการซ้ำพยางค์ ไม่เกี่ยวกับความหมาย บทประพันธ์ที่ยกมา เป็นตัวอย่างต่อไปนี้ จึงไม่จำเป็นต้องแปลความแต่อย่างใด (นาวิน โภษกรณัฐ, 2560: 92) ทั้งนี้ วิจัยศัพท์พาลังการ ที่ นาวิน โภษกรณัฐ (2560) ได้ศึกษาไว้เป็นวิธีที่ค่อนข้างจะรัดกุมที่สุด ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา เรื่องศัพท์พาลังการครั้งนี้

ในกุมารสัมภวะ พบการใช้ชื่อนุพราสะประเภทเฉกานุพราสะ แบ่งออกเป็น 4 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ 1) การซ้ำคำเสียงพยัญชนะเดี่ยวประสมสระ 2) การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยค 3) การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะเดี่ยว และ 4) การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะสังโยค ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ประเภทที่ 1 การซ้ำคำเสียงพยัญชนะเดี่ยวประสมสระ คือการปรากฏของกลุ่มพยัญชนะเดี่ยวที่ประสมสระแตกต่างกัน เช่น กาเวรีวาริ หรือ ปาวนะ ปวนะ เป็นต้น ดังตัวอย่างในกุมารสัมภวะบทที่ 6.68 และ 6.93 ดังนี้

เมเน เมนาปี ตตสรุวํ ปตฺยะ การยมภิปฺสิตม ฯ

ภวนตฺยวยภิจารินฺโย ภฺรตฺริชฺฌเ ปตฺวฺรตา ฯ 6.86

ไววาทิกิํ ตฺธิ ปฺฤชฺฌาสตฺตฺกษณิํ หฺรพฺนฺธนา ฯ

เต ตฺรยหาทฺรธฺวมาชฺยาย เจริศฺจิริปฺริครหา ฯ 6.93

จากตัวอย่างทั้งสอง พบว่าปรากฏการใช้เฉกานุพราสะประเภทพยัญชนะเดี่ยวที่ประสมสระต่างกันคือ 1) คำเสียง /ม น/ ในคำว่า เมเน เมนาปี 2) คำเสียง /จ ร/ ในคำว่า เจริศฺจิริ-ปฺริครหา

ประเภทที่ 2 การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยค คือการซ้ำคำเสียงของกลุ่มพยัญชนะสังโยคที่ซ้อนกันตั้งแต่สองตัวเป็นต้นไป เช่น สติเตเย สติติชฺญะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อนฺโยนฺยมฺตฺปิทยทฺตฺปลาภฺษยาเย สฺตฺนทฺวยํ ปาณทฺ ตธา ปฺรวทฺทฺธม ฯ

มธฺเย ยธา ศฺยามมฺชฺสย ตฺสย มฺถณาสฺตฺตฺรานตฺรมปฺยลภฺยม ฯ 1.40

ปฺรวาตฺนิโลตฺปฺลนฺริวิเศชฺมธฺริวิเปฺรภฺษิตฺมาตฺตาภฺษยา ฯ

ตฺยา คฺฤทฺตี นุ มฺถคางคฺนาภฺยสฺตฺโต คฺฤทฺตี นุ มฺถคางคฺนาภฺิ ฯ 1.46

จากทั้งสองตัวอย่างจะเห็นว่าปรากฏการซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคจำนวน 5 กลุ่มคือ

- 1) คำเสียง /นย/ ในคำว่า อนฺโยนฺย
- 2) คำเสียง /ตป/ ในคำว่า อฺตฺปิทยทฺตฺปลาภฺษยาเย
- 3) คำเสียง /สย/ ในคำว่า ศฺยามมฺชฺสย ตฺสย
- 4) คำเสียง /ปร/ ในคำว่า ปฺรวาตฺนิโลตฺปฺลนฺริวิเศชฺมธฺริวิเปฺรภฺษิตฺม
- 5) คำเสียง /ภษ/ ในคำว่า อธิวิเปฺรภฺษิตฺมาตฺตาภฺษยา

ประเภทที่ 3 การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะเดี่ยว คือการซ้ำคำเสียงของกลุ่มพยัญชนะสังโยคที่ซ้อนกัน รวมถึงพยัญชนะเดี่ยวด้วย เช่น **สรวาภิะ สรวทา** และ **ทวยเย ทวยย์** ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อิติ ปรวิศยาภิหิตา ทวิชนมนา มโนคตฺ สาน ศศาก คฺสิตุม ๑

อโถ วยสยํ ปริปารศฺวรวฺรตฺนินิํ วิวฺรตฺตานณฺชนเนตฺรไมกษต ๓ 5.51

ตานรฺมฺยานรฺมฺยมาทาย ทฺรธาตฺปรตฺยฺทฺยเยา คิริระ ๑

นมนนสารศฺรุภิระ ปาทฺนยาไสรวฺสุนฺธราม ๓ 6.50

อิตฺยทฺฤไตฺกปรฺภวระ ปฺรภาวาทฺปรสิทฺธเนปฺลยวิเธฺรวฺริธาตา ๑

อาตฺมานมาสนนคฺโณปฺนิตฺเต ขทฺเค นิษกฺตปรตฺติมํ ททฺรศ ๓ 7.36

จาก 3 ตัวอย่างจะเห็นว่ามีการซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะเดี่ยวคือ

- 1) คำเสียง /ว ว รต/ ในคำว่า “ปริปารศฺวรวฺรตฺนินิํ วิวฺรตฺตานณฺชน-”
- 2) คำเสียง /น รฺมฺย/ ในคำว่า “ตานรฺมฺยานรฺมฺยมาทาย”
- 3) คำเสียง /ปร ภ ว/ ในคำว่า “อิตฺยทฺฤไตฺกปรฺภวระ ปฺรภาวาท”

ประเภทที่ 4 การซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะสังโยค คือการซ้ำคำเสียงของกลุ่มพยัญชนะสังโยคที่ซ้อนกัน เช่น **ปรารุธยิตวฺย ปรารุธิตทฺรลภา** ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อมี หิ วิริยปรฺภวํ ภวสฺย ชยาย เสนานนฺยมฺคฺนตฺติ เทวาระ ๑

ส จ ตวเทเกษฺุณีปาทสาธโย พฺรหฺมางคฺภุรฺรพฺรหฺมณฺนิ โยชิตาตฺมา ๓ 3.15

นิเวทิตํ นิระศฺวสิเตน โสษมฺณนา มนสฺตุ เม สํศยเมว คาหเต ๑

น ทฤศยเต ปฺรารุธยิตวฺย เอว เต ภวิษยติ ปฺรารุธิตทฺรลภา กถม ๓ 5.46

จาก 2 ตัวอย่าง จะเห็นว่ามีการซ้ำคำเสียงพยัญชนะสังโยคและพยัญชนะสังโยคคือ

- 1) คำเสียง /พฺร หฺม/ ในคำว่า “พฺรหฺมางคฺภุรฺรพฺรหฺมณฺนิ”
- 2) คำเสียง /ปร รฺธ/ ในคำว่า “ปรารุธยิตวฺย ... ปฺรารุธิตทฺรลภา”

1.2 วฤตตยณุปราสะ

วฤตตยณุปราสะ หมายถึง อนุปราสะชนิดที่ปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะหลายตัว ในหนึ่งครั้งหรือมากกว่าหนึ่งครั้ง (Mitra, 1875: 335)⁷¹ มีตัวอย่างในสาहितยทรรปณะดังนี้

อุนมีลนุมนรุคนธรุพธมรุปวยาธูตจตุตงกูร-
กริฑตโกกิลกากลิกลกรรุจโครณกรณชวระ ๑
นียนเต ปถิโกะ กถั กถมปิ ธยานาวธานกษณ-
ปราปตปราณสมาสมาคมรโสลลาโสรมิ วาสระ ๓

จากตัวอย่างปรากฏการซ้ำของพยัญชนะเสียง /ธ ก ล ร ส ก ถ ม/ จำนวนหลายครั้ง ในบทประพันธ์เดียวกัน

ส่วนในกุมารสัณวะ มีตัวอย่างของวฤตตยณุปราสะดังต่อไปนี้

ตสไม หิมาทะระ ปรบดำ ตนุขำ
ยตาทมเน โรจยิตุ ยตสว ๑
โยชิตสุ ตทวิรยนิเชกภูมิ
ไสว กษเมตยตมาภูโวปทิมภูม ๓ 3.16

ตัวอย่างนี้ปรากฏการซ้ำของพยัญชนะเสียง /ต/ จำนวน 11 ครั้งในบทเดียวกัน

กัจิตปรกาศตมิโตครตาไร-
รฎรุวิกิริยาฆ่า วิรตปรสงโคะ ๑
เนไตรรวิสปนทิตปกษมาไล-
รลกษยีกฤตษรณมโรมยไชะ ๓ 3.47

ตัวอย่างนี้ปรากฏการซ้ำของพยัญชนะเสียง /ร/ จำนวน 12 ครั้งในบทเดียวกัน

⁷¹ ถึงแม้ว่าจะไม่มีข้อกำหนดสำหรับการนับเสียงพยัญชนะในบทสำหรับวฤตตยณุปราสะ แต่ควรคำนึงถึงว่า วฤตตยณุปราสะจัดเป็นอลังการอย่างหนึ่งได้ก็เพราะมีเสียงพยัญชนะซ้ำกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้มีความไพเราะเสนาะโสต ถ้าหากจะนับจำนวนพยัญชนะทุกตัวในบทกวีนิพนธ์ ก็จะพบว่ากวีนิพนธ์ทุกบทจะต้องจัดเป็นวฤตตยณุปราสะ เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ในการนับวฤตตยณุปราสะนั้น การพิจารณาดูบทประพันธ์เฉพาะบทที่รุ่มรวยไปด้วยเสียงพยัญชนะที่ปรากฏหลายครั้งจึงจะเหมาะสมกว่า

1.3 ศรุตยอนุปราสะ

ศรุตยอนุปราสะ หมายถึง อนุปราสะชนิดที่ปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะที่อยู่ในฐานกรณ์เดียวกัน เช่น เพดาน และพิน เป็นต้น (Mitra, 1875: 336) ซึ่งมีความไพเราะอันเกิดจากการที่เสียงพยัญชนะที่ออกเสียงด้วยฐานกรณ์เดียวกันมาอยู่ใกล้กัน (นาวิณ โภษกรณัฐ, 2560: 134) มีตัวอย่างจากสาहितยพรรณณะดังนี้

ทฤศา ทศรม มนลิขม ชีวณติ ทฤไสว ยาะ ฯ

วิรูปากุขสย ขยินีสตาะ สตุโม วามโลจนาะ ฯ

จากตัวอย่างจะเห็นว่าปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะที่เกิดจากฐานกรณ์เดียวกัน คือ ทันตยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ต ท ธ น ส/ ตาลวยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ช ย ศ/ โอะษฐยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ว ป ม/ และมูรธยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ร ษ/

ส่วนในกumarสัมภวะมีตัวอย่างของศรุตยอนุปราสะ ดังนี้

อวฤษฏีสรมภิมิวามพุวหา-

มปามีวาทารมนุตตรงคม ฯ

อนตศจรณำ มรุตำ นิโรธาน

นิวัตนิษกมปมิว ปุรทีปม ฯ 3.48

จากตัวอย่างจะเห็นว่าปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะที่เกิดจากฐานกรณ์เดียวกัน คือ โอะษฐยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ว ม ภ พ ป/ ทันตยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ธ น ต/ กัณฐยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ง ค/ ตาลวยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /จ ศ/ และมูรธยะ ได้แก่เสียงพยัญชนะ /ร ณ/

วาสรานนิ กติจิตกถังจน

สถาณนา ปทมการยต ปริยา ฯ

ชญาตมนมธรสา ศโนะ ศโนะ

สา มุโมจ รติหะชศีลตาม ฯ 8.13

จากตัวอย่างจะเห็นว่าปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะที่เกิดจากฐานกรณ์เดียวกัน และมีรูปคำที่คล้ายกัน คือคำว่า กติจิตกถังจน

1.4 อੰตยานุปราสะ

อੰตยานุปราสะ หมายถึง อุนุปราสะชนิดที่ปรากฏการซ้ำกันของพยัญชนะที่ประกอบด้วยสระ (อนุสวาระ วิสระ หรือสระอื่น ๆ) ในตอนต้น (ในระหว่างบทหรือบาท) และมาปรากฏซ้ำกันที่ท้ายบทหรือท้ายบาท (Mitra, 1875: 336) ในกุมารสัมภวะมีตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 อੰตยานุปราสะซ้ำท้ายบาท

กัจจิตปรกาศสตีมิโตครตาไร-
 รุรุวิกรียายำ วิตปรสงโคะ ฯ
 เนไตรวิสปนทิตปกษมมาไล-
 รุรุขียักฤตฆราณมโธมยไยะ ฯ 3.47
 ทูลคนปริเมยรศมินา
 วารุณี ทิครุณน ภาณุนา ฯ
 ภาติ เกสรวเตว มณชิตา
 พนรุชิวติลเกน กนยกา ฯ 8.40

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ท้ายบาทแต่ละบาทจะปรากฏเสียงสระเดียวกัน คือเสียงสระ /ไอ/ กับเสียงสระ /อา/ ของแต่ละบทในทุกบาท

ตัวอย่างที่ 2 อੰตยานุปราสะซ้ำท้ายบท

ศุทุธมาวิลมวสุถิต จลั
 วกรมารชวคุดมานวิติ จ ยตุ ฯ
 สรวเมว ตมสา สมิถิต
 อิงมหตตววมสดำ หตานตรม ฯ 8.57

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ท้ายบทแต่ละบทจะปรากฏเสียงสระเดียวกัน คือเสียงอนุสวาระ /อํ หรือ อม/ จำนวน 10 ครั้งในบทประพันธ์เดียวกัน

ศิลาศย์ำ ตามนิเกตวาสินี
 นิรนตราสวณตราตวฤษฏิษุ ฯ
 วยโลกยนุนุมิชิไตสตุตทินมไย-
 รมหตปะสะกษย อิว สติตาะ กษปะาะ ฯ 5.25

จากตัวอย่างจะเห็นว่า ท้ายบทแต่ละบทจะปรากฏเสียงสระเดียวกัน คือเสียง /อาม/ ในบาทที่ 1 เสียง /อุ/ ในบาทที่ 2 เสียง /ไอะ/ ในบาทที่ 3 และเสียง /อาะ/ ในบาทที่ 4

1.5 ลาภานุปราสา

ลาภานุปราสา หมายถึง อนุปราสาชนิดที่ปรากฏการซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน เพียงแต่นำไปใช้ในตำแหน่งที่ต่างกัน (Mitra, 1875: 337) ในกุมารสัมภวะมีตัวอย่างดังนี้

ชคทโยนิรโยนิสตวิ ชคทนต์ นิรนต์กะ ฯ

ชคทาทีรนาทีสทวิ ชคทีโศ นิรีศวระ ฯ 2.9

2.9 “พระองค์ผู้ไม่มีแดนเกิด (โยนิ) แต่ทรงเป็นแดนเกิดแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทรงเป็นที่สิ้นสุดแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่มีเบื้องต้น แต่ทรงเป็นเบื้องต้นแห่งจักรวาล พระองค์ผู้ไม่ใช่อีศวระ แต่ทรงเป็นอีศะ(เจ้า)แห่งจักรวาล”

จากตัวอย่างเป็นการใช้วิธีการซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน และวางไว้คนละตำแหน่งกัน คือคำว่า “ชคท, โยนิส, ตวิ และ อาทิส” ในต่างตำแหน่งกัน

อาตมานมาตมณา เวตลี สฤชสยาตมานมาตมณา ฯ

อาตมณา กฤตินา จ ตวมาตมนเยว ปริลียเส ฯ 2.10

2.10 “พระองค์ทรงรู้จักอาตมมันด้วยพระองค์เอง ทรงสร้างอาตมมันด้วยพระองค์เอง และทรงแทรกซึมอยู่ในอาตมมันนั้นแลด้วยพระองค์เองผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่”

จากตัวอย่างเป็นการใช้วิธีการซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน และวางไว้คนละตำแหน่งกัน คือคำว่า “อาตมานมาตมณา” ในต่างตำแหน่งกัน

ปรวตนีโลตปลนิรวีเศษ-

มรีรวีเปรกษิตมายตากษยา ฯ

ตยา คฤหิตํ นุ มฤคางคณาภย-

สตุโต คฤหิตํ นุ มฤคางคณาภี ฯ 1.46

1.46 การชำเลื่องมอที่ไม้อยู่หนึ่ง ซึ่งไมต่างจากดอกบัวขาบ(นึลฺบล)ที่ถูกลมพัดนั้น นางปรวตตีผู้มีดวงตาใหญ่รับเอามาจากแม่กวางทั้งหลาย หรือว่าแม่กวางทั้งหลายรับเอามาจากนางกันแน่ ?

จากตัวอย่างเป็นการใช้วิธีการซ้ำกันของคำที่มีรูปคำและความหมายเหมือนกัน และวางไว้คนละตำแหน่งกัน คือคำว่า “คฤหิตํ นุ มฤคางคณา-” ที่วางอยู่ในตำแหน่งของบาทที่ 3 และ

บาทที่ 4 โดยมีความหมายใกล้เคียงกันคือ “พระนางปารวตีนั้นรับเอามาจากแม่กวางทั้งหลาย หรือว่าแม่กวางทั้งหลายรับเอามาจากนางกันแน่”

จากการศึกษาอักษรรูปในกวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภวะ ผู้วิจัยพบว่า กวีนิพนธ์เรื่องนี้มีความงามที่โดดเด่นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นว่ากาลิทาสนี้มีความพิถีพิถันอย่างยิ่งที่จะร้อยเรียงกวีนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นมา ดังจะเห็นได้จากการปรากฏของความงดงามไพจิตรแห่งอักษรรูปหลากหลายชนิดทั้งอักษรรูปทางความหมาย จำนวน 44 ประเภท ซึ่งสามารถจำแยกแยกประเภทตามความหมายได้ถึง 8 กลุ่ม ทำให้มีพลังทางความหมายในหลายทาง และอักษรรูปทางเสียงประเภทอนุพราสะที่โดดเด่นงดงามไปด้วยการประดับประดาอักษรผ่านความละเอียดละไมในการวางตำแหน่งอักษรให้ไพเราะ



บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

กวีนิพนธ์เรื่องกุมารสัมภาวะ เป็นกวีนิพนธ์จัดอยู่ในประเภทมหากาพย์ ประพันธ์โดยกาลิทาส ด้วยรูปแบบร้อยกรองล้วนจำนวน 613 โศลก รวม 8 สรรค ประพันธ์ขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 ซึ่งอยู่ในช่วงสมัยราชวงศ์คุปตะ มีเนื้อหาหลักคือพรรณนาถึงเรื่องราวการแต่งงานของพระนางปารวตีกับพระศิวะ โดยเริ่มตั้งแต่การกำเนิดพระนางปารวตี กล่าวถึงสาเหตุหรือปมของเรื่องคือการที่เหล่าเทพฤๅษีและฤๅษีพรหมจารี ไปจนถึงการที่กามเทพพยายามทำให้พระศิวะหลงใหลในพระนางปารวตี แต่กลับถูกพระศิวะเผาเป็นจุณ จากนั้นพระนางจึงตั้งมั่นบำเพ็ญตบะโดยหวังผลคือพระศิวะ เมื่อพระศิวะเห็นความพยายามจึงรับรักพระนาง จากนั้นจึงพรรณนาถึงระเบียบวิธีการแต่งงานและการอภิรมย์รักของพระนางปารวตีกับพระศิวะ

การศึกษาวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะของกาลิทาส สรรคที่ 1-8 ในสารัตถะด้านเนื้อหา การใช้ภาษาและอঙ্กการ ผู้วิจัยได้ใช้ต้นฉบับหลักที่ใช้ศึกษาคือฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี ตรวจสอบชำระโดย M.R. Kale ในปี 1981 และได้ศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การปริวรรตวรรณคดีเรื่องกุมารสัมภาวะจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและแปลตัวบทจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย พบว่า กุมารสัมภาวะมีความงามทางด้านเนื้อหา การใช้ภาษา และอঙ্กการอย่างยิ่ง จึงนำไปสู่ผลการศึกษาในหัวข้อวิจัยลำดับถัดไป

จากการศึกษาสารัตถะด้านเนื้อหาในกุมารสัมภาวะที่ผู้วิจัยศึกษาสารัตถะด้านเนื้อหาได้ผลสรุปในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

การเปรียบเทียบเนื้อหาของกุมารสัมภาวะกับปุราณะทั้ง 4 ปุราณะ พบการพรรณนาเนื้อหา 2 ลักษณะคือ 1) ลักษณะที่คล้ายและแตกต่างจากปุราณะ 2) ลักษณะเฉพาะของเนื้อหาในกุมารสัมภาวะ คือในประเด็นของลักษณะที่คล้ายและแตกต่างกันที่ปรากฏในกุมารสัมภาวะ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นโครงเรื่องหลักที่สำคัญ พบรายละเอียดการพรรณนาดังนี้ (1) พระนางสตีโกธร เคืองบิดาและเผาตัวเอง (2) ท้าวมิถิลัยแต่งงานกับพระนางเมนา (3) กำเนิดพระนางปารวตี (4) พรรณนาเหตุการณ์ตอนปารวตีกำเนิด (5) พระนางปารวตีปรนนิบัติพระศิวะ (6) ตารกาสุรบรรพวนเหล่าเทพ และเหล่าเทพขอให้พระพรหมช่วยเหลือ (7) พระอินทร์มอบภารกิจแก่กามเทพ (8) พรรณนาธรรมชาติในวสันตฤดู (9) พระศิวะเผากามเทพเป็นเถ้าถ่าน (10) นางรติคร่ำครวญเพราะสูญเสียกามเทพผู้เป็นสามี (11) พระนางปารวตีบำเพ็ญตบะ หวังผลคือพระศิวะ

(12) พรรณนารายละเอียดการบำเพ็ญตบะ (13) การทดลองของพระศิวะ (14) พระนางปารวตีให้พระบิดาเป็นผู้อนุญาตการแต่งงาน (15) พระศิวะมอบหมายให้สัปตฤๅษีไปสู่ขอพระนางปารวตีแทน (16) การจัดเตรียมงานวิวาห์ (17) พรรณนาขบวนแห่พระศิวะผู้เป็นเจ้าบ่าว และ (18) พระศิวะเพลิดเพลินในการระเรีงรัก

ส่วนประเด็นของลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในกุมารสัมภวะมักจะเป็นเนื้อเรื่องที่มีลักษณะโดดเด่นด้วยวิธีการพรรณนารายละเอียดของสิ่งต่าง ๆ ให้มีความงดงามเห็นภาพชัดเจน พบรายละเอียดการพรรณนาดังนี้ (1) พรรณนาธรรมชาติบนภูเขาหิมาลัย (2) พรรณนาความงามพระนางปารวตี (3) พรรณนาอำนาจของตารกาสูร (4) เทพองค์สำคัญพ่ายแพ้กองทัพตารกาสูร (5) พรรณนารูปทรงพระศิวะขณะบำเพ็ญตบะ (6) กามเทพเห็นความงามพระนางปารวตี (7) สาเหตุที่กามเทพถูกเผา (8) เสียงปลอบโยนจากภูตไร่ตัวตน (9) พรรณนาสัปตฤๅษี (10) พรรณนาเมืองโอชธิปรัสสะ (11) พรรณนาการตกแต่งร่างกายพระนางปารวตีและพระศิวะ (12) พรรณนาเหล่าหญิงสาวชาวเมืองโอชธิปรัสสะอยากจะได้พระศิวะในขบวนเสด็จ (13) พรรณนาระเบียบพิธีกรรมขณะแต่งงาน (14) เหล่าเทพขอให้พระศิวะคืนชีพกามเทพ (15) พรรณนาการเริ่มอิทธิฤทธิ์รักของพระศิวะกับพระนางปารวตีที่เมืองโอชธิปรัสสะ (16) การอิทธิฤทธิ์รักในสถานที่ต่าง ๆ (17) พรรณนาช่วงเวลาพลบค่ำหรือสนธยา (18) พรรณนาอาศรมและดาบส และ (19) พรรณนาแสงพระจันทร์ยามค่ำ และยังพบว่าเนื้อหาบางตอนในกุมารสัมภวะมีความสัมพันธ์กับกวีนิพนธ์ประเภทอิติहाสะเรื่องรามายณะและกวีนิพนธ์มหากาพย์เรื่องพุทธจริตและเสานทรนันทะของท่านอศิวโฆษกอีกด้วย

รูปแบบการประพันธ์และสำนวนภาษา ในกุมารสัมภวะมีรูปแบบและกลวิธีการประพันธ์ คือ กลวิธีการประพันธ์ด้วยลักษณะมหากาพย์และรูปแบบฉันทลักษณ์

ในส่วนของกลวิธีการประพันธ์ด้วยลักษณะมหากาพย์ พบว่ากาลีทาสประพันธ์กุมารสัมภวะด้วยลักษณะมหากาพย์ครบเกือบทุกส่วน ทั้งเนื้อเรื่อง วิธีการประพันธ์ ลักษณะตัวละคร การพรรณนารายละเอียด องค์ประกอบของรสทางวรรณคดี และการร้อยเรียงภาษาคำด้วยอลังการ

ในส่วนของฉันทลักษณ์ พบว่ากาลีทาสใช้ฉันทลักษณ์ประพันธ์กุมารสัมภวะในสรรคที่ 1-8 รวมทั้งหมด 613 บท จำนวน 8 ชนิด คือประเภทสมวฤตตะ 6 ชนิด ได้แก่ อนุษฏุฉฉันท (พบจำนวน 157 บท) อุปชาติฉฉันท (พบจำนวน 226 บท) โรโถทตฉฉันท (พบจำนวน 90 บท) วัมคัสถฉฉันท (พบจำนวน 84 บท) วสันตติลกาฉฉันท (พบจำนวน 4 บท) มาลินีฉฉันท (พบจำนวน 5 บท) และประเภทอรรธสมวฤตตะ 2 ชนิด ได้แก่ วิโยคินีฉฉันท (พบจำนวน 44 บท) และปุષปิตาคราฉฉันท (พบจำนวน 2 บท)

ศิลปะการหลากคำหรือการใช้คำไวพจน์ในกุมารสัมภวะ พบว่ากาลีทาสใช้กลวิธีการหลากคำที่โดดเด่นสำหรับตัวละครที่สำคัญ ได้แก่ การหลากคำในพระนามของพระศิวะ พบ 3 ลักษณะ คือ

พระนามที่เป็นคำหลัก พระนามที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ และพระนามที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อหา การหลากคำในพระนามของพระนางปารวตี พบว่าใช้การหลากคำในพระนามที่สอดคล้องกับบทบาท ในเรื่อง 3 ลักษณะ คือพระนามที่สอดคล้องกับบทบาทในฐานะเป็นธิดาของท้าวหิมวัต พระนามที่ สอดคล้องกับบทบาทของผู้เป็นเลิศในการบำเพ็ญตบะ และพระนามที่สอดคล้องกับบทบาทของกุล สตรี และการหลากคำในพระนามของท้าวหิมวัต พบการหลากคำ 3 ลักษณะ คือพระนามที่ใช้คำ เหมือนภูเขาทั่วไป พระนามที่ใช้คำบ่งบอกว่า เป็นภูเขาหิมาลัย และพระนามที่ใช้คำบ่งบอกชัดเจนว่า เป็นจอมราชันแห่งขุนเขา

การใช้คำขยายประโยคสำหรับพรรณารายละเอียด พบว่ากาลิทาสใช้วิธีการ 3 วิธี คือ การใช้สรรพนาม ยท ขยายความ จำนวน 30 บท การใช้สรรพนาม ตท ขยายความ จำนวน 77 บท และการใช้คำที่มีวิภक्तिเหมือนกับคำหลักมาขยายความ จำนวน 25 บท ซึ่งแต่ละวิธีการเน้นพรรณนา ภูเขา บุคคลและเมืองเป็นหลัก การนำธรรมชาติมาพรรณนาในบทประพันธ์ พบว่ากาลิทาสนำเอา ธรรมชาติมาร้อยเรียงในบทประพันธ์ใน 3 ลักษณะ คือ 1) การพรรณนาธรรมชาติโดยตรงไปตรงมา 2) การนำธรรมชาติมาพรรณนาเป็นโวหาร และ 3) การพรรณนาธรรมชาติในรูปบุคคลวัต และกลวิธี เล่าเรื่องคล้ายบทละคร พบว่ากาลิทาสได้นำเอาทฤษฎีการละครประเภทอากาศาษัตัม มาใช้ พรรณนาในกุมารสัมภวะด้วย

จากการศึกษาอสังการในกุมารสัมภวะ พบว่า กาลิทาสประพันธ์กุมารสัมภวะให้งดงาม โดดเด่นไปด้วยความงามแห่งอสังการ ทั้งอรรถาสังการ (อสังการทางความหมาย) และศัพท์าสังการ (อสังการทางเสียง) ในส่วนของอรรถาสังการพบการใช้สังการจำนวน 42 ประเภท โดยจำแนก ออกเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เน้นความหมายเปรียบเทียบ พบอสังการจำนวน 11 ประเภท คือ อุปมา รูปกะ วยติเรกะ ตลยโยคิตา สมรณะ สันเทท ภรานติมาน ปรดิวัสตุปมา ทฤษฏานตะ นิทรศนา และปริณามะ กลุ่มที่ 2 เน้นการบรรยายหรือพรรณนาความ พบอสังการจำนวน 6 ประเภท คือ สวภาโวคติ ปริกกร ปรรยายะ อันโยนยะ อรรธาปัตติ และปริวฤตติ กลุ่มที่ 3 เน้นพรรณนาความหลายระดับ พบอสังการจำนวน 8 ประเภท คือเศลชะ อาเกษปะ สมาสกิติ ปรรยาโยกตะ ประตีปะ ปัตยนิกะ วิโรธะ และวิชมะ กลุ่มที่ 4 เน้นแสดงพลังของจินตนาการ พบอสังการจำนวน 5 ประเภท คืออุตเปรกษา อติไสยกิติ อปรัสตุตประคังสา วิเศษะ และวิเศไสกิติ กลุ่มที่ 5 เน้นความหนักแน่นของเนื้อหา พบอสังการจำนวน 5 ประเภท คือ อรรธานตรันยาสะ ทีปะกะ สโหกิติ อุทาทตะ และสมุจยะ กลุ่มที่ 6 เน้นแสดงเหตุและผล พบอสังการจำนวน 4 ประเภท คือ กาวยลึงคะ เหตุ วิภาวนะ และอนุมานะ กลุ่มที่ 7 เน้นกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เรียงต่อกันตามลำดับ พบอสังการจำนวน 1 ประเภท คือ ยลาสังขยะ และกลุ่มที่ 8 เน้นแสดงอสังการหลายประเภทรวมเข้า ในบทเดียวกัน คือ สัมสฤษฏี และสังกร

นอกจากนี้ในส่วนของศัพทาลังการ พบว่ากาลิทาสนิยมใช้ศัพทาลังการประเภทอนุปราสะ ทั้ง 5 ชนิด ได้แก่ เณกานุปราสะ วุตตยอนุปราส ศรุตยอนุปราสะ อันตยานุปราสะ และลาฎานุปราสะ

5.2 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. กวีนิพนธ์มหากาพย์เรื่องกุมารสัมภวะ ปัจจุบันพบว่ามีจำนวน 17 สรรค แม้วานักวิชาการมองว่าสรรคที่เป็นผลงานของกาลิทาสาอย่างแท้จริง มีเพียงจำนวน 8 สรรค คือ สรรคที่ 1-8 ที่ผู้วิจัยได้แปลศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ แต่ควรมีการแปลและศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 17 สรรค
2. การวิจัยกวีนิพนธ์มหากาพย์เรื่องกุมารสัมภวะครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาใน 2 ประเด็น คือ สารัตถะด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ดังนั้น จึงควรศึกษาด้านภาพสะท้อนที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องนี้
3. ควรมีการศึกษาภาพรวมและองค์ประกอบทั้งหมดของกวีนิพนธ์ที่ประกอบด้วยลักษณะมหากาพย์สมัยก่อนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1 จนถึงปัจจุบัน
4. ควรมีการศึกษาคุณค่าทางวรรณคดีด้านอื่น ๆ ผ่านทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต กล่าวคือ การศึกษาวัจนลีลารูปแบบการประพันธ์ด้วยทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตประเภทรितिสำหรับสรรคที่ 9-17 รวมถึงทฤษฎีวรรณคดีประเภทอื่น เช่น ทฤษฎีคุณ ทฤษฎีธvani ทฤษฎีวโภภคติ ทฤษฎีอนุมติ และทฤษฎีเออาจิตยะ เพื่อประเมินคุณค่ากวีนิพนธ์มหากาพย์เรื่องกุมารสัมภวะในมิติที่หลากหลาย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรรมการหอพระสมุดฯ. (2464). *ปาณยชีคม์ภีร์ภาษาบาลี แล ภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เมื่อปีวอก พ.ศ.2463*. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- กาญจณี ละอองศรี (บรรณาธิการแปล). (2560). *อินเดียมหัศจรรย์ The Wonder that was India*. สถานเอกอัครราชทูตอินเดียประจำประเทศไทย.
- กุลนิจ คณะฤกษ์. (2552). *ขนบการประพันธ์และพรรณนาเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในวรรณคดีสันสกฤต: ศึกษาเปรียบเทียบจากวรรณคดีมหากาพย์และวรรณคดีกาวยะ*. มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- กุสุมา รักขมณี. (2547a). ร้อยกรองกับสิ่งที่เป็นตัวแปร. ใน *กุสุมาวรรณนา 4: วรรณสารวิจัย* (51-68). สำนักพิมพ์แม่คำผาง.
- กุสุมา รักขมณี. (2547b). วรรณคดีมีดีอย่างไร. ใน *กุสุมาวรรณนา 4: วรรณสารวิจัย* (13-20). สำนักพิมพ์แม่คำผาง.
- กุสุมา รักขมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. ภาควิชาวิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กุสุมา รักขมณี, และคณะ. (2557). *มหากาพย์รามายณะของวาลมิกีฉบับภาษาไทย*. (1-3). บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- จำลอง สารพัดนึก. (2546). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จำลอง สารพัดนึก. (2540). *เมฆทูตของมหากวีกาลิทาส*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2523a). *จารึกภาษาสันสกฤตที่สำคัญในประเทศอินเดีย ระหว่าง ค.ศ.150-532*. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2523b). *เมฆทูตของกาลิทาส*. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2530). *มหากาพย์รฆวงศ์ของกาลิทาส*. นิตยสารไทย-ภารต, ฉบับที่ 22 ปีที่ 15(เล่มที่ 2), 118-146.

- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2530). อลังการ. ใน *คีตวรรณกรรม*. (8-14). ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรายุ นพวงศ์, หม่อมหลวง. (2535). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. ใน *จิรายุนิพนธ์*. (87-114). คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจียรไน วิทิตกุล. (2558). *ศาสตร์แห่งการยู่รอดด้วยธนูในคัมภีร์ธนูรเวทและมหาภารตะ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ชลดา เรื่องรักซ์ลิขิต. (2541). *ตะเลงพ่าย ศรีมหาเทพ*. สหธรรมิก.
- ชวโรดม วัลย์เมธี. (2549). *ฤดูสัหาร : ฤดูกาลกับชีวิต*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ธวัชชัย ดุยสุจริต. (2554). *การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิษยานศากุนตลม องค์กรที่ 1-2*. มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- นาวิน วรรณเวช. (2551). *วิไลจิตระในรามกฤษณวิไลกาวเย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- นาวิน วรรณเวช. (2558). การแปลรามายณะของวาลมิกิฉบับแรกในประวัติวรรณคดีไทย. *วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ปีที่ 11(ฉบับที่ 1), 265-276.
- นาวิน โปษกรณัฐ. (2560). *วัจนลีลาในร้อยกรองของพาดมะ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2558). *การศึกษาอลังการในจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- นิพัทธ์ แยมเดช. (2563). *อลังการในบทสดุดีพระเกียรติในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- บวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย), หลวง. (2552). *สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*. สำนักพิมพ์แสงดาว.
- บุญเลิศ วิจารณ์. (2553). *การวิเคราะห์พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในวรรณคดีพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์].
- บุญเลิศ วิจารณ์. (2562). *นันทโปปนันทสูตรคำหลวง: ความพิเศษ ความหมาย ความเชื่อ แห่งคำเรียกชื่อพญานาค*. *วารสารดำรงวิชาการ*, ปีที่ 18(ฉบับที่ 1), 151-172.
- ปราณี พาพาณิชย์ (แปลและให้คำอธิบาย). (2542). *สุฤตตติลล: ยอดแห่งฉันทวรรณพद्यที่งดงาม*. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปานทิพย์ มหาไตรภพ. (2545). *นามสกุลพระราชทานในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : การ*

วิเคราะห์ทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

พรชัย พะหินรัมย์. (2558). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมาธิราชสูตร. มหาวิทยาลัยศิลปากร].

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์. (2563). วรรณกรรมบาลีเรื่องสมันตกุฎวีนटना: การศึกษาวรรณศิลป์
และสังคม. มหาวิทยาลัยศิลปากร].

พระมหาสาธัญ ศรีอ่อน. (2550). ประณามบทและนิคมกถาในวรรณคดีบาลี: แนวคิด รูปแบบ และ
ภาษา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2008). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2560). ภัฏฐิกาวยะ : ศาสตร์กาวยะ. ใน คีร์ตันะประดับนภา (95-117).
โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรมศิลปากร: เรื่องหม่อมเจ้าหญิงอัปสรสมาน กิติยากร พระชายา ได้ประทานหนังสือแผนกภาษา
สันสกฤตของห้องสมุดพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ แต่หอพระสมุดวชิราวุธ.
ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 51, ตอนที่ 0ง. 238 – 309 (2477).

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. พจนานุกรม
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (orst.go.th)

ลัลลนา ศิริเจริญ. (2525). อสังการในมหาชาติคำหลวง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

วชิราภรณ์ วรรณดี. (2522). ศัพท์หลังการในเรื่องพุทธจริตของอัครโฆษ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

วรลักษณ์ พับบรรจง. (2528). ฤตูลังการของกาลิทาส. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สถิตย์ ไชยปัญญา. (2548). กาลิทาส: มหากวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย. วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ 13(ฉบับที่ 18), 152-172.

สถิตย์ ไชยปัญญา. (2563). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สยาม ภัทรานุประวัติ. (2003). การประเมินคุณค่ากวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องกุมารสัมภาวะของกาลิทาส.
วารสารดำรงวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีที่ 2(ฉบับที่ 3), 158-174.

สุรศักดิ์ แยม่อม. (2562). ภาวะผู้นำตามอุดมการณ์ของกวีสันสกฤต: ศึกษาจากวรรณคดีเรื่องกัรตารชุนีเย.
มหาวิทยาลัยศิลปากร].

สำเนียง เลื่อมใส (แปลและเรียบเรียง). (2543). มหาภาพยเสานทรนันทะของอัครโฆษ. ภาควิชาภาษา

ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำเนียง เลื่อมใส (แปลและเรียบเรียง). (2547). *มหากาพย์พุทธจริตของอัครโฆษ*. ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำเนียง เลื่อมใส (แปลและเรียบเรียง). (2561). *มหาวีรตศุอวทาน เล่ม 1-3*. มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

ศาสตรี, ป. ส. (2550). *อลังการศาสตร์ของวากภฏ*. กรมศิลปากร.

ภาษาต่างประเทศ

Amarakosha. https://sanskritdocuments.org/doc_z_misc_major_works/amarfin1.pdf

Amer, A. (2010). *The Poetic Logic of the Kumārasambhava of Kālidāsa*. [La Trobe University]. Melbourne.

Amer, A. (2013a). Before The Story Begins: On Kumārasambhava I. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 66(1), 1-24.

Amer, A. (2013b). From aesthetic rapture to servile love: the myth of the rasika in Kālidāsa's Kumārasambhava. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 66(2), 205-236.

Apte, V. S. (1890). *The Practical Sanskrit-English Dictionary*. <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/apte/>

Aufrecht, T. (1864). *Catalogi Codicum Manuscriptorum, Bibliothecae Bodleiane, Pars Octava, Codices Sanscriticos Complectens*. (Vol. 1). Oxonii: E Typographeo Clarendoniano.

Aufrecht, T. (1864). *Catalogus catalogorum. An alphabetical register of Sanskrit works and authors*. (Vol. 1). Leipzig: Print for The German Oriental Societ.

Bhatt, G. P. (1955). *Brahma-Purāna* (Vol. 1-4). Motilal Banarsidass.

Bandyopadhyay, P. (1986). Did Kālidāsa Complete the Kumārasambhava?. *Journal of the American Oriental Society*, 106(3), 559-564.

Banerji, S. C. (1989). *A Companion to Sanskrit Literature*. (2 ed.). Motilal Banarsidass.

Barthakur, R. (2014). *Environmental Awareness in Kālidāsa's Works: A Critical Study*. Assam University]. Silchar.

Belvalkar, S. K. (1924). *Kāvyaḍarṣa of Daṇḍin*. The oriental book-supplying agency.

Betai, R. S. (1961-62). Matsya Purāna and Kumārasambhava. *Journal of the University of Bombay*, 30(2), 39-48.

Boccali, G. (2008). The Incipits of Classical Sargabandhas. In W. Slaje (Ed.), *Śāstrārambha: Inquiries into the Preamble in Sanskrit*. Harrassowitz Verlag.

Bhandarkar, R. G. (1884). *Report on the search for Sanskrit manuscripts in the Bombay Presidency during the year 1882-83*. The Government Central Press.

Bhandarkar, R. G. (1887). *Report on the search for Sanskrit manuscripts in the Bombay Presidency during the year 1883-84*. The Government Central Press.

Bhat, S. V. (2002). *Flora in Sanskrit Literature : A Substantive Study of Vegetal Description in Selected Sanskrit Kavyas*. Kuvempu University].

- Bhuyan, S. (1985). *The Buddhacarita : An Epic*. The University of Poona].
- Brown, C. P. (1869). *Sanskrit Prosody Mumerical Symbols Explained*. Nabu Press.
- Bühler, G. (1871 - 1872). *A Catalogue of Sanskrit Manuscripts, contained in the Private Libraries of Gujarat, Kathiavad, Kachchh, Sind and Khandes, Fascicle II*. Indu Prakasa Press.
- Bühler, G. (1890). Book Notices in The Indian Antiquary. *A Journal of Oriental Research*, 19, 381-410.
- Burnell, A. C. (1880). *A Classified Index to the Sanskrit MSS. in the Palace at Tanjore*. Trübner.
- Cappeller, C. (1912). *Arjuna's combat with the Kirata*. Harvard University.
- A Catalogue of Sanskrit Manuscripts in Private Libraries of the North-West Provinces. Part. I. Compiled by Order of Government*. (1874). N.-W.P. Benares: The Medical Hall Press.
- Chaudhuri, K. N. (1978). *The Trading World of Asia and the English East India Company, 1660–1760*. Retrieved 1 from <https://www.encyclopedia.com/history/modern-europe/british-and-irish-history/british-east-india-company>
- Debroy, D. (2005). *Kalidasa's Trilogy: Meghadootam, Kumarasambhavam, Raghuvamsham*. Smriti Books.
- Devaky, E. S. (2006). *Feminists Readings in Kālidāsa's Works*. University of Calicut].
- Dutt, M. N. (1905). *A Prose English Translation of the Mahabharata (Translated Literally from the Original Sanskrit Text) - Anushasana Parva*. H.C. Dass, Elysium Press.
- Dwivedi, R. C. (1970). *The Poetic Light: Kāvya prakāśa of Mammaṭa* (Vol. II). Motilal Banarsidass.
- Farha. (1997). *Kumārasambhava : Eka Alocanatmaka Adhyayana (A Critical Study of the Kumārasambhavam)*. Aligarh Muslim University]. Aligarh.
- Fleet, J. F., & Temple, R. C. (1890). The Indian Antiquary. *A Journal of Oriental Research*, 19.
- Ganapati, P. S. (1913-1914). *The Kumārasambhava of Kālidāsa: with the Prakāśikā of Aruṇagirinātha and the Vivaraṇa of Nārāyaṇapāṇḍita. Parts 1-3*. (Vol. XXVII-XXXVI). The Travancore Government Press.
- George, C. O., Haas. (1912). *The Daśarūpaka: A Treatise on Hindu Dramaturgy by Dhananjaya*. Columbia University Press.
- Ghosh, M. (1951). *Nāṭyaśāstram: Ascribed to Bharata Muni*. (Vol. 1-2). Chaukhamba Surbharati Prakashan.
- Griffith, R. T. H. (1853, 1879). *The Birth of The War-God: A Poem by Kālidāsa*. Trübner & co., Ludgate Hill.
- Griffith, R. T. H. (1889). *The Hymns of the Rigveda*. (Vol. I). E.J. Lazarus.
- Gurner, C. W. (1927). Aśvaghōṣa and the Rāmāyaṇa. *Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, 23, 348-367.
- Hanneder, J. (1996). Kumārasambhava 3 .15 - Kālidāsa's Sources for Śaiva Theology. *Suhyllekhāḥ. Festschrift für Helmut Eimer. Indica et Tibetica Verlag, Swisttal-Odendorf*, 43-48.
- Harza, R. C. (1958). *Studies In The Upapuranas*. (Vol. 1). Sanskrit College.
- Heifetz, H. (2015). *Kumarasambhavam: The Origin of the Young God*. Penguin Books.

- Hensgen, H. (1953). *Kālidāsa's Kumārasambhava und seine Quellen*. University of Bonn]. Bonn.
- Hensgen, H. (1954). Das verhältnis des amarasimha zu kālidāsa dargestellt an einer untersuchung des kumārasambhava 1-8. *Zeitschrift der Deutschen Morgen-ländischen Gesellschaft*, 104, 377-382.
- Jackmuth, M. (2002). Die Bildersprache Kālidāsas im Kumārasambhava. *Otto Harrassowitz Verlag*.
- Jones, W. (1901). *Works of Kālidāsa [Translated form Original Sanskrit into English]*. Elysium Press.
- Kale, M. R. (1915). *The Vikramorvaśīya of Kālidāsa, with The commentary styled Arthaprakāśikā*. (5 ed.). The Oriental Publishing Company.
- Kale, M. R. (1917). *Kālidāsa's Kumārasambhava cantos I-VIII*. (7 ed.). Motilal Banarsidass.
- Kale, M. R. (1922). *The Raghuvamśa of Kālidāsa*. (3 ed.). Gopal Narayen.
- Kale, M. R. (1981). *Kumārasambhavam of Kālidāsa*. (7 ed.). Motilal Banarsidass.
- Kale, M. R. (2016). *A Higher Sanskrit Grammar: For The Use of School and College Students*. Motilal Banarsidass.
- Kane, P. V. (1923). *The Sāhityadarpaṇa of Visvanatha* (2 ed.). Bombay University.
- Kane, P. V. (1961). *The History of Sanskrit Poetics*. Motilal Banarsidass.
- Karandikar, M. A., & Karandikar, S. (1950). *Kumārasambhavam of Kālidāsa*. (Vol. 1). Book Seller's Publishing Company.
- Keith, A. B. (1920). *A History of Sanskrit Literature*. Great Britain.
- Kielhorn, F. (1874). *A Catalogue of Sanskrit MSS. existing in the Central Provinces*. Nagpur: Government Book Depôt.
- Kielhorn, F. (1881). *Report on the Search for Sanskrit MSS. In the Bombay Presidency, during the Year 1880-81*. G. C. B. Depôt.
- Kielhorn, F. (1981). Aihole Inscription of Pulikesin II, Saka-Samvat 556. *Epigraphia Indica and Record of The Archaeological Survey of India, VI-1900-01*, 1-12.
- Kramrisch, S. (1928). *The Viṣṇudharmottaram. Part III. A Treatise on Indian Painting and Image-Making*. (2 ed.). University of Calcutta Press.
- Leonardi, G. G. (1972). *Bhaṭṭikavyam: Translation and notes*. Brill.
- Macdonell, A. A. (1905). *A History of Sanskrit Literature*. (2 ed.). William Heinemann.
- Mahabharata in Sanskrit Text and Devanagari Script*.
<https://sa.m.wikisource.org/wiki/वर्गः:महाभारतम्/अनुशासनपर्व>
- Mani, V. (1975). *Purāṇic Encyclopedia, A Comprehensive Dictionary With Special Reference to the Epic and Puranic Literature*. Motilal Banarsidass.
- Mitra, P. (1875). *The Mirror of Composition: A treatise on poetical Criticism*. C.B. Lewis, Baptist Mission Press.
- Mitra, R. (1880). *A Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Library of His Highness The Maharaja of Bikaner*. Baptist Mission Press.
- Minkowski, C. (2008). Why Should We Read the Maṅgala Verses?. In W. Slaje (Ed.),

- Śāstrāmbha: Inquiries into the Preamble in Sanskrit.* Harrassowitz Verlag.
- Monier-Williams, M. (1876). *ŚAKUNTALĀ, A Sanskrit Drama, in Seven Acts, by KĀLIDĀSA, The Deva-Nāgrī tecension of the text.* (2 ed.). The Clarendon Press.
- Monier-Williams, M. (1899). *Sanskrit-English Dictionary.* <https://www.sanskrit-lexicon.unikoeln.de/scans/MWScan/2020/web/webtc2/index.php>
- Mukhopadhyaya, A. C. (1984). *Kumarasambhavam with Mallinatha's Sanskrit Commentary.* Sarasvati Press.
- Nagaraja Rao, P. (1970). *The Four Values in Indian Philosophy and Culture.* University of Mysore.
- Pal Narang, S. (1976). *Kālidāsa Bibliography.* . Heritage Publishers.
- Pigoniowa, M. (2021). Some Lamentation Passages in Sanskrit Poetry (Especially in Kālidāsa's Mahākāvya). *Archív Orientalní*, 89(1), 123-153.
- Raghavan, V. (1940a). The Kālikāpurāṇa, Kālidāsa and Māgha. In *Mehar Chand Lachhman Das Sanskrit and Prakrit Series.* (Vol. 8 (Woolner Commemoration Volume)). Mehar Chand Lachhman Das, Oriental & Foreign Booksellers & Publishers.
- Raghavan, V. (1940b). Vālmīki and Kālidāsa. In *K.V. Rangaswami Ayyangar Commemoration Volume.* (409-424).
- Raghavan, V. (1959-60). A Bibliography of translations of Kālidāsa's Works in Indian Languages. *The Indian Literature*, 3(1), 141-153.
- Raghavan, V. (1968). *New Catalogus Catalogorum, An Alphabetical Register of Sanskrit and Allied Works and Authors.* (Vol. 4). Madras: University of Madras.
- Raghavan, V. (1990). Vālmīki and Kālidāsa. In *Purāṇa 32: Vasanta Pañcamī Number, V. Raghavan Commemoration Volume* (262-276).
- Raksamani, K. (2008). 'Miracle Scene': The Sanskrit Figure of Speech 'Samasokti' in Thai Literary Convention. *MANUSYA: Journal of Humanities* (Special Issue No.10 2005).
- Raja, C. K. (1962). *Survey of Sanskrit Literature.* Bharatiya Vidya Bhavan.
- Roth, R. (1865). *Verzeichnis indischer Handschriften.* Königlichen Universitäts-bibliothek.
- Ryder, A. W. (1912). *Kālidāsa: Translations of Shakuntala, and Other Works.* J. M. Dent & sons, ltd.
- Śāstrī, V. (1866a). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(2), 11-17.
- Śāstrī, V. (1866b). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(3), 27-30.
- Śāstrī, V. (1866c). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(4), 45-50.
- Śāstrī, V. (1866d). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(5), 59-62.
- Śāstrī, V. (1866e). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(6), 75-81.
- Śāstrī, V. (1866f). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(7), 92-95.
- Śāstrī, V. (1867g). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(8), 109-111.
- Śāstrī, V. (1867h). Kumārasambhavottarakhaṇḍavarṇanam. *THE PANDIT*, 1(9), 125-130.
- Shah, N. S. (1969). *A Critical Study of Bhattikāvya.* The Gujarat University]. Ahmedabad.
- Shar, P. (1990). *Shi Vishnudharmottara (A Text on Ancient Indian Arts).* The new order book.

- Shastri, J. L. (1950). *Shiva-Purāna* (Vol. 1-4). Motilal Banarsidass.
- Sharma, A. (1999). The Puruṣārthas: An Axiological Exploration of Hinduism. *The Journal of Religious Ethics*, Summer, 27(2), 223-256.
- Sivaramamurti, C. (1944). *Epigraphical Echoes of Kālidāsa: Memoirs of the Archeaological Society of South India*. Thompson & Co., LTD.
- Smith, V. A. (1914). *The Early History Of India*. (3 ed.). The clarendon press.
- Smith, D. (2010). Beauty and Words Relating to Beauty in the Rāmāyaṇa, the Kāvyaś of Aśvaghōṣa, and Kālidāsa's Kumārasambhava. *The Journal of Hindu Studies*, (3), 36-52.
- Solomon, R. (1998). *Indian Epigraphy, A Guide to the Study of Inscriptions of Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*. Oxford University Press.
- Srinivasachariar, M. (1937). *History of Classical Sanskrit Literature*. Motilal Banarsidass.
- Stenzler, A. F. (1838). *Kumārasambhava Kālidāsaē carmen : Sanskrite et Latine*. Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.
- Suryakanta. (1926). *The Kumārasambhava of Kālidāsa*. Sahitya Akademi.
- Tagare, G. V. (1950). *Skanda-Purāna* (Vol. 1-20). Motilal Banarsidass.
- Teignmouth, L. (1807). *The Works of Sir William Jones*. (Vol. XIII). Paternoster Row.
- Tripathy, S. (2002). *Myths and Legends in Kālidāsa's Works : A Comparative Study*. Utkal University]. Silchar.
- Tubb, G. A. (1979). *The Kumārasambhava in the Light of Indian Theories of the Mahākāvya*. Harvard University]. Cambridge.
- Tubb, G. A., & Boose, E.R. (2007). *Scholastic Sanskrit: A Handbook for Students*. American Institute of Buddhist Studies.
- Tubb, G. A. (2008). Philosophical Beginnings in Sanskrit Treatises on Poetics. In W. Slaje (Ed.), *Śāstrārambha: Inquiries into the Preamble in Sanskrit*. Harrassowitz Verlag.
- Tubini, B. (1958). *La naissance de Kumāra (Kumārasambhava): Traduit du Sanskrit et précédé d'une étude intitulée: Les devoirs des dieux et des hommes*. Gallimard.
- Warder, A. K. (1990). *Indian Kavya Literature*. (Vol. 3). Motilal Banarsidass.
- Wattelier-Bricout, A. (2016-17). Du tableau esthétique au récit de bataille : un exemple sanskrit de transposition de genre du Kumārasambhava au Skandapurāna. *RJC2016 - 19èmes Rencontres des Jeunes Chercheurs en Sciences du Langage*, 1-16.
- Weber, A. (1853). *Verzeichniss der Sanskrit-Handschriften*. (Vol. 4). Dänische Königliche Bibliothek.
- Wilson, H.H. (1840). *The Vishṇu Purāna: A System of Hindu Mythology and Tradition*. J. Murray.
- Winternitz, M. (1927). *A History Of Indian Literature*. (1 ed.). University of Calcutta.
- Winternitz, M. (1963). *History of Indian Literature*. Motilal Banarsidass.
- Winternitz, M. (1977). *A History of Indian Literature*. Motilal Banarsidass.
- Wongsathit, U-tian. (2012, 6-7 December 2012). The Kshatriyas of Ancient Cambodia. Proceeding of the 8th International Conference on Southeast Asian Cultural Values, Angkor Century Hotel, Siem Reap City, Cambodia.





ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พระมหาพรภวิทย์ อุปชัย
วัน เดือน ปี เกิด	28 มีนาคม 2538
สถานที่เกิด	จังหวัดยโสธร
วุฒิการศึกษา	เปรียญธรรม 9 ประโยค
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดอาวูธวิกสิตาราม เลขที่ 137 ถนนจรัญสนิทวงศ์ ซอย 72 แขวงบางพลัด เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร

